İSLÂMDA ZEKÂT MÜESSESESİ

En.

yunus vehbi yavuz

İSLÂMDA
ZEKÂT MÜESSESESİ

Feyiz Yayınları No : 3

Araştırmada kullanılan özel işaretler :

bkz. = bakınız
vd = ve devamı
vdd = ve devamının devamı
( ) = ilim adamlarının düşüncelerini kaydederken icap eden yerlerde müellifin ilâve ettiği kısımları gösterir.
vs. = ve saire
vb. = ve benzeri

AHMET SAİT MATBAASI
İstanbul ——————— 1972

İSLÂMDA ZEKÂT MÜESSESESİ

(Zekâtın önemi, Nisabı, Verileceği yerler, Devlete verilmesi,)
(Tamamlayıcı Bilgiler)

Hazırlayan :
Yunus Vehbi YAVUZ
İstanbul Merkez Vaizi

İstanbul — 1972

Müjde :

«Mal ve servet aranızda çoğalıp yayılmadıkça Kıyamet kopmayacaktır. Mal ve servet o kadar çoğalacak ki zenginler, zekât verecek bir fakiri nereden bulacaklarını düşünecekler; zekâtlarını herhangi birine arz edecekler, fakat her arz ettikleri kimse; benim ona ihtiyacım yoktur, diyecek.»

Hadîs-i Şerîf

İthaf : ***Bu araştırmamı, muhterem hocam ve pederim Hasan Râmi Efendi'ye ve muhterem vâlidem Ayşe Hanım'a, minnet, saygı ve şükran hislerimle ithaf ediyorum.***

«İslâmda Zekât Müessesi» Hakkında

BİRKAÇ SÖZ

Bekir TOPALOĞLU
İstanbul Y. İslâm Enstitüsü
Kelâm ve İslâm Düşüncesi öğretmeni

Geçmiş çağlara nisbetle ilmin ve tekniğin pek ileri merhalelere eriştiği asrımızda — hiç olmazsa — bâzı milletlerin müreffeh olduğunu görüyoruz. Fakat çoğunluğuyla dünya milletlerinin refah içinde bulunduğunu, daha önemlisi bütün insanlığın m e s ' û d *olduğunu söylememize imkân yoktur. Eskilerimiz zenginliğin âhiret yönü için : «halâl ise hesâbı var, harâm ise azâbı var» derlermiş. Öyle görünüyor ki, bugünün zenginliği daha dünyada iken güçlükler ve musîbetler getirmektedir. Çünkü zenginliği elde etmek için, bir taraftan ma'nevî sâik olan arzu sonsuz bir ihtiras hâlini almış, diğer yönden ona vâsıl olabilmenin maddî vâsıtaları sayılamıyacak kadar çoğalmıştır. Çağımızın umumî vasfı olan* kıskançlığın, *içini kasıp kavurduğu yirminci asır insanı, ihtiras ateşleri içinde kendisini servet toplama meydanına atmakta, onun ucu bucağı bulunmayan dolambaçlı yollarında ömrünü tüketmektedir. Şüphe yok ki, böyle bir hâlet-i ruhiyye içinde bulunan zenginin, servetinde başkalarının da hakkı bulunduğunu kendiliğinden düşünmesine imkân yoktur. Burada ferdin ve dolayısiyle cemiyetin imdâdına yetişecek olan, İslâm dinin getirdiği mâlî ibadetlerdir.*

Kur'an-ı Kerîm'in hârikulâde beyanları içinde şu iki âyet — mevzûumuz bakımından — ne kadar dikkati çekmektedir : «İnsanlar arasında öylesi vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözleri hoşuna gider, hatta sözlerinin, özüne uyduğuna dair Allah'ı da şâhid tutar. Halbuki o, düşmanların en amansızıdır. O, yeryüzünde iş başına geçti mi, fesat çıkarmaya çalışır, ekini ve nesli bozmaya uğraşır. Allah ise fesâdı sevmez.»*

Bu yüce ifadede tasvir edilen bozguncu bir tip vardır. Bozmak istediği iki şeyden biri «ekin», öbürü «nesil»dir. Ziraat her asırda olduğu gibi bugün de iktisadî hayatta büyük bir önem taşımaktadır. Âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken bu ana faktör yanında sanâyi ve ticaret... gibi diğer unsurları da düşünebilir ve «tümüyle iktisadî hayatı bozmak» mânasını anlıyabiliriz. Âyetle bahsedilen neslin bozulmasının çağımızda en bâriz mânâsı

(*) el-Bakara, 2/204, 205.

kültür harbidir. O halde Kur'an-ı Kerîm, ondört asır önce, iş başına geçen, iktidarda bulunan insanların «iktisad» ve «kültür» yoluyla kendi arzularını başkalarına kabul ettirmeye çalışacaklarını; başka bir deyişle iktisad ve kültür harbinin milletler arasında yaygın bir hâl alacağını bize haber vermiştir. Bu önemli gerçeği mukaddes Kitabımızdan öğrendikten ve realitede gördükten sonra İslâm dininin Zekât, Kurban, Fitre gibi mâlî ibâdetleri emredişinin önemini bir kat daha anlamış oluyoruz.

Hazreti Peygamberin saâdet asrı vahy ve nûr asrıdır. İlâhî tâ'limat vahy yoluyla o yüce Peygambere bildiriliyor, onun vâsıtasiyle de insanlara tebliğ ediliyordu. Rasûl-i Ekrem sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimiz vahyi sözle tebliğ ediyor, yine söz, fiil ve hareketleriyle de onu tefsîr ve tatbik ediyordu. Onun mübarek sözleri, fiilleri ve tasvibleriyle (takrirleriyle) İslâmın amelî sâhası, yani fıkıh teşekkül etmiştir.

Rasûlullah (s.a.) den sonra Ashâb devri gelmiştir. İslâm futûhatının hızla geliştiği bu devirde ashâb-ı kirâm karşılaştığı yeni meseleleri halletmek için Kur'âna ve Sünnete başvuruyor, çözümünü bunlarda açıkça bulamadığı meseleler için içtihad ediyordu. Yeni problemlerin çözümünü Kur'an'dan ve Sünnetten dolayısiyle çıkarmak demek olan içtihad, İslâm Fıkhı için, merkezi vahy (Kur'an ve Sünnet) olan bir daire çizmişti.

Ashabdan, o ideal nesilden sonra Tâbiîn geldi. Tâbiîn ashâbın yolunu tuttu : Sürekli inkişaf eden dünya halinin çeşitli hukukî meselelerinin çözümünü Kur'an'da ve Sünnette bulamamışsa içtihada başvurdu. Böylece aynı merkezin etrafına daha geniş bir daire çizdi.

İslâm tefekkür tarihini incelediğimiz takdirde görürüz ki, müteâkip iki üç devir içinde aynı metod devam etmiştir : Bir taraftan hayat inkişâf ediyor, İslâm dünyasında çözüm bekleyen yeni yeni meseleler zuhûr ediyor; diğer yönden Hz. Peygamber, ashap ve tâbiînin sünnetine uyan İslâm âlimleri meselelerin çözümünü Kur'an'dan, Sünnetten, icma'dan, ashâbın ve tabiînin kavillerini tercih etmekten çıkarıyor; bu arada vahy nurûndan istifade ile içtihad ediyor ve aynı merkez etrafında olmak üzere daireyi daha da genişletiyordu.

Hicrî dördüncü - beşinci asırdan itibaren manzara değişmiştir. Hayat yine devam ve inkişaf etmektedir. Fakat âlimlerin himmeti zayıflamış, İslâmî ilimlerde duraklama başlamıştır. Ortaya çıkan yeni meselelerin çözümü için eski ulemanın metodu kullanılacağına terk edilmiş, bunun yerine onların sözlerinin yorumlanmasına başlanmış, muhtemel olmadıkları mânâlara alınmış, müsaid bulunmadıkları sâhalara çekilmiştir.

Aradan on asır geçmiştir. Dünyanın veçhesi değişmiş, yepyeni bir hayat tarzı başlamış, değişik problemler ortaya çıkmıştır. Şimdi tâkib edilecek

iki yol vardır : Ya Hz. Peygamber Efendimizin, ashabının, tâbiîn ve haleflerinin yolu takib edilecek : Kur'an'da, Sünnette, icma'da, ashap, tabiîn ve tebe-i tâbiîn kavillerinde açıkça bulunmayan, büyük müçtehidlerin halletmediği meseleler için aynı kaynakların ışığı altında istinbat, istihraç ve içtihadda bulunulacak veya mütaahhir devirlere ait fıkıh eserlerinin metinleri — sanki vahy mahsûlü imiş gibi — zorlanacak, tefsîr ve te'vîle tâbi' tutulacak ve onlardan hüküm alınacaktır. Bu sonuncu yol elbette merkezi vahy olan, ashâb, tâbiîn ve halefleri tarafından çizilip genişletilen dairenin dışına çıkan bir yoldur.

Öyle inanıyorum ki, dünyanın sonunun geldiğine, bugün yarın başımızın üzerine çökmekte olduğuna inanmayan ve binaenaleyh yaşamak arzusunu kaybetmeyen bir müslüman âlim birinci yolu tercih edecektir. O, bu metodla İslâmın yaşayan *ve* yaşatan *bir din olduğunu isbat edecek, Kur'an'dan, Sünnetten, İslâmî nass ve kaynaklardan ta'viz vermeden, lüzumsuz ve densiz reform iddialarına da düşmeden önüne çıkan yeni mes'elelere yeni çözümler bulacak ve İslâmın hayatiyetini devam ettirecektir.*

«İslâmda Zekât Müessesesi» *adıyla kaleme alınan, Zekât, Fitre ve Kurban hakkında araştırmalar ihtiva eden elinizdeki eser İslâmın hayatiyetini devam ettirme yolunda atılmış müsbet bir adım teşkil etmektedir. Dört bölümden meydana gelen eserin birinci bölümü «Zekâtın Mânâ ve Önemi hakkındadır. Zekâtın farziyyeti, Kitap ve Sünnete göre önemi, veren ile alan açısından ve toplum yönünden zekâtın ehemmiyetini işleyen bu bölüm kendi hududları içinde geniş ve tatminkâr bir bilgi vermektedir. İkinci bölüm Nisab'a tahsis edilmiştir. Nisab-ı ğınâ, Fitre ve Nisâbı, Kurban ve Nisâbı ile Nisâb-ı istiğnâ gibi ana mevzuları ve bunlardan teferru' eden birçok meseleyi ihtiva eder. Bu arada «Öşür ve Haraç topraklarının zekât bakımından günümüzdeki durumu» altın ve gümüş nisâbı ile eşya nisabının mukayesesi, günümüzdeki para nisâbı, günümüzdeki fitre miktarı gibi asırlarca ihmal edilmiş, işlenmeye muhtaç mevzular üzerinde vukufla durulduğunu, eldeki imkânlar nisbetinde isâbetli görünen neticelere ulaşıldığını özellikle kaydetmek isterim.*

Kitabın üçüncü bölümünü teşkil eden «Zekâtın verileceği yerler ma'lûm sekiz sınıfı ihtiva eder. «Müellefe-i kulüb» ve «Allah yolunda» masrıflerinin güzel işlendiğini söylemeliyiz. Dördüncü ve sonuncu bölümde zekâtın devlete verilmesi, zekâtın toplanması ve organizesi, vergi ve zekât ile zekâta müteallik diğer mes'eleler üzerinde durulmaktadır.

İlk önce İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünden mezûniyet tezi olarak kaleme alınan ve bilâhare genişletilerek görülen şekle vâsıl olan «İslâmda Zekât Müessesesi», *doğrusu, yeni, ciddî, orijinâl, yazarına ilmî çalışma*

ve kabiliyet yönünden istikbal va'deden bir eser olmaya hak kazanmıştır. Kitabın yazarı Yunus Vehbi Yavuz'u memleketimize olgun, ağırbaşlı ve bilgili birçok din adamı yetiştiren muhterem pederi gibi, kendisinin de yüce dinimize hâdim olmasını ve bu hayırlı başlangıcın ardarda devam etmesini temenni ederim.

Bağlarbaşı, 17 Eylûl 1972

TAKDİM

A. Fikri YAVUZ
Kadıköy Müftüsü

Ruh ve bedenden ibaret olan insan, bu iki varlığın bir arada bulunması ile canlı sayılır. Ve yaşama gücünü taşır. Bunlardan biri bulunmaz veya bozulrsa, hayat söner; denge bozulur.

İşte bu hayatiyet gücünü devam ettirmek için insan, bu iki varlığa sahip olmak mecburiyetindedir. Hayatın devamı süresince de mutluluk ve intizam üzere yaşayabilmek için insan yine iki esasa sahip olmak zorundadır. Ruh ve beden münasebetinde olduğu gibi, bu iki esas kemal üzere bulunursa, yaşayış mutluluğa erer, üstelik âhiretin ebedî saadeti de kazanılır. Bunların her ikisi bozulursa, hayat ve cemiyet zindan olur; ölmüş sayılır. Biri bozulduğu takdirde de hayat felce uğrar; musibetler çoğalır. O halde dünya mutluluğu ile âhiret saadeti bu iki unsurun sağlamlık derecesine bağlıdır.

Ömür boyunca yaşayışımıza ve ondan sonraki ebedî hayatımıza mutluluk getiren iki esastan biri, gerçek îman üzerinde gelişen şuur ve ideal birliğidir ki, buna manevî varlık diyoruz. Bu temele bağlı fikirler topluluğu, bir nevi insanın ruhunu teşkil eder veya ruhuna benzer.

İkinci esas da, yine hayatın her safhasında ihtiyaç duyulan maddedir. Buna mal, para ve vasıta da diyebildiğimiz gibi, iktisadî yön de diyebiliriz. Bahis konusu olan bu esas da beden yerinde maddî bir varlık sayılabilir. İşte görülüyor ki, beden-ruh, madde-mâna diye ortaya konan dört esas, birbirini tamamlamakta ve hayatiyetin ya sırrını çözmekte, ya da aksine dengesini bozmaktadır.

Bugün yeryüzündeki çekişme ve mücadeleler, hep bu esaslara bağlı ideolojik ve maddî çarpışmalarla ruhî ve bedenî aksamalardan meydana gelmektedir. Burada biz, hayat süresince ihtiyaç duyulan ve mezkûr iki esastan biri olan madde üzerinde duracağız. Esasen konumuz da budur.

İdeolojiler birbirlerinden farklı oldukları ölçüde, iktisadî görüşler de o nisbette birbirinden ayrılır. Felsefî görüşler gibi, iktisadî görüşler de birbirine zıd şekilde gelişir. Birbirine zıd düşen fikirlerden her biri diğerine üstün gelmek ve hakim olmak gayretini gösterirler. Böylece soğuk savaş

veya fiilî savaş ortaya çıkar. Gücü üstün gelen diğer ideoloji mensuplarını ya yok eder veya zararsız hale getirir. Artık insan hak ve hürriyetleri yerine zulüm, ahlâk ve fazilet yerine rezalet, yardımlaşma yerine menfaat kaim olur. Madde ve istipdât hakimiyeti kurularak beşeriyet, akıbeti karanlık bir yöne sürüklenir.

O halde en sağlam ve emin yol hangisidir? Bizi hayat süresince mutlu kılacak esaslar nelerdir?

Günümüzde canlı ve cansız varlıklarıyla koca bir âlem mevcut. Sağlam yapısı ve ince sanatı akıllara hayret ve durgunluk veriyor. Mükemmelliğine ve güzelliğine hudut yok. Âlemi, madde âlemini bu mükemmellikte yaratan yüce varlık, mânevi âlemi de insanlar için aynı üstünlük ve nizam üzerinde yaratmıştır. Hayat boyunca insanlara hak ve vazifelerini, cemiyet düzenine ait ulvî kanunları yaratmış, bunları Peygamberler vasıtasıyle insanlara tebliğ etmiştir. Kâinatın düzenini kuran, ahlâk ve fazilet düzenini de kurmuştur. Bundan daha iyisi, daha sağlam ve daha güzeli olabilir mi?

Yüce varlığın bu mânevî kanunları insanlar tarafından kabul edilip uygulandığı takdirde mutlu ve müreffeh bir cemiyet düzeni kurulur; üstelik ebedî saadete de erişilir.

Şimdi bize düşen vazife, ilâhî prensipleri öğrenmek ve onları yaşamaktır; tâ ki iktisadî çekişmelerden, Kapitalizm ve Komünizm çatışmalarından ve ahlâkî huzursuzluklardan kutulup mutluluğa erelim.

Her mükellef insan, yaratıcısına karşı bu sorumluluğu taşımaktadır. Üzerine düşen görevleri başaranlar hem dünyada, hem de âhirette mutlu olurlar. Yüce yaratıcının emir ve yasaklarına karşı çıkanlar da hem dünyada hem de âhirette huzursuzluk ve azaptan kurtulamazlar.

İşte insanın, yaşadığı sürece muhtaç bulunduğu bu ilâhî prensipleri başlangıçta ikiye ayırmıştık. Bunlardan birinci kısma girenler imân, ibadet, ahlâk kâideleri olup, bunlar mânevî ve bizzat bedenle yapılması gereken görevlerdir.

İkinci kısım prensipler ise, maddeye, mala ve paraya bağlı olanlardır. Esasen konumuz da bununla ilgilidir.

Madde, insanın gücünü devam ettirir, dâvasını üstün kılar ve onu korur. Bunun için esas îtibariyle madde, mâna kadar önem taşır; ancak şu var ki, madde gaye değildir, gayeye ulaşmak için bir vasıtadır. Gerçek ve mânevî prensiplerin hâkimiyet ve emri altında harcanan paralar değer taşır, makbul olur. Aksine maddeyi nefsanî ve zevkanî arzular idâre eder de gayr-i meşrû yollarda harcanır veya depo edilirse, bunun vebali çok büyük olur. Bununla ilgili şiddetli azabı Cenabı Hak şöyle tavsif buyuruyor :

«Altın ile gümüşü stok edip Allah yolunda harcamayanlar yok mu? İşte onları yakıcı bir azapla müjdele. Kıyamet gününde o stok edilen altın ve gümüşün üzerleri Cehennem ateşinde kızdırılacak da bu mal biriktirenlerin alınları, yanları ve sırtları bunlarla dağlanacak ve onlara şöyle denecek : işte bu kendiniz için stok ettiğinizdir. Artık stok ettiğinizin cezasını çekin.»[1]

Anlaşılıyor ki mal ve para üzerine terettüp eden çok önemli hak ve vazifeler vardır. Bilhassa zengin sınıfına dahil olanların, bunları daha dikkatle öğrenmesi ve sorumluluğu itibariyle de uygulaması icap eder. Bu sorumluluk namaz ve oruç gibi farz olan bir borçtur. İlâhî kanunlar, maddî yönü ile uygulanırsa din hakim olur, başarı ve mutluluğa ulaşılır.

Muhterem okuyuculara, uzun bir çalışma ve geniş bir araştırma sonucu hazırlanıp istifadeye arz edilen bu kitap, İslâm'ın malî ve iktisadî yönlerine ait prensipleri ihtiva etmekte, hikmet ve gayelerini açıklamakta ve zekâtla ilgili çeşitli dinî görüşleri eleştirmektedir.

İslâm'da mânevî güç yanında maddî gücün cemiyet ve fert üzerinde nasıl bir huzur ve denge sağladığını, bir milleti nasıl bir bütün haline getirdiğini Kitap ve Sünnete ait delillerle ortaya koymaktadır.

Bilhassa refah düşkünü kapitalistlerle maddeden başka bir kıymet tanımayan ve bunun neticesi olarak maddeyi bir cehennem azabına çeviren Komünizm hayranlarına hitap etmektedir. Böylece zengin sınıfına girenlere sorumluluklarını gösterip, onlara düşen büyük görevleri bildirmektedir.

Eserin yazarı çalışkan kardeşimizi bu başarıya ulaştıran Yüce Allah'a hamd eder, bu ilâhî prensipleri bize ulaştıran Peygamberine de salât ve selâm getiririz. Yazarın daha birçok hizmetlerde bulunmasını ve bu eserin okuyuculara, uygulayacakları bir rehber olmasını Cenabı Hak'dan niyaz ederim.

12/8/1972

(1) et-Tevbe, 9/34-35

ÖNSÖZ

Hamd âlemlerin yaratıcısı ve idârecisi olan yüce Allah'a, salât ve selâm O'nun elçisi ve habercisi olan Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'e, O'na uyanlara, ashabına ve bütün Müslümanlara olsun.

İslâm dini yalnız âhirete yönelen bir din olmayıp bilâkis hem dünya, hem de âhirete aynı ölçüde değer veren ve her iki dünyaya ait meselelere çözüm yolu getiren zengin kaynaklara sahip engin bir dindir.

İslâm'a göre, dünya gaye ve hedef bakımından âhiretten ayrı kabul edilmemiş, ebedî saadeti kazanmaya mâtuf dünyaya ait çalışmaların tümü de ibadet sayılmıştır. Çünkü dünyasız âhiret nâ tamam, âhiretsiz dünya da noksandır. Dünya ve âhiret, birbirini tamamlayan önemli iki unsurdur. Beden için ruh ne derece önemli ise, ruh için beden de aynı ölçüde önemlidir. Ruhî düzeni bozuk bir kimsenin vücudu ne kadar sıhhatli olursa olsun, hayat muvazenesi bozulacağından, yaşamaktan huzur duyamaz; gereği gibi ne kendine, ne de topluma bir fayda sağlayamaz.

Bu böyle olduğu gibi ruhî düzeni sağlam, fakat vücut sağlığı aksayan insanların da hayattan zevk almaları mümkün değildir. Hayatın düzenli olması için, ruh ile bedenin birbirine paralel şekilde sıhhatli olması gerekir.

Dinimize göre, dünya ile âhiret de aynen beden ile ruh gibidir. İkisi de sıhhatli olursa, hayat mükemmele erişir. Biri zayıf veya yok olursa, diğerinin tek başına huzur getirmesini ummak bir hayalden öteye geçemez. Yüce Rabbimiz bu konuda ne güzel buyuruyor :

«İnsanlardan her kim : ey Rabbimiz! Bize nasibimizi dünyada ver, derse, onun âhiretten nasibi yoktur. Kim de : ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi cehennem ateşinden kurtar derse, işte bunlar için çalışıp kazandıkları nasipleri vardır. Yüce Allah'ın hesabı çok süratlidir[2].

Âyet-i Kerîme'den de açıkça anlaşılacağı üzere, Allah katında dünya da âhiret de netice itibariyle aynı derecede önem taşımaktadır. Âhiret yö-

---

(2) el-Bakara, 2/200, 201, 202.

nünü ihmal etmek ne derece tehlikeli ve felâketi mûcip ise, dünyayı ihmal etmek de aynı ölçüde tehlikeli ve zararlıdır. Madde ve maddeye hâkimiyet olmadan her iki yönde de üstünlük sağlanamaz. İbadetin huzur içinde yapılması, bir dereceye kadar maddî varlığın kemaline bağlıdır. Hatta dünyevî cephenin zayıflığı bazı zamanlarda iman zayıflığını da doğuruyor. Günümüzde, umumiyetle Müslüman memleketlerde görülen huzursuzluklar, anarşi hareketleri, maddî hâkimiyetin zayıf olmasından başka bir şey ile izah edilemez.

Yaratılışın başlangıcından bu yana sabit bir gerçektir ki, dünya üzerinde kuvvet sahibi milletler, zayıf milletlere, her yönü ile hâkim olmuşlar ve olmaktadırlar. İnsanlığın kurtarıcısı olarak gönderilen yüce dinimiz bu konuda bizlere şu emri vermiyor:

«*Düşmanlarınız için gücünüz yettiği kadar her türlü kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar (araçlar) hazırlayın ki, onunla Allah'ın düşmanlarını, kendi düşmanlarınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz, fakat Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız. Allah yolunda neyi harcarsanız, onun sevabı eksiksiz olarak size döner. Ve sizler asla haksızlığa uğratılmazsınız.*»[3]

Bu Âyet-i Kerîme doğrudan doğruya Müslümanlara, düşman ve rakip milletlere karşı dünyevî güç bakımından üstün olmayı emrediyor. Günümüzde Müslümanların, yabancı milletlere boyun eğmeleri ve onların gösterdikleri doğrultuda yürümeğe mecbur kalmaları, mezkûr Âyet-i Kerîme'nin verdiği direktifi tatbikat sahasına koymamanın elîm sonucundan başka bir şey değildir. Sanayileşmek, ziraî, ticarî ve her alanda kuvvet kazanmak bu mefhumun içine girmektedir.

Son asırlarda, özellikle yakın tarihlerde, İslâm'ın dünyaya verdiği önem büsbütün ihmal edilmiş; dünya hor-hakir, Müslümana yaraşmayan, ancak kâfirlere mahsus bir varlık olarak telâkki edilmiş ve bunun tabiî bir neticesi olarak da yalnız âhirete mütâallik meselelerle meşgul olunmuştur. Mesâiler ekseriya bu yöne teksif edilerek ibadetler konusunda ciltlerle eserler, bu eserler üzerine hâşiyeler, hâşiyeler üzerine hâşiyeler yazılmasına karşılık, İslâm'ın dünya görüşüne mütâallik ilmî araştırmalara pek az yer verilmiştir. Bu konularda müstakil ilmî araştırmalara çok az rastlanmaktadır. İslâm dininin dünya görüşü hakkında gerekli malzeme bulunmasına rağmen, bunlar değerlendirilerek bir yapı haline getirilmemiştir.

İslâm dini bu meyanda bilhassa iktisadî meselelere büyük ölçüde önem vermiştir. Zekât Âyeti, Kur'an-ı Kerîm'de sık sık tekerrür etmekte, Allah yolunda harcamalar yapmak hususunda yüzlerce teşvik edici Âyetler bu-

(3) Enfâl, 8/60.

lunmaktadır. Kitabımızın konusu olan zekât, bu emirlerden sâdece biridir.

Son zamanlarda zannedildiği gibi zekât, basit bir sadaka değildir. Zekât, İslâmî bünyenin dâimî gelir kaynaklarından biridir.

İslâm'ın beş esasından biri olan bu emir, diğer ibadetlerden farklı bir özellik arz eder. İktisadî vaziyetle doğrudan doğruya ilgili bulunduğu için, başlangıcından bu yana zekât, devletçe alınmış ve devletçe gereken yerlere tevzi edilmiştir. Zekâttan beklenen geniş faydaların tahakkuku için, yine bu müessesenin aynı şekilde devam ettirilmesi gerekir.

Günümüzde en önemli ve dikkate şâyan meselelerden biri, hiç şüphesiz iktisadî meselelerdir. Dünya milletleri arasında bu konuda gizli bir savaş bulunmaktadır. Bu çatışma bazen açığa çıkarak meydan savaşlarına da dönüşmektedir. Dünyamız, bu sebepten Kapitalizm ve Komünizm gibi iki büyük rakip kampa ayrılmıştır. Bunların ikisi de maddeye ve maddî menfaate dayalı birer düzen olup dünya üzerinde üstünlük ve hâkimiyet kurabilmek için birbirleri ile amansız bir şekilde yarışa girmişlerdir.

Yabancıların her türlü etkisinden kurtulmak, *daha başka bir deyişle tamamen bağımsız yaşayabilmek için, iktisadî ve malî yönden güçlü olmak dinin yarısıdır, denilse sezadır. Zira maddî üstünlük sağlanmadan mânevî hakimiyet kurulamaz; inançlar, âdet ve ananeler korunamaz.* Dünya âleminde fakir ve zayıf kalanlar, Rablerine karşı olan görevlerini tam bir kalb huzuru ile ifa edemezler. Zira madde vasıtasıyla mânaya hâkim olanlar buna imkân tanımazlar; Müslümanın huzurunu her vesile ile kaçırırlar. Ahlâk bozucu, tiyatro, sinema, basın ve her türlü yayın organlarını buna bir misal olarak zikredebiliriz. Bu gibi huzur kaçıran sebeplere mâni olmak için hiç şüphesiz maddeten üstünlük sağlamak şarttır.

Asrımızda İslâm âleminin, Kapitalizm ve Komünizm gibi maddeye dayalı sistemlerin bir çatışma sahası haline gelmesi neticesinde bütün Müslümanların huzursuz olması, bu acı gerçeğin açık bir ifadesidir.

Bu sistemlerden bilhassa Komünizm, iktisaden geri kalmış fakir ve güçsüz milletlere musallat olmakta, sefalet edebiyatı sürdürerek ve bâzı gerçekleri çirkin ve hâin emellerine âlet ederek imanları ve millî duyguları tehlikeye düşürmekte, mânevî hayatı kontrol altına almaktadır. Müslüman ülkelerin gençlerini buna bir misal olarak zikredebiliriz. Müslümanlar, Kapitalizm ile Komünizmin çatışmasından doğan tehlikeleri önleyememekte, ister istemez bunlardan birinin kirli emeline çok feci bir şekilde âlet olmaktadır. Bunun tabiî bir neticesi olarak da iman ve ahlâkî değerler zedelenmekte, İslâm dışı cereyanlar kuvvet kazanarak yayılma istidâdı göstermektedir. Bu acı ve feci durum karşısında Müslümanlar olarak : bizim sistemimiz budur, diyerek onlara mukavemet edecek bir güç gösterememekte, sâdece seyirci kalmaktayız.

İktisaden gelişmiş milletler için böyle bir tehlike bahis konusu değildir. Zira istismara yol açacak kapılar tamamen kapanmakta, sefalet edebiyatı yapılma imkânları yok edilmektedir.

İslâm âleminin bu savaşlara sahne olmasının bence mühim iki sebebi vardır :

1) Cehalet ve taassup,

2) Tembellik, yâni çalışmamak.

1) *Cehalet ve Taassup :* İslâm dini cehalete karşı en büyük savaşlardan birini açmıştır. Hz. Peygamber'e ilk inen Âyet-i Kerîme'nin okuma-yazma ile ilgili olması bir tesadüf eseri değildir. Bunun mânası çok büyüktür. Bakınız yüce Allahımız Habîbine ilk olarak ne emir veriyor :

«Oku; yaratan Rabbinin adıyle oku. O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku; kalemle insana bilmediklerini öğreten o kerîm olan Rabbinin adıyla oku.»[4]

Bu emir, dünyanın cehalet ve koyu taassup içinde yüzdüğü karanlık bir devirde ilk olarak dünya çapında bir okuma-yazma seferberliği emridir. İslâm, bu seferberliği 1400 sene evvel ilân etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu konuda şöyle buyuruyor : *«İlim öğrenmek her Müslümana farzdır.»*[5]

«Ey Ebû Zer! Sabahleyin kalkıp Allah'ın kitabından bir âyet öğrenmen, senin için 100 rekât (nâfile) namaz kılmandan hayırlıdır. Yine sabahleyin kalkıp ilimden bir bahis öğrenmen — ister onunla amel edilsin, ister edilmesin — 1000 rekât namaz kılmandan daha hayırlıdır.»[6]

«Herhangi bir Müslüman, ilim öğrenirken ölürse şehittir.»[7]

«Âlimin âbitten üstünlüğü, ayın diğer yıldızlar üzerine üstünlüğü gibidir.»[8]

Bu Hadîs-i Şerîflerin sayısını daha da çoğaltmak mümkündür. Fakat bu kadarı bize fikir vermek bakımından kâfidir sanırız.

İşte görüldüğü üzere hem Kur'an-ı Kerîm, hem de Hadîs-i Şerîfler, Müslümanları ilim ile uğraşarak cehalet ve taassuba karşı amansız bir şekilde savaşmaya teşvik etmektedir.

İlk devir Müslümanları, bu emirlere gereği gibi riayet ettiklerinden, İslâm'ı her tarafa yaymaya muvaffak olmuşlar; bu sayede koca orduları

---

(4) Alâk sûresi, 95/1, 2, 3.
(5) Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, c. I, s. 96.
(6) Aynı eser, s. 97.
(7) Aynı eser, s. 98.
(8) Aynı eser.

idare edecek güce sahip olmuşlar, tarih boyunca hükm etmiş imparatorlukları hâk ile yeksan etmişlerdir. Bu derece büyük başarıların ilimsiz gerçekleşmesine imkân ve ihtimal yoktur.

Sahabîleri takip eden devirlerde ise, ilmî çalışmalar daha da hızlandırılarak dünyaya ışık tutacak prensipler vazedilmiştir. Bunun neticesi olarak da ilmî ve fikrî hareketler başlamış, Rey (akıl) Mektebi ile Hadîs Mektepleri kurulmuştur. Bu ekoller, bütün dünyada geniş yankılar uyandırmıştır. O devirde dînî prensiplerin ışığı altında meseleleri aklî gerçeklere uygun tarzda halletmekten ibaret olan içtihat hareketleri, fikrî yönde önemli gelişmeler meydana getirmiş, bu alanda büyük hamlelere sebep olarak tarihî ve ilmî değer taşıyan birçok ölmez eserler vücuda getirilmiştir. İslâm dininin kısa bir zamanda üç kıtaya yayılması, bu fikrî hareketlerin eseridir, denilebilir. Eğer bu hareketler günümüze kadar devam etseydi, hiç şüphe yok ki, İslâm âleminin dünya milletleri arasında bugünkü yeri en ileri derecede olacaktı. Aynı çalışmalar devam ederse, bunun böyle olacağında hiç şüphe yoktur.

İlmî çalışma ve fikrî hareketler durakladıktan sonradır ki, İslâm âleminde cehalet ve taassup hâkim olmaya başlamış, bunun neticesi olarak duraklama ve gerileme devirleri ortaya çıkmış ve böylece günden güne bir çıkmaza girilmiş, bu yüzden Müslümanlar büyük kayıplara uğramışlardır.

Bilhassa son zamanlarda ilmî çalışmalar tamamen yok olmuş, fikrî gelişmeler durmuştur. Devrin ihtiyaçlarına cevap verilemez olmuş, yeni yeni araştırmalar ve düşünüşlerden şiddetle kaçınılmış; cemiyet, meseleleri ile baş başa bîçare bırakılmıştır. Taassup ve cehaletin tesiri ile Müslümanlar, kendilerini meseleler karşısında düşünme kapasitesinden yoksun kabul etmişler, cemiyetin ihtiyacı olan sorunların halli için gerekli düşünme ve çalışmayı belli zamanlarda belli kişilere inhisar ettirerek kendilerine her türlü düşünme kapısını kapamışlardır. Bunun tabiî bir neticesi olarak da İslâm dini gelişen şartlara ve ilerleyen zamanın ihtiyaçlarına paralel olarak yürütülmemiş, belli bir zamanda duraklayan fikirlerin yerine bizzarure yabancı fikirler ithal edilmek mecburiyeti ortaya çıkmıştır.

İslâm'ın mâlî ve iktisadî sahadaki görüşü üzerinde de derin araştırma ve çalışmalar yapılmadığından, Kapitalizm ve Komünizm karşısında : İslâm budur, diyebileceğimiz bir sistem ortaya konmadığı için, her iki sistemin tehdidi altında kalınmıştır. İslâm'ın dünyaya ait meselelere; özellikle iktisadî sorunlara en âdilâne cevabı verdiğini objektif olarak mukayeseli bir şekilde ortaya koymadan O'nun üstünlüğünü iddia etmek, belli bir akımın tesirinde kalan kimseleri ikna etmeye kâfi gelmez. Bu gibi iddialar, toprağın derinliklerindeki zengin, fakat, pratik olarak istifadeye hazır olmayan bir kaynağın durumuna benzer.

Buna karşılık dünyaya ait çeşitli ilim dalları, Müslüman olmayanlar tarafından sistemleştirilerek kendilerine mal edildiğinden, bu ilimlere büyük bir yanlışlık eseri olarak yabancı nazarı ile bakılmıştır. Pek tabiî olarak öğrenilmeleri de mahzurlu kabul edilmiştir. Oysa ki ilim müminin yitiğidir; onu her bulduğu yerde alması gerekiyordu. Bu yapılmadı. Yabancılar çalıştı; yeni yeni keşiflerde bulunarak bunları dünyaya onlar tanıttı. Çeşitli keşif ve icatları onlar başardı. Makine, atom ve her türlü silâhları onlar buldu ve yaptı. Yer altı ve yer üstü kaynaklarını araştırarak yenilikler getirdiler. Bu buluşları aracılığı ile de Müslümanları tahakkümleri altına aldılar. Silâhlarını bize çevirdiler; bombalar patlattılar da hâla uyanamadık. Bu ne derin gaflet uykusudur ya Rabbi!

Topraklarımızda zengin kaynaklar vardı; (petrol, mâden) bilemedik, bulamadık; onlar bildi. Dâvet ettik; gel, çıkar, yarısını ve daha fazlasını al, dedik, utanmadık. Bu ne utanmazlıktır ya Rabbi!

Bu gerçekler bize her türlü ilmî çalışma ve araştırmanın, benliğimizi ve imanımızı koruma noktasından birinci derecede önem taşıdığını bar bar bağırarak söylüyor. Hâla anlayamadık. Bu ne cehalet ve taassuptur ya Rabbî!

Gece gündüz durmadan fikrî sistemler, çürük nazariyeler ortaya atarak ahlâkî, ananevî, ilmî, iktisadî ve sosyal alanlarda ortaya attıkları görüşlere mukavemet edecek sistemler bulamadık. Gençlerimiz yabancı hayranı oldular. Onlara kendi millî varlığımızı koruyacak sistemler sunamadık. Bu ne donukluktur; bizi bundan kurtar ya Rabbi!

Bu taassup ve cehaletin neticesi olarak tarih boyunca kurduğumuz imparatorluklarla maddî hâkimiyet sağladık, fakat fikrî hâkimiyet kuramadık. 1400 sene evvel yapılan ilmî ve fikrî çalışmaların insanlığı Kıyamete kadar idare edeceğine, başka çalışmalara lüzum bulunmadığına safça inandık. Bu ne saflıktır, bizi bundan uzaklaştır ya Rabbi!

2) *Tembellik :* Müslümanların gerilemesinin ikinci önemli sebebi de tembellik, yâni çalışmamaktır.

İlmî sahalarda olduğu gibi, dünya ile ilgili çalışmalarda da büyük ölçüde gerileme olmuş, toplumda daha çok tembellik ve miskinlik felsefesi hâkim olmaya başlamıştır. Dünya işlerinde Allah'a tevekkül ile yetinilmiş; her şey Allah'tan beklenmiştir. Oysaki tevekkülün mânası bu istikamette değildir. Yüce Rabbimiz bu konuda şöyle buyuruyor: «Bir işi yapmaya azm ettiğin vakit Allah'a dayan.»[9]

---

(9) Âl-i İmran, 3/195.

Bu Âyetin mânası gayet açıktır. Tevekkül için, bir işte azim ve çalışmak şarttır. Gayret ve çalışma ile elde edilecek işlerde, çalışmadan tevekkül etmek boşunadır. Böyle bir tevekkül ne Hz. Peygamber'de, ne de ashabında görülmemiştir. Yüce Peygamberimiz tevekkül konusunda bizleri aydınlatıyor. Şöyle buyuruyor :

«Kim insanların en kuvvetlisi olmak isterse, Allah'a tevekkül etsin.»[10]

«Eğer Allah'a hakkıyle güveneydiniz, Allah kuşları rızıklandırdığı gibi sizleri de merzuk ederdi. Onlar sabah erken aç karnına (yuvalarından) çıkarlar; akşam tok olarak dönerler.»[11]

Tevekkül tembellik vesilesi olmayıp, bilâkis başlanılan işlerde başarıya ulaşmak için Müslümanın moralini kuvvetlendiren mânevî bir etkendir. Bir işi başaracağına güvenemeyen insan, bu işte asla muvaffak olamaz. Tevekkül, bir işi başarmak hususunda Müslümana hız ve inanç verdiği için İslâm dininde büyük bir yer işgal eder. Bâhusus Allah'a güvenmek, insanın başarısına ve azmine daha kuvvetli bir şekilde yardımcı olur. Bu hususta Cenabı Allah şöyle buyuruyor :

«Benim başarım, ancak Allah'ın yardımı iledir. O'na dayandım ve O'na döneceğim.»[12]

Çalışmadan Allah'a güvenmek, olmayacak bir işi istemek gibidir. Zira çalışma ile meydana gelecek işler, eğer tevekkül ile husule gelseydi, önce bunu Hz. Peygamber tatbik ederek bizlere örnek olması gerekirdi. Halbuki O, İslâm dinini yaymak ve hayatta başarıya ulaşmak için, durmadan gece-gündüz çalışmış, birçok eziyetlere katlanmıştır.

Yüce Allahımız çalışmak konusunda ne güzel buyuruyor : *«İnsan için çalıştığından başkası yoktur. O'nun çalışması(nın semeresi) yakında görülecektir.»*[13]

Bu Âyetten açıkça anlaşılacağı üzere Cenabı Allah kazancı yalnız çalışan insanlara tahsis edeceğini vâad buyurmaktadır. Kazanç konusunda Yüce Allahımız Müslüman-kâfir ayırımı yapmıyor. Kâfir çalışırsa, çalıştığının mükâfatını görür; Müslüman çalışmazsa, çalışmadığının cezasını bulur. Hâlihazır dünya ahvali bunun açık bir delilidir. Çalışmadığı halde Müslümanın, havadan geçineceği, üstün kuvvet kazanacağına dair elde ne aklî, ne de naklî bir delil mevcut değildir. Yalnız şu noktayı açıklamak gerekir : Müslümanlar çalışırsa, Müslüman olmayanlara nazaran daha kolay başarıya ulaşırlar. Bunda hiç şüphe yoktur. Zira Müslüman, kuvvetli

(10) Muhtâr'ul-Ahâdis, s. 91.
(11) Aynı eser, s. 125.
(12) Hûd sûresi, 11/88.
(13) Necm sûresi, 53/39.

imanı ve mazbut ahlâkı ile kazandıklarını israf etmeden daha iyi değerlendirme imkânına sahiptir.

Hz. Peygamber de bir Hadîs-i Şerîflerinde: «*Günahlardan öylesi vardır ki, onu geçimi sağlama endişesinden başkası affettirmez.*»[14] buyurmakla çalışmanın önemini ortaya koyuyor.

İşte görülüyor ki İslâmiyet, çalışmayı da bir ibadet saymakta ve Müslümanları buna teşvik etmektedir. Çalışmanın usullerini ve en verimli mahsullerini elde edebilmek için de, hiç şüphesiz her sahada bilgi sahibi olmak gerekir. Halbuki son asırlarda İslâm âleminde durum böyle olmamış, tamamen aksine tecelli etmiştir. Zamanların ekserisi şahsî ibadetlere hasredilerek yaşamak için yetecek kadar rızıktan başkası lüzumlu kabul edilmemiş; daha fazla, çalışmadan tevekküle yer verilmiştir. En iyi Müslümanlık örneği olarak gece ibadetle meşgul olmak, gündüz oruçlu bulunmak keyfiyeti gösterilmiştir. Şüphesiz bu husus, İslâm'ın esası olmayıp bâzı ilim adamlarının şahsî anlayışlarının neticesinden başka bir şey değildir.

Oysaki dünya teknik sahalarda olduğu gibi, iktisadî ve içtimaî sahalarda da baş döndürücü bir hızla ilerlemektedir. Asrımızda yaşayan diğer milletlerin, bizi baskı altına alan ve her cephesiyle müteessir eden iktisadî, içtimaî ve ilmî alanlardaki çalışmalarına karşı gece-gündüz durmadan çalışmak, bu çalışmaları dinimiz açısından güzel bir şekilde ihtiyaçlara göre değerlendirmek, bu meyanda bilhassa ilmî araştırmalara büyük ölçüde yer vermek, her halde nâfile ibadetlerle meşgul olmaktan daha üstündür. Çünkü bu çalışmalar farz olan cihat hükmüne giriyor. *Hatta diyebiliriz ki, gayr-i Müslimlerin içtimaî, iktisadî, ilmî, ahlâkî ve ananevî her türlü baskılarından kurtulmak ve onlara bir köle gibi boyun eğmemek için, bu çalışmalar Müslümanlar için farzdır.* Çünkü dünyada, özellikle asrımızda maddî yönden kuvvetli olanların, başka milletler tarafından ister istemez taklit edilerek hayranlık hisleri ile karşılandığı âşikar bir husustur. Müslüman ülkelerde yabancı hayranlığının doğmasının başlıca âmili bu olsa gerektir.

Eğer Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş milletler yerine, Müslümanlar çalışıp bugünkü fen Müslümanlar tarafından ele alınsaydı, herhalde dünya milletlerinin bir kısmı olsun, Müslümanları taklit edecekler, dolayısıyla İslâm prensipleri dünyaya hâkim olacaktı.

İşte İslâm âleminin bugünkü içine düştüğü çöküntü, bu ilmî gerilemenin ve çalışmayı bırakmanın elîm bir cezasıdır. Bundan kurtulmak için de bu iki esasa sarılmaktan başka çıkar yol yoktur.

---

(14) Muhtâr'ul-Ahâdîs, s. 42.

Yaptığımız şu araştırmadan elde ettiğimiz neticeye göre, İslâm âleminin geri kalışını, her şeyden evvel kendi bünyesinde aramak lâzımdır. Son zamanlarda bu düşüşü, bâzı çevreler siyasî sebeplere bağlamaktadırlar. Bunda yabancıların çeşitli dalavere ve entrikalarının büyük ölçüde rol oynadığı, onların Müslümanlar arasında kendileri için bâzı uşaklar seçtikleri gibi mâzeretler ileri sürülerek Müslümanlar tamamen mâsum gösterilmekle mesele sanki çözülmüş kabul edilmekte ve fakat bunun gerçek sebebi ve kurtuluş çareleri hakkında bir formül ortaya konmamaktadır. Bize göre, yabancı milletlerin Müslümanları çöküntüye sevk etmek için düşmanca ve kurnazca, siyasî ve iktisadî yönlerden mücadele etmesi pek tabiîdir. Zaten düşmanın vazifesi budur. Müslümanlar, buna fırsat tanıdıkları için suçludurlar. Onlar bu şekilde gayret sarfederken Müslümanlar ne yapıyorlardı? Bir soğuk harp yapılmış ve bu harbi onlar kazanmıştır. Onların muvaffak olmasını suçlama yerine, bu savaşta muvaffak olmadığımız için asıl kendimizi suçlasak daha isabetli hareket etmiş, daha doğru düşünmüş olacağımız kanaatindeyiz.

İslâm'ın ana meselelerine en iyi şekilde vakıf olan ve İslâm âleminin geri kalış sebeplerini teşhis edip kurtuluş çarelerine parmak basan mümtâz millî şâirimiz merhum Mehmed Âkif Bey bu dâvayı ne güzel dile getirmiştir? Ruhu şâd olsun :

Yıllarca asırlarca süren uykudan artık,
Silkin de, muhîtindeki zulmetleri yak, yık!
Bir baksana, yer uyanık, gökler uyanıktır,
Dünya uyanıkken uyumak maskaralıktır.
Eyvah! Bu zilletlere sensin yine illet,
Ey derd-i cehalet! Sana düşmekle bu millet,
Bir hâle getirdin ki, ne din kaldı, ne nâmus!
Ey, sîne-i İslâm'a çöken kapkara kâbûs!
Ey, hasm-ı hakikî! seni öldürmeli, evvel!
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el.
Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!

*
* *

O îmandan, velev pek az nasîp olsaydı millette,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem, bir bahânen var mı? Dur!
Ey, bütün dünya ve mâfîha, ayaktayken yatan!

Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan.
Allah'a dayandım, diye sen çıkma yataktan...
Mâna-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdân!
«Dünya koşuyo» söz mü? Beraber koşacaktın.
Hayfâ ki bütün azmi sen arkanda bıraktın!
Mâdemki uyandın o medîd uykularından,
Bir parçacık olsun, hadi hiç yoksa kımıldan!
Ensendekiler, leş diye çiğner seni sonra,
Bâ'sın da kalır, nefha-i sûra.
Çiğner ya tabiî, ne düşünsün de bıraksın!
Bir parça kımıldan, diyorum, mahvolacaksın!
Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmaz,
Davranmayacak kimse, bu meydâna atılmaz.
Müstakbeli bul, sen de koşanlarla beraber ol!
Mâzîyi, fakat yıkmaya kalkışma bu yolda,
Ahlâf'a döner, korkarım eslâf'a hücûmu,
Mâzisi yıkık milletin âtisi olur mu?

Fakat bugünkü durum bizleri asla ümitsizliğe düşürmemelidir. Her yükselmenin bir düşüşü vardır. Tarihî gerçekler bunu göstermektedir. Hâdiselerin darbeleri elbet bir gün Müslümanları uyandıracak, çöküntünün gerçek sebepleri anlaşılacak, kurtuluş çareleri aranarak arzu edilen mesut istikbale ulaşılacaktır. Yüce Peygamberimiz, Müslümanların iktisaden mutlaka gelişeceğini haber veriyor : bir Hadîs-i Şerîf'te bakınız ne buyuruyor :

«Mal ve servet aranızda çoğalıp herkese yayılmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Mal o kadar çoğalacak ki, zenginler zekâtlarını kabul edecek bir fakiri nereden bulacağını düşünecekler. Zekâtlarını herhangi birine arz edecekler, fakat her arz ettikleri kimse; benim ona ihtiyacım yoktur, diyecek.»[15]

Araştırmamızın konusunu teşkil eden zekât müessesesini de İslâm'ın dünya görüşünü yansıtması bakımından büyük önem taşımaktadır. Zekât, diğer konularda olduğu gibi, şimdiye kadar gereken şekilde araştırılmamış, eskiden olduğu gibi fıkıh kitaplarında ibadetler bahsi içinde basit bir bahis olarak nisyana gömülmüştür.

Konu olarak zekât müessesesini seçmemin sebebi, eskiden beri iktisâdî meselelere karşı kendimde bir meyil hissedişim ve gerçekten zekâtın önemini tanıtmakta Müslümanlara bir hizmet yapma imkânının açıkça görülmesidir. Beni fiilen bu işe, değerli hocam profesör Muhammed Tanci

---

(15) Buharî, c. II, s. 108; bkz. Müslim, Sahih, c. II, s. 701.

Bey sevketmiştir. Kendisinden Y. İslâm Enstitüsü son sınıfında bulunduğum sırada, me'zuniyet tezi olarak bir konu vermesini rica etmiştim. O da bana zekâtın verileceği yerleri araştırmamı tavsiye etti. Bunun üzerine o kış, bu konuyu oldukça detaylı bir şekilde araştırmaya koyuldum. Bu meyanda zekâtın nisabının da dikkate değer tarafları olduğunu müşahede ettim. Ve teze bunu da ilâve ettim. Me'zuniyetten sonra İslâm Enstitüsü hocalarından sayın Bekir Topaloğlu bana bu tezi, bâzı noksan taraflarını da ikmal etmek suretiyle neşretmemin faydalı olacağını tavsiyede bulundu. Bu tavsiye üzerine konuyu yeniden ele alarak araştırmaya koyuldum. Teze zekâtın önemi ve devlete verilmesi gibi bölümlerle tamamlayıcı bilgileri de ilâve ederek bu esercik meydana geldi.

İslâm cemiyetinin iktisadî bünyesi ile sıkı bir münasebeti olan zekât müessesesi, bu kitapta mezhep ve meşrep farkı gözetilmeksizin bütün ilim adamlarının görüşlerine müracaat edilerek eleştirilmiş, bu görüşler arasında cemiyetin meselelerine en uygun şekilde cevap verenler tercih edilmiştir. Esasen İslâm toplumlarının iktisadî meseleleri ile ilgili zekât müessesesi gibi çok önemli konularda yalnız bir âlimin veya bir mezhebin görüşüne göre mütalâa yürütmek, İslâm'ın görüşünü yansıtmaktan çok, belli kişilerin veya belli bir mezhebin fikrini aksettirir. Oysaki bir konuyu İslâm'a göre araştırmaktan maksat, onu veritelere göre cemiyetin istifadesine sunmaktır. Bu da tek taraflı düşünmekle asla mümkün değildir. Böyle konular için : Falan âlime veya falan mezhebe göre, kaydını koymak lâzımdır. İşte bu sebeple konuları eleştirirken tamamen tarafsız hareket edilmiş, durum, icap ve delillere göre âlimlerin görüşlerine yer verilmiş ve bunlar arasında tercihler yapılmıştır. Bu tercihler yapılırken de gerçekler göz önünde tutulmuş, aklî ve naklî deliller gösterilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada zekât müessesesi üzerinde uzun çalışmalara ihtiyaç olduğunu, onun gerçekten toplumun ayrılmaz bir unsuru olduğunu müşahede ettim. Zekâtla ilgili meseleleri halletmek için, bu kadar araştırma hiç şüphesiz kâfi değildir. Üzerinde daha birçok araştırmalar yapılması gerektiği neticesine varmış bulunmaktayım. Araştırmadan elde ettiğim sonuçları şöylece sıralamak mümkündür :

1) Hangi alanda olursa olsun, meseleler mutlaka ilmî açıdan ele alınarak araştırılmalı ve bu araştırmada cemiyetin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılmalıdır. Bunun için de başta Kitap ve Sünnet olmak üzere her şeyden evvel eski kaynaklara baş vurmalı ve tarafsız bir şekilde ilim adamlarının görüşlerine geniş ölçüde yer verilmelidir.

2) Araştırma sonunda elde edilen fikirler arasında, geniş mâna ihtiva

eden hükümler, insanlığın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tanzim edilmeli ve bunun için de bâzı tercihler yapılmalıdır. Toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak güçte bir görüş tesbit etmek mümkün olmadığı takdirde, mevcut görüşler geliştirilmeli ve genişlemeye müsâit olanlar genişletilmelidir. Çünkü İslâm dini, kıyamete kadar toplumun müşküllerine cevap verecek zengin kaynaklara sahiptir. Bunun aksini düşünmek, İslâm dinini eski devirlere münhasır kılmaktan öteye geçmez. Halbuki Müslümanlık her asra hitap ediyor. Her devirde insanlığa ışık tutuyor. Bâzı noktalarda O'nu durdurmak, yabancı fikirlere kapı açmak demektir.

3) Özellikle zekât müessesesi hakkındaki bu araştırmamız, bize İslâm'ın dünya görüşünü aksettiren ve aynı zamanda İslâm'ın beş esası arasında bulunmakla da büyük bir müeyyide olarak karşımıza çıkan zekât konusunda muhtelif İslâm düşünürlerinin ileri sürdükleri görüşleri yakından tanıma ve izleme fırsatını vermiştir.

Araştırmada konuyu yepyeni bir açıdan ele aldık. Şimdiye kadar Türkçe olarak bu mevzuda bir araştırma yapılmamıştır. Bu araştırmanın, ileride yapılacak tetkiklere bir başlangıç olmasını Cenabı Allah'dan niyaz ederiz.

Eserin hazırlanmasında İstanbul kütüphanelerinden Süleymaniye, Köprülü, Nuruosmaniye, Edebiyat Fakültesi İslâm Araştırmaları Kütüphanesi, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Kütüphanesi, Yüksek İslâm Enstitüsü Kütüphanesi ve bâzı ilim adamlarının hususî kütüphanelerinden faydalandım.

Araştırmada başta Kitap ve Sünnet olmak üzere en eski kaynaklara müracaat ettim. Zekât konusunda müstakil kitapların sayısı pek mahdut olduğundan, tefsir, fıkıh ve diğer kitaplarda dağınık halde bulunan ilim adamlarının görüşlerini toplamaya çalıştım. Zekât hususunda son zamanlarda yazılan müstakil bâzı eserleri de mütalâa ettim. Bunun için de 100'e yakın kaynağa baş vurdum.

Kitap beş bölümden ibaret olup birinci bölüm: zekâtın önemi, ikinci bölüm: zekâtın nisabı, üçüncü bölüm: zekâtın verileceği yerler, dördüncü bölüm: zekâtın devlete verilmesi, beşinci bölüm: zekâtla ilgili tamamlayıcı bilgileri ihtiva etmektedir.

Birinci bölümde zekâtın önemi, ilmî açıdan anlatılmaya çalışılmış, bilhassa iktisadî ve içtimaî yönden faydalarına değinilmiş olup, İslâm'ın mal karşısındaki tutumu ve mülkiyet görüşü hulâsa edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde zekâtın nisabına geniş ölçüde yer verilmiş; gümüş nisabı ile altın nisabı arasındaki nisbetsizlikler incelenmiş, sonra da para

ve eşya arasındaki değer dengesizliği, Hz. Peygamber devrinin iktisadî şartları ile günümüzün iktisadî şartları göz önünde bulundurularak mukayese edilmiş ve ister gümüş olsun, ister altın olsun, paranın değerinin eşya nisabına göre büyük ölçüde değiştiğini ispat etmeye çalıştık. Bunun için de Hz. Peygamber devrindeki eşya nisabının o günkü fiyatlarını bulup günümüzdeki fiyatları ile mukayese ederek para zengini ile eşya zengini arasında ölçü kabul etmeyecek derecede farklılık bulunduğunu ortaya koymaya çalıştık.

Fitre ve kurban da nisabı ilgilendirdiğinden, kitapta bunları da inceleyerek günümüzde verilmesi gereken fitrenin tâyin edilen fitreden çok daha yüksek olması gerektiğini; bugün kurban kesmekle mükellef kabul edilen kimselerin ise, esasta fakir olduklarını, kurban kesmek için mevcut ölçülere göre hesap edilen zenginlik ölçüsünün kâfi olmadığını, ilim adamlarının ve piyasa şartlarının ışığı altında mütalâa etmeğe çalıştık.

Araştırmada varılan neticeler, kendi görüşümüz olmayıp en eski kaynaklarda rastladığımız ilim adamlarının görüşlerinin bir araya getirilmesi ve devrimizin ihtiyaçlarına göre değerlendirilmesinden ibarettir. Daha önce bu konuda bir araştırma yapılmadığı için, temas ettiğimiz konular ve vardığımız neticeler yeni gibi görünebilir. Fakat zekât iktisadî bir mesele olduğu için, devrin şartlarına göre ayarlanması gerektiği hususu, bu kitap mütalâa edildikten sonra anlaşılacak ve fikirlerin eskiden konulan prensiplerin günümüzde hayata uygulanmasından ibaret bulunduğunu kolayca anlayacaklardır.

Gerek araştırmaya başlamadan önce ve gerekse bu esnada bu konuda hiç bir peşin fikre sahip olmadığım halde çalışmalar ilerledikçe meseleler kendini göstermiş, bunların çözüme bağlanması için de lâzım olan malzemeyi toplama zaruretini kendimde hissetmiş olmaktan başka bir şeyle bunu izah edemem.

Kitap, halktan çok münevvere hitap etmektedir. Ancak halkın da istifadesi düşünülerek zaman zaman bâzı meseleler konmuş, sonuna tamamlayıcı bilgiler bölümü ilâve edilmiştir.

Gayemiz, her asrın ihtiyaçlarına cevap veren yüce Dinimizin üstünlüğünü ortaya koyarak İslâm'a hizmet etmek, dolayısıyla Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bu esnada yanıldığımız taraflar olabilir. Fakat şunu ifade etmek isterim ki, bile bile hiç bir peşin fikre veya akıma hizmet gayesinden uzak kaldığım için müsterihim. Yanıldığımız hususlarda hissî olmamak ve ilmîlik vasfını haiz olmak şartıyle yapılacak tenkit ve ikazları şimdiden şükranla karşılamaktayım.

Çalışmalarım esnasında müracaat kaynaklarını öğrenmekte kendisinden faydalandığım ve ilmî araştırma zevkini tatmakta derin izlerini duyduğum değerli hocam profesör Muhammed b. Tâvit et-Tancî'ye, hiç bir fedâkârlığı esirgemeden çalışma ve araştırmada bana rehberlik eden İstanbul Y. İslâm Enstitüsü hocalarından sayın Bekir Topaloğlu'na teşekkürü bir borç bilirim.

Yunus Vehbi YAVUZ
Feneryolu
9/9/1972 Cumartesi
30/Receb-i Şerîf 1392

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTIN MÂNA VE ÖNEMİ

I — ZEKÂTIN FARZ OLUŞUNUN DELİLLERİ
II — ZEKÂTIN ÖNEMİ
1) FERT AÇISINDAN ZEKÂTIN ÖNEMİ
2) TOPLUM AÇISINDAN ZEKÂTIN ÖNEMİ

Zekâtın Târifi :

Zekât lûgatte : temizlemek, çoğalmak ve büyümek mânalarına gelir. İslâm istılahında ise zekât : *belli bir malın belli bir kısmını belli yerlere vermektir.*

Zekâtın verileceği yerler — üçüncü bölümde mufassal olarak açıklanacağı üzere — Kur'an-ı Kerîm'de beyan buyurulduğuna göre sekiz sınıftan ibarettir. Zekât yalnız bu sınıflara ait olup başka yerlere verilemez. Zekâtın târifini yaparken, verileceği sınıfları da nazar-ı îtibara alarak Âyet-i Kerîme'nin hükmüne uygun bir târif yapmaya çalıştık.

Zekâtın verileceği yerler şu sınıflardan ibarettir :

1) Fakirler,
2) Miskinler,
3) Zekât memurları,
4) Müellefe-i kulûb,
5) Köleler,
6) Borçlular,
7) Allah yolunda,
8) Yolda kalmış yolcular.

I. ZEKÂTIN FARZ OLUSUNUN DELİLLERİ :

Zekât, İslâmın beş temel emrinden biri olup farziyyeti Kitap, Sünnet ve İcmâ-i Ümmetle sabittir.

a) Kitap :

Malî bir ibadet olması açısından incelendiği takdirde büyük önem taşıdığı görülen zekât, Kur'an-ı Kerîm'in 34 yerinde zikredilmektedir. Zekâtın farziyeti, altı yerde namaz ile birlikte tekrar edilen şu Âyet-i Kerîme ile sabittir : «*Namazı kılın, zekâtı verin.*»[1]

---

(1) el-Bakara, 3/34, 83, 110; en-Nur, 24/52; Müzzemmil, 73/20; ve en-Nisâ, 4/77.

Kur'an-ı Kerîm'in 28 yerinde de zekât kelimesi müstakil olarak geçmektedir.

b) Sünnet :

Farziyeti Kitapla sabit olan zekâtın, Hz. Peygamber tarafından tatbik edildiğini şu Hadîs-i Şerîf'ten öğrenmekteyiz :

«İbn-i Abbas'dan rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz, Muaz b. Cebel'i Yemen'e vâli gönderdiği vakit ona şu emri vermiştir : onları Allah'dan başka bir tanrı bulunmadığına ve benim Allah'ın Elçisi olduğuma inanmaya dâvet et. Eğer bu hususta sana itaat ederlerse onlara, Cenabı Allah'ın kendilerine günde beş vakit namaz kılmalarını emrettiğini bildir. Eğer bu hususta da sana itaat ederlerse onlara, mallarından zekât vermelerini farz kıldığını bildir. Zekât zenginlerden alınıp fakirlere verilir.»[2]

c) İcmâ-i Ümmet :

Zekâtın farz olduğu hususunda bütün müçtehitler ittifak halinde olup hiçbiri onun farziyetinde ihtilâf etmemiş, aksine bir görüş savunmamıştır. Zekât bu bakımdan kesin hüküm ifade eden bir emirdir; inkâr eden İslâm inancı dışına çıkar; vermeyen ve vermemekte ısrar eden devlet zoru ile itaat altına alınır; ödeyen de âhirette Cennetle, dünyada saadetle mükâfatlandırılır.

Zekâtın, diğer ibadetler arasında sahip olduğu farklı bir özellik de, ödememekte ısrar eden veya devlete isyan edenlere karşı zor kuvvetinin kullanılmasıdır. Diğer ibadetlerde olduğu gibi fert, zekât verip vermeme hususunda vicdanı ile baş başa bırakılmamıştır. Ekonomik yapı ile yakın ilgisi bulunmasına binaen zekât, devletçe ferdin elinden alınarak gereken yerlere tevzi edilir. Dördüncü bölümde bu bahse geniş yer verileceğinden sözü oraya bırakalım.

Zekât Vermenin Fazileti :

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, bir adam Peygamber Efendimize gelerek :

— Bana öyle bir amel göster ki, onu yaptığım zaman Cennete gireyim, dedi. Hz. Peygamber ona şöyle buyurdu :

---

(2) Buharî, Sahih, c. II, s. 104; bkz. Nesaî, Sünen, c. V, s. 2 ve İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 568 vd.

— *Allah'a ibadet edecek, hiçbir şeyi O'na ortak koşmayacaksın; farz olan namazı kılacaksın; zekâtı vereceksin; Ramazanda oruç tutacaksın. Bunun üzerine o adam Hz. Peygamber'e şöyle mukabelede bulundu :*

— *Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bundan daha fazlasını yapmayacağım. O kimse bu sözü söyleyip ayrıldıktan sonra Hz. Peygamber :*

— *Kim Cennetlik birine bakmak isterse bu adama baksın, buyurdu.»*[3]

Bu Hadîs-i Şerîf namaz, oruç ve zekât gibi mühim emirleri ifa edenleri Cennetle müjdeliyor. Yalnız burada bir noktayı açıklamak gerekir : acaba bir Müslümanın Cennete girebilmesi için yalnız bunları yapmak kâfi midir? Bu sorunun cevabı hiç şüphe yok ki «hayır»dır.

Hadîs-i Şerîf, Peygamber Efendimizin bir köylüye karşı, durumuna bağlı özel bir buyruğudur. O devirde köylüler göçebe halinde vahşî ve disiplinsiz bir hayat yaşamaktaydılar. Hz. Peygamber, Cennete giden yolu sorması ile ortaya çıkan itaat ve teslimiyeti karşısında o köylünün şahsında, Müslümanlığın diğer vecibelerini de yerine getirecek bir olgunluk ve teslimiyet gördüğü ve sezdiği için, teşvik babında ona müjdelemiştir. Yoksa yalnız bu sayılanları yapmak, Müslümanlığın gerçekleşmesi için yeterli değildir. Hadîs-i Şerîf, zekâtın faziletini beyan ettiği için, konumuz bakımından bize ışık tutuyor.

Zekât Vermemenin Cezası :

Zekât vermemenin cezası, maddî-manevî müeyyidelere dayandırılmıştır. Yüce Allah, zekâtı vermeyenler hakkında kıyamette çok elim bir cezanın tatbik edileceğini beyan buyuruyor :

«*Ey inananlar! Gerçekten yahudî bilginleri ile Hıristiyan rahiplerinden bir çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan çevirirler; bir de altın ile gümüşü stok edip Allah yolunda harcamayanlar, işte bunları acıklı bir azapla müjdele. Kıyamet gününde stok edilen o altın ile gümüşün üzerleri Cehennem ateşinde kızdırılacak da, bu mal biriktirenlerin alınları, yanları ve sırtları bunlarla dağlanacak. Ve onlara şöyle denecek : işte bu, kendiniz için stok ettiğiniz paralardır. Artık stok ettiklerinizin cezasını çekin.*»[4]

Bu Âyet-i Kerîme'de zikri geçen stok, zekâtı ödenmeyen paralara şamil olduğu gibi, bâzı ilim adamlarının müteber olan görüşlerine göre ze-

---

(3) Buharî, Sahih, c. II, s. 105.

(4) et-Tevbe, 9/34.

kâtı ister ödensin, ister ödenmesin, ihtiyaçtan fazla olarak elde tutulan bütün malları da içine almaktadır.[5]

Başka bir Âyet-i Kerîme'de de yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor :

«*Allah'ın fazlından verdiğini esirgeyenler için o malın hayırlı olduğunu zannetme; belki o, onlar için şerdir. Kıyamet gününde esirgedikleri o mal, onların boyunlarına halka yapılacaktır.*»[6]

«*Onlar bilmezler mi ki bizzat Cenabı Allah, kullarından tevbeyi kabul eder; zekâtları da alır. Gerçekten Allah, çok merhametli ve tevbeleri kabul edicidir. De ki, çalışın! Yaptıklarınızı Allah da, Resulü de, müminler de göreceklerdir.*»[7]

Muhammed Abduh (v. 1323/1905) bu Âyet-i Kerîmenin tefsirinde şu açıklamayı yapıyor : yâni Allah, zekâtları bütün nevileri ile kabul eder ve ondan dolayı sevap da ihsan eder. Zekâtı almanın üç şekli vardır :

1) Fakirin, zekâtı bizzat verenin elinden alması,

2) Hz. Peygamber ve O'ndan sonraki halîfelerin, kendi devirlerinde zekâtı alıp Allah'ın emrettiği yerlere vermeleri,

3) Allah'ın alması ki bu, O'nun verilen zekâtları kabul edip sahiplerini mükâfatlandırmasıdır.[8]

Sonuncu Âyette zekât vermeyenlere karşı tevbe kapılarının açık olduğu beyan buyurulmaktadır.

Bu hususta Peygamber Efendimiz de Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir Hadîs-i Şerîf'te şöyle buyuruyor :

«*Cenabı Allah kime mal verir de zekâtını ödemezse, Kıyamet gününde o mal, sahibine, gözlerinin üzerinde simsiyah iki benek bulunan gayet zehirli (ve zehrinin tesirinden başı) kel bir yılan şeklinde görünerek boynuna gerdanlık yapılacak; sonra da iki çene kemiğini, yâni avurdunu iki tarafından yakalayıp şöyle diyecek : ben senin malınım, ben senin stokunum.*»[9]

Ebû Zer (r.a.)'dan rivayet edilen bir Hadîs-i Şerîf'te de Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor :

«*Deve, sığır ve koyun sahibi bir Müslüman, bu malların zekâtını ödemezse, Kıyamet gününde o hayvanlar, dünyada olduklarından daha semiz*

---

(5) bkz. Bu eser, s. 80, ç maddesi.

(6) Âl-i İmran, 3/180.

(7) et-Tevbe, 9/104.

(8) bkz. Abduh, Menâr, c. XI, s. 32 vd.

(9) Buharî, Sahih, c. II, s. 106; bkz. Nesaî, Sünen, c. V, s. 39 ve İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 568 vd.

ve daha büyük bir halde gelecekler ve herbiri boynuzu ile ona toslayacak; ayakları ile de çiğneyecek. Sonuncusu işini bitirince, birincisi yeniden toslamaya ve çiğnemeye başlayacak; tâ insanlar muhakeme edilinceye kadar.»[10]

II. ZEKÂTIN ÖNEMİ

İslâm'ın dünya görüşünde önemli bir yer işgal eden zekât emri, yukarıda da belirtildiği gibi, Kur'an-ı Kerîm'de sık sık tekrar edilerek önemine işaret buyurulmuş; Hz. Peygamber tarafından da gereken şekilde izah ve tefsir edilerek ehemmiyeti belirtilmiştir.

Biz burada, zekâtın önemi bahsine giriş mahiyetinde birkaç misal vererek zekâtın, esas fert ve toplum açısından önemini açıklamaya çalışacağız.

Kitap ve sünnete göre zekâtın önemi

a) Kitap :

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerîm'de, zekâtın önemi konusunda şöyle buyuruyor :

«Müminlerin mallarından zekât al ki, onunla kendilerini temizlemiş, mallarına bereket vermiş olursun. Bir de onlara dua et; çünkü senin duan, onlar için bir rahatlık ve huzurdur.»[11]

«Haram aylar (Zil-Hicce, Muharrem, Safer, Rebîul-Evvel) çıktığı zaman, artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün; yakalayıp esir edin; hapsedin ve onların geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılarlar, zekâtlarını verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Gerçekten Allah, Gafûrdur, Rahîmdir.»[12]

«Onlar, eğer tevbe ederler, namazı kılarlar ve zekâtı verirlerse, dinde kardeşleriniz olurlar.»[13]

Yukarıda meallerini kaydettiğimiz Âyet-i Kerîmelerden ilki, zekâtın bizzat Hz. Peygamber tarafından toplanmasını, dolayısıyla İslâm Devleti tarafından idare edilmesini emretmekte ve bu malî ibadetin, Müslüman top-

---

(10) Buharî, Sahih, c. II, s. 106; bkz. Nesaî, Sünen, c. V, s. 29 ve İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 568.

(11) et-Tevbe, 9/103.

(12) Aynı sûre, 9/5.

(13) Aynı sûre, 9/11.

lum için önem derecesini yeteri kadar aksettirmektedir. Bundan anlaşıldığına göre zekât, ferdin kendi isteğine bırakılmamış, devlet müeyyidesi ile toplanarak müesseseleştirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, zekât tahmin memurları ile, zekât toplamakla görevli tahsildarlar göndererek zekâtı her sene muntazaman almış; vefatından sonra Halife makamına getirilen Hz. Ebû Bekir de zekât vermeyeceklerini bildirerek isyan eden kabile reislerini askerî kuvvet göndermek sureti ile itaat altına almıştır.[14]

Zekât, ferdin vicdanına ve inancına terkedilirse, imanı zayıf olan Müslümanlarda ihmale uğrayarak müeyyidesiz kalır. Ve kendinden beklenen fayda sağlanamaz. Günümüzde, zekâtın bu durumda oluşu dolayısıyle toplumda meydana gelen iktisadî çöküntü, bunun en güzel bir misalidir.

Bir milletin dinî, millî, içtimaî, ahlâkî ve bilhassa iktisadî bağımsızlığa kavuşması için, maddî bakımdan üstün olması şarttır. Aksi takdirde bağımsızlığını koruyamaz; bütün yönleriyle çökmeğe ve başka milletlerin tesirine maruz kalmaya yüz tutar. Zekâtın, bizzat Hz. Peygamber, dolayısıyla devlet tarafından toplanma emrinin bu mânayı içinde gizlediğinde hiç şüphe yoktur.

İkinci Âyette şirkten dönenlerden, namazı kıldıktan sonra zekâtı vermeleri istenmekte; yalnız Müslümanlığı kabul etmeleri kâfi görülmeyip ruhun gıdası ve kıvamı olan namazı kılmaları, bedenin, yâni dünya hayatındaki düzenin başlıca âmili olan zekâtı da vermeleri şart koşulmaktadır. Bu bize, bilhassa bu iki emrin yerine getirilmediği toplumlarda huzur ve mutluluk bulunmayacağını gösteriyor. Zekât vermeyen kişi, şirkten dönse de serbest dolaşamaz; itaat ve teslimiyetini ancak zekât ödemekle ifade edebilir.

Üçüncü Âyet-i Kerîme'de, namaz kılıp zekâtı ödemeleri, din kardeşliğinin tahakkuku için şart koşulmaktadır. Buna göre, zekât vermeyenlerin Müslüman kardeşlik safına katılamayacakları anlaşılmaktadır ki, bu bize zekâtın ne derece ehemmiyeti haiz olduğunu göstermek için kâfidir.

b) Sünnet :

Zekât hakkında Hz. Peygamber'den sâdır olmuş birçok Hadîs-i Şerîf vardır. Biz burada yalnız zekâtın önemi açısından mütalâa edebileceğimiz birkaçını zikredeceğiz :

«Ashabdan Cerir b. Abdillâh: Resulullah (s.a.v.)'e, namaz kılmak, zekât vermek ve her Müslümana öğüt vereceğime dair söz verdim, diyor.»[15]

Râfi' b. Hadîc'den rivayet olunduğuna göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle

---

(14) Bk. Buharî, c. II, s. 106.

(15) Buharî, c. II, s. 106.

buyurdu : «Zekât işlerinde hakkıyle çalışan memur, evine dönünceye kadar Allah yolunda muharebe eden gâzi gibidir.»[16]

Zekâtın verileceği yerler bahsinde de görüleceği gibi, zekât memurlarının vazifelendirilişi, onun bir müessese olduğunu göstermektedir. Bu müessese, Büyük Peygamberimiz tarafından kurulmuş, işletilmiş; daha sonraki devirlerde geliştirilerek asıl hedefine ulaştırılmıştı.

Hz. Peygamber, toprak mahsullerinin zekât miktarını tespit ettirmek için civar memleketlere memurlar göndermiş, ayrıca zekât memurlarını görevlendirerek tespit edilen zekâtları her sene toplattırmıştır.

Muaz b. Cebel şöyle diyor: «Resûlullah (s.a.v.), beni Yemen'e göndererek her otuz sığırdan, iki yaşında dişi veya erkek bir dana; her kırk sığırdan, üç yaşında bir dana; her yüklü sığırdan da bir dinar para veya buna denk Maâfir elbisesi zekât almamı emretti.»[17]

Ayrıca Peygamber Efendimiz, hem bizzat kendisi bir kadının meyve bahçesindeki meyvelerin zekât miktarını tahmin etmiş, hem de ashabına tahmin ettirmiştir. Bu hususu, Ebu Humeyd es-Sâidî'den rivayet edilen bir Hadîs-i Şerîf'ten öğrenmekteyiz. Ebû Humeyd es-Sâidî şöyle diyor:

«Hz. Peygamberle beraber Tebük'de harbettik; «Vâdi-i Kurâ» denilen yere geldiğimiz vakit, bahçesi içinde çalışan bir kadına rastladık. Hz. Peygamber ashabına: tahmin edin, buyurduktan sonra kendisi o bahçenin mahsulünü 10 ölçek olarak tahmin etti. Kadına ise, bu bahçeden çıkacak olan mahsulü ölç, buyurdu...»[18]

«Said b. Müseyyeb'den rivayet olunduğuna göre de Hz. Peygamber, Attâb b. Üseyd'e: yaş üzümün mahsulünü tahmin etmesini ve hurmanın mahsulünde olduğu gibi, zekâtının kuru üzüm olarak ödenmesini emretmiştir.»[19]

«Attâb b. Üseyd'den rivayet olunduğuna göre, yine Peygamber Efendimiz, çeşitli bölgelere üzüm ve diğer meyvelerin mahsul miktarını tahmin edecek vazifeliler gönderirdi.»[20]

Yukarıda kaydettiğimiz Âyet ve Hadîs-i Şerîfler bize, zekâtın cemiyetten ayrılmaz bir unsur olduğunu, İslâm toplumunun zekâtsız düşünülemeyeceğini, önemine binaen başlangıcındanberi devletçe organize edildiğini, diğer ibadetler gibi idarî yönden müeyyidesiz kalmadığını açıkça göstermektedir.

---

(16) Tirmizî, c. III, s. 144; İbn-i Mâce, c. I, s. 578.
(17) Aynı eser, c. II, s. 389.
(18) Buharî, Sahih, c. II, s. 125 vd.
(19) Ebu Abdirrahman, Nesaî, c. V, s. 82.
(20) Ebu Abdillah, İbn-i Mâce, c. I, s. 582.

Hz. Peygamber, hayatta bulunduğu müddetçe zekâtı toplayıp sevk ve idare etmeğe devam etmiştir. O'nun vefatından sonra bâzı kabileler, «zekâtı O'na veriyorduk; O ise vefat etmiştir, binaenaleyh zekât vermeğe lüzum yoktur» diyerek artık bundan sonra zekât vermeyeceklerini bildirmeleri karşısında Hz. Ebû Bekir, bu kabileler üzerine askerî kuvvetler göndermek suretiyle onları itaat altına aldı. Bununla ilgili rivayet bizlere Ebû Hureyre'den intikal etmektedir. Vaka şöyledir :

«Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra yerine Hz. Ebû Bekir Halife seçildi. O zaman Arap kabilelerinden bir kısmı isyan etmek suretiyle küfre döndü. Hz. Ebû Bekir, isyancı kabilelerle harbetmeğe karar verdi. Fakat, Hz. Ömer ona mâni olmak isteyerek şöyle dedi : sen bu insanlarla nasıl harbedersin? Halbuki Resûlüllah (s.a.v.) : «Allah'dan başka Tanrı bulunmadığına ve benim, O'nun Resulü olduğuma şehadet getirinceye kadar insanlarla harbetmekle emrolundum; kim bu kelimeyi söylerse, malını ve canını benden korumuş olur (adam öldürmek gibi). Kul hakkı icabı olan hususlar müstesnadır ve onun hesabı Allah'a aittir» buyurdular. Hz. Ömer'in bu sözü üzerine Halife Ebû Bekir şu cevabı verdi :

— Namaz ile zekâtı birbirinden ayıranlarla mutlaka harbedeceğim. (Namaz ile zekât Kur'an-ı Kerîm'de altı yerde beraber zikredilmiştir.) Çünkü zekât, malın hakkıdır. Allah'a yemin ederim ki, Resûlüllah'a ödedikleri bir koyun veya keçi yavrusunu dahi bana vermeyecek olurlarsa, bu sebepten onlarla harbederim.

Hz. Ebû Bekir'in bu dirayeti karşısında hayrete düşen Hz. Ömer :

— Allah'a yemin ederim ki bu sözler, yüce Allah'ın, Hz. Ebû Bekir'in kalbine ilhamından başka birşey değildir; onun dâvasında doğru olduğunu anladım, dedi.»[21]

c) Zekâtın Önemi Hakkında Bir Makale :

İslâm toplumlarında ihmale uğrayan maliyenin ve iktisadî gücün İslâm inanç, anane ve ahlâk nizamları üzerinde en büyük müessir kuvvetlerden biri olduğunu beyan eden Şeyh Muhammed Abduh (1323/1905), zekâtın önemi hakkında gayet mühim bir açıklamada bulunarak şöyle diyor:

«Mal, sosyal ve millî hayatın dayanağı, toplum nizamının temelidir. Yüce Allah, bu hususta şöyle buyuruyor: «Allah'ın, sizler için hayat nizamı yaptığı mallarınızı akılsızlara vermeyin.»[22]

«Şüphesiz İslâm dini, zekâtı farz kılmak ve onu İslâm'ın mühim esas-

---

(21) Buharî, Sahih, c. II, s. 105; ve Nesaî, Sünen, c. V, s. 11.

(22) en-Nisâ, 4/5.

larından biri saymakla diğer dinlerden temayüz eder. İslâmın bu özelliğini, diğer bütün ümmetlerin filozofları ile akıllıları itiraf etmektedirler.

«Eğer Müslümanlar, dinlerinin bu esasını tamamen yerine getirebilselerdi — Allah onları çoğaltıp rızıklarını genişlettikten sonra — aralarında geçim sıkıntısı çeken ne bir fakir, ne de kendi günahı olmadan bu umumî felâkete dûçar olan zavallı bir kimse bulunurdu. Fakat, Müslümanların çoğu bu farîzayı terkederek, dinlerine, millet ve ümmetlerine karşı büyük bir cinayet işlemişler ve bu sebepten millî ve siyasî işlerinde en kötü bir ümmet durumuna düşmüşlerdir. Hatta bu sebeple saltanatlarını, şeref ve üstünlüklerini kaybederek kız ve erkek çocuklarının terbiyesine varıncaya kadar bütün işlerinde yabancı milletlerin himaye ve tesiri altına girmeğe mahkûm olmuşlar; onlara muhtaç bir duruma düşmüşlerdir.

«Bugün Müslümanlar, çocuklarını Hıristiyanlık ve dinsizlik propagandası yapan okullara teslim ediyorlar, bu okullar da onların hem dinî inançlarını bozuyorlar, hem de dünyalarını ifsad ederek millî bağlarını koparmak suretiyle onları kendilerine karşı itaatli, alçak birer köle olmaya itiyorlar.

«Müslümanlara : "neden bu misyoner ve dinsizlerde olduğu gibi, sizler de kendiniz için okullar ve benzeri müesseseler kurmuyorsunuz?" Denildiği zaman, cevap olarak : bu işi idare etmek için gerekli para ve imkân bulamıyoruz, derler. Doğrusu onlar, kendilerine bu imkânı verecek din duygusu, akıl ve yüksek bir gayret bulamıyorlar. Dinleri kendilerine emretmediği halde, yalnız akılları ve millî gayretlerinin verdiği güçle diğer milletlerin okullara, hayır cemiyetlerine ve siyasî cemiyetlere cömertçe yardıma koştuklarını görüyorlar da onlardan utanmıyorlar; üstelik onlara el açıyorlar.

«Müslümanlar dinlerini terkettiler; dinlerini kaybettikleri gibi, dünyalarını da kaybettiler. Yüce Rabbimiz bu konuda ne güzel buyuruyor? : «Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onlara, kendilerini unutturdu. Onlar, yoldan çıkmış kimselerdir.»*

«Müslüman cemiyetin düzelmesine çalışanlar için en lüzumlu iş, her şeyden önce İslâm'ın ana meselelerini kavrayan îmanlı ve kültürlü kimseler yetiştirerek, Müslümanlardan zekât toplama işini tanzim edecek bir cemiyet kurmak ve toplanan zekâtı önce bu cemiyetle irtibatı bulunanların ihtiyaçlarına sarfetmek; böylece bir müessesenin teşkiline çalışmaktır. Kurulacak bu müessesenin programında :

a) Hem dinden dönenlere karşı, hem de dinsizlik akımına karşı mukavemet için müellefe-i kulüb fonu;

(*) el-Haşr, 59/19.

b) Fertler arasında köle bulunmadığı takdirde, kalkınma çabasında olan milletleri kalkınmış milletlere esir ve köle olmaktan kurtarmak için, köleleri hürleştirme fonu;

c) Özellikle İslâm dininin hükmünü iadeye çalışmak için, Allah yolunda sınıfına ait bir fon — ki bu sınıfa ayrılacak olan fon, İslâm dinini dinsizlerin tecavüzlerinden koruyacağı için, aynı zamanda en önemli bir cihaddır —

ç) İslâm'a davet etmek ve onu, gerek dil ve gerekse kalemle yapılan tecavüzlerden korumak için de ayrı bir fon ayırmak lâzımdır.

«Bütün Müslümanların veya büyük bir çoğunluğunun zekât vermesi ve verilen zekâtların muntazaman dağıtılması, İslâm'ın şerefini, belki yabancı milletlerin İslâm memleketlerinde kaybettikleri değerleri iadeye ve Müslümanları, gayr-i müslimlere köle olmaktan kurtarmaya kâfidir. Bu miktar, yalnız zenginlerin senelik ihtiyaçlarından artan toprak mahsullerinde 1/10, parada 1/40'tır. Halbuki biz, İslâm hakimiyetinden kurtulduktan sonra Müslümanlara birer efendi durumuna gelen milletlerin, Allah tarafından farz kılınmadığı halde, kendi millet ve ümmetleri yolunda, İslâm'ın Müslümanlara farz kıldığı miktardan daha fazla harcamalarda bulunduklarına şahid olmaktayız.

«Müslümanlardan kabiliyetli, zeki kimselerin, bâzı kabilelerden zekât istemeleri çoğalmaya başlamış ve bu asırda bâzı gayretli kişilerin, zekât müessesesini idâre etme istidatları kuvvetlenmiştir. Bir kısım havaî kişiler, bu istîdatı kendi menfaatleri için sömürmüşler, istismar etmişlerdir. Bu iş için sağlam ve dirayetli kişiler bulmak zorundayız.

«Akıllı kişiler, uzun zaman bizden bu mühim iş için bir çağrıda bulunmayı istemişlerdir. Yukarıda vasıflarına işaret ettiğimiz bu teşkilât adamlarını bekleye duralım. Onların durumlarına muttali' olmadan evvel, biz burada bu noktaya dokunmaya mecbur kaldık.»[23]

Zekât Malı İslahtır :

Merhum Muhammed Abduh (1323/1905), tefsirinde zekâtın önemini belirtirken şöyle devam ediyor :

«Zekât, fertleri cimrilik, âdilik, kalp katılığı, kendini başkalarına karşı üstün görme, düşkünlük, harislik kirlerinden temizlediği gibi onu, insanların mallarını hainlikle, çalarak, gasbederek ve faiz almak suretiyle yemek gibi kötü eylemlere meyletmekten korur. Çünkü, iman sebebiyle elinde veya kasasındaki malı Allah'ın rızası, mağfireti ve yüce katında derecesi-

(23) Abduh, Menâr, c. X, s. 599 vd.

nin yükselmesini taleb etmek gayesine mâtuf Allah yolunda vermeğe alışan bir mümin, başkalarının malını haksız yere almaktan kendini daha iyi korur.

«İman semerelerinin tümünü teşkil eden fertlerin bu ilim, irfan ve takva ile tezkiyesi, asrımızda heyet-i içtimaiye denilen Müminler Topluluğunun da birbirlerine karşı beliren kin, haset, düşmanlık, tecavüz, zulüm, fitne ve harplerin menşei olan içtimaî rezalet kirlerinden temizlenmesini gerektirir. *Çünkü mal, insan hayatının dayanağı, umumî ve hususî işlerinin değirmen taşıdır.*

«İnsanlar çalışma istîdatı, kazanç, israf, esirgeme, iktisat, tedbir, cömertlik, cimrilik ve hayır üzerinde yardımlaşma gibi hususlarda birbirlerinden tamamen farklıdırlar. Rızık temininde ve harcamalarda bir kısmının, diğer bir kısmına muhtaç olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Servet toplamaya en fazla kabiliyetlileri, yaratılışlarında hırs, kendilerine ve en yakın akrabalarına varıncaya kadar cimrilik gibi hallerin galibolduğu kimselerdir. Bu vesile ile insanların bâzısı bâzısına fitne, yâni imtihan vesilesi, çekişme ve münakaşa medarı olur. Yüce Rabbimiz bu konu ile ilgili olarak bir Âyette şöyle buyuruyor:

«Sabredip etmediğinizi göstermek için, bir kısmınızı diğer bir kısmınız üzerine imtihan vesilesi yaptık. Senin Rabbin her şeyi görendir.»[24] Yâni bu imtihan, beşerin kabiliyette, ahlâk ve diğer işlerde birbirinden farklı oluşu icabıdır.

«Din insanlara, nefislerini tezkiye, yaratılışlarını islah edip hem kendilerinin, hem de cemiyetin ahlâkını düzeltmenin prensiplerini göstermek için gönderildiğine göre, Cenabı Allah bu dinde, insanların kendilerini bu fitnenin şerrinden koruyup, ihmal edildiği takdirde mal sahipleri üzerine terettüp edecek kötü akibetlerden kurtaracak ve hayır yolunda harcamak, sadaka vermek gibi, servetlerin kötülüklerini iyiliğe döndürecek olan ibadet ve çalışmaya dair bâzı hükümler koymuştur.

«Biz ne tefsir, ne fıkıh ve ne de İslâm tarihi kitaplarında, din açısından maliye siyaseti hakkında ilmî bir açıklamaya rastlayamadık; aynı zamanda bu kitaplarda İslâm maliye siyasetinin islâhı için mâkul tarzda müstakil bir çalışma da yapılmamıştır. Ben ise, mezkûr Âyetin tefsirinde bu hususu açıklamayı azmetmiştim. Fakat, bu bahse gelip meselenin esasını ve teferruatını düşününce, bu konuda müstakil bir eser yazarak daha geniş mâlumat vermek gerektiğini anladım. Burada yalnız bu meselenin önemine ve İslâm'ın bu meseleyi islâh etmesine işaret eden mühim bazı gerçeklere dokunmakla yetiniyorum.

---

(24) el-Furkân, 25/20.

«Asrımızda ilim, fen ve umumî düzen dairelerinin genişliği, araştırıcıları imkânlar nisbetinde iktisadî meselelere, deneyerek vâkıf olmak ve bütün teferruatını öğrenmek için de araştırmalarını, sadece bâzı fert ve topluluklar üzerine teksif etmeğe mecbur kılmıştır. Hatta maliyeciler, birçok ilimleri sağlam bir şekilde öğrenip iktisadî saha ile ilgili bazı dallarda bizzat çalışarak tatbikat ve denemeler yaptıktan sonra ancak bu unvana lâyık olabiliyorlar.

«Bâzı toplumcular, tarih boyunca vuku bulan bütün ihtilâllerle, siyasî ve dinî harplerde gerçek sebebin veya bunlara en çok tesir eden sebeplerden birinin iktisadî olduğu hükmüne varmışlar; Avrupa'nın İslâm'a karşı giriştiği haçlı harpleri ile dinî harpleri, bundan müstesna tutmamışlardır.

«İki sene önce Kudüs'de «İslâm'da Fikrî Hareketler» adlı Arapça bir kitap basıldı. Kitabın müellifi[25] bazı Avrupa tarihçilerine uyarak: İslâm, başlıca dinî bir tefekkür olmayıp belki iktisadî ve içtimaî bir meseledir veya ondan bizatihi kasdedilen bu gayedir; İslâm, bu gayeye bir vesiledir, diyor. (Bu görüş, nerde ise İslâm'ı bir din olmaktan çok, iktisadî ve içtimaî bir nizam olarak tanıtmak temayülünde olduğu halde Müslümanlar, hala İslâm'ın iktisadî ve içtimaî nizamından habersiz bir durumda, iktisadî nizamın kurulmasını ilmî çalışmalardan çok, ilmihal kitapları yazmakta ve kanunlarını, prensip ve gerçeklerini ortaya koyma zahmetine katlanmadan sadece bu görüntüyü tahayyül ile yetinmektedirler.)

«Ben yalnız şunu demek istiyorum: eğer İslâm, söylenildiği gibi sadece iktisadî bir sistemden ibaret bulunsaydı, onun esasını en iyi bilen, ilim ve amel hususunda en ileri mertebede olan kimselerde onun izleri görülecekti. Bu kimselerin başında dört Halife ile Müçtehit imamlar gelmektedir. Hem müçtehitlik, hem de Halifeliği uhdesinde toplayan Ömer b. Abdil-Aziz, bâzı maliye memurlarına yazdığı bir yazıda şöyle demiştir: Hz. Muhammed, insanları doğru yola getirmek için gönderilmiştir; onlardan vergi toplamak için gönderilmemiştir.

«Doğrusu İslâm, dünyada efendilik, âhirette de saadete ermek için ruh ile cesedin düzenlerini birleştiren orta bir dindir. O, tamamen dünyaya dönük hale getirilmiş olan Yahudîlik ile, dünyadan tamamen sıyrılmaya dönük rûhanîlik dini Hıristiyanlık arasında orta bir dindir. İslâm dininin insan toplumunda yapmak istediği islâhatlardan biri, zenginlerin azmaması ve fakirlerin de zillet şerrinden emin olabilmeleri için, mal hususunda insanları adalet ve fazilete doğru yöneltmektir. Kur'an-ı Kerîm ile Sünnet nasları, İslâm'ın hidayet dini olduğu hususunda en büyük birer delildir. Bu

---

(25) Müellif, Suriye asıllı ve Rusya tebalı olup Bakû Üniversitesi hocalarındandır.

naslar, şu fitnecilerin İslâm'a bilmeden ve havadan yöneltikleri sakat inançları yıkmaktadır.

«Mala tapan Yahudîlerle Avrupalılar, onu toplamak için, haddinden fazla kâr kazanmak ve paraya şiddetle ihtiyacı olan işçilerden 1000 ler ve milyonları kaçırmak hususunda hadlerini aşmışlardır. Bunların hasımları olan sosyalistler de onlara mukavemet ederek insanları bu mala, eşit bir şekilde ortak kılmak ve onu cemiyet arasında umuma ait bir hak yapmak hususunda haddi aşmışlardır. Bu haddini aşma, asrımızda Rus sosyalizmi ile son noktasına gelmiştir. Rusya, milyonlarca insanı köle durumuna getirip kendi sistemini yerleştirmek için hayvanlar gibi çalıştırmaktadır. Onların kazançlarından elde ettiği paralarla da kendi sisteminin propagandası için dünyanın bütün ülkelerinde bolca harcamalar yapmaktadır. Akıllı kişiler, bu israfın akıbetinden ve her iki sistem(kapitalizm ile sosyalizm)'in hadlerini aşmalarından umumî bir harbin doğacağı ve yalnız zalimlere has olmayıp bütün insanlığı da içine alan bir fitnenin kopacağından korkuyorlar.

«Bu fitnenin kötü akıbetlerinden kurtulmak hususunda Dünya milletleri için, İslâm dinine sarılıp O'nun iktisadî, içtimaî ve diğer bütün hükümlerini tatbik etmekten başka kurtuluş çaresi yoktur. Bu hükümleri tatbikatta kabul etmek, dine inanmadan mümkün değildir. Gerçekten Avrupa düşünürleri, bu medeniyetin bozukluklarını düzeltecek mâkul bir dine ihtiyaç duymaktadırlar. Onlar, aradıklarını yalnız Kur'an-ı Kerîm'de ve Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'in yolunda bulabilirler. O büyük felâket ve kıyamet kopmadan, doğru yolu seçemeyeceklerinden korkuyorum. Bu kıyamet, kapitalizm ile sosyalizmin çatışmasından doğması beklenen ölüm harbidir.

«Sırası gelmişken burada, İslâm'ın iktisadî alanda öngördüğü prensipler hakkında aklıma ilk gelen tedbirleri aşağıda maddeler halinde sunuyorum :

1) *Şahsî mülkiyetin yerleştirilmesi ve insanların, mallarını boşuna yemelerinin haram kılınması,*

2) *Fâiz ve her türlü kumarın yasaklanması,*

3) *Malın, yalnız zenginler elinde dolaşan bir varlık haline gelmesini önleyecek tedbirlerin alınması, yâni fakirler istifade ettirilmeden, paranın yalnız zenginler elinde dolaşmasını önlemek; maldan fakirlerin de faydalanmasını sağlayacak bir sistem kurmak, böylece cemiyette bir orta sınıf meydana getirmek.* Garb'ın bugün tatbik ettiği iktisadî nizamlar meyanında paranın sadece zenginler elinde dolaşmasına benzer bir durum, beşer tarihinde asla vuku' bulmamıştır. Bankalar, şirketler ve işçilerin kendisine karşı mücadele ettikleri, hatta kapital sahiplerine düşmanlık beslemelerine se-

bep olan ihtikârlar, yolsuzluklar, hep bu Garp medeniyetinin bozuk iktisadî nizamının eseridir.

4) *Sefihlerin harcamalarını kısıtlamak.* Mallarını harcamakta aklı ile hareket etmeyerek boşuna harcamalara dalan akılsızlara mani olup malı, kendilerine ve milletlerine zarar verecek yerlerde sarfetmelerini önlemek.

5) *Zekât, toplumun refahını temin etmekten uzak kaldığı zamanlarda, vahîm tehlikeler doğuracak düşkünlük ve gerilikten kurtulmak için, kalkınma uğruna yeteri kadar harcama yapmayı sağlayacak tedbir almak.*

«İslâm'ın ilk devirlerinde zekât, mutlak yâni müeyyidesiz farz kılınmıştı. (Bundan kasıt herkesin, açık ve gizli bütün mallarının zekâtını kendisi vererek müeyyide için kuvvetli müesseselerin kurulmasına lüzum kalmamasıdır.) O zaman da malda bir ortaklık vardı; fakat bunun müeyyidesi vicdan olup hükümdarların zoru değildi. Sonradan İslâm devleti, müessese olarak ortaya çıkınca bu durum kaldırılarak mutlakiyet, muayyen bir cebir ile kayıtlandırılmıştır. Eğer hicretten önce Müslümanların Mekke'de içinde bulundukları feci durum, hicretten sonra da devam etseydi, o zaman onlara bu iştirakî zekât farzolacaktı. Şunu demek istiyorum : bir yerde mahsur kalmış bir topluluk bulunsa ve bunların içinde zengin de, fakir de, servet sahipleri de, düşkün miskinler de bulunsa, zekât miktarı ihtiyacı karşılamadığı takdirde fakirlere yetecek kadar iaşe ve imkân temin etmek, zenginler için dinî bir vecîbe olur.

6) *Ticaret malları ile parada 1/40, toprak mahsullerinde 1/10, enerji sarfetmek suretiyle sulanan toprak mahsullerinden 1/20, küçük ve büyük baş hayvanlardan da bilinen ölçüler dahilinde zekât almak.*

7) *Akrabalık ve eşlik nafakası tâyin etmek.*

8) *Her dinden ve her türlü muztar durumda kalan fakirlerin ihtiyaçlarını gidermek; yabancılara, sığınacakları bir yer temin etmek; kalacakları yer bulamadıkları zaman ziyafetler vererek onları ağırlamak.* Müslümanlara karşı harbeden veya kanı Müslümanlarca helâl olan yabancılar bundan hariçtir.

9) *Bazı günahlar için mal vermeyi keffaret kılarak bunları müesseseleştirmek.* Meselâ; zıhar keffareti, oruç keffareti ve yemin keffareti gibi.

10) *Nafile sadaka ve harcamaları devletçe teşvik etmek.*

11) *İsraf ve cimriliği kötülemek; bunları, cemiyetin yok olma ve kötü akıbet sebeplerinden saymak.*

12) *İçtimaî bozuklukları, çekemezlik ve başkalarına düşmanlık meydana getiren malî serveti yok edici ve insanı ruhî ve bedenî hastalıklara sevkeden kibir ve israftan kaçınmak şartı ile dünya zinetlerinden, Allah'ın ihsan ettiği güzel nimetlerden faydalanmayı mubah kılmak.*

13) *Geçimde iktisatlı hareket etmeyi ve itidâli tavsiye etmek.*

14) *Şükreden, yâni her bakımdan zenginliğinin hakkını veren zenginleri, sabreden fakirlerden daha üstün tutmak.* Çünkü, Peygamber Efendimiz bir Hadîs-i Şerîflerinde şöyle buyuruyor:

«Veren el, alan elden daha üstündür.»[26] Bunun gibi, insanlara faydası dokunan hayırlar, faydası yalnız hayrı işleyene inhisar eden amellerden üstündür; devam eden bir sadaka da devamlı mükâfatı gerektirmektedir. (Bu hususta Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor: *«İnsanların en hayırlısı, insanlara faydası dokunandır.»*[27]

Başka bir Hadîs-i Şerîfte de: *«İnsan öldüğü zaman bütün amelleri kesilir; fakat üç tanesi devam eder:*

1) *Ardı kesilmeyen sadaka,*
2) *Kendisinden faydalanılan ilim,*
3) *Öldükten sonra ana-babasına dua eden iyi bir evlât.»*[28])

Öyle bir toplum göster ki, bu esaslar tatbik ediliyor da, o toplumda şiddetli fakirlik, umumî açlık veya anarşi bulunsun.. Baksana! Gümüş ve altın paralarla diğer kâğıt paraların farz olan zekât miktarı % 2,5, bankaların tasarruf sahiplerine kâr diye verdikleri ortalama faiz miktarına tekabül ediyor; bazen bankaların verdiği faiz, bu miktardan daha da az olmaktadır.

«Meselâ; Mısır'ın ticaret malları ile nakit millî servetini düşünün; bir de her sene fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine verilmesi gereken zekât miktarını göz önüne getirin. Bundan başka zekâta tâbi diğer mallardan alınacak zekât miktarını da düşününüz. Bu miktarlardan toplanacak gelirin, cemiyette meydana getireceği refah ve mutluluğu takdir eder ve zekâtın verileceği yerleri belirten Âyet-i Kerîme'nin tefsirinde söylediğimiz: «Zekât, yalnız başına Müslümanların kaybettikleri İslâm'ın parlak devrini iade etmeğe kâfidir.» sözümüzün doğruluğunu anlarsınız.

15) *Kur'an-ı Kerîm'de ifade buyurulan aşağıdaki Âyetlerin mânalarını okuyup ciddî olarak bir düşününüz.* Zekât ve hayır yolundaki harcamaların, İslâm'a göre toplum açısından ne derece önemsendiğini göreceksiniz.

«Allah yolunda harcayın; kendinizi tehlikeye atmayın.»[29]; *«Nefsinin cimriliğinden korunanlar yok mu? İşte kurtulacaklar onlardır.»*[30] *«İşte siz-*

(26) Nesaî, Sünen, c. V, s. 46, Aynî, Umde, c. IV, s. 327.
(27) Münavî, Feyzul-Kadîr, c. III, s. 481.
(28) Ebu Dâvud, Sünen, c. II, s. 106.
(29) el-Bakara, 2/195.
(30) et-Teğâbün, 64/16.

ler, şunlarsınız: (Mallarınızın belli miktarını) *Allah yolunda harcamaya dâvet olunuyorsunuz da, yine içinizden cimrilik yapanlar vardır. Kim cimrilik ederse, kendi zararına cimrilik eder. Allah'ın kimseye ihtiyacı yoktur; iszlerse ona muhtaçsınız. Eğer* (Allah yolunda) *harcamaktan yüz çevirirseniz, sizin yerinize başka bir kavmi getirir; sonra onlar, sizin gibi olmazlar.*»[31]

(Biz, bunlara şu Âyetleri de ilâve edelim: «*Kendileri cimrilik yapıp insanlara da cimriliği tavsiye edenler, bir de Allah'ın hazinesinden, kendilerine verdiği nimetleri stok edenler yok mu? İşte, biz de böylece nimetleri örten nankörler için, rüsvay edici ve alçaltıcı bir azap hazırladık.*»[32] «*Kim cimrilik eder de Rabbine ihtiyaç göstermezse, bir de en güzel kelimeyi inkâr ederse, biz de onu güçlüğe sevkederiz.*»[33])

«Kitap ve Sünnette, malı iyilik yolunda harcamaya teşvik eden, onu imanın en büyük işaretlerinden sayan, sevabı Allah'ın rızasını kazanmayı gerektiren, kendisi sebebiyle Cennet köşklerinin hazırlandığı belirtilen zekâta, Allah'a borç verme adını veren birçok Âyetler vardır ki bunlar, diğer herhangi bir hayır işi için varit olmamıştır. Bu konuda en çok misali, Bakara sûresi ile Tevbe sûresinde bulacaksınız.»[34]

*
* *

Yaptığım araştırmalarda zekâtın önemi hakkında hiçbir kitapta maliye açısından bu kadar derli-toplu bir açıklamaya rastlayamadım. Bu sebepten, Muhammed Abduh'un bu uzun beyanatını tek başına zikretmeğe mecbur kaldım. Hâkikaten bu izah tarzından müstağni kalmak mümkün değildir.

İslâm'ın iktisadî görüşünü yansıtan zekât ile onun ferde ve cemiyete faydalı bir hale gelmesini temin eden zekât müessesesi hakkında yukarıda kaydettiğimiz Âyetlerle Hadîs-i Şerîfler ve bir müfessirin makalesi, bu ilâhî emrin önemi hakkında bizlere kâfi miktarda fikir vermektedir.

İçinde yaşadığımız yirminci asırda toplumların, özellikle İslâm cemiyetlerinin iktisaden geri kalması; dolayısıyla birçok içtimaî krizlerin ortaya çıkması da zekâtın önemini kavramak için bizlere yardımcı olmaktadır.

Buraya kadar zekâtın önemi hakkında umumî bir fikir edindikten sonra, asıl onun önem kazandığı noktaları, ilim adamlarının görüşlerinin ışığı altında tesbit etmeğe çalışacağız. Bunun için de önce zekâtın öne-

---

(31) Muhammed, 47/38.
(32) en-Nisâ, 4/37.
(33) el-Leyl, 92/8, 9, 10.
(34) Abduh, Menâr, c. XI, s. 23-33.

mini: «Fert açısından» ve «Toplum açısından» olmak üzere iki kısma ayırarak mütalâa edeceğiz.

1) FERT AÇISINDAN ZEKÂTIN ÖNEMİ

Fert açısından zekâtın önemini, daha ayrıntılı inceleme imkânını elde edebilmek için onu, yine iki kısma ayırarak tetkik edeceğiz: A) Veren açısından zekâtın önemi, B) Alan açısından zekâtın önemi.

A) VEREN AÇISINDAN ZEKÂTIN ÖNEMİ:

İnsanlar, dinî ve ahlâkî müeyyidelerden uzak yaşayamazlar. Bir an için böyle yaşadıklarını düşünelim, o takdirde cemiyet fertlerini derhal menfaatler ve şahsî kaprisler kaplar; paraya ve maddeye karşı büyük bir sevgi ve bağlılık duygusu belirir. Maddeye karşı beliren bu bağlılık, zamanla insanı maddeperestliğe kadar götürür; en iğrenç kötülükleri kazandırır; en gaddar cinayet ve zulümleri işlettirerek, toplum için en büyük felâketleri hazırlar.

Fertlerin, bu ihtirasları yenebilmeleri ve mala karşı beliren aşırı sevgilerini cemiyet hizmetine döndürmek suretiyle onları harcamalara alıştırmak için, Yüce İslâm Dini, Müslüman zenginlere nakit paralarının kırkta birini (% 2,5), toprak mahsullerinin onda birini ve hayvanların belli nisaba göre, belli bir kısmını, Kur'an-ı Kerîm'de beyan buyurulan yerlere vermelerini emretmiştir.

Biz aşağıda, veren açısından zekâtın faydalarını maddeler halinde sunuyoruz. Bunun için de önce büyük müfessir Fahr er-Razî (v. 606/1210)'nin, hiçbir tefsir kitabında rastlanmayan ve sonradan bazı müfessirlerin kendisinden faydalandıkları anlaşılan şu önemli açıklamayı yapmaktadır:

a) Zekât, Ferdi Maddeperestlikten Korur:

«Hiç şüphe yok ki mal, insanlarca doğuştan sevilen bir varlıktır. Bunun sebebi de şudur: kudret ve imkân, olgunluk sıfatlarından bir sıfattır. Olgunluk sıfatı ise, başka bir sebebe bağlı olmaksızın bizatihi sevilir. Noksanlık sıfatı da hiçbir işte sevilmez. İşte mal da o kudret ve imkânı elde etmeğe vesile olduğundan, tabiatiyle sevilir. Yalnız şu var ki, mal sevgisi insanın kalbini kaplayınca onu, Allah'ı sevmekten ve öldükten

sonrası için hazırlanmaktan gafil kılar. Bu sebeple İlâhî hikmet, mal sahiplerine, mala çok meyledip bütün varlığı ile ona yönelerek tapmalarını önlemek ve insanın gerçek mutluluğunun, yalnız mal biriktirmekte olmayıp onu Allah yolunda, dolayısıyla cemiyet uğrunda harcamakta olduğunu tenbih etmek için, ellerinde bulunan malın bir kısmını onlardan almayı gerektirdi.

«İşte zekâtın İslâm dininde farz kılınması, insanı mala taptıran dünya sevgisi hastalığını kalpten silmek için konulmuş en iyi bir ilâçtır. Cenabı Allah, zekâtı bu sebebe binaen farz kılmıştır. «Müminlerin mallarından zekât al ki, onları temizleyip tezkiye etsin.»[35] mealindeki Âyetten kasdedilen mâna budur.

b) Zekât, İhtiras Zincirini Kırar :

«Malın çokluğu, yukarıda bahsettiğimiz kuvvetin çoğalmasını ve kudretin kemalini gerektirir. Malın artması da, kudretin artmasını icap ettirir. Kudretin artması ise, o kudretten bir haz duymayı gerektirir. Bu hazzın artışı da insanı, onu artırmaya sebep olan malı daha çok elde etmek için çalışmaya çağırır. Bu şekilde mesele birbirine bağlı bir zincirleme ve devir meselesi haline gelir ki, bunun içinden çıkılmaz. (Mal hazzı, haz da malı artırır, böylece sonu gelmeyen bir zincirleme devredip gider). Zira insan, çalışmasını artırdığı zaman, malı da artar. Bu artış ise, kudretin artmasına sebep olur, kudretin artması da fazla tadanmayı icabettirir. Tadanma insanı, mal kazanmak için yine çok çalışmaya iter. Bu şekilde mesele bir devir meselesi olur ki, bu devrin ne sonu gelir, ne de bir noktada kesilir; devamlı olarak dolaşıp durur.

«İşte İslâm dini, bu sonu gelmeyen ve bir noktada kesilmeyen ihtiras devrine ve zincirlemesine kesilecek bir nokta, tükenecek bir son ispat etmiştir. Kula, Allah'ın rızasını gözeterek, nefsini o sonu gelmeyen karanlık yoldan çevirip Allah'a yönelmesi için, bu maldan bir miktar vermeyi farz kıldı. (Zekâtlarını muntazam olarak ödeyen zenginlerin, bu zincirleme ve devir engellerini kırarak birçok hayırlara el uzattıkları gerçeği, bunun en kuvvetli bir delilidir.)

c) Zekât, Kalbin Katılaşmasını Önler :

«Malın çokluğu, kalpte bir katılaşma ve azgınlığın teşekkülüne sebep olur. Bu azgınlığın sebebi de, yukarıda zikrettiğimiz gibi, malın çokluğunun kudret kazanmaya sebep teşkil etmesidir. Kudret ise bizatihi sevildi-

(35) et-Tevbe, 9/103.

ğine göre, insanda bir aşk meydana getirir. Âşık mâşukuna kavuşunca bu hususta ileri gider; dolayısıyla insan, mal talebinde aşırı davranır. Bu esnada, eğer mal toplamaya mâni bir hal ortaya çıkarsa insan, bütün gücü ve imkânları ile (meselâ, rüşvet vermek, baskı yapmak, tehdit vs. gibi) o mânii ortadan kaldırmaya çalışır. İşte, nefsin azmasından kasdettiğimiz mâna budur.

«Yüce Kitap Kur'an-ı Kerîm'de bu konuya şu Âyet-i Kerîme ile işaret buyuruluyor: «Şüphesiz insan, (malına güvenerek) kendini Allah'dan müstağni görmek suretiyle azar.»[36]

«Zekâtın farz kılınması, azgınlığı azaltıp kalbi Allah'ın rızasını kazanmaya doğru iter. (Bu sebeple fertte, diğer insanlara karşı, topluma karşı bir merhamet hissi belirir. Merhamet damarları coşan insan, her türlü hayır ve yardımlaşma yollarına seve seve koşar.)

ç) Zekât, Halka Şefkatin Anahtarıdır:

«İnsanın iki türlü kuvveti vardır: 1) Nazarî kuvvet, 2) Amelî kuvvet.

«1) *Nazarî kuvvet:* İnsanın Allah emirlerine saygı göstermekte olgunluk derecesine ulaşmasıdır.

«2) *Amelî kuvvet ise:* İnsanın, halka şefkat hususunda olgun ve üstün bir seviyeye ulaşmasıdır. İşte Yüce Allah, ruh cevherini, bu kemal derecesine ulaştırmak için zekât vermeyi emretmiştir. O kemal sıfatı da, insanın halka iyilikte bulunması, onlara hayırlı hizmetler ulaştırması ve cemiyeti, iktisadî bunalımdan meydana gelecek afetlerden kurtarmaya çalışmasıdır. Bu inceliğe işareten Hz. Peygamber, şöyle buyurmuştur: «Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanın.»[37]

d) Zekât İnsanı Bir Şeye Muhtaç Olmama Faziletine Yükseltir:

«Bir şeye muhtaç olmamak, o şeyi elde ettikten sonra ihtiyacı gidermekten daha üstündür.

(*Bir şeyden müstağni olmak:* bir şeyi elinde bulundurmamak suretiyle ihtiyaçtan kurtulmak; daha doğrusu varlığa muhtaç olmamaktır. Bunu, şöyle bir misal ile genişletelim. Meselâ; Lüks hayatı sevmeyen bir kimse, lüks yaşayışla alâkalı bütün imkânlardan müstağnîdir; bu hayata ve levazımatına ihtiyaç hissetmez. İşte buna, bir şeyden müstağnî olmak deniliyor.

(36) el-Alâk, 59/6, 7.
(37) Tefsîr-i Kebîr'de zikredilen bu hadîsi kaynaklarda bulamadım.

Bir şey ile müstağnî olmak : Varlıkla ihtiyacını gidermek, bir şeyi elde etmeğe mutlaka ihtiyaç hissetmek, o şeyi elde etmeden yapamamak, bir şeye sahip olmakla gayesine ulaşmaktır. Bunu, yukarıdaki misâlin aksi ile izah edersek meselâ; lüks hayata düşkün olan bir kimse, lüks için gereken mala ve malzemeye muhtaçtır. Bu hayatı temin etmek için, gerekli imkânları elde ettikten sonra ancak lüks ihtiyacını giderebilir. Birincisi, yâni lükse meraklı olmayan insan için, bu malzeme ve imkânlara ihtiyaç yoktur. İkinci kişi, ancak birçok çalışma ve yorulmalardan sonra birincinin seviyesine çıkabildiği için, birinci bundan daha üstündür.

Buna başka bir misal daha vermek de mümkündür. Meselâ; normal yürüyebilmek için bastona ihtiyaç hissetmeyen kimse, bastonsuz yürüyemeyen kimseden daha üstündür. Çünkü birincisi bastonsuz ihtiyacını gideriyor, ikincisi ise gideremiyor; fakat netice itibariyle ikisi de aynı işi görüyor. Yukarıda belirtilen «bir şeye muhtaç olmamak, o şey ile ihtiyacını gidermekten daha üstündür.» sözünden kasdedilen mâna bu istikamette düşünülmelidir.)

«Bir şey sebebi ile ihtiyacını gidermek, o şeye muhtaç olmayı gerektirir. Çünkü o şey elde edilmeden ihtiyaç kaybolmaz. (Meselâ; mal ile zengin olmak, o mala muhtaç olmayı gerektirir). İhtiyaç, ancak o şeyi elde ederek müstağni olduktan sonra kaybolur.

«Bir şeye ihtiyaç hissetmemek, tam bir zenginliktir. Bu türlü zenginlik ise, Allah'ın sıfatıdır. Bir şeye muhtaç olup onu kazandıktan sonra zengin olmak sıfatı da kulların vasfıdır. Cenabı Allah, bir kuluna çok mal verince ona, bir şey ile istiğnadan çok nasip vermiş demektir. Ona zekât vermeyi emredince Yüce Allah onu, varlıkla zengin olma derecesinden, daha yüksek bir makam olan varlıktan müstağni kalarak zengin olma derecesine yükseltmek murat etmiştir.

«İşte zekât, varlığa ihtiyaç belirtmeden onu, başkalarına vererek Yaratıcının sıfatı ile bir nevi sıfatlanmaktır.

e) Zekât, Malı Ebedîleştirir :

«Mala mal adı verilmesinin sebebi, herkesin ona karşı çok meyilli olmasına binaendir.

«Mal tatlı, hoş kokuludur. Koku ise çabuk kaybolur; dağılıp gitmeğe yatkındır. Mal, sahibinin elinde durduğu müddet, ölüme ve parçalanmaya mahkûm olan kimse gibidir. İnsan onu, iyilik, hayır ve insanlığın faydasına harcarsa, bir daha kaybolmayacak şekilde ebedîleşir. Zira o mal, hayra dönüştüğünden dünyada devamlı olarak öğülmeyi, âhirette de mükâfatlanmayı gerektirir. Bu konuda bir zattan şöyle duydum; «İnsan, altınları ile

kabre girmez» diyordu. Ben de ona: hayır, belki bunu yapmak mümkündür; insan altını Allah'ın rızası yolunda âmme menfaatine harcarsa onunla hem kabre, hem de Kıyamete gidebilir. İşte zekât, malın bu türlü ebedîleşmesine açılan büyük bir kapıdır.

f) Zekât Veren Kişi, Faziletli Kullara Benzer:

«Malı veren kimse Meleklere, Peygamberlere ve faziletli kişilere benzer. Malı harcamaktan çekinerek elde tutmakla da herkesin kötülediği cimri insanlara benzer. Binaenaleyh malı vermek, elde tutmaktan çok daha iyidir. Zekât, bunun en kuvvetli bir müeyyidesidir.

g) Zekât, Ruh ile Beden Arasında Bir Denge Sağlar:

«İnsanın üç türlü varlığı vardır : ruh, beden ve mal... İnsan, iman etmekle emrolununca ruh cevheri bu teklife uydu; namaz ile emrolununca lisan zikre koyuldu, beden de amele başladı. Mal ise, geride kaldı. Eğer mal iyilik ve hayır yollarında sarfedilmezse; insanın mal cimriliği, ruhî ve bedenî cimrilikten daha çirkin olur. Bu da mahzâ cehalet eseridir. Çünkü, saadetin üç mertebesi vardır:

1) Ruhî saadet,
2) Bedenî saadet, ki bu orta derecede bir mutluluktur.
3) Haricî saadet, ki o da mal ve rütbe mutluluğudur.

«Bu mertebeler, nefsanî mutluluklara hizmetçi durumundadır. Ruh, kulluk makamına daldıktan sonra maldan dolayı cimrilik hasıl olursa, hizmetçiyi, asıl mahdum(hizmet edilen)'dan daha üstün bir mertebeye çıkarmak gerekir. Bu da cahilliktir. Öyle ise akıllı insana lâzım olan, o malı yine Allah rızası yolunda sarfederek ruh ile beden arasında bir denge kurmaya çalışmaktır. İşte zekât, ruh ile beden arasındaki bu dengeyi sağlar.

ğ) Zekât, Allah'a Bir Şükürdür:

«İlim adamlarının dediklerine göre nîmetin şükrü, onu verenin razı olacağı yollarda sarfetmekten ibarettir. Zekât ise, mal nîmetinin bir şükrüdür. Nîmetin vericisine teşekkür etmek gerektiği sabit olduğuna göre, zekâtın da vacip olmasına hükmetmek gerekmiştir.

«Mal, tabiatiyle sevilir. Malın elde bulunması, şükretmeyi, elden çıkması da sabretmeyi gerektirir. Yüce Rabbimiz, sanki kuluna şöyle buyuru-

yor : ey zengin! Ben sana mal verdim ki, bu sebeple hakkını ödeyip şükredenlerden olasın; sahip olduğun malın bir kısmını elinden çıkar ki, bu vesile ile malın yokluğunu hatırlayarak sabredenlerden olasın.

«Ey fakir! Sana da çok mal vermedim; sabrettin, bu sebeple sabredenlerden oldun. Zengine ise, elindeki malından bir kısmını sana vermesini farz kıldım. Ta ki, bu mal senin eline geçtiği zaman bana teşekkür edip şükredenlerden olasın.

«İşte zekâtın farzolması, hem zenginlere, hem de fakirlere sabır ile şükrün ne demek olduğunu öğretiyor.»[38]

Büyük müfessir *İbn-i Arabî* (v. 543/1148) de bu konuda şöyle diyor : «Yüce Allah, güzel hikmeti icabı insanların yalnız bir kısmına mal vermiştir. Malı sadece bazılarına tahsis etmesi, onlara Allah'ın bir nîmet ve ihsanıdır. Bu nîmetin şükrü olarak onlara, kendine niyabeten malı olmayanlara o nîmetten bir hisse ayırmalarını emretmiştir. Zira Cenabı Allah Kur'an-ı Kerîm'de, yeryüzündeki bütün canlı varlıkların rızıklarını vermeyi tekeffül ediyor : «Yeryüzündeki bütün canlı varlıkların rızkını vermek yalnız Allah'a aittir.»[39] (İnsan, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğuna göre, bu vazife de ona yükletilmiştir.)[40]

Zekât miktarı ise, malların cinslerine göre değişiktir. Bütün mallarla toprak mahsullerinden ve diğer küçük ve büyük baş hayvanlardan alınan zekât miktarı, büyük bir yekûn teşkil eder. Bunlar gereği gibi tevzi edildiği takdirde, ilâhî tekeffül kısmen yerine getirilmiş oluyor. Dolayısıyle kul, Rabbine karşı, mal nîmetinden ötürü şükür borcunu edâ eder. Her nîmetin bir şükrü vardır; malın şükrü de vermektir. Lisan ile yapılan şükürle malın şükrü edâ edilemez. Zekât, malın şükrüne açılan bir kapıdır.

h) Zekât, Malı Temizler :

Zekât, toplumun iktisaden gelişmesine büyük ölçüde yardımcı olduğu için, sosyal dengeyi sağlar; cemiyette bir orta sınıfın teşekkül etmesine âmil olur. İktisadî güçler iyi değerlendirildiği takdirde, cemiyette bir refah husule gelir. Bu refah, iktisadî krizlerin düzelmesine, dolayısıyla fakir ve düşkün kimselerin azalmasına ve sınıf mücadelelerinin son bulmasına vesile olur. Refah içinde yaşayan bir toplumda kıskançlık, hırsızlık, anarşi, soygun, mal ve can düşmanlığı görülmez; haklı dâvaların bâtıl savunucuları, haklı kılığına büründürdükleri fikirlerini yaymak için ne bir açık

---

(38) Razî, Tefsir-i Kebîr, c. IV, s. 71 vd.

(39) Hûd sûresi, 11/6.

(40) İbn-i Arabî, Ahkâmu'l-Kur'an, c. II, s. 945; bkz. Kurtubî, Tefsir'ul-Câmi li Ahkâm'il-Kur'an, Tevbe sûresi.

kapı ve ne de anarşi doğuracak bir ortam bulamazlar. Böylece fikirleri ve dâvaları iflâs eder.

Son zamanlarda İslâm cemiyetlerinde meydana gelen karışıklıklar, ihtilâller, anarşi hareketleri ve içtimaî bozukluklar, fikir adına işlenen birçok cinayetler, ahlâksızlıklar, mal ve servet düşmanlığı, Komünizm propagandası ve bu meyanda silâhlı hareketler, Müslüman bir cemiyette İslâm'ın en mühim iktisadî emirlerinden biri olan zekâtın ödenmesi suretiyle, malların temizlenmemesi ve zenginlerin bu mühim emir karşısında gevşek davranmalarından doğan boşluklardan faydalanarak cemiyetin içine sızmıştır. Kısacası, içtimaî ve iktisadî bozukluklar, zenginlerin ellerindeki malların kirlerinden doğmuştur.

Bütün dünyada, umumiyetle İslâm memleketlerinde görülen bu krizler, iktisadî açıklardan sızan İslâm dışı fikir cereyanları, Müslüman memleketlerinde ne kadar tutunmuş ve ne kadar yayılma istidâtı göstermişse, bunun birinci derecede mesulleri Müslüman zenginler, ikinci derecede Din âlimleri, üçüncü derecede devlet adamlarıdır.

Zekât, bu açıdan mütalâa edildiği takdirde, ferdi ve elindeki malını, düşmanlık, kıskançlık, anarşi ve hırsızlık gibi manevî kirlerden temizleyerek insanların malını da, canını da emniyet içinde bulundurur; mal sahiplerinin, mallarından huzur içinde faydalanarak can ve mal emniyeti içinde gönül hoşluğu ile yaşamalarını temin eder.

Bütün mal sahipleri, mallarının zekâtını muntazam olarak ödeyip diğer yatırım ve harcamalarda cemiyetin menfaatlerini de göz önünde bulundurarak hareket ettikleri takdirde, bu emniyeti kendileri sağlamış olurlar. Malı tehlikeye düşüren, malın sahibinden başkası değildir.

Zekât, cidden azımsanmayacak büyük bir meblağ teşkil eder. Yalnız paradan değil, yukarıda mükerreren belirtildiği ve ilerde de mufassal olarak açıklanacağı gibi, gelir temin eden bütün mallardan, yer altı kaynakları ile toprak mahsullerinden, hatta baklagillerden dahi alındığı düşünülürse; senede milyarlarca lira değerinde zekât toplamak ve bununla birçok açık kapıları kapamak mümkündür. Zekâtın verileceği yerler bahsinde (3. bölüm) de açıklanacağı üzere, bu miktarın sekiz sınıfa tevzi edilmesi gerekir. Bu sınıflardan biri de Allah yolunda sınıfıdır. Bunun mânası çok geniştir. İslâm cemiyetlerinin kalkınması ve bu vesile ile yabancı esaretinden kurtulması, birinci derecede Allah yolunda olma vasfını haizdir; çünkü Müslümanlar için en feci durum, Müslüman olmayanlara boyun eğmektir. Bundan kurtulmak için de mutlaka kalkınmak, sanayileşmek zorunluluğu vardır. Bu kalkınma, Müslümanlar için en büyük ve çetin harplerden biridir. Zekât mallarından, her sene yüzlerce fabrika kurmak, çalı-

şacak durumda olup da iş sahası bulamayanlar için geniş ölçüde iş sahaları açmak mümkündür. İslâm cemiyetlerinin birkaç sene bu şekilde gayret göstermeleri, iktisadî bağımsızlığı elde etmek için kâfidir. Bu sayede fakirlik önlenir; cemiyet içindeki hastalıklar tedavi edilir; mal da, sahibi de her türlü düşmanlıklardan, zehirli bakışlardan korunarak manevî kirlerden temizlenir. Yüce Rabbimiz bu konuda şöyle buyuruyor :

«Onların mallarından zekât al ki, bununla kendilerini temizleyip mallarını çoğaltasın. Bir de onlara dua et; şüphesiz senin duan, onlar için bir huzur vesilesidir. Yüce Allah, bilen ve işitendir. Bilmiyorlar mı ki Allah, kulunun tevbesini kabul edip zekâtları alır. Şüphesiz Cenabı Allah, tevbeleri kabul edici ve merhamet sahibidir. De ki, çalışın! Sizin çalışmanızı Allah da, Resûlü de göreceklerdir. Ve yakında gaybı ve hazırı bilen Allah'a döndürüleceksiniz; sizlere yaptıklarınızı haber verecek.»[41]

Müfessir Muhammed Abduh (v. 1323/1905), bu Âyet-i Kerîme'nin tefsirinde şöyle diyor : «Zekât, mal sahiplerini cimrilik, düşkünlük, alçaklık, fakirlere karşı kalp katılığı ve buna bağlı bütün kirlerden temizler. Mal sahiplerinin nefislerini de hayır kazanmak ve berekete nail olmak suretiyle yükseltip bu vesile ile hem dünya, hem de Âhiret saadetine ulaştırır. Burada temizleyen Hz. Peygamber; temizleme aracı da zekâttır. Tezkiye, büyümek manasında bir mübalâğa sîgasıdır; ziraî mahsullerle benzerlerinin büyümesine işaret ediyor. (Zekât, büyük bir hamle ve hareket olduğu için malı büyütür. Yukarıda da belirtildiği üzere fabrikaların kurulması ve iş sahalarının açılması, bu büyümenin güzel örneklerinden biri olabilir.)

Nefsin tezkiyesi ise, bilfiil Allah'a nisbet edilir. Çünkü Cenabı Allah, yaratan, takdir eden ve kulu, kendini temizleyecek işler yapmaya muvaffak kılandır. Nitekim bu bapta şöyle buyuruyor :

«Eğer üzerinizde Allah'ın fazlı ve rahmeti bulunmasaydı, hiçbiriniz temize çıkamazdı; fakat Allah, dilediğini temize çıkarır.»[42]

Tezkiye Hz. Peygamber'e de isnat edilir; çünkü o, nefisleri tezkiye edip mertebelerini yükseltmek üzere, Allah'ın buyruklarını beyan eden kavlî ve fiilî Sünneti ile Müminlerin terbiyecisidir. O'nun terbiyeciliği konusunda Cenabı Allah şöyle buyuruyor :

«O öyle bir Allah'tır ki, ümmîler içinde kendilerinden bir Peygamber gönderdi ki o Peygamber, onlara Allah'ın Âyetlerini okuyup kendilerini temizliyor ve hikmet öğretiyor.»[43] Hz. Peygamberin, Ümmetini temizlemesi, onun Peygamberlik gayelerinden biridir.

---

(41) et-Tevbe, 9/103, 104, 105.
(42) en-Nûr, 24/21.
(43) el-Cum'a, 62/2.

Tezkiye, bazen de kula nisbet edilir; çünkü kendisi fâil durumundadır. Allah onu, nefsinin temizlenmesine ve yükselmesine sebep kılmıştır. Bu sebep, zekât ve benzeri hayırlı işlerdir. Kulun tezkiyesine işaret eden Âyet-i Kerîme'nin meâli şöyledir: «Nefsini temizleyen kurtulmuş, azdıran da ziyandadır.»[44]; «Kendini temize çıkaran ve Rabbi'nin adını anıp da namaz kılanlar kurtulmuştur.»[45]

«Onlara dua et» meâlindeki Âyet-i Kerîme'nin mânası: Ey Peygamber! Zekât verenlere dua et ve şefkat edip onların günahlarının örtülmesini iste; çünkü senin dua ve istiğfarın onlar için bir huzurdur. Bu sebeple günah işleyip tevbe ettikleri zaman, içlerindeki ızdırap giderek tevbelerinin kabul edilişi dolayısıyla kalpleri tatmin olur; zekât verdikleri zaman da, onu bizzat senin alman sebebiyle kabul edildiğinden emin olarak feraha kavuşurlar.»[46]

Zekâtın temizleyiciliği konusunda asrımız âlimlerinden Yusuf el-Kardavî de şu açıklamayı yapıyor: «Zekât, cimrilikten temizleme ameliyesidir. Allah'ın emrini yerine getirmek ve onun rızasını kazanmak için Müslümanın ödediği zekât, onu bütün günahların kirlerinden, özellikle cimrilik ve başkalarını hor görme gibi kötü huylardan temizlemekten başka bir şey değildir. Nefislerin hazırladığı ve insanın kendisi sebebiyle imtihana çekildiği bu çirkin huy vimrilik, onu yeryüzünde çalışmaya ve toprağı îmar etmeğe sevk eder. Mülkiyet, şahsiyet kazanma ve devamlılık sevgisi, bu itici kuvvetlerdendir. İnsanın, elindeki varlığı esirgeyip faydayı yalnız kendine ayırması da yine bu kötü huyun eseridir. Yüce Allah, bu konuda şöyle buyuruyor: «İnsan çok cimridir.»[47]; «Zaten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır.»[48] Yücelmek isteyen veya inanan insanın nefsindeki benlik ve kendini daima başkalarına tercih etmek gibi bencillik hallerinden uzak tutması, kaçınılmaz bir zarurettir.

«Cimrilik, fert ve toplum için tehlikeli bir âfettir. Bu sıfat, sahibini kana bulaştırır; şeref ile oynatır, şerefini alçaltır; dine götürür, dinini satar; vatana götürür, vatanını satar, ihanet eder. Cenabı Allah, nefsinin cimriliğinden korunanların kurtulacaklarını beyan buyurmaktadır: «Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, kurtulacak olan onlardır.»[49] Bu Âyet-i Kerîme, Kur'an-ı Kerîm'de iki kerre zikrediliyor. Bunun sebebi, bu öldürücü zehirden korunmanın önemine dayanmaktadır.

(44) eş-Şems, 91/9-10.
(45) el-Âlâ, 87/14.
(46) Abduh, Menar, c. XI, s. 24.
(47) el-İsrâ, 17/100.
(48) en-Nisâ, 4/128.
(49) el-Haşr, 59/9; et-Teğâbün, 64/16.

«Hz. Peygamber de bir Hadîs-i Şerîf'te şöyle buyuruyor : «Cimrilikten sakının; çünkü cimrilik, sizden önceki ümmetleri yok etmiştir.»[50] İşte zekât bu mânada, sahibini mahveden cimrilikten; malını da düşmanlıktan, zehirli bakışlardan koruyarak temizler. Mal sahibinin ve malının temizlenmesi, verdiği zekât ve diğer harcamaların miktarı ile orantılıdır. Allah yolunda ne kadar çok sarfederse, kendini ve malını, kirlerden o nisbette temizler.»[51]

ı) Zekât, Mal Sahibini Esirlikten Kurtarır :

«Zekât, sahibini ve malı temizleme mânasını ifade ettiği gibi, onu aynı zamanda hürriyete kavuşturur; mala bağlanmak, ona boyun eğerek esir olmak ve paraya tapmak zilletinden kurtarıp serbestliğe kavuşturur. Zira İslâm dini, Müslümanı her türlü esirlikten uzakta tutarak yalnız Allah'a tapmaya, manevî ve insanî değerlere bağlı kalmaya iter; onun Allah'dan başka hiç bir varlığa boyun eğmeden hür bir hayat geçirmesini kâinatta bulunan her şeyin efendisi olmasını emreder. Nübüvvet kandilinin saçtığı o Nurun, Müslümanları Allah'tan başkasına tapmayı gerektiren bu öldürücü zehirden sakındırmasında şaşılacak bir şey yoktur.

Peygamber Efendimiz bir Hadîs-i Şerîflerinde şöyle buyuruyor : «Altın ile gümüşe (paraya) tapanlarla kadıfeye (lüks yaşayış) tapanlar helâk olmuştur...»[52]

i) Zekât, Zenginin Şahsiyetini Geliştirir :

«Zekâtın ifade ettiği mânalardan biri de, mal sahibinin şahsiyetini geliştirmesi ve halk arasındaki mevkiini yükseltmesidir. Elini hayırlı işlere uzatıp iyilik yapan, insanlara şefkat ve merhamet kanatlarını gererek Allah'ın hakkını ödemek için eli ile bizzat veren kimse içinde bir ferahlık duyar, zevkyap olur; harp durumundaki Müslüman orduya yardımda bulunan kimsenin duyduğu haz ve genişliği duyar. Çünkü o, beşerî zaafına ve nefsanî arzularına karşı harbediyor. İşte bu, nefsin tezkiyesi, gelişmesi ve manevî temizliğidir. Âyetteki «tezkiye ve temizleme»den anladığımız mâna budur. Tezkiye kelimesinin tathir kelimesine atfedilmesi de bu mânayı ifade eder. Zira Kur'an-ı Kerîm'de bulunan bütün kelimelerin ayrı ayrı mânaları vardır.

(İşte zekât, zenginin, toplumda itibar sahibi olmasını ve müspet mâ-

---

(50) Müslim, Kitab'ul-Birr, bab 56.
(51) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 857 vd.
(52) Buhâri, Sahih, Kitab'ul-Cihad; İbn-i Mâce, Sünen, Kitab'uz-Zühd.

nada şahsiyet kazanmasını sağlar. Zekât vermeyen, diğer hayır işlerine de el uzatmayan cimrilerin, cemiyette en sevilmeyen kimseler olması, şahsiyetlerinin zedelendiğine, mertebelerinin düştüğüne en güzel bir örnek teşkil eder. Böyle insanlar, hiç bir zaman mutluluğa ve gönül hoşluğuna eremezler; malın, hakikî mânada saadetini tadamazlar. Bir insan için, hususiyle bir Müslüman için en büyük mutluluk, içinde yaşadığı topluma faydalı hizmetler götürerek hem dünya, hem de Âhiret saadetini kazanmasıdır. Varlığından cemiyetin faydalanamadığı zenginler, toplum için tehlikeden başka bir şey değildir.)

k) Zekât, Malı Çoğaltır:

«Zekât, malın büyümesine ve bereketlenmesine sebeptir. Bâzı insanlar bunu garip karşılıyorlar; Zekât, görünüşte malı noksanlaştırıyor, nasıl olur da onu çoğaltır? Diyorlar. Biz buna şöyle cevap veriyoruz:

«Bu meseleyi gerçekten kavrayanlar, bu zahirî noksanlaşmanın arkasında hakikaten bir artışın bulunduğunu anlarlar. Zekâtta bütün mal için, hususiyle zenginin kendi serveti için bir artış vardır. Çünkü, mal sahibinin verdiği az bir miktar, ona bilmediği taraftan kat kat iade edilir. Bunun misalini günümüzde görmekteyiz: Kalkınmış zengin devletlerin, bütçelerinden, bâzı fakir devletlere — Allah rızası için olmayıp — yalnız kendi sanayi v.s. mâmullerini onlara satabilmek düşüncesine mâtuf olarak onların satın alma güçlerini çoğaltmak, dolayısıyla verdiklerinin birkaç mislini almak için yardım fonu ayırmaları, bu fikri açıklıkla ortaya koyuyor. (Zekâtta ise, Allah rızası gözetilmek zorunluluğu bulunduğu için, karşı menfaat düşünülemez. Fakat, Cenabı Allah, rızasına uygun hareket edenlere elbette diğerlerinden daha çok verecektir. Bu veriş, gökten inme olmayıp yine cemiyetteki güçsüz şahıs ve müesseselerin güç kazanması sonunda refaha kavuşan toplumun kalkınması ile olacaktır. Ticarî hayatta yatırımların azalmasından doğan iktisadî sıkıntılar, piyasa darlığı, umuma tesir ettiği gibi, fertlere de tesir eder. Bu gerçek bize gösteriyor ki, kapital sahipleri harcamaları kısıtladıkları takdirde piyasada meydana gelecek darlıktan bizzat kendileri de zarar görür; daha az kazanırlar. Yatırımları çoğaldıkça, kazançları da çoğalır. Zekât da geniş mânada düşünüldüğü takdirde, bir yatırımdır. Bu yatırımla piyasada ferahlık doğar, satın alma gücü noksan olanların güçleri çoğalarak piyasa daha hareketli duruma gelir. Netice itibariyle verilen zekâtlar, birkaç misli daha fazlasiyle geri döner.) Bu konuda Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: «Verdikleriniz yerine gelecektir. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.»[53]

(53) Sebe' sûresi, 34/39.

«Şeytan, sizleri fakir olmaktan korkutuyor ve kötülükleri emrediyor. Allah ise sizlere, mağfiret ve fazîleti vâdediyor. Allah'ın hazinesi geniştir; O, her şeyi bilendir.»[54]

«Allah faize verilen malı noksanlaştırır; zekâtı verilen malı ise çoğaltır.»[55-56]

Yukarıda meâlleri zikredilen Âyetlerin, toplum ve piyasadaki darlıkları giderecek harcamalara verdiği önem, cidden düşündürücü ve üzerinde araştırmalar yapmayı gerektirici ehemmiyeti haizdir.

l) Zekât, Ferdi Yatırıma Teşvik Eder :

Zekât, cimrilik ve para stokuna sebebiyet veren hırsın kapısına vurulan bir kilit; yatırım yapmaya alıştıran, bir amil, hayır ve harcama yollarına açılan muazzam bir kapıdır.

İnsanlar, alışkanlık zaafları sebebiyle iyiliğe de kötülüğe de meyyaldırlar. Az da olsa insan, iyilik yapa yapa en büyük hayırsever ve vatanperver bir kimse olabildiği gibi, kötülük yapa yapa, vermeye vermeye nihayet en cimri bir kimse olarak vatanına ve milletine karşı büyük kötülük işler.

Her devirde, özellikle yaşadığımız devirde Müslüman ülkeler, iktisadî bunalım içinde kıvranırken Müslüman zenginlerin, paralarını yatırımdan kaçırmaları, yalnız nefsanî zevklerini düşünmeleri, hatta yedi baş zürriyetlerinin istikballeri endişesi ile çırpınmaları, vatan ve milletlerinin akıbetlerinden endişe duymamaları, Müslümanların dertlerini dert edinmemek, cemiyet ne olursa olsun bana ne? zihniyetiyle hareket etmekten başka bir şey değildir. Peygamber Efendimiz, bu tip kimseler için şöyle buyuruyor : «Kim Müslümanların işlerini düşünmezse onlardan değildir.»[57]

Günümüzdeki Müslümanların yürekler acısı durumu meydandadır. Malî güçsüzlük, yardımlaşmama, herkesin nefsî, nefsî diyerek ayrı bir yol tutması, iki Müslümanın bir araya gelip toplumun dertlerini düşünmeğe vakit ayıramaz hale gelmeleri, öyle kötü bir çözülme ve dağılma meydana getirmiştir ki, bu durumun düzeltilmesi, birinci derecede önem kazanmıştır.

Malî ve iktisadî konulara mütallik meseleler için bir çözüm yolu bulalım, denildiği zaman Müslüman zenginler, teşkilâtsızlıktan ve eleman nok-

---

(54) el-Bakara, 2/268.
(55) Aynı sûre, 2/276.
(56) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 857 vd.
(57) Bu Hadîsi Taberanî «Sağır»'inde, Ebu Nuaym da «Ahbaru İspehan»'da rivayet etmişlerdir. bkz. Muhammed Nasırud-Din el-Elbanî, el-Ahadis'uz-Zaîfe vel-Mevdûa, c. I, s. 1384.

sanlığından şikâyetle kendilerini mesuliyetin dışına atarak ucuz kurtulma yolunu tercih ediyor; ne yapalım? Kimseye güvenilmez oldu, demek suretiyle veya birçok hayır işlerine yardım ettiklerini ileriye sürerek kendilerini mâzur kabul ediyorlar. Oysaki, zenginler de İslâm cemiyetinin birer uzvu olduklarına göre, bu elemanları yetiştirmek ve teşkilâtları kurmaktan, zekâtları bir cemiyet elinde toplayıp toplum için en faydalı sahalara sarfetmekten bizzat kendileri de sorumludurlar. Sırf para vermek kâfi değildir. Çünkü Müslümanın emrolunduğu cihad, hem mal, hem de beden ile yapılan cihaddır. Kendi servetlerine servet katmak için nasıl gece - gündüz durmadan çalışıyorlarsa, sevdikleri ve bağlandıklarını iddia ettikleri dinlerinin yücelmesi ve cemiyetlerinin terakkisi için de bir zaman ayırarak bizzat daha büyük bir gayretle çalışmadıktan sonra hiçbir zaman kendilerini sorumluluktan kurtaramazlar.

İşte zekât, kasalara tıkılan veya bu mânada arsa ve binalara yatırılarak toplumun istifadesinden kaçırılan malın, cemiyet hizmetinde yatırılmasına alıştırıcı bir mahiyet arzetmekte ve bu sahanın kapısını fiilen açmaktadır. Zekât, bu açıdan çok büyük bir önem arzeder.

Bu konuda Yusuf el-Kardavî şöyle diyor: «Zekât, mal sahibini harcamaya alıştırır. Pedagoji ve ahlâkçılarca, adetlerin insan ahlâkı üzerinde onu yola getirmek ve istenilen istikamete yöneltmek bakımından büyük tesiri olduğunda ihtilâf yoktur. Bu sebebe mebni: «Âdet ikinci bir huydur» demişlerdir.

«Harcamayı, hususiyle hasat zamanında ziraat mahsullerinin, kasasına giren parasının, küçük ve büyük baş hayvanlarının ve ticaret mallarının zekâtını her sene muntazaman vermeyi itiyat eden bir Müslüman, her Ramazan fitresini verip, her bayram kurbanını keserse, artık vermek ve iyilik yapmak, bu Müslümanın asıl sıfatlarından biri olur.

«Veren nefis, harcamak ve iyilik yapmak itiyadındaki hayır sever nefistir. Bu nefis, malının en iyisini hem kendisi, hem de başkası için verir. Böyle bir kimse, kendisinden su içilen ve ziraatte sulama işleri için insanların faydalandıkları bir su kaynağı gibidir. Onlar, o kaynaktan istedikleri gibi faydalanırlar. Kaynak onlara geniş ölçüde bu imkânı tanır. İyiliksever insan da böyledir. Nereye giderse oradaki insanlara fayda sağlar. Bunun mükâfatı da Allah'ın onu, kolaylığa müyesser kılmasıdır.»[58]

m) Zekât, Kalpteki Dünya Sevgisine Karşı Bir İlâçtır:

«Zekât, başka bir yönden de kalbi Rabbine ve âhirete doğru yöneltmeye ve zararlı durumdaki dünya ve mal sevgisine karşı bir ilâçtır.

---

(58) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 857 vd.

«Şüphesiz Cenabı Allah, Müslümana mal toplamayı ve dünyanın hoş nimetlerinden faydalanmayı mubah kılmıştır; fakat dünyanın, insan için önemli bir hayat gayesi olmasına razı değildir. İnsan, daha büyük bir gaye için yaratılmıştır. Dünya ve dünyada bulunan her şey, insanın faydalanması için yaratılmış; insan da âhiret âleminde ebedî bir hayat sürmek ve bu dünyada, öbür âlem için hazırlanmaya mâtuf gönderilmiştir. Dünya, âhirete uzanan köprüden başka bir şey değildir. Zekât, kalpten dünya sevgisini ve mala taparcasına bağlanarak hayat gayesi yapma hastalığını tedavi ederek onu esas gayeye yöneltir.»[59]

n) Zekât, Müslümanı Mal Fitnesinden Korur :

İslâm'da maliyenin ehemmiyeti hakkında bir makaleyi yukarıda kaydetmiştik. Şimdi de malın ve maldan gelecek tehlikenin büyüklüğüne işaret eden bazı Âyet ve Hadîs-i Şerîfleri zikrettikten sonra konunun izahına geçeceğiz.

Cenabı Hak şöyle buyuruyor : «Sizin mallarınız ve evlâtlarınız, fitne ve imtihandan başka bir şey değildir. Allah katındaki mükâfat ise büyüktür.»[60]

Hz. Peygamber de bir Hadîs-i Şerîf'te şöyle buyuruyor : «Her ümmetin bir fitnesi vardır; benim ümmetimin fitnesi de maldır.»[61]

Gerek Âyet-i Kerîme ve gerekse Hadîs-i Şerîf, Müslümanlar için en önemli problemlerden birinin mal meselesi olduğunu gösteriyor ve maldan doğacak tehlikelerin büyük olduğuna işaret ediyor. Gerçekten bugün, Müslümanların müptelâ oldukları fitnelerin çoğu malî ve iktisadî durumla doğrudan doğruya ilgilidir. Eğer Müslümanlar diğer milletlerden daha güçlü, iktisaden gelişmiş en ileri milletlerden olsalardı, ne Avrupa'yı, ne de Amerika'yı taklid etmek ve ne de Sosyalizm fitnesi ile çarpışmak zorunda kalmayacaklar; bilâkis, diğer milletler, Müslümanların anane, âdet ve ahlâkî müeyyidelerinin tesiri altında kalacaklardı. Âyet ve Hadîs'teki mâna bu ince noktaya işaret etmektedir. Yoksa, bâzılarınca telâkkî ve tefsir edildiği gibi : mal fitnedir, binaenaleyh ondan kaçmak, dünyadan uzaklaşmak lâzımdır, mânasına asla gelmez. Yukarıda verdiğimiz mâna, gerçeklerin ışığı altında mütalâa edilen gayet hassas ve ince bir mânadır. Üzerinde duruldukça önemli neticeler alınması mümkündür.

İşte zekât, maldan doğacak bu fitnenin bertaraf edilmesine yardımcı bir silâhtır.

---

(59) Aynı eser, c. II, s. 857-871.
(60) et-Teğâbün, 64/15.
(61) Buharî, Rikak, bab, X.

o) Zekât, Müslümanı Malî Disipline Sokar:

İnsanlar, başlangıçtan bu yana topluluklar halinde bâzı prensiplere bağlı yaşayarak haklarını müdâfaa ve varlıklarını devam ettirme mecburiyetini kendilerinde hissetmişlerdir. Daha sonra modern topluluklar doğarak devletler kurulmuş, fertler bu devletlerin prensiplerine riayete mecbur edilmiştir.

İslâm dini, Müslüman ferdin kendi devletinin yasalarına, malî ve iktisadî alandaki kanunlara riayet etmekle mükelleftir. Fert yaşadığı toplumda can ve mal emniyeti içinde hayat sürebilmesi için, devletin koyduğu vergileri noksansız ödemek zorundadır. Devletin vergileri kanunlar ve prensiplerle tahdit edilmiştir. Gerektiğinde devlet, ağır vergiler yüklemek zorunda kalır. Bu durum karşısında fert, ya hileye başvurup malını vergiden kaçırmak veya hiç vergi ödememek ister; hatta tamamen vergi ödemeyebilir. Bu gibilerin misali çoktur.

Zekât veren bir Müslüman ise, kuruşu kuruşuna, hatta fazlasiyle hesab ederek malının zekâtını ödemeye alışkın olduğundan, devletin yüklediği malî mükellefiyetlerde de aynı disiplin ruhu ile hareket etmeyi vicdanî bir borç bilir. Ticarî ahlâka sahip olduğu için vergi kaçıramaz. Vicdanı buna mani olur.

Hülâsa zekât, ferdi ticarî ahlâk bakımından eğiterek disipline sokar; diğer malî sorumluluklarda da dürüst hareket etme itiyadını bahşeder; Müslümanın aynı zamanda iyi bir vatandaş olmasını te'min eder. Zekât veren Müslüman bir zenginin vergisini ödemesi de garanti edilmiş demektir. Bu konuda bir istatistik yapma lüzumu vardır.

ö) Zekât, Ferde Malî Gücün Önemini Tanıtır:

Bir milletin, varlığını devam ettirebilmesi için fertlerinin iktisadî meseleler hakkında bilgi sahibi olması; malî gücün bağımsızlık savaşındaki rolünü kavraması icabeder. Devlete ödenmesi gereken bir kuruşun ihmalinden doğacak çöküntü ve büyük tehlikelerin millî bünyede yapacağı tahribatı müdrik olması gerekir.

İslâm dini, diğer dinlerde görülmeyen zekât gibi malî bir ibadeti, Müslümanın Müslüman kalma şartlarından biri saymakla ona, malî konulardaki devlet emirlerinin önemini de tanıtmaktadır. Zekâtın Allah'a karşı bir ibadet olarak vazedilmesi, onun ne derece büyük önemi haiz bulunduğunu göstermektedir. Zekâtını ödemeyen bir zengin, diğer emirleri yerine getirse de Müslümanlığını ikmal edemez. Onun tam bir Müslüman olması için bu malî emri îfa etmesi gerekir. Zekât vermeyeceğini ilân ederek isyan eden bir mümine karşı devletçe harp ilân ediliyor.

Zekât veren bir mümin, kalkınma ve büyük faydalı işler başarma zorunda olan devletin, iktisadî güce sahib olma, dolayısıyla diğer rakip milletlere üstün gelme mecburiyetinin şuuruna varmış bir vatandaştır. Böyle bir mümin, zekât gibi devlete maddî güç temin eden diğer emirleri de önemseyerek bu emirlerin gerçekleştirilmesinde ihmalkâr davranmaz; bilâkis tatbik edilmelerinde yardımcı olur; bilir ki, bu emrin ihmali devletin çökmesine, zayıflayarak başkalarının oyuncağı haline gelmesine ve toplumda iktisadî problemlerin doğmasına sebeptir. İşte zekât, Müslümana bu şuuru da aşılar.

B) ALAN AÇISINDAN ZEKÂTIN ÖNEMİ :

Buraya kadar zekâtın önemini, veren açısından ele aldık. Ve yapabildiğimiz kadarıyle açıklamaya çalıştık. Aynı konuda daha geniş araştırmalar yapıldığı takdirde daha mükemmel izahlar yapmak mümkün olduğunu belirterek bu faslı kapatalım. Ve zekâtın, alan açısından önemini açıklamaya çalışalım :

a) Zekât, Alıcısını İhtiyaç Esiri Olmaktan Kurtarır :

«İslâm, insanların bol yaşayışla refaha kavuşacakları, yerle gökün bereketlerinden faydalanacakları, başları üstünden ve ayakları altından rızıklar yiyecekleri; içinde, her taraflarını kaplayacak saadet, kalplerini dolduracak güven, içlerini ve hayatlarını dolduracak nimetlerin şuurunu hissedecekleri güzel ve müreffeh bir hayat sürmelerini ister. Hz. Peygamber, dünya mutluluğu konusunda şöyle buyuruyor :

«Dört şey, kişinin mutluluğunu sağlar :

1) İyi bir hanım,
2) Geniş bir mesken,
3) İyi bir komşu,
4) Ve kolay binilebilen binek.

Dört şey de talihsizliktir :

1) Kötü komşu,
2) Kötü hanım,
3) Kötü binek,
4) Ve dar mesken.»[62]

---

(62) Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, c. III, s. 42. Not: Bu Hadîs'i Ahmed b. Hanbel, sağlam bir isnat ile rivayet etmiştir. Taberanî, Bezzâr ve Hâkim de rivayet edip sahihtir demişlerdir.

«Evet, İslâm insanların zenginlikle mutluluğa ermelerini ister, hiç bir veçhile fakirlikte mesut olmalarını istemez ve tavsiye de etmez. Hususiyle İslâm'ın fakirliğe karşı açtığı savaş çok büyüktür. İslâm, fakirliği çirkin görmüştür.

«İslâm nizamı ile diğer dünya nizamları arasındaki fark şudur: Maddeye bağlı nizamlar, karın doyurmaya ve cinsî arzuları tatmine ehemmiyet verir; maddî menfaat dairesinden öteye geçmezler. Dünya nizamlarının hedefi ve yeryüzündeki hayal cenneti, refah olup ondan başka bir cennet hayali ve ideali yoktur.

«İslâm nizamı ise, zenginlik ve refahtan başka önemli bir gayeyi hedef alır. Bu hedef, insanların ruhları ile Rablerine yükselmeleridir. Rızık ve ekmek mücadelesinin kendilerini, Allah'ı bilmek, O'na güzel bir şekilde bağlanmaktan meşgul etmemesi, daha hayırlı ve daha devamlı bir hayata kavuşma arzusu insanı bu hedefe götürür.

«İnsanlar, kendileri ve çoluk çocuklarının rızkını bol miktarda temin etme imkânına sahib olunca, hayatlarından memnun olarak, kendilerini zilletten kurtarıp korkulardan emin kılan Rablerine karşı huzur içinde ibadete yönelirler. İslâm'ın fakirliği kötülediğine, zenginlik ve müreffeh hayatı övdüğüne; Allah'ın, Resûlüne onu zengin kılmakla sitem etmesinden daha kuvvetli bir delil bulunamaz. Yüce Allah şöyle buyuruyor: «Rabbin seni yoksul bulup zengin etmedi mi?»[63]

«Hicretten sonra Cenabı Allah, Müslümanlara da sitemde bulunarak şöyle buyurdu: «Allah sizi, (Medine'de) barındırdı, ev-bark sahibi etti ve yardımiyle kuvvetlendirdi; size şükretmeniz için en temiz nimet ve rızıkları verdi.»[64]

«Peygamber Efendimiz de bir Hadîs-i Şerif'te şöyle buyuruyor: «Ey Allahım! Senden takva, iffet ve zenginlik isterim.»[65]

«Kur'an-ı Kerîm, fakirlik ve dar geçimi kâfirler ve âsiler için dünyevî bir ceza yaptığı gibi, zenginlik ve müreffeh hayatı da iyi Müslümanlar için bir mükâfat yapmıştır. Yüce Allahımız bu noktaya işareten şöyle buyuruyor: «Erkek olsun, kadın olsun kim inandığı halde iyi bir iş yaparsa, muhakkak onu müreffeh bir hayat ile yaşatacağız.»[66] «Eğer o memleketlerin ahalisi, inanıp Allah'dan korksalardı, şüphesiz onlara gökten ve

(63) ed-Duhâ, 93/8.
(64) el-Enfâl, 8/26.
(65) Bu Hadîs-i Şerif'i; Müslim, Tirmizî ve İbn-i Mâce, İbn-i Mes'ud'dan rivayet etmişlerdir.
(66) en-Nahl, 16/97.

yerden bereket kapılarını açardık.»[67]; «Kim Allah'dan korkarsa ona, (darlıktan) çıkış yolu ihsan eder ve ona, ummadığı taraftan rızık verir.»[68]; «Kim benim zikrimden (Kur'an'ımdan) yüz çevirirse, onun için dar bir geçim vardır. Ve Kıyamette onu, kör olarak haşredeceğiz.»[69]

«Âyet ve Hadîslerden anlaşıldığına göre; tasavvufta fakirliğin öğülmesi, ona bu sahada geniş ölçüde yer verilmesi; bunun aksine zenginliğin kötülenmesi ve halkın ondan sakındırılması, Fars Manistleri ile Hint sofuları ve Hıristiyan rahiplerinin ortaya attıkları fikirlerden başka bir şey değildir. Bu fikirler, her halde İslâm'a dışardan sokulmuş fikirlerdir.

«İşte bu sebeple Cenabı Allah, zekât vermeyi farz kılarak onu İslâm'ın esaslarından biri yapmıştır. Zekât, zenginlerden alınıp fakirlere verilir. Onunla fakirler; yemek - içmek, giymek, mesken ve evlenmek gibi ilim adamlarına göre, insanın mübrem ihtiyaçlarından olduğu kabul edilen hayatî ihtiyaçlarını temin ederler.

«Fakir, bununla hayata katılma imkânına sahip olur ve Allah'a itaat yolunda ona karşı olan vazifelerini kalb huzuru içinde gereği gibi yerine getirebilir, kendisinin cemiyetin diri bir uzvu olduğunu, işe yaramaz bir varlık olmadığını, insan cemiyetinde kendisine itibar edilen kimse olduğunu, elinden tutulup ona iyi bir şekilde muamele edilerek sitemsiz ve eziyetsiz yardım ellerinin uzatıldığını anlar. Belki zekâtı, devlet elinden ve zekât müessesesinden almak suretiyle şahsiyeti rencide olmaksızın başı dik, şerefli bir şekilde alır. Çünkü o, kendine ayrılan öz malını alıyor.

«Fakirin, cemiyette zayi' olmadığını, toplumun kendisine önem verdiğini ve haklarına riayet ettiğini bilmesi, onun şahsiyeti bakımından büyük bir kazançtır. Yalnız bu şuur, bütün Müslüman cemiyetler için küçümsenmeyecek bir servettir.»[70]

b) Zekât, Fakiri Çalışmaya Teşvik Eder :

Hz. Peygamber bir Hadîs-i Şerîf'te şöyle buyuruyor: «Veren el, alan elden daha üstündür.»[71]

Zekât, zannedildiği gibi fakirleri tembelliğe sevkeden bir ibadet değildir, bilâkis çalışmaya teşvik eder. İnsan için en zor şey, başkalarına muhtaç olmak, yabancıya el açıp iffetini lekelemektir. Bir kimse, aldığı zekât ile her ne kadar ihtiyacını karşılasa da, kendini minnet esareti altında kal-

(67) el-Enfal, 7/96.
(68) et-Talak, 65/2-3.
(69) Tâhâ, 20/24.
(70) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 872 vd. (a-b).
(71) Buharî, Sahîh, c. II, s. 112.

ma ve başkalarına yük olarak şahsiyeti zedelenme halet-i ruhiyesinden kurtaramaz; onda bir azim duygusu belirmeğe başlar. Veren elin, alan elden daha üstün olduğunu fiilen idrak eden bu Müslüman, vakarını korumak, cemiyet içinde şerefli bir mevkie oturmak için mutlaka çalışıp kendi rızkını kendi temin etmeğe, topluma yük olma zilletinden kurtulmaya gayret eder; yapılan yardımları, bedâvadan geçinme vesilesi edinmeyip bunu bir basamak yapmak suretiyle dünya varlığından nasibini alma yollarına baş vurur ve alnının teri ile kazanmak zevkinden hisseyap olur. Peygamber Efendimiz bu konuda şöyle buyuruyor:

«Hiç bir kimse, kendi el emeğinden daha hayırlı bir yemek asla yiyemez.»[72]

Zekât bu mânasıyle düşünüldüğü takdirde, fakir kimselerin kalkınmasında büyük rol oynayan mühim amillerden biri olduğu anlaşılır. Zekât sayesinde fert, hem kendini ihtiyaç ve zaruretten kurtarır, hem başkalarına yük olmaktan kurtulur, hem de çalışma azmi kamçılanır.

c) Zekât, Fakirin Kıskançlık Duygusunu Körletir:

Zekâtın önemli faydalarından biri de, fakirin kıskançlık ve kıskançlıktan doğan düşmanlık duygularını körleterek malın ve mal sahibinin güvenliğini sağlamasıdır.

Dünyevî nimetlerden bolca faydalanma imkânına sahip olan bir zengin Müslüman ile, bu imkânları bulamayan fakir bir komşusunu düşünelim. Eğer imkânsızlık sebebiyle çalışamayan veya hiç bir günahı olmadığı halde geri kalmış cemiyetin umumî gidişi içinde fakr'u zaruretle kıvranan, borç üstüne borç yaparak hayatını sürdüren o fakir, zenginden yardım görürse, ona karşı sevgi ile bağlanır; servetinin genişlemesi için duacı ve yardımcı olup kıskançlık ve düşmanlık duyguları siner; onu mal sahibine düşman etmek için harcanan çabalar da boşa gider; hiç bir cereyanın tesiri altında kalmadan imanını korur.

Günümüzdeki anarşik olaylar, kıskançlık, mal ve servet düşmanlığı, özellikle aristokrat muhitlerde sık sık rastlanan hırsızlık ve adam kaçırma olayları, zekâtın cemiyet hayatına uygulanmadığı ve sosyal adaletin gerçekleştirilmediği toplumlarda meydana gelebilecek tehlikelere ve çöküntüye en güzel bir örnek teşkil etmektedir. Zekâtın hayata uygulandığı bir cemiyette, fert ve cemiyet huzur ve güven içinde bulunur. Hiç bir kimse malından ve canından asla endişe duymaz.

---

(72) Muhtar'ul-Ahadîs, s. 128.

ç) Zekât, Fakir'in Cemiyetteki İtibarını Yükseltir :

Zekât vermekle mükellef olan zenginler, zekâtlarını kendileri tevzi ettikleri takdirde, onu verecekleri fakir bir Müslüman bulup teslim etmedikten sonra borçtan kurtulamazlar. Fakirlerin çok olduğu ve zekâtın fakir fertlere verilmesinin lüzumu belirdiği zamanlarda, zengin kimse bir fakir bulup ona zekât vermekle mükelleftir. Zenginin bu mesuliyetini uhdesinden fakir atıyor. Bu bakımdan fakirin cemiyetteki itibarı yükselir. Bu konuda büyük tefsirci Fahr er-Razî (v. 606/1210) şöyle diyor :

«Zenginin, zekât verecek bir fakir bulmaya mecbur edilmesi şu mânaya gelir : Cenabı Allah, güya fakire şöyle der : ey fakir! Ben seni, her ne kadar birçok mal ve nimetlerden mahrum ettimse de, kendimi senin tarafından borçlu kıldım. Zengine de her ne kadar çok mal verdimse de, ben onu senin peşinde koşmaya mecbur kıldım. Sen zenginin zekâtını kabul ederek onu Cehennem ateşinden kurtarmakla, kendisine ikramda bulunmuş gibi oluyorsun. Ey fakir! De ki : dünyada kötülenmekle ârdan, Âhirette de azaptan kurtarmakla aslında belki ben sana ikram ediyorum.»[73]

Bu açıklamaya göre, fakir cemiyette zenginlerin ibadetlerinin kabulüne medar bir uzuv olması sebebiyle kıymet ve itibar sahibi olur.

2) TOPLUM AÇISINDAN ZEKÂTIN ÖNEMİ

a) Zekât, Mülkiyette Kuvvet Dengesidir :

Zekât, mülkiyeti gerektiren sebeplerin çatışmasından doğacak dengesizliği gidererek bir kuvvet dengesi meydana getirir. Ne tamamen mal sahibinin mülkiyetini yok eder, ne de tamamen elinde bırakarak fakirlerin de onu edinmelerine mani olur. Mülkiyeti, belli ölçüler nisbetinde fakir ile zengin arasında bölüştürür. Bu mevzuu açıklarken Fahreddin er-Razî şöyle diyor :

«Cenabı Allah malları yarattı; fakat aslında mal temel gaye değildir. Çünkü meselâ; altın ve gümüşü düşündüğümüz zaman, bunlardan bizatihi faydalanmak çok az işlerde mümkündür. Yaratılmalarındaki esas gaye, kendileri vasıtasıyle birçok menfaatler sağlamak ve zararları gidermektir. Şu halde bunlar, birer vasıtadan başka bir şey değillerdir.

«İnsan ihtiyacı kadar mal elde edince, başkasına bu ihtiyacından verecek yerde o malı elinde bulundurması kendisi için daha lüzumludur. Di-

---

(73) Razî, Tefsir-i Kebîr, c. IV, s. 71 vd.

ğer ihtiyaç sahipleri ise, ihtiyaç vasfında ona ortak oluyorlar; fakat mal sahibi o malı elde etmek için bizzat çalışmakla onlardan farklı duruma geçer. O malın, sahibi elinde bırakılması, diğer ihtiyaç sahiplerine verilmesinden daha uygundur.

«Fakat mal, ihtiyacından fazla olup, ona ihtiyacı olan başka biri de bulunursa, bu takdirde o mala sahip olmayı gerektiren iki kuvvet ortaya çıkar. Malın sahibi için düşündüğümüz takdirde mülkiyeti gerektiren sebep, o malı kazanmaya çalışması ve kalbinin kuvvetle ona bağlanmasıdır. Mala karşı bu bağlanış da bir nevi ihtiyaçtır.

«Fakir açısından düşündüğümüz zaman, onda mülkiyeti gerektiren sebep, mala ihtiyacı olmasıdır. Bu ihtiyaç da mala bağlanmasını gerektirir. Birbiri ile çarpışan bu iki kuvvet ortaya çıkınca İlâhî hikmet, imkân nisbetinde her iki kuvvete de riayet etmeyi gerektirdi. İkisine de bir hak tanıdı. Bunu şöyle de izah etmek mümkündür: mal sahibinin malı kazanma ve ona bağlanma, fakirin de ona ihtiyacı olma hakkı ortaya çıktı. Cenabı Allah, bu meyanda mal sahiplerini mülkiyet hususunda fakirlere tercih ederek malın çoğunu onların elinde bıraktı; imkânlar nisbetinde bu iki kuvvet arasında bir denge meydana getirmek için bir kısmını da fakirlere ayırdı.

b) Zekât, Bir Nevî Sosyal Güvenlik ve Sigortadır:

«Gerçekten fakirler, Allah'ın rızık vermeyi tekeffül ettiği kimselerdir. Zira Yüce Allah Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor: «Yerde yürüyen ne kadar canlı varlık varsa, hepsinin rızkını vermek yalnız Allah'a aittir.»[74]

«Zenginler de Allah'ın birer tevzi memuru ve malının bekçileridirler. Çünkü zenginlerin ellerindeki mallar, gerçek mânada Allah'ın malıdır. Eğer Cenabı Allah o malı zenginlere vermeseydi bir habbeye dahi sahip olamazlardı. Çok akıllı ve zeki insanlar vardır ki, bütün şiddetiyle çalışmalarına rağmen ancak karınlarını doyuracak kadar rızık bulabilirler. Bununla beraber, öyle aptal, cahil kimseler de vardır ki, dünya nimetleri fazlasıyla ayaklarına gelir. Bu konuda bir şair ne güzel söylüyor:

«Çok akıllı kimseler vardır ki geçim sıkıntısı çekerler,
Öyle cahil insanlar vardır ki onları nimetler içinde görürsün.
Akılları hayrete düşüren,
Ve derya gibi âlimleri zındık yapan işte budur.»

---

(74) Hûd, 11/6.

«Malın gerçek sahibinin Cenabı Allah olduğu sabit olunca, mal sahibinin, hazine bekçisine onun bir kısmını : «kullarımdan ihtiyaç sahiplerine ver» demesi garip karşılanmamalıdır.»[75]

Yusuf el-Kardavî de, zekâtın toplumdaki hedefleri bahsinde «Zekât ve Sosyal Sigorta» başlığı altında şu açıklamayı veriyor :

«Zekâtın toplumdaki hedeflerinden biri de, sosyal renkli hedeftir. İhtiyaç sahiplerine yardım etmek, fakir, miskin, borçlu ve yolda kalmış yolcular gibi zayıf insanların elinden tutmak, bu hedefin en bariz noktalarından biridir. Bu sınıflara yardım edip ellerinden tutmak, onlara tesir ettiği gibi, birbirine bağlı bulunması hasebiyle bütün cemiyete de tesir eder. Doğrusu fert ile cemiyet birbirlerine girmiş durumdadır. Belki cemiyet, fertlerin meydana getirdiği topluluktan başka bir şey değildir. Ferdin şahsiyetini takviye eden, maddî ve manevî bütün imkânlarını geliştiren her şey, hiç şüphesiz cemiyeti de kuvvetlendirir. İster farkına varsınlar, ister varmasınlar genel olarak topluma tesir eden her şey, ferde de tesir eder.

«Zekât, İslâm'da sosyal sigorta nizamının bir parçasıdır. Bu sigortayı Garp, dar bir çerçeve içinde anlamıştır. Bu çerçeve de; âciz, kimsesiz ve fakir kimselere yardım yapmak suretiyle bir geçim sigortası anlayışıdır.

«İslâm onu, derin ve gayet geniş bir çerçeve içinde, maddî ve manevî hayatın bütün yönlerini kaplayacak şekilde tanıtmıştır. Edebî, ilmî, siyasî, savunma, cinayet, ibadet, medeniyet ve en son hayat sigortası bu dairenin içine girmektedir. Hayat sigortasına, yanlış olarak sosyal sigorta adı verilmiştir. Bu mânada sosyal sigorta, zekâttan çok daha geniş ve şümullü bir nizamdır. Çünkü o, hayatın bütün dallarına şamil olan muhtelif çizgilerde ve beşerî münasebetlerin bütün köşelerinde görünmektedir. Zekât, yalnız bu çizgilerden biri olup şimdi sosyal güvenlik ve sosyal sigorta denilen müesseselerin her ikisini de içine almaktadır.

«Sosyal güvenlikle sosyal sigorta arasındaki fark şudur : sosyal güvenliğe giren kimse, devamlı olarak veya muvakkaten aciz kaldığı zamanlarda kendini garanti altına almak gayesine mâtuf oraya bir aidat öder.

«Sosyal sigortada ise, fertler muayyen bir prim ödemeksizin, doğrudan doğruya sosyal dengeyi devlet sağlar.

«Şu bir gerçektir ki, bir sene zekât ödeyenler, öbür sene muhtelif sebeplerle zekât alacak derecede fakir düşebilirler. Öyle kimseler de vardır ki, daha önce kendilerine zekât vermek farz olmadığı halde fakir ve ihtiyaçlı olmakta devam ettikleri için zekât almaya devamlı hak kazanırlar. İşte bu açıdan mütalâa edildiği takdirde zekâtın bir sosyal sigorta ol-

(75) Râzî, Tefsîr-i Kebir, c. IV, s. 71 vd.

duğu görülür. Bu yönü ile zekât, nafile sadakalara ihtiyaç kalmadan, sosyal sigorta yolunda atılan ilk adımdır.

«Zekât, ferdin aczinden, sosyal sebeplerden veya beşerin, tesirinden kurtulamayacağı umumî hallerden doğması düşünülen bütün ihtiyaç kapılarını kapamıştır. Zekât, ihtiyaç sahibi bütün sınıflara; bu sınıfların bedenî, ruhî ve ahlâkî çeşitli ihtiyaçlarına şamil bir sigortadır. Meselâ; İslâm, evlenmeyi tatmini gereken ihtiyaçlardan saymıştır. İlim adamlarına lâzım olan kitaplar da böyledir.

«Bu sigorta, yalnız Müslümanlara mahsus bir sigorta olmayıp Müslüman devletin idaresi altında yaşayan bütün Kitap ehli gayr-i Müslimlere de şamildir. Nitekim Hz. Ömer, bir gün kapı kapı dolaşıp isteyen bir fakir Yahudîye, Beyt'ul-Mal(Bütçe)'den kendisine yetecek kadar maaş bağlatarak bunu, o ve benzeri kimseler için bir başlangıç yapmıştı.

«Hz. Ömer yine bir gün, Şâma giderken Hıristiyanlardan bir kısmının ayakları üzerine dikilip durduklarını görünce, onlara Müslümanların hazinesinden maaş bağlanmasını emretti.»[76]

«İşte bu, Garb'ın ancak yakın zamanda düşünebildiği sosyal sigortadır. Garb bunu, Allah rızası veya düşkünlere yardım için düşünmemiştir. Onda bu fikri doğuran âmil, taşkın ihtilâllerle Sosyalizm ve Komünizm gibi zehirleyici akımlardır. Nitekim İkinci Cihan Harbi Garb'a milletlerini razı kılma ve istiklâllerini devam ettirme düşüncesini vermiştir.

«Bu sosyal sigorta fikrinin ilk tezahürü, 1941 senesinde vuku' bulmuştur. İngiltere ile A. B. Devletleri temsilcileri, 1941 senesinde Atlantik Antlaşması için toplanmış ve bu toplantıda fertler için sosyal sigorta teşkilâtının gerçekleştirilmesini karara bağlamıştır.

«Fakirlerin haklarını zenginlerin pençesinden kurtarmak için, dinin farz kıldığı, İslâm devletinin tanzim ettiği ve buna binaen kılınçların çekildiği sosyal sigortayı gerçekleştirmekte, İslâm'ın bu devletleri asırlarla geçmesi hayret edilecek bir husustur. Bununla beraber bâzı yazarların, sosyal sigortayı bulmanın üstünlüğünü Avrupa'ya irca ettiklerini de görüyoruz. Kendi tarihimiz ve mirasımız olan sosyal sigorta üzerine ise toprak serpiliyor. Hiç şüphe yoktur ki sosyal sigorta, Müslüman hükümetin vergi toplama ve harcama bakımından üzerine dayanacağı bir nizamdır. Bu sigorta, ferdî iyilik veya nâfile sadak kabilinden olmayıp belli başlı bir haktır. Mal sahiplerine nazaran farz olan bir vergidir. Zekât, toplama ve tevzî bakımından Müslüman devletin dayanağı olan bir vergidir. Ancak, zekât devamlı olması hasebiyle kanunlara dayalı vergilerden ayrı bir özellik arzeder. Hükümetler, zekâtı ihmal edip aramadıkları zamanlarda da Müslü-

(76) Belâzurî tarihi, s. 175.

manların îmanları ve müslümanlıkları, ancak bunu mallarından ayırıp vermekle tahakkuk edebilir. Çünkü Hz. Allah onu, kula, Rabbini razı kılmak, kendini ve malını temizlemek için farz kılmıştır. Müslümanın onu gönül hoşluğu ve fakirlere eziyetten hâli olarak ödemesi gerekmektedir. Zekâtı alan fakir de onu, Allah'ın, kuluna ihsan ettiği malda kendisinin bir hakkı olduğu ve bu haktan ötürü gerekirse harbedilebileceğini bilerek alır; zillet ve minnet altında kalmaktan kurtulur.

c) Zekât, Toplumun Ruhî Değerlerini Takviye Eder:

«Müslüman toplum — üstad Behî el-Hûlî'nin dediği gibi — ruhî değerleri ile Ümmet vasfını haizdir. Yalnız hissî değerleri ile Ümmet değildir. Belki Ümmetin temelinde, varlığını takviye eden ruhî değerler olmaksızın hissî değerlerin bir kıymeti yoktur. Bu sebeple İslâm'ın zekâta önem verdiğini, hakkına riayet edip, onu desteklemek maksadı ile toplumun malından infak yapılmasını farz kıldığını görüyoruz. Manevî âlem için zekât, duygu âlemi için yemek-içmek gibi bir şeydir. İslâm, bu ruhî değerleri, zekâtın verileceği yerleri beyan eden Âyet-i Kerîme'nin işaret ettiği şu üç esasta toplamıştır:

1) *Toplumun Fertlerine Tam Bir Hürriyet Tanımak:*

«Kur'an-ı Kerîm bu konuda kölelerin, kölelik zilletinden kurtarılmalarının Müslümanlar üzerine farz olduğunu açıklıyor. Bu farz oluş, kölelerin hürriyete kavuşturulması hususunda Müslümanlara, mallarından belli bir miktarı vermelerini farz kılmakla, bütün insanlığın ilk defa öğrendiği yüce bir teşrîdir. Zekâtın verileceği yerlerden biri, Tevbe sûresinin 59. Âyetinde belirtilen köleler sınıfıdır.

2) *Fertlerin Bağış ve Mürüvvet Gayretlerini Toplum için Hissî veya Edebî Menfaat Sağlayan veya Olması Muhtemel Çirkin Halleri Cemiyetten Uzaklaştıran İyilik Yoluna Sarfetmek:* Fertlerin, hayır severlikte hudutsuz kudretleri ve topluma ait muhtelif hizmetlere karşı kabiliyetleri vardır. Bu kabiliyetler, akıl vergisi gibidir. Cenabı Allah onu boşuna yaratmamıştır; belki hayattaki vazifesini yerine getirmek ve kendini tahakkuk ettirmek için yaratmıştır. Toplum, ihtiyaçlarını bu şekilde giderir; kuvvet sebepleri ve şeref umdeleri ile ancak müstağni olur. Topluma hayır yapma azminin yaygın bir hale gelmesi, yaşama ehliyeti ve şeref olarak kâfi gelir. Belki fertlerin bizatihi varlıklarının kaynağından, canından, hazinelerinin en kıymetli varlığı olan paraları ve mâdenlerinin en şereflisinden vermeleri, onlar için iyilik olarak kâfi gelir. Ve hayatta mânaların en şereflisini bahşederek insanlığı en üstün kıymet seviyesine yükseltir. İşte bu, Allah'ın insanlık için dilediği yüce örneklerden biridir.

3) *«İnsandaki fıtratı tezkiye için, özellikle Allah'a ulaşmak ve ferdi hayattaki gayesine ulaştırmak için gönderilen tâlimat ve inanç esaslarına riayet etmek.* Bu, Âyet-i Kerîme'de açıklanan «Allah Yolunda» sınıfıdır. Allah yolunda mefhumuna giren ordu hazırlamak, düşmana karşı kendini müdâfaa ve İslâm dini uğrunda cihad için yapılacak harcamalar, aslında inançların korunması ve bu uğurda çarpışmaktan başka bir şey değildir. Bu cihad, sırf medeniyetle ilgili veya Allah ile alâkası kesilen kuru bir vatan mefhumundan ibaret olmayıp belki bu cihad, her şeyden önce Allah yolunda olan cihaddır. Allah yolunda yapılacak en önemli cihad ise, inançların korunması, müdâfaası, yerleştirilmesi ve hakimiyetinin devam ettirilmesi yolunda yapılanıdır[77].

«Bu üç esasa riayet edilince her sene dolaşan zekâtla yüksek kıymetler sabit olur; Müslüman cemiyetin haris olduğu temel manevî değerler ayakta durur. Daha önce de söylediğimiz gibi, belki toplumun varlığı buna dayanır. Zekâtın gerçekleştirilmesi ile İslâmî hayatta ve bütün İslâmî nizamlarda tekâmül ve birbirine bağlılık gerçekleşir.

«Zekât görünüşte her ne kadar malî bir nizam ise de, aslında ne inanç, ibadet, ahlâkî değer, siyaset ve cihaddan ve ne de fert ile toplum, hayat ile yaşayanlardan ayrılan bir unsurdur.»[78]

ç) Zekât, Toplumda Bir Orta Sınıfın Doğmasını Öngörür:

Zekât, cemiyette malın varlıklı sınıflardan daha fakir sınıflara aktarılmasını, dolayısıyla orta sınıfın çoğalmasını te'min eder.

Toplumda malın, yalnız zenginler elinde dolaşması, zengin sınıfın daha zengin, fakir sınıfın da daha fakir ve muhtaç duruma düşmesini gerektirir. Halbuki Cenabı Allah, malı yalnız bir sınıfın faydalanması için değil, bütün insanların faydalanması için yaratmıştır. Allah'ın ihsan ettiği maldan bütün insanların faydalanamadığı, daha başka bir deyişle, sınıf farklarının ortadan kalkmadığı cemiyetlerde para mutluluk getirmez, belki huzursuzluk konusu olur. İslâm dini bu sınıf farklarının ortadan kalkması ve cemiyette orta sınıfın çoğalması için etkili bir tedbir alarak, zenginlerin elindeki varlıktan, ihtiyaç sahibi olan, çalışamayan veya çalışma kudretine sahip olduğu halde gerekli sermaye te'mininden mahrum olan kimselere, mallarının bir kısmını vererek onların mertebelerini ve güçlerini yükseltmeyi öngörmüştür.

Çok kimseler vardır ki iş yapabilecek kabiliyete sahip oldukları hal-

---

(77) Behî el-Hûlî, el-İştirâkiyyetü fil-Müctemail-İslâmî, s. 141 vdd.
(78) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 879 vdd.

de sermaye bulamadıkları için bir iş sahibi olamamaktadırlar. Çünkü sermayesiz bir iş yapmak çoğu zaman mümkün değildir. İşte zekât, az da olsa bu sermayeyi elde etme imkânını verir. İleride, zekât miktarının tâyini bahsinde de belirtileceği gibi, Hanefî mezhebine göre bir fakire nisap miktarı veya daha fazla zekât vermek mekruhtur[79]. Nisap miktarı 96 gram altın veya bu altının Hz. Peygamber devrinde satın aldığı 40 koyun, 30 sığır ve 5 devedir. Bugün 40 koyunun karşılığı, küçük bir iş çevirmek için normal bir sermaye sayılabilir. 39 koyun karşılığının fakire verilmesinde adı geçen mezhebe göre bir beis yoktur. Fakire verilebilecek en çok zekât miktarı 39 koyun olabileceğine göre, günümüzde bu miktar koyunun tanesi 400 lira hesabı ile 15600 T.L. dır. Bu miktar ise, bir kimseye basit bir sermaye demektir. Kaldı ki, diğer mezhepler nezdinde durum daha da değişiktir. Şimdi onlardan da biraz bahsedelim.

İmam Şâfiî (v. 204/819) ve İmam Ebû Yûsuf (v. 128/798)'a göre, fakire nisap miktarı zekât vermekte bir mahzur yoktur. Nisap miktarından fazla vermek mekruhtur.[80]

Hanbelî mezhebine göre ise fakire, ne çok, ne de az tam ihtiyacı kadar zekât vermek caizdir.[81]

İmam Mâlik, verilecek zekât miktarında bir tahdit koymuyor, bunu içtihada bırakıyor. Ona göre zekât verirken cemiyetin ve cemiyet içindeki fakirin durumunu, zekâtın verileceği diğer sınıfları da nazar-ı itibara alarak verilecek zekât miktarını tesbit etmek gerekmektedir[82]. Eğer fakirler sınıfına vermek daha yararlı ise, toplumdaki fakirlerin miktarına göre fertlere zekât verilir.

İmam Mâlik (v. 179/795)'in bu görüşüne göre, fakire verilecek zekât miktarının sınırı yoktur. Gerektiği zaman bol miktar verilebilir. Zekâtın toplum açısından sağladığı faydaları daha güzel aksettirmesi bakımından bu görüş, diğer üç görüşten daha kuvvetli ve tercihe şâyan gözükmektedir.

Buna göre, daha da serbest hareket ederek, durum müsait olduğu takdirde bir kimseye, onu mükemmel bir iş sahibi yapabilecek kadar zekât vermek mümkün olmaktadır. Zekât müessesesini bu yönü ile düşündüğümüz takdirde, toplumda muazzam bir hareketlenme meydana getirmeğe çok müsait olduğunu görürüz. Bu haliyle zekât, cemiyette sınıflar arasındaki potansiyeli düşürerek bir alış-veriş husule getirir; sınıf farklarını

---

(79) Serahsî, Mebsût, c. III, s. 13.

(80) bkz. İbn-i Rüşt, Bidâyet'ül-Müctehit, c. I, s. 252 ve Serahsî, Mebsût, c. III, s. 13.

(81) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 670.

(82) bkz. İbn-i Rüşt, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 252.

yok eder. Üst sınıfların düşkün sınıflara tazyikleri azalır; alt sınıfların da mukavemeti çoğalır. Böylece cemiyet içindeki çatışmalar önlenerek bir huzur teessüs eder; her türlü şakilikler, anarşi zeminleri önlenerek kapanmış olur.

Toplumda orta sınıfın çoğalması, piyasada rahatlık meydana getirir. Mal yalnız bir sınıfın esiri olmaktan kurtularak fakirlerin de satın alma güçleri çoğalır. Sırf zenginler değil, bütün cemiyet ferahlık içinde, sıkılmadan istediğini alıp yiyebilme, istediği gibi yaşayabilme imkânına kavuşur. Malın yalnız zenginler elinde dolaşmasını kınayan şu Âyet-i Kerîme, bizlere bu konuda ışık tutmaktadır:

«Cenabı Allah'ın, Peygamberine, kâfir memleketlerin ahalisinden ihsan ettiği ganimet malları; Allah'ın, Peygamber'in, akrabasının, yetimlerin, yoksul ve yolcuların hakkıdır. Tâ ki o mal, sizden yalnız zenginlerin elinde dolaşan bir servet olmasın.»[83]

Yusuf el-Kardavî bu konuda şöyle diyor:

«Zekâtın hedefi, senede bir kerre dolaşan ve muvakkat gibi görünen yardımlarla yalnız fakirliğe karşı mücadeleye münhasır değildir. Zekâtın önemli hedeflerinden biri, mülk edinmenin temelini genişletmek, mülk sahiplerinin adedini çoğaltmak ve güçlü, fakat ihtiyaçlı kimseleri, ömürleri boyunca kendilerine yetecek kadar varlığa sahip olan zenginler sınıfına yükseltmektir.

«Zekâtın hedefi, imkânlar müsaade ettiği kadar fakiri zengin yapıp onu, ihtiyaç dairesinden imkân dairesine çıkarmaktır. Bu da her meslekten ihtiyaç sahibi olan kimselere, kendi iş ve ihtiyaçlarına yetecek kadar mal vermek suretiyle olur. Meselâ; ticaretle uğraşıp daralan ihtiyaç sahibine, daha başka bir deyişle esnaf ve sanatkârlara esrmaye, malzeme vs. te'min etmek, ziraatle uğraşanlara toprak ve toprağı işlemek için gerekli araç vs. vermek gibi.

«İşte zekât bu şekliyle büyük bir hedefin gerçekleştirilmesine yardımcıdır. Bu hedef de fakirlerin sayılarını azaltmak, mal sahiplerinin adedini çoğaltmaktır. Bu, İslâmın iktisadî ve içtimaî alanlardaki en büyük hedeflerinden biridir: Bütün insanların, yeryüzünde Allah'ın kullarına emanet ettiği hayır ve menfaatlerde ortak olması, hayır ve menfaatın yalnız zenginler sınıfına hasredilip diğerlerinin de bundan mahrum bırakılmaması hedefi...

Yüce Allah şöyle buyuruyor: *«Allah öyle bir Allah'tır ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin faydalanmanız için yaratmıştır.»*[84] Âyetteki hepi-

(83) el-Haşr, 59/7.
(84) el-Bakara, 2/29.

niz sözü, yeryüzündekiler sözünü de te'kit olabilir, muhatap olan insanlar sözünü de... Her iki te'kit mânasını almaktan menedecek bir karine bulunmadığına göre mâna şöyle olur: yeryüzünde bulunan herşey bütün insanlar için yaratılmış olup yalnız bir sınıfın faydalanması için yaratılmış değildir. Bu nokta-i nazardan İslâm, gelir dağılımı adaletini sağlamakta ve toplumda mal sahiplerini birbirlerine yaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu da zekât nizamı, harplerden elde edilen ganimet malları ve diğer malî imkânlarla tahakkuk eder.

«İslâm, toplumda muvazenenin iadesine ve sınıfların bir kısmını diğer bir kısmına yaklaştırmaya gayret etmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de ganîmet mallarının taksimi bahsinde bu noktaya açıkça işaret edilmiştir:[85]

«İslâm, kudret, güç, kabiliyet ve ilâhî vergilerde doğuştan bir farklılığın neticesi olarak, insanlar arasında yaşama ve rızık taksimindeki farklılığı ikrar ediyor. Bu ikrarın mânası: İslâm; zengini kendi haline bırakıyor, istediği gibi zenginliğini artırsın, servet üstüne servet kazansın; buna karşılık fakirin de fakirliği artsın; sürünsün, bu vesile ile her iki sınıf arasındaki mesafe uzayıp gitsin; zenginler toplum içinde kendileri için köşklerde ve villâlarda yaşayacakları yazılmış, nimet ve zenginliğe varis olan yüksek bir tabaka olmaya; fakirleri de mahrumiyet ve sıkıntı içinde kulübelerde ölmeleri takdir edilen bir sınıf olmaya bırakıyor, demek değildir. Belki İslâm, kanunî teşrîlerini, amelî nizamlarını, teşvik ve sakındırmaya dair vasiyyetlerini şu iki sınıf arasındaki mesafeyi yaklaştırmak için sarfediyor.

«Ben burada iki sınıf arasındaki mesafeyi yaklaştıracak sebeplerden bahsedecek değilim. Ancak, aralarında bâriz bir ilişki olması itibariyle zekâttan bahsedeceğim. Çünkü zekât, zenginden alıp, fakire vermek ameliyesidir.

«*Kur'an-ı Kerîm'de: «O Allah ki, sizin için yeryüzünü emre âmâde kıldı. O halde yeryüzünün etrafında yürüyün de Allah'ın rızkından yeyin»*[86] meâlindeki Âyet-i Kerîme'nin çağrısına uyarak faydalanmaya hazır olan yeryüzünün civarında dolaşıp vâdilerinde rızık arayanlar; ziraat, sanat, ticaret veya çeşitli kollarda çalışan ve gayret sarfeden, güçlerinin yettiği kadar yerde ve gökte Allah'ın verdiği bütün nimetlerden faydalanarak fertleri mükemmel bir şekilde çalışan sağlam bir İslâm cemiyetini düşünecek olursak, böyle bir cemiyette servetlerine zekât vermek farz olan güçlü mükelleflerin nisbeti ne kadar olur acaba?...

«Şüphesiz nisbet, cidden büyük ve böyle kimselerin sayısı taşkın olur.

---

(85) el-Haşr, 59/7.
(86) el-Mülk, 67/15.

Aczinden dolayı çalışamayan, yahut aile fertlerinin çokluğu ve gelirin azlığı, kendilerini acze düşürenlerin sayısı da daha az olur.

«Topluma isabet eden, bünyesini sarsan, bilerek veya bilmeyerek temel kemiğini delen en büyük âfetlerden biri: *bir tarafta fahiş bir servet, diğer tarafta şiddetli bir fakirlik; bir yanda bol miktarda para, öte yanda günlük rızkını te'min edemeyen düşkünler; bir tarafta çok yemenin verdiği zahmetten şikâyet ederek elini karnı üzerine koyanlar, öbür tarafta komşularında açlığın verdiği ağrıdan şikâyet ederek elini karnı üzerine tutanlar; bir yanda ihtiyacı olmadığı halde fazladan boş olarak bekletilen muazzam köşklere sahip olanlar; öbür yanda komşuları arasında kendisi, zevcesi, ana-babası ve çocukları ile birbiri üzerinde istif halinde yaşamaya mecbur kaldıkları bodrum katları, gece kondularının bulunmasıdır.*

«Zekâtın hedefi, bu insanları birbirinden uzaklaştıran ve toplumun ağız tadını bozan sınıf farklarını ortadan kaldırmaktır. Zekât, en azından bu kendine uygun tarzda yaşama imkânı bulamayan fakirler sınıfının sokaklara dökülerek kendini hissettirmesini önler. Bundan daha büyüğü İslâm, fakirlerin zenginler sınıfına yaklaşmalarını sağlayarak onları orta bir sınıf haline getirmeyi hedef almasıdır.»[87]

d) Zekât, Paranın Stok Edilmesini Önler:

İslâmın beş temel emrinden biri olan zekât, aynı zamanda paranın stok edilmesini önleyen önemli iktisadî bir tedbirdir. Zekât, paranın yatırım yapılmasını öngörür. Elde tutulup yatırılmayan paradan alınan bir vergi gibidir. Bu vergi, 1/40 nisbetinde olup ana parayı kırk senede tüketeceği için sahibini yatırım yapmaya teşvik eder. Ticaret mallarından 1/40, satılan toprak mahsullerinin parasından da 1/10 nisbetinde zekât alınmaktadır ki bu, yiyecek maddelerinin stokunu önlemekte daha etkili bir tedbirdir. İş sahalarına yatırılan paralardan zekât lâzım gelmeyişi de bu fikri kuvvetlendirmektedir. Zekât, ihtiyaçtan fazla bir sene elde tutulan paradan alınır. Zekât verme emri ile Cenabı Allah kula şu istikameti veriyor:

İnsanların faydalanması için yarattığım maldan başkalarını da faydalandıracaksın. (Bu yatırımla olur. Meselâ; bir kasabada bulunan zenginler o kasabada fakir ve işsizlerin çalışacakları iş sahaları açtıkları takdirde onlar rızıklarını çalışarak kazanırlar, zekâta muhtaç olamazlar). *Ya da paranı elinde tuttuğun takdirde çalışma sahası bulamayan fakirlerin ihtiyaçlarını gidereceksin.*

Parasını yatıran kimsenin elinde para olmadığı için zekât vermekle

(87) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 887 vd.

mükellef değildir. Fakat, paranın ticaret niyeti ile arsa ve binalara yatırılması halinde aynı problem bahis konusu olacağından, mesuliyet kalkmaz. Peygamber Efendimiz bu konuda şöyle buyuruyor :

«Bütün harcamalar Allah yolundadır. Bina müstesna; binalarda hayır yoktur.»[88]

«İhtiyaçtan fazla inşa edilen bütün binalar, sahiplerine vebaldır.»[89]

«Kim ihtiyaçtan fazla bir bina inşa ederse, Kıyamet gününde ona vebal olacaktır.»[90]

Bu açıdan bakıldığı takdirde zekât, Müslümanları çalışmaya itici bir mahiyet arzettiği görülür.

Para dışındaki toprak mahsulleri, mâdenler ve petrollerden alınacak zekât miktarı da göz önünde tutulursa, zekâtın iktisadî bakımdan önemi daha bariz bir şekilde ortaya çıkar.

Dışardan bir güç tatbiki ile sulanmayan bütün toprak mahsullerinden 1/10, insan gücü ile sulanan mahsullerden 1/20, mâdenler ile definelerden 1/5 nisbetinde zekât alınması öngörülmektedir. Bu miktarlar, malın piyasadan kaçırılarak stok edilmesinin toplum piyasasında meydana getireceği sıkıntı açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. O demektir ki, 10 sene bekletilen toprak mahsulleri, 5 sene işletilmeyen mâdenler ve petrol yatakları sahiplerinin elinden alınır.

Parada zekâtın 1/40, toprak mahsullerinde 1/10 — 1/20 ve 1/5 olmasının sebebi, kanaatimizce paranın zamanla değerini kaybetme istidatı göstermesi, toprak mahsullerinde ise bu ihtimalin bulunmamasına binaendir. Çünkü para eşyanın karşılığıdır. Toprak mahsulleri değer kaybetmeyip sadece fiyatlarında yükselme ve alçalma olur. Fahr er-Râzî (v. 606/1210) zekâtın iktisadî bakımdan önemini açıklarken şöyle diyor :

«Temel ihtiyaçlardan artan malı insan elinde tuttuğu zaman mal, yaratılış gayesinden uzaklaşarak muattal kalır. Malın elde stok edilmesi, Allah'ın hikmetinin tezahürüne mani olmaya çalışmaktır. Bu çalışma ise caiz değildir. Bu sebeple Cenabı Allah, malın bir kısmını fakirlere vermeyi emretti ki, bu gaye tamamen muattal kalmasın.»[91]

Kalkınmada büyük rolü olan para ve diğer maddelerin ilâhî bir emirle bir nevi vergiye tâbi tutulması, Müslüman sayılmanın şartlarından biri olan zekât emri ile tahakkuk ediyor. Bu emir, İslâm dininin kalkınmaya,

---

(88) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 181.
(89) Ebû Davud, Sünen, c. II, s. 650.
(90) Muhtâr'ul-Ahâdîs, s. 142.
(91) Râzî, Tefsîr-i Kebîr, c. IV, s. 71 vd.

iktisadî meselelere, tek kelime ile dünyaya verdiği önemi açıkça göstermeğe kâfidir.

Fert, şayet saklanması kabil toprak mahsullerini satmaya ihtiyaç belirtmez, toplumun ihtiyaç ve zaruretlerini de nazara almadan sırf kendi kârını düşünmeğe yönelirse, daha evvel devletçe miktarı tesbit ve tahmin edilen malın zekâtı 1/10 nisbetinde elinden alınarak memleket menfaati için piyasaya arzedilir. Durum 10 sene bu şekilde devam ederse, ana mal tükenerek asıl zarar sahibine olur. İşte zekât, malın da bu şekilde stok edilmesini önler.

Parada 1/40, ilk bakışta basit gibi görünürse de rakamlar çoğaldıkça zekât miktarı da çoğalacağından, zengine bu parayı vermek ağır gelir. Meselâ; 1.000.000 TL. sından 25000 lira zekât vermek gerekir. Bu ise parayı yatırıma sarf etme azmini güçlendirir. Hatta bu sebepten bâzı Müslüman zenginlerin sene başında paralarını arsa ve binalara yatırdıkları da görülmektedir. Bu durum ise, zekâtını ödememekten daha çok vebali gerektirmektedir. Yukarıda kaydettiğimiz Hadîs-i Şerîfler, bu vebalin derecesini beyan buyurmuşlardır. Parasını zekâttan kaçırıp arsa ve binalara yatıranlar, insanları kandırabilirler, fakat Allah'ı nasıl kandıracaklar? Allah'ın bilgisinden, O'nun muhasebesinden gizleyebilecekler mi? Allah'a gerçekten inanan bir Müslüman asla parasını zekâttan kaçırmaz, fakirlerin hakkını yiyerek malına ve aşına haram karıştırmaz. Müslüman, hem kendisini hem de cemiyetin menfaatlerini gözeterek paranın ve malın hizmete en uygun sahalarda kullanılmasına gayret sarf eder; iktisadî meselelerin cemiyetteki önemini idrak ederek kanayan yaraları tedâvi etmenin yollarını araştırır. Malî konularda sarfedilen gayretler de aynen bir cihaddır. Yüce Allahımız bu konuda şöyle buyurmaktadır:

«Mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.»[92]

Hiç şüphe yoktur ki, zenginlerin paralarını iş sahalarına çevirmek suretiyle çalışabilecek işçilere iş sahası açmaları, onları fakr-u zaruretten kurtaracağı için büyük bir hizmet ve cihaddır. Müslüman Türklerin din, dil, âdet, anane ve ahlâk ölçüleri tamamen değişik yabancı ülkelere kadar çalışmak için gitmeleri, bu arada çoluk çocuklarını Hıristiyan inanç ve terbiye metotlarına göre yetiştirilmeğe terk edilmeleri, Müslüman âlem için en büyük bir felâket olduğunda hiç şüphe yoktur. *İşçileri ve ailelerini bu felâketten kurtaracak iş sahaları açmak, her halde en büyük bir cihaddır. Müslüman işte bu şuura varmalı ve bütün hayatını ona göre tanzim etmelidir.*

(92) et-Tevbe, 9/41.

Paranın zekâtını ödememek stok olduğu gibi, onu ölü sahalara yatırmak da aynı zamanda stokdur. Ve vebali gerektirmektedir. Çünkü cemiyet ölü sahalardan faydalanamaz, yalnız sahibinin istikbalini garanti eder görünür. Halbuki Cenabı Allah malı, toplumun faydalanması için yaratmış olup kulları arasında bazı kimseleri bu iş için görevlendirmiş, mal - mülk vermiştir. Cenabı Allah, kula muvakkat bir mülkiyet veriyor, fakat tasarrufunda onu serbest bırakmıyor, vazifelendiriyor. Buna binaen malından toplumun yararlanmadığı bir zengin, Allah'ına karşı vazifesini tam yapmış sayılamaz; mesûliyetten kurtulamaz. *Zengin malın hakkını, ancak iktisadî yönden gelmesi muhtemel bütün tehlikeleri bertaraf edecek harcamalarda bulunduğu ve tehlike kapıları kapandığı zaman ödemiş olabilir.* Bundan sonra ancak kendini temize çıkarabilir. Müslüman toplum en ileri milletler seviyesine yükselinceye kadar, Müslüman zenginlerin ellerindeki paralar, mal ve lüks eşyalar, kendi zevklerinden başka cemiyet için bir yarar sağlamıyorlarsa, mesûliyet gerektiren stok hükmünden kurtulamazlar. Çünkü bu, yangına benzin atarak onu bilhassa alevlendirmekten başka bir şey değildir. Yüce Rabbimiz, para stokunun büyük mesuliyeti gerektirdiğini şu Âyet-i Kerîme ile beyan buyuruyor:

«*Ey îman edenler! Gerçekten Yahudî bilginleri ile Hıristiyan râhiplerinden birçoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve Allah'ın yolundan saptırırlar; bir de altın ile gümüşü stok edip Allah yolunda harcamayanlar, işte bunları acıklı bir azap ile müjdele. Kıyamet gününde o stok edilen altın ile gümüşün üzerleri Cehennem ateşinde kızdırılacak da, bu mal biriktirenlerin alınları, yanları ve sırtları bunlarla dağlanacak ve onlara şöyle denecek: işte bu, kendiniz için stok ettiğiniz paralardır. Artık stok ettiklerinizin cezasını çekin.*»[93]

Bu Âyet-i Kerîme'de stok para mutlak zikredilmiş olup hangi parayı şümulü içine aldığı tahdit edilmemiştir. İlim adamları arasında bu konuda ileri sürülmüş bâzı görüşler vardır. Bu görüşleri ileride açıklayacağız. Ancak, bu açıklamadan evvel mal stokunun cemiyet bünyesinde meydana getirdiği zararlar konusunda Fahr er-Râzî (606/1210)'nin bir açıklamasını kaydetmekte büyük fayda görmekteyiz. Fahr er-Râzî, görüşünü dört madde halinde şöyle özetliyor:

1) İnsan bir şeyi çok sevip ona ulaşır, onu bulmaktan lezzet alırsa, o şeye karşı büyük sevgi besler ve ona çok meyl eder.

«İnsan fakir olunca, sanki maldan faydalanma tadını hiç tatmamış ve o lezzetten gafil olmuş gibidir. Fakat, az bir mala sahip olunca, o mal miktarınca bir lezzet bulur. Ve bu sebepten mala karşı şiddetle meyl et-

(93) et-Tevbe, 9/34-35.

meğe başlar. Bu şekilde malın miktarı arttıkça, ondan aldığı zevk de çoğalır, mal talebindeki hırsı ve onu kazanma meyli daha da artar; dolayısıyla malın çokluğu, mal kazanma hırsının çoğalmasına sebep olur. Akıllı kimseler için gerekli olan husus, kendine zarar verecek durumlardan sakınmasıdır. Yukarıda da açıkladığımız gibi, mal ne vakit çoğalırsa, buna karşılık hırs da çoğalır. Şayet mal talebini sona erdirecek ve insan ihtirasını kesecek bir sınır noktası takdir edecek olursak, insanın yine o hududa kadar çalışacağı muhakkaktır.

«Mal çoğaldıkça artan hırstan doğacak zararların da büyük olacağı, binaenaleyh bu zarar ve taleplerin sonu gelmeyeceği hakkında kesin delil sabit olunca, insan için ilk önce bu aşırı mal stokunu, dolayısıyla hırsını terketmesi vacip olur.

2) Malı kazanmak çok güçtür; fakat kazandıktan sonra korunması ise daha güçtür. Bu sebeple insan, ömrü boyunca bir taraftan mal kazanmak, diğer taraftan onu korumak güçlükleri arasında kalıyor. Sonra insan, malının ancak cüzi bir kısmından faydalanabilir, sonunda hasretlik içinde onu terk etmeğe mecbur kalır. Bu ise, açık bir ziyandır.

3) Mal ve rütbenin çokluğu insanda azgınlık bırakır. Azgınlık da kulun Rıdvân makamına (yâni Allah'ın rızasını kazanma) ulaşmasına mani olur. Ve onu ziyana götürür.

4) Cenabı Allah zekâtı farz kıldı. Zekât, görünüşte malın bir nevi noksanlaşmasıdır. Malın çok miktarda elde bulunması eğer fazilet olsaydı, İslâm dini onu noksanlaştırmaya çalışmazdı.

«Bu son izah karşısında hatıra şöyle bir soru gelebilir: malın elde bulunması fazilet olmadığına göre, neden Hz. Peygamber veren elin, alan elden daha üstün olduğunu beyan buyurmuştur?

«Bu soruya verilecek cevap şudur: yüksek elden kasıt, hayır yapan eldir. Çünkü insan, malının az bir kısmını vermesi ile meydana gelen noksanlık, fakirin elinde bir artış meydana gelmesine sebep oluyor. Bu bakımdan veren elin alan elden üstün olduğu beyan buyurulmuştur. Yoksa bu Hadîs-i Şerîf, mal sahiplerinin diğerlerinden daha üstün olduğunu izah etmemektedir.»[94]

*
**

Mal stokunun insan bünyesinde ve toplumda meydana getireceği zararlara değindikten sonra, şimdi de malın hangi durumlarda stok edilmiş sayılacağı hakkında tahdit koyan görüşleri kaydetmeğe çalışalım:

---

(94) Razî, Tefsir-i Kebîr, c. IV, s. 630.

a°) **Stok, Zekâtı Ödenmeyen Maldır :**

Ekseri âlimler bu görüşte olup savunucuları şu ilim adamlarıdır :

1) *Hz. Ömer :*

Hz. Ömer, malın stoku mevzuunda şöyle diyor: zekâtı ödenen mal, toprak altında gömülü de olsa stok hükmüne dahil değildir. Stok, zekâtı ödenmeyen maldır. Toprak altında gömülü olmasa da bu malın sahibi onunla Cehennemde dağlanacaktır.»[95]

2) *Abdullah b. Ömer :* İbn-i Ömer de aynen babasının görüşünde olduğunu söylemektedir.»[96]

3) *Câbir :* Câbir b. Abdillâh şöyle diyor : malının zekâtını verdiğin zaman onun şerrini gidermiş olursun; artık bu mal stok değildir.»[97]

4) *Abdullah b. Abbas :* İbn-i Abbas «Mallarını stok edip Allah yolunda harcamayanlar» meâlindeki Âyet-i Kerîme'yi tefsir ederken şöyle demiştir : «Cenabı Allah bu Âyetten, mallarının zekâtını ödemeyenleri kasdediyor.»[98]

5) *İkrime :* «Zekâtı ödenen mal stok değildir.»[99]

6) *Süddî :* «Altın ve gümüşü stok edenlerden maksat, şu kıble ehli, yâni Müslümanlardır. Gömülü olmasa ve az da olsa zekâtı ödenmeyen mal stoktur. Zekâtı ödenen mal çok da olsa stok değildir.»[100] diyor.

7) *Âmir :* «Câbir, Âmir'e : rafta durup zekâtı ödenmeyen mal stok mudur? Diye sorunca Âmir : Kıyamette onunla dağlanacak, cevabını verdi.»[101]

8) *Ebû Hayyân el-Endülüsî* (v. 745/1344) : Ebû Hayyân, el-Bahr'ul-Muhît adlı tefsirinde bu konuda şöyle diyor : «Doğrusu malını stok edip Allah yolunda harcamayanlar, sarı ve beyazları (paraları) bırakanları kötüleyen ve stok edilen mal ile dağlanılacağı hakkında buyurulan Hadîs-i Şerîfler, zekâtın farz oluşundan öncedir. Paranın stok edilmesi ile ilgili teh-

---

(95) İbn-i Kesîr, Tefsir'ul-Kur'ân-il-Azîm, c. III, s. 388 ve Râzî, Tefsîr-i Kebîr, c. IV, s. 63 vd.

(96) Taberî, Câmiul-Beyân, c. X, s. 73; Buharî, Sahîh, c. II, s. 105.

(97) Taberî, Câmiul-Beyân, c. X, s. 73.

(98) Râzî, Tefsîr-i Kebîr, c. IV, s. 630 vd.

(99) Taberî, Camiul-Beyân, c. IX, s. 73.

(100) Aynı eser.

(101) Aynı eser.

dit, onun hakkını ödememeye binaen vuku' bulmuştur. Birçok ilim adamları bu sebepten : toprak altında gömülü olmasa da stok mal, zekâtı ödenmeyen paradır, demişlerdir.»[102]

Bu görüşü savunan ilim adamlarının dayandıkları delil, Buhârî'de zikredilen şu Hadîs-i Şerîftir : *«Talha b. Ubeydillâh'dan rivayet olunduğuna göre, bir adam Hz. Peygamberin yanına gelerek O'na İslâm'dan sordu. Hz. Peygamber :*

— Günde beş vakit namaz kılmak, buyurdu.

Adam :

— Beş vakitten başka namaz borcum yok mudur? diye sordu.

Hz. Peygamber :

— Hayır, kendiliğinden kıldığın müstesnadır, buyurduktan sonra şöyle devam etti :

— Ramazan orucunu tutmak.

Adam :

— Ramazan orucundan başka oruç tutmak gerekir mi? dedi.

Hz. Peygamber :

— Hayır, ancak kendiliğinden tutarsan o müstesnadır... Ve devamla:

— Zekât vermek, buyurdu.

Adam :

— Zekâttan başka bir şey vermem gerekli midir? dedi.

Hz. Peygamber :

— Hayır, ancak kendiliğinden yaparsan bu müstesnâdır, buyurdu.

Bundan sonra o adam şu sözleri söyleyerek oradan ayrıldı.

— Allah'a yemin ederim ki, bu söylediklerinden ne fazla, ne de az yapacağım.

Hz. Peygamber de bu sözlerine karşılık ardından :

— Eğer doğru söylüyorsa kurtulmuştur, buyurdu.»[103]

b°) Stok, Hakkı Ödenmeyen Maldır :

Bâzı ilim adamlarına göre, cezayı gerektiren stok mal; esirlerin hürriyete kavuşturulması, açların doyurulması ve benzeri sosyal hakları ödenmeyen maldır.»[104]

---

(102) Ebû Hayyân el-Endülüsî, el-Bahr-ul-Muhît, c. V, s. 36.
(103) Aynî, Umdet'ul-Kârî, c. IV, s. 392.
(104) Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. VIII, s. 126.

Bu konuda Kâdı şöyle diyor: Âyette, yalnız zekâtı ödenmeyen malın stok sayılacağı mânasını tahsis eden bir karine yoktur. Belki şöyle demek gerekir: stok mal, kendinden ödenmesi gereken hakların ödenmediği maldır.»[105]

c°) Stok, 4000 Dirhemden Fazla Elde Tutulan Paradır:

Bu görüş, stok mal mevzuunda umumî bir hüküm ihtiva edip kesin rakam belirtmesi bakımından enteresandır. Bu görüşü ileri süren müçtehit, Hz. Ali'dir. Hz. Ali, yaşadığı devirde, yâni sahabe devrinde mesuliyeti gerektiren stok mallar için o devrin piyasasına göre bir tahdit koyarak rakam vermiştir. Bu rakamlar, aynı zamanda o devrin içtimaî hayat seviyesi hakkında bizlere fikir vermektedir.

Cûde b. Hebre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Ali şöyle demiştir: «Altın ile gümüşlerini stok edip Allah yolunda harcamayanlar» meâlindeki Âyet-i Kerîme'yi tefsir ederken: dörtbin dirhem ile daha azı nafaka parasıdır. Dört bin dirhemden fazlası ise stoktur, buyurdu.»[106]

Dört bin dirhem para, o devirdeki satın alma gücüne göre düşünüldüğü takdirde 800 koyun alabildiğini hesab edersek, günümüz piyasasında bir koyun 400 TL. üzerinden hesaba katılırsa 360.000 TL. eder. Yâni 360.000 TL. sından daha fazla para elde bulundurulamaz. Bulundurulursa stok hükmüne girer.

Bu parayı o devrin piyasasına göre değil de günümüzdeki rayici üzerinden hesab edersek o zaman yaklaşık olarak 16.000 TL. eder ki, bu miktar, ancak bir kimsenin normal şartlar altında senelik ihtiyacını karşılayabilecek güçtedir.

ç°) Stok, İhtiyaçtan Artan Paradır:

Zekâtı ister ödensin, ister ödenmesin, ihtiyaçtan fazla elde bulundurulan paranın stok olduğu görüşünü şu ilim adamları savunmuşlardır:

1) *Ebû Zer* (R.A.): İbn-i Abd'il-Berr, Ebû Zer'den bu hususta birçok rivayetlerin nakledildiğini kaydettikten sonra şu rivayeti naklediyor: «Yiyecek maddeleri ile normal geçim imkânlarından fazla elde tutulan bütün mallar stok olup sahibi şer'an zemmedilir. Tevbe sûresinin 34 ve 35. Âyetlerindeki azap tehdidi bu konuda inmiştir.»

Ebû Zer'in bu görüşüne sahâbenin büyük bir çoğunluğu ile Tabiîler

---

(105) Razî, Tefsîr-i Kebîr, c. IV, s. 630; bkz. Kurtubî, elcamî li Ahkâmil-Kur'an, c. II, s. 136.
(106) Taberî, Camiul-Beyân, c. X, s. 73.

de muhaliftir. Onlar, Âyetteki azap tehdidini, zekâtlarını ödemeyenlere hamletmişlerdir.[107]

Ebû Zer'in bu görüşünde israr ettiğine dair bir vak'a da zikredilmektedir.

«Ebû Zer, çoluk-çocuğun nafakasından artan para veya diğer malların elde tutularak stok edilmesinin haram olduğu hakkında fetva veriyor, insanları bu fikre teşvik ediyor, hatta bunun hilâfına hareket edenlere şiddetli davranıyordu. O sıralarda Şam valisi bulunan Hz. Muaviye onu bu fetvadan men'etti; fakat o, yine bildiğini söylemekten çekinmedi. Bunun üzerine Hz. Muaviye, Ebû Zer'den zarar geleceği korkusu ile onu Halîfe bulunan Hz. Osman'a şikâyet etti. Hz. Osman da Ebû Zer'i Medine'ye celbederek *Rebze* denilen yerde ikâmete mecbur etti. Ebû Zer, işte bu sürgünde bulunduğu sırada *Rebze*'de vefat etmiştir.»[108]

2) «Fıkh'us-Sünne» adlı kitapta kaydedildiğine göre ashaptan *Şâbî, Mücâhid, Tâvus* ve diğer sahabîlerden nakledilen sahîh rivayetlerde, onların da malda zekâttan başka hak bulunduğu görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.»[109]

3) *İbn-i Hazm* (v. 456/1064): «Fıkh'uz-Zekât»'da nakledildiğine göre İbn-i Hazm, «el-Muhallâ» adlı kitabında bu baptaki görüşünü şöyle açıklıyor: «Fakirlerin ihtiyaçlarını gidermek, her memleketin zenginleri üzerine farz kılınmıştır. Zekâtlar ihtiyacı gidermediği takdirde, devlet zenginleri buna zorlayabilir. Bu şekilde fakirlerin zarurî yiyecek maddeleri, kışlık ve yazlık giyecekleri, yağmur, güneş ve soğuktan koruyacak meskenlerle içecek ihtiyaçları giderilir.»[110]

İbn-i Hazm'ın dayandığı deliller şu Âyet-i Kerîmelerle Peygamber Efendimizden rivayet edilen bir Hadîs-i Şerîftir:

Cenabı Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor: «*Akrabaya, fakire ve yolcuya hakkını ver.*»[111]

«*Allah'a ibadet edin; hiçbir şeyi ona ortak koşmayın. Ana-babanıza, yakınlarınıza, yetimlere, fakirlere, akraba komşuya, yakın komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve elinizdeki kölelere iyilik yapın.*»[112]

---

(107) Abduh, Menâr, c. X, s. 473.
(108) İbn-i Kesîr, Tefsîr'ul-Kur'an, c. III, s. 392.
(109) Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 421.
(110) İbn-i Hazm, el-Muhallâ, c. VI, s. 156 vd.
(111) el-İsrâ, 17/26.
(112) en-Nisâ, 4/36.

«*Sağcılar, Cennettedirler. Mücrimlere sorarlar: sizi Cehenneme sokan şey nedir? Onlar da şöyle derler: biz namazı kılanlardan değildik; yoksulu yedirmezdik.*»[113]

Peygamber Efendimiz de şöyle buyuruyor: «*Kim insanlara acımazsa, Allah da ona acımaz.*»[114]

«*Kimin elinde ihtiyaçtan fazla mal bulunur da Müslüman kardeşini aç, çıplak ve perişan gördüğü halde ona yardımda bulunmazsa, şüphesiz Cenabı Allah ona acımaz.*»[115]

4) *Kurtubî* (v. 671/1273): Kurtubî, tefsirinde malda zekâttan başka hak olup olmadığı konusunda ileri sürülen görüşlerin münakaşasını yaptıktan sonra kendi görüşünü şöyle açıklıyor: «Bu konuda Ebû Zer'den rivayet edilen görüşün hülâsası, Âyet-i Kerîme'nin, muhacirlerin zayıf olduğu ve Hz. Peygamber'in kudreti, onların yetecek kadar ihtiyaçlarını gidermekten uzak bulunduğu şiddetli ihtiyaç zamanlarında inmiş olması muhtemeldir. O zaman hazinede, ihtiyaçlara cevap verecek kadar para yoktu; kıtlıklar ve âfetler kendilerine hücum etmekteydi. Bu sebeple Müslümanlar, ihtiyaçtan fazla malı elde bulundurmaktan nehyedildiler. İşte böyle zamanlarda parayı stok etmek, malı insanların istifadesinden kaçırmak caiz değildir.

Sonradan Cenabı Hak Müslümanları büyük fetihlere muvaffak kılıp geniş imkânlar ihsan edince, 200 dirhem gümüşte 5 dirhem, 20 dînar altında yarım dînar, yâni 1/40 hesabı ile paradan zekât vermelerini emretti. Daha önce olduğu gibi, bütün mallarını vermeyi emretmeyip bir sene beklemek suretiyle büyümeyi de şart koştu.»[116]

Bu açıklamadan anlaşıldığına göre, ihtiyaç ve zaruretler karşısında fazla mal elde biriktirmek, sorumluluğu gerektirmektedir.

5) *Fahreddin er-Râzî* (v. 606/1210): «Akrabaya hakkını ver; yoksula ve yolcuya da...»[117] meâlindeki Âyet-i Kerîme'nin tefsirinde görüşünü şöyle açıklıyor: «Cenabı Allah burada, ister zekâta tâbi olsun, ister olmasın; ister sene tamamlanmış olsun, ister olmasın, malı bulunan herkes üzerine iyilik yapmaları gerektiğini kasdediyor. Çünkü burada iyilikten maksat, umumî şefkattir. Müslümanın elinde fazla mal bulunmasa da şu üç sınıfa iyilikte bulunmak farzdır:

«Zekât vermesi gerekmeyen bir kimsenin elinde, üzerinden sene geç-

(113) el-Müddessir, 74/40-44.
(114) Buhârî, el-Edeb'ul-Müfred, Hadîs No: 96.
(115) Kardâvî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 968 vd.
(116) Kurtubî, el-Câmî, li ahkâm'il-Kur'an, c. II, s. 135 vd.
(117) Rûm, 30/38.

meyen bir malı, akarı bulunacak olsa, en yakın akrabasına bakmak ona farzdır. (Meselâ; babası, anası, kardeşi gibi). Bunun gibi, zaruret zamanlarında akraba olmayan diğer fakirler de böyledir. Zira bir şeyi olmayan kimse, son dereceye varan ihtiyaç uçurumu üzerine geldiği zaman, elinde imkân bulunan bütün Müslümanlara, (zekât borcu olmasa da) o'nun ihtiyacını gidermek farz olur.

«Yine bunun gibi, bir kimse bir çölde mahsur kalsa, bir Müslümanın da onu, emniyetli bölgeye kadar götürecek bir bineği bulunsa, zekât verme borcu olmasa da onu gereken yere götürmek Müslümana farzdır.»[118]

6) *Ahmed Mustefa el-Merâğî* (v. 1310/1892): Yukarıdaki Âyet-i Kerîmenin tefsirinde şöyle diyor: «İmam Âzam Ebû Hanîfe, bu Âyetle akrabaya ve herkese çalışıp kazanmaktan âciz ve muhtaç oldukları zaman nafaka vermenin farz olduğunu istidlâl etmiştir. Bunun gibi malı olmayan fakir, ihtiyaç vartasına düştüğü zaman, onun ihtiyacını gidererek gelecek tehlikeleri önlemek de farzdır.»[119]

7) *Muhammed Abduh* (v. 1323/1905): Zekâtın stok edilmesini yasaklayan Âyet-i Kerîme'nin tefsirinde Abduh, görüşünü şöyle özetliyor: «Burada stok ifadesinden kasdedilen mâna, altın ile gümüşü, yâni parayı sandıklara koyup toprağa gömmek ve onu elde tutarak Allah yolunda harcamak, hayır işlerinde ve toplumun faydalanacağı sahalarda yatırmak tan alıkoymaktır.»[120]

Bakara sûresinin 177. Âyet-i Kerîme'sini tefsir ederken de bu noktaya değinerek şöyle demektedir: «Bu verme, ileride gelecek olan zekât vermekten başka bir şey olup iyilik yapma esaslarından biridir; ve farzdır. Bu fazilet, zekât ödeme vaktinin dışında olup zekât verdikten sonra veya sene tamamlanmadan fakirlerin muztar durumda bulundukları zamanlara mahsustur. Böyle zamanlarda belli bir nisap şart değildir: belki herkesin durumuna bağlıdır.

«Bir kimsenin yalnız bir çöreği bulunsa, kendisinin ve nafakasını te'min ile mükellef bulunduğu kimselerin de buna ihtiyacı olmasa, buna karşılık bu çöreğe şiddetle ihtiyacı olan birini görecek olsa, o çöreği ona vermesi farz olur. (Zira açlıktan ölme tehlikesi vardır.)

«Malda yalnız zaruret durumunda kalanların hakkı olmayıp belki Cenabı Allah, mümine zekâtın dışında akrabasına da nafaka vermeyi farz kılmıştır. (Halbuki akrabaya zekât verilmez. Ana-baba, oğul, torun gibi.) İnsanlar içinde iyilik yapılmaya en lâyık kimseler, kişinin yakınlarıdır. Zira

(118) Râzî, Tefsîr-i Kebîr, c. XXV, s. 65.
(119) Ahmed Mustafa, Tefsîr'ul-Merâğî, c. XX, s. 52.
(120) Abduh, Menâr, c. X, s. 470.

bir kimse ihtiyaç sahibi olup da akrabası içinde zengin birisi bulunsa, akrabalık bağı ile ona kalbi yönelir.

«İnsan, yaratılışı itibarı ile başkalarından çok akrabasının fakirlik ve yoksulluğundan ötürü elem çeker, düşkünlüklerinden dolayı alçalır; şereflerinden dolayı da şereflenir.

«Kim akrabasına iyilik etmeyip, kendisi nimetler içinde bulunmaktan zevk duyar, buna karşılık akrabası şiddetli ihtiyaç içinde bulunursa, bu kimse hem din, hem de insanlık duygusundan uzaktır. En yakın akrabanın hakkı daha kuvvetli ve ona yardımda bulunarak iyilik yapmak daha faziletlidir.

«Yetimlerin kefilleri öldüğü için onların ihtiyaçlarını te'min etmek, hal ve gidişlerinin kötüleşmemesi, terbiyelerinin bozulmaması ve hem kendilerine, hem de Müslüman kardeşlerine faydalı birer uzuv olabilmeleri için zengin Müslümanlara düşen bir görevdir.

«Fakirlere gelince, kendilerine ve çoluk-çocuklarının nafakasına yetecek kadar rızık te'mininden âciz oldukları ve aza kanaat etmek suretiyle ellerini başkalarına zilletle açmaktan kaçındıkları için, güçlü Müslümanların onlara yardım etmeleri farzdır.

«Yolcu, sefer esnasında kesilip kalan, ne bir akrabaya, ne de çoluk-çocuğuna ulaşamayıp âciz kalan ve anası-babası, akrabası, çoluk-çocuğu yol olan kimsedir. Yolcuya yardım emrinde, insanları din tarafından seyahate teşvik vardır.

«İsteyenler (dilenenler); geçici ihtiyaçların kendilerini insanlara el açmaya ittiği kimselerdir. Din açısından dilenmek haramdır. Ancak zaruretler dolayısıyla olursa bu durum müstesnadır. Bu takdirde isteyen kimsenin istemekte zaruret sınırını aşmaması gerekmektedir.

«Kölelere de kendilerini hürriyete kavuşturmak için verilir. Bu verme, köleyi satın alıp serbest bırakmaya da, mevcut köleleri serbest bırakmaya da, mükâtep kölelere yardımda bulunmaya da, esirlerin serbest bırakılmasına da şâmildir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu çeşit yardımın Müslümanların mallarında farz olan bir hak kılınışında, İslâm dininin köleleri âzat etmeğe teşvik ettiğine kuvvetli bir delil mevcuttur.

«Yukarıdan beri saydığımız sınıflara zekât malından başka, iyilikte bulunmanın teşrîi, muayyen bir zaman ve muayyen bir nisaba mâlik olmakla kayıtlandırılmış değildir. Verilecek miktar, eldeki mala nisbetle orantılı da değildir. (Meselâ; 1/10, 1/20, 1/40 gibi.) Bu miktar mutlak bir emre bağlı olup verenin imkânlarına göredir. Yaratılışı itibarı ile muhterem olan insanı yok olmaktan kurtarmak, gücü yeten her Müslümana farzdır. Daha fazlası için tâyin edilmiş bir sınır yoktur.

«İnsanların pek çoğu, Kur'ân-ı Kerîm'in teşvik ettiği sosyal adalet esaslarına dayalı olan bu umumî haklardan gafildirler. Bu muhtaç sınıflardan yalnız dilencilere ihsanda bulunuyorlar. Halbuki isteyenlerin pek azı ihsan edilmeğe lâyıktır. Bunların çoğu imkân sahibidir.»[121]

8) *Seyyid Sâbık :* «Fıkh'us-Sünne» adlı kitabında Seyyid Sâbık, görüşünü şöyle açıklıyor : «İslâm, mala bir vâkıa gözü ile bakar. O, hayatın can damarı, fert ve toplumun nizam dayanağıdır. Cenabı Allah bir Âyette şöyle buyuruyor : «Yüce Allah'ın sizin için hayat nizamı yaptığı mallarınızı akılsızlara vermeyin.»[122]

«Bu Âyet-i Kerîme, malın herkese yetecek kadar gıda, giyecek eşya, mesken ve diğer zarurî ihtiyaçları için dağıtılmasını gerektiriyor. Öyle ki toplumda sallanan ve imkânlardan mahrum olan hiçbir fert kalmayıncaya kadar...

«Malın tevzîi için en uygun yol, zekât verme yoludur. Zekât, zenginin, sıkılmadan fakirin seviyesini imkân seviyesine yükseltip, onu geçim sıkıntısı ve mahrumiyet darlığından uzaklaştırma mevkiindedir. Zekât, zenginin fakire verdiği bir minnet vesilesi değildir. Zekât, Cenabı Allah'ın, gereken yerlere vermesi için zenginin eline emanet ettiği bir hakkıdır. Bundan şu hakikat ortaya çıkıyor : *«Mal, yalnız zenginlerin eline vakfedilmiş değildir. O, herkesin faydalanması için yaratılmıştır. Maldan faydalanmak hususunda zenginlerle fakirler müsavîdir.* Bu noktayı Cenabı Allah, ganîmet mallarının taksimi bahsinde şu şekilde açıklıyor : «ALLAH'IN, PEYGAMBERLERİNE (KENDİLERİ İLE HARBEDİLEN KÂFİR) MEMLEKETLERİN AHALİSİNDEN GANÎMET OLARAK İHSAN ETTİĞİ MALLAR; ALLAH'IN, RESÛLÜNÜN, ONA YAKIN OLAN AKRABASININ, YETİMLERİN, YOKSULLARLA YOLDA KALMIŞ YOLCULARIN HAKKIDIR. TÂ Kİ O MAL, SİZDEN YALNIZ ZENGİNLERİN ELİNDE DOLAŞAN BİR SERVET OLMASIN...»[123]

Yâni bu taksim, malın sâdece zenginler elinde dolaşmamasını ve malın hem zenginlere, hem de fakirlere tevzi edilmesini gerektirir.

«Zekât malda farz olan bir haktır. Onunla fakir ve düşkün insanların ihtiyaçları giderilir; ihtiyaçtan doğacak tehlikeler önlenir; zarûret durumunda kalanların yaşayışları normal seviyeye çıkarılır; onları açlıktan kurkarır, korkulardan emin kılar.

«Zekâtlar, ihtiyaç ve zaruretleri gidermekten uzak kaldığı zamanlarda zekâttan başka bir hak ortaya çıkar. Bu hak, yalnız fakirin yiyecek kadar

---

(121) Abduh, Menâr, c. II, s. 115 vd.
(122) en-Nisâ, 4/5.
(123) el-Haşr, 59/7.

ihtiyacını temin etmekle kayıtlıdır. Böyle zamanlarda zenginlerin mallarından yetecek kadar alınabilir.»[124]

İHTİYAÇTAN FAZLA MALDA HAK BULUNDUĞU GÖRÜŞÜNÜN DAYANDIĞI DELİLLER

1) Kitap :

Yüce Rabbimiz Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor : «*Altın ile gümüşü stok edenleri acıklı bir azap ile müjdele.*»[125]

«*Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya hakkını ver. Bununla beraber (malını) büsbütün saçıp savurma.*»[126]

«*Allah'a ibadet edin; hiç bir şeyi ona ortak koşmayın. Ana-babanıza, yakınlarınıza, yetimlere, fakirlere, akraba komşuya, yakın komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve eliniz altındaki kölelere iyilik edin.*»[127]

«*Sağcılar Cennettediler. Mücrimlere soracaklar : sizi Cehenneme sokan şey nedir? Onlar da şöyle diyecekler : biz namazı kılmazdık, yoksulu da doyurmazdık.*»[128]

«*Yüzlerinizi doğu ve batı istikametlerine çevirmeniz dindârlık değildir. (Esas) dindârlık Allah'a, âhiret gününe, Meleklere, Kitâba ve Peygamberlere îman edip malını sevdiği halde akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolcuya, (muztar durumda kalıp) isteyenlere ve kölelere verenlerin dindârlığıdır.*»[129]

Bu son Âyet-i Kerîme'nin tefsirinde Kurtubî *(hubbihi)* kelimesindeki zamirin mercii hakkında varit olan ihtilâfları kaydederek şöyle diyor :

«Zamirin merciinde ihtilâf vardır. Bir görüşe göre zamir, verenin kendisine, yâni mal sahibine râci olup mef'ul makamındaki mal kelimesi hazfedilmiştir. Buna göre mâna şöyle olur : «Akrabasını sevdiği halde malını veren.»

«Diğer bir görüşe göre de zamir mal kelimesine aittir. Bu durumda mâna şöyledir : malını sevdiği halde veren.»

«İbn-i Atıyye (v. 290/902) nezdinde *(hubbihi)* kelimesi, belâgat kaidelerine göre, söz esnasında bir itiraz kabilindendir. Yâni araya girmiş bir söz gibidir.

---

(124) Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 414 vd.
(125) et-Tevbe, 9/34.
(126) el-İsrâ, 17/26.
(127) en-Nisâ, 4/36.
(128) el-Müddessir, 74/40-44.
(129) el-Bakara, 2/177.

«Ben de derim ki, bunun misalleri Kur'an-ı Kerîm'de mevcuttur. Cenabı Allah bir Âyette şöyle buyuruyor: *«Onlar severek fakire, yetîme ve esîre yemek yedirirler.»*[130]

Bu Âyette yukarıda zikrettiğimiz her iki mâna da toplanmıştır. Yâni hem itiraz mânası, hem de yemeği sevmek mânası vardır.»[131]

Yukarıda adı geçen Âyet-i Kerîme'de Kurtubî, malı sevdikleri halde verenler mânasını tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu mâna diğer mânalardan doğruya daha yakındır. Zira, akrabasını sevdiği ahlde mânasını verdiğimiz takdirde sevdiği akrabasına, yetim ve miskinlere yardımda bulunup, sevmediklerine yardım yapmamaları gerektiği neticesine varılır ki, bu da Âyetten kasdedilen mânaya zıttır. Çünkü İslâm dini adı geçenlere yardımda bulunmayı teşvik ediyor.

2) **Sünnet:**

a°) Fatıma binti Kays'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: *«Hz. Peygamber'e zekâttan sordum. (yahut soruldu. Bu, râvinin bir şüphesidir.) Hz. Peygamber de: şüphesiz malda zekâttan başka haklar vardır, buyurduktan sonra yukarıda kaydettiğimiz Bakara sûresinin 177. Âyetini okudu.»*[132]

b°) «Ebû Ümâme'den rivayet edildiğine göre, ehl-i sûfa'dan biri vefat etmişti. Vefat eden sûfînin eteğinde bir dînar altın bulundu. Hz. Peygamber bulunan para için:

— *Bu para, o'nun üzerinde dağlanacağı bir ateş parçasıdır, buyurdu. Daha sonra başka biri vefat etti. O'nun da eteğinde iki dînar altın bulundu. Bu defa Hz. Peygamber:*

— *Cehennem ateşinde dağlanacağı iki ateş parçası, buyurdu.»*[133]

c°) Ebû Mucîb'den rivayet edildiğine göre, Ebû Hüreyre'nin kılıncının sapı gümüştendi. Bunu gören Ebû Zer (r.a.), onu bu işten men'ederek: Resûlüllah (s.a.v.): *«Kim sarı veya beyaz (altın ile gümüş) bırakırsa, Kıyamette onlarla dağlanacaktır.»* *buyurduğunu hatırlattı.*[134]

ç°) Hz. Alî'den rivayet olunduğuna göre, Tevbe sûresinin 34. Âyet-i

---

(130) el-İnsan, 76/8.
(131) Kurtubî el-Câmî li ahkâm'il-Kur'an, (I-XX) c. II, s. 442.
(132) Tirmizî, Sünen, c. III, s. 162. Âyet meâli için bkz. dip not No: 140.
(133) Taberî, Câmiul-Beyân, c. X, s. 74.
(134) Aynı eser, s. 73.

Kerîmesi nâzil olunca, Peygamber (s.a.v.) üç defa : «*Vay altının haline*» *diye seslendi. Hz. Peygamber'in bu mübarek sözü ashaba ağır gelerek : Hangi malı edinelim? Dediler. Ashap arasında bulunan Hz. Ömer :*

— Ben şimdi onu size bildiririm, diyerek Resûlüllah (s.a.v.)'in yanına gitti. Ve :

— Yâ Resûlellah! Ashap, sizin buyurduğunuz sözden ötürü çok güç bir durumda kalarak : Hangi malı edinelim? Diyorlar.

Hz. Peygamber cevaben :

— Allah'ı anan dil, şükreden kalp ve sizden birine dininde yardımcı olacak bir zevce, buyurdu.»[135]

Zikredilen Hadîs-i Şerîfler, bilhasas paranın saklanmasına şiddetle karşı çıkmakta olup öldükten sonra geriye para bırakmanın ateş bırakmak kadar mesûliyeti gerektiren ağır bir iş olduğunu açıklıyorlar. Ki bunlar, para stokuna karşı önemli birer tedbir durumundadırlar. Bunlardan başka şu Hadîs-i Şerîf de bizlere ışık tutmaktadır :

d°) Ahnef b. Kays diyor ki : «Medîne'ye geldim, Kureyş'in ileri gelenlerinin de hazır bulunduğu bir topluluk halkası içinde bulunuyordum. Bu esnada sert elbiseli, sert yapılı ve sert çehreli bir adam geldi ve topluluk halkasının önünde durarak şöyle dedi : stokçuları, Cehennem ateşinde üzerlerinde dağlanacakları kızgın taşlarla müjdele. O taşlar, onlardan birinin meme ucuna konacak, omuz kemiğinden çıkacak; sonra omuz kemiği üzerine konacak, sarsılarak meme ucundan çıkacak.

Bu sözü söyledikten sonra oradakiler başlarını eğdiler ve ona hiç bir kimsenin cevap verdiğini görmedim. Adam bu sözü söyledikten sonra geri döndü; ben de onun peşini tâkib ettim. Sariye denilen yere varınca oturdu. Oturunca ona :

— Şu topluluğun, sözlerinizden hoşlanmadığını gördüm, dedim. O bana :

— Onlar bir şey anlamazlar. Bir gün dostum Eb'ul-Kâsım (s.a.v.) bana seslendi, ben de O'na cevap verdim. O bana :

«Uhud dağını görüyor musun? Buyurdu. Beni bir yere gönderecek zannederek hemen güneşe baktım. Yâni akşama ne kadar zaman olduğunu kontrol ettim. Sonra :

— Görüyorum, dedim.

— Benim o kadar altınım olsa hiç sevinmem; üç dînardan başka hepsini Allah yolunda harcarım, buyurdu.»[136]

---

(135) İbn-i Kesîr, Tefsîr'ul-Kur'an'il-Azîm, c. III, s. 389.

(136) Müslim, Sahîh, c. II, s. 690 ve Buhârî, Sahîh, c. II, s. 108.

Fahr er-Râzî (v. 606/1210) ihtiyaçtan fazla saklanan malın stok olduğu görüşünü ileri sürenlerin dayandıkları esasları şu dört noktada hülâsa ediyor :

e°) Âyet-i Kerîme'de stok ifadesinin umumî oluşu : şüphesiz Âyet-i Kerîme'nin zahiri, malı toplayıp elde tutmanın yasaklandığına bir delildir. Zekâtını verdikten sonra mal stok etmenin mubah olduğu neticesine varmak, stok etmeyi yasaklayan bu Âyetin zahirî mânasına aykırıdır. Zahirî mânadan, başka bir mânaya varmak için ayrı bir delilin bulunması gerekmektedir. Böyle bir delil bulunmadan, görünüşteki mânadan dönülemez.

f°) Sâlim b. Câ'd'dan rivayet olunan bir Hadîs-i Şerîf'te Peygamber Efendimiz, üç defa «vay altının haline» buyurdu. Bu Hadîs-i Şerîf, paranın elde tutulmasına mâni teşkil etmektedir.[137]

g°) Bu hususta ashaptan rivayet olunan görüşler. (Hz. Ali ve Ebû Zer gibi.) Bu görüşler yukarıda geçmiştir.

Ashaptan Ebud-Derdâ (r.a.) da bir kafilenin mal getirdiğini görünce, yüksek bir yere çıkarak : «Ateş yüklü katar geldi» dedikten sonra mal biriktirenleri ön tarafları, yan ve arka tarafları ile karınlarından ateşle dağlanmakla müjdelerdi. (Eb'ud-Derdâ'nın bu sözleri, ticaretle meşgul olmama, çalışıp kazanmama mânasında değil de, elde edilen malın hakkını ödememekten doğacak tehlikelere işaret etmesi açısından mütalâa edilmelidir.)»

ğ°) Yüce Allah malı, onunla ihtiyaçları gidermek için yaratmıştır. İnsanın ihtiyacını giderecek kadar mal elde edilir, sonra da ihtiyaçtan artan mallar toplanırsa, artan bu mallardan kendisi faydalanamaz; çünkü ona ihtiyacı yoktur. Onu elde tutmakla, bundan faydalanabilecek diğer insanların istifadesine mâni olur. İnsan buna mâni olunca, bittabiî Allah'ın dünyada malı yaratma hikmetinin tezahürüne mâni olmuş olur; dolayısıyla Allah'ın ihsanının, kendi kuluna ulaşmasına da engel olur. *(Komünizm'in hâkim olduğu cemiyetlerde mal sahipleri, işte ulu Allah'ın kullarına ihsan ettiği malın ihtiyaç sahiplerine ve gerekli müesseselere ulaşmasına mâni oldukları ve malın hakkını ödemedikleri için, Cenabı Allah onlara verdiği malın tasarrufunu ellerinden alarak başka ellere tevdî etmiştir. Komünizm, mal sahiplerinin, mallarını aslî yaratılış gayesinden uzaklaştırmaları neticesi, malın hakkını ödememekten doğan büyük ve tehlikeli bir âfettir. Malın hakkına riayet edilen toplumlarda bu tehlike bahis konusu olmaz. Bir memleketten Komünizm sökülüp atılmak isteniyorsa, bu ortama sebebiyet veren mal biriktirmenin önüne geçerek tedbir almak ve Müslüman mal sahiplerinin Allah rızası için, cemiyetin kurtulması uğruna gerekirse kuruşuna kadar mallarını harcamaları lâzımdır. Aksi takdirde Komünizmin*

(137) bkz. s. 88, dip not No: 135.

önlenmesini düşünmek, bir hayalden öteye geçmez. Burada şu neticeye varabiliriz: bir cemiyette İslâm yaşanıyorsa o topluma Komünizm ve benzeri âfetler giremez. Fakat aksine İslâm, şekil olarak yaşanıp, ruhu ve temel prensipleri ile yaşanmıyorsa, o cemiyette her türlü huzursuzluk, tehlike ve anarşi beklenebilir.)

«Daha doğrusu şöyle demek icabeder: en iyisi, Müslüman olan bir kimsenin çok mal biriktirmemesidir. İslâm'da çok mal biriktirmek açık ve kesin olarak yasaklanmamıştır. Birinci görüş, takvaya, ikinci görüş ise, fetvaya hamledilmiştir.»[138]

Buraya kadar, azabı gerektiren mal stokunun sınırını tâyin hususunda ileri sürülen görüşleri ve dayandıkları delilleri dört grup halinde sunmaya çalıştık.

Birinci görüş, ilim adamlarınca daha çok hüsn-i kabul görmüş olmakla beraber, diğer üç görüş arasında bilhassa sonuncu görüş, sahiplerinin dayandıkları esaslar bakımından ehemmiyet kazanmaktadır. Görüşleri incelerken cemiyetin meselelerini de göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Bu sebeple biz bu görüşler arasında en doğru ve doğruya en yakın olarak kabul ettiğimizi tercih etme durumunda olacağız.

Bahsimizin konusu olan Âyet-i Kerîme'nin tefsirinde, zekâtı ödenen malın stok olmaktan kurtulacağına dair kesin bir delil bulunmamaktadır. Bu Âyet-i Kerîme eğer sırf zekâta mahsus olsaydı, o zaman bu hükmün yalnız gümüş ile altına hasredilmemesi, diğer zekât mallarına da teşmil edilmesi gerekirdi. Halbuki Âyette açık olarak «*altın ile gümüş*» ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeye göre, bir Müslüman, zekât vermekle malını ve parasını stok hükmüne girmekten kurtaramaz. Yukarıda meâllerini kaydettiğimiz Hadîs-i Şerîfler de bu mânayı takviye etmektedirler.

Buna göre, sonuncu görüş, yâni ihtiyaçtan fazla olarak elde biriktirilen ve yatırılmayan malın stok sayılması en kuvvetli ihtimaldir. Zira para, toplumda huzur ve emniyeti muhafaza ederek saadet verdiği müddet önemlidir. Para ve mal huzursuzluk konusu olduğu, cemiyet için bir sıkıntı unsuru haline geldiği zamanlarda mutluluk getirmekten uzaktır. İçtimaî, ahlâkî, hattâ îmanî sıkıntılar doğurur.

Cemiyet, bunalımlar içinde kıvranırken verilen zekât miktarları, bunalımı gidermekten uzak kalıyorsa, böyle zamanlarda cemiyette meydana gelecek krizleri, sınıf farklılıklarını ve her türlü huzursuzlukları önlemek, da-

(138) Râzî, Tefsîr-i Kebîr, c. IV, s. 630.

ha kısa ifade ile hayat hakkına sahip olmak için, *Allah yolunda malını harcamak, cemiyetin imdâdına yetişmek herkes için farzdır.* Çünkü harp zamanlarında mal ve can ile harbe iştirak etmek herkese farzdır.

İşte bu gibi cemiyetlerde verilen zekât miktarı, malları stok olma hükmünden kurtaramaz. Böyle mallar, Âyetteki tehdidin hükmüne dahildir. Müslümanların ellerinde tutulan fazla mallar, cemiyetteki açıkları kapatmak ve yaraları tedâvî etmek uğruna sarfedilmesi, *Müslümanların, ahlâkî, îmanî, amelî değerlerini koruyacağı noktasından önemli bir cihaddır.* Bu cihada iktisadî ve içtimaî cihad da diyebiliriz. Bu konuda Yüce Allahımız şöyle buyurmaktadır:

«Ey inananlar! Size öyle bir ticaret göstereyim mi ki, sizleri acıklı bir azaptan kurtarsın:

— Allah'a ve Resûlüne îman eder, mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihad ederseniz. Eğer bilirseniz bu, sizin için çok hayırlıdır.»[139]

«Ey îman edenler! Gerek hafif (süvari), gerek ağır (piyade) olarak seferber olun. Ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.»[140]

«İman edenler, hicret edenlerle Allah yolunda malları ve canları ile savaşanların Allah katındaki dereceleri daha üstündür. İşte kurtulacaklar bunlardır.»[141]

«Fakat Peygamber ve beraberindeki inananlar, malları ve canları ile savaştılar. Bütün hayırlar işte bunlarındır. Ve asıl kurtulacaklar da bunlardır.»[142]

«De ki, eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kubîleleriniz, durgunlaşmasından korktuğunuz ticaretleriniz, hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Resûlünden ve Allah yolunda savaşmaktan daha çok seviyorsanız (yâni Allah yolunda harcamayıp elinizde tutuyorsanız), artık Allah'ın azap emri gelinceye kadar bekleyin. Allah yoldan çıkanları doğru yola iletmez.»[143]

Meâllerini yukarıda kaydettiğimiz Âyet-i Kerîmeler, Allah uğruna savaş için malla yapılacak cihadı, canla yapılacak savaşa takdim etmekle malî savaşın üstünlüğü ve önemini beyan buyurmaktadırlar. Zira mal olmadan bedenî savaşlar, meydan muharebeleri tahakkuk edemez. Mal, gerçekten toplumda büyük önemi haiz bir savaş vasıtasıdır. Savaşlar, meydan

---

(139) Saf sûresi, 61/10-11.
(140) Aynı sûre, Âyet, 20.
(141) et-Tevbe, 9/41.
(142) Aynı sûre, Âyet, 78.
(143) Aynı sûre, Âyet, 24.

muharebeleri şeklinde olabileceği gibi, bazen fikir savaşları halinde de tahakkuk eder. Her iki savaşın temeli de mala dayanmaktadır. Bizim burada değinmek istediğimiz nokta bunlardan ayrı bir özellik arzeder :

Mezkûr Âyetlerin ışığı altında millî ve dinî bünyenin ayakta durabilmesi, bilhassa cemiyetin iktisaden zedelenmemesi ve bu kapıdan girecek bütün zararlı tehlikelerin önlenmesi için, Müslümanların çaba sarfetmeleri, gereken tedbirlere baş vurmaları, özellikle mallarını ve paralarını stok etmekten kurtararak toplum yararına yatırmaları da önemli savaşlardan biridir. Tehlikenin zuhur etmemesi için her Müslüman, yatırım yaparak, toplumun iktisadî bünyesini kuvvetlendirmek gayesiyle âzamî gayret sarf ederek bu savaşa katılmak zorundadır. Hiç bir Müslüman, hususiyle zengin Müslüman, kendini mesuliyetin dışına atamaz; vicdânen müsterih olamaz. Zira gelecek olan tehlike onun inançlarını, millî ve içtimaî telâkkilerini zedeleyecektir. Yabancı fikir akımlarının tesiri hakim olacaktır. Bundan kurtulmak için gereken bütün çabalar, bir savaştır. Bu savaşın en bariz tezahürü de yatırımlara koşmaktır. Bu, her Müslümana farzdır.

Fikrimizi daha açıklıkla ifade edebilmek için konuyu değişik açıdan mütalâa edebiliriz :

İslâm toplumunun bünyesini takviye eden, İslâmiyeti yüceltmeğe sebep teşkil eden, içtimaî ve iktisadî savaşların bu hükme dahil olduğunu kaydettik. Şimdi bu noktayı biraz daha genişletelim. İslâm toplumunun zayıf kalması, iktisadî baskı altında bulunması, bu sebeple yabancılara boyun eğmek zorunda kalması; netice itibarı ile yabancıların, bünyemiz üzerinde birçok değişiklikler yapmak istemeleri ve bunda muvaffak da olmaları bize gösteriyor ki : *en büyük cihad, Müslümanların bu yabancı tesirinden kendilerini kurtarmaya çalışmaları, hür ve bağımsız bir kitle halinde varlıklarını devam ettirmeleri ve neticede kendilerine has hür düşünüş ve sistemlere sahip olabilecek kuvvetli ortamı meydana getirmeleridir.* Bu, aynı zamanda bir manevî kalkınma savaşıdır. Bu savaşın, malzemesi, silâhı, önce çalışmak, sonra da maldır, iktisadî gelişmedir. Müslüman bu savaşa malı ile de, bedeni ile de katılmak mecburiyetindedir. Millî bütünlük ancak bu şekilde tahakkuk edebilir.

Yukarıda meâllerini kaydettiğimiz Âyet-i Kerîmeler Müslümanı, bu çeşit savaşa katılmaya dâvet ediyorlar; hasseten para stokunun zararlarını, harcama ve yatırımların önemini dolaylı olarak belirtiyorlar. Bu bize gösteriyor ki; İslâm, kapitalizmin kapısına kilit vuruyor, fakat ferdin kazanma ve mülkiyet hürriyetine dokunmuyor. İslâm, kapitalizm ile Komünizm arasında orta bir yoldur; hiç bir sisteme benzemez. O, kendi başına bir sistem arzeder. Bâzı sistemler, bâzı tarafları ile ona benzeyebilir; ama O, hiç

bir sisteme aslâ benzemez. Gelecekte İslâm dininin iktisadî ve içtimaî sistemlerinin en parlak bir esas olarak dünya milletlerince ele alınacağında hiç şüphe yoktur.

f) Zekât, Sosyal Dengeyi Sağlar:

Cenabı Allah kullarını yaratılış bakımından olduğu gibi, yaşayış bakımından da farklı seviyede yaratmıştır. Yüce Rabbimiz, yarattığı bütün canlılara rızık vermeyi tekeffül ediyor. Bir Âyet-i Kerîme'de şöyle buyuruyor :

«*Yeryüzündeki bütün canlıların rızkını vermek, yalnız Allah'a aittir.*»[144]

«*Ne kadar canlı hayvan vardır ki rızkını taşıyamıyor; Allah onların da, sizin de rızkınızı veriyor.*»[145]

«*Doğrusu rızkı veren, o çok şiddetli kuvvet sahibi olan Allah'tır.*»[146]

«*Alla hrızkı vermekte bâzınızı, bâzınız üzerine üstün kıldı.*»[147]

İşte Âyet-i Kerîmelerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Cenabı Allah rızkı, bütün insanlara aynı ölçüde taksim etmemiştir. Bir kısmına hesapsız mal ve servet vermiş, bir kısmını orta derecede varlığa sahip kılmış, bir kısmına ancak yetecek kadar vermiş, diğer bir kısmına da dar rızık ihsan etmiştir. Bu, Allah'ın kâinattaki âdil nizamının eseridir. Dünya işlerinin aksamadan yürüyebilmesi için zarurî bir taksimdir. Bununla beraber bir kimsenin hangi rızık statüsüne tâbi olduğu meçhuldür. Hiç bir kimse, ileride kendisine ne kadar rızık taksim edildiğinden habersizdir. Bu vesile ile herkes, çalışıp mücadele etmek mecburiyetindedir. Hiç kimsenin alnına sen, dar gelirli kalacaksın, bu sınırı aşamazsın, şeklinde bir yazı yazılmış değildir. Mukadder olan rızık, kulun çalışmasına bağlı olarak Allah'ın bilgisinde mahfuzdur. Bununla beraber, cemiyetin bekâsı için ihtiyaç ve zaruretler, birer itici kuvvet durumundadırlar.

Aynı zaman güçleri kadar çalışan iki insandan biri, görev ve sorumluluğunun önemine binaen, diğerinden bir veya birkaç misli daha ücret aldığı, dünya hayatı kurulalıdan beri olagelen bir hâdisedir. Rızkın, insanlar arasında aynı ölçüde taksiminden doğacak mahzurları aşağıda maddeler halinde sunmaya çalışalım.

---

(144) Hûd sûresi, 11/6.
(145) Zâriyât sûresi, 51/58.
(146) Ankebût sûresi, 29/60.
(147) Nahl sûresi, 16/71.

BÜTÜN İNSANLARIN AYNI SEVİYEDE BULUNMASINDAN DOĞACAK MAHZURLAR

1) Bütün insanların aynı seviyede gelir sahibi olmaları imkânsızdır. Çünkü, toplumda sorumluluk ve enerji sarfı bakımından birbirinden çok farklı binlerce görevler vardır. Bu görevlerin ihmalinden doğacak zararlar, cemiyeti felce uğratır. Bütün görevlerin ücreti aynı olacak olsa, hiç kimse ağır görevi tercih etmeyip, herkes hafif görevlere hücum edecekti. Böylece ağır ve mesuliyetli görevler ihmale uğrayarak hayat nizamı bozulur; yaşamak imkânsız hale gelirdi.

2) Cemiyette herkesin zengin olduğu, ihtiyaç sahibi hiç bir ferdin kalmadığını kabul edecek olursak, bu sefer iş hayatı ve devlet nizamı büsbütün felce uğrar. Zira böyle bir toplumda çalışacak işçi ve memur bulmak imkânsız hale gelir. Meselâ; en basiti, devlet dairelerinde temizleme işlerinde ve hizmet kadrolarında çalıştırılacak memuriyet, toplumda basit görünüşlü fakat hadd-i zâtında çok önemli olan çöpçülük, tuvalet temizleyiciliği, bekçilik, kapıcılık, hizmetçilik gibi görevlere kimse tenezzül etmezdi.

İnsanları çalışmaya iten sebeplerin en önemlilerinden biri de ihtiyaç ve geçim düşüncesidir. İhtiyaç ve zaruretler bulunmasaydı, hiç bir kimse geçim te'mini endişesi ile yer altında ve havaî hatlarda tehlikeli iş yerlerinin zahmetine katlanmazdı. Yine ihtiyaç olmasaydı, Müslüman evlâtları, öz vatanlarından on binlerce kilometre uzak mesafelere kadar uzanarak yabancı ellerde gayr-i Müslimlerin hizmetçileri, işçi ve yardımcıları durumunda olmazlar; enerjilerini vatanları dışına ihraç etmezlerdi. Kâinatın nizamını sağlamak için Yüce Rabbimiz, kulların rızıklarını muhtelif seviyelerde yaratmıştır. Eğer bütün kullara aynı ölçüde rızık dağıtılacak olursa, üst yapıyı oluşturan alt hizmetler ihmale uğrardı.

3) Hayat mücadeleden ibarettir. Mücadelesiz hayat, insana zevk vermez. Bir kimse için en zevkli şey, çalışıp kazanmak ve kendini meşgul edecek bir meşgale bulmaktır. Eğer herkes aynı ölçüde rızık sahibi olsaydı hayatın zevki kaybolur, insanlar tembellik içinde yaratılış gayelerinden uzak olarak yaşarlardı. Bir insan için en kötü durum, kendini meşgul edecek bir iş bulmamasıdır. Meşgalesiz insanlar aklî muvazene ve îtidâllerini kaybedebilirler. Bu bakımdan da rızkın dağılımı tam adalet üzere yapılmıştır.

4) Herkes eğer bol miktarda rızık bulsaydı, insanlar azarlardı. Yüce Allahımız bu konuda şöyle buyuruyor: *«Eğer Allah, rızkı insanlara bolca verseydi, insanlar azarlardı.»*[148]

Fakirlik zamanlarında iyi huylu, yumuşak kalpli, Allah'tan korkan kimselerin, bolca nîmetlere mazhar olduktan sonra çoğunlukla yoldan sap-

(148) Şûra sûresi, 42/27.

tıklarını, vakıalar bizlere göstermektedir. Hayatta rahata kavuşmak isteyen bir Müslüman için, Allah'ın verdiğine razı olarak çalışıp rızık te'mininde orta yolu seçmekten başka çıkar yol yoktur. Bu demek değildir ki, kimse çalıştığının karşılığını aramasın, işi oluruna bıraksın. Herkes, emeğinin karşılığını almalı ve bunun için gerekli mücadeleyi, istismarlara yol açmadan yapmalıdır. Ancak Allah'ın verdiği taksime de boyun eğmek gerekiyor. Zira Allah'ın taksimine razı olmayan boşuna yorulur; hem kendisi huzursuz olur, hem de toplumu huzursuz eder.

Buraya kadar anlattıklarımız, devletin emri altında bulunan fertlerin her türlü yaşama hürriyetine sahip oldukları hususu göz önünde bulundurularak söylenmiştir. Bunun tam aksini, yâni devletin, emri altındaki bütün fertleri zorla çalıştırdığını düşünmek de mümkündür. Bu takdirde toplumda adalet mefhumu ortadan kalkar; fertlerin en kudsî ve insanca yaşama haklarından biri olan hürriyetleri yok olur. Hürriyetsiz bir hayatta ise pek tabiî saadet düşünülemez. Halbuki insanların çalışıp kazanmalarındaki esas gaye, mutluluğa ermektir. Dünya hayatında saadet duygularından mahrum fertlerin varlıkları ile yoklukları arasında bir fark yoktur.

Netice itibarı ile görülüyor ki hakikî saadet, bir hayat dini olan İslâmın gösterdiği prensiplere sadık kalarak yaşamaktadır.

İşte Yüce Allah, büyük hikmetlere bağlı olarak kullarını, yaratılış bakımından olduğu gibi, yaşayış bakımından da birbirlerinden tamamen değişik yaratmış; bir kısım insanları enerji ve bedenî kuvvete, büyük bir kısmını da varlık sahiplerinin parasına muhtaç kılmış; böylece toplumda bir enerji-para alış verişi kurulmuştur. Bu alış-veriş olmasaydı, kâinatta her şey olduğu yerde kalır, insanlar bir adım daha ileriye gidemiyecekleri gibi, daha da geriye giderlerdi.

Burada önemli bir noktaya da değinmek istiyorum: Herkes çalışır, fakat herkes zengin olamaz. Yüce Allah, bir kısım insanlara mal-mülk vermekle onları toplumda görevlendirmiştir. Zengin insan, parasını ya iş sahasına çevirecek ve çalışma kudretine sahip olan ihtiyaç sahibi insanlar, bu iş yerlerinde çalışıp rızıklarını bizzat te'min edecekler; yahut da iş bulamayıp fakir duruma düşenlere bu paranın 1/40'ını hazır olarak vereceklerdir. Yoksa zekât bâzılarınca zannedildiği gibi, bir kısım insanların çalışıp diğer bir kısım insanları bedâvadan beslemeleri şeklinde bir tenbellik vesilesi değildir.

İktisatta arz ve talep kanununa göre; tüketimin çok, istihsalin az olduğu zamanlarda devlet, iş bulamayan ve çalışamayıp düşkün halde bulunan kimsesiz vatandaşlara bakmak zorundadır. Fakat, bu gibi kimselerin

oranının yüksek olduğu toplumlarda devlet, bunlara yardım elini uzatamaz hale gelirse, vatandaşlar mağdur duruma düşerek cemiyette iktisadî bir kriz meydana gelir. İşte İslâm devletinde zekât, vergilerden ayrı bir hususiyet arzedip bu gibi harcamalarda devletin imdadına yetişir. İslâm devletinde genel bütçe, kalkınma ve diğer zarurî ihtiyaçlara tahsis edilip düşkün ve fakirlere yardım için her sene, mevcut bütün toprak mahsulleri ile ticaret malları ve paradan alınacak zekât miktarı sarfedilerek ihtiyaçlar karşılanır. Artan kısım da Allah yolunda olmak şartı ile cemiyetin faydası uğruna harcanır. Zekâtın toplanmasında, gerekirse devlet zor kullanma selâhiyetini haizdir. Fakat, dindâr olarak yetişen fertler, zekâtlarını seve seve devletlerine vermekte tereddüt göstermezler. Bu bakımdan zekâtın kaçırılma ihtimali çok azdır.

İşte toplanan öşür ve zekât malları, büyük bir yekûn teşkil edeceğinden, zekât müessesesi veya bizzat devlet tarafından sırf düşkünlere ve iş bulamayanlara verildiği takdirde, darlık giderilip sosyal dengeyi te'min mümkün olur. Şayet bu miktar, fakirlerden artarsa, zekâtın verileceği yerler bahsinde de açıklanacağı gibi, Allah yolunda sınıfı gereğince iş sahaları açılmak suretiyle işsizlik önlenebilir, bu iş yerlerinden elde edilecek kâr miktarı, memleket yararına; yollar, su işleri, elektrik işleri, îman dâvasını kuvvetlendirecek okullar ve benzeri âmme hizmetlerinde kullanılabileceği gibi; harp malzemeleri, harp sanayii ve bilhassa Müslümanlığın yaşayan dillere göre bütün dünya milletlerine gereken şekilde tanıtılması gibi pek mühim hizmetlerde kullanılabilir.

Zekât bir tenbellik vesilesi değildir dedik. Evet, gerçekten zekât, tenbelliği değil, çalışmayı ve yatırımı teşvik etmektedir. İleride açıklayacağımız zekât biriminde de belirtileceği gibi zekât, Müslümanın şahsının ve çoluk-çocuğunun senelik zarurî ihtiyacından artıp bir sene elinde bekleyen para ve toprak mahsullerinden alınır. Bu kadar zaman bekleyen bir paranın 1/40'ı devletçe ferdin elinden alınır. Zekât yalnız paradan değil, toprak mahsulleri, küçük ve büyük baş hayvanlarla mâdenler ve petrolden de 1/5 ilâ 1/20 arasında değişen nisbetlerde alınır.

Paranın kırkta birinin alınması, o demektir ki, kırk sene saklanıp yatırılmayan para, sahibinin elinden alınır; on sene bekletilerek piyasaya arz edilmeyen toprak mahsulleri kendini tüketir. Beş sene işletilmeyen mâdenler ile petrol kuyuları sahiplerinin elinden alınır. Böylece toplumda yiyecek maddeleri ile para darlığı ihtimalleri önlenerek dar gelirli vatandaşlar, toplumda belli bir seviyeye yükseltilmek suretiyle onlara kalkınmaları için gerekli yardım eli uzatılmış olur. Zekâtın eksiksiz ödendiği toplumlarda sınıflar arasındaki dengesizlik ortadan kalkarak huzur ve sükûn teessüs eder.

g) Zekât, Toplumun Fertlerini Birbirine Kenetler:

Zekât, sosyal bir yardımlaşma olması hasebiyle toplum fertlerinin birbirlerine şefkat, sevgi ve saygı bağları ile bağlanmasını sağlar; aralarındaki kıskançlık ve düşmanlık duygularını yok ederek zenginlere şükretmeyi ve şefkatı, fakirlere de minnet esirliği altında kalmamak için çalışma azmini aşılar. Ve ihsan edicilerine karşı duacı olmayı öğretir. Meselâ; bir fabrikanın sahibi, zekâtının tamamını veya bir kısmını, fabrikasında çalışan dar gelirli işçilerine verdiği takdirde, bu fabrikada iş sahibine karşı grev yapmak, isyan etmek, düşmanca davranışlarda bulunmak, hainlik gibi kötü hallerin vukûu düşünülemez.

Bu konuda büyük müfessir Fahreddin er-Râzî şöyle demektedir: «Halk, bir insanın kendilerine iyilik yaptığını, gelen âfetleri defetmeğe çalıştığını bilince, onu tabiatiyle sever; kalpler mutlaka ona meyleder. Hz. Peygamber bir Hadîs-i Şerîfte şöyle buyuruyor: «Kalpler, iyilik yapanı sevmeye, kötülük yapanı da sevmemeye zorlar.»[149]

«Fakirler, zenginlerin kendilerine mallarının bir kısmını sarfettiklerini bilirler ve malları çoğaldıkça daha da sarfedeceklerine kanî olurlarsa, ona dua ve minnet duyguları içinde yardımcı olurlar; malının daha da çoğalması için gayret gösterirler. Kalplerin büyük tesiri, ruhların da harareti vardır. Bu durumda o dualar, o zenginin hayır üzerinde kalmasına sebep olur. Şu Âyet-i Kerîme bu noktaya işaret etmektedir: «İnsanlara faydalı olan (mal) ise yeryüzünde kalır.»[150]

«Peygamber Efendimiz de: «Mallarınızı zekât vermek suretiyle temizleyin.»[151] buyurmaktadır[152].

ğ) Zekât, Toplum Düşmanları İle İşbirliği Yapılmasını Önler:

Toplumun hayatiyetini devam ettirebilmesi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, fertlerinin birbirlerine karşılıklı sevgi ve saygı bağları ile bağlanmaları neticesi toplum bütünlüğünün korunmasına bağlıdır.

Toplumda şiddetli ihtiyaç ve geçim sıkıntısına mâruz kalan fertlerin gittikçe çoğalması, cemiyetteki birliğin yavaş yavaş bozulmasına ve bâzı müzmin yaraların açılmasına yol açar. İçten ve dıştan toplum düşmanları-

---

(149) Ahmed Hâşimî, Muhtâr'ul-Ahâdîs, s. 65. (Bu Hadîsi Beyhakî, İbn-i Mes'ud'dan rivayet etmiştir.)

(150) er-Râ'd, 13/17.

(151) Muhtâr'ul-Ahâdîs, s. 66. (Bu Hadîsi Hatîb İbn-i Mes'ud'dan rivayet etmiştir.)

(152) Râzî, Tefsîr-i Kebîr, c. IV, s. 71.

nın tehlikeli istismarları neticesi büyük tahribata sebebiyet verir. Toplum düşmanları, çalışmalarını hızlandıracak zemin buldukça sûret-i Haktan görünerek fakir ve düşkünlerin haklı dâvalarını istismar ederler, onlara kucaklarını alırlar. Bu vesile ile toplumun birliği bozulur; Müslüman düşmanı cepheye bilerek veya bilmeyerek iltihaklar çoğalmaya başlar. Çünkü insanın en zayıf tarafı, geçim darlığından kurtulma ve menfaat sağlama endişesidir. Bu zayıf noktadan yakalanan fert, menfaatini ve görünüşte hakkını müdâfaa etme uğruna işlemeyeceği kötülük, yapmayacağı ahlâksızlık yoktur. Böyleleri için rüşvet almak, cinayet işlemek, hırsızlık ve şakîlik gibi en iğrenç davranışlar mubah olarak kabul edilir. Büyük müfessir Fahreddin er-Râzî (v. 606/1210), bu konuda şöyle demektedir:

«Eğer zenginler, fakirlerin mühim ihtiyaçlarını gidermezler ve bu noktadan doğacak yarayı tedavi etmezlerse, şiddetli ihtiyaç ve geçim sıkıntısı onları, Müslümanlığa düşman kimselerin cephesine katılmaya; veya hırsızlık, yol kesme, adam öldürme vb. kötülükleri işlemeğe sevkeder.

«İşte zekât, bu açıdan büyük fayda sağladığı için Allah'ın hikmeti, onun kullara farz olmasını gerektirdi.»[153]

h) Zekât, Yatırıma Açılan Bir Kapıdır:

Yukarıda da belirttiğimiz gibi zekât, paranın ve malın stok edilmesine karşı muazzam bir tedbirdir. İhtiyaçtan fazla paranın elde tutulması, piyasada darlık husule getirir. Malın elde saklanması veya bu hükme giren stoklar da netice itibariyle para darlığına götürdüğünden, aynı hükmün te'siri altında kalmaktadır.

Zekât veren bir mümin, parasını harcamaya alışarak yatırım yapmakta tereddüt göstermez. Para stokunun mesûliyeti gerektirdiğini bildiği için, onu arsa ve binalara yatırarak cemiyetin istifadesinden kaçırmaz. Paranın arsa ve binalara yatırılması, toplum için önemli bir fayda sağlamadığı gibi, ihtiyaçtan fazlası ekonomik yapıya önemli bir katkıda bulunmaz. Hatta zararlıdır. Mülke yatırılan paralar, yalnız sahibinin ve gelecek neslinin hayatlarını garanti edebilir; fakat cemiyetin ve memleket ekonomisinin zararına ters bir istikamette gelişmelere sebebiyet verir. Piyasada para darlığı meydana gelir.

İslâm dini, bu acıklı manzarayı göz önünde bulundurarak toplum yararına yatırılmayan malın, toplum menfaatlerinden kaçırılacak şekilde elde tutulmasını, sorumluluğu gerektiren stok hükmüne sokmuş; ve bunu kötü bir âkıbetle müjdelemiştir.

---

(153) Aynı eser.

Cenabı Allah bir Âyet-i Kerîmede şöyle buyuruyor: «Biliniz ki, mallarınız ve evlâtlarınız, fitneden başka bir şey değildir. Allah katında ise, büyük mükâfat vardır.»[154]

Bu Âyet-i Kerîme, malın fitne olduğunu beyan buyuruyor. Burada fitne, imtihan konusu mânasına gelmektedir. Yoksa âdette kullanılan mânası ile düşünülecek olursa, bu takdirde dünya varlığından uzaklaşmak gerekecektir. Halbuki Yüce Rabbimiz, Müslümanların hem dünyaya, hem de Âhirete aynı ölçüde çalışmalarını emretmektedir. Malın, fitne konusu olduğunu açıklamakla Yüce Rabbimiz, onun hakkını vermemenin doğuracağı anarşiye ve çöküntülere işaret etmektedir. Peygamber Efendimiz de bir Hadîs-i Şerîfte bu noktayı şöyle açıklıyor:

«Her ümmetin bir fitnesi vardır; benim Ümmetimin fitnesi ise maldır.»[155]

«İhtiyaçtan başka bütün binalar, sahibi için bir vebaldır.»[156]

Yukarıda meâllerini kaydettiğimiz Âyet ve Hadîs-i Şerîfler, İslâmda iktisadın ve maliyenin ne derece önem taşıdığını açıkça göstermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, malî harcamaların Allah yolunda bir cihad oluşu, dolayısıyle paranın harcanmasının ibadetten sayılması da bu fikri kuvvetlendiriyor.

Zekât, malın cemiyet yararına harcanmasına yardımcı olup insan tabiatındaki yalnız kendini düşünme ve cimrilik gibi kötü alışkanlıklar zincirini kırar. Bu bakımdan değişik bir önem arzetmektedir.

ı) Zekât, Bir Kalkınma Hamlesidir:

Zekât, yalnız fakirler sınıfına verilmesi gereken bir emir olmayıp başlangıçta kaydettiğimiz diğer sınıflara da verilmesi gereken bir farîzadır. Onun önemi, bu sınıflar nazar-i itibara alınarak mütalâa edilmesi gerekir. Zekâtın hem sosyal yönü, hem de iktisadî yönü vardır. Bu bakımdan bir kalkınma hamlesidir.

Zekât verilirken bu sınıflardan hangisinin diğerine karşı öncelik taşıdığı hususunda ilim adamlarınca ileri sürülen görüşleri, üçüncü bölümde açıklayacağız. Bu sebepten meseleyi oraya havale edip şimdilik zekâtın, diğer sınıflar açısından mütalâasını yapmak suretiyle önemine işaret edeceğiz.

Zekât, fakirler dışında zekât görevlileri, borçlular, kölelikten kurtul-

---

(154) el-Enfal, 8/28.
(155) Buhârî, Sahîh, c. , s. , Rikak, 10; bkz. Tirmizî, Sünen, c. VII, s. 88.
(156) Ebû Dâvud, Sünen, c. II, s. 650, Bab'ul-Bina.

mak için köleler, yolda kalmış yolcular ve bilhassa Allah yolunda verilmesi gerekmektedir. Allah yolu, geniş mânalı bir mefhum arzettiğinden, Allah yolunda savaşanlar, Allah yoluna dâvet eden müesseseler ve Müslüman toplumun bünyesini kuvvetlendiren sahaları içine almaktadır. Durum ve gereklere göre, zekât bu sınıflara tevzi edilir. Allah yolunda sınıfı, inançların tehlikeye düştüğü devirlerde hepsinden daha çok ehemmiyet kesbeder. İnançların zaafa uğramasına tesir eden sebep, gerileme ve iktisadî darlık olduğu devirlerde bu sebebin ortadan kaybolması için gerekli yatırımları yapmak, hayır işlerine koşmak, en önemli vazifelerden biridir. Bu şekliyle zekât, bir kalkınma hamlesidir.

Zekât, yolcular, borçlular ve köleler sınıfına verildiği açısından düşünüldüğü takdirde, bir sosyal yardımlaşma olduğu da görülür.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONU

İKİNCİ BÖLÜM

N İ S A B

I — NİSÂB-I GINA

- **Gümüş ve Altının Nisabı**
- **Hayvanların Nisâbı**
- **Toprak Mahsullerinin Nisabı**
- **Öşür ve Haraç Topraklarının Zekâtı**
- **Zinet Eşyasının Zekâtı**
- **Temel İhtiyaçlar**
- **Para Nisabındaki Değişme (Günümüzün Para Nisabı)**
- **Fitre ve Nisabı —**
- **Kurban ve Nisabı**

II — NİSAB-I İSTİĞNA

Nisabın Târifi ve Bölümleri :

Nisab, nasp kökünden gelmektedir. Nasb ise, sınır ve işaret mânalarını ifade eder. Buna göre nisab : *şer'an zengin sayılmanın sınırı ve ölçüsü demektir.*

Nisab, zenginlikte asgarî sınır olup azamîsi için bir ölçü yoktur. Burada nisabı incelerken, kaynaklarda rastladığımız malzemeyi daha açık değerlendirebilmek için onu, I) «Nisab-ı Gına», II) Nisab-ı İstiğnâ» gibi iki kısım halinde mütalâa edeceğiz.

mak için köleler, yolda kalmış yolcular ve bilhassa Allah yolunda verilmesi gerekmektedir. Allah yolu, geniş mânalı bir mefhum arzettiğinden, Allah yolunda savaşanlar, Allah yoluna dâvet eden müesseseler ve Müslüman toplumun bünyesini kuvvetlendiren sahaları içine almaktadır. Durum ve gereklere göre, zekât bu sınıflara tevzi edilir. Allah yolunda sınıfı, inançların tehlikeye düştüğü devirlerde hepsinden daha çok ehemmiyet kesbeder. İnançların zaafa uğramasına tesir eden sebep, gerileme ve iktisadî darlık olduğu devirlerde bu sebebin ortadan kaybolması için gerekli yatırımları yapmak, hayır işlerine koşmak, en önemli vazifelerden biridir. Bu şekliyle zekât, bir kalkınma hamlesidir.

Zekât, yolcular, borçlular ve köleler sınıfına verildiği açısından düşünüldüğü takdirde, bir sosyal yardımlaşma olduğu da görülür.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONU

İKİNCİ BÖLÜM

N İ S A B

I — NİSÂB-I GINA

- **— Gümüş ve Altının Nisabı**
- **— Hayvanların Nisâbı**
- **— Toprak Mahsullerinin Nisabı**
- **— Öşür ve Haraç Topraklarının Zekâtı**
- **— Zinet Eşyasının Zekâtı**
- **— Temel İhtiyaçlar**
- **— Para Nisabındaki Değişme (Günümüzün Para Nisabı)**
- **— Fitre ve Nisabı —**
- **— Kurban ve Nisabı**

II — NİSAB-I İSTİĞNA

Nisabın Târifi ve Bölümleri:

Nisab, nasp kökünden gelmektedir. Nasb ise, sınır ve işaret mânalarını ifade eder. Buna göre nisab: *şer'an zengin sayılmanın sınırı ve ölçüsü demektir.*

Nisab, zenginlikte asgarî sınır olup azamîsi için bir ölçü yoktur. Burada nisabı incelerken, kaynaklarda rastladığımız malzemeyi daha açık değerlendirebilmek için onu, I) «Nisab-ı Gına», II) Nisab-ı İstiğnâ» gibi iki kısım halinde mütalâa edeceğiz.

BİRİNCİ KISIM

N İ S Â B - İ G I N A

A) TÂRİFİ :

Nisâb-i gına : *Zekât verme mükellefiyetine dayanan esas ölçü olup bu nisâba mâlik olan bir Müslümanın zekât vermesi farzdır.* Kurban ve fitre mükellefiyetleri de bu türlü nisâbın hükmüne girmektedir.

Nisâb-i gına, konumuz bakımından esas olan nisaptır. Bizi en fazla ilgilendiren, ilim erbabının üzerinde düşünmeleri gereken ve günümüzün ihtiyaçları bakımından önemli olan isab, bu türlü nisaptır.

Bilindiği gibi, zenginlik varlığa dayanır; varlık ise çeşitlidir. Biz burada sâdece bu varlıkların piyasa ve zarurî ihtiyaçlar bakımından önemli olan ve Hadîs-i Şerîflerde zikredilen belli başlılarını inceleyeceğiz. Bunun için de önce zekâta tâbi olan malları zikredelim :

B) ZEKÂTA TÂBİ MALLAR :

Gerek umumî târiflerle ve gerekse özel olarak Hadîs-i Şerîflerde ve diğer kaynaklarda belirtildiğine göre, zekâta tâbi olan malları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz :

1) Gümüş,
2) Altın,
3) Deve,
4) Sığır,
5) Koyun - keçi,
6) Atlar ve diğer hayvanlar,
7) Toprak mahsulleri :

a) Buğday,
b) Arpa,
c) Mısır,
ç) Diğer ürünler.

8) Meyveler :

a) Hurma,
b) Üzüm,
c) Diğer meyveler.

9) Zinet eşyası,
10) Mâdenler ve petrol ürünleri,
11) Defîneler,
12) Ticaret malları.[1]

1) GÜMÜŞÜN NİSÂBI :

Başta Buhârî olmak üzere mûteber hadîs mecmualarında kaydedildiğine göre, Hz. Peygamber devrinde para olarak kullanılan gümüşün nisabı şu Hadîs-i Şerîf ile sabittir :

«*Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet olunduğuna göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : Beş ûkıyye'den az gümüşte, beş zevd'den az devede ve beş vesak'tan*[2] *az hububatta zekât verme mükellefiyeti yoktur.*»[3]

Bu hububat cinsleri de toprak mahsullerinden buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, incir, mısır ve bunlar gibi ölçekle ölçülen ürünlerdir.

Bir ûkıyye'nin kaç dirhem ağırlık olduğunu Tirmizî'nin rivayet ettiği şu Hadîs-i Şerîf'ten öğrenmekteyiz :

«*Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu : at ile kölenin zekâtını affettim. Sizler, her kırk dirhemde bir dirhem zekât verin. 199 dirhemde zekât yoktur. Fakat, gümüş 200 dirheme ulaştığı zaman, bu paradan 5 dirhem zekât vermek lâzımdır.*»[4]

---

(1) bkz. Aynî, Buhârî şerhi, c. IV, s. 283; İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 580; Nesâî, Sünen, c. II, s. 33; aynı eser c. V, s. 28; Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 358.

(2) Bütün müctehitlerin ittifakı ile ûkıyye : 40 dirhem ağırlığında bir ağırlık ölçüsüdür. Zevd : üç ilâ otuz arasındaki deve topluluğuna verilen isimdir. Vesak : 60 sâ' olup 6240 dirhem, bugünkü ölçülerle 200 kg.'a tekabül etmektedir. Buna göre beş vesak : 1000 kg. eder.

(3) Aynî, Buhârî şerhi, c. IV, s. 283. Ayrıca bkz : İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 572; Ebû Dâvud, Sünen (hâşiyeli) c. I, s. 224; Abd'ur-Rahmân el-Bennâ, Feth-ur-Rabbânî, c. VIII, s. 240; Müslim, Sahîh, c. II, s. 673; Nesaî, Sünen, c. V, s. 12-26 vd; Ahmed Hanefî, Tenvîr'ul-Havâlik (Şerh-i Muvatta') c. I, s. ve Tirmizî, Sünen, c. II, s. 392.

(4) Tirmizî, Sünen, c. II, s. 384; Ayrıca bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 570.

Başka bir yolla yine Hz. Ali'den rivayet olunan bir Hadîs-i Şerîf'te şöyle gelmiştir: *Şüphesiz atlarla kölelerin zekâtını affettim. Fakat, sizler her kırk dirhemden bir dirhem zekât verin.*»

Bedreddin el-Aynî (v. 855/1451), «Umdet'ul-Kârî» adlı Buhârî şerhinde, yukarıda meâllerini kaydettiğimiz Hadîs-i Şerîf'i izah ederken şöyle diyor: «Hadîs, fıkıh ve lugat âlimleri, şer'î ûkıyye'nin kırk dirhem olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu ûkıyye, Hicâz ûkıyye'sidir.

«Kitâb'ul-Mekâyîl»'de de şöyle bir rivayet nakledilmiştir: cahiliyet devrinde Kureyş'e ait bir takım ağırlık ölçüleri bulunmaktaydı. İslâmiyet gelince, bu ölçüler arasında bulunan ûkıyye; eskiden olduğu gibi, kırk dirhem olarak bırakıldı.»[5]

Yukarıdaki açıklamalar, bize gösteriyor ki, Hadîs-i Şerîf'te beyan buyurulan ûkıyye, 40 dirhem olup beş ûkıyye 200 dirheme tekabül etmektedir. Zekâtta itibar edilen 200 dirhem gümüş nisabı, külçe altın hesabı ile olup ağırlık ölçüsüne göredir.

Günümüzde ise, milletlerarası ağırlık ölçüsü gramdır. Buna göre 200 dirhem gümüşün hesabı şöyledir: 1 dirhem = 3,2 gr. 3,2 × 200 = 640 gr. Netice itibariyle gümüşün nisabı 640 grama tekabül ettiği anlaşılmaktadır[6].

Demek oluyor ki, Hz. Peygamber devrinde bugünkü ağırlık ölçülerine göre, o zaman para olarak kullanılan gümüşten 640 gr. veya buna denk mâdenî ve kâğıt paraya sahip olan kimse, şer'an zengindir. Bu miktar, o devirde zekât vermekte bir ölçü olarak tâyin edilmiştir.

2) ALTININ NİSÂBI:

Kur'ân-ı Kerîm'de ne gümüş, ne altın ve ne de diğer malların nisabı hakkında açık veya kapalı bir hüküm yoktur. Nisâb, Hadîs-i Şerîf'lerle tesbit edilmiştir.

Altının nisâbı hakkında Peygamber Efendimizden rivayet edilen bir Hadîs-i Şerîf'i aşağıda zikrediyoruz:

«Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *senin iki yüz dirhem gümüşün olduğu ve üzerinden de bir yıl geçtiği vakit, ondan beş dirhem zekât vermen gerekir. Altında, yirmi dînara kadar bir şey yoktur. Senin yirmi dînar'ın bulunduğu ve üzerinden bir yıl geçtiği vakit, ondan yarım dînar zekât vermen gerekir.*»[7]

---

(5) Aynî, Buhârî şerhi, c. IV, s. 285; Ayrıca bkz. Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. VIII, s. 240.

(6) bkz. Kâmil Mîras, Tecrîd terc. c. V, s. 55.

(7) Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. VIII, s. 240. Bu Hadîs-i Şerîf'in son bölümü, Seyyid Sabık'ın «Fıkh'us-Sünne» adlı kitabında da kaydedilmiş

İbn-i Ömer ve Hz. Âişe'den rivayet olunan bir Hadîs-i Şerîf'te de şöyle buyurulmaktadır: «Hz. Peygamber, her yirmi dînar ve daha fazla altından yarım dînar, kırk dînar altından da bir dînar altın zekât alırdı.»[8]

İmam Malik, «el-Muvattâ» adlı hadîs mecmuasında şöyle diyor: «Bize göre ihtilâf bulunmayan sünnet şudur: iki yüz dirhem gümüşte farz olduğu gibi, yirmi dînar'da da zekât vermek farzdır. Yirmi dînar ise, Mısır dirhem ölçülerine göre 28 dirheme denk gelmektedir.»[9]

Bedreddin el-Aynî (v. 855/1451) de Buhârî şerhinde altının nisâbı hakkında şöyle demektedir: «Altının nisâbı yirmi miskaldir. Bu hususta itibar edilen söz, icmâın sözüdür. Ancak, Hasan-i Basrî ve Zührî'nin: kırk miskalden az altından zekât lâzım gelmez, şeklinde bir görüşleri nakledilmiş ise de, her ikisinden meşhur olan rivayet, zekâtın yirmi miskal'den lâzım geldiğidir.

Kâdı İyad'ın da şöyle dediği rivayet olunmuştur: «Selefin bâzısından, yirmi miskal'den az da olsa altının kıymeti iki yüz dirhem'e ulaştığı takdirde ondan zekât lâzım geldiği hususu rivayet olunmuştur. Bu sözü söyleyen demiştir ki: kıymeti ikiyüz dirhem olmadıkça da yirmi miskalden zekât lâzım gelmez.»[10]

Başlangıçta eşyanın karşılığı olarak kullanılan para gümüştü. Altın sonradan gümüşün değerine göre tedâvüle girmiştir. Bu sebepten altının nisâbı hakkında bâzı ihtilâflar belirmiştir. İleride bu konuya yer verileceğinden, şimdilik, bu kadarını söylemekle yetiniyoruz.

Altının nisâbını Hz. Peygamber devrine göre tesbite çalıştığımız için, peşin olarak şunu söyleyebiliriz: altından, yirmi miskalde yarım miskal zekât vermek gerekiyordu. Bugünkü ölçülere göre, yirmi miskal altının karşılığı ağırlık olarak 96 gr.'dır. Buna göre 96 gr. altında 2,4 gr. zekât vermek farzdır.

3) DEVENİN NİSÂBI:

Devenin nisâbı da yine Sünnet ile sabittir. Yukarıda birinci maddede gümüşün nisâbını belirtirken kaydettiğimiz Hadîs-i Şerîf, devenin nisâbını da içine aldığı için, mezkûr Hadîs-i Şerîf'i burada da tekrarlamak zorundayız. Hadîs-i Şerîf'in meâli şöyledir:

---

olup «Bu Hadîs-i Şerîf'i İmam Ahmed, Ebû Dâvud, Beyhakî, de rivayet ettiler, Buhârî tashih etti, Hâfız da tahsîn etti.» denilmektedir. bkz. Adı geçen eser, c. I, s. 340.

(8) İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 571.

(9) Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 340.

(10) Aynî, Buhârî şerhi, c. IV, s. 278 ve 287.

«Beş ûkıyye'den az gümüşte, beş zevd'den az devede ve beş vesak'dan az toprak mahsullerinde zekât verme mükellefiyeti yoktur.»[11]

Buhârî şerhi «Aynî» ve diğer kaynaklarda, zevd kelimesinin ifade ettiği mâna hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bize bir fikir vermesi bakımından, bu görüşleri aşağıya alıyoruz:

1) Zevd, üç ile on arasındaki deve topluluğuna verilen addır. Zevd'in müfredi yoktur. Lugatçılarla Hâfız, bu görüştedirler.[12]

2) Başka bir görüşe göre de zevd, iki ile dokuz arasındaki dişi develere söylenir. Ebû Ubeyd bu görüştedir[13].

Eb'ul-Hasan en-Nadr b. Şümeyl (v. 203/819), «Kitâbu Nuût'il-İbil» adlı eserinde: zevd kelimesinin erkek develer için de kullanıldığını kaydetmiştir.

3) *İbn-i Arabî* (v. 543/1148)'ye göre zevd, otuza kadar olan deve topluluğuna denir. Ve yalnız dişi develere mahsus bir tâbirdir.

4) Zevd sözü, üç deve demektir. Develer üç ve üçten fazla olduğu zaman «Falan adamın yanında zevd vardır, o'nun üç zevd borcu vardır, benim üç zevd borcum vardır» denilir.

5) Develer üç ilâ on beş arasında oldukları zaman «Falancanın zevdlerini gördüm» denilir.

6) *Kazzâr* (v. 380/990) «el-Câmî» adlı eserinde şöyle demektedir: fakîhlerin «beş zevd'den az devede zekât yoktur» sözlerinin mânası, bu cinsden beş demektir.

7) *Ebû Ziyâd el-Kilâbî* (v. 587/815), kendi eseri olan «Kitâb'ul-İbil»'inde şöyle diyor: devenin üç adedi zevd'dir; ikisi zevd değildir. Zevd, üçten yirmiye kadar olan develere denir. Zevd'e bu adın verilmesinin sebebi, develer toplu olarak güdüldükleri içindir.[13]

8) *İbn'ul-Esir* (v. 622/1225) de «Kitâb'un-Nihaye Fî Garîb'il-Hadîs» adlı eserinde, Hadîs-i Şerîf'te geçen zevd kelimesi hakkında: develerden iki ilâ dokuz arasıdır, demektedir. Başka bir kavle göre de, üç ilâ on arası olup lâfzı müennestir. «Baîr» kelimesi gibi müfredi yoktur.

9) *Ebû Ubeyd* (v. 224/837) de şu görüşü belirtiyor: «Zevd dişi develerden olup, erkek develere söylenmez. Fakat, Hadîs-i Şerîf'te geçen zevd kelimesi, erkek ve dişi develere şâmildir. Zira erkek olsun, dişi olsun, beş devesi bulunana zekât vermek farzdır.»[14]

---

(11) Aynı eser, aynı cilt, s. 286.

(12) Zürkânî, Muvettâ şerhi, c. II, s. 41 vd.

(13) Aynî, Buhârî şerhi, c. IV, s. 286.

(14) İbn'ul-Esîr, Kitâb'un-Nihâye Fî Garîb'il-Hadîs, Köprülü ktp. yz. nusha, kısım-I, No: 471, varak No:

10) *Sahîh-i Müslim'in şerhi Nevevî*'de de şu izahat verilmektedir: «Lugatçılara göre zevd, üç ilâ on arasındaki develere söylenir; müfredi yoktur. Nefer, raht = cemaat, kavim ve nisâ = kadınlar, kelimeleri de bunun gibidir. Lugat âlimleri, Hadîs-i Şerîf'teki beş zevd sözü, beş cemel (erkek deve), beş baîr (dişi deve), beş nisve (kadın) sözleri gibidir, diyorlar.»

11) *İmam Sîbeveyh'e göre* (v. 180/796), zevd, üç dişi deveye denir. Çünkü, zevd kelimesi müennestir.»[15]

12) *Ebû Hâtem es-Sicistânî* (v. 255/869), bu konuda şöyle diyor: lugat âlimleri bu kelimenin cem'inde kıyası terkederek «beş deveye, beş zevd» demişlerdir. Bu ise, kâideye uygun değildir.[16]

13) *Bâzıları* da zevd'in bir deveye söylendiği görüşünü savunmuşlardır. *İbn-i Kuteybe* de aynı görüşte olup, diğer ilim adamlarının görüşleri, zevd'in tek deve olmadığını ve topluluk olduğunu, bu görüşün ise en seçkin ve makbul bir görüş olduğunu söyleyerek bunlar «beş elbise» denilebileceği gibi, «beş zevd» de söylenebileceği hususunu her ne kadar delil olarak ileriye sürmüşlerse de, bu fikir, *Ebû Amr* tarafından «hiç bir değer taşımaz» ifadesi ile reddedilmiştir, demektedir.[17]

Yukarıdan beri 13 madde halinde sıraladığımız görüşlerin hepsi, zevd'in, develerin adedi ile ilgili bulunduğu, fakat yaşları ile alâkası olmadığı noktasında ittifak etmektedirler. Aralarındaki ayrılık, yalnız develerin adetlerinin asgarî ve âzamî hududunu tesbit etme hususundadır.

Zevd, ister iki ve daha çok deve topluluğuna densin, ister üç ilâ on ve daha yukarısına söylensin, Hadîs-i Şerîf'te ifade ettiği mâna bakımından bir deve için kullanıldığı muhakkak olduğuna göre, yâni bu ifadeden beş adet deve kasdedildiğine göre, zevd'in bir deveye ad olduğu görüşünü tercih ederek mâna veriyoruz.

Kâmil Miras: Tecrit tercümesinde mezkûr Ebû Saîd el-Hudrî hadîsini tercüme ederken, zevd kelimesini «en aşağı üçer yaşında beş deveden azında zekât yoktur.» demiştir.[18] Merhum bu mânayı neye istinaden verdiğini açıklamamıştır. Esasen zevd kelimesinden develerin yaşları hakkında bir mâna çıkmamaktadır. Ancak develerin yaşları başka bir Hadîs-i Şerîfle beyan buyurulmuştur.

Deve nisâbının beş adet olduğunu, Ebû Saîd el-Hudrî hadîsinden başka diğer Hadîs-i Şerîflerden de öğrenmekteyiz.

---

(15) Zürkânî, Muvattâ şerhi, c. II, s. 41 vd.; Nevevî, el-Minhac, c. III, s. 4.
(16) Nevevî, el-Minhac fî şerh-i Müslim b. Haccac, c. III, s. 4.
(17) Aynî, Buhârî şerhi, c. IV, s. 286.
(18) Kâmil Miras, Tecrid terc. c. V, s. 33.

«Sâlim b. Abdillah'ın babasından, şöyle dediği rivayet olunmuştur: Sâlim bana, Hz. Peygamber vefat etmeden önce zekât hakkında yazdırdığı bir yazıyı okuttu. O yazıda şöyle bir ibare buldum: beş devede bir koyun, on tanesinde iki koyun, onbeş tanesinde üç koyun, yirmide dört koyun, yirmi beşte ise, iki yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir. Otuz beşe kadar durum böyledir. Eğer iki yaşında dişi deve bulunmazsa, üç yaşında erkek bir deve verilmesi gerekir. Otuzbeşi bir sayı geçtiği zaman kırk beşe kadar üç yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir. Kırk beşi bir yukarı geçince altmışa kadar dört yaşına basmış dişi bir deve vermek gerekir. Altmıştan bir yukarı geçerse yetmiş beşe kadar beş yaşına girmiş dişi bir deve vermek lâzım gelir. Yetmiş beşi bir yukarı çıkarsa doksana kadar üç yaşına basmış iki adet deve vermek gerekir. Doksandan bir fazla olursa, yüz yirmiye kadar dört yaşına basmış iki adet dişi deve vermek lâzım gelir. Develer yüz yirmiyi geçince, her elli devede dört yaşında dişi bir deve, her kırkta üç yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir.»[19]

Devenin nisabı ve daha fazlasından verilecek zekât miktarı, yukarıda meâllerini kaydettiğimiz Hadîs-i Şeriflerle sabittir.

Develerde Zekât İçin Îtibare Edilen Yaş:

Zekâta tâbi develerin yaşları hakkında kaynaklarda bir kayda rastlayamadık. Ancak deve nisabı ve daha fazlasında verilecek zekât miktarını bildiren Hadîs-i Şeriflerin ifadelerinden anlaşıldığına göre, yirmi beş deveye kadar dört koyun verilmesi gerekmektedir. Bu koyunların yaşı, zekâtları için itibar edilen yaştır ki, bu da bir senedir. Keçiler koyun hükmüne dahil olduklarından, onlarda da aynı şart mevcuttur. Sahîh olan rivayete göre senesini tamamlamayan koyunlar, zekât için kabul edilmez.[20]

Yirmi beş deve ve daha fazlasından iki yaşında bir dişi deve zekât vermek gerektiği daha önce açıklanmıştı. Buna göre, elde mevcut develerin yaşlarının en az iki olması icabettiği neticesi çıkmaktadır. Daha yukarısı için gerekli yaşlar da belirtilmiştir. Yalnız şu hususu da belirtmek gerekir; zekât için verilecek develerin dişi olması şarttır. Ayn (deve) olarak verildiği takdirde Hanefî mezhebine göre, erkek deve kabul değildir. Ancak, dişi devenin bedeli ödenirse kifayet eder.[21]

Develerden verilecek zekâtta bir mesele daha ortaya çıkıyor: meselâ,

---

(19) İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 574; Tirmizî, Sünen, c. II, s. 387; Nesaî, Sünen, c. V, s. 19; Buharî, Tecrid Tercümesi, c. V, s. 222.

(20) bkz. İbn-i Humam, Feth'ul-Kadîr, c. I, s. 501.

(21) bkz. İbn-i Humam, Feth'ul-Kadîr, c. I, s. 495.

iki yaşında dişi bir deve zekât vermesi gereken kimseden, aynı yaşta fakat birbirinden değer ve vücut yapısı bakımından çok farklı develer bulunduğu takdirde, bunların hangisi itibar edilecek?

Bu konuda Hanefî mezhebinin görüşü şöyle belirtiliyor: «Şüphe yok ki, devede asıl farz olan orta yaştır. Bunun için hem fakir, hem de zenginin durumlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Meselâ, bir kimsenin beş devesi bulunsa ve bunların içinde orta semizlikte iki yaşında veya zayıflığı dolayısıyla aynı değerde, fakat yaşça daha büyük bir dişi deve bulunsa, bu develerden orta derecede bir koyun zekât vermek lâzım gelir. Eğer develer içinde orta yapılı bir deveye denk gelecek deve bulunmazsa, iki yaşında dişi bir devenin kıymeti ile ondan daha üstün bir devenin kıymetine bakılır. Orta derecede bir deve ile semiz bir deve arasındaki kıymet farkı, koyunda da itibar edilir.

Meselâ, iki yaşında dişi bir devenin kıymeti elli dirhem, ondan daha düşüğünün kıymeti ise yirmi beş dirhem olsa, aradaki fark yarı yarıyadır. Bu durumda beş devede orta derecede bir koyunun yarı kıymetinde bir koyun zekât vermek gerekir.

Develer yirmi beş tane olup yaşları dört, beş veya iki olsa ve bunlar arasında orta semizlikte iki yaşında dişi bir deve veya değerce buna denk gelecek diğer yaşlarda hayvan bulunsa, yirmi beş devede orta vücutlu iki yaşında dişi bir deve vermek gerekir. Mal sahibi dilediği takdirde bu devenin kıymetini öder veya bunun kıymetine denk gelecek başka yaşta develer ödeyebilir. Eğer bunların arasında orta seviyede iki yaşında dişi deve veya buna denk bir deve bulunmazsa, o zaman farz olan miktar, iki yaşında dişi devenin en üstününe denk gelecek bir devedir.»[22]

Zekât develerinin yaşı konusunda ayn yerine kıymet ödendiği takdirde şu formülü de bu bahse ilâve edelim:

Peygamber Efendimiz malın zekâtının kırkta bir hesabı ile ödenmesini emrediyor. Bu hususta rivayet edilen Hadîs-i Şerîf'in meâli şöyledir: «(Mallarınızın) kırkta bir zekâtını verin:

— Kırk dirhemden bir dirhem vermek gerekir. İki yüz dirhem tamamlanıncaya kadar sizin üzerinizde bir borç yoktur. Para iki yüz dirhem olunca, ondan beş dirhem zekât vermek icap eder. İki yüz dirhemden fazlası da bu hesaba göredir.

— Koyunda da kırkta bir zekât vermek gerekir. Otuz dokuz koyundan bir şey lâzım gelmez.

— Sığır da otuz tane olunca bir yaşında bir sığır vermek gerekir.

(22) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 362 ve İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s.

Kırk tanede ise, iki yaşında bir sığır verilir. Ziraat için kullanılan sığırlardan bir şey vermek gerekmez.

— Develerden her yirmi beşinde beş koyun verilir...»[22]

Kırkta bir hesabı toprak mahsullerine şâmil değildir. Toprak mahsullerinde onda bir zekât vermek gerekmektedir. Kırkta bir hesabı, mallar içindir. Mal ise, yalnız para, hayvan ve diğer ticaret malları ile eşya için kullanılan bir tâbirdir. Bu hususta ilim adamlarının görüşlerini aşağıda kaydetmekte fayda mülâhaza etmekteyiz:

Mal Kelimesinin İfade Ettiği Mâna:

«Emval», mal kelimesinin cemidir. Araplar yanında mal, insanın elde etmek istediği her şeye şamildir. Deve maldır; sığır maldır; koyun maldır; diğer eşya maldır; hurma maldır; altın ve gümüş maldır. Bu sebepten Kâmus ve Lisân'ul-Arap[23] gibi lugatlarda «mal, insanın sahib olduğu bütün eşyaya şâmildir, ancak Arapların köylüleri ekseriya hayvanlara mal derler; şehirliler ise çoğunlukla altın ve gümüşe mal demektedirler.» denilmektedir.

İbn'ul-Esîr (v. 622/1225)'e göre: aslında mal, sahib olunan altın ve gümüşe denilir. Sonradan elde edilen diğer eşyaya da isim verilmiştir. Fakîhler ise, şer'an mal kelimesinin ifade ettiği mânayı tâyinde ihtilâfa düşmüşlerdir.

Hanefî fakîhlerine göre: mal; kendisinden faydalanılması ve toplanılması mümkün olan her şeye denir. Bir şeyde iki varlık galib olmadıkça ona mal denmez: toplanma imkânı ve mûtad şekilde faydalanma imkânı... Toplanılan ve kendisinden faydalanılan her şey maldan sayılır. Meselâ; toprak, hayvan, eşya ve para gibi sahib olunan şeyler maldır.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre: menfaat sağlayan varlıklar maldır. Malın mal olması için, onlarca bizatihî toplanmış olması gerekli değildir. Belki aslı ve kaynağı bakımından toplanma imkânı kâfidir. Şüphe yoktur ki, menfaat te'min eden varlıklar, kaynağı itibarı ile toplanabilirler. Teşri ile uğraşan ilim adamları, bu görüşü kabul ederek te'lif hakkı, icat hakkı ve benzeri hakları itibar ettikleri gibi, maldan menfaatı da itibar etmişlerdir. Bu sebeble onlara göre mal, fakîhlerce itibar edilen maldan daha umumîdir.

Bizim tercih edeceğimiz husus, Hanefîlerin târifi, Arap lugatlarının zikrettiği lugat mânasına daha yakın olduğudur. Zekâtla ilgili hükümlerin tatbiki bakımından en uygun mâna da budur.[24]

---

(23) bkz. Kâmus-i Muhit, c. IV, s. 52 ve Lisân'ul-Arap, bâb'ul-Lâm.

(24) bkz. Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. I, s. 125 vd.

İslâm Ansiklopedisinde de mal kelimesinin kullanılışı hakkında şu açıklama verilmektedir: «Eskiden, mal-mülk ve servet mânasına gelmekte olup bedevîler arasında bilhassa deve, aynı zamanda arazi, para ve her halde şahıslaşmış malları ifade etmekte idi. Kelime «ma» ve «li»'den meydana gelmekte ve umumî olarak bir kimseye ait herhangi bir şeyi ifade etmektedir. Kelime para mânasında «mâl-i sâmit»; buna mukabil «mâl-i nâtık» da köle ve deve mânasına gelmektedir.

«İslâmiyetin para ve mala karşı olan vaziyeti, dinî sahada yazılan ilk eserlerden birinde münakaşa konusu olmuştur. Gazzâlî (v. 505/1111)'nin, hâkim olan bu ahlâkî ve dinî görüşü, «İhyâ»'nın ikinci kısmında bilhassa 13 ve 14. kitapta temsil edilmektedir.»[25]

***

Buraya kadar bâzı ilim adamlarının görüşlerini kaydettikten sonra daha sağlam kanaat vermesi bakımından mal kelimesinin Âyet ve Hadîslerde kullanıldığı mânayı belirtmeye çalışalım.

Cenab-ı Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor: «*Onların mallarından zekât al...*»[26]

«*Mallarınız ile çocuklarınız, fitneden başka bir şey değildir.*»[27]
«*Sizi korku, açlık ve mal noksanlığı ile imtihana çekeceğiz.*»[28]
«*Allah size mallarınız ve evlâtlarınızla yardım eder.*»[29]
«*Mallarınızı, aranızda bâtıl şekilde yemeyin.*»[30]

Peygamber Efendimiz de Muaz b. Cebel'i Yemen'e vâli gönderdiği zaman ona şu direktifi vermişti: «*Onlara bildir ki, Cenabı Allah kendilerine, mallarından zekât vermelerini farz kılmıştır...*»[31]

Beşîr b. Hasasiyye'den şöyle dediği rivayet olunmuştur: «*Hz. Peygamber'e: zekât toplayanlar bize haksızlık ediyorlar; yaptıkları haksızlık miktarı mallarımızdan gizleyelim mi? diye sorduk. Hz. Peygamber: hayır, buyurdu.*»[32]

---

(25) İslâm Ansiklopedisi, mal maddesi.
(26) et-Tevbe, 9/103.
(27) et-Teğâbün, 64/15.
(28) el-Bakara, 2/155.
(29) en-Nisâ, 4/29.
(30) Nûh, 71/12.
(31) Buhârî, c. II, s. 104; İbn-i Mâce, c. I, s. 568; Nesâî, c. V, s. 2.
(32) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 366.

Müçtehitler ve Hadîs İmamları da zekât bahsinde babların başında mal kelimesini kullandıkları görülmektedir.[33]

Yukarıda kaydettiğimiz Âyet ve Hadîs meâllerinde de görüleceği gibi, mal kelimesi, mutlak olarak zikredilmiş olup zekâta tâbi bütün malları içine almaktadır. Elde edilme imkânı olup da henüz edinilmeyen varlıklar, bu ifadelere göre maldan sayılmıyor. Kırkta bir zekât vermeyi emreden Hadîs-i Şerîf, onda bir zekât verilmesi gereken toprak mahsullerini bu tâbirin dışında bırakmaktadır. Bu durumda mal kelimesi, toprak mahsulleri dışındaki bütün varlıklara şamil gözükmektedir. O halde esas konumuz olan develerde verilmesi mecburi develerin kıymeti ödenmek istendiği takdirde, belli bir yaştaki devenin en iyisinden mi, yoksa orta derecede kıymet taşıyanı üzerinden mi ödeneceği müşkülünü, kırkta bir zekât vermeyi emreden Hadîs-i Şerîf'in ışığı altında çözmeğe çalışalım.

Hadîs-i Şerîf'te kırkta bir zekât verilmesi emredildikten sonra, hangi mallardan kırkta bir zekât verilmesi gerektiği beyan buyurulmaktadır. Para, deve ve benzeri hayvanlarda kırkta bir nisbetlerinin birbirine uygun olduğu görülüyor. Meselâ, kırk koyunda bir koyun, beş devede bir koyun, yirmi beş devede bir deve veya beş koyun, kırk sığırda bir sığır, değer bakımından birbirine uzak olmayan ve çok yakın olan nisbetler vermektedirler. Mezkûr malların kırkta birlerinin birbirine denk olduğunu *Şemseddin es-Serahsî* (v. 490/1097) de belirtmektedir. Kitabında şöyle diyor: «Ebû Hanîfe'ye göre: sene başında ya malın bizzat kırkta birini vermek gerekir, yahut da değerinin kırkta birini vermek lâzım gelir.»[34]

Serahsî bu konuyu daha da aydınlatarak şöyle devam ediyor: «Nisab ölçülerinde kıymete itibar edilir. Zira koyunun o devirdeki kıymeti beş dirhemdi. İki yaşında dişi bir devenin fiatı da kırk dirhemdi. Beş devede zekât vermenin farz oluşu ne ise, 200 dirhemde de odur.»[35]

İbn-i Humam (v. 861/1457) da «Feth'ul-Kadîr» adlı kitabında yukarıda Mebsut'dan nakl ettiğimiz görüşten bahisle şöyle demektedir: «Zekâtta mallar için emrolunan miktar, kırkta birdir. Zira Peygamber Efendimiz, mallarınızın kırkta bir zekâtını verin, buyurmaktadır. Bir koyun, deve nisabının kırkta birine yakındır. O devirde koyunun kıymeti beş dir-

---

(33) bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 571; Nesaî, Sünen, c. V, s. 23; Şafiî, Kitâb'ul Ümm, c. II, s. 66 ve Serahsî, Zekât bahsi.

(34) Serahsî, Mebsût, c. III, s. 15.

(35) Aynı eser, c. II, s. 150.

hem, devenin kıymeti ise kırk dirhemdi. Beş devede bir koyun verilmesi, iki yüz dirhemde beş dirhem vermek gibidir.»[36]

Şah Veliyyullah (v. 1176/1762), «Huccetullah'il-Bâliga» adlı eserinde şöyle diyor: «Beş deve, koyun nisabının en ednâsı hükmünde kabul edilerek ondan bir koyun zekât verilmesi emredilmiştir.»[37]

Deve, koyun, sığır ve Peygamber (s.a.v.) devrinde para olarak kullanılan gümüş ile altın arasında bir muvazene olduğu anlaşılmaktadır. Hatta diyebiliriz ki, altın ve gümüş nisabında tâyin edilen miktar, diğer malların nisaplarının bir fiatı durumunda idi. Daha ileride de açıklanacağı gibi, bunların gerçekten eşyanın fiatı olarak tâyin edildiğini ileri süren ilim adamları da vardır.

Bu malûmat ışığında şimdi biz neticeye varabiliriz: mademki, para ve eşya arasında bir muvazene gözetilmişti, öyle ise beş devede verilecek zekât miktarı bedel olarak düşünüldüğü takdirde, nasıl bir koyunun bedeli esas alınacaktır? Bir yaşında koyunların edna ve alâsı arasında bölgelere göre epey farklar ortaya çıkabilir. Bu takdirde meselâ deve zekâtını kıymet üzerinden ödeyen muhtelif kimselerin orta olarak kabul edebilecekleri koyunların fiatları arasında ihtilâf zuhur edeceğinden, aynı konuda iki türlü ve birbirinden farklı muamelenin icrası gerekecektir. Bu mahzurdan tamamen kurtulabilmek için şu yoldan hareket etmekte fayda olduğu kanaatindeyiz. Ebû Hanife'nin görüşünde olduğu gibi: *beş devenin fiatı takdir edilmeli ve toplam değerinin kırkta biri zekât olarak verilmelidir.*

4) SIĞIRIN NİSÂBI:

Sığırın nisabı, Muaz b. Cebel'den rivayet olunan şu Hadîs-i Şerîf ile sabittir:

«Muâz b. Cebel şöyle diyor: Resûlüllah (s.a.v.) beni Yemen'e gönderdi ve her otuz sığırdan iki yaşında dişi veya erkek bir sığır, kırk sığırdan 3 yaşında dişi bir sığır ve her yüklü sığırdan da bir dîdar para veya buna denk «Maâfir»[38] elbisesi zekât almamı emretti.»[39]

Sığırın nisabını bu Hadîs-i Şerîf'ten öğrenmekteyiz. Senelik zarurî ihtiyacından fazla olarak bu sayıda sığırı bulunan bir Müslüman şer'an zengindir. Böyle bir kimse, bu nisaba ayn olarak veya bunun bedeli olarak

---

(36) İbn-i Humâm, Feth'ul-Kadîr, c. I, s. 494; bkz. Şeyh Zâde, Abd'ur-Rahman, Dâmad, c. I, s. 197.

(37) Şâh Velîyyullah, Huccetüllah'il-Bâlığa, c. II, s. 506.

(38) Maâfir, Hemedân kabilesine nisbet edilen bir elbise cinsinin adıdır.

(39) Tirmizî, Sünen, c. II, s. 388; İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 577.

sahip olmayanlara zekât vermesi gerekir. Otuz sığır veya otuz sığır değerinde parası olan kimseye zekât verilemez.

Sığırın nisabında asgarî sınır otuzdur. Âzamîsi için muayyen bir sınır tesbit edilmiş değildir. Değişik sayılarda, değişik nisbetlerde zekât vermek gerekir. Biz burada sığır zenginliğinin en aşağı hududunu tesbit etmek için bir delil olmak üzere mezkûr Hadîs-i Şerîf'i kaydetmekle yetiniyoruz.

Sığırların Zekâtında Verilecek Hayvanın Yaşı:

Devede olduğu gibi, zekâta tâbi sığırların yaşı hakkında da bir kayda rastlamadık. Ancak, verilmesi gereken zekât sığırının yaşı, asgari bir sınır olarak kabul edilebilir. Buna göre otuz sığırın yaşları en az iki veya iki yaşında bir sığırın değerinde olmalıdır.

Zekât olarak verilecek sığırın yaşı, bütün kaynaklarda belirtildiğine göre, ikidir. Yukarıda meâlen zikrettiğimiz Hadîs-i Şerîf'te bu yaş açıkça görülmektedir. Kırk sığırda ise, üç yaşında dişi bir sığır verilir.[40] Sığırın zekâtını verirken iki yaşında ortalama bir danayı itibar etmek lâzım gelir. Zira en alâsını itibar etmek, mal sahibine zarar verir; en aşağısını itibar etmek de fakire zarar verir. Orta derecede bir sığır bulunmadığı veya mal sahibi sığır yerine kıymetini ödemek istediği veya buna mecbur kaldığı zaman orta derecede bir sığırın değerini hesap ederek zekâtını verir. Yukarıda deve nisabı bahsinde belirttiğimiz gibi, orta dereceyi bulmak güçlüğü bahis konusu olabileceğinden, sığır zekâtının kıymet üzerinden ödenmesi halinde de aynen en az iki yaşında otuz sığırın orta hallileri hesab edilir; veya eğer mal elinde mevcut ise, mevcut otuz sığırın değerini hesab ederek toplam değerinin 1/40'ını öder. Ve böylece zekât borcundan kurtulmuş olur. Ayn olarak ödemek istediği takdirde de yine otuz sığırın toplam değerinin kırkta biri tutarında bir sığır vermesi, mes'uliyetten tamamen kendini kurtarmak bakımından daha uygun olduğu düşünülmüştür.

5) KOYUNUN NİSÂBI:

Koyunda zengin sayrlmanın asgarî ölçüsü kırk adettir. Ancak bunların senelik zarurî ihtiyaçtan fazla olması şart koşulmuştur. Senelik ihtiyaçtan artan koyunlar kırka bâliğ olunca, bunlardan bir koyun veya bir koyunun karşılığında para ve eşya vermek farzdır.

Koyunun nisabını Sünen-i İbn-i Mâce ve Sünen-i Tirmizî'de rivayet olunan şu Hadîs-i Şerîf'ten öğrenmekteyiz: «*Koyunda 1/40 zekât verilir.*

---

(40) bkz. aynı eserler ve aynı sayfalar. Ayrıca: İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 592 ve el-Ümm, c. II, s. 61 vd., Serahsî, Mebsût, Kitab'uz-Zekât.

120'ye kadar böyledir. Koyunlar yüz yirmiyi aşınca iki yüze kadar iki koyun; iki yüzden fazla olunca üç yüze kadar üç koyun vermek lâzımdır. Koyunlar üç yüzden fazla olunca, her yüzde bir koyun verilir. Sonra dört yüze ulaşıncaya kadar bir şey vermek gerekmez. Zekât almakta ayrı ayrı kimselerin koyunları birleştirilmez. Zekât vermemek için de toplu olan koyunlar birbirinden ayrılmazlar. Karışık halde bulunanlar ise, mülkiyet nisbetine göre hesab edilirler. Zekâtta yaşlı veya kusurlu olanlar kabul edilmez.»[41]

Yukarıda meâlini kaydettiğimiz Hadîs-i Şerîf, koyun cinsinden asgarî zenginlik sınırını çizmekte, ayrıca muhtelif sayılardaki koyunlardan zekât vermekte tâkip edilecek yolu da göstermektedir.

Gümüş, altın, deve ve sığırda kırkta bir hesabı ile zekât vermek gerektiği gibi, koyunda da bu prensip bâriz olarak görülmektedir. Yalnız, nisap miktarından daha çok sayıdaki koyun ve diğer mallardan verilmesi gereken zekâtlar, Hadîs-i Şerîf'te beyan buyurulan 1/40 formülüne tamamen uymadığı görülüyor. 1/40 hesabı, mezkûr malların yalnız nisaplarında birbirine çok yakın bir nisbet arzettiği görülmektedir. Esasen bizi ilgilendiren taraf da burasıdır.

Paradan verilecek zekâtta ise, durum tamamen Hadîs-i Şerîf'e uymakta; nisap miktarı ve daha fazlası için aynı nisbet uygulanmaktadır. Bunun sebebini kanâatimizce, hayvanların yetiştirilme ve beslenmesindeki zorluk ile, ansızın telef olma ihtimalinin bulunmasına bağlamak gerektir. Parada ise, böyle bir külfet bahis konusu değildir; muhafazası kolaydır. Bu sebeple hayvan cinsinden mala sahib olanlar bâzı durumlarda paraya göre daha az sorumludurlar. Burada hayvancılığa teşvik olduğu noktası da göze çarpmaktadır. Parasını hayvanlara yatırıp, bunların sayılarını çoğaltanlara âdetâ bir bağışta bulunulmaktadır. Koyun nisabını tâyin ettikten sonra, bir de ondan verilmesi gereken zekât hayvanının yaşını tesbite çalışalım.

Koyun Zekâtında Verilecek Hayvanın Yaşı :

İmam Şâfiî (v. 204/819), zekât olarak verilecek koyunların yaşı hakkında şu rivayeti naklediyor : «Mis'ar'dan rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir : iki adam bana gelerek şöyle dediler : Resûlüllah (s.a.v.), insanlardan zekât toplamak için bizi görevlendirdi. Ben de onlara bulduğum yüklü ve en üstün bir koyunu çıkarıp verdim. Fakat, bunu bana iade ede-

(41) Tirmizî, Sünen, c. II, s. 387; bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 574 ve 577.

rek: «Resûlüllah (s.a.v.), bize yüklü koyunu almayı yasakladı» dediler. Ben de onlara orta derecede bir koyun verdim; onu aldılar.»[42]

Hanefî mezhebine göre; koyunun zekâtında bir yaşını tamamlamış bir hayvan alınır. Keçi de aynen koyun hükmüne bağlı olup, ondan alınacak zekât keçisinin bir seneyi tamamlamış olması gerekir. Sahih olan rivayete göre, koyun ve keçide altı aylık hayvan zekât için kabul edilmez.[43]

Kâsım b. Sellâm (v. 224/837) zekât koyunlarının yaşları hakkında, rivayetlere dayanan görüşünü aşağıdaki şekilde açıklıyor:

«Koyunların zekâtında, sığırda olduğu gibi yalnız iki yaş itibar edilir. Sığırda buna «Tebî», ve «Müsinne» denilir; koyunda ise, aynı yaşlar için «Cezea» ve «Seniyye» tâbiri kullanılır. (Yâni sığırda nasıl, bir yaşını doldurmuş olmak şart koşulmuş ise, koyunda da aynı şart bahis konusudur. Ancak ondan farklı olarak koyunda altı ay ile bir yaş arasında olan koyunların da zekât için mûteber oldukları görüşü vardır.) Bu hususta Hadîsler varit olmuştur:

«Mekhûl'dan rivayet olunduğuna göre, Ömer b. Hattab koyunların zekâtı konusunda Süfyân b. Abdillah'a şöyle demiştir: «Koyundan bir yaşındakini veya senenin ekserisini tamamlamış olanı zekât al.»

Sâlim b. Abdillah el-Muhâribî'den rivayet edildiğine göre de: Hz. Ömer, bir bölgeye zekât toplama memuru gönderip ona ancak bir yaşında ve senenin ekserisini tamamlamış koyunları zekât olarak almasını emretmiştir.

«Zekâtta sığır ve koyunlar için erkek ile dişi arasında bir fark yoktur. Bunun gibi, devede olduğu üzere birinin diğeri üzerine yaş bakımından üstünlüğü de yoktur.»[44]

Zekât koyunlarının yaşı konusunda az bir fark ile ileri sürülen görüşler arasında, bir yaşında olma şartını tercih etmeyi daha uygun buluyoruz. Zira Hz. Ömer'in her iki yaşı atıf vavı ile bir arada zikretmesi, bir yaşındaki koyun gösterişinde olanlar için makbul olduğu ve zekât toplayanlara bir kolaylık olması bakımından çıkar yol gösterildiği anlaşılmaktadır. Her iki yaşın da esas alınmasına imkân yoktur. Çünkü bir konuda bir tek esas kabul edilir. Aksi takdirde gerek ayn olarak ve gerekse bedel olarak zekât verecekler, müşkül ve değişik bir hükümle karşılaşabilirler. Meselâ, iki Müslümandan biri altı aylık bir koyunu esas alarak zekât öder, diğeri bir senelik koyunu esas alarak öderse, arada muazzam bir fark belirir ki, bu da fakirin zararına olur. Yalnız, mal sahibi bir yaşında ko-

(42) Şâfiî, Kitâb'ul-Ümm, c. II, s. 14.
(43) İbn-i Humam, Feth'ul-Kadîr, c. I, s. 508.
(44) Kâsım b. Sellâm, Kitâb'ul-Emvâl, s. 390.

yun bulamadığı ve zekâtını paraya çevirmek istemediği veya buna imkân bulamadığı takdirde, bir yaşındaki koyun değerinde altı aylık bir koyunu ödeyerek borçtan kurtulabilir. Fakat bu koyunun, bir yaşındaki koyundan daha az değerde olmaması lâzımdır. Aksi halde farkını ödemelidir.

6) ATLARIN ZEKÂTI:

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: «*Müslümana atından ve kölesinden dolayı zekât lâzım gelmez.*»[45]

Bu Hadîs-i Şerîf, Mezhep İmamları ile diğer ilim adamları tarafından, zekâttan muaf tutulan temel ve zarurî ihtiyaçlar bâhsinde bir delil olarak kabul edildiği görülmektedir. Buna göre atlardan sûret-i katiyede zekât lâzım gelmeyeceği görüşünü savunan olduğu gibi, ihtiyaçtan fazla elde bulunan; veya zevk için saklanan; veya ticarette kullanılan atlardan da zekât lâzım geleceği görüşünü savunanlar da vardır.

İmam Ebû Yusuf (v. 128/798), İmam Muhammed (v. 189/805) ve İmam Şâfiî (v. 204/1819)'ye göre, haklarında nas (Hadîs-i Şerîf'ten delil) bulunmasına binaen kölelerle atlardan hiç bir sûretle zekât vermek gerekmez.[46]

Ebû Hanîfe (v. 150/762) ve İbrâhim en-Nahaî (v. 96/815)'ye göre ise; senenin ekserisini meralarda otlamak sureti ile geçinen atlar, ister erkek olsun, ister dişi olsunlar onlardan zekât vermek gerekir. Hadîs-i Şerîf'te beyan buyurulan: atlardan zekât lâzım gelmeyeceği hükmü ise, harplerde kullanılan atlara mahsustur. Muharebelerde kullanılan atlar o devirde zarurî ihtiyaçtan sayıldığı için, Hz. Peygamber onları zekâttan muaf tutmuştur. Bunlar dışında ticaret için veya ihtiyaçtan fazla olarak bulundurulan atlar da zekâta tâbidir.

Atların zekâtında tâkib edilecek yol, Hz. Peygamber tarafından gösterilmiştir. Peygamber Efendimiz bir Hadîs-i Şerîflerinde şöyle buyuruyor: «*Sâime (senenin ekserisini merada otlayarak geçinen) cinsten olan bütün atlardan bir dînar veya 10 dirhem para zekât vardır.*»[47]

Bu Hadîs-i Şerîf, bizlere atların zekâtında tâkib edilecek yolu göstermektedir. Bir dînar veya 10 dirhem, Hz. Peygamber devrinde iki koyun satın alabiliyordu.[48] Atların sahibi isterse bunu para olarak verir, diler-

(45) Buhârî, Sahih, c. II, s. 121; bkz. Müslim, Sahih, c. II, s. 676; Tirmizî, Sünen, c. II, s. 392; Nesaî, Sünen, c. V, s. 25 ve Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 369.

(46) bkz. İbn-i Humâm, Feth'ul-Kadîr, c. I, s. 502; Dâmad, c. I, s. 200.

(47) bkz. Aynı eserler, s. 502 ve 200.

(48) bkz. bu kitap, koyunun fiyatı bahsi, s. 158.

se iki koyun verir ve eğer isterse atın kıymetinin 1/40'ını verir. Atın değeri nisab miktarına ulaşırsa hüküm böyledir. Eğer nisab miktarı kıymet taşımıyorsa ondan zekât vermek gerekmez. Ticaret için kullanılan katır, eşek ve benzeri hayvanlar da atların statüsüne tâbidir.

İşte görülüyor ki, atlarda nisab itibarı kıymet üzerindendir. Atların zekâtının kıymet üzerinden verilmesi Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir.[49]

Burada bizim tercih ettiğimiz görüş, Ebû Hanîfe ve İbrahim en-Nahaî'nin görüşleridir.

7) TOPRAK MAHSULLERİNİN NİSABI:

Toprak mahsullerinin zekâtı, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen şu Hadîs-i Şerîf ile sabittir:

Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor: «*Beş ûkıyye(iki yüz dirhem)-den az gümüşte zekât yoktur. Beş zevd'den az devede zekât yoktur. Beş vesakdan az toprak mahsullerinde de zekât yoktur.*»[50]

Ûkıyye ve zevd tâbiri hakkında gümüş ve deve nisapları bahsinde yeteri kadar bilgi verilmiştir. Biz burada yalnız ölçek üzerinde duracağız.

Kaynaklarda belirtildiğine göre, bütün müçtehitlerin ittifakı ile bir ölçek, 60 sâdır.[51] Beş vesak, bu durumda üç yüz sâ eder. Bugünkü ağırlık ölçülerine göre bir sâ'ın kaç kg. ettiğini bilmemiz gerekir ki, toprak mahsullerinin nisap miktarını bilmiş olalım. Bu hususta derin araştırmalar yapan Prof. Kâmil Miras birçok mütalâaları kaydettikten sonra şu neticeyi veriyor:

«Bir sâ' 1040 dirhem ağırlığındaki ölçeğe denildiğine göre, beş vesak, kesirsiz olarak 1000 kg. ve eski hesap ile 780 okka eder. Ancak Hz. Peygamber'in sâ'ının miktarında Irak âlimleri ile Hicaz âlimleri arasında ihtilâf bulunup Iraklılara göre, bir sâ' sekiz Bağdat rıtlı, Hicazlılara göre, 5, 1/3 Medîne rıtlı olduğundan, beş vesaktan ibaret olan altmış sâ-ı Nebî, Iraklılara göre 480, Hicazlılara göre de 320 rıtıl eder[52]. Fakat rıtlın kesri, Iraklılara göre 20 istar, Hicazlılara göre ise 30 istar olduğundan, aşağıda rakamlarla gösterileceği üzere netice itibariyle birdir. Yâni bir sâ' 1040 dirhem'dir.

---

(49) bkz. İbn-i Humam, Feth'ul-Kadir, c. I, s. 502 ve Şeyhzade Abdurrahman, Damad, c. I, s. 200.

(50) Buhârî, Tecrid-i Sarîh (terc.) c. V, s. 32. Hadîs No: 692; bkz. Nesâî, Sünen, c. V, s. 30.

(51) bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 586; Tirmizî, Sünen, c. II, s. 392; Aynî. Buhârî şerhi, c. IV, s. 287; Şafiî, el-Ümm, c. II, s. 28.

(52) bkz. İbn'ul-Esîr, en-Nihâye, c. IV, s. 223.

Iraklılara Göre:

Bir sâ' = 8 rıtıl × 20 istar = 160 istar × 6,5 dirhem = 1040 dirhem.

Hicâzlılara Göre:

Bir sâ' = 5, 1/3 rıtıl × 30 istar = 160 istar × 6,5 dirhem = 1040 dirhem.

Beş vesakın bin kilo ve eski hesap ile 780 okka olduğunu da rakamlar ile ayrı ayrı şöyle izah ederiz:

5 vesak × 60 sâ' = 300 sâ' × 1040 dirhem = 312000/312 = 1000 kg.

5 vesak × 60 sâ' = 300 sâ' × 1040 dirhem = 312000/400 = 780 okka.»[53]

Beş vesak bin kiloluk bir ağırlığa tekabül ettiğine göre, toprak mahsullerinin nasıbında itibar edilen ölçü bir tondur. Senelik ihtiyacından fazla bir ton toprak mahsulü elinde bulunan kimseye, onda birini zekât olarak vermesi gerekir. Ayn olarak verilmek istenmediği takdirde bu miktarın (onda bir) bedeli hesap edilerek ödenir. Bu hüküm, yâni onda bir zekât verilme hükmü, yağmur, nehir ve göze suları ile kendiliğinden sulanan toprakların mahsullerine aittir. Dışardan bir emek sarfı ile sulanan toprak mahsullerinde ise durum değişmektedir. Bu hususta Peygamber Efendimizden şu meâlde bir Hadîs-i Şerîf rivayet edilmiştir:

Sâlim'in babasından rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: «*Yağmur, nehir ve göze suları ile (kendiliğinden) sulanan veya kendiliğinden sulu olan arazi mahsullerinde onda bir, hayvanlar ve havuzlar yardımı ile sulanan toprak mahsullerinde ise, beşte bir zekât verilir.*»[54]

Bugün sulamada kullanılan hayvanların yerini motor gücü, havuzların yerini de barajlar almıştır. Gerek iptidaî usulde olduğu gibi hayvan ve havuzlar yardımı ile sulanan arazi, gerekse motor ve baraj suları ile sulanan arazi ayni hükme bağlıdır. Eğer baraj suyu para karşılığı te'min ediliyorsa, hüküm havuz suyu hükmündedir. Yok eğer bedâva te'min ediliyorsa, o takdırde kendiliğinden sulanan topraklar hükmü câri olur. Yâni onda bir zekâta tâbi olur.

Hayvan veya havuz yardımı ile veya bunların yerinde kullanılan motor, baraj ve benzeri teknik vasıtalarla sulanan toprak mahsullerinden yirmide bir, yâni kendiliğinden sulanan arazilere nisbetle 1/2 nisbetinde

---

(53) Kâmil Miras, Tecrid-i Sarîh tercümesi, c. V, s. 81 vd.

(54) Nesâî, Sünen, c. V, s. 31; bkz. Müslim, Sahih, c. II, s. 675.

daha az zekât alınmasının sebebi, bu gibi toprakların işletilmesinde dışardan bir güç tatbik edilmesi neticesi yapılan masraf ve çekilen zahmetlere binaendir. İslâm dini, sarf edilen enerjiyi ve yapılan masrafları göz önünde bulundurarak âdilâne bir hüküm koymuştur ki, Müslümanlar mağdur kalmasın.

Umumî olarak toprak mahsullerinin nisap miktarını tesbit ettikten sonra, şimdi de Hadîs-i Şeriflerde zikri geçen toprak mahsullerinden buğdayın nisabı ile diğer ürünlerin nisabını açıklamaya çalışalım.

a) Buğdayın Nisabı :

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor : *«Buğday ile hurmada, beş ölçeğe ulaşıncaya kadar zekât farz olmaz. Gümüşte ise beş ûkıyyeye ulaşıncaya kadar, develerde de beş zevde varıncaya kadar zekât farz olmaz.»*[55]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, beş ölçek 1000 kg.'dır. Bir kimsenin senelik ihtiyacından fazla olarak 1000 kg. buğdayı bulunursa, şer'an zengindir. Bu miktarın onda birini vermek farzdır. Eğer buğday mahsulü, enerji ve para sarfı ile yetişiyorsa, o zaman yirmide birini vermek gerekir.

b) Diğer Ürünlerin Zekâtı :

Buğdayı bir misal olmak üzere aldık. Diğer tahıl ve ürünlerin zekâtı ise toprak mahsulleri maddesinde zikrettiğimiz Hadîs-i Şerîfe dayanmaktadır. Meşhur Ebû Saîd el-Hudrî Hadîs'i, Buhârî-i Şerîf'te, diğer kaynaklardan farklı olarak şu şekilde rivayet edilmiştir :

«Hububat maddeleri ile hurma beş ölçek, deve beş zevd, gümüş de beş ûkıyye olmadıkça bunlardan zekât vermek gerekmez.»[56-57]

Yukarıdan beri maddeler halinde belirtmeğe çalıştığımız zekâta tâbi eşya ve gümüşün nisapları, değişik rivayet ve ifadelerle tek kaynağa, yâni Ebû Saîd el-Hudrî Hadîsine dayanmaktadır. Ancak değişik rivayet yollarında bâzı cins maddelerle kayıtlandırılmış olduğundan, özel olarak bu maddelerin nisaplarının dayandığı delilleri göstermek bakımından, bu Hadîs-i Şerîflerden birer örnek kaydetmeği uygun bulduk. Daha geniş bilgi için de dip notlarda kaynakları gösterdik. Gerektiğinde bu kaynaklara müracaat edilebilir.

---

(55) Nesâî, Sünen, c. V, s. 30.

(56-57) Buhârî, Sahîh, c. II, s. 112 vd.; Nesâî, Sünen, c. V, s. 30 vd.; bkz. Müslim, Sünen, c. II, s. 674.

Toprak mahsullerinin tümünden mi, yoksa bir kısmından mı zekât lâzım geleceği hususunda mezhep imamları ve âlimler arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bize daha kesin bir kanaat vermesi bakımından bu görüşleri kaydetmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Zekâta Tâbi Toprak Mahsulleri İle Meyve ve Sebzeler:

Hasan-i Basrî ile Şâ'bi'ye göre toprak mahsullerinden yalnız haklarında nas bulunanlar zekâta tâbidir. Hadîs-i Şeriflerde belirtilmeyen toprak mahsulleri ile meyvelerden zekât alınmaz. Bu maddeler de şunlardır: buğday, arpa, mısır, hurma, kuru üzüm. Şevkâni (v. 1250/1874) de bu mezhebi kabul etmiştir.[58]

Ebû Hanîfe'ye göre (v. 150/762); yerden çıkan bütün mahsullerden zekât alınır. Sebze, meyve ve diğer mahsuller arasında bir fark yoktur. Yalnız Ebû Hanîfe, toprağın işlenmesi ile âdette gelir temin etme ve nema kasdetmeyi şart koşmuştur. Hatta bu kadarla da kalmayarak odun, ot ve kamış ile meyvesiz ağaçlar dışında, ister kendiliğinden sulu olsun, ister dışardan bir enerji sarfı ile sulansın, bütün toprak mahsullerinden zekât alınması görüşünü savunmuş ve azı ile çoğunda bir fark gözetmemiştir. O'na göre, toprak mahsullerinin zekâtında nisap ve havelan-i havl de şart değildir[59].

İmam Ebû Yusuf (v. 182/798) ve İmam Muhammed (v. 189/805)'e göre, bir sene ilâçlanmadan kalmak şartı ile ister hububat olsun, ister şeker ve pamuk gibi tartı ile ölçülen mahsuller olsun, hepsinden zekât lâzım gelir. Eğer bu mahsuller, karpuz, kavun, hıyar, meyve, sebze ve benzeri bir sene kalamayan maddelerden olursa bunlardan zekât lâzım gelmez[60].

Şihâbuddîn Ahmed el-Heytemî (v. 974/1567)'nin «Tuhfet'ul-Muhtâc» adlı kitabında kaydettiğine göre, zekât yalnız yiyecek maddelerine mahsustur. Bunlar da: hububat maddeleri, buğday, arpa, pirinç, mercimekle diğer yiyecek maddeleri ve yaş meyveler ile kuru üzümdür.[61]

İmam Mâlik (v. 179/795) zekâta tâbi olan toprak mahsullerini sayarken: buğday, arpa, mısır, pirinç, mercimek ve benzeri yiyecekleri zik-

---

(58) Seyyid Sabık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 349.

(59) İbn-i Humam, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 2.

(60) Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 349; Ayrıca bkz. İbn-i Humam, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 3.

(61) Şihâbud-Dîn Ahmed el-Heytemî, Tuhfet'ul-Muhtâc, c. III, s. 240.

rettikten sonra incir, elma ve nar gibi meyve ve sebzelerden zekât vermek gerekmediği görüşünü savunuyor.[62]

İmam Şâfiî v. 204/819), insanlarca yiyecek maddesi kabul edilen mahsullerden olmak şartı ile topraktan çıkan bütün ürünlerden zekât vermek lâzım geldiği görüşündedir.[63]

İmam Nevevî (v. 677/1278) Şâfiî mezhebinin görüşünü belirtirken yukarıda kaydettiğimiz maddeleri zikrederek şöyle demektedir: «bizim mezhebimize göre (Şâfiî) yeşilliklerden zekât lâzım gelmez.»[64]

İmam Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), ister yiyecek maddesi olsun, ister giyecek maddesi olsun, ister baklagiller olsun ve ister meyveler olsun, toprakta ekilen ve kuruyup kalabilen bütün mahsullerden zekât lâzım geldiği görüşünü savunmuştur.[65]

Görülüyor ki, İmam Âzam'dan başka bütün mezhep imamları ile diğer ilim adamları, toprak mahsullerinin zekâtında havelân-i havli (bir sene elde kalmayı) şart koşmaktadırlar. Ebû Hanîfe ise senede iki defa mahsul veren toprakları nazar-ı itibara alarak toprak mahsullerinin bir sene elde kalmasını şart koşmamakta; ve ister az olsun, ister çok olsun, elde edilen bütün toprak mahsullerinin zekâta tâbi olduğu görüşünü savunmaktadır[66]. Bu bakımdan Ebû Hanîfe'nin görüşü dikkate şâyandır. Fakat toprak mahsulleri için belli bir nisap kabul etmeyişi, fakirlerin durumu göz önünde bulundurulduğu takdirde, müşkül bir mesele ortaya çıkarmaktadır.

Bizim tercih edebileceğimiz husus, toprak mahsullerinde nisap miktarından fazla olduğu takdirde, hepsinden zekât lâzım geldiğidir. Buna göre, bâzı meyvelerle sebzelerin nisabını da aşağıda zikrediyoruz.

8) MEYVELERİN ZEKÂTI :

a) Hurmanın Nisabı :

Hurmanın nisabı da Ebû Saîd el-Hudrî Hadîsinde varit olan beş ölçek hükmüne girmekle beraber, hususiyle hurma nisabını tesbit eden Hadîs-i Şerîf bulunmasına binaen onu delil olması bakımından kaydediyoruz:

Câbir b. Abdillah'dan rivayet olunduğuna göre, Peygamber Efendimiz

(62) Zürkânî, Şerh'ul-Muvatta, c. II, s. 71 ve 68; bkz. Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 350.

(63) Aynı eser, c. I, s. 350.

(64) Aynı eser, aynı sayfa.

(65) İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 691; bkz. Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 350.

(66) İbn-i Âbidîn, c. II, s. 67.

şöyle buyurmuştur : «*Beş ûkıyye'den az gümüşten, beş zevd'den az deveden ve beş ölçekten az hurmadan zekât vermek icap etmez.*»[67]

b) Diğer Meyvelerin Nisabı :

Hurmadan başka kuru üzüm, incir ve diğer meyve cinslerinin nisapları da toprak mahsulleri nisabına tâbidir. Yukarıda kaydettiğimiz görüşlerden elde ettiğimiz netice bizi buraya götürüyor.

9) SEBZELERİN NİSABI :

İmam Âzam'a göre yukarıda da belirttiğimiz gibi, yerden çıkan bütün mahsullerden zekât lâzım gelir. Baklagillerle diğer mahsuller arasında bir fark yoktur.[68]

İmam Ebû Yusuf'a göre ise bir sene kalmak şartı ile baklagillerden zekât lâzım gelir.[69]

Baklagillerden zekât lâzım gelmeyeceği hususunda şöyle bir rivayet nakledilmektedir : «*Muâz b. Cebel'den rivayet edildiğine göre, kendisi Peygamber (s.a.v.)'e bir mektup yazarak baklagillerin zekâtını sordu. Hz. Peygamber de : onlardan bir şey lâzım gelmez, buyurdu.*»[70]

Tirmizî bu Hadîs hakkında : «isnadı sağlam değildir. Bu konuda Hz. Peygamber'den sağlam bir rivayet gelmemiştir» demekte ve Hadîs'in senedinde bulunan Hasan b. Umâre'nin, hadîsçiler yanında zayıf bir râvi olduğunu, onu Şube ve diğerlerinin zayıf kabul ettiklerini beyan etmektedir.[71]

Baklagillerin zekâtı hakkında varit olan Hadîslerin tenkidinde *Şevkânî* (v. 1250/1834) şu bilgiyi vermektedir :

«Mûsa b. Talha'nın, baklagillerden zekât lâzım gelmeyeceği hakkında rivayet ettiği Hadîs'i Dârekutnî (v. 855/1451), «illetler» bahsinde zikrederek : «doğrusu bu Hadîs mürseldir.» demiştir.

Hâkim (v. 405/1014) de bu Hadîs'i rivayet etmiş olup : Mûsa b. Talha büyük bir tâbiîdir; O'nun Muaz b. Cebel'e yetiştiği inkâr edilemez, diyor.

İbn-i Abd'il-Berr (v. 328/949) demiştir ki; Mûsa b. Talha, Muaz ile ne karşılaşmış ve ne de onun sağlığına yetişmiştir.

---

(67) Müslim Sünen, c. II, s. 673 ve Nesâî, Sünen, c. V, s. 30; bkz. Tenvîr'ul-Havâlik, c. I, s. 241.

(68) bkz. dip not: 53.

(69) bkz. dip not: 54.

(70) Tirmizî, Sünen, c. II, s.

(71) Aynı eser, s.

İbn-i Adîy (v. 365/976) de: «bu Hadîs'in bir topluluk tarafından zayıf kabul edildiğini rivayet etmiştir; meşhur olan ise o'nun mürsel olduğudur» demektedir.

Dârekutnî de bu Hadîs'in aynını Hz. Ali'den rivayet etmiştir, fakat onun rivayet zincirinde Sakar b. Hubeyb vardır. Sakar ise cidden zayıf bir râvidir.

Dârekutnî'nin «Sünen»'inde yine aynı konuda Muhammed b. Cahş'-dan bir Hadîs rivayet edilmiştir. Bu Hadîs'in senedinde Abdullah b. Şiyb bulunmaktadır. Abdullah hakkında hadîsçilerce: «Hadîs çalar» ifadesi söylenmiştir.

Yine Dârekutnî'de Hz. Âişe'den rivayet edilen bir Hadîs-i Şerîf daha vardır ki, bu Hadîs'in senedinde Sâlih b. Musa bulunduğu için zayıftır.[72]

a) Baklagillerden Zekât Lâzım Gelmeyeceği Görüşünü Savunanların Dayandıkları Deliller:

1) *Musa b. Talha Hadîs'i:* Bu Hadîs bâzı yollardan her ne kadar zayıf olarak rivayet edilmişse de diğer yollardan gelen rivayetler onu kuvvetlendirmektedir. Bu şekilde Hadîs Âyet ve diğer Hadîslerdeki umumî hükümleri tahsis edecek kuvvet kazanmıştır.

2) *Beyhakî (v. 458/1065), Taberânî ve Hâkim'in rivayet ettikleri Ebû Musa Hadîs'i:* «Peygamber Efendimiz Muaz'ı Yemen'e gönderdiği vakit o'na şöyle buyurdu: yalnız şu dört mahsulden zekât al: buğday, arpa, kuru üzüm, hurma.[73] Beyhakî, bu Hadîs'in râvilerinin güvenilir olduklarını söylüyor.

3) *İbn-i Mâce ile Dârekutnî'nin Amr b. Şuayb yolu ile rivayet ettikleri şu Hadîs-i Şerîf:* «Resûlüllah (s.a.v.) yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümden zekât vermeyi emretmiştir.»[74] İbn-i Mâce bu Hadîs'e mısırı da ilâve etmiştir.

Bu Hadîs'in senedinde Muhammed b. Ubeyd el-Arzemî bulunmaktadır ki, bu zatın hadîsi metrüktür.

4) *Beyhakî'nin Mücâhid yolu ile rivayet ettiği Hadîs-i Şerîf:* «Hz. Peygamber zamanında yalnız şu beş mahsulden zekât alınırdı, dedikten sonra onları saydı.»

5) *Yine Beyhakî, Hasan yolu ile şu Hadîs'i tahric etmiştir:* «Hz. Peygamber, yalnız 10 kalem eşyadan zekâtı farz kıldı. (Râvi bundan son-

---

(72) bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. IV, s. 297 vd.
(73) İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 580.
(74) bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. IV, s. 297 vd.

ra toprak mahsullerinden mezkûr beş maddeyi zikretti ve): deve, koyun, sığır, altın ve gümüşü saydı.»

6) *Şâbî'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir:* «Resûlüllah (s.a.v.) Yemenlilere şöyle yazdı: zekât yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdendir.»

Beyhakî diyor ki: şu mürsel hadîslerin rivayet yolları muhtelif olup bir kısmı diğerini takviye ediyor.

Şevkânî de bu delilleri zikrettikten sonra, yalnız Hadîs-i Şeriflerde adı geçen toprak mahsullerinden zekât lâzım geleceği, diğer mahsullerle baklagillerden zekât vermek gerekmediği görüşünü savunuyor.[75]

b) Baklagillerden Zekât Vermek Gerektiği Görüşünü Savunanların Delilleri:

1) Cenabı Allah Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor: «*Onların mallarından zekât al.*»[76] Bu Âyet-i Kerîme'nin mânası umumîdir. Bütün toprak mahsullerini içine almakta ve hiç birini istisna etmemektedir.

2) «*Ey îman edenler, kazandıklarınızdan ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin en helâl ve iyisinden Allah yolunda harcayın (zekât verin.)*»[77]

3) «*Çardaklı ve çardaksız üzüm bağlarını, tatları ve yemişleri muhtelif hurmaları, hububatı (tahılları), zeytinleri, narları, birbirine hem benzer, hem de benzemez bir halde meydana getiren Allah'dır. Her biri mahsul verdiği zaman ürününden yeyin. Hasat (devşirme) günü hakkını (zekât) sadakasını verin.*»[78]

4) Peygamber Efendimiz de şöyle buyuruyor: «*Yağmur suları ile sulanan toprak mahsullerinde onda bir zekât lâzım gelir.*»[79]

Bu son görüşü savunanlarca, baklagillerden zekât lâzım gelmediği konusunda rivayet edilen Hadîs, yukarıda kaydedilen sebeplere mebni zayıf kabul edilmiş olup, Âyette ve Sahih-i Buhârî'de nakledilen sağlam hadîslerin hükümlerini tahsis edecek güce sahip değildir. Binaenaleyh baklagillerden de zekât vermek gerekir.

*
* *

(75) bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. IV, s. 297 vd.
(76) et-Tevbe, 9/103.
(77) el-Bakara, 2/267.
(78) el-En'am, 6/141.
(79) Nesâî, Sünen, c. V, s. 31; Müslim, Sahih, c. II, s. 675 ve İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 581.

Bizim kanaatimiz, her ne kadar Hadîs-i Şerîflerde zekâta tâbi mallar isim olarak zikredilmişse de bu Hadîsler, o devirde Arabistan topraklarının en çok yetiştirdiği ürünlerden olmalarına binaendir. O devirde mevcut mahsullerin mahdut oluşu, aynı topraklarda veya başka ülkelerin topraklarında modern usullerle yetiştirilen diğer mahsullerden zekât alınmayacağı mânasına gelmez. Sünen-i İbn-i Mâce'de rivayet edilen bir Hadîs-i Şerîf bu görüşü takviye ediyor:

«*Muaz b. Cebel'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) kendisini Yemen'e gönderdiği zaman ona şu emri verdi: hububattan hububat, koyundan koyun, deveden deve, sığırdan sığır al.*»[80]

Bu Hadîs-i Şerîf, Yemen'de yetişen toprak mahsullerini gösteriyor; ve zekât alınması gereken belli başlı maddelerin isimlerini sayıyor. Diğer Hadîs-i Şerîflerde belirtilen toprak ürünlerinin isimleri de, o devirde Müslümanlığın yayıldığı ülkelerde umumiyetle zekâta tâbi mallara misaller verilmiştir. Hadîslerdeki kasr ifadesi, bunlardan başka yetişen mahsullerden katiyyen zekât alınmayacağı mânasına gelmez.

Bu fikrimizi kuvvetlendiren delillerden biri de şudur: meselâ, bir ülkede yukarıda belirtilen ürünlerden hiç biri yetişmese, buna karşılık çok değerli ve gelir sağlayan başka ürünlerden bol miktarda istihsal edilse, acaba bu memleketin ahalisi zekâtla mükellef olmayacaklar mıdır? Zekât bütün mallara şâmil bir emir olduğuna ve İslâm toplumunun iktisadî bünyesini takviye ettiğine göre, bir memleketin böyle bir emirden muaf tutulması düşünülemez. Hz. Peygamber devrinde bulunmayıp günümüzde keşfedilen kauçuk ve petrol ürünlerini buna bir misâl olarak zikredebiliriz. Bir kimse bütün hayatını veya geçiminin bir kısmını kauçuk ve petrolden temin etse, hatta bunlardan milyonlarca lira para kazansa, zekâta tâbi olmayacak mıdır? Hiç şüphe yoktur ki zekât bu türlü ürünlere de şamildir. *Binaenaleyh Hadîs-i Şerîflerde ismi geçmeyip sonradan çıkan veya başka ülkelerde yetişen bütün toprak mahsulleri, özellikle baklagiller de zekâta tâbidir.*

ÖŞÜR VE HARAÇ TOPRAKLARININ ZEKÂTI

«İslâm mâliyesine göre başlangıçta topraklar iki statüye tâbi kılınarak mütalâa edilmiştir:

1) Öşür Toprakları,
2) Haraç Toprakları.

(80) İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 580.

1) *Öşür Toprakları :* Bu topraklar, mahsullerinden 1/10 nisbetinde zekât alınan topraklardır. Öşre tâbi topraklar : sahipleri kendi istekleri ile Müslümanlığı kabul eden, yahut harple fethedilip Müslüman fatihler arasında ganimet olarak bölüşülen veya ölü bulunup Müslümanlar tarafından islâh edilen topraklardır.

2) *Haraç Toprakları :* Müslümanlar tarafından harple fethedilip muayyen bir vergi ödemek karşılığında Müslüman olmayan sahiplerinin ellerinde bırakılan topraklardır.

«Öşür topraklarından zekât alındığı gibi, eskiden vergiye tâbi olup sonradan Müslümanların ellerine geçen bu topraklardan da zekât alınması gerekir. Böyle topraklardan hem öşür (1/10 zekât), hem de vergi vermek gerekiyor.

«İbn-i Münzir (v. 319/931), bu görüşün ilim adamlarının ekserisi tarafından benimsendiğini söylüyor.

«Ömer b. Abd'il-Azîz, Rebîa, Zührî, Yahya el-Ensarî, İmam Mâlik, Evzaî, Sevrî, Hasan b. Sâlih, İbn-i Ebî Leyâ, Leys, İbn-i Mübarek, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râheveyh, Ebû Ubeyd ve Dâvud da bu görüştedirler. Bunların dayndıkları deliller ise Kitap ve Sünnet ile kıyastır.

Kitap'tan delilleri şu Âyet-i Kerîme'dir :

«*Ey inananlar! Kazandıklarınızın en iyisinden ve topraktan sizin için çıkardıklarımızdan verin.*»[81]

«Bu Âyet-i Kerîme eskiden öşre tâbi arazi olsun, ister vergiye tâbi arazi olsun mutlak olarak bunlardan çıkan mallardan vermeyi gerektiriyor.

Sünnetten delilleri de şu Hadîs-i Şerîftir :

«*Yağmur suları ile (kendiliğinden) sulanan topraklardan öşür (1/10 zekât) vermek gerekir.*»[82]

«Bu Hadîs-i Şerîf'in mânası da umumî olup hem öşre tâbi topraklara, hem de vergiye tâbi topraklara şâmildir.

Kıyastan delilleri ise :

«Zekât ile verginin muhtelif sebeplere mebni bunlara hak kazananlar için birer hak oldukları; ve öşrün nas ile vacip olmasına binaen içtihatla ortaya konan verginin onu ortadan kaldıramayacağı hususudur.

---

(81) el-Bakara, 2/267.

(82) Müslim, Sahîh, c. II, s. 675; bkz. Nesâî, Sünen, c. V, s. 31.

«İmam Âzam Ebû Hanife, vergiye tâbi gayr-i Müslimlerin topraklarından öşür alınamayacğı görüşünü kabul etmiştir. O'na göre, haraca tâbi gayr-i müslim topraklarında farz olan vergi, eskiden olduğu gibi, yalnız vergidir. Toprakta öşrün farz olmasının şartlarından biri bu toprakların vergiye tâbi bulunmamasıdır.»[83]

ÖŞÜR VE HARAÇ TOPRAKLARININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Seyyid Sabık'ın «Fıkh'us-Sünne» adlı kitabından naklen ilim adamlarının görüşlerini yukarıda kaydettik. Bu izahattan anlaşıldığına göre, İslâm'ın ilk devirlerinde Müslümanların ellerine geçen topraklar iki statüde toplanmaktaydı :

1) Kendiliğinden Müslümanlığı kabul edenlerin ellerindeki topraklarla, harp neticesi fethedilip ganimet olarak Müslüman fâtihlerin ellerine verilen ve Müslümanların islâh ettikleri ölü araziler öşre, yâni zekâta tâbi kılınmıştır.

2) Harp neticesi fethedilip belli bir vergi ödeme karşılığında gayr-i Müslim sahiplerinin ellerinde bırakılan topraklar da haraca (vergiye) tâbi topraklar statüsüne girmiştir.

Bundan anlaşılıyor ki, başlangıçta Müslümanların ellerindeki topraklardan 1/10 zekât; gayr-i Müslimlerin ellerindeki topraklardan da muayyen bir vergi alınarak serbest bırakılmışlardır.

Birinci görüş, yâni vergiye tâbi gayr-i müslimlerin ellerindeki topraklar Müslümanların ellerine geçtikten sonra bunlardan hem öşür, hem de haraç lâzım geleceği görüşünü savunanlar, o devrin toprak statüsüne göre ikinci görüşü, yâni İmam Âzam'ın böyle topraklardan yalnız öşür vermek gerektiği görüşüne nazaran gerçeğe yaklaşmadıkları anlaşılmaktadır.

Ebû Hanîfe'nin görüşü, diğerlerinden daha sağlamdır. Zira yukarıda da belirttiğimiz gibi, o devirde öşür, Müslümanların elinde bulunan topraklardan alınıyordu. Müslüman olmayanların mülk-ü tasarrufundaki topraklardan öşür değil, vergi alınıyordu. Bunun sebebi de sahiplerinin Müslüman olmaması idi. Müslümanlardan haraç alınmayacağına göre, ister fethedilen ülkelerden ellerine geçsin, ister sonradan gayr-i Müslimlerden satın alınsın ve ister sonradan mal sahibi Müslümanlığı kabul etsin, vergiye değil, zekâta tâbi olması gerekir.

(83) Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 355 vd.

Konumuz toprağın zekâtı olduğuna göre, günümüzde Müslümanların ellerinde bulunan topraklar için vergi arazisi veya öşür arazisi diye bir mesele bahis konusu değildir. Buna göre Müslümanların topraklarını öşür arazisi statüsünde mütalâa etmek gerekir.

Bunun bir delili de şudur: meselâ; günümüzde bir Müslüman toprağını gayr-i Müslimlerden birine satsa, gayr-i Müslim zekâtla mükellef olmadığına göre haraca tâbi olması gerekecektir. Binaenaleyh toprağın mâzideki statüsüne değil de, günümzdeki statüsüne bakmak gerekiyor.

Toprak mahsullerinin zekât miktarını tesbit etmekte tâkib edilecek yol hususunda dördüncü bölümde bilgi verileceğinden, burada ondan bahsetmiyeceğiz.

10) ZÎNET EŞYASININ ZEKÂTI:

Zînet eşyasının zekâtı konusunda Amr b. Şuayb, babası yolu ile dedesinden şu rivayeti nakletmiştir:

«Yemenli bir kadın kızı ile birlikte Resûlüllah (s.a.v.)'in yanına geldi; kızının elinde altından yapılmış iki adet kalın bilezik vardı. Hz. Peygamber kadına:

— Bunların zekâtını veriyor musun? Diye sordu.

Kadın:

— Hayır, dedi.

Hz. Peygamber:

— Kıyamet gününde Cenabı Allah'ın bu iki altını senin koluna ateşten bilezik olarak takmasından hoşlanır mısın? Buyurdu. Bunun üzerine kadın: bilezikleri kızının kolundan çıkarıp Resûlüllah'ın önüne bıraktı ve şöyle dedi:

— Bilezikler, Allah ve Resûlü içindir.»[84]

Zînet eşyasının zekâta tâbi olup olmadığı konusunda müçtehitler arasında ihtilâf vuku'bulmuştur. Meseleyi daha etraflıca inceleyebilmek için bu görüşleri ve dayandıkları delilleri kaydettikten sonra, aralarında en kuvvetlisini tercih edeceğiz.

a) Zînet Eşyasının Zekâta Tâbi Olmadığı Görüşünü Savunanlar:

1) *İmam Şafiî:* Şafiî'ye göre, kadınların süs için takındıkları veya erkek ve kadınların sakladıkları inci, zeberced, yâkut, mercan ve denizden çıkan süs maddeleri ile diğer zînet eşyasında zekât verme mükellefiyeti yoktur. O'na göre yalnız altın ile gümüşten zekât lâzım gelir. Sarı, demir,

---

(84) Nesâî, Sünen, c. V, s. 38; bkz. Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 358.

kalay, zinet taşları, kibrit ve toprak altından çıkan süs eşyasından da zekât vermek gerekmez. Anber, denizden çıkan incilerle misk gibi kokular da aynı hükme tâbidir.[85]

ŞAFİİ'NİN DAYANDIĞI DELİLLER:

a) Ebû Melîke'den rivayet edildiğine göre: Hz. Âişe, kardeşinin kızlarına altın ve gümüş zînetler takar ve zekâtlarını ödemezdi.

b) Amr b. Dînar'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: bir adamın Câbir b. Abdillah'a zînet eşyasından zekât lâzım gelip gelmediğini sorduğunu duydum. Câbir: zînet eşyasından zekât lâzım gelmez, dedi. Adam:

— 1000 dînara ulaşsa da öyle midir? Diye sordu.

Câbir:

— 1000 dînar çoktur, dedi.»[86]

c) Bu görüşü ileri sürenlerin en kuvvetli görünen delillerinden biri de: zînet eşyasında nema (büyüme) kasdı bulunmadığıdır. Buna binaen zekât gerekmez diyorlar. Altın ile gümüşte nema kastı kesilirse hüküm aynıdır.[87]

2) *İmam Mâlik:* Mâlik'e göre de cevher, inci, anber, kalay, bakır, demir ve benzeri mâdenlerle diğer zînet eşyasından zekât lâzım gelmez.[88]

3) *Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râheveyh, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd ve İbn-i Ömer* de aynı görüştedirler.[89]

b) Zînet Eşyasından Zekât Lâzım Geldiğini Kabul Edenler:

Süfyân-i Sevrî, İmam Âzam Ebû Hanîfe ile Evzaî'ye göre, bütün zînet eşyasından zekât vermek gerekir. Bunların dayandıkları delil, zekât Âyetindeki emrin umumî oluşu ve zînet eşyası ile diğerleri arasında bir fark gözetilmediği hususudur.

İmam Leys b. Sa'd, zînet eşyasında bir ayırım yaparak, zekâttan kaçırmak için yaptırılan zînet eşyasından zekât lâzım geldiği görüşünü kabul etmiş; giyim için kullanılanları zekâttan iskat etmiştir.[90]

İmam Serahsî (v. 490/1097) Mebsutta Hanefî mezhebinin görüşünü

(85) Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 36; bkz. Aynı eser, s. 35.
(86) Aynı eser, aynı sayfa.
(87) Kurtubî, el-Câmî li ahkâm'il-Kur'an, c. II, s. 136.
(88) Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 53 ve 22.
(89) Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. VIII, s. 126; Mâlik el-Müdevvene, c. I, s. 8.
(90) Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. II, s. 136.

açıklarken şöyle demektedir: «Bir kimsenin altın ve gümüş kapları bulunsa bunlardan zekât alınır. Fakat inci ile mücevherat buna benzemez. Ticaret gayesine mâtuf olmadıkları takdirde bunlardan zekât alınmaz.»[91]

Burada ikinci görüşü, yâni zînet eşyasından da zekât lâzım geleceği görüşünü kabul edenlerin delilleri, birinci görüş sahiplerine nazaran daha kuvvetli gözükmektedir. Zira bu durumda bir kimsenin milyonlarını zînet eşyasına yatırıp parasını ve malını zekâttan kaçırması önlenemez; zekâttan kaçmak için açık bir kapı bırakılmış olur. Bundan başka daha önce de açıkladığımız gibi, Müslümanların mallarını stok etmelerine izin verilmiş olur ki, stok iktisadî bünyeyi sarsar, cemiyeti mahveder.

Zînet eşyası da mal hükmüne dahil olduğuna göre, zekâta tâbi olması gerekir. Piyasada, değeri milyonlara bâliğ olan mücevherat vardır. Birinci görüşü kabul edenlere göre, süs eşyasından zekât verme mecburiyeti kalktığı takdirde, zenginlik ölçülerinde büyük bir nisbetsizlik doğar. Meselâ, 1.000.000 TL. değerinde mücevherata sahip olan kimse zengin sayılmayacağı için zekât vermekle mükelef olmayacak; buna karşılık 96 gr. altını veya bu değerde parası bulunan kimseler zengin sayılacağından, böyle kimselere icabında zekât vermesi gerekecektir. Yâni 1.000.000 TL. değerinde mücevherat sahibi fakir, 2000 TL. değerindeki altına sahip olan da zengin sayılacak. Bu, aklın gerçeklerine aykırıdır. Binaenaleyh ister nâmi (büyüyen) olsun, ister olmasın, piyasada değer taşıyan bütün zînet eşyasının ve mücevheratın zekâta tâbi olduğu görüşünü, diğerleri üzerine tercih etmek mecburiyeti hâsıl olmaktadır. Yukarıda meâlini kaydettiğimiz Hadîs-i Şerîf de bu görüşü takviye etmektedir[92].

11) DEFÎNE VE MÂDENLERİN ZEKÂTI:

Amr b. Şuayb'ın, babası yolu ile dedesinden şu rivayet nakledilmiştir: «*Hz. Peygambere kayıp eşyanın zekâtından soruldu. O da şöyle buyurdu: işlek yolda veya şenlik bir köyde bulunanı bir sene ilân et. Eğer sahibi gelirse (onundur). Sahibi gelmezse senindir.*

İşlek yol ile şenlik bir köyden başka yerlerde bulunan eşya ile definelerde beşte bir zekât vermen gerekir.»[93]

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: «(Sahibi başında bulnumayıp meraya salıverilen) *dilsiz hayvanların yaraladığı hederdir.* (Yâni sahibine tazminat vermek gerekmez).

(91) Serahsî, Mebsut, c. II, s. 37.
(92) bkz. dip not No: 75, s. 126.
(93) Nesâî, Sünen, c. V, s. 44.

Su kuyusuna düşen hederdir. Mâden kuyusuna düşen de hederdir. (Sahibine bir şey ödemek gerekmez.) *Rikâz'da* (yer altı zenginliklerinde) *ise 1/5 zekât vermek gerekir.»*[94]

Rikâz, bâzılarına göre mâden ve mâdenden çıkan maddelerin tümüne verilen bir addır.

Mağrib dilinde ise rikâz, mâdenlerle yer altında bulunan definelere denilir. Bâzıları ise, bu kelimeyi yalnız definelere has bir isim olarak kullanmışlardır.[95]

Târifât-i Seyyid'de rikâz kelimesi şöyle târif edilmektedir: *«İster tabiî olarak bulunsun, ister sonradan konulsun, yer altında gizlenmiş bulunan maldır.»*[96]

Mâden: Gümüş, altın vs. gibi yer altında bulunan cevher kaynağına denilir.

Define: Eskiden insanların toprağa gömdükleri altın, gümüş ve benzeri eşyaya denir.

Rikâz: Mâden ve definelerin her ikisine şâmil daha umumî bir mâna ifade eder[97]. Yukarıdaki malûmatın ışığı altında günümüzün gerçeklerini daha bariz olarak aksettirmesi bakımından onu şöyle târif edebiliriz:

«Rikâz: ister tabiî olarak bulunsun, ister sonradan konulsun, yer altındaki bütün kaynak ve zenginliklere şamil bir ifadedir.»

Buna göre mâdenler, defineler, petrol ve petrolden istihsal edilen bütün ürünler, bu ifadenin mefhumu cümlesine girer.

İmam Mâlik (v. 179/795), mâdenlerin zekâtı konusunda: emek sarfı ile istihsal edilenlerin 1/40 hesabı ile zekâta tâbi olmalarını; parça olarak bulunan ve fazla emek sarfedilmeden saf olarak elde edilen mâdenlerde ise, 1/5 hesabı ile zekât almayı kabul etmiştir.

Saf hale getirilerek emek sarfedilen mâdenlerden 1/40, ham maddelerden de 1/5 zekât almayı öngören İmam Mâlik, definelerin zekâtında, ister emek sarfedilsin, ister edilmesin, eskiden gayr-i Müslimlerin toprağa gömdükleri definelerden de 1/5 zekât alınması görüşünü savunmuştur.[98]

İmam Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) ile İmam Şâfiî (v. 204/819), mâdenlerin, nisaba göre zekâta tâbi olmaları gerektiği görüşünü kabul etmişlerdir. Bunların dayandıkları delil, gümüş ve altın nisabında kaydetti-

---

(94) Buhârî, Tecrid-i Sarîh terc. c. V, s. 310 ve Nesâî, Sünen, c. V, s. 312.
(95) Dâmad, c. I, s. 212 bkz. Buhârî, Tecrid-i Sarîh, terc. c. V, s. 311.
(96) Târifât-i Seyyid, s. 312.
(97) Buhârî, Tecrid-i Sarîh, tercüme, c. V, s. 311.
(98) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 47 vd.; Zürkânî, Muvattâ şerhi, c. II, s. 46 vd.

ğimiz: «200 dirhem gümüş ve 20 dînar altından zekât vermek gerektiğini» emreden Hadîs-i Şerîf'tir.[99]

Ancak Hanbelî mezhebine göre mâdenler, kâfirlerin toprağa gömdükleri mal olması hasebiyle, definelerden ayrılmaktadır. Defineler ganimet mallarına benzediklerinden, 1/5 zekâta tâbidirler.

Mâdenler, definelerden ayrı bir özellik arzettikleri için, diğer zekât malları gibi belli bir nisaba tâbidirler. Bunlarda gümüş ve altında olduğu gibi, 200 dirhem veya 20 miskale ulaşmak şarttır. Defineler birden elde edildikleri için, bir senelik zaman geçmesi de şart değildir; elde edilenin tümünden 1/5'i alınır. Defineler bu bakımdan toprak mahsullerine benzemektedirler.[100]

İmam Âzam Ebû Hanîfe ise, üzerlerinden sene geçmeyi ve nisab miktarını doldurmayı şart koşmaksızın bütün define ve mâdenlerden 1/5 zekât lâzım geldiği görüşünü savunmuştur. Delili, yukarıda meâlini zikrettiğimiz Hadîs-i Şerîf'in umumî oluşudur.[101]

*
* *

Yukarıda kaydedilen bilgilerden anlaşıldığına göre, İmam Mâlik, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, yer altı zenginliklerini kaynak olarak değil de ham madde ve işlenmiş maddeler olarak iki kısımda mütalâa etmekte ve bağlı bulunduğu statüye göre 1/40 ve 1/5 zekâta tâbi olmaları gerektiğini kabul etmektedirler.

Ebû Hanîfe (v. 150/762) ve diğer müçtehitlerin yaşadıkları devirlerde mâden denilince ilk akla gelen şey, altın ve gümüş gibi maddelerdi. Buna binaen mâdenler ve defineler bahsinde altın ile gümüşten misal verilmiştir.

Oysaki medeniyet ilerledikçe mâden ocaklarından yüzlerce ürün elde edilmiştir; yer altı kaynaklarından petrol ile petrolden istihsal edilen birçok maddeler keşfedilmiştir.

İmam Âzam Ebû Hanife, Hadîs-i Şerîf'in umumîliğine dayanarak mâden ve definelerde 1/5 zekât alınması esasını kabul ettiğine göre, günümüzde toprak altından çıkan bütün ürünlerle kıyamete kadar çıkacak olanların da aynı hükmün umumîliği içine girmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber devrinde ve yakın zamana kadar keşfedilmeyen pet-

---

(99) bkz. Aynî, Buhârî şerhi, c. IV, s. 283 ve İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 580 ve Abdur-Rahmân el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. VIII, s. 240.

(100) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 25.

(101) bkz. Aynı eser, aynı sayfa ve Dâmad, c. I, s. 212.

roller de yeraltında depo edilmiş birer hazine olduklarına göre, rikâzın hükmü içine girmektedirler; bunlar yer altı zenginliklerindendirler.

İslâm dininin büyüklüğü, meseleler karşısında küllî ve umumî hükümler koymasındadır. Yukarıdaki târifinden de anlaşılacağı gibi, Hadîs-i Şerîf'te yeraltı kaynakları ifadesi geçmektedir. Bu ifade define, mâden, petrol ve bundan sonra bulunacak bütün maddelere şâmildir.

Hadîs-i Şerîf'te bu maddelerden 1/5 zekât alınması esası vazedildiğine göre, ister işlenmiş halde bulunsun, ister ham madde halinde bulunsun, her ikisinden de 1/5 zekât alınmasını kabul eden Ebû Hanîfe'nin görüşü, diğerlerine göre İslâm dininin gerçeklere uygun hükümlerini ifade etmesi bakımından en doğru görüş olduğu kanaatindeyiz.

Zira ham maddelerden verilecek 1/5 zekâtla, işlenmiş maddelerden verilecek zekât arasında bir fark yoktur. Bunların menşelerine itibar olunmak gerekir. Çünkü bunlar toprak altı zenginliklerindendirler. Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin kabul ettikleri görüş, gümüş ve altın nisabı ile mâdenleri aynı statüde mütalâaya zorladığından kabulüne imkân yoktur.

İşlenmiş maddeler satılırken emeğ göre değerlendirildiğinden, ham maddelerle işlenmiş maddeler arasında bir fark gözetmeğe lüzum kalmamak gerekmektedir. Her iki çeşit mâdenlerden ve yer altı kaynaklarından da 1/5 zekât alınması lâzımdır.

C) TEMEL İHTİYAÇLAR

Zekâtın farz olmasının şartlarından biri de malın aslî ve zarurî ihtiyaçların dışında kalmasıdır. Keyfi ve lüks harcamalarla israflar bundan hariçtir. Malın zekâtında ayrıca üzerinden bir sene geçmesi şart koşulduğundan[102] temel ihtiyaçlar, senelik olarak hesap edilmelidir.

Temel ihtiyaçlar, bir sene müddetle mal sahibine tanınan bir muafiyettir. İslâm, mal sahiplerine zarar verilmemesi ve zekâtların muntazam olarak ödenmesi için, bir garanti olmak üzere malda böyle bir muafiyet sınırı tanımıştır. Buna mal sahibinin sigortası demek de mümkündür.

Keyfî ve zevkî harcamalara meydan verilmeden bütün zarurî ihtiyaçları te'min edilen bir Müslüman için, zekât ödemede hile ve sahtekârlık düşünmeye imkân bırakılmadan zekâtın ödenmesi böylece garanti ediliyor. Temel ihtiyaçlar, mal sahipleri için konulmuş âdilâne bir hükümdür. Biz burada nasların belirttiği hükümler, ilim adamlarının görüşlerinin ışığı al-

(102) Tirmizî, Sünen, c. II, s. 392.

tında temel ve zarurî ihtiyaçların nelerden ibaret olduğunu tesbit etmeğe çalışacağız.

Buhârî ve diğer Sünenlerde Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz temle ve zarurî ihtiyaçlar konusunda şöyle buyurmuştur: «*Müslümana atı ve kölesinden dolayı zekât yoktur.*»[103]

At ile köle (hizmetçi)'nin zarurî ihtiyaçtan sayılması, harplerde kullanıldıkları ve ev ihtiyaçlarında kullanılmak suretiyle İslâm dinince muhterem kabul edilen ve cemiyette köle mevkiinden kurtulan kadınlara, eski telâkkinin tam aksine olarak onları birer efendi durumuna çıkarmak ve kendilerine yardımda bulunmak düşüncesine binaendir.

Atlarla kölelerden başka zarurî ihtiyaçların tamamını tesbit eden bir Hadîs-i Şerîf'e rastlanılmamaktadır. Diğer temel ihtiyaçların nelerden ibaret bulunduğunu Hz. Peygamber devrindeki ashabın yaşayışlarını bildiren rivayetlerden ve ilim adamlarının bu bapta ileri sürdükleri fikir ve mütalâalardan öğrenmekteyiz. Şimdi biz bu görüşleri ve rivayetleri kaydettikten sonra günümüzde zarurî ihtiyaçtan sayılabilecek eşya ve maddelerin neler olduğunu tesbite çalışacağız.

Buna binaen Hanefî âlimleri demişlerdir ki; bir ilim adamının büyük bir servet kıymetine denk olacak kadar kitapları bulunsa, fakat hepsine de ihtiyacı olsa ona zekât verilebilir; ancak ihtiyaçtan fazla nisabı dolduracak kadar kitabı bulunduğu takdirde ona zekât verilmez.

Ticaretle uğraşanların da meskenleri, hizmetçileri, yiyecek, giyecek ve binecekleri ile çoluk-çocuklarının yiyecek ve giyecekleri, ticaret gayesine mâtuf kullanmadıkları bâzı süslü çanaklar, inci, at ve ticaret için olmayan eşyadan israfa kaçmamak şartı ile zekât lâzım gelmez. Zira zekâtın nisabında nemâ (büyüme) şarttır. Adı geçen eşya ticaret gayesi dışında kullanmak için bulundurulduğu takdirde, büyüme imkân ve maksadı bulunmadığından zekâta tâbi değillerdir.[104]

Yukarıda kaydettiğimiz görüşler bize şu noktayı hatırlatıyor:

Zekât verilecek fakirlerin hayat seviyelerinin çok düşük olması şart değildir. Hizmetçi tutabilecek seviyede maddî gücü olan bir Müslüman, eğer geçim sıkıntısına mâruz kalıyorsa, hizmetçisini terke mecbur edilmeyip ona zekâttan yardım yapılabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, hizmetçi bulundurmak lüks olmayıp temel ihtiyaçlardandır. Bu durum bize gösteriyor ki, bir Müslümanın zengin sayılabilmesi için epey miktarda maddî bir güce sahib olması gerekiyor.

---

(103) Buhârî, Sahîh, c. II, s. 121; bkz. Müslim, Sahîh, c. II, s. 676; Tirmizî, Sünen, c. II, s. 389; Nesâî, Sünen, c. V, s. 25 ve Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 369.

(104) bkz. Serahsî, Mebsût, c. II, s. 197 vd.

Günümüzde ise 20 miskal altın (96 gr.)'ın piyasadaki değeri olan 2000 TL. ile bir Müslüman, senelik zarurî ihtiyaçlar çıkıldıktan sonra zengin sayılıyor. Halbuki hizmetçi, silâh, ev ve ev eşyasının da temin edilmiş bulunması lâzımdır. Zarurî ihtiyaçları giderilmeyen kimse, nasıl zengin sayılabilir?

Temel ihtiyaçlar konusunda Yusuf el-Kardâvî şu görüşü ileri sürüyor: «Bizim kanaatimiz, temel ihtiyaçlar insanlar için zamanın şartlarına ve gelişmelere göre değişebilir. En doğrusu, temel ihtiyaçların tesbitinin rey ve içtihada, devlet adamlarının takdirine bırakılmasıdır.

«Burada itibar edilecek husus, zekât vermesi gereken kimsenin, bakmakla mükellef bulunduğu çoluk-çocuğu, ana-babası ve akrabasının da temel ve zarurî ihtiyaçlarıdır. Zira onların ihtiyaçları kendi ihtiyacı gibidir.

«Temel ihtiyaçlar şartını ortaya koymakla İslâm vergi hukuku, ancak yakın zamanlarda medenî vergi sisteminin ortaya koyduğu vergi muafiyetini asırlarca evvel kurmakla öne geçmiş bulunmaktadır.»[105]

Daha önce de belirttiğimiz gibi İslâm, Müslümana bir nevi vergi olarak yüklediği zekât farîzasında azımsanmayacak kadar bir muafiyet sınırı koymuştur. Günümüzde bir Müslümanın senelik ihtiyacı, binek ve hizmetçi masrafları dahil 30.000 TL. civarında bir para eder. Mükellefin hayatı bununla garanti altına alınmaktadır ki, fert için bu bir hayat sigortası demektir.

Müslümanın zekât verirken senelik yiyecek, giyecek masrafları ile ömür boyu barınacağı ev, ev eşyası ve hizmetçi masraflarını çıktıktan sonra elinde kalan maldan zekâtın alınması, aynı zamanda zekât ödemeğe teşvik edici bir mahiyet arzetmektedir.

Bugünkü vergi muafiyet sistemi ile İslâm'ın tanıdığı muafiyet sınırı karşılaştırıldığı takdirde arada kıyas götürmeyecek kadar büyük fark bulunduğu görülür.

Meselâ, bir kimsenin senelik zarurî ihtiyaçları orta derecede bir yaşayış nazar-ı itibara alınırsa, ev kirası da vermeğe mecbur olanlar için 18.000 TL. olarak kabul edildiği takdirde hizmetçi ve binek masrafını da buna eklersek 30.000 TL. civarında bir meblâğa ulaşır. 30.000 TL. günümüzde normal yaşama hakkına sahip olmak için zarurî ihtiyaçtandır. Bu harcamadan sonra eğer Müslümanın elinde nisap miktarı mal kalırsa bu maldan zekât alınır. Nisab miktarını zarurî ihtiyaçlara ait masraflara eklersek ancak 40-45.000 TL. veya bu değerde malı bulunan kimse zekât vermeğe zorlanabilir. Yalnız şu noktayı da belirtmek icabeder ki, gereken masrafı yapmak veya yapmamakta fert serbest bulunduğundan, fazla mas-

---

(105) bkz. Kardâvî, Fıkh'uz-Zekât, c. I, s. 152.

rafı tercih etmezse, o zaman yaptığı masraf ne ise o kadarı çıkarılır, geride kalan mal nisabı doldurunca ondan zekât alınır.

1) Cessas (v. 370/580), «Ahkâm'ul-Kur'an» adlı tefsirinde temel ihtiyaçlar konusunda şöyle diyor: «Bâzı ilim adamları 200 dirhem gümüş veya bunun karşılığı olan mesken, ev eşyası, hizmetçi ve zarurî ihtiyaçlarda kullanılan at gibi temel ihtiyaçtan fazla eşyaya sahip olan kimse müstağnî sayılır; başkasından yardım isteyemez. Hanefî mezhebinin görüşü de budur. Bunun delili, Ebû Bekir el-Hanefiyye'den rivayet edilen şu Hadîs-i Şerîf'tir: «Kim 200 dirhem gümüş (640 gr.) tutarında malı bulunduğu halde dilenirse haksız yere istemiş olur.»[106]

2) Saîd b. Cüber'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Evi, hizmetçisi, binek ve silâhı olan kimseye bunlara ihtiyacı olmasa da zekât verilebilir.[107] Mâlikî mezhebini görüşü de bu yoldadır.

Mâlikî fıkhı «el Müdevvene»'de şöyle bir rivayet nakledilmiştir: «Ömer b. Abd'il-Azîz, evi, hizmetçisi ve bineği bulunan kimseye zekât verilmelidir, demiştir.»[108]

3) Gâlib b. Ubeydillah'ın İmam Hasan'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Resûlüllah (s.a.v.)'in ashabı 10.000 dirhem (100.000 TL.) değerinde silâh, zırh ve mülkleri bulunduğu halde zekât kabul ederlerdi.»[109]

4) İbrahîm en-Nahaî'den de şu rivayet nakledilmiştir: «Ashab, evi, hizmetçisi bulunan kimseyi zekât almaktan menetmezlerdi.»[110]

5) İmam Mâlik'in bu konudaki görüşü dikkate şâyandır. El-Müdevvene'de Mâlikî mezhebinin görüşü şöyle belirtiliyor: «İmam Mâlik'e: evi ve hizmetçisi bulunan kimseye zekât verilip verilmeyeceği soruldu. O da şöyle cevap verdi:

— Devirlere göre hüküm değişir. *Eğer oturduğu evi satıp bunun parası ile başka ucuz bir ev temin edip, geride iaşesini sağlayacak kadar para artmazsa, ona zekât verilebilir. Eğer mevcut evini satıp parası ile ihtiyaca cevap verecek normal bir ev satın alabilir ve geride iaşesini temin edecek kadar para artarsa, bu takdirde o kimse zengin sayılacağından ona zekât verilemez.*[111]

---

(106) Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, varak 564, Nur-i Osmaniye ktp. yz. nüsh. No: 81/107.

(107) Ebû Bekir er-Râzî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 130.

(108) Mâlik, el-Müdevvene, c. I, s. 57.

(109) Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, c. I, s. 564.

(110) Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, Nur'u Osmaniye ktp. yz. nüs. varak No: 564, No: 81/107.

(111) bkz. Malik, el-Müdevvene, c. I, s. 55.

6) Hanefî mezhebine göre temel ihtiyaçlar:

Hanefî mezhebine göre, ihtiyaca cevap verebilecek mesken, zarurî giyim eşyası, ev eşyası, binek hayvanları, hizmetçi ve harplerde kullanılan silâhlarla ilim adamlarının istifade için bulundurdukları kitaplar, zarurî ihtiyaçtan sayılmaktadır.[112]

Yiyecek maddeleri ile sanatkârlara lâzım olan âletler ve ziraatle uğraşanların kullandıkları ziraat araçları da zarurî ihtiyaçlardan mâdut olup, bunlardan zekât lâzım gelmez.[113]

Hanefî mezhebine göre, bir kimsenin 1000 dirhem parası ve 1000 dirhem de borcu olsa, buna karşılık ticarî gaye dışında kullandığı 10.000 dirhem değerinde bir evi ile hizmetçisi bulunsa, bunlardan zekât vermesi gerekmez. Zira elindeki para borcuna mahsup edileceğinden yok hükmündedir. Ev ile hizmetçi de zarurî ihtiyaçlardandır. Binaenaleyh bunların satılıp borca verilmesi gerekmez. Borç karşılığındaki para da yok hükmünde bulunduğundan, evi ve hizmetçisi bulunması Müslümana zekât verilmesine mâni değildir. Çünkü bunlar onun ihtiyaçlarını gidermiyor, belki artırıyor. Ev tâmir ister, hizmetçi masraf ister. Hatta bu konuda Hasan-i Basrî'den şöyle bir rivayet nakledilmektedir:

«Hz. Peygamber devrinde 10.000 dirhem parası bulunan bir kimseye zekât vermek helâl oluyordu. Kendisine:

— Bu nasıl olur? Denilince, cevaben:

— Bir kimsenin bu para değerinde evi, hizmetçisi, zırh ve silâhı bulunurdu. Bu eşyaya sahip olan ashap bunları satıp paraya çevirmekten de menedilirlerdi.»

Temel ihtiyaçlar konusunda Hanefî ve Mâlikîlerce kabul edilen görüşe göre, karşımıza şöyle bir mesele çıkıyor: acaba bir Müslümanın elinde hizmetçi, ev, ev eşyası, silâh ve binek satın alabilecek kadar parası bulunsa, bu kimse şer'an zengin sayılabilir mi?

Ashaptan 10.000 dirhem (Hz. Peygamber devrindeki satın alma gücüne göre, 100.000 TL.) değerinde hizmetçi, ev ve ev eşyası ile silâh ve bineğe sahib oldukları halde zekât kabul edenler bulunduğunu öğrendiğimize göre, günümüzde bir Müslümanın bu kadar parası elinde bulunsa, ihtiyaçlarına sarfettiği takdirde o paradan elinde bir şey kalmazsa zekât vermesi gerekmez. Eğer ihtiyaçlarına sarf etmeden nisap miktarı ve daha fazla parayı elinde bulundurursa o takdirde zekâtını vermesi gerekir.

---

(112) bkz. İbn-i Humam, Feth'ul-Kadîr, c. I, s. 487.
(113) bkz. Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 383.

Ç) EŞYANIN ZEKÂTINDA KIYMET ÖDENMESİ

Buraya kadar zekâta tâbi malların nisapları ile nisaba girmeyen temel ihtiyaçlar hakkında gerekli malûmatı serd ettik. Şimdi de eşyanın zekâtında kıymet ödenmesi, yâni zekâtta eşya yerine değerinin ödenmesi konusunu inceleyeceğiz. Bunun için de önce ticaret mallarının zekâtında takip edilecek yolu kaydetmekle işe başlayalım.

a) Ticaret Mallarının Zekâtında Kıymet Ödeme :

Ticaret mallarının zekâtı para zekâtında tâkib edilen statüye tâbidir. Parada 1/40 zekât verilmesi gerektiği gibi, ticaret mallarında da aynı nisbette zekât vermek gerekir. Ticaret malları ister eşya olsun, ister altın ve gümüş gibi nakitler olsun, değeri hesab edilerek zekâtı ödenir. Bu mallarda yine 1/40 hesabı ile eşya cinsinden zekât vermek de mümkündür.

Bir sene zarfında nisap miktarı ve daha fazla ticaret malları, sene sonunda neye baliğ oluyorsa hepsi hesap edilerek değerinin 1/40'ı üzerinden zekât ödenir veya değerinin 1/40'ına denk eşya verilir.

İlim adamlarının ekserisine göre ticaret malları da zekâta tâbidir. İbn-i Münzir (v. 319/931), üzerinden bir sene geçen ticaret malları nisap miktarına ulaştığı takdirde, ondan zekât lâzım geldiği hususunda ilim adamlarının ittifak halinde bulunduklarını söylüyor. İbn-i Ömer ile İbn-i Abbas'dan da bu görüş nakledilmiş olup «Fukaha-i Seb'a» denilen yedi büyük müçtehit ile Hasan-i Basrî, Sevrî, Evzaî, Şafiî, Ebû Ubeyd, İshak ve Rey mektebi mensupları da bu görüştedirler.[114]

Hanbelî fıkhı «el-Muğnî»'de İmam Mâlik ve Dâvud'dan nakledilen bir rivayete göre ticaret mallarından zekât lâzım gelmeyeceği hususu kaydedilmiş ise de[115], Mâlikî mezhebinin en eski ve muteber kaynaklarından biri olan «el-Müdevvene» ile «El-Muvattâ»'da İmam Malikî'nin görüşü şöyle belirtiliyor :

«Bir kimsenin ticarette kullandığı ve kendisine borç yüklemeyen maldan zekât lâzım gelir. Malın sahibi, başlangıç olarak herhangi bir ayı seçer ve bu ayda ticarî eşyasının gerçek değerini tesbit ettikten sonra para ve eşyadan elde ne varsa onları da hesap ederek nisap miktarına ulaştığı takdirde bunlardan zekât verir.[116]

Amr b. Hammas'dan rivayet edildiğine göre, babası hayvan derileri

---

(114) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 29-30.
(115) bkz. Aynı eser, aynı sayfa.
(116) Mâlik, el-Muvattâ, c. I, s. 25; bkz. el-Müdevvene, c. II, s. 14.

ile boynuz satıcılığı yapardı. Elindeki mal tükenince bir o kadar daha satın alarak onları da satar, böylece elinde hiç bir zaman nisap miktarı mal toplanmazdı.

Bir gün Hz. Ömer kendisine rastladığı sırada omuzunda satmak için yüklendiği deriler bulunuyordu. Hz. Ömer ona:

— Ey Hammas! Bunların zekâtını öde, dedi.

Hammas da:

— Benim zekât vermeği gerektirecek kadar malım yoktur deyince, Hz. Ömer:

— Malını kıymet et, dedi. Hammas da bunun üzerine malını kıymet ederek zekâtını ödedi.[117]

Hanbeli mezhebi de Ebû Dâvud'un rivayet ettiği şu Hadîs-i Şerîfe istinaden, ticarî eşyadan zekât lâzım geleceği görüşünü kabul etmiştir:

«Semure b. Cündeb'in şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlüllah (s.a.v.) bize satış için bulundurduğumuz mallardan zekât vermemizi emrederdi.»[118]

Yine «Dârekutnî»'de Ebû Zer'den şu rivayet nakledilmiştir: Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu duydum: «Deveden, koyundan ve giyim eşyasından zekât lâzım gelir.»

Eşya ticaret maksadı ile kullanıldığı zaman, üzerinden bir yıl geçince sahibi onu kıymet ederek tuttuğu değer üzerinden zekâtını verir. Nisap miktarı ticarî eşyası bulunup üzerinden bir yıl geçince, sahibi onun değerinin 1/40'ını zekât olarak verir.[119]

Ebû Hanîfe mezhebine göre, ticarî eşyada ne olursa olsun, değeri nisap miktarına ulaşınca ondan zekât lâzım gelir. Yalnız ticarî eşyanın değerini hesap ederken altın nisabı üzerinden mi, yoksa gümüş nisabı üzerinden mi hesap edileceği meselesi ortaya çıkmaktadır. Bunun için, fakirlere en yararlı taraf tercih edilir. Zekâtta ticarî eşyanın kıymeti paraya, paranın kıymeti de eşyaya ilâve edilerek hesap edilmelidir.[120]

b) Diğer Malların Kıymetini Ödemek:

Yukarıdaki malûmattan anlaşıldığına göre, ticaret eşyasında kıymet üzerinden zekât ödenmesi gerektiği gibi, zekâta tâbi diğer malların zekât miktarının ayn yerine değeri üzerinden ödenmesi de mümkündür. Bu hu-

(117) Aynı eser, s. 15.
(118) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. ; Tirmizî, Sünen, C. II, s. 357.
(119) İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 29-30.
(120) İbn-i Humam, Feth'ul-Kadîr, c. I, s. 528.

susta en mâkul görüşü Ebû Hanîfe mezhebinde bulduğumuzdan, bu görüşü ve dayandığı delilleri kaydetmekle yetineceğiz.

Şihabud-Din Ahmed el-Heytemî (v. 974/1567) şöyle diyor: «Koyun ve develerin zekâtını, o memleketin kullandığı gümüş veya altın para cinsinden ödemek caizdir. Çünkü bunların zekâtını vermekten maksat, fakirlere fayda sağlamaktır. Eşyanın değerini para olarak ödemekle aynı fayda sağlanmaktadır.[121]

Hanefî mezhebine göre zekât, fitre, öşür ve keffareti gerektiren hallerde ödenecek mallarda ayn yerine değerini ödemek caizdir

Bu mezhep saliklerinden bazıları eşyanın yerine ödenecek kıymeti, bedel olarak anlamışlar ve eşya bulunmadığı veya ödemek imkânı olmadığı takdirde onun yerine değeri ödenebileceği şeklinde mütalâa etmişlerdir. Fakat bu görüşlerinde yanılmışlardır. Halbuki durum böyle değildir. Zira bedel, aslın bulunmadığı zamanlar içindir. Bahis konumuz olan Hanefî mezhebinin görüşü, malın kendisi elde bulunduğu ve ayn olarak ödeme imkânı olduğu zaman onun değeri üzerinden zekât ödemenin caiz olduğudur.

Meselâ, beş deveden bir deve zekât vermek nas itibarı ile olup kıymet itibarı ile değildir. Zira Peygamber Efendimiz deveden deve almayı emretmiştir. Ancak Hz. Peygamber, develerin az bulunduğu devirlerde mal sahiplerine kolaylık olması için başka cinsten zekât vermeyi emretti. (beş devede bir koyun vermek gibi.) Fakat mal sahibi cömertlik eder de beş devede bir deve verirse bu kolaylığı terketmiş olur.

Yalnız başına nakdin kıymeti itibar edilmemekle beraber, biri diğeri ile karşılaştırıldığı takdirde, yekdiğerine nisbetle kıymet itibar edilir.[122] Meselâ, bir kimse bir adamın değerli bir gümüş çanağını kıracak olsa, aynı çanağın altından kıymetini ödemesi gerekir. Bu, kullar hakkında böyle olduğu gibi, Allah'ın hakkı bulunan ve haklarında nas sabit olan nisap mallarında da böyledir. Durum bu şekilde olunca, şöyle diyebiliriz: Bir adamın 100 dirhem kıymetinde sekiz dinar altını ile 100 dirhem gümüş parası bulunur ve üzerinden de bir yıl geçerse, Ebû Hanîfe'ye göre kıymetleri itibariyle bu paralardan zekât lâzım gelir.[123]

Eşyanın Değeri Üzerinden Zekât Ödemede Hanefî Mezhebinin Dayandığı Deliller:

1) «*Onların mallarından zekât al.*» meâlindeki Âyet-i Kerîme. Bu

---

(121) Heytemî, Tuhfet'ul-Muhtâc, c. III, s. 220, Kitâbuz-Zekât.
(122) Az sonra bu hususta bilgi verilecek.
(123) Serahsî, Mebsut, c. II, s. 175.

Âyet, alınacak zekât miktarının mal olduğunu açıklıyor. Para da, daha önce izah edildiği gibi mal olduğuna göre eşya yerine zekât olarak verilebilir.

2) *Hz. Peygamber'in deve nisabındaki şu beyanı: «Beş devede bir koyun vermek gerekir.»*[124]

Hz. Peygamber'in zekâta tâbi malların nisaplarında beyan buyurduğu naslar, (o devirde para bulmakta güçlük çeken) mal sahiplerine bir kolaylık sağlanması içindir. Yoksa mutlaka her malın zekâtı kendi cinsinden ödenecek diye bir kayıtlandırma mânasını taşımaz. Beş devede (bunların 1/40'ına tekabül eden) bir deve bulunmadığından, Hz. Peygamber beş devenin 1/40 değerinde bir koyun vermeyi emretmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, beş devede bir koyun vermekten maksat bunun değeri olup aynı değildir.

3) *«Hz. Peygamber bir defa zekât develeri arasında büyük hörgüçlü dişi bir deve görmüştü. Zekât tahsildarına kızdı ve: sizi insanların mallarının en iyisini almaktan yasaklamadım mı? Buyurdu. Bunun üzerine zekât tahsildârı:*

— Ben onu iki devenin yerine aldım, deyince Peygamber Efendimiz sükût buyurdular.»[125]

Bundan da anlaşılıyor ki, iki deve yerine kıymetli bir deveyi almak, ancak kıymet takdiri itibarı ile olabilir.

4) *Muaz b. Cebel Yemen'de yaptığı bir konuşmada şöyle dedi: «Zekât yerine bana «Hamîs» getirebilirsiniz.»*[126] Bu da ancak kıymet itibarı ile olabilir. Bunun mânası şudur: Fakiri mala sahip kılmak ve onun ihtiyacını gidermek. İhtiyacın giderilmesi koyun vermekle hasıl oluyor; çoğu zaman koyun yerine onun kıymetini vermek daha faydalı olmaktadır.[127]

Bu delillere biz şunları da ilâve ediyoruz:

5) *Enes b. Mâlik'den rivayet edildiğine göre Yüce Allah'ın, Resûlüne emrettiği zekât farîzası hakkında Hz. Ebû Bekir'in kendisine yazdığı mektup'da aynen şöyle denilmektedir:* «... Kimin zekât mükellefiyeti beş yaşında bir deve verecek sayıya ulaşır da develer arasında bu yaşta bir deve bulunmayıp dört yaşında deve bulunursa, o kimseden dört yaşındaki deve kabul edilir; mal sahibi de bunun yanında mümkün olursa (yaş farkı olarak) ya iki koyun veya (iki koyun karşılığı olarak) 20 dirhem verir.

Bir kimsenin zekât mükellefiyeti dört yaşında dişi bir deve verecek

---

(124) Nesâî, Sünen, c. V, s. 19 vd.; İbn-i Mâce, c. I, s. 575 ve Ebû Dâvud, c. I, s. 358.

(125) Serahsî, Mebsut, c. II, s. 175.

(126) Hamîs: beş zirâ (375 cm.) uzunluğundaki bir giyeceğe denir.

(127) Serahsî, Mebsut, c. II, s. 175.

sayıya ulaşır da bu yaşta zekât verecek bir deve bulunmaz ve ancak beş yaşında dişi bir deve bulunursa bu deve ondan kabul edilir; fakat zekât memuru (yaş farkı olarak) mal sahibine ya 20 dirhem para veya iki koyun verir...»[128]

Hattâbî (v. 388/998) bu Hadîs-i Şerîf'in izahında şöyle diyor: «burada koyunlardan her biri ile 20 dirhem'in, hadd-i zâtında asıl olup bedel olmadıklarına delil vardır.»[129]

D) ZEKÂT MALLARININ BİRBİRİNE İLÂVE EDİLMELERİ

Küçük ve büyük baş hayvanların nisaplarında ayrı ayrı cins hayvanların birbirine ilâve edilerek nisabı doldurmakta hesap edilmelerinin mümkün olmadığını görmüştük. Her çeşit hayvan kendisi için belirtilen sayıya ulaşmadıkça ondan zekât lâzım gelmez.

Altın ve gümüş nisabında ise ihtilâf vardır. Hanefî mezhebi ile Rey mektebi mensuplarına göre, gümüş ile altın paralar yek diğerine nisbetle değerleri üzerinden nisaba girerler.[130]

Diğer Mezhep imamlarına göre ise, bunlar mecburen ayn olarak hesap edileceklerinden, eşyanın fiatı değillerdir. Binaenaleyh kıymetleri itibarı ile de, ağırlıkları itibarı ile de yekdiğerine ilâve edilerek nisabı doldurmakta hesaba girmezler. Her ikisinin de belli ağırlığı, yâni gümüşün (640 gr.)'ı altının da (96 gr.)'ı doldurmaları gerekir.

Hububat maddeleri, meyve ve diğer toprak ürünlerinde, kalite bakımından bâzı farklılıklar bulunsa da meyvelerin çeşitleri, üzüm, buğday ve diğer hububatın birbirine ilâve edilerek nisabı doldurmakta hesab edilebileceği hususunda ilim adamları ittifak halindedirler.

Yine ticaret eşyası ile paranın birbirine eklenerek nisabı doldurabileceği hususunda da ittifak vardır. Yalnız İmam Şâfiî, ticaret malları, altın veya gümüş paradan hangisi ile satın alınmışsa yalnız ona ilâve edilerek hesap edilebileceği görüşünü kabul etmektedir. Yâni eğer ticaret eşyası gümüş para ile satın alınmışsa ona ilâve edilir, altın para ile alınmışsa altına ilâve edilir. (Günümüzde altın ve gümüş para kullanılmadığına göre, İmam Şâfiî'nin bu görüşü eski devirlere ait olarak kalmaktadır.)

İlim adamları hububat ve meyveler dışında diğer zekât mallarının ni-

---

(128) Buhârî, Sahîh, c. II, s. 117; bkz. Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 358; İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 575.

(129) Aynî, c. IV, s. 361.

(130) bkz. Altın ve gümüş nisabında kıymet itibarı bahsi, s.

sapta birbirlerine ilâve edilmeyecekleri konusunda da yine ittifak halindedirler.[131]

E) ALTIN VE GÜMÜŞ NİSABINDA BÂZI GÖRÜŞLER

Buraya kadar muhtelif cins varlıkların asgarî zenginlik sınırları ile kıymet üzerinden zekâtlarının ödenmesi ve nisapta eşya ve paranın birbirine ilâve edilme konularını açıklamaya çalıştık. Hayatî ve iktisadî önemi haiz değişmez birer unsur olmaları bakımından, hayvanlar ve muhtelif cins toprak ürünlerinin nisapları her devirde bâkîdir. Fakat, gümüş ve altın gibi Hz. Peygamber devrinde para olarak kullanılan nakitlerin piyasa ile alâkalı olarak zaman ve mekânlara göre değiştikleri, eşyaya nisbetle eski değerlerini muhafaza etmedikleri bir gerçektir. İleride bu hususta fikir yürüterek mukayeseler yapacak ve eşya ile para arasındaki değişme nisbetini göstermeğe çalışacağız.

Esas konuya girmeden önce kendi kendimize şöyle bir soru soralım :

— Acaba altın ve gümüşün nisabı, günümüzde ve daha sonraki devirlerde, Hz. Peygamber devrindeki piyasaya göre mi, yoksa içinde yaşadığımız zamanın çeşitli ülkelerdeki piyasasına göre mi hesap edilecek? Başka bir ifade ile, Hz. Peygamber devrindeki para, eşyaya göre taşıdığı değeri muhafaza ediyor mu? Muhafaza ediyorsa ne olacak? Farazâ değerini kademe kademe kaybettiğini ve edeceğini düşünürsek ne olacak? Bu durumda Müslümanlar o devrin ölçülerine göre mi zengin sayılacaklar, yoksa zamana göre piyasadaki değişmeler de göz önünde bulundurularak nisap için o devrin parası değil de eşya mı esas tutulacak? İşte konumuzun can noktasını bu mesele teşkil etmektedir.

Şimdi biz bu bapta ilim adamlarının ileri sürdükleri görüşleri kaydettikten sonra, Hz. Peygamber devrindeki zekât mallarına ait kaynaklarda bulduğumuz fiyatları ve günümüzde aynı eşyanın fiyatları ile Hz. Peygamber devrindekilerin fiyatları arasında beliren değişme nisbetlerini madde madde sunacak ve meselenin önemini ortaya koymaya çalışacağız.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber devrinde gümüşün nisabı 200 dirhem (640 gr.), altının nisabı 20 miskal (96 gr.) idi. Pey-

---

(131) bkz. Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 361; Bu bapta Mezheplerin görüşleri için bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 73 vd.; Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 108; el-Muvattâ, c. I, s. 274 ve Serahsî, Mebsût, Zekât bahsi, Zamm'ul-Ecnas.

gamber Efendimiz zamanında piyasada esas olan gümüş para olup, altın sonradan onun değerine göre tedâvüle girdi. Ancak günümüzün altın nisabı hakkında bâzı ilim adamlarının ileri sürdükleri görüşleri zikretmekte fayda mülâhaza ettiğimizden, önce bu görüşleri aşağıya alıyoruz.

1) *İbn-i Hubeyb el-Endülüsî* (v. 238/853) : İbn-i Hubeyb'e göre, her memleketin ahalisi nisabı kendi paralarının değerine göre ayarlamalıdır.

2) *İbn-i Abd'il-Berr* (v. 338/949) : Bu zat da Endülüs dirhemlerine nisbetle diğer memleketlerin dirhemleri arasında tartı ve değer bakımından fark bulunduğunu zikretmiştir.

3) *Fetâvâ-i Fadlî'de* şöyle bir kayıt vardır : nisapta her memleketin kendi dirhem ve dinarları (yâni paraları) itibar edilmelidir.

4) *Bir kavle göre de,* bâzı ilim adamları nisabı ağırlık olarak değil de adede göre itibar etmişlerdir.[132]

F) ALTIN VE GÜMÜŞ NİSABINDA KIYMET İTİBARI

Altın nisabının 200 dirhem gümüş nisabına göre ayarlandığı gerek Hz. Peygamber devri ve gerekse aynı iktisadî şartların hüküm sürdüğü müçtehitler devrinde bu mevzûda bir problem bahis konusu olmamıştır. Bu sebeple ilim adamlarının çoğu 200 dirhem gümüşe karşılık 20 dînar altından zekât lâzım geldiği görüşünü eskiden olduğu gibi kabul etmişlerdir. O devirde böyle bir mesele üzerinde durmak lüzumu hissedilmemiş, altının nisabı gümüşe göre tartı ile hesap edilegelmiştir.

İmam Mâlik, Şafiî, Ebû Hanîfe ve ashabı, Ahmed b. Hanbel ile diğer fakîhler topluluğu bu görüştedirler.[133]

Daha ilk devirlerde altının kıymet kazanacağı ihtimali göz önünde bulundurularak onun nisabında bâzı görüşleri ileri sürülmüştür. Aşağıda bu nokta üzerinde duracak ve altın ile gümüşün nisaplarındaki değişme nisbetini belirtmeğe çalışacağız. Altın ve gümüşün nisabı hakkında iki esasta hülâsa ettiğimiz görüşleri kaydettik. Şimdi bu mevzuda ortaya konan bir üçüncü görüşü belirtelim.

İlim adamlarının bâzıları, altının nisabını 20 dînar olarak değil de gümüş nisabının değerine göre itibar etmişler ve ister 20 dînar olsun, ister 20 dînardan fazla olsun, altının kıymeti 200 dirhem gümüşün değerine ulaşmadıkça ondan zekât lâzım gelmediği görüşünü savunmuşlardır. Bun-

---

(132) Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. VIII, s. 242.

ların gerekçeleri, altının nisabı hakkında Hz. Peygamber'den sağlam bir rivayetin bulunmayışıdır.

Altının nisabı hakkında Hasan b. Umare yolu ile Hz. Ali'den rivayet edilen : «Altının zekâtını 20 dînar'da yarım dînar olarak verin» meâlindeki Hadîs-i Şerîf, ilim adamlarının ekserisine göre, yalnız Hasan b. Umâre yolu ile rivayet edildiği için garîb'tir. Buna binâen onunla amel edilmesi gerekmez.

Altın nisabındaki ihtilâf 40 dînara kadardır. Kırk dînar'da ise ihtilâfsız 1 dînar zekât vermek gerekir. Zira malların zekâtı 1/40 hesabı iledir.[134]

Altın nisabında kıymet itibar edilmesini kabul eden Kâdı İyad : ağırlığı 20 miskal'den az da olsa, altının kıymeti 200 dirhem'e ulaşınca ondan zekât lâzım gelir. Bu böyle olduğu gibi, aksine 20 miskal altının değeri 200 dirhem'e baliğ olmadıkça da ondan zekât vermek gerekmez.[135]

Tâbiînden Hasan-i Basrî, Zührî, Atâ, Tâvus, Süleyman b. Harb ve Eyyûb es-Sahtiyânî de bu görüştedirler.[135]

Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ile İmameyn, altının nisabında değeri değil, ağırlığı esas kabul etmişlerdir. Onlara göre değeri ne olursa olsun, altının ağırlığı 20 miskal (96 gr.) olmadıkça ondan zekât vermek gerekmez. Yine onlarca altın ve gümüş, para olarak kabul edilmediklerinden, birbirine ilâve edilerek nisabı dolduramazlar. Her ikisi için belirtilen nisap, ağırlık olarak tamamlanmalıdır.[136]

Mâlikî ve Hanefî mezhepleri, bu konuda daha isâbetli düşünerek altın ve gümüşün gerek Hz. Peygamber devri ve gerekse kendi devirlerinde, eşya karşılığında kullanılan para olduklarını, binaenaleyh bunların nisaplarında yek diğerine nisbetle kıymetin esas alınmasını müdâfaa etmişlerdir.

Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü belirtirken Serahsî (v. 490/1097), Hanefîlerin en eski ve mûteber kaynaklarından biri olan «Mebsût»'da çok geniş bilgi veriyor. Bizi daha iyi tatmin etmesi bakımından konu ile ilgili bâzı meseleleri aşağıya alıyoruz :

«Zekâtın farz oluşunda kıymetin tesiri ayn'ın tesirinden daha çoktur. Öyle ki, kıymet itibarı ile nisap tamamlanırsa; ağırlık yönünden ister tamam olsun, ister olmasın, zekât vermek farz olur.»[137]

---

(133) Aynî, Umdet'ul-Kârî, c. IV, s. 285.

(134) bkz. İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 234.

(135) bkz. Aynî, Buhârî şerhi, c. IV, s. 287 ve İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 3 vd.

(136) bkz. Aynı eser, aynı sayfa ve Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 35; Serahsî, Mebsut, c. II, s. 193.

(137) Aynı eser, c. III, s. 15.

«Bir kimsenin 100 dirhem gümüşü ile 100 dirhem kıymetinde 8 dînar altın parsı bulunsa ve üzerinden bir sene geçse, Ebû Hanîfe'ye göre o kimseye zekât farz olur. Zira değer itibarı ile altının nisabı 200 dirhem'e ulaşmıştır.

«Yine Ebû Hanîfe'den rivayet edildiğine göre, bir kimsenin 99 dirhem gümüş parası ile 5 dirhem kıymetinde bir dînar altın parası bulunsa, buna göre 95 dirhem'in değeri 19 dînara ulaşacağından, 1 dînar daha ilâve edilince ondan zekât vermek gerekir.

«Bu durumda şu mesele ortaya çıkıyor: aslında bazen altın gümüşün değerine göre, bazen de gümüş altının değerine göre hesap ediliyor. Bu durum, fakirlere daha fazla menfaat sağlamak ve ihtiyatlı davranmak bakımından böyle düşünülmüştür.

«Yine bir kimsenin 150 dirhem gümüş parası ile 50 dirhem değerinde 5 dînar altını bulunsa, her ikisi nisabı dolduracağından ittifakla bu paradan zekât lâzım gelir.

«Bunun gibi, bir kimsenin 15 dînar altını ile 5 dînar değerinde 50 dirhem gümüş parası veya 10 dînar altını ile 10 dînar değerinde 100 dirhem gümüş parası bulunsa, yine ittifakla ondan zekât vermek gerekir.»[138]

*
**

İşte görülüyor ki Ebû Hanîfe'ye göre nisapta altın ve gümüş, ağırlık olarak değil de kıymet olarak, yâni piyasada eşya karşılığında geçerli para olarak kabul edilip ona göre hesap edilmekte ve değerleri üzerinden biri diğerine ilâve edilerek nisabı tamamlayacakları görüşü müdâfaa edilmekte; aynı zamanda bunlar arasında kayd-i ebediyet şartı ile değişmez bir ölçü olarak herhangi bir esasa bağlanmayıp, umumî bir hükme dayandırılmaktadır.

Bu görüş, Tâbiînden Hasan-i Basrî, Katâde, İmam Mâlik, Evzaî, Sevrî ve Rey mektebi mensuplarının kabul ettikleri görüştür. Bunların gerekçeleri, her ikisinin de sağladıkları fayda yönünden birleşmeleridir.[139]

Kaynaklarda altın ve gümüşün yekdiğerine nisbetle değer olarak nisaba tâbi oldukları ve birbirlerine ilâve edilerek hesap edilmeleri konusunda yukarıda bahsettiğimiz meseleler cinsinden geniş malûmat vardır. Bizi

---

(138) Aynı eser, c. III, s. 21; Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 2.
(139) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 3.

ilgilendiren ve konumuz açısından delil teşkil edenleri burada zikrettik. Daha geniş malûmat için kaynaklara müracaat edilmelidir.[140]

Ebû Hanîfe ve Rey mektebi mensuplarının kabul ettikleri bu görüş, bizim kuvvetle tercihimizdir. Zira altın ile gümüş, Hz. Peygamber devrinde ve yakın zamanlara kadar para olarak kullanılmakta, kâğıt para ise kullanılmamakta idi. Hatta kâğıt para ile mâdenî paralardan zekât lâzım gelmeyeceği hususu kaynaklarda mevcuttur[141]. Bu da bize gösteriyor ki, o devrin parası altın ve gümüştü. Sonradan kâğıt ve mâdenî paralar icad edilerek birçok memleketlerde bunlar da altının değerine göre tedâvüle girdi. Nitekim günümüzde kâğıt ve mâdenî para kullanılmaktadır. Kâğıt para, altın ve gümüşün yerini almış olup aynı işi görmektedir. Kâğıt ve mâdenî paraların nisabını hesap ederken değerine bakıp ağırlığına itibar etmemekteyiz. Şâyet ağırlığa bakılırsa, mâdenî paradan 10 adet liralık, nisabı doldurur. Bu takdirde 10 TL. sına sahip olanın zengin sayılması gerekir. Kâğıt parayı da ağırlık ölçüsüne göre hesap edersek, bu sefer tek binlik kâğıt paralar üzerinde 100 tanesi bu ağırlığa ancak ulaşabildiği için 100.000 TL.'sına sahip olanın zengin sayılması gerekecek. Bu hesaplar bizi şu neticeye götürüyor : *para ister altın olsun, ister gümüş ve ister kâğıt ve mâdenî para olsun, ağırlığına göre değil, kıymetine göre hesap edilmelidir.* Buna göre yukarıda kaydettiğimiz Hanefî ve Mâlikî mezheplerinin görüşü diğerlerine nazaran daha kuvvetli görünmektedir.

Burada bir noktayı daha belirtmek gerekiyor: başlangıçta altın gümüşün değerine göre tedâvüle girmişti. O devirde gümüş altından daha kıymetli idi. Fakat sonradan gümüş mâdenlerinin altına nisbetle daha bol miktarda elde edilme imkânının hasıl olması, gümüşün değerini düşürmüş; altın kıymet kazanmıştır. Öyle ki, günümüzde gümüş, altından üç misli daha düşük değerdedir. Eğer gümüşü esas almak gerekirse o zaman altın nisabının 20 miskalden aşağı düşmesi gerekecektir. Gümüşün üç misli değer kazandığını kabul edecek olursak, bu takdirde altın nisabının 20 miskalden yukarı çıkması, yâni 60 miskâle ulaşması gerekecektir. Bundan anlaşılıyor ki, bugün gümüş, nisapta değişmeyen bir ölçü olma vasfını kaybetmiştir.

Altın ve gümüşün yekdiğerine göre değer kaybettikleri sabit olduğunu belirttikten sonra, eşya ile altın ve gümüş arasındaki nisbetin değişip değişmediğini de araştırmamız gerekiyor ki, standart bir ölçü bulmaya muvaffak olalım.

---

(140) Daha geniş bilgi için bkz. Serahsî, Mebsût, c. II, s. 20 vd. — 193 vd.

(141) Şâfiî, el-Ümm, c. III, s. 86; Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 52; Kardâvî, Fıkh'uz-Zekât, c. , s. 272 ve Muhammed Hüsneyeyn el-Adevî, et-Tibyân fî Zekâtil-Esmân, c. I, s. 271.

G) PARA İLE EŞYANIN MUKAYESESİ

Altın ve gümüş para ile zekâta tâbi eşya arasında istikrarlı bir muvazenenin bulunduğu gerek Hz. Peygamber devri, gerek dört halîfe devri ve gerekse büyük müçtehitlerin yetiştikleri devirlerde, böyle bir mesele bahis konusu değildi. Fakat zaman ve şartlar değişti. Yeni mâden kaynakları keşfedilmesi sebebiyle para eski değerini kaybetti. Hele gümüş altına nisbetle üç misli değerini kaybetti. Bu iki mâdenin değerlerinden daha da kaybedip etmeyecekleri malûm değildir.

Dünya durmadan ilerliyor; çalışıyor. Yer altı ve yer üstü kaynakları keşfediliyor; çeşitli elementler elde ediliyor. Daha yakın zamanlara kadar anâsır-ı erbaa (dört element) diye bilinen elementlerin 103 olduğu ortaya kondu. Yarın bu elementler belki de 203'e ve daha fazlasına baliğ olacaktır.

Gök âlemi de, ayın fethedilmesi ile artık insanlığın emrine girmeğe başlamıştır. Bugün ay'a çıkan insanlar, yarın kim bilir hangi yıldızlara çıkacaklardır. Gelecekte bu gök ülkelerinde dünya para piyasasını altüst edecek bir mâdenin bulunmayacağını kim teminat altına alabilir? Şayet para mikyası olan altın yerine, daha kıymetli bir mâden bulunup dünya para piyasasına hâkim olan devletlerce geçerli kabul edilerek tedâvüle girerse ve altın ile gümüş, demir ve alüminyum gibi her tarafta bolca bulunacak ve eşyaya göre ölçü kabul etmeyecek derecede değerlerini kaybedecek olursa, bu iki mâden yine zenginlik ölçüsü olmakta devam edecekler midir? Hiç şüphe yok ki, bu soruya verilecek cevap müspet değildir. Çünkü ölçüler hiç değişmedikleri takdirde ölçü olmakta devam edebilirler. Çok az da olsa değişme tahakkuk ederse, muvazene sarsılacağından, artık ölçü olarak kabul edilemezler.

Meselâ, 1 kg. ağırlık ölçüsü, dünyanın her yerinde her zaman aynı ağırlığı muhafaza ettiği için, ağırlık mikyası olarak kabul edilmiştir. Şâyet bir veya birkaç gr. fark gösterecek olursa, o andan itibaren ağırlık ölçüsü olmaktan çıkar.

Para da aynen böyledir. Hz. Peygamber devrinde hayvan ve eşyanın değerlerine eş olarak asgarî zenginlik ölçüsü kabul edilen 20 dînar (96 gr.) altın ile 200 dirhem (640 gr.) gümüş, piyasadaki eşyaya paralel olarak değerlerini korudukları müddetçe ölçü olma vasfını haizdirler. Büyük müçtehitlerin içinde yaşadıkları devir, asr-ı saadet piyasasından farklı bulunmadığı ve zaman bakımından o devre yakın olduğu için, bu konu bir mesele teşkil etmemiştir. Fakat, içinde yaşadığımız asrı göz önünde bulundurarak, Hz. Peygamber devrindeki para ile günümüzdeki parayı, yâni

altın ve gümüşü mukayese edersek, bugünkü altın ve gümüşün satın alma gücünün birçok maddelerde önemli farklar gösterdiğini görürüz. Aşağıda bu farkları misaller vermek suretiyle belirtmeğe çalışacağız.

Esas konuya girmeden önce tekrar şu soruyu soralım: *acaba altın ve gümüş zenginlik için değişmez birer ölçümüdürler? Asr-ı saadetten bu yana satın alma güçleri azalmasına ve eşyanın değerinin yükselmesine rağmen ölçü olma vasıflarını muhafaza ediyorlar mı? Muhafaza etmiyorlarsa ne olacak?*

Yine caba zaman ve mekâna bağlı olarak piyasadaki değişmelere ve alt-üst olmalara rağmen insanların hiç bir zaman müstağni kalamayacakları küçük ve büyük baş hayvanlar, toprak mahsulleri ve diğer ürünler; kısaca eşya mı, yoksa piyasadki dalgalanmalarla değişen, değişmeğe müsait olan ve değişmeyeceği hiç kimse tarafından garanti edilemeyen altın ve gümüş paralar mı ölçü kabul edilecek? İşte bütün mesele bu sorunun cevabını vermektedir. Biz bu sorunun cevabını vermek için, önce Hz. Peygamber devrinde bu paraların satın aldıkları eşya ile günümüzde satın alabildikleri eşyayı; daha başka bir deyişle, o devirde eşya nisabı olarak tâyin edilen malların fiatları ile bugünkü fiatlarını tesbit etmeğe çalışarak aradaki farkı imkânların müsâade ettiği kadar açık bir şekilde göstermeğe çalışacağız.

Ğ) HZ. PEYGAMBER DEVRİNDE PARA VE EŞYA

Zekâta tâbi para ve diğer malların önemli bir kısmını daha önce nisapları açısından incelemiştik. Şimdi ise, bu eşya ile o devirde para olarak kullanılan altın ve gümüş (dirhem ve dînar) arasında bir muvazene bulunup bulunmadığını araştıracağız. Bunun için de en eski kaynaklara baş vurarak tesbit ettiğimiz en bariz delilleri madde madde sunacağız. Ancak bize daha kesin kanaat vermesi bakımından, önce Hz. Peygamber devrinin hayat seviyesini göstermeğe ve günümüzdeki hayat seviyesi ile mukayese etmeğe çalışacağız.

1) HZ. PEYGAMBER DEVRİNDEKİ HAYAT SEVİYESİ:

Hz. Peygamber zamanında eşyanın değer karşılığı olarak nisapları tesbit edildiği anlaşılan altın ve gümüş ile eşya arasındaki muvazene, bize o devrin hayat seviyesi hakkında bir fikir vermektedir.

Temel ihtiyaçlar, daha önce de belirtildiği gibi nisaba dahil değildir. Hz. Peygamber devrinde 10.000 dirhem takribî (100.000 TL.) tutarında

ev, ev eşyası, silâh, zırh, hizmetçi vs. mülkleri bulunduğu halde ashab zekât kabul ediyordu.[142]

Zekât vermede temel ihtiyaçlar muafiyete tâbi olduğu gibi, elde bulunan malın senelik ihtiyaçtan fazla olması da şart koşulmuştur. Buna göre nisap miktarı malın, bir ailenin normal ihtiyaçlarını bir sene müddetle karşılayabilecek güçte bulnması gerektiği anlaşılıyor. Zarurî ihtiyaçlar dışında bir sene geçinecek kadar para ve eşyaya sahip olmayanlar zekâttan muaftırlar.

Şeyh'ul-İslâm Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî (v. 1176/1672), Ebû Saîd el-Hudrî Hadîsini zikrettikten sonra nisap ölçülerinin hikmetini açıklarken aynı kanaati belirterek şöyle diyor :

«Nisap için hububat maddeleri ile hurmadan (meyvelerden) 5 ölçek (1000 kg.)'lık bir sınırın konulmasının sebebi, bir aileye normal ölçülerde yettiği içindir. En küçük bir aile ise, karı koca ve hizmetçi ile bunlar arasında bir çocuk vs. den ibarettir. İnsanın umumiyetle yiyeceği miktar, senede bir rıtıl (2464 gr.) veya bir Müd'dür (yaklaşık olarak 18 litre). Böyle bir ailede her fert için bu miktar yiyecek maddesi düşünüldüğü takdirde, bu onlara bir sene yettiği gibi, bir miktar artarak katık masrafını bile karşılardı.

«Gümüşten 200 dirhem nisap takdir edilmesinin sebebi, fiatları mûtedil ve birbirine uygun bulunan birçok memleketlerde küçük bir ailenin tam bir senelik bütçe masraflarını karşılamasına binaendir.

«Deve nisabında, zekâtının kendi cinsi dışından koyun ile ödenmesi emredilmiştir. Bu da deve gibi iri yapılı bir hayvanın dölünden, döşünden ve yününden faydalanıldığı için, sekizde bir kıymetini teşkil eden zekât miktarı hususunda, menfaatı bol koca bir hayvanın yok edilmesi, hayır ve menfaatle *kâbil-i telif* olmadığından, bir koyun bir devenin 1/8'ine denk addedilerek deve zekâtında bir koyun vermek farz kılınmıştır. Birçok sahih Hadîslerde varid olduğu üzere, asr-ı saadette bir deve kâh sekiz, bazen de 12 koyuna denk kıymette hesabedilmiştir. Bu itibarla deve nisabında beş adet, koyun nisabının asgarî miktarı sayılmıştır.[143]

Yukarıda arzettiğimiz malûmat, Hz. Peygamber devrinde zekâtın nisabının tâyininde göz önünde bulundurulan esaslar dahilinde, o devrin hayat seviyesi hakkında bizlere fikir vermektedir.

---

(142) bkz. Cessas, Ahkâm'ul-Kur'an, c. I, s. 464; Ebû Yusuf, Kitâb'ul-Harac, c. I, s. 55; İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 130; Mâlik, el-Müdevvene, c. I, s. 57 ve Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, yaz. nüsh. Süleymaniye ktp. No: 81/107.

(143) Şâh Veliyyullah, Huccet'üllah'il-Bâliğa, c. I, s. 506.

2) HZ. PEYGAMBER DEVRİNDEKİ HAYAT SEVİYESİ İLE GÜNÜMÜZÜN MUKAYESESİ:

İşte görülüyor ki, Hz. Peygamber devrinde tâyin olunan nisap miktarları, bir ailenin normal bir şekilde senelik geçimini temin edecek kudrette idi. Yâni kırk koyun değerinde varlığı bulunanlar ancak zengin sayılıyordu.

İslâm dinine göre zekât vermekte hizmetçi masrafları, ev eşyası ve binek de zarurî ihtiyaçtan sayıldığı için, o devrin hayat seviyesinin günümüzdeki yaşama seviyesinden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. *O devirde bir kimse 200 dirhem gümüş (640 gr.) veya 20 miskal altın (96 gr.) ile bir sene bir aileyi geçindirebiliyor ve 40 koyun satın alabiliyordu.*

Halbuki günümüzde, eskiden 40 koyun ile beş deve veya 30 sığırın fiatı kabul edilen ne 200 dirhem gümüş ve ne de 20 miskal altın'ın değerleri ile bir kimse, senelik ihtiyacını gidermek şöyle dursun, asr-ı saadetin hayat şartlarına nazaran bir aylık geçimini bile temin etmekten uzaktır. Zira bugün 2000 TL. geliri olan bir kimse bununla hizmetçi ve binek ile bunların masraflarını karşılayamaz. Hele gümüşü ele alacak olursak büsbütün güçsüz olduğunu görürüz. 200 dirhem gümüşün değeri günümüzde 800 TL. civarındadır. Altın nisabının değeri ise 2000 TL. ediyor ki, ne gümüş, ne de altın senelik aile masrafını karşılamaktan uzaktırlar.

Fakat eşya ve hayvanlar için konulan nisap sınırı bugün ayn olarak da değer olarak da normal bir ailenin senelik geçimini temin edebilecek güce sahiptir. Meselâ, 40 koyun, beş deve, 30 sığır ile 1000 kg. toprak mahsulü (buğday gibi) bir aileyi normal ölçüler dairesinde geçindirir. Netice olarak görülüyor ki, eşyada bir değişme olmamasına rağmen, Hz. Peygamber devri piyasasına nisbetle parada muazzam bir değişme vardır.

Hz. Peygamber devrindeki eşya ve hayvanların nisapları ile bunların karşılığında konulan altın ve gümüş paraların nisapları arasındaki nisbetsizliği daha yakından izleyebilmek için, aklımıza takılması kuvvetle muhtemel bulunan o devirdeki para nisabının eşya karşılığında konulmuş fiat durumunda olup olmadığını araştırmakta fayda mülâhaza etmekteyiz. Binaenaleyh bu hususu da inceleyelim.

3) ALTIN İLE GÜMÜŞ NİSABI EŞYA NİSABININ KARŞILIĞI MI İDİ?:

Hz. Peygamber devrindeki hayat seviyesi hakkında bir fikir edindikten sonra, para nisabının eşya nisabı karşılığı olup olmadığı konusunda fikir yürüterek meseleyi vuzuha kavuşturmaya çalışacağız.

Başta Rey mektebi mensupları ile Ebû Hanîfe mezhebi olmak üzere eşyanın zekâtının ayn olarak da, değeri hesap edilerek de verilebileceği görüşünde olduklarını görmüştük.[144]

Eşyanın zekâtı değer üzerinden verilmeyeceği görüşünü ileri sürenlere göre, Hz. Peygamber devrindeki nisapları tâyin edilen altın ve gümüş paralar, para olarak değil de diğer eşya cinsinden birer mâden gibi kabul edilmişlerdir. Bunların ağırlıklarına itibar edilip, kıymetleri ne olursa olsun bu ağırlık ölçüsü tamam olunca onlardan zekât vermek gerekir.

Birinci görüşü savunanlar, ikinci görüş sahiplerine göre daha doğru düşündükleri, gerçeklerden anlaşılıyor. Zira altın ve gümüş, eşya olarak nisaba girmemişlerdir. Eğer diğer mallar gibi ayn olarak kabul edilecek olsalardı, bu takdirde mâdenler hükmüne girerek 1/5 zekâta tâbi olmaları gerekirdi.

Ayrıca, Hz. Peygamber devrinde nisap miktarları tâyin olunan altın ve gümüş, piyasada para olarak kullanılıyor; bunlar dışında ne kâğıt ve ne de mâdenî paralar tedâvülde değildi. Para olarak piyasada kullanılan altın ve gümüşün eşya gibi ayn olarak kabul edilmesine imkân yoktur. Böyle kabul edildiği takdirde, altın ve gümüşün hem para, hem de mâden statüsünde mütalâa edilmesi gerekir ki, bu mümkün değildir.

Eğer altın ve gümüş ayn olarak düşünülürse, o zaman mâdenler ve defineler hükmüne gireceğinden, 1/5 hesabı ile zekâta tâbi olması gerekirdi. Çünkü mâdenler statüsünde mütalâa ediliyor. Binaenaleyh nisapta zikri geçen altın ve gümüş, Hz. Peygamber devrinde para idi. Ve aynı zamanda bunlar eşyanın karşılığı bulunuyorlardı. Kanaatler ve rivayetler de bu yoldadır.

Nitekim Hz. Ömer Halife bulunduğu sırada yaptığı konuşmada bu hususu teyid etmektedir. Konuşma, hata ile bir Müslümanı öldürmenin para cezası hakkındadır.

Hz. Peygamber, hata ile bir Müslümanı öldürmenin diyeti olarak ya 100 deve, yahut 200 sığır veya 2000 koyun ödenmesini emretmiştir.

Bu konuda ileride bilgi verilecektir.

Hz. Peygamber, durum ve icaplara göre köylü ve şehirliler için ödeme kolaylığı olması bakımından para veya hayvan veya kumaş cinsinden ceza ödemeyi tâyin etmiştir. Develerin fiyatları artınca para cezasını da artırmış, fiyat düşünce düşürmüştür.

Hz. Peygamber devrinde 100 deve, 200 sığır ve 2000 koyunun fiyatı

(144) bkz. Eşyanın kıymeti üzerinden zekâtın ödenmesi bahsi.

400 dînar ile 800 dînar arasında ve buna muadil olan 4000 dirhem ile 8000 dirhem arasında değişmiştir.[145]

Hz. Ömer halife olunca, yaptığı bir konuşmada develerle diğer diyet hayvanlarının pahalandığını söyleyerek diyet cezasında ödenecek parayı eşyanın kıymetine denk olarak 800 dînar'dan 1000 dînar'a, 8000 dirhem'den de 10.000 dirhem'e yükseltmiştir.[146]

Bu rivayetler bize Hz. Peygamber devrinde eşya karşılığında tâyin edilen altın ve gümüş nisaplarının para ve aynı zamanda eşyanın fiyatı olduklarını; ayn olarak düşünülmediklerini açıkça göstermektedir. O devirde mâdenî paralarla kâğıt paraların bulunmayışı da buna bir delil teşkil eder.

Günümüzde ise, altın ve gümüş paraların yerine birçok memleketlerde kâğıt para ve mâdenî paralar kullanılıyor. Eğer altın ve gümüş nisabında tâyin edilen miktar, fiyat olarak değil de, eşya gibi mâden (ayn) olarak ağırlık hesabı ile düşünülür ve kabul edilirse, bu takdirde Hz. Peygamber devrinde bulunmayan mâdenî ve kâğıt paralardan zekât vermek gerekmeyecekti. Nitekim bu çeşit paraların tedâvülde olmadığı devirlerde yaşayan müçtehitler de aynı görüşü kabul etmişlerdir. Yukarıda bundan bahsetmiştik. Şâfiî, Mâlikî ve diğer mezhep imamları bu fikirdedirler[147].

Halbuki günümüzde altın ve gümüş paralar piyasada yok gibidir. Devletçe birçok ülkelerde kâğıt ve mâdenî paralar, altın para hükmünde kabul edildiği ve aynı işi gördüğüne göre, bunlardan zekât lâzım gelmeyeceği görüşünü kabul etmeğe imkân yoktur. Zira o takdirde kâğıt ve mâdenî paraların para olmadığını kabul etmek gerekecektir. Bu ise gerçeklere aykırıdır; paranın para olmadığını ve 1400 sene evvelki devirde yaşandığını iddia etmek kadar gülünçtür. Oysaki kâğıt ve mâdenî paralarla günümüzde insanlar zengin sayılmakta, mükellef tutulmakta ve onlara cezaî müeyyideler tatbik edilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, altın ve gümüş, asr-i saadette para olarak değil de ayn (ağırlık) olarak hesap edilirse, bu takdirde günümüzdeki mâdenî ve kâğıt paraların da ayn olarak itibar edilmesi ve ağırlıkları hesap edilerek zekâta tâbi olmaları gerekecektir. Fakat bu, büyük ölçüsüzlükler doğurur. Böyle bir hesaba girişmeğe imkân olmadığına göre, eşya ya-

---

(145) bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 877 ve Nesâî, Sünen, c. IV, s. 43.

(146) bkz. Serahsî, Mebsût, c. XXVI, s. 26-76 ve İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. II, s. 344 vd.

(147) bkz. Şâfiî, el-Üm, c. III, s. 86; Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 52; Kardâvî, Fıkh'uz-Zekât, c. I, s. 272 ve et-Tibyan fi Zekât'il-Esman, s. 33.

nında nisapları belirtilen altın ve gümüşün, eşyanın fiyatı olarak kabul edilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Durum böyle olunca, o devirdeki hayvanlarla eşyanın günümüzdeki fiyatlarını itibar etmek mecburiyeti ortaya çıkıyor.

Para ile eşya arasındaki değişmeyi daha müdellel olarak aydınlığa kavuşturmak için, Hz. Peygamber devrinde zekâta tâbi olduğu beyan buyurulan eşyanın fiyatlarını, en eski kaynaklarda rastladığımız kayıtlara ve aklî delillere dayanarak tesbit etmeğe çalışacak; eşya ile altın ve gümüş paralar arasındaki değişme nisbetini mukayese imkânına sahip olacağız.

4) HZ. PEYGAMBER DEVRİNDE ZEKÂTA TÂBİ EŞYANIN FİYATLARI :

Hiç bir devirde eşyanın fiyatının kesin bir şekilde tesbiti mümkün olmamakla beraber, kaynaklarda tesbit ettiğimiz bâzı deliller, Hz. Peygamber devrinde zekâta tâbi malların fiyatları, o devirdeki eşyanın değeri ve paranın satın alma gücü hakkında bize fikir vermektedir. Fiyatları tesbit edilen zekât malları şunlardır :

a) **Deve'nin Fiyatı :**

Develerin Hz. Peygamber devrindeki fiyatları zaman ve şartlara göre değişmiştir.

«Amr b. Şuayb'ın dedesinden riyayet edildiğine göre, Resûlüllah (s.a.v.) (diyet cezası olarak ödenecek) 100 deveye, köylüler için 400 dînar veya buna denk gümüş para (4000 dirhem) fiyat koymuştur. (İnsanların ellerinde daha çok) develer bulunduğu zamanlarda onları kıymet ederek, pahalandıkları zaman fiyatlarını yükseltir, ucuzladıkları zaman da noksanlaştırırdı. Hz. Peygamber devrinde develerin fiyatı 400 dînar ile 800 dînar veya buna denk gümüş paradan 4000 dirhem ile 8000 dirhem arasında değişmiştir.»[148]

Başka bir rivayette de Hz. Peygamber devrinde bir deve fiyatının 8 dînar veya buna muadil 80 dirhem olduğu belirtilmektedir.[149]

İmam Şâfiî, diyetler bahsinde ödenecek paranın asıl olduğunu kabul ederek Zührî'den rivayet edilen şu Hadîs-i Şerîf'e dayanıyor : «*Resûlüllah (s.a.v.) devrinde diyet cezası 100 deve olup her devenin kıymeti bir ûkıyye (50 dirhem) idi. Sonra develer pahalanarak her biri bir buçuk ûkıyye*

(148) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 878 ve Nesâî, Sünen, c. VIII, s. 43.

(149) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. VII, s. 760.

(75 dirhem) oldu. Daha sonra yine pahalanarak bir devenin fiyatı iki ûkıyye (100 dirhem)'e yükseldi.»[150]

Serahsî (v. 490/1097) «Mebsût»'unda develerin nisabı bahsinde, nisap miktarı olan beş devede kıymet itibar edilerek bir koyun verilmesi emredildiğini söyledikten sonra, iki yaşına girmiş bir devenin o devirde 40 dirhem değerinde olduğunu kaydediyor.[151]

«Câbir (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, kendisi bir yolculukta devesi üzerinde seyrederken devesi yorulmuştu. Bu esnada yanından geçen Hz. Peygamber, deveye bir kamçı vurarak (yürümesi için) dua etti. Bundan sonra deve öyle kuvvetli yürüdü ki, daha önce bu şekilde hiç yürümemişti.

Hz. Peygamber daha sonra (deveyi satın almayı teklif ederek): veresiye bir ûkıyye, buyurdu; hayır dedim. Sonra yine (satın almak üzere): veresiye bir ûkıyye teklif etti; bu defa devemi ona sattım. Fakat evime götüreceğim eşyayı bundan hariç tuttum.»[152]

Cevherî, Hadîs-i Şerîf'te geçen ûkıyye'den 40 dirhem kasdedildiğini beyan ederek, o zamanın örfünde bu kelimenin bu mânaya geldiğini söylüyor. Sonradan ûkıyye, çeşitli ülkelerde değişik değerlerin karşılığı olarak kullanılmıştır.[153]

Hz. Peygamber, ganimet mallarını taksim ederken bir deveye karşılık 10 koyun verdiği de kaynaklarda geçmektedir.

«Râfî b. Hadîc'ten rivayet edildiğine göre, ashab Resûlüllah (s.a.v.) ile beraber «Zül-Huleyfe» denilen yerde bulundukları sırada elde ettikleri ganimet mallarını Hz. Peygamber taksim etti. Ve bir deve karşılığında 10 koyun verdi.»[154]

İleride koyunun fiyatı bahsinde belirtileceği üzere, bir koyunun fiyatı 5 dirhem olduğuna göre 10 koyuna denk kabul edilen bir devenin fiyatı 50 dirhem olarak çıkıyor.

Hz. Ebû Bekir de Halîfe bulunduğu sırada para çoğalıp deve fiyatları yükselince, diyet için verilmesi gereken 100 devenin fiyatını 600 dînar ile 800 dînar arasında yükseltmiştir.[155]

Buna göre Hz. Ebû Bekir devrinde deve fiyatının altın üzerinden 8 dînar, gümüşten de 80 dirheme yükseldiği anlaşılmaktadır.

Hz. Ömer halîfe olunca bir konuşma yaptı. Ve develerin pahalandı-

---

(150) Serahsî, Mebsût, c. XXVI, s. 75.
(151) Aynı eser, c. II, s. 150.
(152) Aynî, c. VI, s. 436.
(153) bkz. Aynı eser, aynı sayfa.
(154) Nesâî, Sünen, c. VII, s. 221.
(155) bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. VI, s. 100.

ğını bildirerek diyet cezasında ödenecek deve fiyatlarının 10.000 dirhem'e yükseldiğini beyan etmiştir.[156] Buna göre, Hz. Ömer devrinde bir devenin fiyatı 100 dirhem'e yükselmiştir.

İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise, develerin fiyatı Hz. Peygamber devrinde 100 dirhem'e yükselmiş olup Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında 120 dirhem olmuştur.[157]

Yukarıda kaydettiğimiz rivayetlerden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber devrinde bir devenin fiyatı 40 dirhem veya 4 dînar ile 80 dirhem veya 8 dînar arasında değişmiş, Hz. Ebû Bekir devrinde de aynı değerler arasında yükselip alçalmıştır. Hz. Ömer devrinde ise, 10 dînar ile 100 dirhem'e yükseldiği anlaşılıyor. İbn-i Mâce ve Nesaî'de rivayet edilen Hadîs-i Şerîf'i esas alarak devenin Hz. Peygamber devrindeki son fiyatı 80 dirhem olduğunu kabul edersek, bize o devirdeki deve fiyatları hakkında bir fikir verebilir.

b) Sığırın Fiyatı :

Sığırın Hz. Peygamber devrindeki fiyatını da yine Hz. Peygamber devrinde ödenecek para cezasından öğrenmekteyiz. 800 dirhem'i 200'e bölerek bir sığırın fiyatını 40 dirhem olarak buluruz.

Hz. Ömer devrindeki fiyatı ise, 10.000 dirhem'in 200'e bölünmesi ile ortaya çıkar. O'nun zamanında sığırın fiyatı 50 dirhem idi.[158]

c) Koyunun Fiyatı :

Koyunun fiyatı, bütün kaynaklarda belirtildiğine göre 5 dirhem veya 0,5 dînar idi.[159]

Yalnız «el-Muğnî»'de Hanbelî mezhebinin görüşü, 100 devenin fiyatı 12000 dirhem olarak kabul edildiği için, bir koyunun fiyatı 6 dirhem veya 0,6 dînar olarak belirmektedir.[160]

---

(156) bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 878 vd.; Nesâî, Sünen, c. VIII, s. 43 ve Serahsî, Mebsût, c. XXVI, s. 76 vd. ve İbn-i Rüşd, Bidayet'ül-Müçtehid, c. II, s. 344 vd.

(157) bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. VI, s. 101; İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. VII, s. 761; Serahsî, Mebsût, c. XXVI, s. 75; Râzî, Tefsîr-i Kebîr, c. III, s. 424; Zürkânî, Muvattâ şerhi, c. IV, s. 31 ve Mâlik, el-Muvattâ, c. II, s. 850.

(158) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. V, s. 763; İbn-i Âbidîn, c. V, s. 505; Kâsânî, Bedeyî, c. VII, s. 254 ve Dürr-i Müntekâ şerhi, c. II, s. 638.

(159) bkz. Serahsî, Mebsût, c. II, s. 150; İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 579 ve 582; Kâsânî, Bedeyî, c. VIII, s. 254; Dürr-i Müntekâ şerhi, c. II, s. 638; İbn-i Âbidîn, c. V, s. 55 ve Dâmad, c. I, s. 191.

(160) İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. VII, s. 763.

Koyun fiyatının 5 dirhem olduğu görüşünü kabul edenlerin dayandıkları delil, nisabının 40 adet oluşu, buna karşılık gümüş ve altın nisaplarının da 200 dirhem veya 20 dînar olması hasebiyle para nisabının koyuna karşılık bir fiyat olarak konulmuş olmasıdır.[161]

Koyunun fiyatı hakkında Hz. Peygamber devrine ait şöyle bir rivayet nakledilmektedir :

«Sümame'den rivayet edildiğine göre, Enes (r.a.) kendisine Resûlullah (s.a.v.)'in emrettiği zekât farîzası hakkında şu yazıyı yazmıştı : kimin zekât mükellefiyeti 5 yaşında bir deve verecek seviyeye ulaşır da develer arasında bu yaşta bir deve bulnmayıp dört yaşında bir deve bulunursa, bu deve ondan kabul edilir, (yaş farkı olarak buna mukabil) mal sahibi zekât memuruna ya 20 dirhem para veya bu değerde iki koyun verir.

«Bir kimsenin de zekât mükellefiyeti dört yaşında dişi bir deve verecek sayıya ulaşır da bu yaşta bir deve yanında bulunmaz ve ancak 5 yaşında dişi bir deve bulunursa bu deve ondan kabul edilir; fakat zekât memuru buna mukabil (yaş farkı olarak) mal sahibine ya 20 dirhem para veya bu değerde iki koyun verir.»[162]

Bu Hadîs-i Şerîf.'e göre Hz. Peygamber devrinde bir koyunun fiyatının 10 dînara çıktığı anlaşılıyor gibi görünüyor. Fakat bu fiyat diğer kaynaklarda kabul edilen 5 dirhem fiyata muhalif düşmektedir. Burada iki ihtimal göze çarpıyor :

1) Hz. Peygamber devrinde koyun fiyatı 10 dirhem'e yükselmiştir.

2) Verilecek koyunlar, develerde yaş farkına mukabil olan 20 dînar değerinde olması gerektiğinden, esas koyun fiyatını göstermeyip hususî bir muamele ile ilgilidir.

İmam Âzam ile Şâfiî'ye göre Hadîs-i Şerîf'te beyan buyurulan koyunlar ve verilmesi emredilen para, deve zekâtında yaş farkı olarak tâyin edildiğinden, ayrı hususiyet arzetmektedir. Devenin her yaşına karşılık 20 dirhem fiyat konduğu, yaş yükselip alçaldıkça fiyatlarının da o nisbette yükselip alçalacağı görüşündedirler.[163]

Hadîs-i Şerîf'in metninden açık olarak anlaşılacağı üzere, 20 dirhem para veya bu değerde iki koyun verilmesinin emredilmesi, develerin yaş farkına mahsus bir muameledir. Yâni devenin beher yaşı 20 dirhem değerde hesap edilmiştir. Mükellef, fark olarak ya bu parayı ödeyecek veya bu para değerinde iki koyun verecekti. Binaenaleyh bu kayıt, bütün ko-

---

(161) bkz. Aynı eser, c. II, s 587.

(162) Buhârî, Sahîh, c. II, s. 117; bkz. Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 358 ve İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 575.

(163) bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 6; ve Feth'ul-Kadîr, c. I, s. 507.

yunların, özellikle zekâta tâbi koyunların (iki yaşında) fiyatlarının 10 dirhem olduğu mânasına gelmez. Zira koyunlar, yaşlarına ve vücut yapılarına göre değişik değer taşırlar.

Deve yaşında fark olarak verilecek koyunların 20 dirhem değerinde olmaları şart koşulmuş, fakat her ikisinin de mutlaka 10'ar dirhem fiyatta olmaları gerektiğine dair bir şart konulmamıştır. İki koyundan birinin 5 dirhem, diğerinin 15 dirhem olması ile 20 dirhemlik farkı dolduracağından, bu şekilde bir ödemenin yapılmasında bir mahzur düşünülemez. Bu husus da bizim fikrimizi kuvvetlendirmektedir.

Bir devenin o devirdeki fiyatı 40 veya elli dirhem olduğunu kaydettiğimize göre, iki yaşında bir devenin fiyatı kırk dirhem'e ulaşması da bu bapta bizlere ışık tutmaktadır.

Hz. Peygamber'in, ganimet mallarını taksim ederken bir deveye mukabil 10 koyunu hesap ettiğini yukarıda öğrendik. Bir deve'nin fiyatı hakkında 50 dirhem kaydı kaynaklarda bulunduğuna göre, bir koyunun fiyatı 5 dirhem çıkmaktadır. 40 dirhem olarak hesap edersek 4 dirhem çıkar ki, arada büyük bir fark yoktur. Bu kayıtlar koyun fiyatı hakkında bizlere kâfi derecede fikir veriyor.

ç) Hububat Maddelerinin Fiyatı:

Serahsî'nin «Mebsût»'da kaydettiğine göre, Hz. Peygamber devrinde insanlar ölçek hesabı ile alış-veriş yaptıklarından, toprak mahsullerinin nisabında beş ölçek (1000 kg.)'lık sınır tâyin edilmiş olup bunun değeri 200 dirhem idi. Bu değeri beşe bölersek bir ölçek (200 kg.) hububatın fiyatı 40 dirhem olarak çıkar.[164]

200 kg. hububat maddesi 40 dirhem veya dört dînar değerinde olduğuna göre, o devirde hububatın 1 kg.'ı 0,2 dirhem eder ki, günümüzde bunun değeri 80 kuruştur.

50 dirhem para ile Hz. Peygamber devrinde 10 koyun satın alındığı bilindiğine göre, 40 dirhem değerinde olan 200 kg. hububat maddesi ile 8 koyun satın alınabiliyordu demektir. Bugünkü fiyatlara göre 3600 TL. eder. Yâni 200 kg. hububat ancak 3600 TL.'sına satın alınabiliyordu. Bu durumda Arabistan, özellikle Mekke ve Medîne ile çevreleri ziraat memleketi olmadığından, hububat fiyatlarının hayvanlara nisbetle yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Hububat maddelerinin hepsinin aynı fiyatta olması, aklen ve hakika-

---

(164) bkz. Serahsî, Mebsût, c. III, s. 3 ve İbn-i Humam, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 3; Dâmad, c. I, s. 191.

ten imkânsız gibi görünme ihtimaline binaen şu noktanın açıklanmasında da fayda vardır: O devirde Mekke ile Medine ve çevrelerinde yiyecek maddesi olarak yetişen hububat, mahduttu. Hurma, üzüm, arpa ve bâzı yeşillikler gibi. İleride fitre nisabı bahsinde belirtileceği üzere, bu maddeler aynı fiyatta idiler. Asr-ı saadette Arabistan'da buğday mahsulü yetişmediğinden, onun değeri daha fazla idi. Fakat, zekât bahsinde buğdaydan bahsedilmemektedir. Bu bize gösteriyor ki bir ölçek hububat maddesinin aynı değerde olması, o memlekette mahdut sayıda mahsul yetişmesine binaendir. Orada yetişmeyen buğdayın aynı değerde olmayıp diğerlerine nazaran iki misli değer taşıması da buna bir delildir.

Kaynaklarda rastladığımız ve kaydettiğimiz kayıtlar, bize zekâta tâbi eşyanın karşılığında vazedilen gümüş ve altın nisaplarının fiyat olduklarını gösteriyor.

Zekâta tâbi malların fiyatları hakkında kaynaklarda rastladığımız değerler bundan ibarettir. Diğer eşyanın fiyatları ile ilgili değerler mevcut ise de, bizi zekâta tâbi malların fiyatları ilgilendirdiğinden, yalnız zekâtla alâkalı olanlarını zikretmekle yetiniyoruz.

İlim adamları bu fiyatları nereden bulduklarını belirtmemekle beraber, diyet cezasında ödenecek para miktarının eşya miktarına bölünmesinden bu neticeye vardıkları anlaşılmaktadır.

Bize daha kesin kanaat vermesi bakımından eşyanın yukarıda kaydettiğimiz fiyatlarını bulmak için, hata ile adam öldüren bir Müslümanın ödemekle mükellef bulunduğu para ve eşya cinslerini inceleyerek aynı neticeleri bulmaya çalışacağız.

5) HATA İLE BİR KİMSEYİ ÖLDÜRMENİN CEZASI:

Hata ile bir Müslümanı öldürmenin cezası diyettir. Diyette ödenecek tazminat çeşitleri, kaynaklardan öğrendiğimize göre şunlardır:

a) Deve,
b) Sığır,
c) Koyun,
ç) Elbise,
d) Altın,
e) Gümüş.[165]

(165) bkz. Kâsânî, Bedâyî, c. VIII, s. 254; İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. VII, s. 759.

Hz. Ömer, Atâ, Tâvüs, Fukahâ-i seb'a (Yedi büyük hukukçu), Sevrî, İbn-i Ebî Leylâ, Ebû Yusuf, İmam Muhammed bu görüştedirler.[166] İmam Âzam Ebû Hanîfe'ye göre ise diyette ödenecek tazminat çeşitleri eşyadan yalnız deve, paradan altın ve gümüş üzerindendir.[167]

Bunların adet ve miktarları ise şöyledir: 100 deve, 200 sığır, 2000 koyun, 200 elbise; gümüşten Hanefî mezhebine göre 10.000 dirhem, Şâfiî ve Mâliki mezheplerine göre ise, 12.000 dirhem; altından 1000 dînar.

Bu ceza nevilerinden bilhassa para üzerinde ihtilâf varid olmuştur. Bâzı rivayetlerde 100 deveye karşılık 10000 dirhem cezanın, Hz. Peygamber devrinde tâyin edildiği, diğer bâzı rivayetlerde de Hz. Ömer zamanında develerin pahalanması üzerine 10.000 dirhem'e çıkarıldığı kaydedilmiştir.

Şimdi diyet cinsleri ve miktarlarını tâyin eden Hadîs-i Şerif'lerden bâzılarını aşağıda zikredeceğiz:

«*Atâ b. Ebî Rebâh'dan rivayet edildiğine göre; Resûlüllah (s.a.v.) diyet cezasında deve sahipleri için 100 deve, sığır sahipleri için 200 sığır, koyun sahipleri için 2000 koyun, elbise sahipleri için 200 hulle elbisesi vermelerini emretmiştir.*»[168] Bu Hadîs-i Şerîf'i Ebû Dâvud rivayet etmiştir.

Bu Hadîs-i Şerîf'te geçen deve, sığır, koyun ve elbise sahiplerinden maksat, geçimlerini bunlarla te'min eden memleketlerin ahalisidir. Para diyetinde altın ve gümüş sahiplerinden kasdedilen, ayrı ayrı memleketlerin sâkinleridir. Altın ehli Şamlılarla Mısırlılar, gümüş ehlinden maksat da Iraklılardır.[169] Yâni altın ve gümüş para kullanan memleketlerin ahalisi için, kullandıkları para cinsinden eşyaya göre diyet ödenmesi gerekir. O devirde Şam ile Mısır'da altın para, Irak'ta ise gümüş para kullanıldığı için, bu tâbir kullanılmıştır. Günümüzde kâğıt ve mâdenî para kullanan memleketlerin ahalisine düşen ödeme şekli, eşya bulunmadığı takdirde bu paralar cinsinden olmasıdır.

Yine elbise sahipleri tâbirinden kasıt, o devirde veya daha sonraki devirlerde geçimlerini bu yoldan temin eden bölge sâkinleridir.

Hz. Resûlullah devrinde kumaş dokuma ve elbise ticareti, Yemen'e mahsus bir sanat olup burada «Bürd-i Yemânî veya Hulle» diye meşhur bir kumaş dokunup Arabistan ve diğer ülkelere ihraç edilmek sureti ile bundan kazanç temin edilirdi. Bu kumaş Araplarca çok kıymetli kabul

---

(166) bkz. Aynı eser ve aynı sayfa.

(167) bkz. Kâsânî, Bedâyî, c. VII, s. 254.

(168) Şevkâni, Neyl'ül-Evtâr, c. II, s 78 vd.; İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 877; ve Ebû Yusuf, Kitâb'ul-Harac, s. 92.

(169) Mâlik, el-Muvattâ, c. II, s. 850.

edilmekte idi. Hattâ uzun zamnlar Kâbe'nin örtüsü de bu kumaştan seçilmişti. Bu kumaş Yemenlilerin belli başlı bir geçim vasıtası ve ticaret metâı olduğundan, Hz. Peygamber o zaman «Bürd» denilen bu Yemen «Hulle»sinden 200 takım elbiseyi diyet karşılığı olarak koydu. Gümüş ve altından ödenecek nakit diyet cezalarının miktarı hakkında iki türlü rivayet nakledilmektedir :

1) *«Atâ b. Ebî Rebâh'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.), insanlar için diyet cezalarını şu şekilde tâyin etmiştir: deve sahipleri için yüz deve, altın sahipleri için 1000 dînar, gümüş sahipleri için (yâni gümüş para kullanan memleketlerin ahalisi için) 10.000 dirhem, koyun sahipleri için 2000 koyun, sığır sahipleri için 200 sığır, elbise sahipleri için (yâni elbise ticareti ile uğraşarak geçimlerini sağlayanlar için) 200 takım hulle elbisesi.»*[170]

«İbn-i Abbas'dan rivayet olunduğuna göre: bir adam öldürüldü de Peygamber Efendimiz onun diyeti için 12000 dirhem para cezası tâyin etti.»[171]

2) Diyette ödenecek para cezasında gümüş ile altının miktarını Hz. Ömer'in değiştirdiği rivayet edilmektedir. Bu hususta da iki türlü rivayet mevcuttur :

«Ebû Ubeyd es-Selmânî'den rivayet edildiğine göre Ömer b. Hattab, diyet cezalarını şu şekilde tâyin etmiştir: altın paradan 1000 dînar, gümüş paradan 10.000 dirhem, deve sahipleri için 100 deve, sığır sahipleri için 200 sığır, koyun sahipleri için 2000 koyun, elbise ticareti ile geçim sağlayanlar için 200 takım Yemen «Bürd» elbisesi.»[172]

Diğer kaynaklarda bulduğumuz rivayetlerde ise, bu rivayetten farklı olarak gümüş miktarı 12000 dirhem olarak gözükmektedir. Rivayet şöyledir : «Amr b. Şuayb'ın, dedesinden rivayet ettiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) zamanında diyet develerinin değeri 800 dînar veya 8000 dirhem idi. Hz. Ömer halîfe oluncaya kadar durum bu şekilde devam etti. Bir gün Halîfe Hz. Ömer bir konuşma yaparak develerin pahalandığını söyledi ve altın para kullanan memleketlerin ahalisi için para cezasını 1000 dînara, gümüş para kullananlar için de 12000 dirhem'e yükseltti.»[173]

---

(170) Ebû Yusuf, Kitâb'ul-Harac, yaz. nüsh. Köprülü ktp. No: 1044, İst.

(171) Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. VII, s. 80; bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 878; Nesâî, Sünen, c. VIII, s. 44; Tirmizî, Sünen, c. VI, s. 162; Ebû Yusuf, Kitâb'ul-Harac, yz. nüsh. Köprülü ktp. No: 1044, İst.

(172) Ebû Yusuf, Kitâb'ul-Harac, Köprülü ktp. yz. nüsh. No: 1044, İst.

(173) Mâlik, el-Muvattâ, c. II, s. 850; Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. VI, s. 368; Râzî, Tefsîr-i Kebîr, c. III, s. 424; Serahsî, Mebsût, c. II, s. 26; İbn-i Kudâme, el-

İmam Âzam Ebû Hanîfe (v. 150/762) Hz. Ömer'in tatbikatı ile ilgili olarak kaydettiğimiz ilk rivayete dayanarak gümüşten verilecek diyet cezasında 10.000 dirhem fiyatı, altından verilecek cezada da 1000 dînar'ı kabul etmiştir.

İmam Şâfiî (v. 204/819), Mâlik (v. 179/795) ve Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) ise, son rivayeti, yâni diyet cezasında 12000 dirhem'i kabul etmişlerdir.

Diyet cezasında ödenecek tazminatlar hakkındaki ihtilâfları zikrettikten sonra Seyyid Sâbık, «Fıkh'us-Sünne» adlı kitabında şu kanaati belirtiyor: «Doğrusu, deveden başka diyet cezalarının şüpheden âri olarak Peygamber Efendimiz tarafından takdir edildiği sabit değildir. Bu durumda diyet cezalarına Hz. Ömer ilâveler yapmış oluyor. Bu da gerektirici bâzı sebepler muvacehesinde olmuştur.»[174]

***

Hata ile bir Müslümanı öldürmenin diyeti ile ilgili olarak mezhep imamları ve âlimler arasında, yukarıda kaydettiğimiz ceza nevileri hakkında gümüşten başkası için ihtilâf bahis konusu değildir. Gümüş için 10000 ile 12000 dirhem arasında değişen rivayetler mevcuttur.

Biz bu iki ayrı rivayetten 10000 dirhem olduğunu kabul edenlerin görüşünü mü, yoksa 12000 olduğunu kabul edenlerin görüşünü mü tercih edeceğiz?

Burada makam dar, konu da hadîs ricali üzerinde araştırma yapmaya tevekkuf ettiğinden, herhangi birini kabul ederek, esas bizi bu bahse müracaat etmeye iten nokta üzerinde duracağız. Maksadımız, Resûlullah (s.a.v.) devrinde gümüş ve altın paraların satın alma güçlerini, daha başka bir ifade ile eşyanın gümüş ve altın paraya nazaran taşıdıkları değeri tesbit etmektir. Bu vesile ile müracaat ettiğimiz diyet bahsinde önce şu noktayı vuzuha kavuşturmamız gerekiyor:

Acaba diyet cezası ödemekle yükümlü bir Müslüman, yukarıda cinsleri belirtilen cezalardan rast gele herhangi birini kabul edebilir mi? veya cezayı takdir edecek olan mesul kişiler, cezalıya bunlardan herhangi birini tatbik edebilirler mi? Daha başka bir ifade ile eşya yerine kıymet ödenebilir mi? Bu noktayı da açıkladıktan sonra diyet hayvanlarının yaşlarını tesbite çalışacağız.

Muğnî, c. VII, s. 759 vd.; Zürkânî, Muvattâ şerhi, c. V, s. 31; Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 101; İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müçtehid, c. II, s. 344 vd.; İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 877 ve Nesâî, Sünen, c. VIII, s. 19.

(174) Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. II, s. 552.

Diyet Mallarında Kıymet Ödemek:

Acaba diyet cezası ödemekle mükellef bir Müslüman, eşya yerine günümüzde kıymet ödeyebilir mi? Ve kıymet ödediği takdirde hangi devirdeki kıymeti ödeyecek?

Diyet cinslerini belirten rivayetlerde gümüş ve altının, açıkça eşyanın kıymeti olarak takdir edildiğini görmüştük.

Diyet cezasında eşya yerine kıymetin ödenebileceği hususunda Ebû Yusuf (v. 128/798), «Kitâb'ul-Harac»'da şu rivayetleri naklediyor: «Hz. Ömer ile Hz. Osman, diyet mallarına kıymet koyarak ödeme işini mükellefin isteğine bırakmışlardır. Mükellef dilerse develeri öder, isterse değerlerini verir. Bu söz kendilerine yetiştiğim Iraklı ilim adamlarının sözüdür. Medîne âlimleri ise, gümüş üzerinden ödendiği takdirde diyet cezasını 12000 dirhem olarak kabul etmişlerdir.»[175]

Hanbelî mezhebine göre, diyette kıymet ödenmesi şöyle beyan ediliyor: «Hz. Ömer'in, diyet develerinin kıymetini 12000 dirhem olarak tâyin ettiğine binaen beheri 120 dirhem değerinde 100 devenin verilmesi gerekir. Hz. Ömer'in bu tasarrufu gümüş ve altının, eşyanın fiyatı olduğuna delâlet etmektedir. Bu miktar, eşyanın bedeli olarak vazedilmiştir. Binaenaleyh paranın, deve kıymetine müsavi olması gerekir.»[176]

Hanbelî mezhebinin bu görüşü, Ahmed b. Hanbel'in yaşadığı devre göre doğruyu ifade ediyor. Fakat parada muayyen bir miktarın sabit kalması meseleyi güçleştirir. Zira hem paranın eşya değerine müsavi olması gerektiği ifade ediliyor, hem de 120 dirhem fiyat sabit tutuluyor. O devre göre sağlam bir görüş olmakla beraber, günümüzde 120 dirhem, bir devenin karşılığı olmadığından, bu görüşün aynen kabulüne imkân yoktur.

Hanefî mezhebine göre de deve ve sair eşya karşılığında 10000 dirhem kıymet ödenmesi kabul edilmiştir.[177] Mükellef ise serbesttir, dilediği cinsten ödeme yapabilir.[178]

Hanefî mezhebinin görüşü anlatılırken «Bedâyi»'de şöyle deniliyor: «Diyet cezasında kıymet olarak 10000 dirhem gümüş paranın ödenmesi, deve vs. diyet eşyasının kıymetini muhafaza ettiği zamanlara mahsustur. Eğer değeri 10000 dirhem'den aşağı düşerse, bu takdirde develerin kıymeti neye ulaşırsa onu ödemek gerekir. Develerin kıymeti 10000 dirhem'-

---

(175) Ebû Yusuf, Kitâb'ul-Harac, Köprülü ktp. yz. nüsh. No: 1044, vr. 62, İst.
(176) İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. VII, s. 761.
(177) Serahsî, Mebsût, c. XXVI, s. 87.
(178) bkz. Fetâva-i Hindiye, c. III, s. 24.

den çok olursa İmam Âzam'a göre 10.000 dirhem'den fazla vermek gerekmez.»[179]

İmam Şâfiî, Ebû Yusuf ve *Hırekî*'ye göre, eşyanın değerini ödemede belli bir rakam verilmeyip, develerin kıymeti neye baliğ olursa onu ödemek gerekmektedir.[180]

Günümüzün gerçeklerini ifade etmesi bakımından, sonuncu görüş diğerleri üzerine tercih edilmeğe şayandır. *Zira günümüzde deve vs. eşyanın ticarî muamelelerinin icrasında eski fiyatları değil, günümüzdeki değerleri hesap ediliyor. Binaenaleyh diyet için ödenecek para cezasının, eşyanın günümüzdeki değeri olmalıdır.*

Diyet cinslerinde kıymet ödemenin caiz olduğu hususunda bilgi sahibi olduktan sonra, şimdi de diyet için ödenecek hayvanların, özellikle develerin yaşlarını tesbite çalışalım. Zira yaşlar arasında paha bakımından bire iki, bazen bire üç nisbetinde fark gözükebilir. Bu şekilde diyet cezası ödeyenlere veya kendilerine diyet ödenenlere haksızlık yapılmış olabilir. Binaenaleyh biz diyet hayvanlarının yaşlarını kaynaklarda tesbit ettiğimiz kayıtlara göre ortaya koyacağız.

DIYET İÇİN ÖDENECEK HAYVANLARIN YAŞLARI

A) Diyet Develerinin Yaşları :

Diyette ödenecek develerin sayıları hakkında ihtilâf olmamakla beraber, yaşlar muhtelif rivayetlerde değişik olarak mütalâa edilmektedir. Biz bu rivayetleri iki grupta özetleyerek inceleyeceğiz. Birinci grupta develerin sayıları dört türlü yaştan, ikinci grupta ise beş çeşit yaştan teşekkül ediyor.

I) 100 DEVENIN DÖRT TÜRLÜ YAŞTAN TEŞEKKÜL EDECEĞİ GÖRÜŞÜ

Bu da kendi arasında üç gruba ayrılıyor :

a) 25'er Deveden 100 Deve :

«Alî b. Ebî Tâlib'den rivayet edildiğine göre; hata ile öldürülen bir Müslümanın diyet karşılığının, şu şekilde ödenmesi gerekir :

1) Beş yaşına girmiş 25 adet dişi deve,

---

(179) Kâsânî, Bedâyî, c. VII, s. 257.

(180) Aynı eser, aynı sayfa; İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. VII, s. 761; Seyyid Sabık, Fıkh'us-Sünne, c. II, s. 552; Tirmizî, Sünen, c. VI, s. 162.

2) Dört yaşına girmiş 25 adet dişi deve,
3) Üç yaşına girmiş 25 adet dişi deve,
4) İki yaşına girmiş 25 adet dişi deve.»[181]

b) Üç Adet 30, Bir Adet 10 Deve Olmak Üzere 100 Deve:

«Amr b. Şuayb'dan rivayet edildiğine göre, dedesi şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: her kim hata ile öldürülürse, onun deveden diyeti şöyledir:

1) İki yaşına girmiş 30 adet dişi deve,
2) Üç yaşına girmiş 30 adet dişi deve,
3) Beş yaşına girmiş 30 adet dişi deve,
4) Üç yaşına girmiş 10 adet erkek deve.»[182]

İmam Şevkânî (v. 1250/1834), mezkûr Hadîs-i Şerîf hakkında: «Tirmizî hariç, bu Hadîs-i Şerîf'i beş hadîs imamı rivayet etmişlerdir» diyor.

c) İki 30 ve İki 20 Deve Olmak Üzere 100 Deve:

«Kitâb'ul-Harac»'da kaydedildiğine göre, Hz. Osman ile Zeyd b. Sâbit hata ile öldürülen bir Müslümanın diyet cezası hakkında şöyle derlerdi:

1) Beş yaşına basmış 30 adet dişi deve,
2) Üç yaşına basmış 30 adet dişi deve,
3) Üç yaşına basmış 20 adet erkek deve,
4) İki yaşına girmiş 20 adet dişi deve.»[183]

II) 100 DEVENİN BEŞ TÜRLÜ YAŞTAN TEŞEKKÜL EDECEĞİ GÖRÜŞÜ

Bu görüş de kendi arasında ikiye ayrılmaktadır:

a) «İbn-i Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: hata ile öldürülen bir Müslümanın diyetinde:

1) Dört yaşına girmiş 20 adet dişi deve,
2) Beş yaşına girmiş 20 adet dişi deve,
3) İki yaşına girmiş 20 adet dişi deve,
4) Üç yaşına girmiş 20 adet dişi deve,
5) İki yaşına girmiş 20 adet erkek deve vermek icabeder.»[184]

---

(181) Ebû Yusuf, Kitâb'ul-Harac, s. 92.
(182) İbn-i Mâce, Sünen, c. III, s. 877; Şevkân4, Neyl'ul-Evtâr, c. VII, s. 76.
(183) Ebû Yusuf, Kitâb'ul-Harac, s. 92.
(184) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 877; bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. VII, s. 76.

b) Yine İbn-i Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre, hata ile bir Müslümanı öldürmede verilecek diyet develeri, beş grup yaştaki develerden teşekkül eder. Onlar da şöyledir :

1) Dört yaşına girmiş 20 adet dişi deve,
2) Beş yaşına girmiş 20 adet dişi deve,
3) Üç yaşına girmiş 20 adet dişi deve,
4) Üç yaşına girmiş 20 adet erkek deve,
5) İki yaşına girmiş 20 adet dişi deve.»[185] Rebîa ve Abd'ur-Rahman'dan da aynı rivayet nakledilmiştir.»[186]

*
* *

İşte görülüyor ki ilim adamları arasında diyet için verilecek deve tazminatının yaşları hususunda üzerinde ittifak edilen bir görüş mevcut değildir.

Birinci grup görüşü şu ilim adamları savunmuşlardır : *Hasan-i Basrî, Şâbî, Hâdî, Müeyyid Billâh, Ebû Tâlib.*

İkinci grup görüşü, yâni deve yaşlarının beş grup yaştan teşekkül edeceği görüşünü : *İbn-i Mes'ûd, Zührî, İkrime, Leys, Ömer b. Abd'il-Azîz, Süleyman b. Yesâr, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Şâfiî savunmuşlardır.*[187]

İhtilâflardan kurtulmak için, buraya kadar elde ettiğimiz neticeleri birer tablo halinde aşağıda gösterecek ve muhtelif grupların yaş ortalamasını almak suretiyle yüz devenin yaş ortalamasını bulacağız. Bunun için de önce birinci grup görüşün yaş neticelerine ait bir tabloyu sunuyoruz :

---

(185) Ebû Yusuf, Kitâb'ul-Harac, s. 92.
(186) bkz. Zürkânî, Muvattâ şerhi, c. IV, s. 32.
(187) Şevkânî, Neyl'ül-Evtâr, c. VI, s. 365.

TABLO — I

100 Devenin Dört Türlü Yaştan Teşekkül Ettiği Görüşüne Göre :

a)

	Yaş	*Adet*	*Dişi*	*Erkek*
	2	25	»	—
	3	25	»	—
	4	25	»	—
	5	25	—	Erkek
Toplam	14	100	75	25

b)

	Yaş	*Adet*	*Dişi*	*Erkek*
	2	30	»	—
	3	30	»	—
	5	30	»	—
	3	10	—	Erkek
Toplam	13	100	90	10

c)

	Yaş	*Adet*	*Dişi*	*Erkek*
	5	30	»	—
	3	30	»	—
	2	30	»	—
	3	20	—	Erkek
Toplam	13	100	80	20

T A B L O — II

100 Devenin Beş Gurup Yaştan Teşekkül Ettiği Görüşüne Göre :

a)

	Yaş	Adet	Dişi	Erkek
	4	20	»	—
	5	20	»	—
	2	20	»	—
	3	20	»	—
	2	20	—	Erkek
Toplam	16	100	80	20

b)

	Yaş	Adet	Dişi	Erkek
	4	20	»	—
	5	20	»	—
	3	20	»	—
	2	20	»	—
	3	20	—	Erkek
Toplam	18	100	80	20

Birinci Tablonun Yaş Ortalaması :

a) 14/4 = 3,5
b) 13/4 = 3,2 = 9,9
c) 13/4 = 3,2

İkinci Tablonun Yaş Ortalaması :

a) 16/5 = 3,2
b) 18/5 = 3,6 = 6,8

Her İki Tablonun Yaş Ortalaması :

9,9 + 6,8 = 16,7 ; 16,7 : 5 = 3,3

Yukarıda Tablo - I ve Tablo - II'den elde ettiğimiz neticeler, ortalama olarak birbirine yakın rakamlardır. Diyet için ödenecek deve tazminatında asgarî yaşlar, üç sene iki ay ile üç sene altı ay arasında değişerek küçük bir fark göstermektedir. Fakat yaş hesabı ile hepsi aynıdır; ay hesabı ile değişmektedir. Asgarî ve azamî yaşlar arasındaki bu ay farkını ikinci bir ortalama hesabı ile 3,3 olarak bulduk ki, bu yaş, deve cinsinden ödenecek diyet tazminatının asgarî sınırıdır. Yâni 100 adet 3 sene üç aylık deve veya bunların karşılığında para ve diğer eşyadan ödenecek tazminat, hata yolu ile bir Müslümanı öldürmenin diyetidir.

B) Diyet İçin Odenecek Sığır ve Koyunların Yaşı:

Diyette ödenecek sığır ve koyunların yaşları hakkında bir ihtilâf bahis konusu olmayıp zekât bahsinde belirtilen asgarî iki yaşını doldurmuş olmak şarttır.

Diyet için ödenmesi gereken tazminat çeşitlerini ve hayvan cinsinden ödenecek tazminatın yaşlarını belirttikten sonra, bu eşyanın diyet hesabına göre fiyatlarını tesbite çalışacağız.

Diyet Tazminatına Göre Eşyanın Fiyatı:

Bir kimse hata ile bir Müslümanı öldürürse, tazminat olarak 100 deve, 200 sığır, 2000 koyun veya bunlara denk 200 Yemen «Bürd»'i, Hz. Peygamberin tatbikatında tercih edilen görüşe göre mezkûr eşyanın fiyatı olan 800 dînar ile 8000 dirhem para ödemesi gerekmekte idi. Hz. Ömer devrinde para cezası, piyasaya göre değişmiş ve gümüşten, bir rivayete göre 10.000 dirhem, bir rivayete göre de 12000 dirhem'e; altından ise 1000 dînara yükselmiştir.

100 deve, 200 sığır, 2000 koyun ve 200 takım elbise yanında para olarak ödenecek 8000 dirhem veya 800 dînar, rasgele seçilmiş değerler olmayıp daha önce de kaydedildiği gibi, diyet hayvanlarının, özellikle diyette asıl olan develerin fiyatları durumunda idi. Nitekim Hz. Peygamber devrinde 100 adet deve tazminatının karşılığında ödenmesi gereken altın ve gümüş paralar, 400 dînar ile 800 dînar; 4000 dirhem ile 8000 dirhem arasında değiştirilmiş; daha sonra Hz. Ebû Bekir devrinde piyasaya göre ayarlanmış, Hz. Ömer devrinde de develerin pahalanması üzerine 10000 dirhem ile 1000 dînar'a yükseltilmiştir. Hz. Ömer günümüzde hayatta olsa herhalde bunların karşılığını devrin piyasasına göre ayarlayacaktı. Bu tatbikat bize deve tazminatında ödenecek paranın Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn devrinde fiyat olarak konulduğu neticesini veriyor.

Hz. Peygamber'in koyduğu 8000 dirhem veya 1000 dînar para taz-

minatının fiyat olmaması aklen de mümkün değildir. Aksini düşünecek olursak şu mahzurlar ortaya çıkar:

1) Diyet karşılığı konan para tazminatı, fiyat olmayıp meselâ eşyanın değerinden daha fazla olduğu düşünülürse, diyet cezası ödeyenler diledikleri cinsten ödemekte serbest olduklarına göre para cinsinden ödedikleri takdirde, bu yolu kimse tercih etmez; deve ve diğer eşya üzerinden öder. Ferdin, dilediği neviden tazminat ödemekte serbest olduğunu yukarıda kaydetmiştik[188]. Fert şâyet para cinsinden ödemeye zorlanırsa, o takdirde eşyaya nisbetle kendisine zulmedilmiş olur.

2) Hayvan ve eşya cinsinden ödemeye zorlandığı takdirde de diyet alacaklılarına haksızlık edilmiş olur.

3) Maktülün değerinin sabit olmayıp bir bakıma üstün değerli, bir bakıma da düşük değerli olması gerekir.

Aksine diyette ödenecek para tazminatının eşyadan düşük değerde olduğunu düşünürsek, o zaman da şu mahzurlar ortaya çıkar:

1) Hayvan ve eşya cinsinden ödemeye mecbur kalan veya mecbur edilenlere haksızlık yapılmış olur.

2) Para cinsinden ödeme yapıldığı takdirde diyet alacaklılarına haksızlık yapılmış olur.

3) Paradan ödeme yapılırsa, maktülün diyet karşılığının az olması gerekir.

4) Diyet ödeyecekler, diledikleri cinsten ödeme yapmakta serbest bırakıldıkları veya buna imkân buldukları zaman, herkesin bu yolu tercih etmesi gerekir.

Bu mahzurlar, bizi diyette ödenmesi öngörülen para cezalarının, Hz. Peygamber devrindeki deve ve diğer diyet cinslerinin tam karşılığı ve onlarla eş değerde oldukları neticesine götürüyor. Buna göre, deve, sığır, koyun ve Yemen elbiselerinin (Bürd)'ün Hz. Peygamber devrindeki fiyatlarını kolayca tesbit edebiliriz. Para tazminatını eşyaya bölersek her birinin fiyatı ortaya çıkar. Şimdi sırasıyle bunları karşılaştırarak birbirine bölelim:

1) Devenin fiyatı: $\frac{\text{8000 dirhem}}{\text{100 deve}} = \text{80 dirhem}; \frac{\text{800 dînar}}{\text{100 deve}} = \text{8 dînar}.$

2) Sığırın fiyatı: $\frac{\text{8000 dirhem}}{\text{200 sığır}} = \text{40 dirhem}; \frac{\text{800 dînar}}{\text{200 sığır}} = \text{4 dînar}.$

(188) bkz. s. 165, dipnot No: 179.

3) Koyunun fiyatı : $\frac{8000 \text{ dirhem}}{2000 \text{ koyun}} = 5$ dirhem; $\frac{800 \text{ dînar}}{2000 \text{ koyun}} = 0{,}5$ dînar.

4) Hulle'nin fiyatı : $\frac{8000 \text{ dirhem}}{200 \text{ bürd}} = 40$ dirhem; $\frac{800 \text{ dînar}}{200 \text{ bürd}} = 4$ dînar.

Bu hesaplardan elde ettiğimiz sonuca göre, bir devenin Hz. Peygamber devrindeki fiyatı 80 dirhem veya altın para ile 8 dînar; bir sığırın fiyatı 50 dirhem veya 5 dînar; bir koyunun fiyatı 5 dirhem veya 0,5 dînar idi. Eşya ile hayvanların fiyatlarını tesbit ettikten sonra, şimdi de para nisabının değişip değişmeyeceği konusunu ele alalım.

6) PARA NİSABINDA DEĞIŞME DÜŞÜNÜLEBİLİR Mİ?

Zekâta tâbi eşyanın fiyatları sabit olduğuna göre, acaba para cinsinden hesap edilmesi gereken nisap miktarında bir değişme olabilir mi? sorusunu cevaplandıralım. Bunun için de önce Hz. Peygamber devrindeki eşya ve hayvanların fiyatları ile günümüzdekilerin fiyatlarını mukayese etmemiz gerekir.

a) Zekât Mallarının Hz. Peygamber Devrindeki Fiyatları İle Günümüzdeki Fiyatlarının Mukayesesi:

Yukarıda diyet tazminatında ödenecek hayvanların fiyatını tesbit ettik. Hz. Peygamber devrinde üç yaşında dişi bir devenin fiyatı 80 dirhem, sığırın fiyatı 40 dirhem, koyunun fiyatı ise 5 dirhem idi. Yâni o devirde 80 dirhem'e bir deve, 40 dirhem'e bir sığır, 5 dirhem'e bir koyun satın alınabiliyordu.

Günümüzde ise, 80 dirhem gümüş 360 TL. eder. Altın üzerinden karşılığı ise 800 TL.'dır. Üç sene üç aylık bir deve bugün bu para ile satın alınamaz. Böyle bir deve ancak 2500 TL. civarında bir para ile satın alınabilir. 40 dirhem gümüş ise, günümüzün parası ile 160 TL. eder. Bunun karşılığı olan 4 dînar da 400 TL. tutar. Bu para ile o zaman asgarî iki yaşında bir sığır satın alınabildiği halde, günümüzde ne gümüş paranın karşılığı olan 160 TL. ile ve ne de 4 dînar'ın karşılığı olan 400 TL. ile böyle bir sığır satın alınabilir.

5 dirhem, bugün 20 TL. tutar. O zaman bu para ile iki yaşında bir koyun alınabiliyordu. Günümüzde aynı para ile ne gümüş değerinin karşılığı olan 20 TL., ne de 0,5 dînar'ın karşılığı olan 50 TL. ile böyle bir koyun almak mümkündür.

Elbise fiyatlarında da büyük değişiklik göze çarpmaktadır. O devirde dünyanın en kıymetli kumaşlarından sayılan Yemen «Hulle» kumaşından yapılmış bir takım elbise ancak 40 dirhem veya dört dînar'a satın alınabiliyordu. Bugünkü para ile 40 dirhem'in karşılığı 160 TL., 4 dînar'ın karşılığı da 400 TL. olduğuna göre, bu paralarla ancak âdi bir takım elbise yaptırılabilir. O devirde bir takım Yemen «Hulle»'sinin bugünkü değeri 8 koyun karşılığı kadardı. Zira bir koyunun fiyatı 5 dirhem olarak tesbit edilmiştir. Yâni bu elbise 3200 TL. tutarında idi.

İşte görülüyor ki, ister gümüş olsun, ister altın olsun, Hz. Peygamber devrinin parası zamanımıza kadar değerinden hayli kaybetmiştir. Şimdi konunun daha da aydınlanması bakımından, bugün İslâm hukukuna göre diyet cezası ödemeye mahkûm edilen bir Müslümanı göz önüne alarak içinde yaşadığımız devir ile Hz. Peygamber devri arasındaki piyasa değişikliğini daha bâriz bir şekilde göstermeğe çalışalım.

Hata ile bir Müslümanı öldüren kimse İslâm hukukuna göre 100 deve, 200 sığır veya 2000 koyun ile Hz. Peygamber devrinde bunların fiyatı olan 8000 dirhem veya 800 dînar para cezasına çarptırılır. 8000 dirhem gümüş para veya 1000 dînar altın para, Hz. Peygamber devrinde 100 deve, 200 sığır veya 2000 koyun satınalma gücüne sahip olup, adı geçen hayvanların fiyatı durumunda idiler. O demektir ki, hayvan ve eşyası bulunmayan veya bu tazminatları ayn olarak ödemek istemeyen kimse, bunların değerlerini vermek suretiyle borcundan kurtulabilirdi.

Günümüzde de diyet cezası için hayvan ve eşya yerine bunların bugünkü kıymetlerini değil de, Hz. Peygamber devrindeki kıymetleri olan 8000 dirhem veya 800 dînar üzerinden ödeme yaparsa, asrımızın parası ile o devrin gümüş parası üzerinden 32000 TL., altın parası üzerinden de 80.000 TL. ödemesi gerekir. Adı geçen değerler, Hz. Peygamber devrindeki hayvanların fiyatlarına göredir.

Halbuki bunların değerlerinin, içinde yaşadığımız asırdaki kıymetlerine göre hesap edilerek ödenmesi gerekir. Çünkü içinde yaşadığımız asırda mezkûr hayvanlar kaç liraya satın alınabiliyorsa ödemede o değerin nazar-ı itibara alınması gerekir. Deve üzerinden hesap edersek, beher deve ortalama 2500 TL. olmak üzere 100 deve 250.000 TL. tutar ki, arada muazzam bir fark vardır.

Şüphesiz bugünkü piyasaya ait muameleleri, Hz. Peygamber devrinin piyasasına göre değil de, geçerli olan piyasaya göre hesap etmek icap eder. Bugün icra edilen bir muamele, o devrin piyasasına göre hesap edilirse, bu takdirde çarşıdaki alış-verişlerde ödenmesi gereken paranın da Hz. Peygamber devrindeki piyasaya göre ödenmesi lâzım gelir ki, bu da imkânsızdır.

Öyle ise diyet cezasında eşya ve hayvan karşılığı ödenecek para tazminatı, 1400 sene evvelki paraya göre değil de, eşyanın bugünkü kıymetine göre hesap edilecektir.

Diyette ödenecek para tazminatı böyle olunca, hiç şüphe yok ki, zekâtın nisabında da 1400 sene önceki altın ve gümüş para yerine, o devirde tâyin edilen eşya nisabının bugünkü karşılığını hesap etmek mecburiyeti ortaya çıkıyor. Kısacası para değişmiştir ve değişmeğe de müsâittir. Fakat eşya hiç bir zaman değişmez; her devirde kıymetini muhafaza eder. Ancak eşyada ucuzlama ve pahalanma görülebilir. Eşya ucuzlarsa hayat seviyesi yükselir, pahalanırsa düşer. Her iki durumda da fakire bir zarar gelmez. Zira insanların ihtiyacı olan eşya veya bunun tam karşılığı olan para elde bulunursa değişen bir şey olmaz. Fakat para değerini kaybederse, o takdirde fakir zarar görür.

Bu konuda Prof. Kâmil Miras da aynı kanaatı belirterek şöyle diyor: «Umumî harbi takip eden senelerde görünmeye başlayan malî, iktisadî buhranlar 1929 senesinde yine böylece Amerika'da olanca şiddetiyle feveran ederek Avrupa'ya sirayet etmiş, sonra da dünyanın her tarafını sararak harbe giren - girmeyen bütün milletlerin hayat şartlarını alt-üst etmiştir. Bugün eski iktisadî umdelerin çoğu değişmiş, bunların yerlerini yeni bir takım içtimaî nazariyeler almıştır.

«Şimdiye kadar tarihte görülen buhranlar, para darlığından ve eşya yokluğundan doğduğu halde, bunların sâiki bilâkis istihsalin çokluğu, refah ve saadetin timsali addolunagelen altının bolluğu ile beraber eşyaya nisbetle nakdin kararsız vaziyeti ve devamlı olarak dalgalanması idi. Bu sebeple her devlet, kendi parasını sâbit bir kıymette bulundurmak için müdahaleye mecbur oluyor.

«Müthiş bir buhrandan her içtimaî müessese gibi, din müessesesi de müteessir olmuştur. Kurban, fitre ve zekât meseleleri bunların başlıcalarıdır. Bu malî vecibelerle zenginler mükellef olup, zenginliğin hududu da yukarıda açıkladığımız veçhile Hz. Peygamber tarafından para eşyadan her birine ait birer nisap ile tâyin ve tahdit buyurulmuştur. Binaenaleyh nisap, bu malî meselelerin medâr-ı teklif olan şer'î ölçüsüdür. Temel ihtiyaçlardan fazla 200 dirhem gümüş, yahut 20 miskal altın veyahut 40 koyuna mâlik olan bir Müslüman, zengin sayılmış ve bir kısım malî vazifelerle mükellef tutulmuştur.

«Bu zenginlik ölçüleri yukarıda gördüğümüz veçhile iktisadî vaziyete göre Resûl-i Ekrem tarafından takdir buyurulmuştur. O devirde 200 dirhem gümüş ile 20 miskal altın, satınalma gücü bakımından müsâvi bir derecede idi. Birçok malî meselelerde Resûl-i Ekrem, bir miskal altını 10

dirhem gümüş ile kıymetlendirmişlerdi. 40 koyun da 200 dirhem gümüş veyahut 20 miskal altın değerinde idi. Bunların nisapları arasında denklik bulunduğu gibi, tabiî zekât miktarları arasında da müsâvat vardı. Yarım miskal altın veya 5 dirhem gümüş, orta derecede bir koyun satın alabilirdi. Buna dâir bâzı haberler de yukarıda bildirilmişti.

«Asr-ı saadeti tâkibeden üç asırda altın ile gümüş, eski revacını muhafaza etmiş bulunduğundan, bunların mansus nisaplarında münhasıran örnek itibar edilmesinde icmâ mun'akıt olmuştur. Üç asrı takip eden muhtelif zamanlarda ve mekânlarda altın ve gümüş paralar, ağırlıkları ve ayarları itibarı ile bir hayli değişikliğe uğramalarına ve bu değişmeler müctehitler için birer içtihat zemini olmasına rağmen, bu iki mâdenin eşya kıymetlerine medâr olan zâti kıymetleri ve eşyaya nisbetle eski satınalma güçleri bir dereceye kadar ârızasız devam edegelmiştir.

«Zamanımıza en yakın olması itibariyle Osmanlı Devleti'nin akçe tedâvül ettiği devirlerini incelersek daha çok aydınlanmış olacağız.

«Osman Gâzi zamanında tedâvül etmeğe başlanan Osmanlı akçeleri, ağırlık ve ayar itibariyle vezn-i seb'a'ya tamamiyle uygundu. Bu akçeler, Abd'ül-Melik b. Mervan zamanında basılan ilk dirhemlerin 1/4'lerine müsâvi bir vezinde ve ayarda idi. Bu akçeler de 90 dirhem ayarında 100 dirhem halis gümüşten 400 akçe hesabiyle kesilmişti. O devirde savaş gazilerine verilen vazife beratları gibi, birtakım vesikaların tetkikinden anlaşılacağı üzere bu akçeler de asr-ı saadetteki zekât mallarına karşı aynı kıymeti muhafaza etmiş sayılabilirdi. Ve meselâ 10 akçeye orta yapılı bir koyun satın alınabilirdi. Osmanlı akçelerinin ağırlık ve ayarı ancak Fâtih devrine kadar devam etmiştir. Fâtih devrinden sonra ise, akçelerin hem tartıları, hem de ayarları bozulup günden güne düşmeğe başlamış ve Kânunî devrinde büsbütün bozulmuştur. Bu malûmatı, millî darphane tarafından eski paralarla tavsîk edilerek 1925 yılında neşredilen mufassal bir rapordan almış bulunuyoruz.

«Bu satırları yazdığımız 1939 Nisan ayı başlarında, darphane'ye bizzat müracaat ederek 1 kg. halis gümüşün fiyatı 19 TL. ve bir Osmanlı altınının da 13 TL. 30 kuruş değerinde olduğunu öğrendik. Bu son piyasa hesabına göre, gümüşte esaslı bir tedâvül bulunmamakla beraber, altın kıymetinin ona nisbetle çok yükseldiği görülüyor ki altın nisabının bedeli 177 TL. 33 krş. tutuyor. 1/40'dan ibaret olan zekât miktarı da 443 krş. eder. Ve bununla ancak bir ufak koyun alınabilir.

«Asr-ı saadette gümüş nisabının 1/40'ı olan 5 dirhem ile bir koyun alınıp satıldığı halde, şimdi nisabın yarısını ve tamamını kaplıyor. Bu ci-

hetle hiç şüphesiz gümüş, ağırlık olarak kurban hususunda zenginlik ölçüsü sayılamaz. Ve sahibi kurban kesmekle mükelleftir denilemez.»[189]

«Hülâsa, nisabı tâyinde naslar ve hadîsler pek çoktur. Bunların kâffesi para ve eşya nisaplarının yekdiğerine müsavi ve denk olduklarını ve İslâm'ın ilk devirlerindeki iktisadî örfe göre tâyin buyurulan bu nisaplardan herhangi birisine mâlik olan kimsenin zengin addolunduğunu ifade etmektedir.

«Zamanımızın iktisadî vaziyeti ise, asr-ı saadete şöyle dursun, Birinci Dünya Harbi'nden önceki iktisadî duruma nisbetle çok farklıdır. Bu fark, altın ile gümüş arasında görüldüğü gibi, bunların eşyaya kıyas ve nisbetlerinde de pek bârizdir.

«Asr-ı saadette 1,5 dirhem ağırlığındaki bir miskal altın, 10 dirhem gümüş değerinde itibar edildiğine göre, bu fark ancak bire yedi nisbetinde idi. Bugün gümüş, günden güne düşmekte, altının pahası ise mütemadiyen yükselmektedir. Hatta bu yükseliş, dünya piyasalarında pek fena buhranlar doğurduğundan, her tarafta altın kıymeti devletin müdâhalesini celp etmiş ve hükümetçe tesbit ve takdirine lüzum görülmüştür.

«Sonra bugün piyasada tedâvül eden paramız veznî ve zâtî kıymetini değil, devletçe izafe edilen itibârî bir kıymeti haizdir. Ve bu, memleketimiz için bir örf olmuştur. Devletin nüfuzu ise, bir kâğıt üzerinde bile tecelli edince bankınot dediğimiz kâğıt paralar bile aynı kıymeti haiz bulunuyor. Ve fulûs gibi hakkında nas bulunmadığı halde para olduğu için altın ve gümüşten ibaret olan iki paradan birine kıyas edilerek kâğıt paraların mâliki de zekât ile mükellef olmak gerekiyor. Binaenaleyh gümüş nisabının hesabında ağırlık ile beraber hiç şüphesiz bu mâruf olan kıymete de itibar edilmelidir.

«Bugün külçe 200 dirhem nisabının kıymeti, 40 koyun nisabına değil, ancak zekât miktarı olan bir koyuna, yâni koyun nisabının 1/40'ına denkttir. Bu durumda nisap için yalnız ağırlığa itibar etmek, zekât ve fitrede olmasa bile kurban hakkında güçlük ve sıkıntıyı gerektirmektedir.

«Zamanımızda paranın eşyaya nisbeti farklıdır, demiştik. Hepimizce malûm olan bir hakikattir ki, altın ve gümüş mâdenleri asr-ı saadette zamanımıza nisbetle çok azdı. Tabiî eşyaya nisbetle kıymetleri daha yüksekti. 13 asır zarfında altın ile gümüş miktarı kıyas ve nisbet kabul etmeyecek derecede artmış, buna mukabil eşya ve hayvanların sarf ve istihlâki de o nisbette yükselmiştir. Bundan dolayı para ile eşya arasında bariz bir

(189) Kâmil Miras, Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, c. V, s. 126 vd.

fark hasıl olmuştur. Binaenaleyh asr-ı saadete nisbetle zamanımızın iktisadî vaziyetini bundan sonra «dînî» zenginlik derecelerini izah ederken nazar-ı dikkate almak mecburiyetindeyiz.»[190]

Asrımızın âlimlerinde Yusuf el-Kardavî de bu konudaki kanaatini şöyle belirtiyor: «*Eşya cinsinden nisap olarak tâyin edilen 5 deve ile 40 koyun'un değeri, günümüzde 400 dînar ve daha fazlasına denk gelmektedir; binaenaleyh din, 4 deve, 39 koyuna sahip olan kimseyi fakir, buna karşılık bir koyun dahi satın alamayacak kadar değeri düşük olan gümüş nisabına sahip kimseye zekât vermeyi nasıl farz kılar? Bu kadar önemsiz bir miktar paraya sahip olan kimse nasıl zengin sayılabilir?*

«Allâme Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî (v. 1176/1762), «Huccet'ullah'il-Bâlığa» adlı kitabında bu konuda şöyle diyor: paradan nisabın 200 dirhem olarak tâyin edilmesinin sebebi, bu miktar para asr-ı saadette normal fiyatların hâkim olduğu birçok ülkelerde küçük bir ailenin geçim ihtiyaçlarına kâfi gelmesine binaendir.[191]

«Şu anda hangi İslâm ülkesinde Mısır, Suudî Arabistan, Pâkistan, Hindistan vs. memleketlerin parası ile 50 riyal, bir aileye tam bir sene, bir ay veya bir hafta yeter? Bu kadar para, petrol memleketleri gibi, hayat seviyesinin çok yüksek olduğu bâzı ülkelerde bâzı ailelere bir gün bile yetmez. *Bu miktar paraya sahip olan kimse, din nazarında nasıl zengin sayılabilir?*

«Bu sebepten asrımızda nisabı altın üzerinden tâyin etmemiz daha uygun düşer. Nisap gümüş üzerinden takdir edildiği zaman, fakirler için her ne kadar daha faydalı oluyorsa da bu, mal sahiplerine zarardır. Zekâtın farziyeti için mal sahibi kabul edilen kimseler, kapitalistler ve büyük zenginler olmayıp belki halk tabakasındandırlar.

b) Para Nisabı İçin Sâbit Bir Ölçü Bulunabilir mi?

«Târih ve iktisat ilmi okuyanlar için malûmdur ki, paranın değeri sabit değildir; asırdan asra, ülkeden ülkeye değişir. Paranın gerçek değeri satınalma gücünde, hususiyle kâğıt paranın tedavülde bulunduğu asrımızda (20. asır) kâğıt paralardır. Zira insanlar parayı ne yerler, ne de giyerler? Belki onunla lüzumlu ihtiyaçlarını satın alırlar.

«Gümüş paraların değerlerinin, altın ve diğer hayvanlarla eşyaya nisbetleri yanında zikre değmeyecek dereceye düştüğünü gördük. Ancak altının değeri de gümüşte olduğu gibi düştüğü ve 20 dînar'ın ağırlık olarak karşılığı olan 96 gr. altın, diğer eşyanın nisapları miktarına denk gelme-

(190) Kâmil Miras, Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, c. V, s. 89.

yecek, hatta yaklaşamayacak duruma geldiği zaman, bu müşkülün çözüm yolu nedir? İslâm'da zekâtın dayanağı yapılan şerî zenginliğin tâyini için sâbit bir ölçü bulunabilir mi? Bu soru paranın değeri herhangi bir devirde yükseldiği ve satın alma gücünün kat kat arttığı devirlerde de varittir.

c) Paranın Nisabı Eşyaya Göre Tâyin Edilebilir mi?

«Burada para nisabının nas ile sâbit ve zâti kıymet taşıyan, para gibi değişmeye ihtimali bulunmayan diğer eşyanın nisaplarına kıyasen tâyin edilmesine yönelen bir cihet vardır. 5 deve, 40 koyun ve 5 ölçek (1000 kg.) toprak mahsulünün zâti kıymet taşıdığında hiç kimsenin ihtilâfı yoktur. Ve bu eşya, insanların her zaman muhtaç oldukları varlıklardan olmasına ve kendilerinden faydalanmalarına binaen hiç bir devirde değerlerinden bir şey kaybetmezler.

Yusuf el-Kardavî daha sonra toprak mahsullerinin para nisabında ölçü kabul edilip edilmeyeceğine dair bir soru sorarak bâzı sebepler muvacehesinde ölçü kabul edilemeyeceğini beyan ettikten sonra, para nisabının deve ve koyun nisabındaki kıymete göre ayarlanması gerektiğini müdâfaa ederek şöyle diyor:

«Bu sebeple para nisabını toprak mahsulleri ile meyve nisaplarına göre takdir etmekten sarf-ı nazar ediyoruz. O halde para nisabını deve, sığır ve koyun gibi hayvanların nisabına göre tesbit etmekten başka çıkar yol kalmamıştır.

«Sığırın nisabında 5 ile 35 arasında ihtilâf vardır. Buna binaen değişmez ölçü olacak vasıfta değildir.

«Geride en sağlam ölçü olarak deve ve koyun nisabı kalıyor. Bunların nisapları nas ve icmâ ile sâbittir. Devenin nisabı 5, koyunun nisabı 40 adettir. O halde para nisabı için «5 deve veya 40 koyunun değerine eşit bir paradır» diyebilir miyiz?

«Bu sorunun cevabını müsbet olarak vermek, dinin tâyin ettiği para nisabı ile (200 dirhem) bu hayvanların nisaplarının asr-ı saadette eşdeğer olduklarının ispat edilmesine bağlıdır. Hz. Peygamber devrinde 5 deve ile, 40 koyunun değeri 200 dirhem'e denk bulunduğu sabit olursa, o zaman para nisabının 5 deve veya 40 koyunun fiyatı olduğunu söyleyebiliriz.

«Serahsî (v. 490/1097), «Mebsût»'da para nisabının hayvan nisabına denk olduğunu zikrederek şöyle diyor: «Bu ölçülerde bir kıymet itibar edilmiştir. Zira o devirde 2 yaşında dişi bir devenin kıymeti 40 dirhem, 2 yaşında bir koyunun kıymeti de 5 dirhem idi. 5 devede bir ko-

yun zekâtın farz kılınması ne ise, 200 dirhem'de 5 dirhem zekât vermenin farz kılınması da odur.[192]

«Mebsût'da zikredilen bu kıymet itibarı, günümüzde para nisabının deve ve koyun nisabına göre takdir edilmesi gerektiğini takviye ediyor.»[193]

*
* *

Resûlullah (s.a.v.) zamanındaki eşyanın değerleri ile günümüzdeki değerleri arasında bâriz ölçüde fark bulunduğunu, paranın değişmez ölçü olma vasfını kaybettiğini, binaenaleyh para nisabının tâyininde eşya nisabının değerinin esas alınması gerektiğini ve bu hususta bâzı ilim adamlarının mütalâalarını kaydettikten sonra, şimdi de bu para nisabının değişebileceğine vakıalardan misaller vermek suretiyle aklî delilleri zikredecek ve konu hakkında daha kesin hükme varmaya çalışacağız.

ç) PARA NİSABININ DEĞİŞEBİLECEĞİNE DAİR AKLÎ DELİLLER :

1) Malların Zekâtının 1/40 Hesabı İle Ödenmesinin Emredilmesi:

Hz. Peygamber malların zekâtının ödenmesi konusunda şöyle buyuruyor : «Kırkta bir zekât verin. (Mebsût ve diğer kaynaklarda bu Hadîs-i Şerîf «mallarınızın kırkta bir zekâtını verin» şeklinde mütalâa edilmiştir.) :

— Kırk dirhem'den bir dirhem vermek gerekir. İki yüz dirhem oluncaya kadar sizin üzerinizde bir borç yoktur. Para 200 dirhem olunca ondan 5 dirhem zekât vermek icabeder.

— Koyunda da kırkta bir zekât vermek gerekir. 39 koyunda bir şey lâzım gelmez.

— Sığırda 30 taneye ulaşınca iki yaşında bir sığır vermek gerekir. Kırk sığırda ise üç yaşında bir sığır verilir. Ziraatte kullanılan sığırlardan bir şey vermek gerekmez.

— Develerden her 25'inde 5 koyun verilir...»[194]

Bu Hadîs-i Şerîf'e göre malların zekâtının 1/40 hesabı ile ödenmesi gerekiyor. Hanefî Mezhebi de bu görüştedir. Yalnız toprak mahsullerinin

---

(191) Şâh Veliyyullah, Huccet'ullah'il-Bâliğa, c. II, s. 506.
(192) bkz. Mebsût, c. II, s. 150.
(193) Kardavî, c. I, s. 395.
(194) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 362; bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 570.

nisabı ayrı bir statüye tâbi olduğundan bu hesaba girmemektedir. Bundan 1/10 zekât alınır.

Beş devede iki yaşına girmiş bir koyun, 30 sığırda bir yaşına girmiş bir dana, kırk koyunda iki yaşında ortalama bir koyun verilmesi gerektiğine göre, 200 dirhem gümüş, 20 miskal altın ile toprak mahsulleri ve hayvanların nisapları ve bunların zekât miktarı olan 1/40'ının birbirine müsâvi olduğu görülüyor.

Serahsî'nin «Mebsût»'da zikrettiği şu husus da bizim bu fikrimizi kuvvetlendirmektedir: «Bu ölçülerde bir kıymet itibarı vardır. Zira o devirde (Hz. Peygamber devrinde) 2 yaşında dişi bir devenin değeri 40 dirhem, iki yaşında bir koyunun değeri de 5 dirhem idi. 5 devede bir koyun zekât vermenin emredilmesi ne ise, 200 dirhem'de 5 dirhem zekât vermenin farz kılınması da odur.»[195]

5 devede verilmesi gereken iki yaşında bir koyun ile 30 sığırda verilmesi gereken bir yaşında bir dana ve 40 koyunda verilecek iki yaşında bir koyun, günümüzde değer bakımından müsavidir. Bu bize gösteriyor ki, zekâta tâbi eşya ile para arasında başlangıçta da bir muvazene düşünülmüştür.

2) Kaynaklarda tesbit ettiğimize göre, Hz. Peygamber devrinde 200 dirhem gümüş nisabından verilmesi gereken 5 dirhem ile bir koyun satın alınabiliyordu. Ki, bu miktar fakire büyük bir yardım olup ihtiyaçlarının bir kısmını giderirdi. Fakat günümüzde aynı para (5 dirhem) ile fakir ancak bir tavuk satın alabilir ki, bu fakirin aleyhinedir.

3) 200 dirhem nisaba karşılık 40 koyunu bulunan bir Müslümanın bunlardan bir koyun zekât vermesi farzdır. Bu koyun fakirin bâzı ihtiyaçlarına ciddî bir yardımdır. Yine 30 sığırı olan bir Müslüman, bunlardan iki yaşında bir sığır vermesi gerekir. Ayn olarak verildiği takdirde böyle bir dana fakirin çoluk-çocuğunun geçimine yardımdır. Daha önce de açıklandığı gibi, eşyanın zekâtında kıymet ödemek caiz olduğuna göre Müslüman bilfarz deve, sığır ve koyunun zekâtlarında verilmesi gereken hayvanlar yerine bunların değerini verecek olsa acaba bir koyun veya dananın Hz. Peygamber devrindeki fiyatını mı, yoksa bugünkü fiyatını mı ödeyecek? Bu sorunun cevabı hiç şüphe yok ki, bugünkü değerleri üzerinden ödenmesi gerektiğidir. Zira piyasa ile ilgili bir muameleyi bugün icra edip değerini 1400 sene evvelki fiyatlara göre ödemek, bugün yaşamadığını iddia etmek kadar gülünçtür.

4) Nisap 200 dirhem gümüş üzerinden hesap edildiği takdirde bir fakire para nisabının 1/40'ı olarak 5 dirhem (günümüzdeki para ile 20

---

(195) Serahsî, Mebsût, c. II, s. 150.

TL.) ile buna mukabil 40 koyuna sahip olan zenginin vereceği bir koyun arasında muazzam bir fark ortaya çıkar. Para zengininden, nisap karşılığı 20 TL., eşya zengininden bir koyun veya bunun değeri olan 400 TL. alan fakir, biri ile çok cüzi ihtiyacını giderir; diğeri ile icabında bir ay geçinir.

5) Ticaret mallarından zekât vermesi gereken bir Müslüman, bu eşyanın değerini hesap ederek zekât vermesi gerekmektedir. Acaba eşyanın değerini hesap ederken Resûlullah (s.a.v.) devrindeki fiyatlara mı, yoksa eşyanın günümüzdeki fiyatlarına mı itibar edecek? Birinci şıkkı tercih etmek imkânsız olduğuna göre, şüphesiz günümüzdeki fiyatları nazar-ı itibara alacaktır.

6) Fitrede Hanefî mezhebine göre eşyanın kıymeti ödenirken hububatın Hz. Peygamber devrindeki fiyatları değil de, günümzdeki fiyatlarına bakılması gerekmektedir. Zekâtta da bunun böyle olması icabeder.

7) Yine Hanefî mezhebine göre, kurbanını satın alıp da kesemeden kaybeden veya kurban kesme zamanını geçiren bir Müslüman zengin onun değerini fakirlere tasadduk etmesi gerekir. Bu hayvanın değerini yine Hz. Peygamber devrindeki fiyatına göre değil de, o günkü piyasa şartlarına göre ödemesi gerekir.

8) Beş devesi bulunp zekât miktarı olan iki yaşında bir koyun bulup ödeyemeyen bir Müslüman, orta derecde iki yaşında bir koyunun değerini günün piyasasına göre ödemesi gerekir.

9) Bir de şu önemli hususun nazar-ı itibara alınması gerekir : 39 koyunu, 29 sığırı ve dört devesi bulunan bir kimse şer'an zengin sayılmayıp, gerektiğinde zekât alabilir. Buna karşılık gümüşten iki koyun değerinde 800 TL., altından 5 koyun değerinde 2000 TL. bulunan bir Müslüman, zengin sayılmaktadır. Böyle bir Müslüman bu durumda zekât alamaz. *2000 TL. para ile zengin sayılan bu Müslüman zekâtını ödeyecek çok muhtaç birini bulamadığı veya dilediği takdirde 39 koyun, 29 sığırı ve dört devesi olan fakire zekât verecektir. Halbuki kendisi onlara nisbetle daha muhtaçtır. Onun senelik ihtiyacından 2000 TL. arttığı halde diğerlerinin senelik ihtiyaçtan fazla 15600 TL. değerinde varlığı elde bulunmaktadır.* Her satmak istediği ve paraya tahvil ettiği anda bu miktar parayı elinde toplaması mümkündür. Netice olarak altından 2000 TL. sahip olmak zengin sayılmak için yeterli görülüyor; fakat 15600 TL. değerinde mala sahip olan kimse fakir sayılıyor. Üstelik hayvanların sütü, eti ve yününden istifade imkânı da vardır.

Bu durumda iki türlü zenginlik ölçüsü ortaya çıkıyor; fakat aralarında muazzam bir nisbetsizlik görülüyor. Aslında zenginlik ölçüsünde kıyas kabul edecek bir fark bulunmaması gerekir. Eğer bir kimse zengin ise

zengin kabul edilmelidir. Şuna göre zengin, fakat buna göre fakir sayılmak çok tuhaf bir manzara arzeder.

10) Koyun ticareti ile meşgul olan bir kimse, elindeki bütün koyunların zekâtını ticaret mallarının zekât statüsüne göre kıymet üzerinden ödemesi gerekir.

Meselâ, 40 koyunu bulunan bir tüccar, bunların değerini hesap ederek zekât verdiği takdirde beher koyun 400 TL. üzerinden hesap edilirse 16000 TL. nın 1/40 olan 400 TL. sını zekât için verecektir. Halbuki aynı adam 640 gr. gümüş veya 96 gr. altına veya bunların değerinde paraya sahip olursa zengin sayılmaktadır. Fakat 5 dirhem veya 0,5 dinar bugünkü para ile gümüş üzerinden 20 TL., altın üzerinden de 50 TL. tutar. Aynı adamın bir hesaba göre zengin, diğer hesaba göre fakir veya bir zenginlik hesabına göre 400 TL., diğer zenginlik ölçüsüne göre de 20 veya 50 TL. ödemesi gerekiyor.

İşte görülüyor ki, bu durumda da zenginlik ölçüleri birbirinden tamamen değişik bir durum arzetmektedir. Halbuki zenginlik ölçülerinin ve zekât miktarlarının birbirine müsavi olması gerekir.

11) Altın, asr-ı saadette gümüşün değerine göre nisaba tâbi olmuştur. Buna göre bugün 8 miskal altın, 200 dirhem gümüşün değerine denk gelmektedir. 8 miskal altının değeri ise, 800 TL. eder. *Asr-ı saadetteki itibarına göre bu kadar altın parası olanın zengin sayılması gerekir.* Oysaki, bu kadar para bir insanı zengin etmez.

12) Hayvan cinsinden nisabın dûnunda meselâ; 39 koyuna sahip olan bir Müslüman fakirdir; zekât alabilir. Bunda hiç şüphe yoktur. Bunun aksine bugünkü kâğıt para ile 20 miskal (96 gr.) altın değerinde 200 TL. kâğıt parası olan kimse zengin sayılıyor. *Koyun sahibi koyunlarını paraya tahvil edecek olursa 15600 TL.'na sahip olur. Ve bu sefer zengin sayılır. Buna karşılık 2000 TL. ile zengin sayılan bir Müslüman, parasını koyuna tahvil ederse, ancak 5 koyun sahibi olabildiği için fakir olur.* Bu hesaba göre bir kimsenin bir sene içinde, hatta bir gün içinde hem fakir, hem de zengin addedilmesi gerekir. Bu ise aklın gerçeklerine aykırıdır.

13) Altın ve gümüş paraların birbirine ilâve edilerek zekâta tâbi olmasını kabul etmeyenlere göre, ayrı ayrı olarak 4 devesi, 39 koyunu, 199 dirhem ve 19 dînar parası bulunan kimse zengin sayılmamaktadır. Bu ise çok tuhaftır.

14) Hanefî ve Mâlikî mezheplerince altın ve gümüş paralar değer üzerinden hesap edilerek birbirine ilâve edilebilirler. Buna göre, bir kimsenin 100 dirhem gümüş parası ile 10 dînar altını bulunsa şer'an zengin sayılır. Halbuki bunların karşılığı 1400 TL. tutuyor. *Yine meselâ bir kimsenin 10 dirhem değerinde 1 dînar altını ile 190 dirhem gümüşü bulunsa*

nisabı dolduracağından zengin sayılır. Bugünkü para ile her ikisinin değeri 860 TL. eder. Bu durumda da önemli bir değişiklik göze çarpmaktadır.

15) Altın ve gümüş nisapta esas alındığı takdirde, meselâ; bu iki mâden bugünkü değerlerinden daha üstün bir kıymet taşıyacak olsalar, ve *faraza 200 dirhem gümüş ile 100 adet koyun satın almak mümkün olsa bu takdirde paraya göre eşya nisabının 100 koyuna çıkması gerektiği müdâfaa edilecekti.* Halbuki nisap para üzerinden değil de eşya üzerinden hesap edilirse bu mahzur ortadan kalkar. Zira eşyanın her devirdeki kıymeti aslîdir, değişmez. Paranın değeri ise izafîdir, her zaman değişmeğe müsâittir.

Gerek diyet ve gerekse zekâtın nisabında eşya ile para arasında günümüzdeki piyasaya göre, kıyas kabul etmeyecek derecede bir dengesizlik görülmektedir. Yukarıda belirttiğimiz sebepler müvacehesinde önümüze şöyle bir mesele çıkıyor: *para nisabında eşya mı, yoksa Hz. Peygamber devrinin parası olan altın ve gümüş mü esasa alınmalıdır? Para değerini kaybetmesine ve daha da kaybetme ihtimaline rağmen, eşyaya göre ölçü olmakta devam etmeli midir?*

Yukarıda belirttiğimiz nedenlerle gümüş ve altın paralar hayli değiştiğinden, sabit birer ölçü olmaktan uzaktırlar. Para eşyaya nisbetle kıymetini koruduğu müddet ölçü olmakta devam edebilir. Fakat denge sarsıldığından artık değişmez birer ölçü değillerdir. 200 dirhem gümüş ile 20 miskal altın sadece nisap mallarının Hz. Peygamber devrindeki fiyatlarını gösteren birer ölçü olarak görünmektedirler.

İkinci soruya verilecek cevap, aynı nedenlere dayalı olarak nisapta para değil de, her devirde herkesin müstağni kalamayacağı ve değeri aslî olup değişmez birer ölçü olan eşyanın esas alınması daha uygun görünüyor.

Yalnız burada bir noktayı belirtmek gerekir: eşya esas alındığı takdirde, bunların arsında zaman ve mekânlara göre paha bakımından tam bir muvazene bulunmayabilir. Hatta bir kısmı diğer bir kısmına nazaran birkaç misli daha düşük değerde olabilir. Meselâ, günümüzde buğday, hayvanlara nazaran çok düşük değere sahiptir. Bu durumda karşımıza çıkan müşkül şu oluyor: para nisabı için düşük değerdeki eşyayı mı, yoksa değeri en yüksek olan eşyayı mı esas kabul edeceğiz? Yoksa bunlardan başka üçüncü bir yolu mu seçeceğiz?

Bu hususta Hz. Ömer ve Abd'ül-Melik b. Mervân'ın, altın ve gümüş paraları ayarlamakta uyguladıkları ortalama usulünü biz de eşya hakkında tatbik edebiliriz. Bunun için de önce paranın geçirdiği istihaleden kısaca bahsetmek zorunda kalacağız.

7) İSLÂM PARALARININ GEÇİRDİĞİ İSTİHALELER

Hz. Peygamber zamanında dirhemler üç çeşit ağırlık üzerinde bulunuyordu :

1) 10 dirhem 10 miskal ağırlığında,
2) 10 dirhem 6 miskal ağırlığında,
3) 10 dirhem 5 miskal ağırlığında.

Hz. Ömer'in halifeliğine kadar durum bu şekilde devam etti. Hz. Ömer halife olunca, zekât vermekte vakî ihtilâfı ortadan kaldırmak gayesiyle 10 dirhem gümüş karşılığında konan bu üç ayrı ağırlık ölçüsü olan 10; 6 ve 5 miskâli toplayıp üçe bölmek suretiyle ortalamasını buldu. Bu üç rakamın ortalaması 7 dir. Böylece her 10 dirhem gümüş ağırlığına karşılık 7 miskal altın ağırlığı para nisabı için standart bir ölçü olarak kabul edilegeldi. Ve ondan sonra zekâtın para cinsinden nisabı bu ölçüye göre tesbit edildi.[196]

Makrizî (v. 845/1441)'nin naklettiğine göre buna benzer bir işlem de Abd'ul-Melik b. Mervân zamanında vuku' bulmuştur.

Abd'ul-Melik ilk İslâm parasını basan halîfedir. Onu bu işe zorlayan sebep şu vakıa olmuştur.

Abd'ul-Melik halîfe olunca, Doğu Roma İmparatoruna yazdığı resmî bir evrakın başlık kısmına «Kul Hüvellahu Ehad» Âyetini, evrakın tarih numarası yanında da Hz. Peygamber'in ismini yazdırmıştı. İmparator bu işe kızarak Abd'ul-Melik'e şöyle yazdı : «Sizler yeni bir usul çıkardınız, bu işi bırakın. Eğer bırakmazsanız, kullandığınız paraların üzerine Peygamberiniz hakkında hoşunuza gitmeyecek şekilde yazılar yazacağız.»

Bu söz Abd'ul-Melik'in çok ağırına gitti. Hemen Hâlid b. Yezîd ile konuşarak ona Roma parası ile muameleyi bırakmasını, onu yasaklamasını ve insanların ihtiyaçları için gümüş paralar basmasını emretti. Bu emir üzerine Hâlid b. Yezid, ilk İslâm sikkesini Abd'ul-Melik adına bastırdı. Ve üzerlerine (Kul Hüvellahu Ehad) Âyetini yazdırdı.

Sözüne güvenilir râvilerin anlattıklarına göre ise, Abd'ul-Melik'i para basmaya sevkeden sebep şu idi :

Dirhemler uzun zaman «Siyah Vâfiye» ve «Taberiye» olmak üzere iki çeşit olarak tedâvülde idi. Vâfiye denilen dirhem para büyük ebatta, Taberiye ise küçük boyda idi. Abd'ul-Melik Müslümanların ihtiyaçlarını gözönüne alarak şöyle düşündü : zekâtta her 200 dirhem'de 5 dirhem vermek lâzımdır. Dirhemler arasındaki farklılık ise, zekât ödemede karışıklığa

(196) bkz. Şeyhzade Abdurrahman, Dâmad, c. I, s. 206.

meydan veriyor, binaenaleyh bunları tek ayarda ve ebatta birleştirmek gerekiyor.»

Bu düşünce ile Abd'ul-Melik, para vâhidini bulmaya karar verdi. Bütün dirhemleri, büyük olan Vâfiye ölçüsünde 200 adet yapsa, zekâtın eksik kalmasından korktu. Hepsini Taberiye ölçüsünde 200 adedi nisabı dolduracak şekilde yapacak olsa, mal sahibine haksızlık yapılmasından korktu. Bu ihtilâfı halletmek için şöyle bir çözüm yolu buldu :

Büyük dirhem olan «Vâfiye»lerden birini tartarak 8 dânik (denk) buldu; küçük dirhem «Taberiye»lerden birini de tartarak 4 dânik olduğunu tesbit ettikten sonra, bulduğu rakamları toplayarak 2'ye böldü. Ve ortalamasını aldı. Bu miktar 6 dânik ediyor. Bundan sonra bir dirhemin ağırlığı 6 dânik'e eşit olarak tesbit edildi.

Abd'ul-Melik altın paraları da inceleyerek bir miskâl'in uzun zamandan beri, altı dânik ağırlığına denk olan 10 dirhemin ağırlığı, 7 miskâl'e eşit olduğunu görerek bunu eskiden olduğu gibi imza ve ikrar etti. Dolayısıyla miskal hiç değişmedi.[197]

Dirhem ile miskal arasındaki dengeyi bulmak için Hz. Ömer'in; büyük ve küçük dirhemler arasındaki dengeyi bulmak için de Abd'ul-Melik'in takip ettiği bu ortalama metodu, para nisabında eşyayı esas alırken muhtelif değerlerdeki eşyanın nisaplarının birleştirilerek ortalamasını almak hususunda bize rehber teşkil etmektedir.

8) GÜNÜMÜZDE PARA NİSABI :

Mezkûr vakıalara dayanarak ihtilâftan kurtulmak için, para nisabını tesbit ederken zekâta tâbi eşya ve hayvanların nisaplarının fiyatlarını toplayarak ortalamasını alarak ihtilâftan kurtulmanın zarurî bir yol olduğunu kabul ediyoruz. Bu usul, ne kadar zaman geçerse geçsin, her türlü ihtilâfı önleyici mahiyettedir.

Buna bir misal teşkil etmek üzere, belli-başlı zekât mallarının fiyatları ile bunların ortalamalarını ve elde edeceğimiz neticeyi aşağıda sunuyoruz : fiyatlar günümüze göre kesin olmayan yaklaşık rakamlara göredir. Meselâ, muhtelif cins zekât mallarının fiyatlarını şu şekilde kabul edersek :

1) İki yaşında dişi bir devenin fiyatı : 2500 × 5 = 12500 TL.
2) İki yaşında bir dananın fiyatı : 1000 × 30 = 30000 TL.
3) İki yaşına girmiş bir koyunun fiyatı : 400 × 40 = 16000 TL.
4) Bir ton buğdayın fiyatı : 1 kg. = 150 kş. × 1000 = 1500 TL.

---

(197) bkz. Makrizî, Nükûd-i İslâmiye ve Kadîme, yz. nüsh. Nuruosmaniye ktp. No: 4937 vr. 24.

5) Bir ton arpanın fiyatı : 1 kg. = 130 kş. × 1000 = 1300 TL.
6) Bir ton hurmanın fiyatı : 1 kg. = 12,5 TL. × 1000 = 12500 TL.
7) Bir ton kuru üzümün fiyatı : 1 kg. = 8 TL. × 1000 = 8000 TL.
8) Bir ton yeşil mercimek : 1 kg. = 7,5 TL. × 1000 = 7500 TL.
9) Bir ton kırmızı mercimek : 1 kg. = 5,5 × 1000 = 5500 TL.
10) Bir ton pirincin fiyatı : 1 kg. = 6 TL. × 1000 = 6000 TL.
11) Bir ton barbunya fiyatı : 1 kg. = 7 TL. × 1000 = 7000 TL.
12) Bir ton kuru fasulye fiyatı : 1 kg. = 6,5 TL. × 1000 = 6500 TL.
13) Bir ton incir fiyatı : 1 kg. = 5 TL. × 1000 = 5000 TL.

Toplam olarak 119300 TL. eder. Bu rakamı 13'e bölersek netice 9169 TL. olarak çıkar.

Netice olarak günümüzde para cinsinden nisap 10.000 TL. civarında bir rakam göstermektedir. İhtilâflardan kurtulmak bakımından bu yol en sağlam usul olsa gerektir.

Bu hesaba göre nisap, fitrede olduğu gibi, zekâta tâbi mallar, mahallî müftülüklerce tesbit edilerek her sene taşıdıkları değere göre ayarlanmalıdır. Bu şekilde para nisabı her sene piyasaya uygun olarak yükselip alçalabilir; ne fakire, ne de mal sahibine bir zarar gelmez.

Yukarıda tâyin ettiğimiz nisap ölçüsü, eşya ve hayvan cinsinden bir varlığa sahip olmayıp kâğıt veya mâdenî paralarla altın ve gümüş parası bulunanlar için bahis konusudur. Eşya ve hayvanlara sahip olanlar, daha önce bu mallar için tesbit ettiğimiz nisaba göre, belli bir miktarını zekâtta dilerlerse ayn olarak, dilerlerse verilecek eşyanın değeri üzerinden hesap ederek verirler.

11) FİTRE VE NİSABI

A) Fitre'nin Târifi:

Fitre: Fatr kökünden gelen bir kelimedir. Fatr: icat etmek, keşfetmek ve yaratmak mânalarına gelir. Fitre ise; yaratılış, yaratılıştaki temizlik, dini kabul edecek aslî temizlik, din kanunu mânalarını ifade eder.

Istılahta fitre: *Ramazan ayı sonunda, nisaba malik olan Müslümanların ödemekle mükellef bulundukları sadakadır.*

B) Fitre'ye Bu Adın Verilmesinin Sebebi:

Ramazan ayı sonunda, oruç tutan veya mâzereti dolayısıyla tutamayan zengin Müslümanların ödemekle mükellef bulundukları fitre'ye bu adın verilmesinin sebebi konusunda ilim adamlarından iki türlü görüş nakledilmiştir:

1) İftar Mânası:

Said b. Müseyyeb ve Ömer b. Abd'il-Aziz «Kendini tezkiye eden kurtuldu»[198] meâlindeki Âyet-i Kerîme'de temizlemekten kasdedilen mânanın fitre vermek olduğunu söylüyorlar. Bu zekât (fitre zekâtı) iftar etmeğe nisbet edilmiştir. Zira fitre Ramazan sonunda iftar etmekle vacip oluyor.

2) Yaratılış Mânası:

İbn-i Kuteybe (v. 322/934), bu konuda şöyle diyor: «Fitre'ye bu adın verilmesinin sebebi, bu kelimenin, yaratılıştaki temizlik mânasını içinde saklamasına binaendir. Zira Cenabı Allah K. Kerim'de şöyle buyuruyor: *«O halde gerçek Müslüman olarak kendini hak dine doğrult; Allah'ın insanları üzerinde yarattığı din'e.»*[199]

Bu Âyetteki fıtrattan kasdedilen, beden ve nefis için verilen sadakadır.[200]

---

(198) İbrahim sûresi, 14/87.
(199) Rûm, 30/30.
(200) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 55.

C) Fitre'nin Dinî Hükmü:

Fitre, zekât gibi kesin bir hükme bağlanmış olmayıp üzerinde ihtilâflar vardır.

Fitre'nin ifade ettiği hüküm konusunda muhtelif rivayetler nakledilmiştir.

«İbn-i Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah (s.a.v.) fitre zekâtını bir ölçek hurma, bir ölçek arpa olmak üzere köle, hür, erkek ve kadınlara, küçük ve büyüklere farz kılmış ve bayram namazından önce verilmesini de emretmiştir.»[201]

Hanbelî mezhebi ile Şâfiî mezhebi, bu Hadîs-i Şerîf'e dayanarak fitre vermenin farz olduğunu kabul ediyorlar[202]. Cumhur da bu görüştedir[203].

İmam Âzam Ebû Hanife ise fitrenin vacip olduğu görüşündedir.[204]

Muteehhirîn âlimleri ile İmam Mâlik'in ashabına göre fitre sünnettir. Irak âlimleri de bu görüştedirler.[205]

Bâzı ilim adamlarına göre de zekâtın farz kılınması ile fitre neshedilmiştir.[206]

Ç) Fitrenin Vacip Olduğu Zaman:

Fitre, hicretin ikinci senesi Şâban ayında emredilmiş malî bir ibadet olup, teşriî zekâtın farz oluşundan öncedir.[207]

Fitre'nin teşri zamanı hakkında Kays b. Sâd'dan şu rivayet naklediliyor: «(Hz. Peygamber devrinde) Aşûre orucu tutar ve fitre zekâtı öderdik. Ramazan orucu ile zekât vermek farz kılınınca fitre vermekle ne emredildik, ne de ondan nehyedildik. Fakat onu devamlı olarak ödüyorduk.»

Yine Kays b. Sâd'dan rivayet edildiğine göre şöyle diyor: «Resûlullah (s.a.v.) bize fitreyi zekât farz olmadan evvel emretmiştir. Zekât Âyeti inince fitre vermekle ne emredildik, ne de ondan nehyedildik; fakat biz onu ödüyorduk.»[208]

Gerek Hz. Peygamber ve gerekse ashab, zekât Âyeti inmeden ve in-

---

(201) Buhârî, Sahîh, c. II, s. 130; bkz. Müslim, Sahîh, c. II, s. 677; Nesaî, Sünen, c. V, s. 35; İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 585; Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 373 ve Tirmizî, Sünen, c. III, s. 37.

(202) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 55 vd.

(203) bkz. İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 253.

(204) bkz. Şeyhzade Abdur-Rahman, Dâmad, c. I, s. 227.

(205) bkz. İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 253.

(206) bkz. Aynı eser, aynı sayfa.

(207) bkz. Seyyid, Sabık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 412.

(208) Nesaî, Sünen, c. V, s. 37.

dikten sonra fitreyi devamlı olarak verdikleri sabit olduğuna göre vacip olması gerekmektedir.

D) Fitrenin Ödenme Zamanı :

Bütün kaynaklarda belirtildiğine göre fitre, bayram sabahının girmesi ile vacip olduğundan, ödenme zamanı Ramazan bayramının birinci günü bayram namazından öncesine kadardır.[209] Fakat, fitrenin bayramdan birkaç gün önce ödenmesi caizdir. Bu hususta Hz. Ali'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir : «Hz. Abbas, Peygamber (s.a.v.)'e, vakti gelmeden fitre'nin verilip verilemeyeceğini sordu. Hz. Peygamber de vaktinden önce ödeneceği hususnda ona cevaz vermiştir.»[210]

İbn-i Ömer ile diğer bâzı ashabın, fitreyi bayram'dan iki gün önce ödedikleri de rivayet edilmiştir.[211]

İmam Mâlik (v. 179/795)'e göre, fitre'nin bayram sabahı namazdan önce ödenmesi müstahap olmakla beraber, bir veya iki gün önce ödenmesinde bir mahzur yoktur.[212] İmam Âzam (v. 150/762) ile Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)'e göre de durum aynıdır.[213]

E) Fitre'nin Faydaları :

Fitre'nin emredilmesinin hikmeti hakkında aşağıdaki Hadîs-i Şerif rivayet edilmektedir :

«*İbn-i Abbas'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) fitre zekâtını, oruç tutan Müslümanı çirkin ve boş sözlerin günahından temizlemek, fakirlere de yiyecek temin etmek için farz kılmıştır. Fitre'yi kim bayram namazından önce öderse kabuldür; kim namazdan sonra öderse bu diğer sadakalar gibi, bir sadaka hükmüne geçer.*»[214]

Bu Hadîs-i Şerif'e göre fitre'nin emredilmesinin hikmeti iki yön arzeder :

1) Ferdin kendi istifadesi,
2) Toplumun istifadesi.

Birincisi manevî, ikincisi ise maddîdir.

---

(209) bkz. Buhârî, Sahîh, c. II, s. 130; Müslim, Sahîh, c. II, s. 677 vd.; Nesaî, Sünen, c. V, s. 35 vd.; İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 585; Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 373 ve Tirmizî, Sünen, c. III, s. 37.

(210) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 376; bkz. Buhârî, Sahîh, c. II, s. 132.

(211) bkz. Aynı eser, s. 373.

(212) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 109.

(213) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 65 vd.; Dâmad, c. I, s. 228.

(214) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 337 bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 585.

1) Fitre Mutluluk Getirir:

Fitre ödeyen oruçlu veya özrü sebebiyle oruç tutamayan bir Müslüman, Allah'ın kendisine bahşettiği imkânlardan fakir ve ihtiyaç sahibi kimselere en az bir günlük yiyecek maddesi veya bu kadar imkân temin eden para vermekle kendisi iç huzuru duyar; başkalarına mutlu bir günde yardım elini uzatmanın saadetini hisseder; orucunun faziletini lekeleyen bazı kusurlarla fuzuli ve boşuna konuşmaların affedilmesini sağlamakla müsterih olur, böylece bayrama büyük bir huzur ve vecd içinde girer. Komşu ve akrabası içinde ihtiyaç sahibi kimseleri sevindirmenin gururu içinde yaşar.

2) Fitre Sosyal Bir Yardımlaşmadır:

Buna mukabil fakir de zenginin yapacağı bu yardımlarla küçük çapta da olsa bâzı ihtiyaçlarını gidererek memnun olur. Zengin ile fakir, fert ile toplum arasındaki potansiyel farkı kısmen de olsa azalır.

İlk bakışta basit gibi görünen fitre, 600 milyon İslâm âleminde aynı zamanda fakirlere verildiğini düşünürsek, milyonlarca liranın fakirlere sarfedildiği ve aynı anda bütün toplumlarda aynı sevinç ve gönül hoşluğunu meydana getirmesi bakımından büyük ehemmiyet arzeder. Hiç bir beşerî kuvvet hiç bir toplumda dünya çapında bu kadar büyük bir hareketi meydana getirmesine imkân yoktur. Bu yalnız İslâm dinine mahsus bir yardımlaşma emri olup, hiçbir dinde ve hiçbir nizamda bunun misline raslamak mümkün değildir.

F) Fitre'nin Nisabı:

Yukarıda fitre'nin dindeki yerini açıklamıştık. En kuvvetli görüşe göre fitre, vacip bir ibadettir. Fitre'nin vacip olması ile Müslümana bir mükellefiyet yükleniyor, demektir. O halde fitre bütün Müslümanlara mı, yoksa sadece zenginlere mi vaciptir? Daha başka bir deyişle fitrede nisap şartı var mıdır? Yok mudur?

Fitre'nin dinî hükmünde ihtilâf bulunduğu gibi, nisabında da ihtilâf vardır.

Bâzılarına göre fitre, tâyin edilen miktarını vermeğe gücü yeten herkes için vacip olup, bunun için nisaba mâlik olmak şart değildir. *Ebû Hüreyre, Eb'ul-Âliye, Şâbî, Atâ, İbn-i Sirin, Zührî, Mâlik, Şâfiî,, İbn-i Mübarek ve Ebû Sevr* bu görüştedirler.

Bunların dayandıkları deliller:

1) «Sâ'lebe b. Ebî Suayr'ın babasından rivayet edildiğine göre, Pey-

gamber Efendimiz şöyle buyurdular: «Fıtır sadakasını, büyük-küçük, hür-köle, zengin-fakir, erkek-kadın herkes için buğdaydan bir ölçek olarak ödeyin. Zengin olanlarınızı Allah takviye eder; fakirlerinize de verdiğinden daha fazla verir.»[215]

2) Fitre malın hakkıdır, malın artması ile artmaz. Binaenaleyh keffaretlerde olduğu gibi, bunda da nisap itibar edilmez. Keffaretlerde nasıl zenginlik ve sene geçmesi şart değilse, fitrede de aynen şart değildir. Fitre, miktarını ödeyebilen herkese vaciptir.

Diğer bâzı ilim adamlarına göre ise fitrede nisap şarttır. Fitre, yalnız 200 dirhem veya bu değerde eşyaya sahip olan kimselere vaciptir. Rey mektebi mensupları bu görüştedirler.[216]

Ebû Hanife mezhebine göre bu görüşün dayandığı aklî ve naklî deliller şu şekilde özetleniyor:

1) Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: «*Sadakanın en hayırlısı zengin olarak verilendir.*»[217]

2) Fakir sadakanın sarf yeridir. Zekât vermeğe gücü yetmeyenlerde olduğu gibi, ona fitre vermek vacip değildir. Çünkü din, faydasız bir şeyi emretmez. Fakire sadaka vermeyi emretmekse faydasız bir iştir.

«Fakir için «Bir taraftan alsın, diğer taraftan versin» diyecek olsak bu, faydasız bir iş ile uğraşmak olur. (Sadakada zenginliğin şart olmadığını ileri sürenlerin dayandıkları.) İbn-i Ömer hadîsi ise, fitrenin başlangıçtaki keyfiyetine hamledilmiştir. Bu durum sonradan neshedilerek, en hayırlı sadakanın zenginlik halinde verilen sadaka olduğu Hz. Peygamber tarafından beyan buyurulmuştur.[218]

Veya İbn-i Ömer hadîs'i fitrenin herkes için vacip olduğuna değil de, mendup olduğuna hamledilebilir. Zira Hadîs'in sonunda «Allah zenginlerinizi tezkiye eder, fakirlere ise verdiklerinden daha çoğunu verir» buyuruluyor.

«Fitre'nin vacip olmasını gerektiren zenginlik ölçüsü, ihtiyaçtan fazla 200 dirhem veya buna denk para ve eşyadır. Bu zenginlik üzerine üç türlü hüküm terettüp eder:

a) Zekât almanın haram olması,
b) Fitre vermenin vacip olması,
c) Kurban kesmenin vacip olması.

---

(215) Bu Hadîs-i Şerîf'in kaynağını Hadîs kitaplarında bulamadım.
(216) İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 74; ve Serahsî, Mebsût, c. III, s. 102.
(217) Buharî, Sahîh, c. II, s. 112.
(218) Buharî, Sahîh, c. II, s. 112 bkz. Müslim, Sahîh, c. II, s. 617 ve Nesaî, Sünen, c. V, s. 46.

(Yâni fitre nisabına sahip olan kimsenin, Hanefî mezhebine göre zekât alması haramdır. Böyle kimselerin hem fitre vermeleri, hem de kurban kesmeleri gerekir).

«Mükellef, kendi şahsı için fitre vermek mecburiyetinde olduğu gibi, küçük çocuklarından ötürü de fitre ödemek zorundadır. Bu böyle olduğu gibi, Müslüman hizmet için bulundurduğu köle adına da fitre vermesi gerekir. Zira o hem çocuklarının, hem de kölesinin velisi olup, onlara bakmakla mükelleftir.

«Bir kimse Müslüman kölesinin fitresini vereceği gibi, müslüman olmayan kölesinin fitresini de vermekle mükelleftir. Fakat İmam Şâfiî'ye göre Müslüman olmayan kölelerden dolayı fitre vermek gerekmez.»[219]

G) Fitre'nin Miktarı :

Fitre'nin miktarı bütün kaynaklarda belirtildiğine göre, yiyecek maddelerine mahsus olup bir ölçektir. Bir ölçek ise 1040 dirhem ağırlığına denilir. Bugünkü ağırlık ölçülerine göre bir dirhem-i örfî 3,2 gr. dır. 3,2 gr. 1040 dirhem ile çarpılınca netice 3328 gr. eder.

Hz. Peygamber tarafından tesbit edilen ve daha önce kaydettiğimiz fitre cins ve miktarları hakkında iki türlü rivayet nakledilmiştir :

1) «İbn-i Ömer'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) fitre'yi, köle, hür, erkek, dişi, küçük-büyük bütün Müslümanlar için bir ölçek olarak farz kıldı. Ve bayram namazından önce ödenmesini emretti.»[220]

2) «Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir : Hz. Peygamber devrinde fitre'yi yiyecek maddelerinden bir ölçek olarak verirdik. O zaman bizim yiyecek maddelerimiz arpa, kuru üzüm, hurma ve keş yemeği idi.»[221]

3) «Nesaî'de ise Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen bu Hadîs-i Şerîf'de şöyle deniliyor : «Resûlullah sallellahu aleyhi vesellem zamanında (fitre için) yalnız arpa, kuru üzüm, hurma, un, keş ve sült denilen yiyecek maddelerinden bir ölçek fitre verirdik.»[222]

---

(219) Serahsî, Mebsût, c. III, s. 103.

(220) Buharî, Sahîh, c. II, s. 130; bkz. Müslim, Sahîh, c. II, s. 677; Nesaî, Sünen, c. V, s. 34; İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 584; Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 373 ve Tirmizî, Sünen, III, s. 35.

(221) Buharî, Sahîh, c. II, s. 130.

(222) Nesaî, Sünen, c. V, s. 39.

Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber devrinde fitre, başlıca yiyecek maddesi olan :

1) Arpa,
2) Hurma,
3) Kuru üzüm,
4) Un (arpa),
5) Sült (Buğdaya benzer bir yiyecek maddesi),
6) Keş'ten verilmesi emredildiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber devrinde Medîne ve havalisinde buğday mahsulü yiyecek maddesi olarak bulunmadığından, fitre mezkûr yiyecek maddelerine inhisar ettirilmiş bulunup, buğday hakkında kesin bir rivayet mevcut değildir. Buğday, fitre verilecek yiyecek maddelerine sonradan ashap tarafından ilâve edilmiştir.

Buğdayın fitre miktarı, diğer maddelerin değerlerine göre, bir ölçek olarak değil de, yarım ölçek olarak tâyin edilmiştir. Bunun sebebi, buğdayın, diğer fitre verilecek yiyecek maddelere nazaran iki misli değer taşımış olması idi. Hurma ve miktarları tesbit buyurulan diğer maddeler esas alınmış ve yarım ölçek buğday, bir ölçek hurmaya denk kabul edilmiştir.

Buğdaydan verilecek fitre miktarı, İbn-i Abbas'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber[223], bâzı rivayetlere göre Hz. Ömer, bâzısına göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali ve Hz. Osman tarafından yarım ölçek olarak itibar edilmiştir[224]. Fakat, muhaddislerce bu rivayetler zayıf kabul edildiğinden[225], bu hususta rivayet edilen esas şu Hadîs-i Şerif'e göre, Hz. Muaviye tarafından tesbit ve tâyin edilmiştir :

«Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir : biz fitre'yi Hz. Peygamber devrinde yiyecek maddelerinden bir ölçek; hurmadan bir ölçek, arpadan bir ölçek veya kuru üzümden bir ölçek olarak veriyorduk. Hz. Muaviye'nin hilâfeti zamanına kadar fitreyi bu şekilde verdik. Hz. Muaviye halife olunca hacca geldi ve minbere çıkarak bir konuşma yaptı. Konuşmasında şöyle dedi : ben iki müd (yarım ölçek) Şam buğdayının bir ölçek hurmaya denk geldiğini görüyorum. Bundan sonra insanlar onun sözünü kabul ederek buğdaydan yarım ölçek ödemeğe başladılar.

---

(223) bkz. Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 376; Nesaî; Sünen, c. V, s. 39; İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 58.

(224) bkz. Aynî, c. IV, s. 471; Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 373; İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 58.

(225) bkz. Aynî, c. IV, s. 471; Zürkânî, Muvattâ şerhi, c. II, s. 83 ve İbn-i Humam, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 39.

Ebû Saîd diyor ki : ben ise, eskiden yaptığım gibi vermekte devam ettim; Muaviye'nin içtihadına uymadım.»[226]

«Yine İbn-i Ömer'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.), fitre için arpa ve hurmadan bir ölçek vermeyi emretti. İnsanlar da buna denk olacak şekilde (sonradan) iki müdd (yarım ölçek) hesap ettiler.»[227]

İmam Âzam Ebû Hanîfe bu Hadîs-i Şerîf'e dayanarak fitre, buğday ve üzümden başka bütün yiyecek maddelerinden bir ölçek, buğdaydan ise yarım ölçektir, diyor.[228] Süfyân-i Sevrî ve İbn-i Mübarek ile Kûfe'li ilim adamları da bu görüşü kabul etmişlerdir.[229]

İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râheveyh ise, buğdayı da istisna etmiyerek bütün yiyecek maddelerinden bir ölçeği kabul etmişlerdir.[230]

İbn-i Münzir (v. 319/931): «Buğdaydan verilecek fitre miktarı hakkında Hz. Peygamber'den sadır olmuş sağlam bir rivayet bilmiyoruz. O zaman Medîne'de buğday çok nadir bulunuyordu. Sabahe zamanında buğday çoğalınca ashap yarım ölçek buğdayı bir ölçek arpaya tekabül ettiriyorlardı. Bunlar, Müslümanların önderleridirler» diyor.[231]

Hz. Peygamber'den buğdayın fitresi hakkında itimada şayan bir rivayet bulunmadığına göre, ister Hz. Ömer tarafından yapılmış olsun, ister Hz. Muaviye ve diğer halifeler zamanında tatbik edilmeye başlansın, buğdayın fitre miktarı, kıymetli oluşuna binaen diğer fitre cinslerine kıyasla iki misli pahalı olduğu için yarım ölçek olarak tâyin edilmiştir. Bu muameleye göre Hz. Peygamber devrinde fitre cinsleri olarak tâyin olunan hurma, kuru üzüm, arpa, keş ve un'un aynı değerde oldukları anlaşılıyor.

Yukarıda kaydettiğimiz Muaviye hadîsine dayanarak İmam Âzam Ebû Hanife buğdayın fitre miktarını yarım ölçek, diğer İmamlar ise öbür maddelerde olduğu gibi bir ölçek olarak kabul etmişlerdir.

Hz. Muaviye ve sahabîler devrindeki şartlar günümüzde de bulunacak olsa, yâni memleketimizde buğday; hurma, kuru üzüm ve arpanın iki misli fiyatında olsa yine kıymet itibarı ile yarım ölçek olarak kabul edilmesi doğrudur. Fakat, günümüzde sahabe devrinin tam aksine olarak buğday

---

(226) Müslim, Sahîh, c. II, s. 679; Buharî, Sahîh, c. II, s. 131; Nesaî, Sünen, c. V, s. 38; Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 373; İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 585; Tirmizî, c. III, s. 34 vd.

(227) Aynî, c. IV, s. 470; bkz. Tirmizî, c. III, s. 35; Nesâî, Sünen, c. V, s. 34; Müslim, Sahîh, c. II, s. 677.

(228) bkz. Aynı eser, s. 471.

(229) bkz. Tirmizî, Sünen, c. III, s. 33 vd.

(230) bkz. Aynı eser, aynı sayfa; Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 57.

(231) Askalânî, Feth'ul-Bârî, c. IV, s. 112.

her yerde bol miktarda bulunduğundan çok ucuz, diğer fitre verilecek maddelerden olan hurma ve kuru üzüm ise, buğdaydan beş veya altı misli daha fiyatlıdır. Binaenaleyh, hurmaya nisbetle fitreye tâbi olan buğdaydan yarım ölçek yerine günümüzde bir ölçek verilmesi hakikata daha uygun düşmektedir.

Zekâtta olduğu gibi, fitre verirken de Müslüman, mezkûr yiyecek maddelerinin değerini verebilir. Şimdi bu konuyu inceleyeceğiz.

Ğ) Fitre'de Kıymet Ödemek:

İlim adamları, fitrede yiyecek maddeleri yerine kıymetinin ödenip ödenmeyeceği hususunda ihtilâf halindedirler.

Bâzılarına göre, bir kimse hangi mahsulden yiyorsa, meselâ, buğday yiyorsa onun yerine değer üzerinden başka cins yiyecek maddesi ödeyemeyeceği gibi para olarak değerini de veremez. Fitreyi ayn olarak fakire vermek mecburiyetindedir. İmam Şâfiî, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Bekir el-Â'meş bu görüştedirler.[232]

İmam Âzam'a göre, yiyecek maddeleri yerine bunların değerlerini para veya başka cins eşya ile ödemek caizdir. Çünkü fitre'den maksat, fakirin ihtiyacını gidermektir. Yiyecek maddesini ayn olarak vermekle ihtiyaç giderildiği gibi, değerini vermekle de gideriliyor.[233]

«İbn-i Âbidîn»'de bu konuda şöyle denilmektedir: «Fitre'de ayn yerine para vermek daha faziletlidir. Bu durum genişlik zamanlarına mahsustur. Kıtlık zamanlarında ise kendisini ödemek daha faziletlidir.»[234]

İmam Ebû Yusuf bu görüşü savunmuştur.[235]

Fakîh Ebû Ca'fer de şöyle diyor: fitre'de kıymet ödemek daha faziletlidir. Zira bu, fakirin menfaatına daha uygundur. Para ile kendi durumuna göre muhtaç olduğu şeyleri satın alabilir. Fakat, ayn ile her istediği zaman alamaz.

Hadîs-i Şerîf'de buğday, arpa ve benzeri maddelerin beyan buyurulması, o devirde alış-verişlerin bu maddelerle de yapılma imkânı bulunmasına binaendir. (Yâni o devirde para yerine eşya da mübadele vasıtası olabiliyordu.) Fakat şimdi memleketimizde ve dünyada bütün mallar umumi-

---

(232) bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 57 vd.; Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 118 ve Serahsî, Mebsût, c. III, s. 107; İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 65.

(233) bkz. Şeyhzâde Abdurrahman, Dâmad, c. I, s. 229.

(234) Serahsî, Mebsût, c. III, s. 108.

(235) Aynı eser, c. III, s. 107.

yetle para ile alınıp satılmaktadır. Para en kıymetli bir maldır. Binaenaleyh fitreyi ondan vermek daha faziletlidir.[236]

Asrımız âlimlerinden Yusuf el-Kardavî de bu konuda şu kanaati belirtiyor: «Benim tercih ettiğim husus, memleketin orta derecede galip olan yiyecek maddelerinden bir ölçeğin kıymeti üzerinden ödenmesidir. En iyisinin değerinden hesap edilirse daha güzel olur.»[237]

«Atâ b. Ebî Rebah'ın ftrede eşya yerine para ödediği rivayet edilmiştir.[238]

«Hz. Peygamber'in (Fakirleri istemekten müstağni kılın) meâlindeki hadîsi de buna delâlet eder. Fakiri ihtiyaçtan kurtarmak, yiyecek maddeleri ile tahakkuk edebileceği gibi, kıymetlerini ödemekle de tahakkuk eder. Çoğu zaman, eşyanın değerini vermek daha faziletli olur. Zira fakirin elinde fazla miktarda yiyecek maddesi bulunması, onu bu maddeleri satıp paraya çevirmeğe mecbur eder. Halbuki kıymetini vermekle ona, kendine lâzım olan yiyecek, giyecek ve benzeri ihtiyaçlarını satınalma imkânı verilir.

«Daha önce de kaydedildiği gibi, *İbn-i Münzir*'in naklettiği şu husus da bu noktaya delâlet etmektedir: Ashap yarım ölçek ödemeyi caiz görmüşlerdir. Zira onlar buğdayı kıymet yönünden bir ölçek hurma ve arpaya denk kabul etmişlerdir. Bu sebeple Hz. Muaviye: Ben Şam buğdayından yarım ölçeği bir ölçek hurmaya denk olarak görüyorum, demiştir.

«Sonra bu, asrımızda en kolay bir ödeme şeklidir. Hususiyle muamelelerin yalnız para ile icra edildiği sanayi bölgelerinde bu daha kolaydır.

«Kanaatimce Hz. Peygamber fitreyi iki sebeple yiyecek maddelerinden tâyin etmiştir:

1) O devirde Arapların elinde para azdı. Yiyecek maddesinde vermek, insanlara daha kolay geliyordu.

2) Paranın kıymeti ve satın alma gücü asırdan asra değişebilir, fakat bir ölçek yiyecek maddesi böyle değildir. Her devirde fakirin karnını doyurabilir.»[239]

H) Günümüzde Fitre Nasıl Ayarlanmalıdır?:

Yukarıda Hz. Peygamber'in, fitreyi Arabistan, özellikle Mekke ve Medîne havalisindeki yiyecek maddelerine göre tâyin ettiğini ve sonradan Hz.

---

(236) İbn-i Âbidîn, c. III, s. 106.
(237) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 950.
(238) bkz. İbn-i Ebî Şeybe, Musannef, c. IV, s. 37 vd.
(239) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 949 vd.

Muaviye ve ashap tarafından yiyecek maddeleri arasına giren buğdayın da bunlara kıyaslanarak kıymet üzerinden hesap edildiğini gördük.

Asrımızda da acaba Arabistan'ın o devirdeki yiyecek maddelerini mi, yoksa her memleketin galip olan yiyecek maddelerini mi esas almak lâzımdır? Bu hususta ilim adamları çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Biz bu görüşleri aşağıda gruplar halinde inceleyeceğiz. İlim adamlarının görüşleri üç gruba ayrılmaktadır.

a) Fitre'nin Hz. Peygamber Devrinin Yiyecek Maddelerinden Verilmesini Kabul Edenler :

Hanefî mezhebi ile Hanbelî mezhebi ve Ebû Bekir bu görüşü kabul etmişlerdir. Bunlara göre, Hz. Peygamber tarafından açıklanan yiyecek maddeleri bulunduğu takdirde fitrenin bunlardan, yâni arpa, buğday, kuru üzüm, hurma ve keş yemeğinden verilmesi lâzımdır. Şâyet bu yiyecek maddeleri bulunmazsa, diğerlerinden verilir.[240]

İbn-i Sîrin de demiştir ki : bir kimse buğday, arpa, hurma, sült ve kuru üzümden hangisini verirse kabul edilir.[241]

b) Fitre'nin Herkesin Yiyeceği Maddelerden Verilmesi Gerektiğini Kabul Edenler :

İmam Şâfiî bu görüşü kabul etmiş olup bu konuda şöyle diyor : «Bir kimsenin ekseri yiyecek maddeleri ne ise onlardan fitre vermesi gerekir. Başka cins yiyecek maddelerinden fitre vermesi mekruhtur.»[242]

«Resûlullah (s.a.v.)'in sünnetinde fitre zekâtı kişinin yiyecek maddeleri ile zekâta tâbi eşyadandır.[243]

«Bir kimse arpa, buğday, hurma, kuru üzüm vs. gibi muhtelif yiyecek maddelerinden yerse, serbesttir. Bunlar arasında dilediği üzerinden fitresini vermesi kifayet eder.

«Bir kimse buğday yer de üzüm, hurma veya arpa cinsinden fitre verirse bu mekruhtur. Eğer böyle yaparsa, yeniden buğday üzerinden vermesi gerekir. Zira Hz. Peygamber devrinde galip olan yiyecek maddesi Medîne'de hurma idi, pek az kimse arpa yerdi. O devirde buğday yiyen bulunmadığı veya buğdayın turfanda gibi az bulunduğu anlaşılıyor. Binaenaleyh Hz. Resûlullah, fitre zekâtını Müslümanlara yedikleri maddelerden farz kılmıştır.

---

(240) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 60 vd.; Dâmad, c. I, s. 229.
(241) Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 118.
(242) İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. I, s. 62 vd.
(243) Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 57.

«Bir kimsenin bugün buğday yiyip de başka cinsten fitre vermesini doğru bulmuyorum. Fakat arpa yeyip buğdaydan öderse, bu daha faziletlidir.»[244]

c) Fitre'nin Her Memleketin Galip Olan Yiyecek Maddelerinden Verilmesi Gerektiğini Savunanlar:

Bu görüş İmam Mâlik tarafından kabul edilmiştir. İmam Mâlik bu konuda fikrini şöyle açıklıyor:

«Fitre verilecek yiyecek maddeleri buğday, arpa, sült, mısır, pirinç, darı, hurma, kuru üzüm ve keş yemeği olup (onun yaşadığı devirde) halkın yaşayış durumna göre verilmelidir.

«Mısırlılar için (o devirde) buğdaydan başkasından fitre vermek gerekmediği kahaatindeyim. Zira buğday onların başlıca yiyecek maddesidir. Ancak buğdayın fiyatı artıp halkın yaşama seviyesi arpadan yiyecek seviyeye düşerse, ondan verilmesinde bir mahzur görmüyorum.»[245]

İmam Mâlik, fitrede her memleketin galip olan yiyecek maddelerinin itibar edilmesi gerektiği görüşünü savunduğu anlaşılıyor.[246]

İmam Mâlik, geçim vasıtası olan yiyecek maddelerinden buğday, arpa, hurma karşılığında diğer toprak mahsulleri ve yiyecek maddelerinden bir ölçek fitre vermenin caiz olmadığı görüşünü kabul etmekle beraber, baklagiller, incir vs. gibi mahsuller bir memleketin yegâne geçim vasıtası olursa, o takdirde bunlardan bir ölçek fitre vermek gerektiğini söylüyor.[247]

Fitre'nin nasıl ayarlanması gerektiği konusundaki görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1) Fitre, Hz. Peygamber tarafından o devirde tâyin edilen Medine'nin yiyecek maddelerinden verilmelidir.

2) Fitre, herkesin kendi mutfağında harcadığı yiyecek maddelerinden verilmelidir.

3) Fitre, her memleketin galip olan yiyecek maddelerinden verilmelidir.

---

(244) Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 59.
(245) bkz. el-Müdevvene, c. II, s. 118.
(246) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 117.
(247) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 118.

ç) Mezkür Görüşlerin Tenkidi:

Birinci görüşün günümüzde kabul edilmesi biraz güçtür. Zira İmam Şâfiî'nin de beyan ettiği gibi, Hadîs-i Şerîf'lerde açıklanan fitre cinsleri, Hz. Peygamber devrinde Medîne ve havalisinin başlıca yiyecek maddeleri idi. Bu, her devirde her memleketin yiyecek maddelerine şâmil olamayacağı için, yalnız Medîne ve havalisi ile o devre mahsus idi. Günümüzde de Medîne'nin yiyecek maddeleri o devre göre çok değişik olduğu muhakkaktır. Zira dünyanın her tarafından ithalât yapılmak suretiyle yiyecek ihtiyacı giderilmektedir. Binaenaleyh günümüzdeki yiyecek maddelerinin galip olanlarını itibar etmek daha uygun olsa gerektir. Nitekim buğday, Medîne'ye Hz. Peygamber devrinden sonra ithal edildiği için fitre cinsleri arasına sonradan girmiştir.

İkinci ve üçüncü görüşler, birinciye nazaran daha umumî ve geniş hüküm kapsamakta, aklın gerçeklerine daha uygun düşmektedir.

Fitre'de her ailenin yiyecek maddelerinin itibar edilmesi akla daha uygun görünmekle beraber, naslara aykırı düşmektedir. Zira Hz. Peygamber, her ailenin yiyecek maddesinden değil de, memleketin yiyecek maddelerinden fitre vermeyi emretmiştir. Her aile'nin kendi yiyecek maddelerinden fitreyi hesap edeceği hususunda bir kayıt mevcut değildir. Hem bu görüş kabul edilecek olsa, fitre hususunda bir memleket için umumî bir hüküm koymak mümkün olmayacaktır. Âdetâ herkesin nev-i şahsına münhasır bir fitre kabul edilmiş olacak ve tâyin edilme işi de ferdin kendi iradesine ve hesabına bırakılmış olacağından, birçok karışıklıklar ve yanılmalar husule gelecek ve bu müessese başıboş bırakılmış olacaktır. Buna binaen bu görüşün kabul edilmesine imkân yoktur.

Bizim tercih edebileceğimiz görüş üçüncü görüştür. Yâni her memlekette galip olan yiyecek maddeleri tesbit edilerek fitre miktarı ona göre ayarlanmalıdır. Ayn olarak verildiği takdirde bunlardan bir ölçek verilmesi gerektir. Yâni bir kimse ziraatle uğraşır da elinde bulunan ve yiyecek maddelerinin ekserisini teşkil eden maddelerden bizzat vermek isterse, bir ölçek vermesi gerekir. Fakat kıymet üzerinden vermek isteyen veya buna mecbur olan memleketlerin ahalisi için para olarak hangi yiyecek maddesi esas alınarak hesap edilecek?

Günümüzde fitre için itibar edilen yiyecek maddelerinin fiyatları muhtelif olup, aralarında kıyas götürmeyecek kadar farklar vardır. Halbuki Hadîs-i Şerîflerde açıklanan Peygamber (s.a.v.) devrinin yiyecek maddeleri, fiyat bakımından birbirine denk olarak düşünülmüştür. *Zürkanî* (v. 1122/1710), Nevevî'den naklen bu konuda şu açıklamayı yapıyor:

«Hz. Muaviye ve ona uyanların yaptıkları iş bu konuda içtihad ya-

pılmasına cevaz veriyor. Bu güzeldir, fakat naslar yanında ona itibar edilemez.

«Ebû Saîd el-Hudrî hadîsinde mezkûr eşya, kıymet bakımından müsavi idi. Bu, hangi cinsten olursa olsun, bu miktarın verilmesine delâlet eder. Buğday ile diğerleri arasında bir fark yoktur.

«Yarım ölçek buğdayın diğer eşyadan bir ölçek yerinde kabul edilmesi, buğdaydan başka yiyecek maddelerinin müsavi olmasına ve buğdayın o zaman çok pahalı olmasına binaendir.

«Ancak bu durumda, her zaman yiyecek maddelerinin kıymetlerinin birbirine oranla hesap edilmesi gerekir. Böyle olunca da durum değişir, belli bir ölçü koymak mümkün olmaz. Bâzı zamanlarda hurmaya göre meselâ bir kilo buğday vermek gerekir.[248]

***

Hz. Muaviye'nin hurmaya nisbetle buğdaydan yarım ölçek verilmesini kabul etmesinin mânâsı şudur : Hz. Muaviye devrinde şayet buğdayın değeri hurmadan iki misli düşük olsaydı buğdayın fitresi hurmaya göre iki ölçek olarak tâyin edilecekti. Ashap bunu aynen tatbik ettiğine ve Ebû Hanîfe mezhebi de bunu kabul ettiğine göre, biz de kıymeti itibar edebiliriz. Günümüzdeki fiyatlar göz önünde bulundurulursa buğdaydan yarım ölçek vermenin bir mânası kalmamıştır. Diğerleri gibi bir ölçek olması gerekir.

Burada şöyle bir mesele ortaya çıkıyor : Hz. Peygamber devrinde fitre verilmesi öngörülen yiyecek maddelerinin *(hurma, arpa, kuru üzüm, keş, sült) fiyatları birbirine müsavi idi, fakat günümüzde müsavi değildir. Bunlardan hangisini esas kabul ederek para cinsinden verilecek fitre miktarını tâyin edeceğiz? Yoksa rasgele herhangi birini mi seçeceğiz?*

Hz. Peygamber devrinde fitre cinsleri değerce müsavi olduklarına göre, rasgele herhangi birini seçmek doğru olmadığı gibi, asgarî ve azamî ölçüler koymak da esasa uygun düşmemektedir. Zira Hz. Peygamber zamanında fitre için asgarî ve azamî bir ölçü bahis konusu olmamıştır. Hepsi için belli bir ölçü kabul edilmiştir. Günümüzde de bu ölçülerde ihtilâf yoktur. Fakat paradan verilecek fitrelerde ihtilâflar ortaya çıkıyor. Eşyada belli bir ölçü bulunduğu gibi, kıymet üzerinden hesap ederken de standart bir ölçü bulmak mecburiyeti vardır. Asgarî ve azamî ölçü diye bir şey düşünülemez. Ölçülerin tek ve değişmez olması gerekir. Aksi halde ölçü

---

(248) bkz. Zürkânî, Muvattâ şerhi, c. II, s. 82 ve Askalânî, Feth'ul-Bârî, c. IV, s. 118.

bulmak mümkün olmadığı gibi, azamî ve orta ölçüleri vermemenin bir mânası da olmaz. Zira fitrede asgarî fiyat Müslümanı mesuliyetten kurtarıyorsa, orta ve azamî fiyat hükümsüz kalır ve ferdin vicdânına bırakılmış olur. Halbuki fitre miktarının tâyininde esas alınan ölçü, mecburiyet esasını koyan ölçüdür. Asgarî sınır dışında herkes istediği kadar vermekte zâten serbesttir. Bunun için bir ölçü koymaya lüzum yoktur. Binaenaleyh fitrede tek ölçü kabul etmek durumu ile karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz.

Esasa daha uygun olması için, günümüzde muhtelif değerdeki yiyecek maddelerinin fiyatlarını bir noktada birleştirmek gerekiyor. Keffaret-i yeminde olduğu gibi, fakire yiyecek maddelerinin orta derecede değer taşıyan üzerinden fitre vermek en uygun bir yol olsa gerektir. Bunun için de bütün yiyecek maddeleri tesbit edilerek hepsinden bir ölçeğin (3,328 gr.) fiyatı hesap edildikten sonra bunlar toplanarak ortalamaları alınmak suretiyle müsavi duruma getirilmelidirler. Meselâ, günümüzde İstanbul için fitreyi şu şekilde tesbit etmek mümkündür.

d) Fitre Cetveli :

	Cinsi	*Miktarı(Gr.)*	*Fiyatı(Kr.)*	*Çarpımı*	*TL.*	*Kş.*
1)	Buğday	3,328	160	160×3,328 =	5	60
2)	Arpa	»	130	130×3,328 =	4	32
3)	Buğday unu	»	250	250×3,328 =	8	32
4)	Hurma	»	1250	1250×3,328 =	41	60
5)	Kuru üzüm	»	700	700×3,328 =	23	30
6)	Nohut	»	750	750×3,328 =	25	00
7)	Kuru fasulye	»	700	700×3,328 =	23	30
8)	Yesil mercimek	»	750	750×3,328 =	25	00
9)	Kırmızı mercimek	»	525	525×3,328 =	17	50
10)	Zeytin	»	1000	1000×3,328 =	33	30
11)	İncir(kuru)	»	500	500×3,328 =	16	65
12)	Pirinç	»	550	550×3.328 =	18	30
13)	Makarna	»	250	250×3,328 =	8	32
14)	Peynir(beyaz)	»	1550	1550×3,328 =	51	60
15)	Kaşar peyniri	»	3000	3000×3,328 =	100	00
16)	Barbunya	»	700	700×3,328 =	23	30
	Toplam fiyat			=	425	41

425,41 : 16 = 26,60

Netice olarak İstanbul'da orta derecede yiyecek maddelerinin bir ölçeği 26,60 TL.'ya denk geliyor. Bu para da bir Müslümanın orta bir şekilde günlük yiyeceğini sağlayabilir. Yemin keffaretlerinde de Âyet-i Kerîme'nin hükmü gereğince çoluk-çocuğa yedirilen orta derecede bir günlük yiyecek maddesidir. İşte fitre ve yemin keffaretlerinde asgarî olarak bu kadar para ödenmesi gerekir ki, mesûliyetten kurtulmuş olunsun.

Bu böyle olduğu gibi, bir kimse evinde harcadığı yiyecek maddelerinin en düşük değerde olanı ile en üstün fiyatlılarını nazar-ı itibara alıp ayrı olarak verirken bunların orta değerde olanını vermelidir. Meselâ, buğday, nohut, kuru fasulye, kuru üzüm ve hurma cinsinden gıdasını temin eden bir Müslüman, bu maddelerin vasat fiyatlısından bir ölçek vermelidir.

I) Fakir Fitre Verebilir mi? :

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bir Hadîs-i Şerîflerinde : «Sadakanın en hayırlısı zengin olunduğu halde verilendir. Sadaka (nafile) vermekte geçindirmekle mükellef bulunduğun kimselerden başla.»[249]

Yine Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur :

«Sadaka vermek isteyen bir adam :

— Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Benim yalnız bir dînar param vardır, dedi.

Hz. Peygamber :

— Onu kendine harca, buyurdu.

Adam :

— Benim bir dînarım daha vardır, dedi.

Hz. Peygamber :

— Onu da eşine harca, buyurdu.

Adam :

— Başka bir dînarım daha vardır, demesi üzerine Resûlullah (s.a.v.) :

— Onu çocuğuna harca, buyurdu.

Adam :

— Bende dahası var, deyince Hz. Peygamber :

— Onu da hizmetçine ver, buyurdu.

Adam :

— Daha var, deyince Hz. Peygamber :

— Sen daha iyi görürsün, buyurdu.»[250]

---

(249) Buharî, Sahîh, c. II, s. 112; bkz. Müslim, Sahîh, c. II, s. 617 ve Nesâî, Sünen, c. V, s. 46.

(250) Nesâî, Sünen, c. V, s. 47 ve Ahmed b. Hanbel, Müsned, Zekât, bab 251.

İmam Şâfiî'ye göre bir kimsenin hem fitre alması, hem de vermesinde bir beis yoktur.[251]

İmam Mâlik (v. 179/795)'in, fitre verecek kadar imkânı bulunan kimsenin de fitre vermesi gerektiği görüşünde olduğunu yukarıda kaydetmiştik.[252]

İmam Âzam Ebû Hanîfe (v. 150/762), az önce meâllerini kaydettiğimiz Hadîs-i Şerîf'lere dayanarak fakirin fitre vermesini gereksiz ve faydasız bulmakta; dinin faydasız bir işi emretmez olduğunu, binaenaleyh parasını kendi ihtiyaçlarına sarfetmesinin daha doğru olduğu görüşünü savunarak fakirin fitre vermesinin faydasız olacağını söylemektedir.[253]

Yukarıda meâlini zikrettiğimiz son Hadîs-i Şerîf'e göre de fakirin, önce kendi ihtiyacını gidermesi, bundan artan parası olursa aile efradı, hizmetçi ve nafakası ile mükellef bulunduğu kimselerin ihtiyacını sağlaması, başkasına sadaka vermekten daha faziletlidir. Cenabı Allah fakir kulundan malî ibadet istemiyor. Hem kendini, hem de aile efradını güçlük ve zaruret içinde bırakarak yapılacak ibadette hayır olmaz. Bu sebeple Hanefî mezhebinin öne sürdüğü görüşün daha kuvvetli ve tercihe şayan olduğu kanaatindeyiz.

İ) Fitre'nin Verileceği Yerler :

Fitre'nin verileceği yerler, üçüncü bölümde açıklanacağı üzere zekâtın verileceği yerler olup, onlar da :

1) Fakirler,
2) Miskinler,
3) Zekât memurları,
4) Müellefe-i kulûb,
5) Köleler,
6) Borçlular,
7) Allah yolunda,
8) Yolculardır.

Fitre bir sadaka olduğu için (İnnemes-sadakâtü lil-fukarâi) Âyet-i Kerîmesinin şümûlüne girmektedir. Buna binaen zekât verilen yerlere fitre de verilebilir.[254]

---

(251) bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 60.
(252) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. II, b. 109.
(253) bkz. Serahsî, Mebsût, c. III, s. 103.
(254) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 679; İbn-i Âbidîn, c. II, s. 108; Seyyid Sabık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 415.

İlim adamlarınca fitre'nin Müslüman fakirlere verilmesi hususunda ittifak vardır. Zimmîlere (Müslümanların idaresindeki gayr-i Müslimlere) verilipi verilmeyeceği hususunda ise ihtilâf mevcuttur.[255]

a) *Cumhura göre,* fitre zekâtta olduğu gibi zimmî'ye verilemez. *İmam Malik, Leys, İmam Şâfiî, Ebû Sevr ve Ahmed b. Hanbel ile İbn-i Münzir* bu görüştedirler.

b) *Ebû Hanîfe*'ye göre fitre, zimmîlerin fakirlerine de verilebilir. *Amr b. Meymun, Amr b. Şurahbîl, Mürre el-Hemedânî, Zührî, İmam Muhammed, İbn-i Şübrüme, Ebû Meysere, Seyyid Sâbık ve Yusuf el-Kardavî* bu görüştedirler.[256]

Fitre'nin zimmîlere de verilebileceği hususunu kabul edenlerin dayandıkları delil : «*Allah sizi, din hususunda sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere (zimmîler) sadakat göstermeniz, iyilik etme ve adalet yapmanızdan alıkoymaz.*»[257] mealindeki Âyet-i Kerîmedir.

Yusuf el-Kardavî, fitre'nin zimmîlere de verilmesinin önemini şu şekilde açıklıyor : «Fitre, insanî bir iyiliktir. Bu, Müslümanlarla harbetmeyen ve onlara düşmanlık beslemeyen, muhaliflerine iyilik yapmayı menetmeyen İslâm'ın cömert ruhundan haber veriyor. Kendilerince kâfir de olsalar bayram sevincinin, Müslümanların şefkat kanadı altında yaşayan kimselere de şâmil olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Pek tabiî bu, önce Müslümanların fakirlerinin ihtiyaçları giderildikten sonra olacaktır.»[258]

İmam Âzam Ebû Hanîfe'nin görüşü, aklî ve naklî delillere ve gerçeklere daha uygun olması bakımından, diğerlerine nazaran daha kuvvetli ve tercihe şâyandır.

K) Fitre'nin Sınıflara Dağıtılma Şekli :

Fitre, yukarıda saydığımız sınıfların hepsine mi verilmesi gerekir, yoksa bir kısmına vermek kâfi midir?

Şâfiî mezhebine göre zekâtta olduğu gibi, fitre'nin mutlaka sekiz sınıfın tamamına sarfedilmesi ve aralarında eşit bir şekilde dağıtılması gerekir.[259] İbn-i Hazm'ın görüşü de bu yoldadır.[260]

(255) bkz. İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 256.
(256) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 79; Kâsım b. Sellâm, Kitâb'ul-Emval, s. 614; İbn-i Ebi Şeybe, Musannef, c. IV, s. 39; İbn-i Âbidîn, c. II, s. 108; Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 415; Kardavî, Fikh'uz-Zekât, c. II, s. 957.
(257) Mümtehine, 60/8.
(258) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 957.
(259) bkz. el-Mecmû, c. VI, s. 144.
(260) bkz. el-Muhallâ, c. VI, s. 147 vd.

İbn-i Kayyım el-Cevzî (v. 597/1201) bu görüşü reddederek şöyle diyor: «Hz. Peygamber fitreyi ne kendisi, ne de ashabı 8 sınıfa taksim etmemiştir. Bize göre fitreyi yalnız fakirler sınıfına tahsis etmek caiz değildir.»[261]

Mâlikî mezhebine göre ise, fitre yalnız fakirler ve miskinler sınıfına verilip zekât memurlarına, Müellefe-i Kulüb'a, köleye, borçluya ve Allah yolunda sarfedilemez.[262]

Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre, fitre'nin tevzii konusunda üç türlü görüş ortaya çıkıyor:

1) Fitre mutlaka 8 sınıfa tevzi edilmelidir.

2) Zekâtın verileceği sınıfların hepsine dağıtılması caizdir. Fakat bunlar arasında yalnız fakirler sınıfına tahsis edilmesi mümkündür.

3) Yalnız fakirler sınıfına verilmesi gerekir.[263]

Mezkûr görüşleri zikrettikten sonra Yusuf el-Kardavî şu açıklamayı yapıyor: «Bana göre, tamamen kapıyı kapatıp lüzumunda diğer yerlere de verilmesinin cevazına mani olmamalıyız.

«İlim adamlarının zikrettikleri Hadîsler, fitre'den önemle kasdedilenin, özellikle o devirde fakirlerin ihtiyacını gidermeğe yöneldiğidir. Eğer ihtiyaçlı fakirler bulunursa onları diğer sınıflar üzerine takdim etmek vacip olur. Bu durum fitre'nin ihtiyaç ve maslahat icabı diğer yerlere de verilmesine mâni teşkil etmez.

«Nitekim Hz. Peygamber zekât hakkında: «Zenginlerden alıp, fakirlere verilir» diye buyurması, zekâtın diğer sınıflara verilmesine mâni teşkil etmemiştir. Zira o devirde fakirler en önde idi.

«Bu gerekçeler muvacehesinde fitre verirken ihtiyaç ve maslahata göre, fakirleri diğer sınıflara tercih etmek gerektiği anlaşılıyor.»[264]

Bizim tercih edeceğimiz husus, fitre'nin durum ve icaplara göre gereken yerlere tevzi edilmesidir.

L) Fakire Ne Kadar Fitre Verilmeli?:

Hanefî mezhebine göre, bir kimse kendisinin ve çoluk-çocuğunun fitresini toplayıp tek bir fakire vermelidir. Zira Hz. Peygamber: «Sadakanın en iyisi bir ihtiyacı giderendir.»[265] buyurmuştur. Bir fakirin ihtiyacını gidermek, ancak bir ailenin bütün fitrelerini bir kimseye vermesi ile mümkün

---

(261) Zâd'ul-Maâd, c. I, s. 315.
(262) eş-Şerh'ul-Kebîr, bihâşiyet'id-Düsûkî, c. I, s. 508 vd.
(263) bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. IV, s. 195.
(264) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 950.
(265) Buharî, c. VII, s. 63, Nafakat bahsi ve Müslim, Zekât, 95/40.

olabilir. Fitre'nin bölünmesi bu faydayı aksatarak maksadı dağıtır. Binaenaleyh en doğrusu, fitre'nin bölünmeden bir şahsa verilmesidir.[266]

M) Kimler İçin Fitre Vermek Gerekir?:

Daha önce de kaydedildiği gibi fitre, ister hür olsun, ister olmasın; erkek-kadın, küçük-büyük nisaba malik olan her Müslümana vaciptir. İlim adamları bu hususta ittifak halindedirler.[267] Yine Müslümanın şahsı, fakir olan küçük çocukları ve kölesinden dolayı zekât vermesi gerektiği hususunda da ittifak halindedirler.[268] İhtilâf bunların dışındadır.

Ebû Hanîfe'ye göre fitre, Müslümanın hem kendisi, hem fakir olan küçük çocukları ve hem kâfir de olsa hizmetçisinden dolayı vaciptir. Hanımı ve zengin olan çocuğundan dolayı fitre vermek gerekmez.[269]

İmam Mâlik ve İmam Şâfiî ise, kişi nafakası ile mükellef bulunduğu kimselerin de fitresini vermekle mükelleftir, diyorlar.[270]

---

(266) bkz. Serahsî, Mebsût, c. I, s. 107.
(267) bkz. İbn-i Âbidîn, c. II, s. 99; İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 253.
(268) İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 255.
(269) bkz. Şeyhzade Abdur-Rahman, Damat, c. I, s. 227.
(270) Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 56 ve İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 254.

12) KURBAN VE NİSABI

Kurbanın Târifi ve Kısımları :

Kurban, lüğatta : yaklaşmak mânasını ifade eder. Istılahta kurban : *kendisi ile Allah'a yaklaşmak için kesilen hayvana denir.*

Kurbanın Kısımları :

I) Udhiye kurbanı,
II) Hedy kurbanı,
III) Adak kurbanı,
IV) Akîka kurbanı,
V) Fer'a ve Atîre.

I) UDHİYYE KURBANI

a) Tâifi :

Udhiye lüğatte : Kurban bayramı günlerinde kesilen hayvana denir. Bu hayvana udhiye denmesinin sebebi, Kurban bayramının birinci günü kuşluk vaktinde, Bayram namazından sonra kesilmesine binaendir.

Şer'an kurban : *Allah'a yaklaşmak maksadı ile özel bir vakitte, özel bir hayvanı kesmeğe denir.*[271] Esas bizi ilgilendiren de bu türlü kurbandır.

b) Udhiyye Kurbanının Dînî Hükmü :

Kurban bayramında kesilen kurbanın dindeki yeri hakkında iki türlü görüş belirmektedir :

Kurban Hakkındaki İhtilaflar :

Bâzılarına göre, Kurban bayramında kesilen kurban sünnet, bâzılarına göre de vaciptir.

---

(271) bkz. İbn-i Âbidîn, c. V, s. 271 vd.

A) Kurbanın Sünnet Olduğu Görüşünü Kabul eden İlim Adamları Şunlardır:

1) *Ashaptan Hz. Ebû Bekir,* 2) *Hz. Ömer,* 3) *Hz. Bilâl,* 4) *Ebû Mesud el-Bedrî,* 5) *Saîd b. Müseyyeb,* 6) *Alkame,* 7) *Esved,* 8) *Atâ,* 9) *İbn-i Mes'ud,* 10) *İbn-i Abbas,* 11) *Atre,* 12) *İmam Mâlik,* 13) *İmam Şâfiî,* 14) *Ahmed b. Hanbel,* 15) *Ebû Yusuf,* 16) *İshak,* 17) *Ebû Sevr,* 18) *Müzenî,* 19) *İbn-i Münzir,* 20) *İbn-i Mübarek,* 21) *Sevrî,* 22) *Dâvud.*[272]

İmam Şâfiî (v. 204/819)'ye göre, kurban sünnet-i müekkededir. Fakat insan onu kendine vacip kılar. Hatta bu sebeple kitabında bu türlü meselelerden bahsederken «Bir kimse kurbanı kendine vacip kılarsa...» ifadesini sık sık tekrar ediyor.[273]

Kurbanın Sünnet Olduğunu Kabul Edenlerin Delilleri:

1) «*Câbir (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: Hz. Peygamber ile beraber Kurban bayramı namazını kıldım; namazdan ayrılınca bir koç getirterek onu kesti ve şöyle buyurdu: Bismillâhi Allahu ekber. Ey Allahım! Bu kurban kendim ve ümmetimden kurban kesmeyenler içindir.*»[274]

2) Ebû Râfi'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber kurban keseceği zaman şişman, boynuzlu ve en güzel iki tane koç satın alır; namazı kıldırıp insanlara konuşma yaptıktan sonra bu kurbanlıkların birini getirterek namaz kıldığı yerde bizzat kendisi keser ve şöyle derdi: *ey Allahım! Bu kurban senin birliğine şehadet getiren ve benim tebliğ ettiğime de şahid olan bütün ümmetim içindir.*

Sonra diğer kurbanlığı getirterek onu da yine kendi eli ile kesti. Ve şöyle buyurdu: «*Ey Allahım! Bu da Muhammed ve Muhammed'e uyanlar içindir.*

Hz. Peygamber bu şekilde kurbanlarını kestikten sonra hepsini fakirlere dağıtır, hem kendisi, hem de çoluk-çocuğu ondan yerlerdi.

Senelerce Medine'de kaldık; Hâşim oğullarından hiç kimse kurban

---

(272) bkz. Şevkânî, Neyl'ül-Evtâr, c. IV, s. 342; Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 188; Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 8; İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 447 ve Tirmizî, Sünen, c. V, s. 219 Hadîs No: 1506.

(273) bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 189.

(274) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1040; edâhî, 26/1 No: 3121; bkz. Ebû Dâvud, Sünen, c. II, s. 86, edâhî, bab. 3.

kesmezdi. Hz. Peygamber'in kestiği kurban sebebi ile Cenabı Allah onların borçlarını ve rızıklarını temin etmiştir.»[275]

3) Ümm-i Seleme'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: «*Kim Zil-Hicce'nin hilâlini görür de kurban kesmek isterse kurbanlığının kıl ve tırnaklarından bir şey kesmesin.*»[276]

4) Ahmed b. Hanbel'in İbn-i Abbas'dan merfu' olarak rivayet ettiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: «*Ben iki rekât kuşluk namazı kılmakla emrolundum; sizler onunla emrolunmadınız. Ben kurban kesmekle emrolundum; halbuki sizlere farz kılınmadı.*»

5) Beyhakî'nin rivayet ettiği şu Hadîs-i Şerîf: «Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer, kendilerini görenler vacip olduğunu zanneder korkusu ile kurban kesmezlerdi.»[277]

Beyhakî (v. 485/1065), aynı hadîsi yine İbn-i Abbas, Bilâl, Ebû Mes'ud ve İbn-i Ömer'den de rivayet etmiştir.[278]

6) Cebele b. Süheym'den rivayet edildiğine göre, bir adam İbn-i Ömer'e kurban kesmenin vacip olup almadığını sordu. İbn-i Ömer ona şöyle dedi:

— Hz. Peygamber ve bütün Müslümanlar kurban kesmişlerdir. Adam soruyu tekrar edince:

— Anladın mı? Hz. Peygamber ve bütün Müslümanlar kurban kestiler, dedi.»[279]

Tirmizî bu Hadîs-i Şerîf hakkında: «İlim adamlarınca bu Hadîs'e göre kurban kesmek vacip olmayıp Resûlullah (s.a.v.)'in diğer sünnetleri gibi bir sünnettir. Süfyân-i Sevrî ve İbn-i Mübârek de bu görüştedirler, diyor.»[280]

Mezkür Delillerin Tenkidi:

Şevkânî (v. 1250/1834), adı geçen delilleri tenkit ederken şöyle diyor: «Birinci Hadîs hakkında Tirmizî «gariptir», Muttalib b. Hantab «Bu Hadîs Câbir'den duyulmamıştır», Ebû Hâtem er-Râzî «Râvînin Câbir'e yetiştiği şüphelidir» diyor.

«İkinci Hadîs'den ise Hâfız hiç bahsetmemiştir. Aynı Hadîs'i Tabe-

(275) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 219, edâhî, 11/1506.
(276) Aynı eser, s. 240, dahaya, 24/1523.
(277) Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 189.
(278) bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. IV, s. 341.
(279) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 219, edahî, 11/1506; bkz İbn-i Mâce, Sünen, c. I, Hadîs No: 3124.
(280) bkz. Tirmizî, Sünen, c. V, s. 219, edâhî, 11/1506.

rânî «Kebîr»'inde rivayet etmiştir. Yine bu Hadîs'i Bezzar da rivayet etmiş olup «Mecmauz-Zevâid» adlı kitapta «Ahmed b. Hanbel ile Bezzâr'ın isnadı güzeldir» deniliyor.

«Bu Hadîs-i Şerîf'i yine Ahmed b. Hanbel, İbn-i Mâce (v. 273/886)[281], Hâkim (v. 405/1014) ve Beyhakî de Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir.

Bu iki Hadîs-i Şerîf ile bu meâlde rivayet edilen diğer Hadîslerin, kurbanın vacip olmadığına delâlet yönleri şöyle açıklanıyor: Hz. Peygamber'in, ümmeti ve ehl-i beyti için kurban kesmesi, kudret ve imkânı olsun, olmasın, bütün Müslümanların borcu için kifayet eder.

«Bu fikre şöyle cevap veriliyor: her ailenin bir kurban kesmesi ile ilgili Hadîs-i Şerîf'e göre[282] Hz. Peygamber'in bu kurbanı ümmeti içinde imkânı olmayan fakirler için kestiğine işaret ediyor. Hz. Peygamber'in o kurbanı herkes için kestiğini kabul etsek bile bu, kendi devrinde ümmetinden zengin olanlara vacip olmadığına delâet etmez, etse de o devirde onlara vacip olmayışı, başka devirlerde yaşayanlar üzerine vacip olmamasını gerektirmez.

«Üçüncü Hadîs-i Şerîf'in senedinde Ahmed, Ebû Yâ'lâ ve Câbir el-Ca'fî gibi zatlar bulunmaktadır. Câbir el-Ca'fî ise cidden zayıf bir râvîdir. Bu hadîslerden hiç biri delil olarak ileriye sürülecek kuvvette değillerdir.»[283]

B) Kurbanın Vacip Olduğunu Kabul Edenler:

Kurbanın vacip olduğu görüşünü savunan ilim adamları şunlardır: *Rebîa, Evzaî, Ebû Hanîfe, Leys, İbrahim en-Nahaî, Nevevî ve Muhammed b. Hasan.*

İmam Âzam Ebû Hanîfe ile Muhammed b. Hasan, kurbanın zengin ve seferî olmayan Müslümanlara vacip olduğunu kabul etmişlerdir. Diğerlerine göre bu şartlar yoktur; herkese vaciptir.[284]

Kurbanın Vacip Olduğunu Kabul Edenlerin Delilleri:

1) Kevser sûresinin ikinci Âyeti: «*Rabbin için namaz kıl ve* (hayvan) *boğazla.*»[285]

Bu Âyetteki «boğazla» kelimesi kurban kesmeye delât edip bu ibadetin vacip olmasını gerektirir.

---

(281) İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 1043.
(282) bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. IV, s. 344.
(283) bkz. Aynı eser, s. 341.
(384) bkz. Aynı eser, s. 342; ve Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 8.
(385) Kevser sûresi, 108/2.

2) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurdular: «*Kim imkân bulur da kurban kesmezse bizim mescidimize yaklaşmasın.*»[286]

3) Cündeb b. Süfyan el-Becelî, Esved b. Kays'ın şöyle dediğini duymuştur: «Kurban bayramında Hz. Hz. Peygamber ile beraber bulundum; insanlara namaz kıldırdı. Namazı bitirince daha önce kesilmiş bir koyun gördü ve şöyle buyurdu: *kim namazdan önce kurban kesmişse onu iade etsin; kim kesmemişse Allah'ın adı üzerine kessin.*»[287]

Buradaki iade emri vacip olmayı gerektiriyor. Zira vacip olmayan bir işin iadesine lüzum yoktur.

4) Mahnef b. Süleym'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: «*Ey insanlar! Her sene her aileye bir kurban ve bir atîre kesmek borçtur. Atîre nedir biliyor musunuz? : Receblik kurban dediğinizdir.*» *Bu Hadîs-i Şerîf «Fer'a ve Atîre yoktur»*[289] meâlindeki hadîs ile neshedildiğine binaen itiraza uğramıştır. Fakat atîre neshedilmiş olup, kurban bırakılmıştır. (Böyle olmasaydı Hz. Peygamber de yapmaz veya yasaklardı.)

5) Peygamber Efendimiz bir Hadîs-i Şerîflerinde şöyle buyuruyor: «*Kurban kesin, zira kurban babanız İbrahim (a.s.)'ın sünnetidir.*»[290]

Biz bu delillere şunları da ilâve ediyoruz:

6) İbn-i Sîrin diyor ki, İbn-i Ömer'e, kurbanın vacip olup olmadığını sordum. O da:

— Resûlullah (s.a.v.) ile ondan sonra gelen bütün Müslümanlar kurban kesmişlerdir. Sünnet bu şekilde cari oldu, cevabını verdi.»[291] Bu Hadîs-i Şerîf Cebele b. Suhaym yolu ile de İbn-i Ömer'den rivayet edilmiştir.[292]

7) İbn-i Ömer'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Medîne'de kaldığı 10 yıllık zaman zarfında her sene kurban kesmiş, onu hiç terk etmemiştir.»[293]

---

(286) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1044, edâhî, 26/2 Hadîs No: 3123.

(287) Nesâî, Sünen, c. VII, s. 214-24; bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1053.

(288) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 233, dahaya, 19/1518; bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1040, dahaya, 26/1 Hadîs No: 3125; Ebû Dâvud, Sünen, c. II, s. 84, dahaya, bab, I. ve Ahmed b. Hanbel, Müsned.

(289) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1058, Zebâih.

(290) bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. IV, s. 344; Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 9 ve Kâsânî, Bedâyi', c. V, s. 66.

(291) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1044.

(292) bkz. Tirmizî, Sünen, c. V, s. 220; İbn-i Mâce, c. II, s. 1044, H. No: 3124.

(293) Tirmizî, c. V, s. 220, H. No: 1507.

Hz. Peygamber'in devamlı olarak her sene kurban kesmesi ve hiç terk etmemesi, onun sünnetten daha kuvvetli bir ibadet olduğunu gösteriyor.

8) Yukarıda zikrettiğimiz bir Hadîs-i Şerîf ile kurbanın, cahiliyet devrinden kalma akîka, fer'a ve atîre kurbanlarını neshettiğini görmüştük. Fakat dileyen nafile olarak yapabilir. Udhiyye dışındaki diğer kurbanların kesilmesinin serbest olması, kurbanın vacip olmasını gerektirmektedir.

Ç) Kurbanın Faydaları:

Eski kavimlerin ibadet şekillerinde ve bütün dinlerde görülen kurban ibadeti, İslâm dininde önemli bir yer işgal eder. Kurban kesmenin fazileti hakkında Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor:

1) «*Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: insanoğlu Kurban bayramında Allah katında kan akıtmaktan daha sevimli bir ibadet yapamaz. Kurbanlık hayvanlar, Kıyamet gününde boynuzları, tırnak ve (üzerlerindeki) kılları ile (Allah'ın huzuruna) gelecekler. (Kurban kesilirken) kan yere düşmeden Allah yanında yüksek bir mevkie çıkar.*»[294]

2) Zeyd b. Erkam'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir. Ashab:

— Yâ Resûlellah! Bu kurbanlar nedir? Diye sordular.

Hz. Peygamber:

— Babanız İbrahim (a.s.)'ın sünnetidir, buyurdu.

Ashab:

— Bize bundan ötürü ne kadar mükâfat vardır? Dediler.

Hz. Resûlullah:

— Her kılına mukabil bir sevap, buyurdu.

— Yünleri ne olacak? Dediler.

— Yünlerin her bir tüyüne karşılık bir sevap verilecek, buyurdu.»[295]

3) «İbn-i Abbas'dan rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu»:

«Kurban bayramında gümüş (para), kurbanlıktan daha faziletli bir yere harcanamaz.» Bu Hadîs'i Dârekutnî rivayet etmiştir.[296]

Kurban kesmemenin cezası hakkında Hz. Peygamber'den rivayet edi-

---

(294) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1044; H. No: 3126, edâhî, bab, 3; bkz., Tirmizî, Sünen, c. V, s. 204.

(295) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1045, H. No: 3127, 26/3; bkz. Şevkânî, Neyl'-ul-Evtar, c. IV, s. 339.

(296) Aynı eser, s. 339.

len şu Hadîs-i Şerîf de o'nun ne derece ehemmiyet kazandığını açıkça göstermektedir :

4) «Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : kim imkân bulur da kurban kesmezse, bizim mescidimize yaklaşmasın.»[297]

FERT VE TOPLUM AÇISINDAN KURBANIN FAYDALARI :

a) Fert Açısından :

1) Kurban, insanı Allah'ına yaklaştırarak günahlarının kirlerinden temizler.

2) Kurban, Müslümanın Allah uğrunda fedakârlık yapmasının en güzel bir örneğidir. Müslüman bu hareketi ile kendini Allah için kurban kesmiş derecesinde teslimiyet kazanır.

3) Kurban, Müslümanın kendinin ve çoluk-çocuğunun belâ ve musibetlerden, sıkıntılardan kurtulmasına bir vesiledir.

4) Kurban, Müslümanın mutluluğunu artırır.

b) Kurbanın önemli bir tarafı da topluma bakan yönüdür :

1) Kurban, senede bir defa da olsa fakir kimselerin gıda ihtiyaçlarına önemli bir yardımdır.

2) Kurban, sosyal yardımlaşmanın güzel örneklerinden biridir. Bu sayede bütün toplumlarda fertler arasında karşılıklı sevgi ve saygı hisleri belirerek bir kaynaşma meydana gelir, dolayısiyle cemiyette birlik ve huzur temin edilir. Fakir zengine duacı olur, zengin de fakirin ihtiyacını gidererek onu bayram sevincine kedersiz, gamsız olarak ortak etmenin saadetini duyar.

3) Kurban, aynı anda bütün Müslümanlara, hatta gayr-i Müslim komşulara mükemmel ve umumî bir ziyafet olması itibariyle de güzel bir kaynaşma ve yardımlaşma vesilesidir.

Kurban toplumda, özellikle İslâm cemiyetlerinde fakirlere ve topyekûn Müslümanlara, yüce Allah'ın verdiği hususî bir ziyafettir.

4) Kurban bayramında, bütün İslâm âleminde aynı anda milyonlarca hayvan kesilmektedir. Hiçbir beşerî kuvvetin aynı anda yüzlerce ülkede bu kadar hayvanın kesilmesini temin etmesine ve bütün toplumlara ziyafet vermesine imkân yoktur.

5) Kurban, hayvan piyasasına bir hareketlilik getirerek, kasalarda

---

(297) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1044, edahî, 26/2, H. No: 2123.

stok olmuş paraların toplum hizmetine girmesini sağlar. Bütün İslâm âleminde aynı günler içinde milyarlarca lira harcanmak suretiyle piyasada geniş ölçüde bir hareket meydana gelir. Hayvanların eti, yün ve derisinden birçok şahıs ve müesseseler faydalanır.

D) Kurbanın Vacip Olmasının Şartları

Hanefî mezhebine göre kurbanın vacip olmasının şartları şunlardır:

1) Müslüman olmak,
2) Mukim olmak (Seferde bulunmamak),
3) Nisaba mâlik olmak.

Müslüman olmayan veya seferî halde bulunan kimselere kurban kesmek vacip değildir. Seferî olan Müslümana kurbanın vacip olmamasının sebebi, sefer esnasındaki zorluklara binaendir. Kurbanı bulup kesmek ve gereği gibi dağıtmak, çoğu zaman seyahatte olanlar için bir sıkıntı konusu olur. Vaktin geçmesi korkusu ile fevt olma ihtimali de kuvvetlidir. Binaenaleyh, cuma namazında olduğu gibi, zorluk ve sıkıntıları defetmek için ona kurban kesmek gerekmez. Fakat, diğer malî ibadetler böyle değildir.[298]

Kurban kesmenin vücubunda mutlaka zenginliğin nazar-ı itibara alınması gerekir. Zenginliğin ölçüsü, zekât ve fitre'de olduğu gibi ev ve ev eşyası ile yiyecek, giyecek, hizmetçi, binek ve silâh gibi aslî ve zarurî ihtiyaçlar dışında Hz. Peygamber devrinin parası ile 200 dirhem gümüş veya 20 dînar (miskal) altındır.[299] Bu konuda Zekâtın nisabı bahsinde gerekli bilgi verilmiştir, oraya müracaat edilsin.

Malikî mezhebine göre, hacılardan başka herkese kurban kesmek gerekir. Hatta kölenin dahi kurban kesmesi icap eder. Malikî mezhebine göre, kurbanın vücubunda mukim ile misafir arasında bir fark yoktur.[300]

Şâfiî'ye göre Mekkeli hacı - taşralı hacı, misafir - mukim, erkek-kız ne olursa olsun, kurban kesebilecek kadar imkânı bulunan herkes için gerekli bir ibadettir. Misafir ile mukim, hacı ile hacı olmayan arasında bir fark yoktur. Eğer birine vacip ise, hepsine de vacip olması, birinden düşerse hepsinden düşmesi gerekir.[301]

Şâfiî mezhebi ile Mâlikî mezhebine göre kurban kesmek vacip olmadığından, vücubu için herhangi bir şart bahis konusu değildir. İsteyen, gücüne göre kesebilir, nisaba mâlik olma şartı yoktur.

---

(298) bkz. Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 8 vd.; Kâsânî, Bedâyi', c. V, s. 64.
(299) bkz. Kâsânî, Bedâyi', c. V, s. 64.
(300) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. III, s. 73.
(301) bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 191.

Hanefî mezhebine göre ise kurbanda nisaba mâlik olmak şarttır. Nisab, zekât bahsinde açıklandığı üzere 40 koyun, 30 sığır, beş deve veya Hz. Peygamber devrinde bunların fiyatı olan 200 dirhem gümüş para ile 20 dînar altındır. Günümüzde toprak mahsullerinin nisapları ile hayvan nisaplarının karşılığı, gümüş ve altın paralarda hayli değişmiştir. 200 dirhem (800 TL.) ile ancak küçük iki tane koyun alınabilmektedir. Buna göre nisapta değişme bahsinde tatbik ettiğimiz metoda uymak zorundayız.

Eğer kurban nisabında Hz. Peygamber devrinin para nisabı olan 200 dirhem gümüş veya 20 dînar altını esas alacak olursak, şu mahzurlar ortaya çıkar :

1) Hz. Peygamber devrinde 200 dirhem veya 20 dînar ile 40 koyun satın alınabiliyor ve bu paranın 1/40'ı (5 dirhem = 20 TL.; 0,5 dînar = 50 TL.) ile de bir kurbanlık koyun alınıyordu. *Günümüzde ise bu paranın tümü ile ancak iki kurbanlık alınabiliyor. Arada bire 20 nisbetinde bir fark göze çarpıyor.*

2) Bugün 200 dirhem gümüş karşılığı (800 TL.) parası bulunup da durum ve şartlar icabı kurban kesmek için koyun bulamayan kimse, 2000 TL. değerinde veya daha pahalı bir sığır ya da deve bulup kurban için kendisine ortak da bulamazsa, bu para ile zengin sayıldığından, *kurban vacibesini îfa etmekte gücü yetmediği şey ile mükellef olması gerekir.* Halbuki Cenabı Allah hiçbir kimseye gücünün yetmediğini teklif etmez.

Eğer ucuz ve gücü yettiği hayvanı bulursa mükellef olur, değilse kurban ona vacip olmaz, şeklinde düşünecek olursak o zaman 200 dirhem karşılığı parası bulunan bir Müslümanın zengin olduğunu söylemenin bir mânası kalmaz. *Zira bir kimse aynı anda hem fakir, hem de zengin kabul edilemez. Ya zengindir, güçlüdür ve bu gücüne binaen mükelleftir veya fakirdir denilebilir.*

3) *Hz. Peygamber devrinde bir kimse, kurbanlık için meselâ; bir koyun satın aldığı zaman (koyunun fiyatı beş dirhem olduğuna göre) geride 195 dirhem (780 TL.) para artıyordu. Ki, bu para ile 39 koyun alabilirdi. Bugün ise 5 dirhem (20 TL.) ile bir koyun alınamadığı gibi, artan para ile yâni 195 dirhem'in karşılığı olan 780 TL. ile de 39 koyun alınamıyor. Ancak bir büyük koyun alınabiliyor.*

Yine o devirde 200 dirhem para ile zengin sayılan kimse, tanesi 40 dirhem olmak üzere üç yaşında bir deve veya bu semizlikte bir sığır aldıktan sonra geride artan para (160 dirhem) ile dört deve veya dört sığır daha alabiliyordu. Günümüzde ise ne böyle bir sığır ve ne deve alınamıyor; bunlar ancak bu paranın üç misli ile alınabiliyor.

4) Günümüzde 15600 TL. değerinde 39 koyuna sahip olan kimse şer'an fakir sayıldığından, kurban kesmekle mükellef değildir. Fakat semiz

bir koyun değerinde 200 dirhem (80 TL.) parası bulunan kimse kurban kesmekle mükellef kabul ediliyor. *Ve böyle bir kimse kestiği kurbanın edinden 39 koyun sahibi olan fakire tasadduk etmesi gerekiyor.* Ki, bunun aklen ve mantıken kabul edilmesine imkân yoktur.

Mezkûr sebeplere mebni kurban kesmekle mükellef tutulacak kadar zengin sayılabilmek için, Hz. Peygamber devrinin para nisabı olan 200 dirhem gümüş veya 20 dînar altın yerine, zekâtın nisabında belirttiğimiz formüle uyarak günümüzün para nisabının esas alınması daha doğru olsa gerektir. Bu nisap da 10.000 TL. civarında bir para tutuyor ki, bir kimse bu para ile her cins hayvandan tek başına da olsa kurban kesebildiği gibi, geride senenin ekserisinde geçinecek kadar parası da artar. Böylece para nisabı Hz. Peygamber devrindeki iktisadî vaziyete ve piyasaya uygun düşmüş olur.

KURBAN KESMENİN ZAMANI:

Kurban kesmenin zamanı Kurban bayramı günleridir. Bayram'ın başlangıcı bayram namazı kılındıktan sonradır. Bu hususta Hz. Peygamber'den bâzı rivayetler nakledilmektedir:

«Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre, bir adam Kurban bayramında namaz kılınmadan evvel kurban kesti. Hz. Peygamber ise ona, yeniden kurban kesmesini emretmiştir.»[302]

Yine Cündeb el-Becelî, Esved b. Kays'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Bir Kurban bayramında Hz. Peygamber ile beraber bulundum. Bâzı insanlar kurbanlarını namazdan önce kestiler. Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurdu: *sizden her kim namaz kılınmadan önce kurban kesmişse iade etsin, kim kesmemişse Allah'ın adı üzerine kessin.*»[303]

Kurban kesmenin başlangıç vakti hususunda mezhep imamları arasında bir ihtilâf bulunmayıp hepsi bu hususta ittifak halindedirler.[304] İhtilâf, yalnız vaktin son sınırı hususundadır.

İmam Şâfiî (204/819), Kurban bayramı günlerinin 4 gün olduğu görüşünü kabul etmiştir. Bunlar da 1., 2., 3 ve 4. günlerdir.[305]

İmam Mâlik (v. 179/795) ve İmam Âzam (v. 150/762)'a göre ise, Kurban bayramı günleri 3 gün olduğundan, bayramın üçüncü günü akşam

---

(302) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1053, edahî, 26/12 H. No: 3151.

(303) Aynı eser, Hadîs No: 3152.

(304) bkz. Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 9 vd.; Kâsânî, Bedâyi', c. V, s. 65; Malik, el-Müdevvene, c. III, s. 73; 69.

(305) bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 187 vd.; Kâsânî, Bedâyi', c. V, s. 65.

vaktine kadardır. Üçüncü gün güneş battıktan sonra kurban kesmek caiz değildir.[306]

Bunların dayandıkları delil, Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu Hadîs-i Şerîf'tir :

«Kurban bayramı üç gündür, birinci günü en faziletlisidir.»[307] *Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn-i Abbas* ve *Enes b. Mâlik*'e göre de kurban günleri üç gündür.[308]

E) Ölü İçin Kurban Kesmek :

Hunneş'den şöyle dediği rivayet edilmiştir :

«Hz. Ali'yi iki koç keserken gördüm ve ona :

— Bunlar nedir? Diye sordum.

Hz. Ali :

— Resûlullah (s.a.v.) bana kendisi için kurban kesmemi vasiyet etmişti; işte ben onları kesiyorum, buyurdu.»[309]

F) Kurbanlık Hayvanlar :

Kurbanlık hayvanlar şunlardır :

1) Deve,
2) Sığır,
3) Manda,
4) Koyun-keçi,

Bu sayılan hayvanlardan başkasından kurban kesmek caiz değildir.

a) Kurban Olmaya Mâni Kusurlar :

Berrâ b. Âzib'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber eli ile işaret ederek kurban olması sahih olmayan hayvanlar hakkında şöyle buyurdu : «Dört hayvan kurban olmaz :

1) Körlüğü zahir olan kör hayvan,
2) Hastalığı açık olan hasta hayvan,

---

(306) Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 39; Kâsânî, Bedâyi', c. V, s. 65; Mâlik, el-Müdevvene, c. III, s. 73.
(307) Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 9.
(308) Kâsânî, Bedâyi', c. V, s. 35.
(309) Ebû Dâvud, c. II, s. 85.

3) Topallığı zahir olan topal hayvan,
4) Mezbahaya gidemeyecek kadar zayıf hayvan.»[310]

Hz. Ali'nin de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah (s.a.v.) bize (kurbanlık hayvanların) göz ve kulaklarını kontrol etmemizi ve:

1) İki gözü kör,
2) Kulağının bir tarafı kesilmiş,
3) Kuyruğunun son kısmı kesilmiş,
4) Kulağı yarılmış,
5) Kulağı delinmiş (işaret olmak üzere) hayvanları kurban kesmememizi bize emretti.»[311]

İmam Âzam Ebû Hanîfe'ye göre, kurbanlık hayvanların kulak, göz, kuyruk ve sağrısının (bud) ekserisi yok olan hayvanlar da kurbanlık için kabul değildir.[312]

İmam Mâlik bu hususta bir tahdit koymayıp sadece kulağından az bir kısmı kesilirse caizdir, çok kesilirse caiz değildir diyor.[313]

Bu sayılanlar dışındaki kusurlar, kurban olmakta mâni teşkil etmez.

b) Kurbanlık Hayvanın Yaşı:

Kurbanlık hayvanların yaşı hakkında Cabir (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: «İki yaşına girmiş hayvandan başkasını kurban etmeyin. İki yaşında bir hayvan bulamazsanız o takdirde bir yaşında koyun kesiniz.»[314]

İmam Şevkânî bu Hadîs-i Şerîf'in tefsirinde şöyle diyor: «İlim adamlarına göre «müsinne»: deve, sığır ve koyun cinsinden olan hayvanlardan iki yaşına girendir. Hadîs-i Şerîf üç yaşına girmemiş bir hayvanın kurbanda sahih olmayacağını açık olarak beyan buyuruyor. Ve üç yaşında kurbanlık hayvan bulunmadığı zamanlarda bir yaşında bir hayvanın kurban edilebileceğine müsaade ediyor.

---

(310) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1050, edahî, 26/7 H. No: 3144; bkz. Ebû Dâvud, Sünen, c. II, s. 87, dahaya; Tirmizî, Sünen, c. V, s. 208, dahaya, bab 5, H. No: 1497.

(311) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 211, dahaya, 6/1498; bkz. Ebû Dâvud, c. II, s. 88 vd.

(312) bkz. Şeyhzade Abdur-Rahman, Dâmad, c. II, s. 520.

(313) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. III, s. 71 vd.

(314) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1049, edahî, 26/7, H. No: 3141; Ebû Dâvud, Sünen, c. II, s. 86, dahaya; Müslim, Sahîh, dahaya; Nesaî, Sünen, c. VII, s. 218.

«İbn-i Ömer ve Zührî keçi ve diğer hayvanlardan «cezea»'nın mutlak olarak caiz olmayacağına kaildirler.

«*Nevevî* diyor ki, bütün ilim adamlarının mezhebi, başka bir hayvan ister bulunsun, ister bulunmasın, bir yaşındaki koyunun kurban olabileceği yolundadır.

«Cezea, koyunlarda bir senesini tamamlayan hayvandır. Lugatçılar ve cumhur'a göre meşhur olan da budur. 6 ay, 7 ay, 8 ve 10 ay diyenler de vardır.[315]

İmam Âzam, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî, deve, sığır ve keçi hakkında koyundan başka hiç bir hayvanda bir yaşından aşağısının kurban olamayacağı görüşündedirler.[316]

Keçinin bir senelikten küçüğünün kurbanda mûteber olmadığı hususunda ihtilâf bahis konusu değildir. Bu yalnız koyun için mûteber ve caizdir. Sığır ve koyunda asgari yaş iki sene, devede ise beş senedir.»[317]

G) Kurban Etlerinin Saklanması :

Hz. Peygamber ilk zamanlarda kurban etlerinin üç günden fazla saklanmasını yasaklamıştır. Bununla ilgili rivayet şöyledir :

«İbn-i Ömer'den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu : *sizden biri, kurbanının etinden üç günden fazla yemesin.*» Ebû Îsâ bu Hadis için «sahih ve hasendir» diyor.[318]

Bu yasak ilk zamanlara mahsustu. Sonradan kurban etlerinin saklanmasına müsaade etmiştir. Bu yasağın sebebi :

«Süleyman b. Büreyde'nin babasından rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu : Zenginlerin zengin olmayanlara genişlik vermesi için kurban etinden üç günden fazla yemenizi yasaklamıştım. Bundan sonra yeyin. yedirin ve saklayın.»[319]

Bu Hadîs'den, kurban etlerinin saklanmasının kıtlık zamanlarında yasaklandığı, fakat sonradan durum normale dönünce buna müsaade edildiği anlaşılıyor.

Ğ) Kurban Derilerinin Hükmü :

Alî b. Ebî Tâlib'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) kendisine, kurbanlığının tümünü; eti, derisi ve üzerindeki çulu fakirlere vermesini emretti.»[320]

---

(315) Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. IV, s. 350 vd.

(316) bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 187; Mâlik, el-Müdevvene, c. III, s. 69 ve Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 9 vd.

(317) bkz. Aynı eser, aynı sayfa; ve Bedâyi', c. V, s. 80.

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre kurbanın derisi ve yününden faydalanmakta bir mahzur yoktur. Ancak kurban kesen kimsenin bunları satarak parasından faydalanması veya başka bir metâa tebdil etmesi caiz değildir. Zira Peygamber Efendimiz: «Kim kurbanın derisini satarsa, kurbanı kabul değildir.» buyurdu.[321]

Hanefî mezhebine göre kurban derisi ile, ev eşyası almakta bir mahzur yoktur.[322]

Ümm-i Seleme'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: «Kim Zil-Hicce ayının hilâlini görür de kurban kesmek isterse, kurbanının ne kılından, ne de tırnaklarından bir şey kesmesin.»[323]

Kurbanın derisi ile eti, sahibi tarafından yenmek istenmez ve kullanılmaz; fakirlere de verilmez veya verildiği takdirde fayda sağlamadığı anlaşılırsa, daha hayırlı hizmetlere muvaffak olması için cemiyet hizmetindeki müesseselere verilebilir. Yalnız bu müesseselerin iman açısından memleket ve millete hizmet etmeyi gaye edinmeleri ve ellerine geçirdikleri paraları kötü yollarda kullanmamaları lâzımdır. Aksi halde verenler de onların günahlarına ortak olurlar.

H) Hisseli Kurban:

Deve, sığır ve koyundan tek başına kurban kesmek esastır. Ancak deve ile sığırda Müslümanlara kolaylık olması ve malî güçlüğün giderilmesi için hisseli olarak da kurban kesilebilir. Koyunda hisseli kurban caiz değildir.

Sığırın asgarî 1, azamî 7 kişi için kurban edilmesinin caiz olduğunda ihtilâf yoktur.

Devede ise, azamî sınırda ihtilâf vardır. Şâfiîler, Hanefîler ve Cumhur'a göre, deve en son yedi hisseli olarak kesilebilir.

Atre, İshak b. Râheveyh ve İbn-i Hazîme'ye göre, deve en son 10 hisse için kesilebilir.[324]

(318) Müslim, Sahîh, edahî, H. No: 1970; Tirmizî, c. V, s. 222, dahaya, 13/1509; Nesaî, c. VII, s. 233.

(319) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 224, dahaya, 14/1510; Ebû Dâvud, Sünen, c. II, s. 90, dahaya, bab 6; İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1055, edahî, 26/16, H. No: 3159, 3160; Nesaî, Sünen, c. VII, s. 234 vd.

(320) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1054, edahî, 26/14, No: 3157.

(321) Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 4.

(322) Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 14; bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 190; el-Müdevvene, c. III, s. 71.

(323) Tirmizî, c. V, s. 240; dahaya, 24/1523.

(324) Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. V, s. 354; bkz. Serahsî, Mebsût, c. XII, s. 11; ve Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 184.

Bu hususta iki türlü rivayet naklediliyor:

1) İbn-i Abbas'dan rivayet edildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e gelerek: benim bir deve borcum vardır; bir deve satın alabilirim, fakat bulup da alamıyorum, dedi. Hz. Peygamber ona: (bir deve yerine) 7 koyun satın alıp kesmesini emretti.»[325]

Câbir (r.a.)'dan: Resûlullah (s.a.v.) bize şöyle buyurdu: «Sığır 7 kişi için, deve de 7 kişi için kesilir.»[326]

Yine Câbir (r.a.)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Hudeybiye'de Peygamber (s.a.v.) ile beraber deve ve sığırı 7 kişi için kestik.»[327]

2) İbn-i Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir seyahatte Hz. Peygamber ile beraberdik. Sefer esnasında Kurban bayramı girdi; bir deveyi 10, bir sığırı da 7 kişi için kestik.»[328]

I) Bir Aile İçin Bir Kurban Kesmek Kâfi midir?

Sığır ve develer, hisseli olarak kesilebildiği için bir aile adına kesilmeleri caizdir. Ancak yedi hisseyi geçmemesi gerekir. Esas konumuz koyun üzerinedir.

Atâ b. Yesar'dan rivayet edildiğine göre, kendisi şöyle anlatıyor: Ebû Eyyûb el-Ansarî'ye, Resûlullah (s.a.v.) devrinde kurbanların durumundan sordum, şöyle cevap verdi:

«— Resûlullah (s.a.v.) devrinde bir kimse kendisi ve aile efradı için bir koyun keser; hem kendileri ondan yerler, hem de başkalarına yedirirlerdi. O zaman insanlar çok kurban keserler ve kestikleri kurbanlarla iftihar ederlerdi.»[329]

Ebû İsa (Tirmizî), bu Hadîs-i Şerîf için «sahih, hasen» dedikten sonra şu açıklamayı yapıyor: «İlim adamlarından bâzılarınca bu Hadîse göre amel edilmelidir. Bu görüş aynı zamanda *Ahmed b. Hanbel* ile *İshak b. Raheveyh*'in görüşüdür.[330] *İmam Mâlik* ile *İmam Şâfiî* ve *Şevkânî* de bu görüştedirler.[331] Çünkü onlara göre kurban sünnettir.

---

(325) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1048; edahî, 26/6 No: 3136.

(326) Ebû Dâvud, Sünen, c. II, s. 89, edahî, bab, 5.

(327) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 2040, edahî, 26/5 H. No: 3132; bkz. Tirmizî, Sünen, c. V, s. 215, dahaya, 8/1502.

(328) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1047, edahî, 26/5 H. No: 3131.

(329) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 218, dahaya, 10/1505; bkz. Mâlik, el-Muvatta, dahaya, bab'uş-Şirketi fid-dahaya, 37/2; İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1047, edahî, 26/5 H. No: 3147.

(330) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 218, dahaya, 10/1505.

(331) Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 186; Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 70; ve Şevkânî, Neyl'ül-Evtâr, c. IV, s. 352 vd.

Bunların dayandıkları delil şu Hadîs-i Şerîf'tir:

«Câbir (r.a.)'dan: Resûlullah (s.a.v.) ile beraber Mescidde bulundum, hutbesini tamamlayınca Minberden inerek bir koç getirtti ve onu kendi eli ile «bismillâhi Allahu ekber» diyerek kestikten sonra şöyle buyurdu: bu benim ve ümmetimden kurban kesmeyenler içindir.»[332]

Diğer bâzı ilim adamlarına göre ise, bir koyun yalnız bir kimse için kesilebilir; bir ailenin bütün fertleri için kesilemez. *Abdullah b. Mübarek, İmam Âzam Ebû Hanîfe* bu görüşü kabul etmişlerdir.[333]

İ) Kurban Nasıl Kesilmelidir?:

Kurban kesilirken çok dikkatli davranarak hayvanın canı çıkıncaya kadar eziyet çekmesini önlemeli, onu keskin bıçakla kesmeli. Kesen kimsenin bu işte ehliyeti sabit olması lâzımdır, aksi halde hayvana eziyet ederek kurbanın sevabından mahrum kalınır. Kurbanın kesilmesi esnasında yapılacak işlerle ilgili bir Hadîs-i Şerîf'i aşağıya alıyoruz:

«Câbir (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) bir Kurban bayramında iki koç kesti. Kesmeden önce onları kıbleye çevirip yere yatırdıktan sonra şöyle dua etti:

«Şüphesiz ben yüzümü, gökleri ve yeri eşsiz olarak yaratan Allah'a döndürdüm. Muhakkak ki, benim namazım, kurbanım, yaşamam, ölümüm eşi olmayan Allah'a aittir. Bununla emrolundum ve ben ilk Müslümanlardanım. Allahım! Bu kurban sendendir, senin içindir; Muhammed ve ümmeti adına kesiliyor.»[334]

K) Kurbanla İlgili Bâzı Meseleler:

- Bir kimsenin çocuğu ve hanımı için kurban kesmesi gerekmez. Evlâdının veya hanımının malı varsa, onlar adına ya kendisi veya vasî ve velileri varsa bunlar keserler. Kestiği kurbandan çocuğuna ihtiyacı kadar yedirir; gerisini de elbise ve ayakkabı gibi kalabilen eşyaya tahvil eder. (Eğer çocuğun malı çok ise, tasadduk eder.)
- Bir koyun, bir kişiden fazlası için kesilemez.
- Bir deve veya sığır bir kişi için kesilebileceği gibi, 2, 3, 4, 5, 6 ve 7 kişi için de kesilebilir. Tek veya çift olmasında bir mahzur yoktur.
- Kurbana iştirak eden hisse sahiplerinden biri Müslüman olmasa

---

(332) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 337, dahaya, 22/1521.

(333) Aynı eser, s. 218, H. No: 1505; bkz. Dâmad, c. I, s. 517.

(334) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1043; bkz. Ebû Dâvud, Sünen, c. II, s. 86 ve Tirmizî, Sünen, c. V, s. 205, edahî, bab, 2 H. No: 1494.

veya ibadet kasdı ile olmayıp, et yemek için hisseye girerse bütün kurbanlar batıl olur.

● Hisseli kurbanlarda etlerin tartılarak taksim edilmesi gerekir. Zaruret halleri dışında tahmine göre taksim edilmesi caiz değildir.

● Bir Müslüman, kurbanlık bir sığır veya deve satın alır da sonradan başkasını ona ortak ederse, bu caizdir. Fakat, daha önceden kurban kesecekleri birleşerek kurbanı satın almaları daha iyidir.

● Bir kimse Allah için kurban keseceğim diyerek satın aldığı kurbanı vaktinde kesemezse, o hayvanı canlı olarak bir fakire veya bir hayır işine vermesi gerekir.

● Fakir adam kurban kesme vaadi ile satın aldığı kurbanlığı vaktinde kesemezse yine onu tasadduk etmesi gerekir.

● Zengin bir Müslüman, kurban borcunu ödemek için adama yapmadan, satın aldığı kurbanlığı kesmeden vakti çıkacak olsa, hayvanın kendisini de, değerini de tasadduk etmekte serbesttir. Fakat, fakir kıymetini ödeyemez. Zira onun için adak hükmündedir, mutlaka hayvanı tasadduk etmesi gerekir.

● Doğuştan boynuzsuz veya boynuzu kırık, kısır, deli, uyuzlu, fakat semiz olan hayvanların kurban edilmesi caizdir.

● Kurbanın kesimi anında meydana gelen yaralanma ve kusurlar ona zarar vermez. Hisseli kurbanda hisse sahiplerinden biri ölür ve varislerinin selâhiyetlisi ölü adına o kurbanın kesilmesini emrederse sahih olur.

● Kurban kesen kimse, eğer kendinden daha ihtiyaçlı bir kimse bulamazsa, etini çoluk-çocuğuna yedirmesi daha faziletlidir.

● Eğer zengin ise, toplumun durumuna ve dindarlık derecesine göre 1/3'ünü kendisi ve ahbaplarına ziyafet için alıkor, 2/3'ünü de fakirlere tasadduk eder.

● Bir kimse başkasının kurbanını onun adına, fakat emri olmadan keserse caizdir.[335]

● Kurban derileri sahibi tarafından çarık, ayakkabı, seccade vs. gibi yerler için kullanılabilir, fakat satılamaz. Eğer satılırsa parasının fakirlere veya hayır kurumlarına verilmesi gerekir. Zira Hz. Peygamber: «Kurbanının derisini satanların kurbanları kabul değildir» buyurmuştur.[336]

● Kurban derileri, sahipleri tarafından kullanılmak istenmezse, kullanmak isteyen fakirlere verilmelidir. Böyle kimseler öncelik taşımadığı zamanlarda Müslümanlara ve Müslümanlığa hizmet eden müesseselere (İmam-

(335) bkz. Şeyhzade Abdur-Rahman, Dâmad, c. II, s. 517 vd.
(336) bkz. Aynı eser.

Hatip Okulu, Kur'an Kursu, yol, câmi, hastahane, köprü, ilmî vakıf müesseseleri vs. gibi) verilmesi daha faziletlidir.

● Canlı veya cansız kurbanlarla kurban derileri, Müslümanlığın inanç, âdet, anane ve ahlâk ölçülerini benimsemeyen müessese ve şahıslara teberru edilemez. Verildiği takdirde Allah katında sorumluluğu gerektirir.

II) HEDY KURBANI

a) Hedy'in Târifi:

Heyd lügatte : Tasadduk etmek, hediye etmek mânasını ifade eder.

İstilâhta ise hedy : *Hac esnasında veya hac dışında Allah'a yaklaşmak, hac'da yapılan bir kusurun affedilmesi için keffaret olarak Harem sınırları içinde kesilen veya kesilmesi adanan kurbana denir.*

Harem'de kesilen bu kurbanın şu üç hayvandan olması gerekir:

1) Deve,
2) Sığır - manda,
3) Koyun - keçi.

Kurban olarak kesilmesi caiz olan bütün hayvanlar, hedy için de kabuldür.[337]

b) Hedy'in Kısımları:

Hedy iki kısma ayrılır: Nafile hedy, Vacip hedy.

1) Nafile Hedy:

Bir Müslümanın, Mekke'de Harem sınırları içinde bir mecburiyet olmaksızın kestiği kurbandır. Müfrit hacca niyet edenlerin kestikleri kurban bu kısma girer. Hedy, hac zamanına mahsus olmadığı için, diğer zamanlarda kesilenler de buna dahildir.

2) Vacip Hedy:

Hacc-ı Kıran ve hacc-ı Temetû yapanlarla hac esnasında bir vacibi terk ederek hata işleyenlerin kesmekle mükellef bulundukları kurbandır.

---

(337) bkz. Şafiî, el-Ümm, c. II, s. 183; Şeyhzade Abdur-Rahman, Dâmad, c. I, s. 156.

c) Hedy İle İlgili Çeşitli Meseleler :

● Hedy için kabul olunacak asgarî kurbanlık koyundur. Farz tavafı cünüb olarak yapma ve Arafat'ta vakfe vazifesini tamamladıktan sonra tıraş olmadan evvel cinsî münasebette bulunma dışındaki cinayetlerden dolayı koyun kesmek caizdir. Mezkûr durumlarda ise mutlaka deve kesmek gerekir.

● Temettü haccı ile Kıran haccı için kesilecek kurban (hedy), Kurban bayramı günlerine bağlıdır. Bayram günleri dışında kesilmeleri caiz değildir. Yâni zamana mahsustur. Nâfile hedy ise Harem'e (mekâna) mahsus bulunmakla beraber zamanla kayıtlı değildir. Dilediği zaman Harem içinde kesebilir.

● Nâfile ve vacip hedy Harem'e mahsusturlar.

● Hedy kurbanının eti ve derisinin Harem içi ve Harem dışındaki fakirlere dağıtılmasında bir mahzur yoktur.

● Vacip olan hedy için satın alınan kurbanlık ölse veya kurban olması sahih olmayacak derecede yaralansa, onun yerine başka bir kurbanlık kesilmesi gerekir. Bir kimse kusurlu hale gelen kurbanlığı ise dilediği gibi yapar.

● Nafile, mut'a ve kıranlık develerin boynuna kurbanlık olduklarına dair işaret takılabilir.[338]

III) ADAK KURBANI

a) Târifi :

İster şarta bağlı olsun, ister olmasın Allah rızası için kesilmek üzere adanan kurbana denir.

b) Adak Kurbanının Dînî Hükmü :

● Bir kimse Allah için herhangi bir hayvanı veya belli bir kurban keseceğini adasa, bu kurbanı kesmek kendisine vacip olur. Zira Cenabı Allah bir Âyet-i Kerîme'de şöyle buyuruyor :

«Adaklarını yerine getirsinler.»[339]; *«Ahdınızı yerine getirin, zira ahd mesuliyeti gerektirir.»*[340]; *«Ahdettiğiniz zaman Allah'ın ahdını yerine getirin.»*[341]

(338) bkz. Şeyhzade Abdur-Rahman, Dâmad, c. I, s. 310.
(339) Hac sûresi, 22/29.
(340) El-İsra, 17/34.
(341) En-Nahl, 16/91.

Peygamber Efendimiz de bir Hadîs-i Şerîflerinde şöyle buyuruyorlar: «*Kim Allah'a itaat edeceğine dair adakta bulunursa, adağını yerine getirsin; kim de Allah'a isyan edeceğine dair adakta bulunursa O'na isyan etmesin. (Keffaret ödesin).*»[342]

c) Adağın Vacip Olma Gerekçesi:

Müslüman, Allah katında yüksek derecelere nail olmak, âhirette de büyük-mutluluğa ermek için, kendiliğinden bâzı ibadet çeşitleri ile Allah'a yaklaşma ihtiyacını içinde hisseder. Fakat insanın tabiatı, nefsanî arzuları ve tenbelliği çoğu zaman onu arzu ettiği bu iyi işleri yapmaktan alıkor; bunları yapmak için kendini zorlamaz. Müeyyidesiz kaldıkları takdirde yapıp - yapmamaktaki serbestlik, ekseriya insanı zorlayıcı bir mahiyet arzetmez.

İşte insanın, Allah'a yaklaştıran bu işleri yapmakta kendini yapıp yapmama serbestliğinden kurtarıp vazifeli durumuna girmeğe ihtiyacı vardır. Adak ise insanda bir vazife sorumluluğu meydana getirerek onu başarıya zorlar. İşte adağın dînen vacip olmasının kendi düşünüşümüz zaviyesinden gerekçesi budur.[343]

ç) Adak Kurbanının Vacip Olma Şartları:

1) Akıllı olmak. Deli ve anlama çağına girmeyen çocukların adadıkları mûteber değildir.

2) Bâliğ olmak.

3) Müslüman olmak.

Adak, İslâmî bir vecibe olduğu için yalnız Müslümana mahsustur. Gayr-i Müslim'in adağı mûteber değildir.

● Bir kimse herhangi bir işi yapmayı adadıktan sonra Müslümanlığı kabul etse, daha önce adadığından dolayı mesul değildir. İmam Âzam ile İmam Şâfiî'nin görüşleri bu yoldadır.

● Hanefî mezhebine göre adağın mûteber olması için hür olmak şart koşuluyor ise de, Şâfiîlerce bu şart değildir. İster hür olsun, ister köle olsun, imkân bulduğu takdirde herkes adağından dolayı sorumludur.[344]

d) Adak Kurbanının Kısımları:

Adak kurbanı iki türlüdür:

---

(342) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 244, H. No: 1566.
(343) bkz. Kâsânî, Bedâyi', c. V, s. 90.
(344) Aynı eser, s. 81 vd.

1) *Mutlak Adak :* Belli bir hayvan, belli bir zaman veya mekân zikredilmeksizin yapılan adağa denir. Meselâ; ben Allah için bir kurban keseceğim demek gibi.

2) *Kayıtlı Adak :* İsim, yer ve zaman zikrederek yapılan adaktır. Meselâ; Allah için falan gün, falan yerde bir deve veya sığır veya koyun keseceğim, demek gibi.

e) Adak Kurbanı İle İlgili Meseleler :

- Bir kimse mutlak olarak bir kurban keseceğini adasa, asgarî bir koyun kesmesi gerekir. Deve ve sığır da kesebilir.
- Bir kimse isim zikrederek meselâ; bir koyun keseceğim dese mutlaka koyun kesmesi gerekir. Falan yerde falan zamanda keseceğim dese, o yerde ve o zamanda kesmesi gerekir. Erkeklik, dişilik, yaş, renk vs. gibi şartları koşarsa, bunlara da riayet etmek mecburiyetindedir.
- Bir kimse bir deve veya sığır keseceğini adasa, bunlardan başkasını kesmesi, onu mesuliyetten kurtarmaz.
- Bir kimse belli bir zaman içinde, meselâ; Nisan ayının 15'inde bir deve keseceğini adayıp, bu zamanda adı geçen hayvanı bulup kesme imkânı bulamasa, orta derecede bir devenin fiyatı ne ise onu fakirlere vermesi gerekir.
- İmam Mâlik'e göre bir kimse bir deve keseceğini adasa ve deve bulma imkânından mahrum olsa, deve yerine büyük bir sığır keser; sığır da bulamasa bir deve yerine 7 koyun kesmesi gerekir.[345]

f) Adak Kurbanının Etleri :

- Bir kimse adak kurbanının etinden yiyemez. Kendisi için durum böyle olduğu gibi, çocukları, torunları (ne kadar aşağı giderse gitsin), ana-babası, anne-anne, baba-anne ve dedeleri (ne kadar yukarı çıkarsa çıksın) de bu etlerden yiyemez. Bilmeyerek yiyecek olursa, yediği kadarının parasını fakirlere verir.
- Bir kimsenin kardeşi, kardeşinin çocukları, amcası ve amcasının çocukları, teyze ve halaları ile bunların çocukları kestiği adak kurbanının etinden yiyebilirler.

---

(345) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. III, s. 90.

IV) AKÎKA KURBANI

a) Akîka'nın Târifi :

Akîka : Akk kökünden gelme arapça bir kelimedir. Akk : çocuğu ilk defa tıraş etmeğe denir. Akîka da çocuğun saçlarına verilen addır.

● İstilâh yönünden akîka : *Çocuğun doğumunun yedinci günü başındaki tüyleri tıraş edip, adını verdikten sonra Allah'a bir şükür olmak üzere kesilen kurbana denir.*

● Akîka kurbanı cahiliyet devrinin güzel âdetlerinden biridir. Sonradan İslâmiyet gelince bu âdeti yerinde bırakarak yasaklamamıştır. İsteyen Allah'a şükür maksadı ile çocuğu için akîka kurbanı kesebilir. Kesilmemesinden ötürü hiç bir sorumluluk bahis konusu değildir. Zira Kurban bayramında kesilmesi emredilen kurban, diğer bütün kurbanların müeyyidesini neshetmiştir.

● Kurban için carî olan hükümler, akîka için de aynen carîdir. Kurban için kesilebilen hayvanlar, akîka için de kesilebilir. Bu hususta Ümm-i Güriz'den şöyle dediği rivayet ediliyor :

«Resûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu duydum : erkek çocuğu için birbirinin aynı olan iki koyun, kız çocuğu için ise bir koyun kesmek gerekir. Koyunların erkek veya dişi olmalarında bir sakınca yoktur.»[346]

Hz. Âişe de şöyle diyor : «Resûlullah (s.a.v.) bize erkek çocuklar için iki, kız çocukları için bir koyun akîka kesmemizi emretti.»[347]

b) Akîka Kurbanının Önemi :

Akîka'nın önemi hakkında Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : *«Erkek çocuğu için akîka kurbanı kesilmelidir. Onun için kan akıtarak gelecek belâları defedin.»*[348]

Bu Hadîs-i Şerîf'in ışığı altında akîka kurbanı kesmenin, çocuğun mutlu hayat geçirmesine, başına gelmesi muhtemel kaza ve belâların def edilmesine, Allah'a yaklaşmaya ve çocuğun cesedine karşılık kesilen bu hayvanla Cehennem azabından korunmaya vesile olur.

Kâhire'de çıkan «Mecellet'ül-Ezheriye» mecmuasında akîka kurbanının faydaları şöyle sıralanıyor :

---

(346) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 231, dahaya, 17/1517; bkz. Ebû Dâvud, c. II, s. 95, dahaya, bab. 20; İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1056, Zebâih, 27/1 H. No: 3162.

(347) İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 1056, H. No: 3163; bkz. Tirmizî, c. V, s. 228, dahaya, 16/1513.

(348) Aynı eser, s. 231, H. No: 1515.

«1) Çocuğun nesebini ortaya çıkarıp ilân etmek. Zira doğan çocuklar hakkında hoşa gitmeyecek sözler söylenebilir. Bu ihtimalleri kafalardan silmek için bizzat baba tarafından çocuğun nesebinin (Cahiliyet devrinde) ilân edilmesi gerekiyordu. (Günümüzde aynı hüküm câridir.) İşte akîka kurbanı buna en güzel ve kibarca bir vesile teşkil etmektedir.

2) İnsanların sevinçli zamanlarda cömertlik kabiliyetini geliştirmek; cimriliğe sebep olan harcamama alışkanlığını yok etmek.

3) İbrahim (a.s.)'ın sünnetine uyarak evlâdını kurban etme fedakârlığını canlandırmak.

4) Bu sebeple çocuğu veren Allah'a şükürde bulunmak.»[349]

c) Akîka Kurbanının Kesilme Zamanı:

Semur'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: «Erkek çocuğu akîka kurbanı ile rehindir. Akîka, çocuğun doğumunun 7. günü kesilir ve adı takılıp başının saçları da tıraş edilir.»[350]

Tirmizî bu konuda şöyle demektedir: «İlim adamları bu Hadîs-i Şerîf ile amel ederek erkek çocuğu için akîka, doğumunun 7. gününde kesilmesini uygun görüyorlar. Eğer 7. gün hazırlanamazsa 14. gün, bu günde de hazır olmazsa 21. günü kesilir.

Mezkûr kurban çeşitleri dışında Cahiliyet devrinde kesilen iki türlü kurban daha vardı. Fer'a ve atîre:

V) FER'A KURBANI

Fer'a: Lügatte deve, koyun ve keçinin ilk doğurdukları yavruya denir. Cahiliyet devrindeki insanlar, bu yavruyu putları önünde kurban ederlerdi.[351]

VI) ATİRE KURBANI

Atîre: Cahiliyet devrinde insanların Recep ayında ona saygı için kestikleri kurbandır. Recep ayına saygı göstermelerinin sebebi, haram ayların başlangıcı olmasına binaendir.[352]

---

(349) Tirmizî, c. V, s. 232, bab 18, dahaya'dan naklen «Mecellet'ül-Ezher» c. IV, s. 77; aynı konu için bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 157, zebaih, 17/3165.

(350) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 237, dahaya, 23/1522.

(351) bkz. Âsım Efendi, Kamus tercemesi, c. III, s. 355, İst. 1305.

(352) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 226, dahaya, 15/1512.

Hz. Peygamber fer'a ve atîre kurbanlarını kaldırarak yalnız Kurban bayramında kesilen kurbanla, akîka ve adak kurbanlarını bırakmıştır. Bu hususta şöyle buyuruyor:

«Artık fer'a ve atîre kurbanları yoktur.»[353]

---

(353) Tirmizî, Sünen, c. V, s. 226, dahaya, 15/1517; bkz. İbn-i Mâce, c. II, s. 1058.

İKİNCİ KISIM

N İ S A B - I   İ S T İ Ğ N A

Buraya kadar zekâtın nisabı, fitre ve kurban ile bunların nisaplarını mezhepler ve âlimlerin görüşlerinin ışığı altında inceledik. İkinci kısımda nisab-ı istiğna'yı inceleyeceğiz.

a) Nisab-ı İstiğna'nın Tarifi :

Nisab-ı İstiğna : Şer'an bir Müslümanın başkasından yardım istemesi için konulmuş bir ölçüdür. Bu ölçü, zenginlik nisabından daha az olup, bu kadar varlığa sahip olanlar başkalarından yardım isteyemezler. Bunun hedefi dilenciliği önlemektir. Biz burada nisab-ı istiğna hakkındaki görüşleri dört grupta mütalâa ederek neticeye varmaya çalışacağız :

b) Nisab-ı İstiğna Hakkındaki Görüşler :

I) Fakir Olup Çalışabilen Kimseler :

Bu görüşü kabul edenlere göre bir kimse gücü kuvveti yerinde ise, fakir de olsa çalışabildikten sonra onun istemesi caiz değildir. Bu hususta Abdullah b. Amr'dan Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir :

«*Ne zengine, ne de normal şekilde (çalışabilecek) güce sahip kimselere zekât helâl olmaz.*»[354] Bu Hadîs-i Şerîf'i İbn-i Mâce ile Nesaî'den başka diğer hadîs imamları rivayet etmişlerdir.

«Abdullah b. Adiy'den rivayet edildiğine göre, Vedâ Haccında Hz. Peygamber, zekât dağıtırken iki adam O'nun yanına giderek kendisinden zekât istediler. Resûlullah (s.a.v.) gözlerini bu iki kişiye dikerek : onları güçlü-kuvvetli görünce : *Dilerseniz size (zekâttan) vereyim, fakat zekâtta*

---

(354) Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. IV, s. 159.

ne zenginin, ne de çalışabilecek güce sahip kimselerin hakkı yoktur, buyurdu.»[355] Bu iki Hadîs-i Şerîf aynı mânayı ifade etmektedirler.

Ebû Bekir er-Râzî (v. 543/1148), «Ahkâm'ul-Kur'an»ında Abdullah b. Amr ve diğer yollarla Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bu Hadîs-i Şerîf hakkında şu mütalâayı yürütüyor:

«Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerîm'de buyurduğu: «Zekâtlar yalnız fakir ve miskinlere mahsustur.»[356] meâlindeki Âyet-i Kerîme'nin zahirî mânası, fakirlerden çalışmaya gücü yetene de, yetmeyene de şamildir. Bunun gibi: «*Onların mallarında dilenen ve mahrum olanlar için bir hak vardır.*»[357] meâlindeki Âyet-i Kerîme de çalışma gücüne sahip olan dilenciye de bir hak vâcip olmasını gerektirir. Zira Âyet, çalışabilenlerle çalışamayanları ayırd etmemiştir.

«*Yine «Zekât, Allah yolunda mahsûr kalmış fakirlerin hakkıdır. O fakirler ki, yeryüzünde yürümeğe güçleri yetmez. Bilmeyen, iffetleri sebebiyle onları zengin sanar.»*[358] meâlindeki Âyette de Cenabı Allah, çalışabilen güçlü kimselerle, çalışamayacak durumdakileri birbirinden ayırd etmemiştir.

«Buraya kadar zikrettiğimiz Âyetlerin hepsi, zekâtın çalışabilen fakir insanlara verilemeyeceğine dair hüküm çıkaranların sözlerinin batıl olduğuna delâlet etmektedir. Âyet-i Kerîmelerin bu hükmünü Ebû Hüreyre ve Abdullah b. Amr'dan rivayet edilen hadîslerle tahsis etmek doğru değildir. Çünkü Ebû Bekir el-Abbas, mezkûr Hadîs-i Şerîf'i merfu' olarak, Ebû Yusuf da Husayn yolu ile Ebû Hâzım'dan gayr-i merfu' olarak rivayet etmişlerdir. Dolayısıyla bu hadîs'in Resûlullah (s.a.v.)'e ref'inde ihtilâf olduğu sabit olmuştur.

İkinci Hadîs-i Şerîf hakkında da: «Bu Hadîs, istemenin kerahetine ve imkân bulanlar için istemekten uzakta durmanın güzel görülen bir husus olduğuna delâlet eder» demiştir.»[359]

II) 24 Saatlik Yiyeceği Bulunanlar:

Bu hususta Ahmed b. Hanbel ile Ebû Dâvud'un rivayet ettikleri şu Hadîs-i Şerîf'i zikredeceğiz:

«Sehl b. Hanzaliye'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle

---

(355) Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbâni (Müsned-i Ahmed b. Hanbel, c. IX, s. 91; bkz. Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 237; Tirmizî, Sünen, c. III, s. 16.

(356) el-Tevbe, 9/59.

(357) Zâriyat, 51/19.

(358) el-Bakara, 2/273.

(359) İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 29 vd.

buyurdu: her kim başkasına muhtaç olmayacak kadar yiyeceği bulunduğu halde dilenirse, Cehennem ateşinden başka bir şey dilenmez. Ashab:

— Yâ Resûlellah! Yetecek kadar yiyeceğin ölçüsü nedir? Diye sordular.

— Sabah akşam (24 saatlik) yiyeceği kadar, buyurdu.»[360]

Bu Hadîs-i Şerîf'i Ahmed b. Hanbel «Müsned»'inde; Ebû Dâvud da «Sünen»'inde zikretmişlerdir.

III) Kırk Dirhem Parası Bulunanlar:

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: «Her kim bir ûkıyye (40 dirhem = 128 gr.) gümüş parası bulunduğu halde dilenirse, ihtiyacı olmadan dilenmiş olur. Ebû Saîd diyor ki; ben de bunun üzerine:

— Yâ Resûlellah! Benim Yâkute adlı devem, bir ûkıye paradan daha kıymetlidir, diyerek bir şey istemeden oradan ayrıldım.»[361]

Ahmed b. Hanbel'in, «Müsned»'inde rivayet ettiği bir Hadîs-i Şerîf'te Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu:

«Kimin 40 dirhem parası veya bu para karşılığında malı bulunduğu halde isterse, ihtiyacı olmadan istemiş olur.»[362]

IV) 50 Dirhem Parası Olanlar:

Sevrî, İbn-i Mübarek, Ahmed b. Hanbel, İmam Mâlik, İshak, Abdullah b. Mes'ud, Hz. Ali ve diğer ilim adamlarından bir kısmına göre müstağnî 50 dirhem parası olandır. Bunların dayandıkları delil, İbn-i Mes'ud'dan rivayet edilen şu Hadîs-i Şerîf'tir:

«Her kim ihtiyacı olmadığı halde başkasından yardım dilenirse, Kıyamet günü yüzünde yırtık izleri ve tırmalanma belirtileri olduğu halde Allah'ın huzuruna gelecek. Kendisine:

— Yâ Resûlellah! Zenginliğin (istemeyi yasak kılan) ölçüsü nedir? Diye sorulunca da:

— 50 dirhem (150 gr.) gümüş para, yahut bu değerde altındır, cevabını verdi.»[363]

---

(360) Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. IV, s. 159.; bkz. Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 94 ve Cessas, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 128.

(361) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 237; Ebû Bekir er-Râzî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 129.

(362) Abdur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 91 vd.

(363) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 236; bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtar, c. IV, s. 160 vd.; Ebû Bekir er-Râzî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 129.

Ebû Bekir er-Râzî «Ahkâm'ul-Kur'an»'ında: 40 veya 50 dirhem parası bulunan kimsenin dilenmesini yasaklayıcı mahiyette rivayet edilen Hadîsler, istemenin mekruh olduğunu bildirmektedirler; yoksa haram olduğunu ifade etmek için buyurulmamışlardır. İhtiyacını karşılayacak kadar imkânı bulunan kimselerin istemesi mekruh olur. Özellikle Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiği ilk devirlerde, Müslümanların fakirlerinin çok olmasına binaen istemekten sakındırılmışlardı, diyor.

İşte bu devirde Hz. Peygamber, hiç bir şey bulamayan fakirlerin ihtiyaçlarını öncelikle gidermek için, yetecek kadar geçim imkânı bulunan kimselerin istemekten çekinmelerini güzel görüyordu. Bu hususta şöyle buyuruyor:

«*Kim (başkalarına) ihtiyaç belirtmezse, Allah onu muhtaç etmez. Kim iffet (başkalarına yüz kızartmamak) isterse, Allah onu afîf kılar. Bizden bir şey istemeyen (dilenmeyen), isteyenden daha hayırlıdır.*»[364]

İmam Şevkânî, iki, üç ve dördüncü gruplar hakkında şu kanaati belirtiyor: «Bu üç Hadîs-i Şerîf'ten her biri ile muhtelif ilim adamları, nisab-i istiğna hakkında değişik görüşler ortaya atmışlardır. Bize göre ise nisab-i istiğna, yâni dilenmeyi haram kılacak kadar varlığın ölçüsü, 50 dirhem'dir. Çünkü bu, fakirin lehine olması hasebiyle tercihe daha lâyıktır. İhtilâf zamanlarında ziyadeler ile amel etmekte fayda vardır.»[365] İmam Şâfiî de bu görüştedir.[366]

Hanefî mezhebine göre nisab-i istiğna'nın ölçüsü 200 dirhem'dir. Bu kadar parası veya bu değerde imkânı bulunmayan kimselerin dilenmesinde bir mahzur yoktur.»[367]

*
* *

Zekâtın nisabı bahsinde belirtildiği üzere, nisap miktarı malı olan kimseye zekât verilemez. Bu hususta bütün ilim adamları ittifak halindedirler. İhtilâf, dilenmeyi haram kılacak kadar varlığın ölçüsünü tâyin hususundadır. Bu husustaki görüşleri dört grup halinde yukarıda kaydettik. Şimdi ise, bunlar arasında hangisini kabul etmenin fert ve topluma daha yararlı olacağını tâyin etmeğe çalışalım.

Nisaptan az varlığı olan kimsenin zekât almasında ihtilâf olmadığına göre, nisab-i istiğna hakkında rivayet olunan muhtelif hadîslerin delâlet

---

(364) Aynı eser, aynı sayfa.
(365) Şevkânî, Neyl'ul-Evtar, c. V, s. 160.
(366) Aynı eser, s. 161.
(367) bkz. Serahsî, Mebsût, c. III, s. 14.

noktaları esas zenginlik ölçüsünden başkadır. Nisap miktarı mala sahip olan kimsenin zekât alamayacağını söylemeğe zâten lüzum yoktur. Nisaba malik olmayanların dilenebileceğini kabul edenlerin görüşlerine katılmak da imkânsız gibi görünüyor. Zira dilenme nisabını tâyin eden dört çeşit rivayet nakledilmektedir. Dilenme ölçüsü hakkında ilim adamlarından aşağıdaki görüşleri ileri sürenler de vardır.

İmam Mâlik (v. 179/795)'den nakledilen bir rivayete göre, bir kimse eğer ihtiyaç sahibi ise, dilenmek ona helâldır. Para vs. bu hususta birdir. Bir kimsenin ihtiyacı varsa fakirdir; nassın umumî hükmü içine girer. Sonra istemenin haram, zekât almanın helâl olması caizdir. İstemeden bir şey gelirse onu almak caizdir; fakat istemek caiz değildir.[368]

Müfessir Ahmed Mustafa el-Merağî (v. 1310/1892) de bu konudaki görüşünü şöyle açıklıyor: «Zaruretsiz istemek haramdır. Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin rivayet ettikleri İbn-i Ömer hadîsinden kasdedilen mâna, çalışabilen kimselerdir.

«İhtiyaç ve zaruret durumundan kurtulmak için olmayıp — çalışıp kazanmaya gücü yettiği halde ısrarla dilenen ve dilenmeyi sanat haline getiren dilencilerde olduğu gibi — malını çoğaltmak için bile-bile dilenenlere bir şey vermek caiz değildir.

«Hz. Ömer bir defa sırtında dağarcık yüklenen bir dilenciyi görünce onun aranmasını emretti. Aramada dağarcığın içinde ekmek bulundu. Bunun üzerine Hz. Ömer bu ekmeğin bir kısmının alınıp zekât develerinin önüne bırakılmasını emretti.»[369]

Yusuf el-Kardavî dilenme nisabı ile ilgili ölçülerin ihtilâf sebepleri üzerinde bir soru sorduktan sonra Şah Veliyyullah ed-Dehlevî (v. 1176/1762)'nin «Huccet'ullah'il-Bâliğa» adlı kitabında buna verdiği şu cevabı zikrediyor:

«Bize göre bu Hadîs-i Şerîf'ler birbirine muhalif değildir. Zira insanlar muhtelif seviyelerde yaşarlar.

«Sanatla geçinen sanatla ilgili aletleri buluncaya kadar, ziraatla uğraşan ziraat aleti sağlayıncaya kadar, ticaret yapanlar sermaye için gerekli malzemeyi elde edinceye kadar, Allah yolunda savaşıp — Resûlullah (s.a.v.)'in ashabında olduğu gibi — sabah-akşam ganimetlerle geçinenler mâzurdurlar. Bunlarda esas ölçü 40 veya 50 dirhem'dir.

«Sokakta hamallık yapmak veya odun toplayıp satmak ve benzeri

---

(368) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 662.
(369) Ahmed Mustafa el-Merağî, c. III, s. 50.

işlerle uğraşarak geçiniyorsa, bunda esas ölçü sabah-akşam yiyecek kadardır.»[370]

«Doğrusu dilenmeyi yasaklayan zenginlik ölçüsü, zekât almayı haram kılan zenginlik ölçüsünden daha hususîdir. Zira Allah Tâalâ, bu konuda orta bir yol seçerek dilenmekten sakındırmak hususnda mübalâğa etmiştir. Müslüman için, zaruret durumu dışında dilenmek helâl değildir. Kendisi ve çoluk-çocuğuna yetecek kadar yiyecek bulanlar ise zaruret durumunda değildir.»[371]

İKİNCİ BÖLÜMÜN SONU

(370) Şah Veliyyullah, ed-Dehlevî, Huccet'ullah'il-Bâliğa, c. II, s. 46.
(371) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, s. 893 vd.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

I) **FAKİRLER**
II) **MİSKİNLER**
III) **ZEKÂT ÜZERİNDE ÇALIŞANLAR**
IV) **MÜELLEFE-İ KULÛB**
V) **KÖLELER**
VI) **BORÇLULAR**
VII) **ALLAH YOLUNDA**
VIII) **YOLCULAR**

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

Zekâtın verileceği yerler sekiz sınıf olup şu Âyet-i Kerîme'de açıklanmaktadır :

«*Zekâtlar, Allah tarafından farz kılınmış olarak yalnız fakirler, miskinler, zekât üzerinde çalışanlar, kalpleri İslâma ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda bulunanlarla yolcuların (hakkı)dır. Allah alîmdir, hikmet sahibidir.*»[1]

Kesin hüküm ifade eden bu Âyet-i Kerîme'nin hükmüne dahil sınıflar dışında kalan yerlere zekât verilemez. Şimdi bu yerlerin açıklamasına geçelim.

I) F A K İ R L E R

Yukarıda meâlini zikrettiğimiz Âyet-i Kerîme'de ilk önce zikredilen fakirler sınıfını tâyin hususunda müçtehidler ve müfessirler arasında ittifak edilen bir görüş yoktur. Bu konuda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.

Fakirler Sınıfının Tâyininde İleri Sürülen Görüşler:

1) *Fakir, İhtiyaç Sahibi Olup İstemekten Çekinen Kimsedir:*

Bu görüş, İbn-i Abbas, İmam Hasan, Mücahit, İkrime, İbn-i Zeyd ve İmam Mâlik tarafından savunulmuştur.[2]

2) *Fakir, İhtiyaçlı ve Hasta Olan Kimsedir:*

Bu görüş, Katâde tarafından savunulmuştur.[3]

---

(1) et-Tevbe, 9/59.

(2) bkz. Alâd-Din Ali, Hâzin (Mecmuât'ut-Tefasîr), c. III, s. 142.

(3) Taberî, Câmiul-Beyan, c. X, s. 110; bkz. Kâsım b. Sellâm, Kitâb'ul-Emval, s. 792 vd.; Muîn b. Safiy, Câmiul-Beyan, yz. nus. Süleymaniye, Şh. Ali Paşa ks., No: 103; Kurtubî, el-Câmî, li ahkâm'il-Kur'an ve İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. II, s. 949; bkz. Taberî, Câmiul-Beyan, c. IX, s. 110.

3) *Fakirlerden Kasdedilen Ashab-ı Sûfadır*[4] *:*

4) *Fakirlerden Maksat, Müslümanların Yoksullarıdır :*

Hz. Ömer, İkrime, Muin b. Safiy ve Taberî bu görüşü kabul etmişlerdir.

5) *Fakirler, Hz. Peygamber Devrinde Mekke'den Medîne'ye Hicret Eden Müslümanların Muhtaçlarıdır :* Bu görüş, Dahhak b. Müzahim ile İbn-i Abbas'dan rivayet edilmiştir.[5]

6) *Fakir, Hiç Bir Şeyi Bulunmayan Kimsedir :* Bu görüş, İmam Şâfiî'nin kabul ettiği görüştür.

7) *Fakir, Nisaba Mâlik Olmayan Kimsedir :* Bu görüş İmam Âzam'ın görüşü olup Kâdı Abd'ul-Vehhap tarafından benimsenmiştir.[6]

II) MİSKİNLER

Fakirlerde olduğu gibi Miskinler sınıfının da berraklaşmış bir târifi olmayıp açıklamasında ilim adamlarınca yine ihtilâf zuhur etmiştir. Bu görüşlerin belli-başlıları şunlardır :

1) *Miskin, Zillet İçinde Dilenen İhtiyaçlı Kimsedir :*

Bu görüş, yukarıda fakirler sınıfındaki birinci maddede zikredilen kaynaklarda belirtilmiş olup adlarını saydığımız ilim adamlarının görüşüdür. Bunların delilleri, Ebû Hüreyre'den rivayet edilen şu Hadîs-i Şerif'tir :

«Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular : Miskin, insanlar arasında dolaşıp bir lokma, iki lokma, bir hurma, iki hurma ile geri dönen şu kimseler değildir. Miskin, ancak (ihtiyacı olup da) dilenmekten çekinen kimsedir.»[7]

2) *Miskin, Sıhhatli, Fakat İhtiyaçlı Olan Kimsedir :* Bu görüş, yukarıda zikrettiğimiz Katâde'nin görüşüdür.

3) *Muhacirler Dışındaki İhtiyaçlı Kimselerdir :* Bunun için fakirler sınıfında 5. maddede zikredilen kaynaklara müracaat edilmelidir.

4) *Miskin Çalışma Kudreti Bulunup Nisab Miktarından Az, Fakat Kendine Yetmeyecek Kadar Varlığı Bulunan Kimsedir :* İmam Şafiî bu görüşü kabul etmektedir.

---

(4) İbn-i Abbas Tefsiri, Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. yz. ns. No: 188.

(5) bkz. Kasım b. Sellam, Kitab'ul-Emval, s. 797.

(6) bkz. Kurtubî, el-Câmî, li Ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Süleymaniye, şeh. Ali Paşa ks. No: 103.

(7) Nesaî, Sünen, c. V, s. 64; bkz. Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 52 ve Müslim, Sahih, c. II, s. 718.

5) *Miskin, Fakirin Aksine Hiç Bir Şeyi Bulunmayandır:* İmam Âzam Ebû Hanîfe ve ashabı bu görüştedirler.

6) *Miskin, İster Dilensin, İster Dilenmesin, Sanatı Olup 50 Dirhem'den Az Parası Olandır:* İmam Ahmed b. Hanbel bu görüştedir.[8]

7) *Miskin, Kitap Ehli (Gayr-i Müslimler) nin Fakirleridir:*

Kitap Ehlinin Fakirlerine Zekât Verilmesini Kabul Eden İlim Adamları:

a) İkrime'den nakledilen bir rivayete göre «Zekâtlar yalnız fakirler, miskinler vs. nin hakkıdır.» meâlindeki Âyet-i Kerîme'nin tefsirinde şöyle diyor: «Müslümanların fakirlerine miskin demeyin, miskin ancak kitap ehlinin fakirleridir.»[9]

b) İmam Şâfiî miskini şöyle târif ediyor: malı olan, fakat bu mal kendisine yetmeyen, yahut sıhhatli olup ihtiyacı olan veya kitap ehlinden olan fakirlerdir.[10]

c) «Zekâtlar, ancak fakir ve miskinlerindir...» meâlindeki Âyet-i Kerîme'nin tefsirinde İbn-i Ebi Şeybe'den rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer şöyle buyurdu: «Miskinler, kitap ehlinden olup hasta olan ihtiyaç sahibi kimselerdir.»[11]

ç) Mücahid'e göre, zekât vermek için Müslüman fakir bulunmadığı takdirde Yahudî ve Hıristiyan fakirlerine zekât vermeli, zira onlara da zekât geçer.[12]

d) Saîd b. Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) Yahudîlerden bir ev halkına zekât vermiştir. Zekât onlara da verilebilir.[13]

e) Ubeydullah b. Hasan'a göre de, bir kimse zekât verecek bir Müslüman bulamadığı vakit, Müslümanların himayesi altındaki gayr-i Müslimlere zekât verebilir.[14]

f) İmam Züfer, zekâtın verileceği kimselerde Müslüman olmanın şart koşulmadığını, zira Cenabı Allah'ın âyette fakirlerden bahsederken böyle bir kayıt koymadığını ve zekâtı vermekteki maksadın ihtiyaç sahibi fakirlerin ihtiyaçlarını gidermek olduğunu, gayr-i Müslimlerin fakirlerine zekât

---

(8) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. VI, s. 420.

(9) Taberî, Camiul-Beyan, c. X, s. 110; Kurtubî, el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'an, yz. ns. Süleymaniye, Şeh. Ali Paşa ks. no: 152 İst.

(10) bkz. Muîn b. Safiy, Camiul-Beyan, Süleymaniye, Şeh. Ali Paşa, ks. No: 103, vr. 227.

(11) bkz. Şevkânî, feth'ul-Kadir, c. II, s. 374.

(12) bkz. Kâsım b. Sellâm, Kitâb'ul-Emval, s. 611.

(13) bkz. Aynı eser, s. 804.

(14) bkz. Ebû Hayyân el-Endülüsî, el-Bahr'ul-Muhît, c. V, s. 59.

vermekle de bu maksadın hasıl olacağını ileri sürerek zekâtın zimmîlere de verilebileceği görüşünü savunuyor.[15]

g) Ebû Bekir el-Absî'den rivayet edildiğine göre Hz. Ömer Medîne kapısında kaderi ile başbaşa terkedilmiş bir gayr-i Müslim gördü. Ve ona şöyle sordu:

— Sana ne oldu?

Zimmî cevap verdi:

— Bana ağır vergi yüklediler, bu sebeple perişan oldum ve nihayet gözlerim kör olunca terk edildim.

Bunun üzerine Hz. Ömer (içinden) insaflı davranmamışım, diyerek onun ihtiyaçlarının giderilmesi için Beyt'ul-Mal'dan kendisine bir hisse ayırdıktan sonra:

«— İşte bu kimse, Yüce Allah'ın kendileri hakkında: «Zekâtlar, ancak fakir ve miskinlerindir...» buyurduğu kimselerdendir,» dedi.»[16]

ğ) Kâsanî (v. 587/1191)'nin «Bedâyi'» adlı kitabında belirttiğine göre, İmam Âzam ve İmam Muhammed de zekâtın zimmet ehline verilmesinin caiz olduğu görüşündedirler.

Bunların Delilleri Şu Âyet-i Kerîmelerdir:

1) «*Eğer zekâtları açıktan verirseniz ne güzel! Ve eğer gizleyip fakirlere verirseniz, o sizin için daha hayırlıdır. (Bu sebeple) sizin kötülüklerinizden bir kısmını bağışlarız.*»[17]

Bu Âyet-i Kerîme'de Cenabı Allah Müslümanların fakirleri ile ehl-i kitabın fakirlerini ayırd etmemiştir. Burada nassın umumî oluşu, zekâtın onlara sarfedilmesinin caiz olmasını gerektiriyor. Ancak Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel Hadîsi ile zekâtı tahsis etmiştir.

2) Keffaretler hakkındaki Âyet-i Kerîme: Cenabı Allah bu hususta şöyle buyuruyor: «*Yeminlerinizin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta derecesinden 10 fakiri doyurmaktır.*»[18]

Bu Âyet-i Kerîme'de de miskin hakkında «şudur veya budur» diye bir kayıt mevcut değildir. Bunlardan yalnız Müslümanlara hükmeden kitap ehli istisna edilmiştir.

3) Mümtehine sûresinin 8. Âyet-i Kerîmesi: «*Allah sizi, din hususunda sizinle savaşmayan, sizi yurtlarınızdan da çıkarmayan kimselere*

(15) bkz. İbn-i Humam, Feth'ul-Kadir, c. II, s. 19.

(16) Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 152; ve Serahsî, Mebsût, c. III, s. 19.

(17) el-Bakara, 2/271.

(18) Mâide sûresi, 5/89.

sadakat göstermenizden, onlara iyilik etmeniz ve adalet yapmanızdan sizi alıkomaz.»

Bu nassın zahiri, zimmîlere de zekât verilmesini gerektiriyor. Zira zekât vermek onlara bir iyiliktir. O kadar var ki, onlara zekât vermek yolu ile iyilik etmek, Muaz Hadîsine binaen örfümüzün maksadına aykırıdır. Zekâtın harp ehli olan gayr-i Müslimlere verilmesinin caiz olmaması, bize karşı yapacakları savaşta onlara yardımda bulunmamak içindir. Zimmîlere verildiği takdirde bu mâna yoktur.

4) Dördüncü olarak zekâtın zimmet ehline verilmesi hakkında yasaklayıcı mahiyette hiç bir nas mevcut değildir.[19]

Zekâtın Hanefî mezhebince zimmîlere verilmeyeceği görüşü, İmam Ebû Yusuf'a atfedilen rivayete dayanıyor.[20]

Başta *Hz. Ömer* olmak üzere *Mücahid, İkrime, Ubeydillâh b. Hasan, İmam Âzam, İmam Şâfiî, İmam Muhammed, İmam Züfer*'den rivayet edilen bu görüşler, bize Müslümanların hakimiyeti altında yaşayan gayr-i Müslim kitap ehline de zekât verilebileceği hususunda kuvvetli bir fikir vermektedir.

Bizim kanaatimize göre, İslâm dini, cemiyet dinidir; ebedî saadeti gösteren yüce bir dindir. Her cephesi ile kıyamete kadar, her asırda yaşayan milletleri idare edebilecek güce ve esaslara sahiptir. Toplum içinde Müslümanlar arasında zekât verilecek kadar fakir kimselerin bulunmadığını, buna mukabil kitap ehlinden çalışamayacak derecede zayıf, hasta veya iş bulamayıp açlıktan ölme ve toplum için zararlı bir unsur olma tehlikesine mâruz kalan kimselerin bulunduğunu düşünürsek veya Müslümanların fakirleri bulunmasına rağmen ehl-i kitab'ın fakirlerinin de bulunduğunu kabul edersek, bu takdirde Müslümanlar böyle kimselere karşı nasıl davranacaklar? Cemiyet içinde kanayan bu yarayı kapatmayacaklar mıdır? İnsanî bir din olması ile iftihar ettiğimiz yüce Müslümanlık bunlara şefkat kanatlarını açmayacak mı?

Şüphesiz İslâm dini bu durumdaki insanlara da şefkat ve merhamet kanatlarını açacak, onları da fakirlik ve ihtiyaç esiri olmaktan kurtararak

(19) Kâsânî, Bedâyi', c. II, s. 49.
(20) bkz. aynı eser ve sayfa.

insanca yaşama seviyesine yükseltecektir. Aksi takdirde cemiyet içinde büyük yaralar açılarak sosyal denge bozulur, sosyal adalet zedelenir.

Hz. Ömer bu nokta-i nazardan hareket ederek bir zimmîye zekâttan hisse ayırmış olup, Âyetteki miskinler kelimesinden ehl-i kitâb'ın hasta ve zayıflarının kasdedildiğini açıklamıştır. Hz. Peygamber'in de bir Yahudi ailesine zekât verdiği rivayet edilmiştir. Buna göre, Müslümanlara öncelik tanınmak şartı ile zimmîlerin fakirlerine de zekât vermek, Müslümanların ve Müslüman toplumun kuvvetlenmesine, İslâm'ın sosyal adalet görüşünün üstünlüğüne delâlet etmesi hasebiyle lehte bir durum arz eder. İslâm'daki yardımlaşma ve insanlık anlayışı, yalnız Müslümanlara münhasır kalmayıp cemiyetşümul bir yardımlaşma prensibinin hâkim olduğunu gösterir.

Zekâtın zimmîlere verilmesini caiz görmeyenlerin bir kısmına göre, nafile ve vacip sadakalar verilebilir. Farz olan sadaka verilemez. Halbuki Müslümanı mecburiyet ve mesuliyetten kurtaran farz sadakanın verilmemesi Müslümanın zararınadır. Nafile sadakalarda mecburiyet olmadığı halde onlara verilmesinin caiz olması, Müslümanların keselerine fazladan bir kapı açmakta ve yük yüklemektedir. Kitap ehline borcu ödettirecek zekâttan değil de, mecburi olmayan sadakalardan verilmesinin caiz olması, Müslümanların maddî kayıplarına vesile teşkil eder. Nafile sadaka yerine farz olan sadakanın verilmesi akla daha uygundur. Bu sebeple yukarıda fakir ve miskinler hakkında zikrettiğimiz muhtelif görüşler arasında şu görüşü tercih etmek zorundayız :

1) Fakirler, Müslüman fakirleridir.

2) Miskinler, ehl-i Kitabın yoksullarıdır.

Zira şer'an fakir, nisaba mâlik olmayan kimseye denir. Böylesine zekât verilebilir. Cenabı Allah Âyet-i Kerîme'de birbirinden ayrı sekiz sınıf beyan etmiştir. Bunların birbirine mugayir olmaları gerekir ki, ayrı birer sınıf olarak itibar edilsinler. İlk iki sınıftan biri nisabın dûnunda, diğerinin ise hiç bir şeye mâlik olmayan kimseler olduğu görüşüne göre iki sınıf esasta birleşmektedir. Böyle olunca da aralarında varlık durumuna göre muhtelif dereceler ortaya çıkabilir. Fakat evvelkinin Müslüman fakirleri, diğerinin ise ehl-i kitap fakirleri olduğu kabul edilirse bu mahzur ortadan kalkar.

Burada Hz. Peygamber'den, miskin hakkında rivayet edilen bâzı Hadîs-i Şerifler karşımıza çıkıyor. Bu Hadîs-i Şerifler ilk nazarda ayrı bir sınıf olarak mütalâa ettiğimiz miskini târif ediyor görünüyorsa da, Hz. Peygamber'den aynı konuda rivayet edilen diğer Hadîsler bizi bundan men etmektedir. Hz. Peygamber'in dilinde miskin sözü, yalnız ayrı bir sınıf için kullanılmış olmayıp umumî bir mâna ifade ettiği anlaşılıyor. Buna bâzı misaller verelim :

Hz. Peygamber'in Uslûbunda Miskin Sözü:

1) Ümm-i Büceyd'den şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Ümm-i Büceyd Hz. Peygamber'e biat edenlerdendi.): Yâ Resûlellah! Miskin gelip kapımda duruyor; ona verecek bir şey bulamıyorum. Hz. Peygamber de ona:

— *Yalnız yanmış bir davar tırnağı bulsan da onu ona ver, buyurdu.*»[21]

Bu Hadîs-i Şerîf isteyeni boş çevirmemenin önemini belirtmek için buyurulmuş olup, zahirî mânasından anlaşıldığına göre burada umumî yoksullar kasdediliyor.

2) «Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *Dul kadınlarla miskinlerin yardımına koşan, Allah yolunda savaşan kimse gibidir.*»[22]

Bu Hadîs-i Şerîf'te de miskin sözünden mutlak fakir mânasının kasd edildiği anlaşılmaktadır. Zira mezkûr Hadîslerde miskin sözü Âyet-i Kerîme'de beyan buyurulan belli bir sınıf mânasında kullanılırsa, miskinler sınıfının bulunmadığı ve yalnız fakirlerin bulunduğu toplumlarda, fakirler sınıfına yapılacak yardımların cihad sevabını kazandırmaması gerekecektir.

3) Peygamber Efendimiz yine şöyle buyuruyor: «*Miskine verilen sadaka bir sadaka, akrabanınkine verilen sadaka ise iki sadakadır. Biri sadaka diğeri de akrabaya yapılan iyiliktir.*»[23]

4) İbn-i Abbas'dan rivayet olunduğuna göre bir adam Hz. Peygamber'e:

— Yâ Resûlellah! Benim 40 dirhem param vardır; ben miskin miyim? Diye sordu.

Hz. Peygamber de:

— Evet, miskinsin buyurdu.»[24]

5) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Miskin şu insanlar arasında dolaşıp bir lokma - iki lokma, bir hurma - iki hurma ile geri dönen kimse değildir. Ashab:

— Yâ Resûlellah! Öyle ise miskin kimdir? Dediler.

Hz. Peygamber cevaben:

— *İhtiyacını giderecek kadar imkân bulamayan, tasadduk edilmek*

---

(21) Tirmizî, Sünen, c. III, s. 26; bkz. Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 242.
(22) Nesaî, Sünen, c. V, s. 65.
(23) Tirmizî, Sünen, c. III, s. 20.
(24) Cessas, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 129.

için fakir olup - olmadığı (iffetinden ötürü) bilinemeyen ve kalkıp insanlardan dilenmeyen kimsedir, buyurdu.»[25]

Buraya kadar zikrettiğimiz beş adet Hadîs-i Şerîf'ten anlaşıldığı üzere, üzerinde değişik görüşler belirtilen miskin sözü, belli bir sınıfı târif için değil de, mutlak yoksulu tanıtmak için buyurulmuştur.

Birinci Hadîs-i Şerîf'te «Miskin kapımda duruyor» sözü makam itibarı ile ihtiyaç sahibi yoksul mânasında kullanıldığı anlaşılıyor.

İkinci Hadîs'teki «miskine verilen sadaka bir sadakadır, akrabaya verilen sadaka ise iki sadakadır» ifadesi, ihtilâf konusu olan bir sınıf mânasında kullanıldığını kabul edersek, bu takdirde miskinin karşılığı olarak kullanılan fakirler sınıfına verilen sadakanın sadaka sevabından uzak olması gerekir. Halbuki bu Hadîs, uslûbundan da anlaşılacağı üzere fakirlere, özellikle akrabanın fakirlerine verilen sadakanın sevabının iki misli olacağını açıklamakla fakirlere ve hususiyle akrabaya yardıma koşmanın ehemmiyetini ortaya koyuyor.

Yoksulluk dereceleri herkesin durumuna göre değişiktir. Miskinlerle fakirler, Müslümanların yoksulları olarak kabul edilirse, nisabın dünundaki varlık dereceleri yüzlerce seviyede olabilir, hatta bu herkesin nev-i şahsına münhasır kalır. Bu takdirde iki sınıfı birbirinden tefrik etmek çok güç bir durum arzeder.

Dördüncü Hadîs-i Şerîf'de 40 dirhemi bulunan kimsenin miskin olduğu belirtilmekle nisaba mâlik olmayanın şer'an zekât verilebilen kimse olduğu ifade ediliyor. Burada da miskin ifadesi, mutlak yoksul mânasında kullanılmıştır.

Beşinci Hadîs-i Şerîf'te ise, kapı-kapı dolaşıp birkaç lokma veya birkaç hurma dilenen kimselerin esas yoksullar olmadıklarını; gerçekten yoksulun istemekten ve yüz suyu dökmekten utanan, durumunu başkalarına belli etmeyecek derecede iffetli olan kimseler olduğunu beyan buyurmaktadır. Yoksa bir tasnif mahiyetinde olmayıp İslâm'da yardım edilmesi gereken yoksulların dilenciler olmayıp gerçekten ihtiyaçlı, fakat başkalarına karşı yüz kızartmak ve el açmaktan çekinen kişiler olduğunu izah sadedinde ferman buyurulmuştur. O demektir ki, dilenerek yüz suyu dökenler, islâmî mânada yoksul değillerdir. Esas yoksullar başkalarına avuç açmayanlar, çalışıp rızık temin eden, fakat gereği gibi kazanamayan veya iş bulamayıp muhtaç düşen veya hasta olup ihtiyacı olduğu halde İslâm'ın emrettiği iffeti koruyanlardır. Hadîs-i Şerîf, dilenciliği şiddetle reddediyor.

---

(25) Nesaî, Sünen, c. V, s. 64 vd.; bkz. Sahih-i Müslim, c. II, s. 718 ve Abdur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. IX, s. 52.

Yoksa bundan belli bir sınıf kasdedilmemesi gerekir. Bizim kanaatimiz bu yoldadır. Doğrusunu Cenabı Allah bilir.

Taberî (v. 310/923) son Hadîs-i Şerîf'in izahında aynı kanaati belirterek şöyle diyor:

«Bu Hadîs'de miskin sözü, âdette yoksullar için kullanılmış olmasına binaen buyurulmuştur. Yoksa bu tâbir ayrı ayrı birer sınıf olan miskin ile fakiri birbirinden ayırmıyor; bir tasnif ve tâyinde bulunmuyor.»[26]

III) ZEKÂT ÜZERİNDE ÇALIŞANLAR

İslâm'ın iktisadî görüşünü aksettiren zekât müessesesi, İslâm devletinde önemli bir malî müessese olarak belirmekte ve aynı zamanda Müslüman olmanın şartlarından biri olan mühim bir ibadet olarak kendini göstermektedir.

İslâm dini dünyaya yepyeni bir nizam, bambaşka bir sistem getirmiştir. Daha önceki dinlerden hiç birinde görülmeyen bu malî ibadet, ferdin vicdanına bırakılmamış, bilâkis devlet kuvvetleri tarafından tek bir bütçede toplanarak mahalline sarfedilmiştir. Bu sebeple zekât işlerinde çalışanlara bu bütçeden bir hisse ayrılmıştır. Zekâtın verileceği yerlerden biri de zekât memurlarıdır. Zekât memurlarına, fakir oldukları için değil de bu işlerde çalıştıkları için zekât verilmesi öngörülmüştür. Bu hisse onlara bir ücrettir. Zira bu önemli müessesenin başka türlü yürütülmesi imkânsızdır. Zekât memurları zengin de olsalar çalıştıklarının karşılığında bir ücret olarak zekâtı alırlar. Memurların maaşları için devlet diğer bütçeden harcama yapmaya zorlanmaz. Buna göre mezkûr sınıfın târifini şöyle yapabiliriz:

«*Zekât üzerinde çalışanlar: devletin kendilerini zekât ve öşür toplamak ve bunlara müteallik bütün vazifelerde çalışmak üzere görevlendirdiği kimselerdir.*»

Zekât üzerinde çalışanlar, bâzı ilim adamlarınca «zekât toplayanlar» diye târif edilmiş ise de bu târif umumî olmayıp Âyet-i Kerîme'nin hükmüne de aykırı düşmektedir. Çünkü Cenabı Allah «Çalışanlar» buyuruyor; «toplayanlar» buyurmuyor.

Bütün ilim adamlarının ittifakı ile zekât üzerinde çalışanlara zekât verilir. Yalnız şu var ki, bu çalışanların Hâşimî kabilesinden olmaması gerekir. Zekât memuru Hz. Peygamber'in soyundan olursa, bunun zekâttan hisse alması hususunda ilim adamlarınca ihtilâf vardır. İlim adamlarından

(26) Taberî Câmiul-Beyan, c. I, s. 111.

bâzıları, memurların çalışmalarına karşılık onlara bir ücret mahiyetinde zekâttan hisse ayrılmasında bir mahzur görmüyorlar. Diğer bir kısmı da bunu caiz görmeyip onlara zekât bütçesi yerine devletin diğer bütçesinden ücret verilmesi gerektiğini kabul etmişlerdir.

a) Zekât memurlarına verilecek zekât miktarında da ihtilâf varit olmuştur. Bu ihtilâflar üç görüşte toplanıyor :

1) Zekâtın verileceği yerler sekiz sınıf olduğuna göre, zekât memurlarına topladıkları zekâtın 1/8'ini vermek gerektiğini savunanlar : *Mücahid* ile *İmam Şâfiî* bu görüştedirler.

2) Zekât memurlarına çalıştıkları kadar ücret verilmelidir : bu görüş de *İbn-i Ömer, İmam Mâlik* ve *İmam Âzam* ile ashabı tarafından savunulmuştur.

3) Üçüncü bir görüşe göre de zekât memurlarına zekât bütçesi dışındaki devlet hazinesinden çalıştıkları kadar verilmelidir : Bu görüş de *İbn-i Ebi Üveys* ve *Dâvud b. Said* yolu ile *İmam Mâlik*'ten rivayet edilmiş olup, bu konuda İmam Mâlik'ten nakledilen sahih rivayet budur. Fakat delil bakımından zayıf olup, kabulüne imkân yoktur. Zira Cenabı Allah Kur'an-ı Kerîm'de açıkça zekât memurlarının toplanan zekâtta hisseleri olduğunu beyan buyurmuştur. Doğru olan görüş, zamana göre onlara verilecek ücret miktarının tesbitini içtihada bırakmaktır.[27]

b) Zekât ve Öşürlerin Toplanma Şekli :

Altın ve gümüşün zekâtı ile koyunun zekâtı 1/40, sığırınki 1/30, devenin zekâtı da 1/40'a tekabül etmek üzere 5 devede bir koyundur. Ki, yaklaşık olarak birbirlerine uymaktadırlar.

Toprak mahsullerinin zekâtı ise 1/10 hesabı iledir. Bu miktar, nisap bahsinde asgarî zenginlik ölçülerini incelerken kaydettiğimiz şu Hadîs-i Şerîf ile sabittir :

«*Yağmur, nehir ve göze suları ile (kendiliğinden) sulanan topraklarla sulu arazide zekât miktarı 1/10, hayvanlar ve havuzlar yardımı ile sulanan topraklarda ise 1/20'dir.*»[28]

Para ve diğer malların zekât miktarlarını kaydettikten sonra şimdi de bunların nasıl toplanacağını belirtelim.

---

(27) bkz. İbn-i Arabî, Ahkâmu'l-Kur'an, c. II, s. 949 vd.; Şevkânî, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 373; ve Taberî, Câmiul-Beyan, c. IX, s. 10, 98.

(28) Muslim, Sahih, c. VI, s. 675; bkz. Nesaî, Sünen, c. V, s. 31.

c) Zekât Toplamada Tâkib Edilen Yol:

Zekâta tâbi mallar görünen mallar, görünmeyen mallar olmak üzere iki kısma ayrılır. Para gizli mallar kısmına girer. Bunun dışındakiler ise gizlenme imkânından mahrum olduğu için açıktır. Banka ve şirketler gibi müesseselere yatırılan paralar kolayca tesbit edilebilir. Ticaret malları da mevcut eşya ve yapılan satışlar üzerinden tesbit edilir. Bunlar dışında şahısların ellerinde tutulan paraların tesbiti sahiplerinin itirafı ve vicdanına kalmışıır.

Zahirî malların tesbiti ise kolaydır. Küçük ve büyük baş hayvanlar da sayı hesabı ile olduğundan, Müslümanların ellerindeki mallar daha önceden tesbit edilerek sene sonunda zekât miktarı tahsil edilir. Bu mallar ayn olarak alınabileceği gibi, kıymetlerini de almak caiz olup, elde toplanan malların tümü devlete teslim edilir.

Toprak mahsullerinde ise, henüz meydanda belli bir miktar mahsul bulunmadığından, hasat zamanından önce her ürünün mahsul miktarı tahmin edilerek kaydedilir. Hasat zamanı yapılan tahminlerle elde edilen miktar karşılaştırılarak mukayese yapılır. Ve mahsulün fazlası veya azlığı nazar-ı itibara alınarak ona göre zekât tahsil edilir. Mevcut mahsulün 1/10'u veya 1/20'si alınarak devlet bütçesinin zekât bölümüne yatırılır. Toprak mahsullerinde yapılan bu çeşit tahmini, Hz. Peygamber'in tatbikatından öğrenilmektedir.

«Attab b. Üseyd'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber çeşitli bölgelere, üzüm ve diğer meyvelerin mahsul miktarını tahmin edecek memurlar gönderirdi.»

Yine aynı isnatla rivayet edilen bir Hadîs-i Şerîf'ten öğrendiğimize göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu : *«Üzümler, önceden tahmin edilirler. Ve hurmada olduğu gizi, zekâtları da kuru üzüm olarak ödenir.»*[29]

«Hz. Peygamber de ashabı ile birlikte bir ziraat bahçesinin önünden geçerken onlara : bu bahçenin mahsulünü tahmin edin, buyurdu ve hem kendisi, hem de ashabı onu tahmin ettiler.»[30]

Zekâtın toplanmasındaki bu usul, onun eksiksiz olarak toplanmasında en verimli bir yoldur.

Zekâtın fert ve toplum açısından önemi yanında onun toplanması, organize ve tevzii de çok önemli bir iştir. Zekâtın tevzii konusunda dördüncü bölümde bilgi verilecektir. Biz burada sadece zekât toplamanın önemi hakkında rivayet edilen bir Hadîs-i Şerîf'i zikretmekle yetineceğiz.

---

(29) Tirmizî, c. III. s. 7.
(30) Buharî, Sahih, c. II, s. 125 vd.

ç) Zekât Toplamanın Önemi :

Râfi b. Hadîc'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu : «*Zekât üzerinde çalışan, Allah yolunda savaşan kimse gibidir.*»[31]

Burada zekât işlerinde çalışanların Allah yolunda savaşanlara benzetilmesi, İslâm dininin iktisadî meselelere verdiği önemin derecesini ifade ediyor. Ve iktisadî savaşların da aynen diğer savaşlar gibi toplumun kaçınamıyacağı önemli işlerden olduğunu açıkça belirtiyor.

Zekât işlerinde çalışan memurlara zekâttan ücret ödenmesi, onun bir müessese olarak kurulduğunu ve her cephesiyle gelişmeğe ve genişlemeğe müsait bulunduğunu gösteriyor. Bunun aksine, zekât üzerinde çalışacaklara ondan bir hisse ayrılmamış olsaydı, o takdirde zekât müesseseleşemez, dolayısıyla büyük ölçüde iktisadî bir fayda sağlanamazdı. Zekât memurları sınıfı işte bu açıdan da büyük ehemmiyet taşımaktadır.

IV) MÜELLEFE-İ KULÛB

Müellefe-i kulûb, *çeşitli gayelere mâtuf zekât verilmek suretiyle İslâm'a karşı yumuşatılmak, zararsız hale getirilmek veya dinde sebat ettirilmek istenen kimselerdir.*

İleride de açıklanacağı üzere, Müslümanların sayılarının az, güçlerinin zayıf olduğu devirlerde bu sınıf, Müslümanlığın yayılmasında, müşriklerin zararsız hale getirilmesi ve zayıf imanlı yeni Müslümanların iman üzerinde sebat ettirilmelerinde, bâzı müşriklerin Müslümanlığı kabul etmesinde bir vasıta olarak kullanılmış ve büyük faydalar sağlamıştır. Bu sınıf hakkındaki rivayetleri aşağıda açıklayacak ve günümüzde de bu müessesenin ihya edilmesi lüzumu ve sağlayacağı önemli faydaları belirtmeğe çalışacağız. Bunun için de önce Hz. Peygamber devrindeki tatbikatından başlayarak geçirdiği devreleri ve üzerindeki mütalâaları gruplar halinde sunacağız.

Hz. Peygamber devrindeki Müellefe-i Kulûb : a) Müslüman olanlar, b) Müslüman olmayanlar olmak üzere iki gruba ayrılır.

a) Müslüman Olanlar :

Hz. Peygamber bâzı Müslümanlara şu sebepler muvacehesinde zekât vermiştir :

---

(31) Tirmizî, Sünen, c. III, s. 8.

1) Yeni Müslüman olup, kalplerindeki iman yerleşmemiş olan zayıf imanlı kişileri Müslümanlığa ısındırmak için, onlara zekâttan hisse ayırmıştır. Bu hususta şu rivayet naklediliyor:

Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Cenabı Allah Huneyn muharebesinde Resûlüne, Hevazin kabilesinin mallarını ganimet olarak ihsan edince, Hz. Peygamber Kureyş kabilesinden bâzılarına 100'er deve verdi. Enes b. Mâlik bu hususta şu sözü de zikretti: şüphesiz ben küfürden yeni çıkmış olanlara vermekle onları Müslümanlığa ısındırıyorum; onlara mudara ediyorum. Diğer insanlar mallarla, siz de Allah'ın Resulü ile evlerinize dönmekten hoşlanmaz mısınız?»[32]

2) *Müslüman olmuş kabile büyüklerinden öyle kimselerdir ki, bunların kendi kabileleri içinde nüfuz sahibi müşriklerden arkadaşları vardı.* Bu kimselere verildiği takdirde Müslüman olmayan arkadaşlarının da Müslümanlığa rağbet etmeleri umulduğu için Hz. Peygamber onlara da zekât vermiştir.

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre, Hz. Ali Resûlullah (s.a.v.) e tabaklanmış bir deri içinde bir miktar altın gönderdi. Hz. Peygamber bu altını Zeyd el-Hayr, Ekra' b, Hâbis, Uyeyne b. Hısn ve Alkame b. Ulâse arasında taksim etti. Kureyş ve ensar buna gücenerek şöyle dediler:

— Hz. Peygamber Necidlilerin ulularına veriyor.

Hz. Peygamber de cevaben:

— Ben ancak onları İslâm'a ısındırıyorum, buyurdu.»[33]

Hz. Ebû Bekir de iyi birer Müslüman olmalarına rağmen Adiy b. Hâtem ile Zeberkan b. Bedr'e zekât vermiştir.[34]

3) Zührî'ye göre Müellefe-i Kulûb: Yahudî ve Hıristiyanlardan Müslümanlığı kabul eden kimseler olup, onları İslâm'da sebat ettirmek için kendilerine zekât verilmiştir.[35]

4) İslâm'ın ilk devirlerinde yeni Müslüman olup imanları zayıf olan kimselerdir ki, imanı kuvvetli olan Müslümanlar bunların İslâm'da sebatlarını temin etmek için hisselerini onlara vermişlerdir.[36]

---

(32) Ebû Bekir er-Râzî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 124.

(33) Nesaî, Sünen, c. V, s. 66; bkz. Müslim, Sahih, c. II, s. 742 ve Cessas, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 123.

(34) bkz. Muîn b. Safiy, Câmiul-Beyân, yz. nus. Süleymaniye, ktp, Şehit Ali Paşa ks. No: 103, İst.; Râzi, Tefsir-i Kebir, c. V, s. 680 ve Abduh, Menâr, c. X, s. 575.

(35) bkz. Kurtubî, el-Câmî li ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 102, İst.

(36) bkz. Aynı eser.

5) Kabileleri arasında sözleri dinlenen, fakat imanları zayıf olan bazı liderler idiler ki, onlara zekâttan vermekle imanlarının kuvvetlenmesi ve İslâmiyet üzerinde sebat etmeleri umulurdu. Müslüman olan Mekke'li esirlere, Hevazin kabilesinden elde edilen ganimetlerden hisse ayrılması buna bir misal teşkil ediyor. Onların içinde münafık, zayıf imanlı olan kimseler de vardı. Fakat bundan sonra hepsinin imanı kuvvetlendi.[37]

6) Düşman sınırlarında ve tehlikeli gediklerde bulunan Müslümanlar olup, düşmanın hücumu sırasında kendilerini müdâfaa edebilmeleri için bunlara da takviye olarak zekât verilir.[38]

7) Öyle Müslümanlardı ki, zekât vermek istemeyenlerden savaşsız zekât toplayabilmek için yalnız onların nüfuz ve tesirlerinden yararlanılırdı.[39] Yâni Müslümanlardan nüfuz sahibi kimseler yardımı ile zekâtı ödemek istemeyenlerden zekât alınırdı. Böyle nüfuzlu Müslümanlara da Müellefe-i kulûb olarak zekât verilmiştir.

b) Müslüman Olmayanlar :

1) Telifi ile Müslümanlığa meyl etmeleri veya Müslümanlığı kabul etmeleri umulan kimselerdi. Meselâ, Safvan b. Ümeyye gibi. Kendisi şöyle diyor: «Huneyn muharebesinde Hz. Peygamber bana ganimet mallarından hisse verdi. Halbuki Hz. Peygamber benim en sevmediğim kimse idi. Bana vermeğe devam etti, nihayet insanlar içinde en sevdiğim kimse o oldu.»[40]

«Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre de, Hz. Peygamber'in yanına bir kimse gelir de dünya varlığından bir nasip almak için Müslüman olurdu. Akşam olunca da Müslümanlık onun için dünya ve dünyada bulunan her şeyden daha sevgili olurdu.

«Yine Enes b. Mâlik'in söylediğine göre, İslâmiyet namına Hz. Peygamber'den her ne istenir idiyse mutlaka verirdi. Bir gün Hz. Peygamber'in huzuruna bir adam gelerek ondan bir şeyler istedi. Hz. Peygamber de karşı tarafta iki dağın arasında bulunan çok sayıda davarın ona verilmesini emretti. Adam davarları alıp kavmi arasına dönünce onlara :

— Ey kavim! Müslüman olun. Zira Hz. Muhammed öyle çok veriyor ki, tükenmekten hiç korkmuyor, dedi.»[41]

(37) bkz. Abduh, Menar, c. X, s. 575.

(38) bkz. Aynı eser.

(39) bkz. Aynı eser.

(40) Tirmizî, Sünen, c. III, s. 27; bkz. Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. VII, s. 60 ve Taberî, Câmiul-Beyan, c. X, s. 112.

(41) Abdur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. VII, s. 60 ve Taberî, Câmiul-Beyan, c. X, s. 112

2) Müslümanlara eziyette bulunup şerlerinden korkulan; kendilerine verildiği takdirde Müslümanlara yapacakları eziyetlerin önlenmesi umulan ve bu sayede diğer gayr-i Müslimlere karşı Müslümanların kuvvet bakımından yararlanacağı kimseler.

Âmir b. Sa'd'ın babasından rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Şüphesiz ben, başkaları bana göre daha sevgili olduğu halde diğerlerine veriyorum. Ben bunu o kişiyi Cenabı Allah'ın yüz üstü Cehenneme düşürmemesi için yapıyorum.»[42]

İbn-i Abbas'ın da şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Şüphesiz bir kavim Hz. Peygamber'e gelir, eğer onlara bir şeyler verirse İslâmiyeti överler; «bu din gerçekten iyi bir dindir» derlerdi. Ve eğer vermeyip boş çevirirse İslâm dinini kötülerlerdi. Süfyan b. Harb, Uyeyne b. Hısn ve Ekra' b. Hâbis bunlardandı.»[43]

c) Yahya b. Yesî'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber'in, te'lif maksadına mebni zekât verdiği kimseler şunlardır:

1) Ebû Süfyan b. Harb (Ümeyye kabilesinden),
2) Hars b. Hişam (Benî Mahzum kabilesinden)
3) Abd'ur-Rahman b. Yerbû (Benî Mahzum kabilesinden),
4) Süfyan b. Ümeyye (Cuma' kabilesinden),
5) Süheyl b. Amr (Benî Âmir kabilesinden),
6) Huvaytıp b. Abd'il-Uzzâ (Benî Âmir kabilesinden),
7) Hakîm b. Huzzam (Benî Esad kabilesinden),
8) Süfyan b. Hars b. Abd'il-Muttalib (Hâşim kabilesinden),
9) Uyeyne b. Hısn b. Bedr (Benî Fezzâre kabilesinden),
10) Ekra' b. Hâbis (Benî Temim kabilesinden),
11) Mâlik b. Avf (Benî Nadr kabilesinden),
12) Abbas b. Mirdas (Benî Süleym kabilesinden),
13) Alâ b. Hârise (Benî Sakîf kabilesinden),

Hz. Peygamber bu saydıklarımız arasında Abd'ur-Rahman b. Yerbu' ile Huvaytıb b. Abd'il-Uzzâ'ya 50'şer, diğerlerine de 100'er deve vermiştir.»[44]

İbn-i Arabî bu sayılanlar dışında müellefe-i kulûb'dan şu isimleri de zikrediyor:

---

(42) Cessas, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 123.
(43) Müslim, Sahih, c. II, s. 735; bkz. Abduh, Menar, c. X, s. 572.
(44) Taberî, Camiul-Beyan, c. X, s. 112; bkz. Râzî, Tefsir-i Kebir, c. V, s. 680.

14) Hâris b. Hâris b. Kelde,
15) Mahreme b. Nevfel,
16) Umeyr b. Veheb b. Halef el-Cemhî,
17) Hişam b. Amr,
18) Said b. Yerbu',
19) Adiy b. Kays es-Sehmî,
20) Tuleyk b. Ümeyye,
21) Hâlid b. Üseyd,
22) Şeybe b. Osman,
23) Eb'us-Senabil b. Ba'kak,
24) İkrime b. Süfyan b. Âmir,
25) Züheyr b. Ebi Ümeyye,
26) Hâlid b. Hişam,
27) Hişam b. Velid b. Muğîre,
28) Süfyan b. Abd'il-Esed,
29) Sâib b. Eb'is-Sâib,
30) Mutî b. el-Esved,
31) Ebû Cehm b. Huzeyfe b. Gânim,
32) Uhayha b. Ümeyye,
33) Nevfel b. Muaviye b. Urve,
34) Alkame b. Ulâse,
35) Lebîd b. Rebîa b. Mâlik,
36) Hâlid b. Hevze b. Rebîa,
37) Harmele b. Hevze b. Rebîa,
38) Kays b. Mahreme,
39) Cübeyr b. Mut'im b. Adîy,
40) Muaviye b. Süfyan.»[10]

Yukarıda iki grup halinde açıklamaya çalıştığımız müellefe-i kulûb hakkındaki rivayetler, umumiyetle birbirine yakın görüşler olup hülâsa olarak bize şu iki ana fikri vermektedirler: müellefe-i kulûp:

a) Yeni Müslüman olmuş, fakat İslâmiyete tamamen ısınmayan veya imanı zayıf olan veya münafık olan kimselerle bâzı kabile reislerinden Müslüman olup diğer kabilelerin liderlerinden arkadaşları bulunan kimselere, diğerlerini teşvik için verilenler.

b) Müslümanlara eziyette bulunan ve İslâm'ın yayılmasına engel olmak için gayret sarf eden nüfuz sahibi kâfirler ile Müslümanlığa meyl ettirilmek istenen bir kısım müşriklerdir.

(45) bkz. İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. II, s. 951.

Kurtubî (v. 673/1271), Tefsirinde bu konudaki kanaatini şöyle belirtiyor: «Müşrikler üç sınıftır:

1) Delil getirmek suretiyle ikna edilerek fikrinden döndürülebilenler.

2) Mücadele yolu ile, hatta durum ve şartlara göre zor kullanılarak fikrinden caydırılabilenler.

3) Kendilerine ikram edilmek suretiyle küfürden dönenler.

Müslümanların reisi, bu sınıfları küfür karanlığından kurtarmak için hangi metodu uygun görürse onu tatbik etmekte serbesttir.»[46]

Kurtubî'nin gösterdiği bu yol, gerçekten dikkatleri çekici ve her devir için uygulama imkânı veren kuvvetli bir görüştür.

***

İşte yukarıda muhtelif rivayetlere göre, iki grup halinde açıklamaya çalıştığımız müellefe-i kulûb'a Hz. Peygamber zekât ve ganimet mallarından vererek Âyet-i Kerîme'nin hükmünü tatbikat sahasına çıkarmıştır. Ondan sonra gelen halife Hz. Ebû Bekir devrinde de kısa bir zaman tatbik edildiğini görüyoruz. Sonradan bu sınıf ortadan kaldırılmıştır. Bu da şûra üyelerinden Hz. Ömer'in dirayeti ile vuku' buldu.

ç) Müellefe-i Kulûb'un Yürürlükten Kalkması:

Hz. Ömer halife olmadığı halde Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında artık ihtiyaç kalmadığı ve Müslümanların kuvvetlendiği gerekçesi ile kendi dirayetini kullanarak bu sınıfa zekât verilmesini reddetmiştir. Hz. Ömer'in bu hareketi Hz. Ebû Bekir ve diğer şûra üyeleri tarafından da tasdik edilmiştir. Olay şöyle cereyan etmiştir:

İbn-i Sîrin'den rivayet edildiğine göre, bir gün müellefe-i kulûb sınıfından Uyeyne b. Hısn ile Ekrâ b. Hâbis, zamanın halifesi olan Hz. Ebû Bekir'e gelerek:

— Ey Resûlullahın halifesi! Bizim yakınımızda ot bitirmeyen ve hiç bir fayda sağlamayan çorak bir toprak parçası vardır; eğer uygun görürseniz bu toprağı bize ver, dediler. Hz. Ebû Bekir de onların bu isteklerini uygun görerek bu araziyi onlara verdikten sonra bu toprağın kendilerine ait olduğuna dair bir belge olmak üzere bir yazı da yazdı. Bu yazıyı şûra üyelerine de imza ettirdi. Hz. Ömer de şûra üyesi idi, fakat o gün

---

(46) Kurtubî, el-Câmî li ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 102.

tesadüfen mecliste yoktu. Hz. Ebû Bekir evrakı imza etmesi için Hz. Ömer'e gönderdi. Uyeyne ile Ekrâ evrakı ellerine alarak Hz. Ömer'e götürdüler. Hz. Ömer evraktaki yazıyı görür-görmez onu ellerinden alıp yırttı ve hiddetlenerek tükürdü. Onlar da buna kızarak hiddetli-hiddetli bâzı kötü sözler sarfetmeğe başladılar. Hz. Ömer onlara şöyle mukabele etti:

— Resûlullah (s.a.v.) Müslümanların sayılarının az, İslâm hakimiyetinin zayıf olduğu devirlerde sizleri İslâm'a ısındırmak için zekât verdi. Bugün ise Allah İslâm dinini aziz kılarak bu gibi atalardan müstağni kılmıştır. Gidin yapacağınızı yapın; bizimle sizin aranızda kılınç vardır.[47]

Câbir b. Abdillah'ın da şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Müellefe-i kulûb, Hz. Peygamber devrinde idi; Hz. Ebû Bekir halîfe olunca rüşvet kesilmiştir.»[48]

Hibban b. Cebele'den rivayet edildiğine göre de Hz. Ömer b. Hattab, Uyeyne ile Ekra' yanına geldikleri zaman onlara şöyle dedi: «Hak (din) Rabbiniz tarafından gönderilmiştir; dileyen inansın, dileyen inanmasın.» Yâni artık şimdi müellefe-i kulûb diye bir şey yoktur, istediğinizi yapın. İnansanız da inanmasanız da bundan Müslümanlara bir zarar gelmez.[49]

Muhammed Abuh (v. 1323/1905)'un, «Menâr tefsiri»nde kaydettiğine göre, de Hz. Ömer «bugün müellefe-i kulûb diye bir şey kalmamıştır; eğer İslâm inancı üzerinde sebat ederseniz ne güzel? Yok eğer itiraz eder de karşı çıkarsanız o zaman aramızda kılınç vardır. Yâni sizinle savaşırız.» demiştir. Onlar da bu vakıa üzerine Hz. Ebû Bekir'in yanına dönerek ona «Halife sen misin? Yoksa Ömer midir? Sen bize evrak verdin, o ise bunu parçaladı» diyerek şikâyet ettikleri zaman Hz. Ebû Bekir onlara şöyle dedi:

— O eğer isterse olur, istemezse olmaz.

Hz. Ebû Bekir'in bu ifadesinden, Hz. Ömer'in hareketini tasvip ettiği anlaşılmaktadır. Ashaptan ve şûra üyelerinden buna karşı çıkan kimse olmadı.»[50]

Yukarıdaki açıklamalar bize müellefe-i kulûb'un Hz. Peygamber devrinde ve Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinin muayyen bir devresinde uygulandığını açıkça ve kesin olarak belirtmektedir. Fakat Hz. Ömer'in müdahalesi ile bu sınıf ortadan kalkmıştır. Hz. Ömer'den sonra müellefe-i kulûb müessesesinin işlediği ve devam ettiği hususunda bir kayda rastlanılmamaktadır.

---

(47) Cessas, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 124; bkz. Taberî, Câmiul-Beyan, c. X, s. 113.

(48) bkz. Aynı kaynaklar.

(49) bkz. Aynı kaynaklar.

(50) bkz. Abduh, Menar, c. X, s. 577.

Hz. Ömer'in, bu sınıfa zekât verilmekte devam edilmesini, İslâmiyetin kuvvetlendiği gerekçesi ile uygun bulmayışı ve direnişi, o devrin şartlarına göre takdire şâyan bir harekettir. Fakat devrimizde bu müesseseyi düşündüğümüz zaman önümüze şöyle bir mesele çıkmaktadır:

Hz. Ömer'in bu hareketi ile Âyet-i Kerîme'nin hükmü ortadan kaldırılmış mıdır? Yoksa onun ileriye sürdüğü sebepler ortadan kaybolduktan sonra bu sınıf kendiliğinden geri dönebilir mi? Yâni müellefe-i kulûb hüküm bakımından bâki midir? Yoksa ebediyyen ortadan kalkmış mıdır?

Bu soruların cevaplarını verebilmek için çeşitli kaynaklarda rastladığımız rivayetlere dayanarak güvenilir ilim adamlarının görüşlerine bir göz atmak gerekiyor. İlim adamlarının bu baptaki görüşlerini iki kısma ayırarak inceleyeceğiz.

d) Müellife-i Kulûb'un İadesi Konusundaki İhtilâflar:

Bir kısmı Hz. Ömer'in içtihadı ve ashabın icmaından sonra bu sınıfın ebediyen ortadan kalktığı görüşündedirler.

İkinci kısım ilim adamları da Âyet'in hükmünün içtihad ve icmâ ile ortadan kaldırılamıyacağı, binaenaleyh bu sınıfın, lüzum ve icaplara göre kıyamete kadar devam edeceği düşüncesindedirler. Şimdi biz bu görüşleri sırasıyle inceleyeceğiz.

aa) Müellefe-i Kulûb'un Ebediyyen Ortadan Kalktığı Görüşünü Savunanlar:

1) *Ebû Ca'fer*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Bugün artık müellefe-i kulûb diye bir sınıf yoktur. Müellefe-i kulûb sınıfı Resûlullah (s.a.v.) devrine mahsustu. Hz. Ebû Bekir'in hilâfet devrinde artık rüşvet kesilmiştir.»[51]

Bu görüş o devir için mâkul ise de, daha sonraki devirlere şâmil olamaz.

2) *İmam Hasan*'ın şöyle dediği rivayet ediliyor: «Bugün müellefe-i kulûb diye bir sınıf yoktur. Bu sınıf yalnız Hz. Peygamber devrinde mevcut idi.»[52]

3) *Hibban b. Cebele* şöyle diyor: «Uyeyne b. Hısn Hz. Ömer'in yanına gittiği vakit kendisine şöyle demiştir: hak (din) Rabbınızdan gelmiştir; dileyen inansın, isteyen inanmasın. Yâni bugün müellefe-i kulûb yoktur.»[53]

---

(51) Cessas, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 124.
(52) Aynı kaynak.
(53) Taberî, Câmiul-Beyan, c. X, s. 113.

4) *Ebû Bekr er-Râzî* (v. 543/1148), «Ahkâm'ul-Kur'an»'ında şöyle diyor: «Bizim ashabımız demişlerdir ki, müellefe-i kulûb İslâm'ın ilk devirlerinde Müslümanların sayıları az, düşmanların çok ve kuvvetli olduğu Hz. Peygamber devrine ait idi. Şimdi ise Allah İslâmiyeti takviye etmiş; Müslümanları böyle bir müesseseye muhtaç kılmamıştır. Eğer buna ihtiyaç hissedilirse, bu yalnız onların cihadı terk etmelerine binaendir. Hepsi birleşip kenetlendikleri zaman, Müslümanların malları ile Müslüman olmayanları İslâmiyete karşı yumuşatmaya lüzum hissetmezler. Binaenaleyh bu sınıf tarihe karışmıştır.»[54]

Bu görüş İmam Âzam'ın görüşü olup, Şafiî'den de rivayet edilmiştir. Bunların dayandıkları delil, Hz. Ömer ile Uyeyne b. Hısn ve Erka' b. Hâbis arasında cereyan eden vakıa ve bunun neticesinde Hz. Ebû Bekir ve ashabın icmâı ile Hz. Ömer'den rivayet edilen başka bir olaydır. Hâdise şöyledir:

Bir gün Hz. Ömer'in yanına bir müşrik gelerek ondan müellefe-i kulûb hakkı olarak mal istedi. Hz. Ömer de ona: «dileyen inansın, isteyen de inanmasın» şeklinde cevap vererek dileğini reddetmiştir.

Üçüncü delilleri de Hz. Osman ile Hz. Ali'nin bu sınıftan herhangi bir kimseye zekât verdikleri hakkında bir rivayetin bulunmayışıdır.[55]

Hanefî fıkhı «Hidâye» adlı kitapta şöyle bir kayıt vardır: «Zekâtın verileceği yerler sekiz sınıftır. Müellefe-i kulûb sınıfı ise, düşmüştür. Çünkü Hz. Allah İslâmiyeti kuvvetlendirip onlara zekât vermeye lüzum bırakmamıştır.»[56]

5) *İmam Şâfiî'nin görüşü* «Kitâb'ul-Ümm»'de şöyle belirtiliyor. «Müellefe-i kulûb Müslümanlığı kabul edenlerdi. Müslüman olmayanlara, İslâmiyete yaklaşması için zekât verilemez. Hz. Peygamber'in Huneyn savaşında müşriklerden bir kısmına telif için zekât verdiği ileri sürülürse, buna karşılık şöyle deriz: o mallar ganimet malları ile Hz. Peygamber'in kendine ait mallardan olup zekât malından değillerdi. Peygamber'e, kendi malından dilediğine vermek mubahtır. Halbuki Cenabı Allah müşriklerin mallarını Müslümanlara ganimet olarak ihsan etmişti. Onlara bundan vermek, ganimetin tekrar müşriklere iadesi demektir. Hem Cenabı Allah Müslümanların zekâtını müşrikler için reddetmiştir.»[57]

6) *Şevkânî* (v. 1250/1834), «Neyl'ul-Evtâr» adlı kitabında, Hz.

(54) Ebû Bekir er-Râzî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 124.
(55) bkz. Abduh, Menar, c. X, s. 577.
(56) bkz. Merğînanî, Hidâye, c. I, s. 112.
(57) Şafiî, el-Ümm, c. II, s. 61; bkz. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. III, s. 2577.

Ömer, İmam Hasan ve Şa'bî, İslâm'ın kuvvetlenmesi ve küfre galip olması sebebiyle bu sınıfın ortadan kalktığına kail olduklarını ve Mâlikî mezhebi ile Rey mektebi mensuplarının görüşünün de bu yolda olduğunu söylüyor.[58]

bb) Müellefe-i Kulûb'un Her Devirde Bâkî Olduğunu Savunanlar :

1) *Zührî :* Şevkânî «Feth'ul-Kadîr» adlı tefsirinde onun görüşünü şöyle kaydediyor : «Zührî demiştir ki, ben müellefe-i kulûb'un hükmünü kaldıran hiç bir delil bilmiyorum. Bu sınıfın düştüğünü söyleyenlerin zikrettikleri mâna ile kitap ve sünnet arasında bir ayrılık yoktur. (Bu mâna Hz. Ömer'in İslâm'ın kuvvetlenmesine binaen müellefe-i kulûbu kaldırması hususudur.) Zira müellefe-i kulûb'a ihtiyaç kalmaması, bu sınıfın hükmünün ebediyen kalkmasını gerektirmez. Yalnız şu var ki, Hz. Ömer'in yaptığı gibi, onlara ihtiyaç kalmadığı zamanlarda zekât verilmemesi doğrudur. İhtiyaç ve gerekler, bizi onlara zekât vermeğe ne zaman çağırırsa, o vakit verilebilir. Bütün sınıflar için de durum böyledir. Sınıflardan herhangi biri, bâzı zamanlarda bulunmazsa, onun hükmü o zamana mahsus olmak üzere düşer. Ortaya çıkarsa kendiliğinden geri döner.»[59]

2) *İmam Şevkânî :* Muhammed Abduh, Neyl'ul-Evtâr'dan naklen İmam Şevkânî'nin görüşünü şöyle açıklıyor : «Galip olan hüküm, ihtiyaç bulunduğu zamanlarda te'lifin caiz olmasıdır. Devlet reisinin idaresi altında bulunup zor kullanılarak itaat altına alınmaları mümkün olmayan ve ancak dünyevî bir menfaat dolayısıyla itaat altına alınabilecek kimseler bulunursa, devlet reisi onların şerlerini defetmek için telif mahiyetinde kendilerine zekât verebilir.»[60]

3) *Kadî Abd'ul-Vehhab* (v. 685/1286) : Kadî Abd'ul-Vehhab'a göre müellefe-i kulûb'a ihtiyaç duyulduğu zamanlarda onlara zekât verilebilir.[61]

4) *İbn-i Arabî* (v. 543/1148) : İbn-i Arabî bu konuda şöyle diyor: «Bana göre eğer İslâmiyet kuvvetli olursa bu sınıf düşer, eğer ihtiyaç duyulursa hisseleri kendilerine verilir. Zira sağlam bir Hadîs ile sabittir ki, İslâmiyet garip başladı ve başladığı duruma dönecektir.»[62]

---

(58) Şevkânî, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 373.

(59) Abdur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. IX, s. 63; bkz. Şevkânî, Feth'ul-Kadîr, s. 373; Kurtubî, el-Câmî li ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 102.

(60) Abduh, Menar, c. X, s. 577; bkz. Abdur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. IX, s. 63.

(61) bkz. Kurtubî, Tefsir'ul-Ahkâm, yz. nus. Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 102; Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. III, s. 2576.

(62) Aynı eser.

5) *Kurtubî* (v. 671/1273): Kurtubî tefsirinde bu konudaki görüşünü şöyle açıklıyor: «İlim adamlarından bir topluluk: müellefe-i kulûb bakidir, çünkü devlet reisi bazen İslâmiyete karşı insanlardan bir kısmını yumuşatmak ihtiyacını duyar. Hz. Ömer'in bu sınıfın hükmünü kaldırması dinin kuvvetlendiğini görmesine binaendir, demişlerdir.»[63]

6) *İbn-i Kudâme el-Hanbelî* (v. 620/1223): İbn-i Kudâme şöyle diyor: «Bizim için Allah'ın kitabı ve Resûlullah'ın sünnetine uymak mecburiyeti vardır. Şüphesiz Cenabı Allah müellefe-i kulûbu zekâtın kendilerine ait olduğunu açıkladığı sınıflar arasında zikretmiştir. Hz. Peygamber de (Cenabı Allah zekât hakkında hüküm verdi ve onu sekiz sınıfa taksim etti) buyurdu.

Yine Hz. Peygamber meşhur olan rivayetlere göre, müellefe-i kulûb'a çok miktarda verirdi. O vefat edinceye kadar durum bu şekilde devam etti. Binaenaleyh Allah'ın kitabı ve Resûlünün sünnetini, ancak bir nassın neshetmesi ile terk etmek mümkün olur. Nesih ise ihtimal ile olamaz. Sonra nesih olsa da ancak Hz. Peygamber'in hayatında vuku' bulabilir. Zira nassız nesih yapılamaz. Nas da vahyin kesilmesinden ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra vücut bulamaz.

Hem Kur'an yalnız Kur'an ile neshedilebilir. Kur'an-ı Kerîm'de böyle bir şey yoktur. Kur'an'da olmadığı gibi, Sünnette de yoktur. Durum böyle olunca Kitap ve Sünnet rey ve tahakküm ile veya bir sahabînin veya herhangi bir âlimin içtihadı ile nasıl terk edilebilir? Halbuki müçtehidler bir sahabînin sözünü, kıyası terk edecek şekilde huccet kabul etmiyorlar. Nasıl olur da sahabî sözü ile Kitap ve Sünneti terkediyorlar!»[64]

7) *Ebû Câfer:* Taberî tefsirinde Ebû Câferden şöyle dediği rivayet ediliyor: «Bana göre müelefe-i kulûb konusunda söylenen sözlerin en doğrusu şudur: Şüphesiz Cenabı Allah zekâtı iki maksada mebni emretmiştir:

1) *Müslüman toplum içinde açılacak gedikleri ve tehlikeleri kapamak,*

2) *İslâm dinini kuvvetlendirmek.*

«İslâmı kuvvetlendirmek için zengine de, fakire de zekât verilebilir. Çünkü bu onlara ihtiyaca binaen değil, dine yardım için veirlmektedir. Allah yolunda savaşana, zengin de, fakir de olsa zekât verilebildiği gibi, İslâmı kuvvetlendirmek, toplumun durumunu düzeltmek, iyiliğe kavuşturmak ve dini takviye etmek için, zengin de olsalar müellefe-i kulûb'a da zekât verilir.

«Hz. Peygamber, İslâm dini yayılıp, Müslümanların durumu kuvvet-

(63) Kurtubî, el-Câmî' li Ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 102, İst.

(64) Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. IX, s. 62.

lendikten ve büyük fetihlere muvaffak olduktan sonra da müellefe-i kulûb'a vermekte devam etmiştir. Binaenaleyh «Müslümanların sayıları çoğalmıştır, müellefe-i kulûba ihtiyaç kalmamıştır. Dolayısiyle bugün hiç bir kimse İslâm'a karşı telif edilemez» görüşünü savunanların dayandıkları bir delil mevcut değildir. Halbuki Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) Müslümanların sayılarının kabarık olduğu ve fetihlere müyesser kılındığı devirlerde de onlara zekât vermekte devam etmiştir.»[65]

8) *İbn-i Atıyye* (v. 290/902)'ye göre; düşman sınırlarında ve tehlikeli gediklerde bulunanlar göz önüne alınırsa, onlara da müellefe-i kulûb hakkı olarak zekât verilmesi gerekir.[66]

9) *İmam Şâfiî* (v. 204/819) : Müellefe-i kulûb'un yalnız Müslümanlardan olabileceğini, binaenaleyh kendilerini İslâm'a yaklaştırmak ve şerlerinden emin olmak için Müslüman olmayanlara zekât verilemeyeceği görüşündedir. Ona göre, fasık bir Müslümana zekât verilebilir. Bunun gibi Müslümanlara bir tehlike ve belâ indiği zamanlarda da bundan korunmak için bâzı kimselere zekât verilebilir.[67]

10) *Mâlikî mezhebine göre :* Müellefe-i kulûb, Müslüman olmayanlardandır. Müslümanlardan olduklarına dair bir söz de vardır.

İslâmiyette sebat etmeleri veya Müslümanlığı kabul etmeleri için bunlara zekât verilir. Müellefe-i kulûb'a zekât verilmesini açıklayan Âyet-i Kerîme'nin hükmü bâkidir; neshedilmemiştir.[68]

Abd'ur-Rahman el-Bennâ : Feth'ur-Rabbânî' adlı eserinde Malikî mezhebinin görüşü hakkında şöyle diyor : «Malikîler Müslüman olmayan müellefe-i kulûb hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir. Bir kısmına göre kendilerini İslâm'a teşvik etmek, Cehennemden kurtarmak için müellefe-i kulûb'a zekât verilir. Bu veriş, Müslümanlara yardımda bulunmaları için düşünülemez. İslâm hâkimiyetinin yayılması ile gayr-i müslim müellefe-i kulûb'un hakkı düşmez.

«Diğer bir kısmına göre de kâfir'e telif için de olsa zekât verilmez. Zira kâfir'e vermekteki gaye Müslümanlara yardımda bulunmasıdır. Halbuki İslâm'ın kuvvet kazanması ile buna ihtiyaç kalmamıştır. (Bu görüş İmam Mâlik'in yaşadığı devir için doğrudur. Zira o devirde İslâmiyet kuvvetli idi.)

---

(65) Taberî, Câmiul-Beyan, c. X, s. 113; bkz. Hamdi Yazır, Hak Dini, c. III, s. 2576.

(66) bkz. Aynı kaynaklar.

(67) bkz. Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 61, 73 ve Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. III, s. 2577.

(68) bkz. Derdîr, Urft'ud-Düssûkî, c. I, s. 404.

«Müslüman müellefe'ye gelince, Mâlikî mezhebince bunlara zekât verilmesi konusunda ihtilâf bahis konusu değildir.»[69]

11) *Hanbeli mezhebi:* Bu mezhebe göre de müellefe-i kulûb'un hükmü bâkidir. Çünkü Hz. Peygamber, Müslüman olanlara da, olmayanlara da zekât vermiştir. İhtiyaç ve lüzum hasıl olursa yine verilebilir.

Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin bu sınıfa zekât vermeyi terk etmeleri, halifelikleri zamanında bunlara ihtiyaç kalmadığına hamledilir. Yoksa bu hareketleri, müellefe-i kulûb'un hisselerinin ebediyen ortadan kalkmasına delâlet etmez. Zira zekâtın verileceği yerleri bildiren Âyet-i Kerîme en son inen Âyetlerdendir.

Hz. Ebû Bekir Adiy b. Hâtem ile Zeberkan b. Bedr'e telif için zekât vermiştir. Zaman geçtikçe kalplerdeki iman, kuvvet ve zaaf bakımından değişir. Bu sebeple telife ihtiyaç duyulduğu zamanlarda bu sınıfa zekât vermeyi menetmenin doğru bir hareket olmadığı aşikârdır.[70]

12) *Fahred-din er-Râzî* (v. 606/1210): Büyük tefsirci Râzî, müellefe-i kulûb'un yalnız Müslümanlarına zekât verileceği görüşünü savunan Vahidî'ye cevap sadedinde görüşünü şöyle belirtiyor: «Âyette müellefe-i kulûb'un Müslüman veya müşriklerden olacaklarına dair bir kayıt yoktur. Belki Âyette mutlak olarak «Kalpleri telif edilenler» buyuruluyor. Bu ifade müslümana da, gayrısına de şamildir.

«Doğrusu bu hüküm neshedilmiş değildir. Devlet reisi bu şekilde bir kavmi telif edip, onlara müellefe-i kulûb hissesi olarak zekât verebilir.»[71]

13) *Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm* (v. 224/837): O'na göre, eğer bir kavmin İslâma rağbeti yalnız maddî menfaate nail olmak için olursa ve dinden dönüp Müslümanlarla savaşmalarından İslâm'a zarar gelecekse, devlet reisi bunlara zekâttan hisse ayırabilir.[72]

14) *Muhammed Abduh* (v. 1329/1905): Abduh «Menâr» tefsirinde kanaatini şöyle açıklıyor: «Müctehidler yalnız düşman sınırlarında ve tehlikeli gediklerde bulunanları — ki, bunlar nöbet bekleyenlerle savaşan kimselerdir — Allah yolunda sınıfına dahil ediyorlar ve cihaddan yalnız bu mânanın kasdedildiğini söylüyorlar. Halbuki zamanımızda öyle Müslümanlar vardır ki, kâfirler bunları para ile kendi fikirlerine yaklaştırarak himaye ve kontrolleri altına alıyorlar veya kendi dinlerine sokuyorlar.

«Bugün kalkınmış zengin devletlerin bütün Müslümanları dinlerinden

(69) Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 62.

(70) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. VI, s. 427 ve c. II, s. 666; Mansur b. İdris, Keşf'ul-Kına an metn'il-İknâ, c. I, s. 290; bkz. Râzî, Tefsîr-i Kebir, c. IV, s. 680.

(71) Aynı eser.

(72) bkz. Kasım b. Sellâm, Kitâb'ul Emval, s. 607.

ve dinî duygularından uzaklaştırmak gayesine mâtuf devlet bütçelerinden kendileri için müellefe-i kulûb kabul ettikleri Müslümanları kendilerine yaklaştırmak için, yâni Müslümanları kendi dinlerine ve ideolojilerine yaklaştırmak için tahsisat ayırdıklarını görmekteyiz. Bir kısmı Müslümanları Hıristiyanlaştırmak için onları para kuvveti ile yumuşatıyor; bir kısmı da bu yardımı Müslümanları himayeleri altına almak, İslâm devletlerini parçalamak, bölmek ve İslâm birliğini zedelemek için yapmaktadırlar.

«Buna bir misal olmak üzere, Arap Yarımadasında bulunan birçok devlet adamlarını, devlet başkanlarını burada zikredebiliriz. Bu durumda şimdiki Müslümanlar bu işi yapmaya gayr-i Müslimlerden daha lâyık değiller midir?

Muhammed Abduh ihtiyaç kalmadığı gerekçesi ile Hz. Ömer'in müellefe-i kulûbu kaldırması ile alâkalı rivayetleri zikrettikten sonra bu vakıa için şu açıklamayı yapıyor:

«Bu hâdise, müellefe-i kulûb'un hissesinin ebediyyen düşmesini gerektirmez. Bu vakıa, Hz. Ömer'in o iki kimse ile onların durumnda olan şahıslara telif için zekât vermekte devam etmenin bir fayda sağlamayacağı gerekçesine dayalı bir içtihaddır. O devirde bu gibi kimseler dinden dönseler de, dönmeseler de Hz. Ömer'e göre önemli bir şey değildi. Zira onların dönmelerinden İslâm'a ve Müslümanlara bir zarar gelmeyecek ve İslâm dini o şahısların kabileleri arasında o derece yerleşmişti ki, onların dinden dönecekleri farz edilse, kendilerine tatbik edilecek idam cezasının en küçük bir fitne konusu olmak ihtimali mevcut değildi.

«Müellefe-i kulûb'un her devirde bâki olmadığı görüşünü savunanların delilleri, Hz. Ömer'den sonra gelen raşid halifelerden Hz. Osman ile Hz. Ali'nin bu sınıftan herhangi bir kimseye zekât verdiklerine dair bir rivayet ve kaydın bulunmamasıdır.

«Biz de deriz ki: bu iki halifenin müellefe-i kulûb'a zekât verdiklerine dair bir rivayetin bulunmayışı, onların hisselerinin düştüğüne delil teşkil etmez. Bu ancak menfi bir haberdir, delil olamaz. Netice itbarıyle buna delâlet eden haber, kanaatimce iki halife (Hz. Osman ile Hz. Ali) zamanında müellefe-i kulûba lüzum görülmediğine delil olabilir. Bu, onlardan sonra gelen halifeler devrinde ve diğer zamanlarda, ihtiyaç duyulduğu takdirde müellefe-i kulûb'un hükmünün sabit olmasına aykırı değildir.»[73]

(73) Abduh, Menar, c. X, s. 577.

cc) Netice:

Buraya kadar müellefe-i kulûb'un mahiyyeti ve geçirdiği devrelerle her devirde devam edip etmeyeceği konusundaki görüşleri ve delillerini güvenilir kaynaklardan naklen kaydettik. Kuvvetli görüş kendini göstermektedir. Biz bu görüşler arasında yalnız kendi kanaatimize göre tercihe şâyan olanlarını tercih ederek düşüncelerimizi ilâve edeceğiz.

Bizim kanaatimiz: İster Müslüman olsun, ister olmasın müellefe-i kulûb'un her devirde bâki olduğu görüşünü savunanların daha isabetli düşündükleri yolundadır. Müellefe-i kulûb'un kısmen devam edeceği, yâni Müslümanlar hakkında câri olduğu görüşünü savunan İmam Şafiî ve İmam Mâlik, güzel bir görüş belirtmişlerse de asr-ı saadetteki tatbikatın tümünü içine almadığı için noksan bir görüş olarak tebârüz etmektedir. Biz bu konudaki kanaatimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

Yukarıdaki açıklamalardan edindiğimiz bilgiye göre, müellefe-i kulûb, Allah'ın Müslümanlara ihsan ettiği bir nevi mücadele silâhıdır; bir metottur. Bu metotla Müslümanlar arasında zayıf imanlı kişileri ve münafık durumunda bulunup zarar îrâs edebilecek kimseleri, bâhusus Müslümanlığa karşı açık ve kapalı şekilde cephe almış azılı din düşmanlarını ve müesseseleri susturmak mümkündür. Yine bu mücadele sistemiyle saydığımız grupların bir kısmını Müslümanlığa karşı zararsız hale getirmek, bir kısmını ona yaklaştırmak ve bir kısmını da İslâm dinine fikren ve bedenen yardım ettirmek, onlardan mümkün mertebe faydalanmak gibi önemli neticeler alınabilir. Nitekim Hz. Peygamber de aynı yoldan hareket ederek müsbet neticeler almıştır.

Müslümanların mücadele silâhı olan bu metod, maalesef zamanla terk edilmiştir, fakat İslâm'ın izzetine binaen bu metod her ne kadar ihmale uğradı ise de, Müslümanların dört taraftan yabancı ideolojilerle kuşatıldığı ve İslâm görüş ve düşünüş sistemlerinin yanlış aksettirildiği bocalama devrelerinde, özellikle İslâm âleminin her bakımdan büyük bir badirenin içine düştüğü, bütün şer kuvvetlerin insafsız ve amansız hücumuna uğradığı günümüzde, bu sınıfın yeniden ihyasına şiddetle ihtiyaç vardır.

Devrimizde Müslümanların ve İslâm'ın umumî vaziyetinin Hz. Peygamber devrindekinden daha kuvvetli olduğunu kim iddia edebilir? O devrin mücadele sistemi ve tesir şekilleri başka noktalara yönelmiştir. Aynı şart ve durumlar daha çetin ve daha metotlu mücadeleyi gerektiriyor. Yarın belki daha ağır şartlarla karşılaşılacaktır.

Bugün fikirlerin, maddî yardımlar ve harcamalar sayesinde metotlu çalışmalarla daha kolay yayılma istidadı gösterdiği, fikirler ve vicdanların para ile kiralandığı, beyinlerin yıkandığı herkesçe kabul edilen bir gerçek-

tir. Binaenaleyh inanmayanların ve yabancı ideoloji sahiplerinin uyguladığı — esasen İslâm'ın metodu olan — müellefe-i kulûb'un, Müslümanlar tarafından uygulanması sadece câiz değil, elzemdir. Esasen bunun için caizdir ifadesini kullanmaya da lüzum yoktur. Çünkü Âyet-i Kerîme açıktır; Hadîs-i Şerîfler sarihtir. Sekiz sınıftan biri de müellefe-i kulûb olduğuna ve bu Âyeti başka bir Âyet veya Sünnet neshetmediğine göre, *durum ve şartlara bağlı olarak her devirde müellefe-i kulûb'a zekât vermek câiz değil, vâciptir.*

Müellefe-i kulûb'a zekât verildiğine göre, Müslüman fakat fâsık olan kimselere zekât verilmesinde zarar değil fayda vardır. Böyle kimseleri vaziyete göre kötülüklerden vazgeçirmek ve Allah'dan korkan çevreye yaklaştırmak, din duygularını geliştirmek, dine ısındırmak, kısaca onları kötülüklerden kurtarmak için ellerinden tutmak, onlarla alâkayı kesmekten daha hayırlıdır. Bu sebeplere binaen böylelerine zekât vermek telif mânasının içine girer.

Burada bir noktaya daha temas etmek yerinde olacaktır: Yukarıda da belirtildiği üzere Hz. Peygamber büyük zaferler ve fetihler devrinde müslüman olan ve olmayanlara telif için zekât verdiği sabittir. Buna göre her devirde zayıf imanlılar, münafıklar ve İslâm düşmanlarının bulunacağını düşünürsek — ki, bu şüphesizdir — bu takdirde «müellefe-i kulûb»'a İslâm hâkimiyetinin devam ettiği devirlerde verilmez, zayıf olduğu devirlerde verilir şeklinde şartlı düşünmeğe mahal kalmaz. Zira İslâm dâveti ve İslâm'ın yayılma ve korunma mücadelesi kıyamete kadar devam edecektir. Her devrin fikir harbi değişiktir. Bu harpte Müslümanlar olarak mutlaka düşmanın sahip olduğu silâhı elde etmek veya bu silâhları zararsız hale getirmek veya lehte kullanılmalarını temin etmek zorundayız. Kendi aramızda bulunan her türlü ayrılıkları, nifak ve dedikoduları, çatışmaları önlemek birinci derecede vazifemizdir. Bir an için de olsa kendini kuvvetli görüp mücadeleyi terk etmek, cepheyi boş bırakmak, düşmana fırsat ve imkân tanımaktan başka bir şey değildir.

İşte müellefe-i kulûb, en kuvvetli ve en etkili mücadele silâhlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu silâh her devirde Müslümanların emrinde bulunduğuna göre, bu bapta bir güçlükle karşılaşmak bahis konusu olmaması gerekir. Müslümanlar, zamanın icaplarına göre bu sınıfı değerlendirip, geliştirebilirler. Şimdiye kadar bu mâna ihmale uğradığından, İslâm âleminin büyük kayıpları olmuştur. Müslüman düşünürleri bu sınıfa ait hükmü gereği gibi değerlendirmedikleri veya hiç ele almadıkları ve Hz. Ömer'in kendi devrine mahsus olan içtihadını her devir için de değişmez bir esas gibi kabul ettiklerinden, ortaya çıkan boşluklar doldurulmamış,

yapılan mücadelelerde umumiyetle karşı fikir sahipleri başarı kazanmışlardır.

Başlangıçta Müslümanların mücadele silâhlarından biri olan bu sınıf, maalesef günümüzde ve daha önceki devirlerde yabancı ideoloji sahipleri tarafından etkili bir silâh olarak kullanılması becerilmiş ve kendi zaviyelerinden müsbet neticeler alınmıştır. Aynı metotlar kullanılmakta devam edilirken ne yazık ki, Müslümanlar bu acıklı duruma seyirci kalmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar.

Bir fikir ve iman bunalımı içinde kıvranan Müslüman çocuklarının, yabancı fikir mensupları tarafından gördükleri maddî, manevî ilgi onları dinî inançlarından, mazilerinden ve tarihlerinden koparmaktadır. Buna mukabil Müslümanlar, nesillerini kurtaracak herhangi bir müesseseye sahip bulunmamaktadırlar.

Netice olarak müellefe-i kulûb, Müslümanların bir soğuk harp vasıtasıdır. Binaenaleyh her devirde mutlaka uygulanmalıdır.

V) KÖLELER

Zekâtın verileceği yerlerin beşincisi kölelerdir. Âyetteki «rikab» kelimesi bu sınıfı bildiriyor.

Köleler sınıfının, zekât verilecek yerler arasında zikredilmesi, İslâm dininin insanlığa verdiği değeri aksettirmesi bakımından büyük önem taşır. Kölelik meselesi çok nazik bir konu teşkil edip, bu müessesenin Müslümanlıkta yer alması, zaman zaman İslâm dinine köleliği himaye ettiği noktasından hücumlara sebep olmuştur. Fakat zekât müessesesinde bu sınıfa da yer verilmesi, bu hücumlara önemli bir cevap teşkil eder.

Köleler sınıfına zekâttan hisse ayrılması, İslâm'ın bu müesseseyi koruduğu iddiasını çürütmekte ve aksine bu gibi insanların hürriyetlerine kavuşturulması için mücadele ettiğini ispatlamaktadır. Kölelere zekâttan yardım ederek veya onları satın alıp serbest bırakmak hususu, kölelikle mücadele için kâfidir kanaatindeyiz. Zira bu iş zekâta havale edilmekle bizzat devletin görevleri arasına girmektedir. Devlet, kölelerin çok olduğu veya bunların durumlarının mesele teşkil ettiği devirlerde, bunları zekât parası ile satın alarak hürriyetlerine kavuşturmak mecburiyetindedir. İleride de açıklanacağı üzere, zekât sınıflara tevzi edilirken takip edilecek yol hakkındaki çeşitli görüşler arasında en kuvvetli görüş, hangi sınıf yardım edilmeğe daha muhtaç ise ona öncelik tanımak lâzım geldiği hususudur. Buna göre, köleler sınıfına yardım etmek daha zarurî ise, tabiatiyle bu

sınıfı öne almak gerekecektir. Bu durumda mezkûr sınıf gerçekten konumuz bakımından büyük önem taşır.

Köleler sınıfının ifade ettiği mânayı açıkladıktan sonra şimdi de Âyetteki «rikab» kelimesine ilim adamları tarafından verilen mânaları ayrı ayrı görüşler halinde belirtmeğe çalışacağız. Ancak konumuzla yakın ilgisi bulunması bakımından, bu konuya girmeden önce İslâm'daki kölelerin çeşitlerini zikredeceğiz.

Kölelerin Çeşitleri :

a) *Kınn :* Halis köle olup, sahibi kendisini serbest bırakmadıkça hürriyete kavuşamaz. Efendisi ölürse onun varislerine düşer. Bu çeşit kölelik köleliğin en ağırıdır.

b) *Müdebber köle :* Sahibinin ölümünden sonra serbest bırakılma şartına bağlı olan kölelik çeşitidir. Meselâ; efendisi kendine : «Ben öldüğüm takdirde sen serbestsin» derse, bu kölenin hürriyete kavuşması sahibinin ölümüne bağlıdır. Efendisi öldüğü zaman bu köle hür olur. Varisleri ister bunu kabul etsin, ister etmesin hürriyetine kimse mâni olamaz. Zira şart tahakkuk etmiştir.

c) *Mükâteb köle :* Bu çeşit köle, şarta bağlı olan köledir. Meselâ; efendi köleye : «Şu kadar para veya eşya getirdiğin veya şu işi yaptığın takdirde hürsün» der de, köle bu şartı yerine getirirse, sahibi ister kabul etsin, ister etmesin hürriyetine kavuşur. Bundan sonra sahibinin müdahalesi hükümsüzdür. Önemli olan şartın yerine getirilmesidir.

Mükâteb köleler hakkında Cenabı Allah şöyle buyuruyor : «*Kölelerinizden mükâtep (şarta bağlı olarak hür olmak) isteyenleri de, eğer kendilerinde bir hayır görüyorsanız hemen kitabete (sözleşmeğe) bağlayın. Ve Allah'ın malından onlara verin. (Size olan borçlarından düşürün).*»[74]

Bu Âyette Cenabı Allah Müslümanları, şarta bağlı olarak hürriyet isteyen köleleri şarta bağlamaya açıkça teşvik ediyor.

ç) *Ümm-i Veled :* Efendisinden çocuğu olan cariyeye denir. Bu köle satılamaz ve hibe edilemez. Sahibi hayatta iken onu serbest bırakırsa hür olur. Şayet hayatta iken onu serbest bırakmazsa, öldüğü zaman otomatikman serbest olur, ayrıca bir söz ve şarta lüzum yoktur.

Kölelerin çeşitleri hakkında kısa bir açıklamadan sonra şimdi de «rikab» kelimesinin ifade ettiği mâna etrafındaki görüşleri açıklamaya çalışalım. Bu husustaki görüşleri üç grupta mütalâa edeceğiz :

---

(74) Nur sûresi, 24/33.

Köleler Sınıfının Tâyininde İleri Sürülen Görüşler :

Bu hususta üç türlü görüş ortaya çıkmaktadır.

aa) Mükâteb Köleler :

Âyetteki rikab kelimesinden kasdedilen mânanın mükâteb köleler olduğu görüşünü şu ilim adamları savunmuştur :

1) *Hz. Ali b. Ebi Tâlib :*

2) *Saîd b. Cübeyr,*

3) *Leys,*

4) *Sevri,*

5) *Atre,*

6) *İmam Âzam ve ashabı,*

7) *Şâfiîler ve diğer ilim adamları,* «firrikâb» kelimesinden mükâteb kölelerin kasdedildiği görüşündedirler.[75] Bunlardan başka şu ilim adamları da bu görüşü kabul etmişlerdir.

8) *İmam Mâlik :* İmam Mâlik'den bu konuda dört türlü rivayet nakledilmiştir. Bunlardan biri de rikabın mükâteb köleler olduğudur.[76]

9) *Ebû Hüreyre*'den rivayet edilen bir Hadîs-i Şerîf'de Hz. Peygamber şöyle buyurdu : «üç sınıf insan vardır ki, bunlara yardım etmek Allah'ın üzerinde bir haktır :

— Allah yolunda savaşan,

— İffetli olmak için evlenen kimse,

— Borcunu ödemek isteyen mükâteb köle.»[77]

10) *İbn-i Abbas :* «Tefsirinde» bu kelimeye «onlar mükâteb kölelerdir» diye mâna vermiştir.[78]

11) *Hanbelî Mezhebine Göre :* Bu sınıf çalışabilecek güce sahip oldukları halde, mükellef bulundukları borcu ödeyecek kadar imkân bulamayan mükâtep kölelerdir.[79]

12) *Hasan-i Basrî,*

13) *Mukâtil b. Hayyan,*

14) *Ömer b. Abd'il-Azîz,*

15) *Saîd b. Cübeyr,*

---

(75) bkz. Abduh, Menar, c. X, s. 578; Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. IX, s. 65; İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. II, s. 955; Serahsî, Mebsût, c. II, s. 202; Mâverdî, Ahkâm'us-Sultâniye, s. 118; Mâlik, el-Müdevvene, c. I, s. 59 ve Fetâva-i Hindiye, c. I, s. 188.

(76) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. I, s. 59.

(77) bkz. 75 no:lu dipnottaki kaynaklar.

(78) bkz. İbn-i Abbas Tefsiri, Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. yz. nus. No: 158, İst.

16) *Nahaî,*

17) *Zührî,*

18) *İbn-i Zeyd* de bunların mükâteb köleler olduğunu, kölelikten kurtulmak için onlara da zekâttan yardım yapılabileceği görüşünü savunmuşlardır.[80]

bb) Mutlak Köleler:

Bâzı ilim adamları da köleler sınıfının yalnız mükâtep kölelerden ibaret olmayıp, mutlak köleler olduğu görüşünü kabul etmişlerdir. Bunlar şu ilim adamlarıdır:

1) *İbn-i Abbas:* Mücahid'den rivayet edildiğine göre, İbn-i Abbas «malının zekâtından köle azad et» demiştir. Bu rivayet bize Ebû Bekir b. Ayyaş yolu ile gelmiştir.

Yine Ebû Muaviye yolu ile Mücâhid'den gelen bir rivayete göre, İbn-i Abbas bir kimsenin malının zekâtından hac yolunda harcamalarda bulunmasında ve ondan köle âzad etmesinde bir mahzur görmezdi.[81]

2) *İmam Mâlik* (v. 179/795): Bu konuda İmam Mâlik'den dört görüş rivayet ediliyor. Bunlardan biri de şöyledir: «Bir kimse malının zekâtından köle satın alıp serbest bırakırsa, bu onun zekâtına sayılır. Kölenin velâyet hakkı (ölünce miras hakkı) ise efendiye ait olmayıp bütün Müslümanlara aittir. (Buna göre, mirası da devlete düşer.) Yine bir devlet adamı zekât parası ile köle satın alıp serbest bırakabilir.»[82]

3) *Hasan-i Basrî*'ye göre, bir kimse malının zekâtından müstakil olarak bir köle satın alıp serbest bırakmasında bir mahzur yoktur.[83]

4) *İbn-i Arabî* (v. 543/1148): «Ahkâm'ul-Kur'an»'ında görüşünü şöyle özetliyor: «Doğrusu bundan kasdedilen mâna, köle satın alıp onu hürriyete kavuşturmaktır. Kur'an-ı Kerîm'in zâhirî hükmü de bunu gerektiriyor. Çünkü Cenabı Allah, Kur'an-ı Kerîm'de «köle» sözünü azad etme bahsinde zikrediyor. Eğer Cenabı Allah mükâteb köleleri kasdetseydi, o takdirde «mükâteb köleler» ifadesini beyan buyururdu. Yüce Allah'ın köle sözünü Âyette mutlak olarak zikretmesi, burada rikab kelimesinden köle azad etmeyi kasdettiğine delâlet eder.»[84]

5) *İmam Şevkâni* (v. 1250/1834)'nin «Neyl'ul-Evtâr»'da kaydettiğine göre, İbn-i Abbas, Hasan-i Basrî, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Ebû

---

(80) bkz. Şevkânî, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 59.

(81) bkz. Kasım b. Sellâm, Kitab'ul-Emval, s. 749.

(82) Mâlik, el-Müdevvene, c. I, s. 59; bkz. Mâverdî, Ahkâm'us-Sultaniye, s. 118; Şevkânî, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 373 ve Abduh, Menâr, c. X, s. 578.

(83) bkz. Kasım b. Sellâm, Kitâb'ul-Emval, s. 797; Abduh, Menar, c. X, s. 578.

(84) İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. II, s. 955.

Sevr ve Ebû Ubeyd, Buharî ve İbn-i Münzir'in zekâttan köle alınıp serbest bırakılabileceği hususunda ileri sürdükleri delil şudur : Eğer zekâttan yardım yapmak, yalnız mükâteb kölelere mahsus bulunsaydı o zaman mükâteb köleler borçlular sınıfına girer, ayrı bir sınıf olarak mütalâa edilemezdi. Çünkü mükâteb köle, borçludur. Yeniden bir köle satın alıp azad etmek, mükâteb köleye yardım etmekten daha faziletlidir. Zira bazen mükâteb köleye yardım yapılır, fakat bu yardım onun borcuna kifayet etmediği için serbestliğe kavuşamaz.

Hem köle her zaman satın alınabilir, fakat mükâteb köle böyle değildir; her zaman bulunmayabilir.[85]

6) Türk müfessirlerinden değerli âlim *Ahmed Hamdi Akseki* de bu sınıf için : «kölelikten kurtulacak kimselerdir» diyor.[86]

7) *Berrâ b. Âzib* şöyle diyor : «Bir adam Resûlullah (s.a.v.)'e gelerek : Ya Resûlellah! Bana Cennete yaklaştıracak ve Cehennem'den uzaklaştıracak bir iş göster, dedi.

Hz. Peygamber de ona :

— Neseme azad et, rakabe fek et buyurdu. (Arap dilinde bu kelimelerin ikisi de aynı mânada kullanılıyordu).

Adam :

— Yâ Resûlellah! Bunların ikisi de aynı şey değil midir? Diye sorunca Hz. Peygamber :

— Hayır! Neseme azad etmek, köleyi tek başına serbest bırakmandır. Rakabe fekketmek ise, köleye bu iş için yardımda bulunmandır, buyurdu.»[87]

Abdur-Rahman el-Bennâ «Feth'ur-Rabbanî»'de bu Hadîs-i Şerîf'i zikrettikten sonra «mezkûr Berrâ hadîsi rakabe fekketmenin, köleyi müstakillen azad etmekten başka bir şey olduğuna delâlet eder; müstakillen azad etmek ile mükâteb köleye yardım etmek, ayrı ayrı şeyler olup, her ikisi de Cennet'e yaklaştıran işlerdendir» diyor.[88]

cc) Rikab, Mükâteb ve Mükâteb olmayana da şâmildir :

1) *Zührî*'ye göre bu kelimeden her iki mâna da kasdedilmektedir.

---

(85) bkz. Abduh, Menar, c. X, s. 218; Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 65; Şevkânî, Feth'ul-Kadir, c. II, s. 373 ve Mansur b. İdris, Keşf'ul-Kınâ an metn'il-iknâ, c. I, s. 492.

(86) bkz. A. Hamdi Akseki, İslâm Dini, s. 218.

(87) Abduh, Menâr, c. X, s. 578.

(88) Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 65.

Yâni bu sınıf mükâteb köleye de, mutlak köleye de şamildir. Çünkü Âyet-i Kerîme'de bu kelime mutlak olarak kullanılmıştır.[89]

2) *Şevkânî*'ye göre: Şevkânî «Feth'ul-Kadir» adlı tefsirinde mezkûr ihtilâfları kaydettikten sonra: «evlâ olan Âyet-i Kerîme'deki bu kelimeyi her iki mânaya da hamletmektir. Çünkü «rikab» kelimesi köle satın alıp serbest bırakmaya da, mükâteb köleye yardıma da şamildir.» diyor.[90]

3) *Muhammed Abduh:* Menar tefsirinde Abduh, zekâtın mükâteb kölelere yardım için veya kölelerin serbest bırakılması için verilebileceği görüşlerini kaydettikten sonra: «Bizce muhtar olan görüş, Zührî'nin dediği gibi bu sınıfın her iki mânaya da şamil olmasıdır.» diyerek rikab kelimesinin mükâtebe de, mükâteb dışındaki kölelere de şamil olduğu görüşünü kabul etmiştir.

Abduh yine tefsirinde aynı bahiste «Munteka'l-ahbâr»'dan naklen: «Rakabe, mükâteb ve mükâteb olmayan kölelere şamil olur» ibaresini kaydetmektedir.[91]

Bizim kanaatimiz, Âyet-i Kerîme'de «rikab» kelimesinden her iki mânayı da kasdetmeğe mâni bir karine bulunmadığına göre, Zührî'nin kabul ettiği görüşün diğerlerine nazaran gerçeklere ve ihtiyaçlara daha uygun olduğu yolundadır.

VI) BORÇLULAR

Zekâtın verileceği yerlerin altıncısı borçlular sınıfıdır.

Hanefî mezhebine göre, bu sınıf borcu olup da onu ödedikten sonra nisap miktarı parası artmayan veya alacağı olup da tahsili imkânsız halde olan kimselerdir.[92]

İbn-i Abbas tefsirinde «gârimîn» kelimesini «Allah'a itaat yolunda borçlanan kimselerdir» şeklinde tefsir ediyor.[93]

İbn-i Ebi Şeybe (v. 235/1849), İbn-i Münzir (v. 319/931), İbn-i Ebî Hâtem (v. 255/869) ve Eb'uş-Şeyh'in Ebû Câfer'den «gârimîn» kelimesi-

---

(89) bkz. Aynı eser.
(90) bkz. Şevkânî, Feth'ul-Kadir, c. II, s. 373.
(91) bkz. Abduh, Menar, c. X, s. 578.
(92) bkz. Aynî, Kenz şerhi, c. I, s. 94 ve Fetâva-i Hindiye, c. I, s. 188.
(93) bkz. İbn-i Abbas Tefsiri, yz. nus. Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 77, vr. 55; ve Muîn b. Safiy, Camiul-Beyan, yz. nus. Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 103, İst.

nin tefsirinde: «Bunlar kan dâvası dolayısıyla veya insanların başına gelen kıtlık âfeti sebebiyle âmme menfaati için borç altında kalan kimselerdir.» dediğini rivayet etmişlerdir.[94]

Mâverdî (v. 450/1058), «Ahkâm'us-Sultâniye» adlı kitabında borçluları iki kısımda mütalâa etmektedir:

1) Kendi ihtiyaçları dolayısıyle borçlanan kimseler: Bunlara ancak fakirlik durumunda iken zekât verilebilir. Nisaba mâlik olurlarsa verilmez.

2) Âmme menfaati için borçlananlar: Bu kimseler zengin de, fakir de olsalar onlara borçları miktarınca zekât verilir. Daha fazlası verilmez.[95]

Muîn b. Safiy (v. 905/1499) «Câmiul-Beyan» adlı tefsirinde şöyle diyor: «Bunlar Allah'a isyan dışında borçlanan kimselerdir. Eğer borçlandıkları malı kendi ihtiyaçlarına sarfeder de, borcu ödeyecek kadar mal kalmazsa onlara zekât verilir. Eğer borçlandıkları malı hayır yolunda veya iki kişinin arasını bulmak için sarf ederse, bu takdirde zengin de olsa ona zekât verilebilir.»[96]

Hanbelî mezhebine göre bu sınıf, Müslüman borçlular olup, iki kısma ayrılır:

1) İster Müslüman olsun, ister zimmî olsun, iki kişinin arasını bulmak için borçlanan Müslüman kimselerdir.

2) Can ve mal kaybı dolayısiyle diyet cezası ödemek veya iki topluluk arasındaki gerginliği gidermek için kefalet borcu yüklenen Müslüman kimselerdir ki, onları sulhetmek kefillere tevekkuf eder. Kefiller önce sulh işini tekeffül ederler. Sonra bu borcun tahsili için kabileleri arasına çıkarlardı. İslâm dini bu gibi kimseler için yardım istemeyi mübah kılmış olup, onlara zekâttan hisse ayırmıştır.

Yüce Allahımız bu konuda şöyle buyuruyor: «Allah'dan korkun. Ve aranızdaki anlaşmazlıkları düzeltin.»[97]

İşte kabile veya fertler arasında çıkan anlaşmazlıkları sulh yolu ile gidermek için kefalet borcu yüklenen kimselere, zengin de olsalar zekât verilebilir. Nitekim Kabîsa hadîsinde de bu husus beyan edilmiştir. Bu sınıfa zekât verilmesi, İslâm'ın sosyal cephesini daha bariz bir şekilde aksettiriyor.[98]

Borçlular sınıfına zekât verileceği hususunda şu rivayetler nakledilmektedir:

---

(94) Şevkânî, Neyl'ul-Evtar, c. II, s. 374.

(95) bkz. Mâverdî, Ahkâm'us-Sultaniye, s. 118.

(96) Muîn b. Safiy, Câmiul-Beyan, yz. nus. Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 103, İst.

(97) Enfal sûresi, 8/1.

(98) Munsur b. İdris, Keşf'ul-Kına, an metn'il-iknâ, c. I, s. 492.

1) Ebû Said el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu:

«Zekât beş sınıftan başka hiç bir zengine helâl olmaz:

— Zekât üzerinde çalışan,

— Allah yolunda savaşan,

— Zekât malını parası ile satın alan zengin,

— Fakire zekât verilip, onu hediye ettiği zengin; veya

— Borçlu kimseler.»[99]

2) Kabîsa b. Muharik'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Bir kavim için kefalet borcu yüklenmiştim; Hz. Peygamber'e gelerek ondan yardım talebinde bulundum. Hz. Peygamber de:

— Dur ya Kabîsa! Zekât malları gelsin. Ya borcunun hepsini öderiz, ya da sana kısmen yardım ederiz, buyurduktan sonra ilâve etti:

— Şüphesiz üç kimseden başkasına istemek helâl değildir:

1) Bir kavmin kefalet borcunu yüklenen kimse: Böylesi borcunu ödeyebilmek için isteyebilir. Kefalet borcu bittikten sonra isteyemez.

2) Malı telef olan kimse: Bu kimse normal yaşama seviyesine gelinceye kadar yardım isteyebilir. Bundan sonra isteyemez.

3) Kendisine fakirlik ve ihtiyaç arız olan ve kavminden en az üç kişinin hakkında şahitlik yaptığı kimse. Bu üç taifeden başkası için istemek haramdır.»[100]

3) Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre, Resûlüllah (s.a.v.) devrinde bir kimsenin meyvelerine kuşlar hücum ederek zarar verdiler. O sene bu kimsenin borcu çoğaldı. Resûlullah (s.a.v.) bunun üzerine: *«Bu adama zekât verin.» buyurdu. Ve herkes de ona zekât verdi. Fakat verilen zekâtlar borcuna kifayet etmedi. O zaman Hz. Peygamber alacaklılarına: bulduğunuzu alın, zira sizin için bundan başka çare yoktur, buyurdu.»*[101]

Abd'ur-Rahman el-Bennâ, son iki Hadîs-i Şerîf hakkında şöyle diyor: Bu husustaki Hadîs-i Şerîfler, borçlulara zekât vermenin meşru' olduğuna delâlet ediyor. Borçlular ise şu kısımlara ayrılır:

1) *Kefalet borcu yüklenenler,*

2) *Borç ödeyip, ödedikleri borç, mallarını götürenler,*

3) *Borcunu ödemek için borçlananlar,*

4) *Allah'a isyan yolunda borçlanıp sonradan tevbe edenler.*

---

(99) İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 590.

(100) Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 67 vd.; bkz. Nesaî, Sünen, c. V, s. 67; İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 381.

(101) Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. IX, s. 67; bkz. Tirmizî, Sünen, c. III, s. 17.

İşte bu kimselere zekât verilebilir. Ve borçlarını ödemek için başkalarından yardım istemek bunlara helâl olur.

Bâzı ilim adamları, borçluya zekât verilebilmesi için Allah'a isyan dışında bir iş için borçlanmış olmayı şart koşmuşlardır. Şevkânî'nin kaydettiğine göre, *Hasan-i Basrî, Bâkır, Hâdî, Eb'ul-Abbas* ve ***Ebû Tâlib*** de bu görüştedirler.

Abadile ve Müeyyid Billah'dan rivayet edildiğine göre de mâsiyet yolunda olsa da borçlulara zekâttan yardım yapılabilir.

Bâzıları da kefalet borcunun mutlaka bir fitneyi teskin etmek için yüklenilmiş olması lâzımgeldiğini şart koşmuşlardır.

Cahiliyet devrinde Araplar arasında bir fitne ve anlaşmazlık çıkınca, onu yatıştırmak hususunda diyet ve benzeri tazminatlar için borçlanmak gerekirdi. Bu sebeble kavmin içinden biri bu fitneyi yatıştırmak için ihtilâf konusu diyet ve benzeri tazminatın ödenmesi için kefil olurdu. Şüphesiz bu hareket güzel ahlâk örneklerindendi. Araplar kendilerinden birinin böyle bir kefalet borcu altına girdiğini öğrendikleri zaman ona yardıma koşarlardı.»[102]

Borçlular sınıfı hakkında ileri sürülen muhtelif görüşleri kaydettikten sonra bu sınıfı şöyle târif edebiliriz :

Borçlular Sınıfının Târifi :

«*Gerek şahsına ait zarurî ihtiyaçları ve gerekse Müslümanlar veya zimmîler arasında umumî menfaat sağlamak, fitneleri yatıştırmak, fertler ve topluluklar arasında sulh ve sükûnu temin etmek gibi gayelere ma'tuf kefalet ve tazminat borcu yüklenen ve borcunu ödedikten sonra da nisab miktarı parası artmayan fakir veya zengin Müslümanlardır.*»

Târifte «fakir Müslümanlardır» sözünden şahsî ihtiyaçları için borçlananları, «zengin Müslümanlar» sözünden de âmme menfaati için kefalet borcu yüklenen zengin kimselere zekât verileceğini kasdettik.

Borçlular sınıfına zekât verilmesi ve özellikle âmme menfaatı için borçlananlara bir hisse ayrılması, sosyal açıdan büyük önem taşır.

Her devirde olduğu gibi, hususiyle devrimizde toplumda sulh ve sükûna, fitnelerin yatışmasına, hasımlık ve çeşitli anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasına cidden lüzum vardır. Zira her türlü ayrılık ve anlaşmazlıklarla daima karşı karşıya bulunuyoruz. Bu sebeple devrin anlayış ve icaplarına göre, İslâmî esaslara dayalı bir müessese olarak borçlular sınıfının geniş bir mânada ihya edilmesi gerekiyor. Hatta bu, Milletlerarası anlaşmazlıkların halli için de bir vasıta olarak kullanılabilir.

---

(102) Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. IX, s. 67.

Ölü Borçlarına Zekât Verilebilir mi?:

Borçlular sınıfından bahsederken şu noktaya da değinmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz: acaba ölüler de bu borçlular sınıfına girerek onların borçları zekâttan ödenebilir mi? Yâni borçlu olarak ölen bir Müslümanın borcu zekâttan ödenebilir mi?

Bu konuda ilim adamları arasında ihtilâf vardır.

İmam Âzam Ebû Hanîfe'ye göre, borçlu olarak ölen bir kimse, Âyetteki borçlular sınıfına dahil değildir. Ölü borcuna zekât verilmemesinin sebebi, ölüye bir şey vermenin imkânsız oluşudur. Alacaklıya verilse de bu, borçlunun kendisine verilmiş olmaz; alacaklısına verilmiş olur. Buna binaen ölü borcuna sarfedilmek üzere zekât verilemez. Toplum onun borcunu ödemekle mükelleftir.

Ölünün kul hakkına müteallik borçlarının zekâttan ödenmesi caiz olmadığı gibi, yemin keffareti, oruç keffareti vb. Allah hakkına müteallik olan borçları da zekâttan ödenemez.[103]

Ahmed b. Hanbel de ölü borçlarının zekâttan ödenmesi hususunda aynı gerekçelere dayalı olarak İmam Âzam'ın görüşünü kabul etmiştir.[104]

İmam Mâlik ölü borcuna zekât verilmesini caiz görmüyorsa da[105], Mâlikî mezhebinin diğer âlimleri ile ilim adamlarından bir kısmına göre, ölü de hüküm bakımından borçlulardan olduğu için, bıraktığı borç zekâttan ödenebilir. Ölü borcuna zekât verilemeyeceği hakkında bir nas mevcut olmadığı gibi, Peygamber Efendimiz'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

«Ben bizzat her müminin velisiyim. Kim mal bırakırsa bu mal onun çoluk-çocuğuna aittir. Kim borç ve ziyan bırakırsa, o da bana aittir.»[106]

VII) ALLAH YOLUNDA

Zekâtın verileceği yerlerin yedincisi Allah yolunda sınıfıdır. Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız diğer sınıflarda olduğu gibi bu sınıfın tâyini hususunda fakihler ve müçtehidlerce değişik görüşler ileri sürülmüştür. Biz bu görüşlerin en eskileri ile en yenilerini karşılaştırarak ayrı ayrı gruplar

---

(103) bkz. Kurtubî, el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Süleymaniye ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 102; ve İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 667.

(104) Aynı eser, aynı sayfa.

(105) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 60.

(106) bkz. Kurtubî, el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Sül. ktp. Şeh. A. Paşa ks. No: 102.

halinde sunacak, hareket noktalarını ve dayandıkları esasları belirttikten sonra, bunlar arasında tercihe şâyan olanları tercih edeceğiz. Şimdi bu görüşleri sırasıyle inceleyeceğiz.

A) ALLAH YOLUNDA SINIFININ GAZİLER OLDUĞU GÖRÜŞÜ :

Bu görüş de kendi arasında üçe ayrılır :

a) Gazilerin yalnız fakirleri,

b) Gazilerin hem fakirleri, hem de zenginleri,

c) Divandan maaş alamayan gaziler.

a) Gazîlerin Fakirleri :

Allah yolunda sınıfından kasdedilenlerin, yalnız gazilerin fakirleri olduğu görüşünü şu ilim adamları savunmuşlardır :

1) *İmam Âzam* (v. 150/762) : Ebû Hanîfe'ye göre bu sınıf, gazilerin yalnız fakir olanlarıdır. Zekât, bunların fakirlerine verilip, zengin olanlarına verilmez. Ebû Hanîfe'nin dayandığı delil, Hz. Peygamber'in, Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali gönderirken zekât hakkında kendisine verdiği direktifte : «Onu Müslümanların zenginlerinden al, fakirlerine ver.» meâlindeki Hadîsidir.[107]

2) *İmam Ebû Yusuf* (v. 128/798) : Hanefî fakihlerinden Ebû Yusuf'a göre de bunlar, gazilerin yalnız fakirleridir.[108]

Ebû Bekr er-Râzî (v. 543/1148) : «Ahkâm'ul-Kur'an»'ında Ebû Yusuf'dan nakledilen bir rivayeti şöyle kaydediyor : «Malının üçte birinin Allah yoluna verilmesini vasiyet eden kimse hakkında Ebû Yusuf : o mal, gazilerin fakirlerine aittir, demiştir.»[109]

İbn-i Münzir (v. 319/931) : «el-Eşref» adlı kitabında İbn-i Münzir, «*fîsebilillâh*» hakkında Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerinin, zengin olmayan gaziler olduğunu kaydetmektedir. Ebû Sevr de Ebû Hanîfe'den aynı görüşü nakletmiştir.

«Tavdîh» adlı kitabın yazarı, Ebû Hanîfe'nin bu konudaki görüşünü

---

(107) Mergînanî, Şerh'ul-Anaye alel-Hidâye, (Feth'ul-Kadir kenarı) c. II, s. 203; Kâsanî, İbn-i Âbidîn, Cüz, II, s. 81; Abd'ur-Rahman b. Ahmed, Medârik, c. III, s. 146 ve Aynî Şerh'ul-Kenz, c. I, s. 94; Zemahşerî, Keşşaf, c. I, s. 100.

(108) bkz. Merğinânî, Hidâye Şerhi, c. I, s. 112; Fatâva-i Hindiye, c. I, s. 118 ve İbn-i Humam, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 205.

(109) bkz. Ebû Bekir er-Râzî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 127.

tenkit ederken şöyle diyor: «Ebû Hanîfe'nin gazilere, yalnız fakir oldukları takdirde zekât verilebileceği yolundaki görüşü, Kitab ve Sünnet'in zahirine aykırıdır.»[110]

b) **Gazilerin hem fakirleri, hem de zenginleri olduğu görüşü:**

Bu görüşü kabul eden ilim adamları şunlardır:

1) *İmam Şâfiî* (v. 204/819): Hidâye şerhi «el-Anaye»'de «Kitab'ul-Ümm»'den naklen İmam Şâfiî'nin görüşü şu şekilde belirtiliyor: «Şâfiî'ye göre zekât, gazilerin zenginlerine de verilebilir. Zira Hz. Peygamber, zenginlerden beş taifeye zekât verilebileceğini beyan buyurmuştur. Bu beş taifeden biri de Allah yolunda savaşanlardır. Aslında kendi gücü ile çalışıp geçimini sağlayabilen kimse, müstağnîdir; başkasından yardım dilemek ona helâl değildir. Fakat gaziler bu hükümden müstesnadır. Gazinin Allah yolunda savaşmakla uğraşması, onu çalışıp kazanmak imkânından mahrum ettiği için istemek bile ona mubahtır.»[111]

2) *Kurtubî* (v. 671/1273): Kurtubî'ye göre de «Fî Sebilillâh»'dan kasedilen, gazilerle nöbet yerlerinde nöbet bekleyenlerdir. Fakir de, zengin de olsalar, savaş sırasında yapacakları masrafları karşılamaları ve bu uğurda sebat etmeleri için bunlara zekât verilebilir. Bu görüş, ilim adamlarının çoğunluğunun görüşüdür. Mâlikî mezhebinin görüşü de bu kanaat merkezindedir.

3) *İbn'ul-Kâsım* (v. 992/1584): Kurtubî Tefsirinde şu rivayet kaydediliyor: «Ebû Zeyd ve diğer ilim adamları, İbn-i Kâsım'ın şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Gazi, memleketinde zengin ve beraberinde yetecek kadar malı olsa da ona zekât verilebilir.»

Kurtubî bu görüş hakkında: «Doğru olan da budur. Çünkü bu mâna hadîsin zahirine daha uygundur.» diyor.

4) *İmam Mâlik* (v. 179/795): İbn-i Veheb, İmam Mâlik'ten şu rivayeti naklediyor: ister zengin olsun, ister fakir olsun, gazilerle nöbet bekleyen askerlere zekât verilebilir.[112]

c) **Devlet bütçesinden maaş alamayan gazîler olduğu görüşü:**

Allah yolunda sınıfından kasdedilenler — ister zengin olsunlar, ister

---

(110) Aynî, Buharî Şerhi, c. IV, s. 312.

(111) Merğînanî, Hidâye şerhi (Feth'ul-Kadîr kenarında), c. III, s. 205 ve Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 62.

(112) bkz. Kurtubî, el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Sül. ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 1110.

fakir olsunlar — kendilerine devlet bütçesinden hisse ayrılmayanlar, daha başka bir deyişle gazilik maaşı almayanlardır.

Bu görüş Nevevî (v. 671/1272), İmam Gazalî (v. 505/1111) ve Muîn b. Safiy (v. 905/1499) tarafından savunulmuştur. Büyük müfessir İbn-i Kesîr (v. 774/1377) de bu konuda: «Divan'dan kendilerine maaş tahsis edilmeyen gaziler, Allah yolunda sınıfına dahildirler.» demektedir.[113]

B) ALLAH YOLUNDA SINIFININ HACILAR VE KAC YOLU OLDUĞU GÖRÜŞÜ:

Allah yolunda sınıfının, gaziler olduğu görüşünü savunan ilim adamları yanında diğer bir kısım ilim adamları da bu sınıfın hacılar ve hac yolunda bulunanlar olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu görüşü kabul eden âlimler şunlardır:

1) *İbn-i Abbas:* Buharî'de kaydedildiğine göre, İbn-i Abbas bu konuda şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.v.) bizi hacce gitmek için, bir zekât devesi üzerine bindirdi.[114]

2) *Ahmed b. Hanbel* (v. 241/855) ve *İmam İshak* (v. 238/853): Bu iki imamdan tercih olunan rivayete göre, «Hac da Allah yolunda sınıfına dahildir.» demişlerdir.

3) *İbn-i Ömer:* İbn-i Ömer'in, malını Allah yoluna vasiyet eden bir kimseye: «Hac da Allah yolundadır; malını oraya ver.» dediği rivayet edilmiştir.[116] Şevkânî, «Feth'ul-Kadîr» adlı tefsirinde İbn-i Ömer'in görüşünü: «Onlar, hacılarla ömre yapanlardır.» şeklinde zikrediyor.[117]

4) *Hasan-i Basri* (v. 110/728): İbn-i Kesîr, Tefsirinde şöyle diyor: «İmam Ahmed, İmam Hasan ve İshak'a göre, hac da Allah yolundadır.»[118]

5) *İmam Muhammed* (v. 189/805): Yukarıda zikrettiğimiz İbn-i Abbas'dan nakledilen rivayete dayanarak İmam Muhammed de: «Allah

---

(113) bkz. Muîn b. Safiy, Câmiul-Beyan, yz. nus. Sül. ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 103-228; Nevevî, Fetâve'l-İmam Nevevî, yz. nps. Sül. ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 656; Gazalî, İhyâul-Ulûm, c. I, s. 200 ve İbn-i Kesîr Tefsiri, c. II, s. 366.

(114) bkz. Kurtubî, el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Sül. Şeh. Ali Paşa ks. No: 102.

(115) bkz. Kurtubî, el-Câmî li Ahkâm'ul-Kur'an, yz. nus. Sül. ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 102; Şevkânî, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 373 ve İbn-i Kesîr Tefsiri, c. II, s. 366.

(116) bkz. Ebû Bekir er-Râzî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 127

(117) bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. II, s. 373.

(118) Eb'ul-Fidâ, İbn-i Kesîr, c. II, s. 366.

yolunda sınıfının hac yolunda fakir düşen hacılar olduğu görüşünü savunmaktadır.[119]

Allah yolunda sınıfının, hacılar olduğu görüşünü kabul edenlerin dayandıkları delil, Umm-i Muakkıl hadîsi ile İbn-i Abbas ve Ebû Lâs'dan rivayet edilen Hadîs-i Şerîflerdir. İbn-i Abbas hadîsini yukarıda zikrettik.

Ebû Lâs ise şöyle diyor: «*Peygamber (s.a.v.) bizi, hacce gitmek üzere bir zekât devesine bindirdi.*»[120]

Ümm-i Muakkıl Hadîs'i de şöyledir: Ümm-i Muakkıl'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: *Resûlullah (s.a.v.) Vedâ Haccını yaptığı zaman bizim bir devemiz vardı. Muakkıl'in babası (kendi kocası) ise, bu devenin Allah yoluna verilmesini vasiyet etmişti. (Yolculuk) esnasında bize bir hastalık isabet etti. Ve Ebû Muakkıl bu hastalıktan öldü. Hz. Peygamber ise, hacce gitti. Haccını tamamlayınca bana:*

— Ey Muakkıl'in anası! Seni hacce gelmekten men'eden şey nedir? Buyurdu. Ben de:

— Hacce gelmek için hazırlanmıştık; fakat Ebû Muakkıl (kocası) yolda vefat etti. Hacce gelmek için de yalnız bir devemiz vardı. Ebû Muakkıl (daha önce) onu Allah yoluna vasiyet etmiş olduğundan gelemedik, dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

— Keşki onun üzerinde hacce gitseydin; zira hac da Allah yolundadır, buyurdu.»[121]

Gerek Ebû Lâs hadîsi ve gerekse İbn-i Abbas hadîsi, zekât malı ile hac yapmanın caiz olduğuna, dolayısıyla zekât malının hacılarla hac yolunda sarfedilebileceğine açıkça delâlet etmektedirler.

Zekâtın, gazilerin fakirlerine değil, hacılara verileceğini savunanlarla, gazilere verileceğini savunanlar arasında her ne kadar zahirde bir çatışma görünüyorsa da aslında her iki görüşün te'lifi mümkündür. Ancak burada bir noktayı da açıklamak yerinde olur:

Zekâtın Allah yolunda sınıfı olarak yalnız hacılara, hac yoluna veya gazilere inhisar ettirilmesi, Kur'an-ı Kerîm'in vazettiği umumî hüküm prensibini daraltmak olur ki, bu Kur'an-ı Kerîm'in sonsuzluk ve enginliğine aykırı düşer.

Ümm-i Muakkıl hadîsinde ise, ifadenin siyakından da anlaşılacağı üzere, özel bir durum bahis konusudur. Hz. Peygamber: «Deveye binip gel-

---

(119) bkz. Merğinanî, Hidâye şerhi. c. I, s. 112; Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 205; Fetâva-i Hindiye, c. I, s. 188 ve Cessas, Ahkâm'ul-Kur'an, c. III, s. 127.

(120) Aynî, Buharî Şerhi, c. V, s. 393.

(121) Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 69 vd. ve Mansur b. İdris, Keşf'ul-Kınâ an Metn'il-İknâ, c. I, s. 493.

seydiniz; hac da Allah yolundandır.» buyurmakla Allah yolu mefhumunu yalnız hacca tahsis etmemiş, bilâkis haccın da bu geniş mânaya, yâni Allahy oluna dahil olduğunu açıklamıştır. Hadîs-i Şerîf'teki «Vel-haccu min sebîlillâh» cümlesinde «min» harfı tebîz için olup cüz mânasını ifade eder; hasrı gerektirmez. Bunun için Allah yolunda sınıfı ne gazilere, ne hacılara ve ne de hac yoluna hasredilemez. Bu sınıf geniş mâna taşıyıp hacılarla gazilere de, bunlar dışındaki mefhumlara da şâmildir.

C) ALLAH YOLUNDA SINIFININ MÜCAHİTLER OLDUĞU GÖRÜŞÜ :

Âyet-i Kerîme'deki «Fî Sebilillâh» ifadesine yukarıdaki mânalardan biraz daha geniş mâna veren ilim adamları da mevcuttur. Bu ilim adamları şunlardır :

1) *Ebû Câfer* (v. 402/1011) : Allah yolunda cümlesinin tefsirinde Ebû Câfer'den, bu sınıfın Allah yolunda cihad edenler olduğu görüşü rivayet edilmiştir.[122]

2) *İbn-i Abbas :* İbn-i Abbas da Tefsirinde bu sınıf için : «Allah yolundaki mücahitlerdir.» mânasını vermiştir.[123]

3) *Derdır* (v. 1201/1786) : «Urfet'ud-Rüssükî» adlı kitabında zekâtın verileceği yerleri sıralarken Allah yolunda sınıfı için : «Mücahide, yâni cihad kendine farz olup da bizzat Allah yolunda mücahede eden kimseye zekât verilir.» diyor.[124]

D) GENİŞ MÂNADA FÎ SEBİLİLLÂH :

Buraya kadar Allah yolunda sınıfına ilim adamları tarafından verilen sınırlı mânaları kaydettik. Şimdi ise, esas bu sınıfın ifade ettiği geniş mânayı Hadîs-i Şerîf'in ışığı altında belirtecek ve ilim adamlarının bu konudaki düşüncelerini ilâve edeceğiz.

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu : «Zekât, zenginlerden ancak üç taifeye verilebilir :

1) Allah yolunda bulunanlar,

2) Yolda kalmış yolcular,

3) Zengin bir kimse ki, fakir olan komşusuna zekât verilir de bu maldan kendisine hediye edilir veya dâvet edilir.»[125]

---

(122) bkz. Şevkânî, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 374.
(123) bkz. İbn-i Abbas Tefsiir, c. III, s. 146.
(124) bkz. Derdîr, Urfet'üd-Dûssûkî, c. I, s. 406.
(125) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 380.

İlim adamlarından bâzıları Âyet-i Kerîme ve Hadîs-i Şerîf'teki Allah yolunda ifadesine üç grupta topladığımız şu mânaları da vermişlerdir:

a) **Harp Malzemeleri:**

1) *Alâud-Din Ali* (v. 741/1340): «Hazin» tefsirinde Allah yolunda ifadesi için şöyle diyor: «Yâni zekât, Allah yolunda sarfedilecek nafakalar için verilir. Cenabı Allah bununla Allah yolunda savaşan gazileri kasdetmiştir. Gazilerin zekât malında hisseleri vardır. Gaziler savaşa çıkmak istedikleri vakit onlara savaş için lâzım olan şahsî nafakaları, elbise, harp için gerekli silâh, binek ve benzeri malzemeyi temin için kendilerine zekât verilir. Ebû Saîd el-Hudrî ve Atâ b. Ebî Rebah'dan rivayet edilen Hadîs-i Şerîf'lere binaen bunlara, zengin de olsalar zekât verilir.»[126]

2) *Muhammed b. Abd'il-Hakem:* Muhammed b. Abd'il-Hakem'e göre, zekât malından binek, silâh, harp âletleri ve düşman sınırında düşmanı gözetlemek için gerekli olan hizmetlere verilebilir. Çünkü bunların hepsi harp yararınadır. Hz. Peygamber de, kabileler arasında vuku'bulan bir fitne zamanında intikam hislerini söndürmek için, Sehl b. Haseme'ye 100 deve vermiştir.[127]

3) *Kadı Beydavî* (v. 680/1286): Beydavî'ye göre ittifakla zekât, nafile cihada, binek ve harp malzemesi satın almaya harcanabilir.[128]

4) *Mâlikî Mezhebi:* Mâlikî fıkhı «Urfet'ud-Düssükî»'de Allah yolunda sınıfı için: «mücahid ve mücahide lâzım olan kılıç, ok ve benzeri malzemenin temini için zekât harcanabilir. Mücahid zengin de olsa bu hüküm değişmez. Savaş zamanlarında düşman sırlarına vakıf olup, bu sırları Müslüman orduya bildirmek için gönderilen casusları buna bir misal olarak zikredebiliriz. Bu casuslar kâfir de olsalar onlara zekâttan para verilebilir.»[129]

5) *Hamdi Yazır* (v. 1358/1942): Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde bu konu ile ilgili olarak şöyle diyor: «Zekât, mahsuben câmiye, köprüye verilmez. Lâkin mücahitlerin cihad için muhtaç oldukları bütün malzeme ve mühimmat, yâni «düşmanlarınız için gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayınız»[130] meâlindeki Âyet-i Kerîme'nin mânası içine giren ve yalnız

---

(126) Alâud-Din Ali, Hâzin, c. III, s. 146.

(127) bkz. Kurtubî, el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Sül. ktp. Şeh. Ali Paşa ks. No: 102, İst. ve Abduh, Menâr, c. X, s. 581.

(128) bkz. Abd'ullah b. Ömer, Beydavî, c. III, s. 146.

(129) Derdır, Urfet'ud-Düssükî, c. I, s. 406.

(130) el-Enfal, 8/60.

kendileri tarafından tedâriki mümkün olmayan cihada ait ihtiyaçların hepsi, bu Allah yolunda sınıfına ait ve dahildir.»[131]

b) İlim Tahsil Edenler :

Sâlim b. Abdillâh'ın babasından : Ömer b. Hattab'ın şöyle dediğini duydum : «Hz. Peygamber bana (zekât malından) bağışta bulunur; ben de O'na : benden daha fakirine ver, derdim. Bir defasında bana bir miktar mal verdi. Ben de kendisine yine : onu benden daha ihtiyaçlı kimselere ver, dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu : «*Beklemediğin ve istemediğin halde bu maldan sana geleni al; gelmeyenin de peşine düşme.*» buyurdu.[132]

İlim adamlarının bu konudaki görüşlerini aşağıda zikredeceğiz :

1) *Muhammed Abduh* (v. 1323/1905) : «Menâr Tefsirinde zikredildiğine göre, «er-Ravdat'ün-Nediyye» adlı kitapta şu açıklama yapılmaktadır : «Müslümanların din işlerini tedvir eden ilim adamlarına zekât verilmesi de Allah yolunda harcamalar cümlesindendir. Zira ilim adamlarının, Allah'ın malında hakları vardır. İster zengin, ister fakir olsunlar, bunlara zekât verilebilir. Zekâtın bu sınıfa verilmesi, belki en önemli işlerdendir. Çünkü ilim adamları Peygamberlerin varisleri ve dinin yükünü omuzlarında taşıyan kimselerdirler. İslâm'ın sâfiyeti ve Hz. Peygamber'in şeriatı onlar sayesinde korunmaktadır. Ashabın âlimleri, fazlasıyle ihtiyaçlarını giderecek kadar bağış alırlar; aldıklarını da kendilerine gelen fakirlere verirlerdi. Bu husus meşhurdur. Yine ashabın âlimlerinden bir kısmı, 10.000 dirhem (1.000.000 TL.)'dan fazla para alırlardı. Müslümanlara dağıtılan mallar cümlesinden olarak Hz. Ömer'e de Resûlullah (s.a.v.) tarafından zekât verilmiştir.

Abduh, bu hususun izahına şöyle devam ediyor : Hz. Ömer hadîsini, zekâtın verileceği üçüncü sınıf olan «zekât üzerinde çalışanlar» bahsinde geçen İbn-i Sâdî hadîsi açıklıyor. Bu hadîs'de Hz. Ömer'in zekât toplamakla görevlendirildiği zikrediliyor. Bâzı ilim adamları bunu tercih etmektedirler.

«Bâzı ilim adamları da Hz. Peygamber'in ona verdiği bağışın, devlet bütçesinden olduğunu kabul etmişlerdir.

«Hz. Ömer hadîsinde, kendisinin zengin olmadığı anlaşılıyor. Hadîs'in lâfzı bu hususta açıktır. Hadîs aynı zamanda «muttefekun aleyh»'dir.

«*Hâfız İbn-i Hacer el-Askalânî* (v. 852/1449) de : «Feth'ul-Bârî» adlı

(131) Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. III, s. 2581.
(132) Müslim, Sahih, c. II, s. 723.

kitabında bu hadîsin açıklamasında şöyle diyor: Tahavî, hadîsin mânasının zekâtla ilgisi bulunmadığını, Hz. Peygamber'in verdiği malın, devlet reisinin taksim ettiği mallardan olduğunu, bu veriş, fakirlik yönünden olmayıp hak cihetinden olduğunu, binaenaleyh zekâttan olmadığını söylüyor.»[133]

2) *İbn-i Âbidîn* (v. 1307/1889): Hanefî fakihlerinden İbn-i Âbidîn, meşhur fıkıh kitabında, adı geçen sınıf için: «Gazilerin fakirleri; bir kavle göre hacılar, başka bir kavle göre de ilim tahsil edenlerdir.» diyor.[134]

3) *Şeyh Zade Abdurrahman* (v. 1078/1667): Mecme'ul-Enhur'da bu kabil fetvaların fetva kitaplarında bulunduklarından bahisle: «Âlime ve ilim tahsil edene zekât verilebilir. Çünkü bunlar, çalışmalarını ilme hasredip kazanç imkânından mahrumdurlar. Hem âlimin elindeki paradan fakirler de istifade eder» denilmektedir.[135]

4) Malikî fıkhı Urfetü'd-Düssukî'de ise, âlimlere zekâtın verilmesi şarta bağlanmakta ve şöyle denilmektedir. «Dikkat! Âlim, müftü ve kadı'ya ancak devlet bütçesinden hakları verilmediği zaman zekât verilebilir. Bunun dışında bir ihtiyaçları olursa fakirliklerine binaen de verilir. Zengin bir âlime zekât verilmez.

«5) *Lahmî ve İbni Rüşd* (v. 520/1126) de demişlerdir ki, devlet adamları bunların haklarını vermedikleri zaman, zekât verilen diğer sınıflardan daha öncelikle onlara zekât verilmelidir.[136]

c) Bütün Hayır Yolları:

Harp malzemeleri ve ilim tahsil edenler, fi sebilillah'ın geniş mânası kapsamına girmekle beraber, bütün hayatı ve hayata ait meseleleri ihtiva etmesi itibariyle biz, bunlar dışında Âyeti Kerîme'nin umumî ve mutlak ifadesine uygun olarak daha geniş bir mânanın şumulüne göre bu sınıfı değerlendirmeye çalışacağız. Bunun için önce ilim adamlarının bu geniş mânayı nasıl açıkladıklarını kaynaklardan edindiğimiz bilgi muvacehesinde kaydetmek zorundayız.

1) *Alâud-Din Ali* (v. 741/1340): Hâzin Tefsirinde Alâud-Din Ali, Allah yolunda sınıfının gaziler ve hacılar olduğu görüşü ile bu görüşleri ileri süren mezkûr ilim adamlarını kaydettikten sonra, üçüncü bir görüşü de şöyle ifade etmiştir: «Bazıları da demişlerdir ki, Allah yolunda sözünün mânası umumîdir. Onu yalnız gazilere hasretmek caiz olmaz. Bu sebepten bâzı fakihler, Allah yolunda hissesinin mescid yapmak, köprü ve

---

(133) Abduh, Menar, c. X, s. 582.
(134) Ahmed b. Abd'ul-Ganî, İbn-i Âbidîn, cüz. II, s. 81.
(135) Şeyhzade Abdurrahman, Dâmad, c. I, s. 222.
(136) Derdır, Urfetü'd-Düssukî, c. I, s. 405.

kale inşası, ölü teçhizi ve saire gibi bütün hayır yollarına sarfedilmesini caiz görmüşlerdir. Çünkü Allah yolunda sözü, hepsine şamildir. Birinci görüş üzerinde cumhurun ittifakı olduğu için bu görüş, diğerinden evlâdır. Doğrusu da budur.»[137]

2) *Murteza Ez-Zebidî* (v. 1205/1791), İhyau'l-Ulüm şerhi «İthafu's-Sadeti'l-Müttakîn» adlı kitabında, Allah yolunda sınıfı için: «Cenabı Allah'ın bu sınıftan mücahidleri ve cihad için infak etmeyi kasdetmesi mümkündür. Çünkü «*fîsebîlillah*»'a örfte bu ad verilmiştir. Yine bundan Allah'a yaklaştıran bütün hayır yollarını murad etmesi de mümkündür ama; bu sınıf, sebîl sözünün gerektirdiği mâna hasebiyledir. Allah'ın yolu ise, diğer ilâhî isimler dışında bu ismin hakikatının delâlet ettiği mânadır. Bu sebepten bu isim, Allah yolunda sınıfının, diğer mahlûklar sınıfını nazarı itibara almadan iyi ahlâk cinsinden olan ve her insan için belki de hayvanlar için, hatta susuzluktan kuruduğunu gördüğümüz her ağaç için amme menfaatının gerektirdiği işlere de şamildir. Buna göre insanın elinde zekât malı bulunur da onunla o ağacı susuzluktan kurtarırsa bu harcama da Allah yolunda bir harcama olur.

«Eğer bu sınıftan mücahidler kasdedilirse, örfte mücahidlerin kimler oldukları bilinmektedir. Mücahidlerin kendileri de «Allah yolunda» olduklarından, nefisleri ile mücahede etmek için onlara zekât malından yardım yapılabilir. Bir Hadîs-i Şerîf'te varid olmuştur ki: «Sizler küçük cihaddan büyük cihada döndünüz.» Bu büyük cihaddan kasdedilen, nefis ile mücahede etmek ve onu Allah'ın rızasından alıkoyacak arzulardan uzak tutmaktır.»[138]

3) *Seyyid Hasan Sıddık* (v. 1307/1890), — ki, bu zat müstakil hadîsçilerin mezhebindeydi. — «Feth'ul-Beyan» adlı eserinde cumhurun «zengin de olsalar, bu sınıfın gaziler ve harpte nöbet bekliyenler» olduğu görüşünü ve İbni Ömer, İmam Ahmed ve İshak'dan nakledilen rivayetleri de zikrettikten sonra şöyle demektedir: Allah yolunda sözünün umumî olduğu, onu özel bir nev'e tahsis etmenin caiz olmadığı, binaenaleyh ölüyü teçhiz etmek, köprü yapmak, cami ve kale inşa etmek gibi, bütün hayır yollarının bu sınıfa girdiği söyleniyor. Evlâ olan birinci görüştür. Yani hususî mânasına inhisarıdır. Çünkü, Cumhur bu mânada ittifak halindedir.»[139]

4) *Taberi* (v. 310/923), Camiul-Beyan adlı tefsirinde şöyle der: «Âyetin lâfzının zahiri, bu sınıfın yalnız gazilere inhisarını gerektirmez. Bu sebebe binaen Kaffal, tefsirinde bâzı fakihlerden naklen «Fakihlerden bir

---

(137) Alauddin Ali, Hazin, c. III, s. 146.
(138) Mürtaza Ez-Zebidî, İthafu's-Sadeti'l-Müttakîn, c. IV, s. 151.
(139) Muhammed Abduh, Menar, c. X, s. 581.

kısmı zekâtın, ölü teçhizi, cami ve kale inşası vs. gibi bütün hayır yollarına sarfedilmesini caiz görmüşlerdir. Çünkü, bunların hepsi Allah yolundadır.» demiştir.[140]

5) *Fahruddin er-Râzî* (v. 606/1210): de tefsirinde Taberî'den nakletttiğimiz Kaffal'a ait rivayeti aynen nakletmiş olup, bu görüşü savunmuştur. Bu konu ile ilgili ibrenin kelime ve cümlelerindeki sıkı mutabakat, onun Taberî'den faydalandığını göstermektedir.[141]

6) *Kadî Beydavî* de tefsirinde bu sınıfa şu mânayı vermiştir: Cihad yolunda harcamak, silâh ve binek satın almak için zekât verilebilir. Bir kavle göre köprü ve kale yapımına da verilebilir.»[142]

7) *Kâsanî* (v. 587/1191): «Bedayius-Sanayi» adlı kitabında «Allah yolunda» sınfı için: «Bu sınıf Allah'a yaklaştıran her şey'dir. Eğer ihtiyaç hasıl olursa bu mânaya Allah'a itaat yolunda çalışan herkes ile bütün hayır yolları girer.» demiştir.[143]

8) *Türk müfessir Elmalılı Hamdi Yazır* (v. 1358/1942), tefsirinde şöyle diyor: «Fi sebilillah, hususî mânasiyle düşünüldüğü takdirde her zekât, Allah yolunda değildir. Allah yolunda sınıfı öyle bir sınıftır ki, bilhassa î'lâ-i Kelimetullah yolunda bulunanlara verilen zekâttır. Bu farkın mevcut olmasına binaendir ki, bütün müfessirler ve fakihler bu «Allah yolunda» sözünden asıl murad olan mânanın, mücahidler olduğunda müttefiktirler. Binaenaleyh farz olan zekâtta kesin olan mâna budur.

«Diğer sınıflara verilen zekâtlar dahi Allah yolunda olduğuna göre «Allah yolunda» sınıfına verilen zekât fî sefilillah fî sebilillah»'dır. Yâni iki kerre fî sebilillah'dır. Binaenaleyh burada Allah yolundan murad, hususî bir mânadır. Bu mâna evvelâ cihad, saniyen hac, salisen ilim tahsili olarak düşünülebilir. Bu veçhile «Allah yolunda» unvanı şeriat örfünde cihada isim olmuştur. Çünkü Allah için sefer-u inhisar ile en fazla ma'ruf olan ibadet budur. Ve bunun içindir ki, bütün müfessirler bu mânada müttefiktirler.»[144]

9) *Ahmad Mustafa el-Merağî* (v. 1310/1892), «Tefsirul-Merağî»'de şöyle diyor: «Allah'ın yolu, Allah'ın rızasına ulaştıran yoldur. Bu yoldan kasdedilen, gaziler ve cihad için nöbet bekleyenlerdir. Bu mânaya; ölü teçhiz etmek, köprü ve kale yapmak ve mescit inşa etmek vs. de girer.

---

(140) bkz. Taberî, Camiul-Beyan, c. X, s. 112; Hamdi Yazır, Kur'an Dili, c. II, s. 2580.

(141) bkz. Fahrud-Din er-Râzî, Tefsir-i Kebir, c. IV, s. 681.

(142) Nasırud-Din Ebû Abdullah, Kadı Beydavî, c. III, s. 146.

(143) Alâud-Din Ebû Bekr el-Kâsânî, Bedayi', c. II, s. 45.

(144) Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. III, s. 2580.

Doğrusu Allah'ın yolu ile kasdedilen mâna, fertlerin değil de, din ve dünya işlerinin yürümesi kendisine bağlı olan müslümanların umumî işleridir. Meselâ; hac yollarını yaptırmak, hacılar için su ve gıda temin etmek ve sıhhî tedbirler almak gibi. Fertlerin yapacakları hac bu mânaya dahil değildir. Çünkü hac, yalnız malî gücü olanlara farzdır.»[145]

10) *Seyyit Kutub* (v. 1386/1966), «Fî Zılalil-Kur'an» adlı tefsirinde fî sebilillah cümlesinde «Bu, geniş bir kapıdır. Toplumun faydasına olan her şeye şamil olur. Allah kelimesini düşün.» demekle yetinmiştir.[146]

11) *Muhammed Abduh* da «Menar»'da şu kanaati belirtiyor: «Sebil, yoldur. Allah'ın yolu, onun rızasına ulaştıran inanç ve amel yoludur. Cihad ve dinî muharebe, Kur'an'da Allah yolunda olmaya daha yakın olduğundan, bütün mezhebler «Allah» yolunda sözünden, zekâta müstahak olan bu sınıf ile gaziler ve nöbet bekleyenlerin kasdedildiğinde ittifak etmişlerdir. Burada yalnız bunlar kasdedilmişlerdir — ki, bu cumhurun sözüdür —, ya da sebil kelimesinin Allah'a izafetinden doğan umumî mânanın şümulü içine aldığı diğer mânalar da kasdedilmiştir.

«Doğrusu, «Allah yolunda» burada din ve devlet işlerinin kendileri ile kaim olduğu, Müslümanlara ait umumî işlerdir. Ferdlerin yapacakları hac, bu sınıfa dahil değildir. Çünkü o gücü yetene farzdır. Fakirlere farz değildir. Hac, zengin olmak şartıyle namaz, oruç gibi farzlardan olup, dine ve devlete ait umumî fayda sağlayan işlerden değildir. Ancak hac işleri ve Müslümanların ona ait umumî ihtiyaçları Allah yolundadır. Bu sebeble, bu sınıf cümlesinden olmak üzere hac yollarını te'min etmek, su ve gıda ihtiyaçlarını sağlamak, hacılara ait umumî sıhhî tedbirler alma yolunda zekâttan harcamalarda bulunmak caizdir.

«Allah yolunda sözünün mânasının bu umumîliği î'lâ-i Kelimetullah, Allah'ın dinine yardım, ona güzel kullukta bulunma ve kullarına fayda sağlamak suretiyle Allah rızası gayesini taşıyan bütün meşru' işlere şamildir. Bu umumî mânaya ne selefcen ve ne de haleften hiçbir kimse kail olmaıştır. Bu mânanın burada kasdedilmesi de mümkün değildir.»[147]

12) *Seyyid Sabık* da «Fıkhus-Sünne» adlı kitabında şöyle diyor: «Allah'ın yolu, Allah'ın rızasına ulaştıran ilim ve amel yoludur. Cumhur-i ulema bu sınıftan kasdedilen mânanın harb olduğu, devletten maaşı olmayan ve gönüllü olarak harbe giden gazilere «Allah yolunda» sınıfının hissesinden zekât verilebileceği görüşündedirler. İster zengin olsun, ister fakir olsunlar bunlara zekâttan bir hisse ayrılır.

(145) Ahmed Mustafa, Merağî, c. (X - XII), s. 145.
(146) Seyyid Kutub, Fî Zilâl'il-Kur'an, c. (X - XI), s. 245.
(147) Muhammed Abduh, Menar tefsiri, c. X, s. 584.

«Askerî hastahaneler yapmak, umumî hayır işleri, yollar, yol tamiratı ve askerî hatlar çekme gibi işler bu Âyetin umumî mânası içine girer. Burçlar, kaleler, hendekler ve harp uçakları da bu kabildendir.

«Zamanımızda ise Allah yolunda zekât verilecek en önemli yerlerden biri, kâfirlerin fikirlerini neşretmekte yaptıkları gibi, kurulacak cemiyet ve teşkilâtlardır. Propagandacılar yetiştirerek bunları kâfirler arasına göndermek suretiyle İslâm'ın fikirlerini yayacak olan bu kabil şahıs ve müesseselere zekât verilebilir.

«Dinî ilimlerle diğer ilimleri öğreten ve topluma fayda sağlayan medreseler de bu hükmün içine girmektedir. Bu durumdaki medreselere ve başka bir işle meşgul olmak imkânından mahrum bulunan öğretmenlere, meşru vazifelerini yerine getirmekte devam ettikleri ve başka yoldan geçim temini imkânından mahrum bulundukları müddet, bunlara zekâttan maaş verilebilir. İnsanlar kendilerinden maddeten yararlansa da, zengin olan âlimlere zekât verilemez.[148]

Asrımız âlimlerinden *Yusuf el-Kardavî* de «Fî Sebîlillâh»'ın ifade ettiği geniş mânayı Âyet-i Kerîme ve Hadîs-i Şerîflerden misaller vererek açıkladıktan sonra, zekâtın verileceği yerleri beyan eden Âyetteki «Fî Sebîlillâh»'dan bu umumî mânanın, yâni bütün hayır yolları mânasının kasdedilmesinin imkânsız olduğunu, bu mânası ile düşünüldüğü takdirde «Allah yolunda» mefhumunun birçok yönlere yöneleceği ve zekâtın verileceği yerlerin sekiz sınıfa hasredilmesine aykırı düşeceğini, binaenaleyh kendi görüşünün, «Fî Sebilillâh»'ın hedefinin — ashap ile tâbiîn'de olduğu gibi — Allah'ın adını yüceltmek, Kur'an-ı Kerîm bayrağını bütün cihanda dalgalandırmak ve insanları halka ibadet etme zilletinden kurtarıp Allah'a ibadet etme şerefine yükseltmek, sıkıntılı hayattan geniş hayata çıkarmak, bâtıl dinlerin karanlık ve zulmünden İslâm'ın adâletine yükseltmek olan İslâm savaşları olduğunu söyledikten sonra esas görüşünü şöyle belirtiyor:

«İslâmî harpler veya İslâmî cihadlar, sadece sahabe zamanında bilinen o harplerden ibaret değildir. O devirdeki harpler, insanları zorla Allah yolundan çeviren ve Allah yolunda yapılan çağrılara kılınçla mukavemet eden zalim kuvvetleri yok etmeğe yönelmişti. Amaçları, cereyan tarzları ve neticeleri bakımından tarihte misli görülmeyen bu harpler, milletleri putlardan ve putlara tapanların tasallutundan kurtarıcı mahiyette idi.

«İslâm tarihi bunlardan başka İslâm'ın esaslarını, haremlerini ve mukaddes yerlerini müdâfaa sadedinde birçok harplere ve hareketlere de şa-

(148) bkz. Seyyid Sabık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 394.

hit olmuştur — ki, bu savaşlar, kudsîlik bakımından sahabe ve tâbiîn devrinde yapılan savaşlardan daha geri değildi. — Sahabe ve tâbiînin yaptıkları savaşlar, İslâm dâvetinin en önemlilerinden olduğu şüphesiz olmakla beraber, diğer savaşlar da İslâm memleketlerinin en önemli savaşlarındandır. Cihad, İslâm inançlarını korumayı gerekli kıldığı gibi, İslâm topraklarını himayeyi de lüzumlu kıldığında hiç şüphe yoktur.

«Asrımızda ise cihadın en önemlisi, İslâm topraklarını, Allah'ın gönderdiği kanun ve hükümler yerine kendi kanunlarını yerleştirerek istilâ eden yabancıların tasarrufundan kurtarmaktır. Bunlar ister Yahudîler olsun, ister Hıristiyanlar olsun; ve ister puta tapanlarla dinsizler olsunlar, hepsi birdir. Kapitalistler-sosyalistler, Garplılar-Şarklılar, kitaplı ve kitapsızlar İslâm memleketinin herhangi bir köşesini istilâ ederse, bunlara karşı savaş açılması gerektiği hususunda birdir. Bu toprak parçasını kurtarmak için bütün İslâm memleketleri lüzum ve icaplara göre birbirlerine yardım etmek zorundadırlar. Bu yardım hepsine farzdır.

«Günümüzde olduğu gibi, hiç bir asırda Müslümanlar, müstemlekeci kâfirlerin hükmü ve tasarrufu altına girmemişlerdir. Bunların başında Filistin, Keşmir, Kıbrıs, Semerkand, Buhâra, Taşkent, Özbekistan ve Arnavutluk gelmektedir. Bu memleketlerin hepsini yabancıların istilâsından kurtararak geri almak bütün Müslümanlara farzdır. Bunlardan herhangi birinde bu maksatla bir harp çıkarsa, bunları küfrün hakimiyetinden ve kâfirlerin zulmünden kurtarmak, hiç şüphesiz Allah yolunda yapılan en önemli bir savaştır. Bu savaş için zekât vermek ve gerekli yardımlarda bulunmak bir farizadır. Yalnız şunu da bilmek gerekir ki, her savaş Allah yolunda değildir. İslâmî hedeflere dayanan savaşlar ancak Allah yolunda olabilir. Bu hedeften ayrılan savaşlar İslâmî değildir.

«Evet, şimdi «Allah yolunda» itibar edilecek en önemli cihad, İslâm'ın bütün hükümlerinin (inanç, ibadet, ahlâk, hukuk, sosyal konular) tatbik edileceği İslâmî bir hayatın sağlam bir şekilde yeniden kurulmasına ciddî olarak çalışmaktır.

«İslâmî cihad, yalnız askerî sahaya münhasır değildir; cihadın diğer yönlerine de şamildir. Günümüzde Müslümanların bu türlü savaşlara, askerî sahalar dışındaki savaşlara, diğerlerinden daha çok ihtiyaçları vardır. Bunlara bâzı misaller de vermek mümkündür:

1) İnsanları İslâm'ın esaslarına dâvet etmek için bir propaganda merkezi kurmak. Ve Müslümanlığı bütün ülkelerde müslüman olmayanlara duyurmak.

2) İslâm memleketleri içinde Müslümanları birleştirip, gençleri kucaklayarak onları İslâmî yöne yöneltmek ve sebat ettirmek.

3) Yıkıcı neşriyata karşılık, öz İslâmî neşriyat merkezleri kurmak.

4) İslâm'ın cevherini, hurafelerden arınmış olarak belirten temel bir kitap neşredip bu kitabı geniş ölçüde yaymak.

5) İslâm dinine hizmeti gaye edinmiş bâzı kuvvetli ve emniyetli kişileri bu hizmetlere hasretmek.

«Zekâtın bu muhtelif işler için sarfedilmesi, Müslümanın zekâtını verebileceği en önemli yerlerdir.»[149]

*
* *

ç) Hulâsa :

Yukarıdan beri Allah yolunda sınıfının izahında ilim adamlarının ileri sürdükleri çeşitli görüşleri, kaynaklardan elde ettiğimiz rivayetlere dayanarak kaydettik. Bu görüşleri iki grupta toplayabiliriz:

1) *Hususî mânayı iltizam edenler:* Bunlar Allah yolunda sınıfı için gaziler, mücahitler, hacılar mânasını vermişlerdir.

2) *Allah yolunda sınıfını umumî mânası ile daha geniş olarak kabul edenler :* Kendilerini ilme vakfedenler, ilim tahsili, Allah yolunda savaş ve savaş malzemesi, yollar, hastahaneler, sosyal meskenler, camiler, kaleler, harp sanayii vb. işler bu sınıfın mânası içine girer.

İkinci grupta en geniş yeri, Âyetin lâfzına uygun olarak «Fî Sebilillâh»'ın geniş mânasına göre yapılan izahlar işgal ediyor.

Kur'an-ı Kerîm, kıyamete kadar gelecek bütün insanların her türlü ihtiyacına cevap verecek engin mânaları ihtiva eden bitmez tükenmez bir kitaptır. Bunda hiç kimsenin şüphesi yoktur ve olmamalıdır. Kur'an-ı Kerîm o kadar büyük bir kitaptır ki, insanların ihtiyaçlarına her asırda cevap verecek küllî ve umumî hükümler ihtiva eder. Onun bu umumî ve küllî hükümlerini kayıtlandırmak, münhasıran belli bir asra göre tefsir ve izah ederek diğer mânalarının kapısını kapamak, ona karşı işlenecek en büyük cinayetlerden biridir.

Kur'an-ı Kerîm'in büyüklüğü, diğer özellikleri yanında onun umumî ve küllî hükümler koymasındandır. Bu hükümler cemiyetin ihtiyaçlarına ve zamanın icaplarına göre, Müslümanların her türlü müşkülünü çözüme bağlayacak niteliği haizdir. Eğer bu hükümler kayıtlandırılacak olursa, Kur'an-ı Kerîm'in toplumla olan ilgisini kesmek gerekir. Müşküllerle karşılaşan toplum, meseleleri ile baş başa çaresiz bırakılarak yabancı kaynaklardan faydalanmaya zorlanacaktır. Günümüzde İslâm âleminin Avrupa ve diğer milletlerin hukukî, sosyal, ilmî, iktisadî kaynaklarından bizzarure fayda-

(149) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 635-669.

lanma yoluna gitmesi, meselelerini halletmekte kendi kaynağının kapısına kilit vurması ve İslâm'ın hükümlerini dar çerçeveler içinde ve geçmişte belli bir asrın anlayışına göre mütalâa etmesi neticesinden başka bir şey değildir. İslâmı belli bir asra göre anlayıp kayıtlandırmak, O'nun büyüklüğü ile kabil-i telif değildir. Bu, Müslümanlar için büyük bir felâketin kapısını açmıştır. Ve aynı şekilde devam ederse açacaktır da... Müslümanlar kendi meselelerini kendi kaynaklarından faydalanarak çözüm yoluna bağlamalıdırlar. Aksi takdirde İslâm'ın kapılarını cemiyete kapamak, O'nu sadece bâzı ibadet ve dualardan ibaret olarak telâkki etmek icap eder.

Bahis konumuz olan Allah yolunda sınıfı için: «yalnız şunlardır, bunlar değildir» şeklinde mütalâa yürütmek, yüzde yüz isabet kaydeden bir görüş olmaktan uzaktır. Bizim kanaatimiz; müçtehitler ve müfessirlerin bu sınıfa verdikleri hususî ve kayıtlı mânalar da bu hükme dahil olmakla beraber, Allah yolunda sınıfının yalnız bunlardan ibaret olmadığı yolundadır. Cenabı Allah bu sınıfı mutlak olarak zikrettiğine ve bir kayıt koymadığına göre, bu sınıfın tâyini konusunda Yüce Allah'ın beyanından ileri gitmeyerek onu geniş mânası ile mütalâa etmek daha isabetli olsa gerektir. Allah yolunda sınıfına, Allah yolunda olan her şey girmelidir. Yalnız zamanın şartlarını göz önünde tutarak Allah yolunda yapılacak hizmetlerin derecelerine göre bir değerlendirme yapmak daha uygundur. İslâm dininin yücelmesi için yapılacak her türlü savaşlar, İslâm inancının zayıf olduğu devirlerde diğerlerine göre öncelik taşır. Gaziler, mücahitler, hacılar ve hac yolu, ilim tahsil edenler, ilmî araştırma yapanlar, ilmî araştırma müesseseleri bu sınıfa dahildir; fakat bu sınıf yalnız bunlardan ibaret değildir. Harpler, cereyan ettikleri devirlere göre değişme istidâdı gösterirler. Bunun yanında, yapılan savaşlar, Allah rızası gayesinden başka hedeflere de yönelebilir veya uzun zaman meydan savaşları yapılmayabilir.

Devrimizde meydan savaşlarından daha önemli bir savaş şekli vardır. Fikir harbi... Bu harbin malzemesi basın, radyo, ilmî tesisler ve millî savunma sahalarıdır. Mezkûr müesseseler büyük çapta faydalı hizmetler yapabildiği gibi, kötü istikamette kullanıldıkları takdirde zararlı faaliyetlerde bulunarak memleket ve milletin tahribine de sebebiyet verebilir. Müslümanlar bu önemli hizmetlerin yararlı yollarda kullanılması için gayret sarfetmek zorundadırlar. Müslüman olmayan kuvvetler, maalesef metotlu çalışmalar ve maddî harcamalar sayesinde fikir harbinde Müslümanların faaliyetlerini ve iman esaslarını tahrip ediyorlar; Müslümanlar da bu duruma seyirci olmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar. Günümüzün en ehemmiyetli savaş şekli bu çeşit harplerdir.

İslâm dini maalesef kökü maziye dayalı nedenlerle dış âleme, hatta İslâm âlemine gereği gibi tanıtılmamış; ilmî, tarihî, iktisadî, ahlâkî, terbi-

yevî ve sosyal sahalarda derin boşluklar meydana gelerek bu boşluklar yabancıların fikirleri ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında kötü maksatlı hainler, İslâm dinini bâzı hurafelerden ibaret gibi göstermeğe çalışmaktan bir an geri durmamışlardır.

Bu şartlar altında günümüzün en büyük savaşlarından biri, gece - gündüz durmadan çalışarak İslâm'ın özünü ve diğer bütün sistemlerden daha üstün olduğunu ortaya koymaktır. Bunun için de başta Kur'an-ı Kerîm olmak üzere bütün tefsirler ve Hadîs-i Şerîfler, etraflı bir şekilde araştırmaya tâbi tutularak en kısa zamanda müsbet neticelere varılmalıdır. İslâm'ın iktisadî, içtimaî, ahlâkî, terbiyevî ve amelî sahalardaki faikiyetini ortaya koymadan onun üstünlüğünü iddia etmek, toprak altında gömülü zengin bir mâden kaynağı ile öğünmeğe benzer. Bu mâden çıkarılıp işletildiği takdirde insanlar ondan yararlanabilir. İslâm'ın üstün görüşlerini açık bir şekilde ortaya koymadan üstünlük iddiasında bulunmak, başka fikirlere kapı açmaktan başka bir netice vermez. Gençler günümüzde pratik nazariyeler ve çareler aramaktadırlar. Hangi görüş özetlenerek önüne getiriliyorsa onun müdâfaasını yapmak zorunda kalıyor. Bu bapta İslâm'ın görüşünü net bir şekilde kanunlar ve maddeler halinde görüp mukayese imkânına sahip olmayan gençleri bu fikirlerden vazgeçirmek çok güç bir meseledir. İşte kanaatimizce en büyük cihad, İslâm'ın her sahadaki görüşlerini pratik hale getirmektir.

Bundan başka Dünyada yaşayan bütün milletlerin dillerinde neşriyat yapmak da Müslümanlar için en büyük cihadlardan biridir. Ancak bu işlerin tahakkuku için geniş ölçüde maddî harcamalara ihtiyaç vardır. Müslümanlar, maalesef bu sahaların ehemmiyetini müdrik olmadıklarından, harcamalarını yalnız cami, minare ve benzeri hayır işlerine yatırmakla yetinmekte ve bu önemli hizmeti ihmal etmektedirler. Aslında gençlere iman aşılanır ve İslâm'ın görüşleri kabul ettirilebilirse, bu hayırlar kendiliğinden ifa edilecektir. Bugün için camiye adam sevketmek, cemaatsiz cami inşa ederek paraları taşlara ve topraklara harcamaktan daha önemlidir. Bu nevi hizmetler, camilere sığmayacak kadar taşkın cemaatlerin bulunduğu devirlerde ancak ehemmiyet kesbeder. İslâmî bir eseri, yabancı dillere çevirmek ve yaymak için yapılan harcamalar, hiç şüphesiz diğer hayır yollarından daha üstündür. Bunun için de zekâtların, kuvvetli ve emniyetli ellerde büyük ölçüde toplanması gerekir. Bu şekilde toplanacak zekâtlar, adı geçen hizmetleri fazlasıyle ifa edecek güce sahiptir. Müslümanlar önce bu idrake ulaşmalıdırlar. Bu tahakkuk etmeden İslâm'ın geniş çapta yayılması ve sistemlerinin ortaya konması mümkün değildir. Zira Cenabı Allah Müslümanlara hem bedenleri, hem de malları ile cihad etmelerini emrediyor.

d) Zekâtın Allah yolunda harcanacağı en önemli hizmetleri şöyle sıralamak mümkündür :

1) Zekâtları bir merkezde toplayarak dağınık halden kurtarmak,

2) Zekâtın sarfedileceği önemli hizmetleri müdrik değerli elemanlar yetiştirmek,

3) Zekât malları ile ilmî araştırma merkezleri kurmak; değerli araştırıcılar yetiştirmek,

4) İslâm'ın ana prensiplerini hülâsa olarak bütün dünyaya tanıtmak,

5) Her dilde neşriyat yapabilecek ilmî neşriyat merkezleri kurmak,

6) İslâm memleketlerinde yabancı ve yıkıcı neşriyata mani olabilecek kuvvette basın merkezleri kurmak,

7) Dünya çapında zengin ve modern kütüphaneler tesis etmek,

8) Edebî sanat kollarında üstün vasıflı elemanlar yetiştirecek müesseseler kurmak,

9) İslâmî propaganda merkezleri kurarak sinema, tiyatro, gazetecilik ve diğer sahalarda kuvvetli elemanlar yetiştirmek,

10) Tedâvide İslâm prensiplerini uygulayan hastahaneler tesis etmek,

11) Yabancılara karşı vatanın korunması için geniş ölçüde harp sanayiinin kurulmasına yardımcı olmak.

Allah yolunda yapılacak en önemli savaşlardan olmaları bakımından bu sayılanlara zekât verilmesi, cemiyetin içine düştüğü bozukluklardan kurtarılması için en faydalı yol olduğu kanaatindeyiz.

VIII) YOLCULAR

Zekâtın verileceği yerlerin sekizinci ve sonuncusu, yolcular sınıfıdır. Bunlar, memleketlerinde zengin oldukları halde, yolculukları esnasında fakir düşen garip kimselerdir. Bu gibi kimselere de zekât verilir. Yolcular sınıfına zekât verilmesi hakkında Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor :

«*Allah yolunda savaşanlar, yolcular ve fakir komşusuna zekât verilip bundan kendilerine hediye edilen zenginler dışında hiç bir zengine zekât verilemez.*»[150]

İşte bu üç taifeye zengin olmalarına rağmen zekât verilebilir. Bunlar dışında hiç bir zengine zekât verilemez. Müçtehitler ve âlimler arasında bu sınıfın tâyini hususunda ihtilâf bahis konusu değildir. Yalnız, İmam

---

(150) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 380.

Mâlik parasızlıktan dolayı yolda kalmış hacıyı da yolcular sınıfından sayarak ona zekât verilebileceğini zikrediyor.[151]

Yolcuların, zekât verilecek sınıflar arasında zikredilmesi, İslâm'ın seyahat ve turizme verdiği önem açısından büyük mâna taşır. İslâm dininde turizm dâima teşvik edilmekte ve önemli faydalar sağladığı kaydedilmektedir. Yüce Rabbimiz bu konuda şöyle buyuruyor:

«Öyle ise, yeryüzünde dolaşarak bakın ki, Peygamberleri yalanlayanların âkıbeti ne olmuştur.»[152]

«Yeryüzünde dolaşıp bakın ki, günahkârların akıbeti ne olmuştur?»[153]

«De ki: Yeryüzünde dolaşın da bakın, başlangıçta mahlûkatı nasıl yaratmıştır?»[154]

«Ey Resûlüm! De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, bundan öncekilerin akıbeti nasıl olmuş bir bakın. Onların çoğu Allah'a eş koşanlardı.»[155]

«Sizden önce bir takım olaylar geçti. Bu sebeple yeryüzünde dolaşın da Peygamberleri yalanlayanların akibetleri nasıl olduğunu görün, ibret alın.»[156]

Bu Âyetlerden de anlaşılacağı üzere, İslâmın teşvik ettiği seyahat, keyf ve eğlence maksadına mebni olmayıp ibret alma ve islâh-i hal etme gayesine müstenittir. Eski kavimlere ait eserlerin ziyaret edilmesinde ilim, sanat, kültür ve ahlâk açılarından büyük faydalar olduğunda hiç şüphe yoktur. Ne yazık ki, İslâmın açıkça teşvik ettiği turizm de hemen diğer bütün sahalarda olduğu gibi, son zamanlarda gayr-i müslimler tarafından ele alındığı için, islâmî hedeften uzak bir mecraya itilerek yabancıların kültür, anane, ahlâk ve millî adetlerinin memleketimizde ve İslâm memleketlerinde yayılmasına vesile olmuştur. Bu bakımdan turizmin getireceği faydalar, onların lehine tecelli etmiş; ahlâk yerine ahlâksızlık meydana gelmiştir.

Müslümanların seyahatlarından sağlanacak faydalar çok büyüktür. Gidilen bütün ülkelerde İslâmın inanç, ibadet, ahlâk ve ananelerinin yayılması bu sayede gayet kolay olur. İşte zekât, Müslümanın bu turizm çalışmalarına da yardımcı olmaktadır.

---

(151) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. I, s. 59.
(152) en-Nahl, 16/36.
(153) en-Neml, 27/69.
(154) Ankebût, 29/20.
(155) Rûm, 20/42.

ZEKÂTIN SINIFLARA TEVZİİ

Kitabın baş tarafında da belirttiğimiz gibi zekât: Belli bir malın belli bir kısmının, belli yerlere verilmesi gereken İslâm'ın temel emirlerinden biridir.

Fert ve toplum açısından zekâtın önemini birinci bölünde geniş bir şekilde açıkladık. İkinci bölümde zekâtın nisabı ile kurban ve fitre nisaplarını ve Hz. Peygamber devrindeki para nisabı ile günümüzdeki paranın mukayesesini yaparak aradaki değişmelerin ispatını ve bugün paradan hangi ölçüye göre zengin sayılmak gerektiğini izah etmeğe çalıştık.

Üçüncü bölümde de zekâtın verileceği yerleri ilim adamlarının görüşlerinin ışığı altında inceledik.

Şimdi ise aynı bölümün devamı olarak zekâtın bu sınıflara nasıl tevzi edileceğini açıklamaya çalışacağız.

İlim adamları zekâtı sınıflara tevzi ederken, onun bütün sınıflara mı, yoksa bir kısmına mı verilmesi, yahut bunlar arasında en ihtiyaçlısının mı seçilmesi hususunda ihtilâflı görüşler ileri sürmüşlerdir. Biz bu görüşleri aşağıda beş grup halinde sunmaya çalışacağız:

I) Zekât, Mevcut Sınıfların Hepsine Verilmelidir:

İmam Şevkânî ile Abdur-Rahman el-Bennâ'nın kaydettiklerine göre ilim adamlarından bir topluluk zekâtın verileceği yerleri açıklayan Âyet-i Kerîme'deki «innema» kelimesinden kapsama mânası kasdedildiğine ve Ziyâd b. Hâris es-Sudâî hadîsine dayanarak zekâtın mutlaka sınıfların tümüne verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Hadîs-i Şerîf'in meâli şöyledir:

«Ziyâd b. Hâris anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.)'in yanına gelerek ona biat ettim. Bu esnada bir adam gelip:

— Yâ Resûlellah! Bana zekât ver, dedi.

Hz. Peygamber de ona:

— Yüce Allah ne Peygamber'in ve ne de başkalarının hükmüne razı

olmayarak zekât hakkında bizzat kendisi hüküm verdi. Ve onu sekiz sınıfa taksim etti. Eğer bu sınıflardan isen sana da vereyim, buyurdu.»[1]

Şevkâni'nin Feth'ul-Kadîr'de kaydettiğine göre bu Hadîs-i Şerîf, Dârekutnî ve Ebû Dâvud Sünen'inde mevcuttur.

Bu Hadîs-i Şerîf'e dayanarak zekâtın mutlaka sekiz sınıfın veya mevcut sınıfların tümüne verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Eğer bu sınıflardan birine verilmezse, zekâttan ona düşecek miktarın ödenmesi gerekir. Meselâ; 800 TL. zekât vermesi gereken bir Müslümanın, bu parayı sekiz sınıfa veya mevcut sınıflara vermesi icabeder. Sekiz sınıfın tümünün mevcut olduğunu farz edersek, her sınıfa 100'er TL. vermesi gerekir. Bunlardan birine vermezse bu takdirde 100 TL. daha vermesi gerekir. Borcunu ödememiş sayılır. Sekiz sınıfın tamamı mevcut değilse, o zaman yine yaşadığı bölgede mevcut kaç sınıf varsa bu parayı onlara âdilâne bir şekilde taksim etmek mecburiyetindedir. Bu görüş şu ilim adamları tarafından savunulmuştur :

1) İmam Şâfiî ve ashabı,
2) İkrime,
3) Ömer b. Abd'il-Aziz,
4) Zührî,
5) Dâvud.[2]

II) Zekâtın Şarta Bağlı Olarak Tevzii :

Bu görüşe göre zekâtın sınıflara tevzii şarta bağlanmış olup, bu şartlar üç kısma ayrılır :

1) Zekâtın fert tarafından verilmesi halindeki şart,
2) Devlet başkanı tarafından tevzi edildiği zaman konulan şart,
3) Malın azlık ve çokluğuna bağlı şart.

1) Zekât, fert tarafından tevzi ediliyorsa malın durumuna bakılır. Eğer mevcut sınıflara tevzi edilmesi ile bunlara normal bir fayda sağlayacak derecede çok olursa zekâtın bütün sınıflara tevzi edilmesi gerekir. Ve eğer sınıfların hepsine bölündüğü takdirde onlara bir fayda sağlamayacak kadar az ise o takdirde zekâtı duruma göre bir veya birkaç sınıfa vermek caizdir. Bu görüş İbrahim en-Nahaî tarafından savunulmuştur.

2) Zekât, devlet tarafından tevzi edildiği takdirde onun mutlaka bü-

---

(1) Şevkânî, Feth'ul-Kadîr, c. II, s. 372; bkz. Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. IX, s. 72.

(2) bkz. Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 72; Tefsir'un-Nisaburî (Câmiul-Beyan kenarında), c. X, s. 113; Seyyid Sabık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 369 ve Nevevî, Fetâva, yz. nus. Sül. ktp. Şeh. A. Paşa ks. vr. 63, No: 656; ve Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 59.

tün sınıflara da verilmesi lâzımdır. Fakat sahabi tevzi ederse tek bir sınıfa da verebilir. Bu görüş de Ebû Sevr tarafından kabul edilmiş olup, İmam Mâlik'in görüşü de bu yoldadır.[3]

III) Mal Sahibinin Arzusuna Bağlı Olarak Zekât'ın Tevzii :

Bu görüşe göre mal sahibi zekâtını bütün sınıflara veya bu sınıfların bir kısmına veya bir sınıfın içinde dilediği kimselere vermekte tamamen serbesttir. Hangi sınıfa veya hangi ferde zekâtını verirse borcundan kurtulmuş olur. İbn-i Abbas, Huzeyfe, Hz. Ömer, Eb'ul-Âliye, Said b. Cübeyr, Meymun b. Mihran, Atâ b. Ebi Rebah, Hz. Ali ve İmam Âzam Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel bu görüştedirler.[4]

Zekâtın tevzi edilirken bütün sınıfları kapsamasını kabul edenlere karşı bunların müdâfaası şöyledir :

1) Zekâtın verileceği yerleri açıklayan Âyetteki kasr ifadesi, zekâtın verileceği yerleri açıklamak için olup, mutlaka bütün sınıflara verilecek demek değildir. Kasr ifadesi zekâtın tevzii için değil de, verilecek yerleri beyan etmek içindir.

2) Ziyad b. Hâris es-Sudâî hadîsine gelince, onun senedinde AbdurRahman b. Ziyad b. En'am el-Afrikî bulunduğundan zayıftır.

3) Bu görüşü kuvvetlendiren delillerden biri de şu Âyet-i Kerîme'dir :

«Eğer zekâtlarınızı açıkça verirseniz ne güzel. Ve eğer gizleyip de fakirlere verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.»[5]

Bu Âyet-i Kerîme'de sadaka kelimesi geçiyor. Bu kelime farz olan sadakaya da, farz olmayan sadakaya da söylenir. Buna göre farz olan sadakanın fakirlere verilmesinin daha hayırlı olması, Âyetin hükmüne dahil olduğu için zekâtın verilmesinde bütün sınıfları nazar-ı itibara almak şart değildir. Bunlar arasında herhangi birini tercih etmek mümkündür.[6]

---

(3) bkz. Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 72; İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. II, s. 948; Seyyid Sabık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 396; Kurtubî, el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'an, yz. nus. Sül. ktp. Şeh. A. Paşa ks. No: 102; İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. II, s. 948; Abduh, Menâr, c. X, s. 593.

(5) bkz. Şevkânî, Feth'ul-Kadir, c. II, s. 377; Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 72; Zemahşerî, Keşşaf, c. I, s. 325, yz. nus. Sül. ktp. Şeh. A. Paşa ks. No: 100; Nisaburî tefsiri (Câmiul-Beyan kenarında), c. X, s. 113; Serahsî, Mebsût, c. III, s. 9 ve Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 57; İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. IV, s. 441.

(5) el-Bakara, 2/271.

(6) bkz. Şevkânî, Feth'ul-Kadir, c. II, s. 377; Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 72; Zemahşerî, Keşşaf, c. I, yz. nus. Sül. ktp. Şeh. A. Paşa ks. No: 100; Tefsir'un-Nisaburî (Câmiul-Beyan kenarında), c. X, s. 113.

4) Hz. Peygamber zekâtın bütün sınıflara verilmesini öğretmiyor, belki onu zekât almaya ehil olanlardan mümkün olanlara veriyordu. Dinin hikmetine lâyık olan da budur. Zira bir ölçek toprak mahsulü, bir koyun, yarım miskal veya 5 dirhem zekât vermesi gereken kimseye Allah'ın bu miktarı her sınıftan en az iki-üç veya dörder kişi olmak üzere 24 veya 32 kişiye vermesini teklif etmesi caiz değildir. Bu şekildeki taksimi ne fert ve ne devlet yapmakta muvaffak olamaz, aciz olur. Nasıl olur da Cenabı Allah zekât vermesi gerekn herkese bunları bir araya getirip zekâtını vermeyi teklif eder! Halbuki Cenabı Allah şöyle buyuruyor:

«*Sizin için dinde bir güçlük yapmadı.*»[7]
«*Allah size kolaylık yapmak ister, güçlük vermek istemez.*»[8]
«*Allah insana gücü yettiğinden başkasını teklif etmez.*»[9]

IV) Mevcut Sınıfların İhtiyacına Göre Zekâtın Tevzii:

Bu görüşe göre, hangi devirde olursa olsun fert veya devlet tarafından zekât tevzi edilirken mevcut sınıflar hakkında araştırma yapılarak bunlar arasında en çok önem taşıyan sınıfı ve bir sınıf içinde en çok yardıma ihtiyacı olanı tercih etmek gerekir. Duruma göre eğer fakirler ve miskinler sınıfına serilmesi daha önemli ise bu sınıfları, eğer köleler veya borçlular sınıfını tercih etmeyi gerektiriyorsa bunları ve eğer Allah yolunda sınıfına vermek Müslüman toplum için daha faydalı görünüyorsa bu takdirde Allah yolunda sınıfını seçmek gerekir.

İmam Malik, İbn-i Şihab, Said b. Cübeyr ve Ebû Ubeyd bu görüştedirler.[10]

Abd'ur-Rahman el-Bennâ bu görüşler arasında tercih yaparken şöyle diyor: «En doğru ve kuvvetli olan görüş İmam Âzam ile İmam Mâlik'in görüşleridir. Zira Kâsım b. Sillâm (v. 224/837), «Kitab'ul-Emval»'inde Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu Hadîsi nakletmiştir:[11]«Muaz b. Cebel', Hz. Peygamber'e Yemen'den bir miktar altın gönderdi. Hz. Peygamber bu parayı müellefe-i kulûb sınıfından Ekra' b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn, Alka-

---

(7) el-Hac, 22/78.
(8) el-Bakara, 2/158.
(9) Aynı sûre, 2/286 ve İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. IV, s. 441.
(10) Mâlik, el-Müdevvene, c. I, s. 55; Muhammed Mâzı, Usul'ul-Vusul, s. 44; yz. nus. Sül. ktp. Şeh. A. Paşa ks.; Şemseddin Muhammed, Derdır, c. I, s. 406. Abd'ur-Rahman, el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 72; İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. II, s. 946; Kasım b. Sellâm, Kitâb'ul-Emval, s. 678 ve Mâlik, el-Muvatta, c. I, s. 268.
(11) bkz. Kasım b. Sellâm, Kitab'ul-Emval, s. 581.

me b. Ulâse ve Zeyd el-Hayl arasında taksim etti. Sonra yine mal geldi; bu defa onu başka bir sınıfa, borçlulara verdi.»[12]

*
* *

Zekâtın sınıflar arasında ne şekilde bölüneceği hususunda ilim adamları, özellikle mezhep imamlarının görüşlerini, dayandıkları delilleri ve bunların tenkidini dört grup halinde inceledik. Biz burada yalnız bu görüşler arasında toplum için en faydalı görüneni tercih edeceğiz.

Zekâtın bütün sınıfları kaplaması gerektiği, aksi takdirde bir sınıf ihmal edilirse bunun hissesinin ödenmesi gerektiği ve borçtan kurtulunamayacağını gerekli kılan görüş kabul edilirse o zaman şu mahzur ortaya çıkar : Ahmed b. Hanbel'in de beyan ettiği gibi, fert tarafından ödenen cüzi miktardaki zekâtların hiçbir fayda sağlamaması gerekir. Meselâ; 50 TL. zekât vermesi gereken bir kimse bunu eğer sekiz sınıfa ve bu sınıflardan da iki veya üçer kişiye verirse bu zekât fakirler için yok hükmüne geçer, zekâtın teşri hikmeti zail olur. Bunda ayrıca sınıfları bulma ve birleştirme güçlüğü olduğu için tatbiki hem fert, hem de devlet için imkânsız gibidir. Zekât vermekteki gaye fakirin ihtiyacını gidermek, ona yardım elini uzatmaktır. 1 veya 2 TL. ile fakir müstağni olamaz.

Bundan başka toplumda yardıma muhtaç önemli bir sınıf ihmale uğrayarak boşluklar doğabilir. Mühim olan bir şeyin ehem olana tercihi lâzım gelir.

Zekâtın devlet tarafından tevzi edildiğini düşündüğümüz zaman yine aynı mahzurlar ortaya çıkar. Bu şekilde önemli ile daha önemli arasında bir fark gözetmek mümkün olmayacaktır. Halbuki bir sınıfın fertlerine meselâ; borçlulara zekâtı verirken en çok borçlu ve muztar durumda olanı seçmek icabeder.

Âyetteki «innema» kelimesi zekâtın bu sınıflara mahsus olduğunu, onlardan başkasına verilmesinin mümkün olmadığını ifade için olup, bunların tümüne birden verilmesi gerektiğini ifade etmek için değildir.

Üçüncü grup görüşe göre kayıtsız şartsız serbestlik vardır. Bu serbestliğin hudutlandırılması mümkün değildir. Zekâtın tevziinde adalet ve doğruluğa riayet eden fert ve devlet adamları için güzel ise de, hak ve adalet gözetmeyenler için yersiz harcamaları önlemek mümkün olmadığından tercihe şayan görünmemektedir.

İkinci grupta şarta bağlı tevzi, birinci ve üçüncü grup görüşlerden

---

(12) bkz. Abd'ur-Rahman el-Bennâ, Feth'ur-Rabbanî, c. IX, s. 72.

daha uygun olmakla beraber yine mühimi ehemme tercih etmenin mahzuru burada da kendini gösterir.

Bizim kanaatimize göre dördüncü grup görüş diğerlerine nazaran en uygunudur. Zira bu görüşe göre ister fert olsun, ister devlet olsun zekâtı verirken sınıflar arasında yardıma en çok ihtiyacı olanı aramak zorundadır. Meselâ; zekâtı Allah yolunda sınıfına vermek bu meyanda bir harp zamanında harp malzemelerine ve harp sanayiine vermek, fakirler, borçlular, köleler ve yolculara vermekten daha üstündür.

İslâm'ın tehlikelere mâruz kaldığı fikir harbi devrinde Müslümanlar fikirlerini yaymak için her türlü imkândan mahrum ve tehlikelere mâruz kaldığı devirlerde bu yolda kurulacak müesseselerle Allah uğrunda savaşacaklara vermek diğerlerine vermekten elbette daha lüzumlu ve faydalıdır. Bunun aksini de düşünebiliriz.

Meselâ; fakirlik ve sefaletin toplumda tehlikeli uçurumlar açacak derecede çoğaldığı zamanlarda fakirler ve miskinler sınıfını tercih etmek gerekir.

Toplumun istifadesine daha uygun olması bakımından, zekâtın sınıflar arasında en çok ihtiyaç sahibi olana verilmesi görüşünü diğerlerine tercih ediyoruz.

ZEKÂTIN MİKTARI :

Zekâtın sınıflara nasıl tevzi edileceği hususunda bilgi sahibi olduktan sonra şimdi bundan sınıflara ne kadar vermek gerektiğini inceleyeceğiz.

Acaba bir sınıfa veya bir sınıf için bir şahsa, zekât vermekle mükellef olan mal sahibi veya devlet ne kadar zekât vermelidir? Bu hususta istendiği kadar verilmekte bir mahzur var mıdır? Yoksa bunun için konulmuş bir prensibe riayet etmek mi gerekecektir?

İlim adamları bu konuda ihtilâf halindedirler. Biz bu ihtilâfları beş grupta mütalâa edeceğiz.

a) *Bir kimseye nisap miktarı zekât vermenin mekruh olduğu görüşü :* Bu görüş İmam Âzam Ebû Hanife tarafından kabul edilmiştir.

Ebû Hanîfe'ye göre bir kimseye günlük yiyecek ihtiyacı kadar zekât vermek mendup olup nisap miktarı ve daha fazla vermek mekruhtur. Fakat borçlu veya çoluk-çocuk sahibi olursa o zaman gereği kadar zekât vermekte bir mahzur yoktur.[13] Muğîre ile İbn-i Arabî de bu görüştedirler.[14]

---

(13) bkz. Serahsî, Mebsût, c. III, s. 13; ve Şeyhzade Abd'ur-Rahman, Dâmad, c. I, s. 225.

(14) bkz. İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an, c. II, s. 961 ve Kurtubî, el-Câmî li Ahkam'il-Kur'an, c. VII, s. 199.

b) *İmam Ebû Yusuf'a* göre, fakire 200 dirhem miktarı zekât vermekte bir mahzur yoktur. 200 dirhemden fazla verilmesi mekruhtur.[15]

Yalnız burada bir noktayı açıklamak gerekir: İmam Âzam devrinde 200 dirhem (800 TL.) ile bir aile normal şekilde bir sene geçinebilirdi. Buna göre o devirde bu tahdit gayet normal idi. Fakat sonradan paranın değeri düştüğü için bir sene değil, bir aylık ihtiyacını ancak temin edebiliyor.

c) *Süfyan-i Sevrî* (v. 161/778)'ye göre, bir kimseye (o devrin parası ile) 50 dirhem (8 koyun karşılığı)'dan fazla zekât verilemez.[16] Bu para ile günümüzde bir koyun dahi satın alınamıyor.

ç) *Leys'e göre* çoluk-çocuk sahibi bir kimseye, bir hizmetçi satın alacak kadar zekât verilebilir.[17]

d) *Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm* (v. 224/837)'a göre, farz ve nafile sadakalar, aslı itibarı ile bir olduklarından, nafilede istendiği kadar verildiği gibi, farz olan zekâtta da çok miktarda vermekte bir mahzur yoktur. Ancak verilen kimsenin ihtiyaç sahibi olması gerekir.[18]

e) *Ömer b. Hattab'a göre:* Amr b. Dînar'dan rivayet edildiğine göre Ömer b. Hattab şöyle demiştir: «Zekât verdiğiniz zaman fakirin ihtiyacını giderin.»[19]

Atâ b. Ebî Rebah'ın da bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Buna göre en iyisi, malın zekâtının bir aileye verilip o ailenin ihtiyaçlarının giderilmesidir.»[20]

f) *İmam Mâlik ile Ahmed b. Hanbel,* zekât miktarı hakkında bir rakam vermeyip zamanın şartlarına, fakirlerin durumlarına bağlı olarak bunun tesbit işini ilgililerin içtihadına (araştırma ve kanaatlerine) bırakmışlardır.[21] Ali b. Ziyad ve İbn-i Nâfi de bu görüştedirler.[22]

Hanbelî mezhebinin görüşüne göre zekât, sekiz sınıftan her birine durum ve icaplara göre tevzi' edilip, ne az, ne de çok verilmez. Borçluya borcundan kurtulacak kadar, yolcuya memleketine gönderecek kadar, köle-

---

(15) bkz. Serahsî, Mebsût, c. III, s. 14 vd.
(16) bkz. Serahsî, Mebsût, c. III, s. 14; ve Kasım b. Sellâm, Kitab'ul-Emval, s. 560.
(17) bkz. İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 252.
(18) bkz. Kasım b. Sellâm, Kitab'ul-Emval, s. 563.
(19) bkz. Aynı eser.
(20) bkz. Aynı eser; İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. I, s. 252
(21) bkz. Aynı kaynaklar; İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. VI, s. 442.
(22) bkz. Kurtubî, el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'an, c. VIII, s. 190.

ye kendini hürriyete kavuşturacak kadar, Allah yolunda savaşana gerektiği kadar verilmelidir.[23]

Seyyid Sabık «Fıkh'us-Sünne» adlı kitabında kanaatini şöyle belirtiyor: «Zekâtın maksatlarından biri de fakirin ihtiyacını gidermek, ona yetecek kadar genişlik sağlamaktır. Binaenaleyh fakire, kendisini fakirlik durumundan zenginlik durumuna, ihtiyaç vartasından devamlı bir kifayet seviyesine çıkaracak kadar zekât verilmelidir.[24]

Bu görüşler arasında her asırda cemiyetin ihtiyaçlarına cevap verebilecek ve iktisadî değişmeler karşısında sarsılmayacak kuvvette gördüğümüz Malikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşünü kabul etmek zorundayız. Fakire zekât verilince bu miktar, onun ihtiyacını karşılamalı ve bir iş sahibi olmasını sağlamalıdır. Bu şekilde olursa her sene fakirlerin sayısı azalır; cemiyetin sosyal seviyesi yükselir.

---

(23) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 670.
(24) bkz. Seyyid Sabık, Fıkh'us-Sünne, c. , s. 385.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZEKÂTIN DEVLETE VERİLMESİ

Zekâtın Devletçe Alındığını bildiren tatbikat,
Zekâtın Devletçe Alındığının Tarihçesi,
Zekât Toplamada Tâkibedilen Yol,
Zekâtın Devlete Verilmesi,
Vergi Zekâta Sayılır mı?

ZEKÂTIN DEVLETE VERİLMESİ

Üçüncü bölümde zekâtın verileceği yerleri, bunlar arasında nasıl tevzi edileceğini ve bir kimseye ne miktar zekât verilmesinin mümkün olduğunu ilim adamlarının görüşlerinin ışığı altında incelemeğe çalıştık. Bundan sonra önümüze şöyle bir mesele çıkıyor: acaba zekâtlar, fertler tarafından mı bu yerlere verilmeli, yoksa devlet tarafında mı toplanarak gereken yerlere verilmelidir? Yâni zekâtın dağıtımı ferdin işi midir, yoksa devletin işi midir? Bu bölümde bu konuyu açıklamaya çalışacağız. Bunun için zekâtın Hz. Peygamber devri ile dört halife devrindeki tatbikatını gözden geçirmek zorundayız. Yalnız bize bir fikir vermesi bakımından, önce İslâm devletinin gelir kaynaklarını kaydetmekte fayda mülâhaza etmekteyiz.

A) İslâm Devletinin Gelir Kaynakları:

İslâm devletinin belli başlı gelir kaynakları şunlardır:

a) *Zekâtlar:*

1) Para, zînet eşyası, altın ve gümüş, mücevherat ve ticaret mallarında 1/40,

2) Kendiliğinden veya yağmur suları ile sulanan toprakların mahsullerinde 1/10,

3) Dışardan bir enerji sarfedilmek suretiyle sulanan toprak mahsullerinde 1/20,

4) Yeraltı kaynakları (petrol, mâdenler gibi...) ile definelerde 1/5,

5) *Hayvanlarda:*

— Koyunlarda 1/40,

— Sığırlarda 1/30,

— Develerde koyun cinsinden 1/40,

— Atlarda beher at için bir dinar (Hz. Peygamber devrinin parası ile iki koyun karşılığı; günümüzde ise 1000 TL.)

b) *Ganimet mallarının beşte biri:* Ganimet malları konusunda yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: «Biliniz ki, ganimet mallarının beşte biri Al-

lah ve Resûlünündür.»[1] Burada Allah ve Resûlünden maksat devlet hazinesine ait olduğudur.

c) *Cizye ve Haraç:* Bunlar azınlıktan alınan umumî vergilerdir.

ç) *Sahipsiz mallar,*

d) *Oruç keffaretleri,*

e) *Yemin keffaretleri:* Bunlar gerektiğinde devlet tarafından toplanarak icap eden yerlere verilebilir. Dolayısıyla faydası daha umumî olur.

f) *Varisi bulunmayan tereke malları,*

g) *Velisi bulunmayan maktûlün diyet cezası,*

ğ) *Yitik mallar,*[2]

h) *Gümrük vergisi.*

Hz. Peygamber devrinde devlet tam kadro halinde teşekkül etmediğinden, gümrük sonradan Hz. Ömer tarafından ihdas edilmiştir. Gümrük vergisinin konulması şöyle olmuştur:

Müslümanlar ticaret için yabancı memleketlere mal götürdükleri vakit, o memleketlerin idârecileri bunlardan % 10 gümrük vergisi alıyorlardı. Bunun üzerine Ebû Musa el-Eş'arî durumu Hz. Ömer'e izah etti. Hz. Ömer de buna mukabil dış memleketlerden İslâm ülkelerine getirilen ticaret mallarından gümrük almayı kararlaştırdı.[3]

İslâm devletinin gelir kaynaklarını belirttikten sonra şimdi de zekâtın devlet tarafından alındığını gösteren tatbikatı izleyelim.

B) Zekâtın Devlet Tarafından Toplandığını Bildiren Tatbikat:

Zekâtın devletçe alınması konusunda yüce Allah şöyle buyuruyor: «Mü'minlerin mallarından zekât al ki, onunla kendilerini (malın manevî kirinden) temizlemiş, (mallarını) bereketlendirmiş olursun. (Zekât verdikleri zaman da) onlara dua et. Zira senin duan onlar için bir huzur vesilesidir.»[4]

Bu Âyet-i Kerîme, İslâm devletinin reisine, Müslümanlardan bir nevi gelir vergisi olan zekât almasını bizzat emretmektedir. Bu emir bize zekâtın mutlaka devletçe alınarak tevzi edilmesi gerektiğini haber veriyor. Hz. Peygamber yaşadığı müddet zekât O'na verilmiştir. O devirde ve daha sonraki iki halife devrinde zekâtın fert tarafından tevzi edildiğine dâir bir belgeye rastlanılmamaktadır. Aksine bütün delil ve rivayetler bize zekâtın

---

(1) el-Enfal, 8/41.

(2) bkz. Serahsî, Mebsût, c. III, s. 18; Kâsânî, Bedâyî, c. II, s. 69; Dür'ül-Muhtar, c. II, s. 59.

(3) bkz. Şiblî, İslâm Tarihi, c. VII, s. 285; Ömer Rıza Doğrul tercümesi.

(4) et-Tevbe, 9/103-104.

muayyen bir devre kadar devletçe alındığını gösteriyor. Bu belgeleri aşağıda açıklayacağız.

Zekât, farz olduğu andan itibaren Hz. Peygamber'in görevlendirdiği memurlar tarafından toplanmış, zahirî mallar tahmin edilerek hasat zamanı mahsulleri bu memurlar tarafından alınmış, hayvanların zekâtında da aynı usul tatbik edilegelmiştir. Zekât, günümüzde olduğu gibi, hiç bir suretle ferdin isteğine bırakılmamıştır. Esasen zekâttan beklenen ferdî ve içtimaî faydaların elde edilmesi için bu yolun tâkip edilmesinde zaruret vardır. Başı boş bırakılan bir müesseseden arzu edilen netice beklenemez. Bu ancak tesadüflere bağlı olur. Şimdi biz başlangıçta zekâtın devletçe nasıl uygulandığını gösteren *bâzı belgeleri aşağıda kaydedeceğiz.*

1) *İbn-i Sîrin* (v. 110/728)'den rivayet edildiğine göre, başlangıçta zekâtlar Hz. Peygamber'e, ya da O'nun görevlendirdiği memurlara verilirdi. Ondan sonra halife olan Hz. Ebû Bekir veya onun tâyin ettiği memurlara, Hz. Ömer devrinde de yine kendisine veya zekât memurlarına veriliyordu. Hz. Osman devrinde aynı durum devam etmişse de O'nun şehit edilmesi üzerine Müslümanlar ihtilâfa düşerek bir kısmı devlete vermekte devam ediyor, diğer bir kısmı da kendileri tevzi ediyorlardı. Hz. Ömer ile Hz. Âişe de zekâtlarını devlete verenlerdendi.[5]

2) Hz. Peygamber çeşitli bölgelere zekât toplamakla görevli memurlar göndermiştir. İleride bu memurların adlarını zikredeceğiz. Burada ise sadece birkaç rivayeti kaydedeceğiz.

«*Vâil b. Hıcr'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber bir bölgeye zekât memurlarından birini göndermişti. Bu memur, bir Müslümanın zekâtını almak için onun yanına gitti. Adam getirip zekât memuruna zayıf bir deveyi zekât olarak verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:*

— *Allah ve Resûlünün zekât memurunu gönderdik de falan adam ona zayıf bir deve yavrusunu verdi. Allahım! Ne kendisine, ne de devesine bereket verme, buyurdu.*

Hz. Peygamber'in bu sözü o adamın kulağına gitti. Bunun üzerine adam O'na güzel bir deve getirerek:

— *Allah'a ve Resûlüne karşı tevbe ediyorum, dedi. Hz. Peygamber de bu sefer:*

— *Allahım! O'na ve develerine bereket ver, diye dua etti.*»[6]

«Süveyd b. Gafle'den de şöyle dediği rivayet ediliyor: Hz. Peygamber'in görevlendirdiği bir zekât memuru bize geldi. O'nun yanına gidip oturduktan sonra şöyle dediğini duydum:

---

(5) bkz. Sellâm, Emval, s. 751.

(6) Nesaî, Sünen, c. V, s. 21.

— Ben süt emen küçük yavruları almamaya, ayrı ayrı kişilerin hayvanlarını bir araya toplamamaya, toplu halde bulunanları da ayırmamaya söz verdim.

O memura bu esnada bir adam, büyük hörgüçlü bir deve getirip bunu al dedi, almadı.»[7]

Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre, Benî Temîm kabilesinden bir adam Resûlullah (s.a.v.)'e gelerek :

— *Yâ Resûlellah! Zekâtı senin gönderdiğin memura ödediğim zaman, Allah'a ve Resûlüne karşı sorumluluktan kurtulur muyum? Diye sordu.*

Hz. Peygamber de :

— *Evet, zekâtı benim gönderdiğim elçiye ödediğin zaman kurtulur, borçtan beraet edersin. Ödediğin zekâtın mükâfatı sana, günahı da onu değiştirene aittir.*»[8]

3) Hz. Ebû Bekir halife olunca zekâtını devlete vermek istemeyen bazı kabile reislerine karşı devlet kuvvetlerini göndererek onları itaat altına almıştır. Birinci bölümün başında bu vak'a mufassalen anlatılmıştır. Oraya müracaat edilmeli.[9]

4) Mevlâna Şiblî, öşür arazisi bahsinde şu açıklamayı yapıyor : «*Öşür toprakları,* Müslümanların ellerinde bulunan arazidir ki, şu kısımlara ayrılır :

a) *Arabistan arazisi :* Bunların sahipleri evvel emirde Müslümanlığı kabul etmiş bulunuyorlardı. Medine arazisi gibi.

b) *Zimmîlere ait arazi* olup, onların zürriyetsiz kalmalarına veya firar etmelerine, yahut devlete karşı isyan etmelerine yahut da kendi arzuları ile haklarından feragat etmelerine mebni Müslümanların eline geçen topraklardır.

c) *Hiç kimsenin tasarrufunda bulunmayan ve bir kimse tarafından kendisinde hak iddia edilmeyen, fakat bir Müslüman tarafından imar edilerek ekilen arazi.*

İşte bu topraklardan alınan gelirlere haraç değil, zekât namı veriliyordu. Ve zekât devlet tarafından toplanıyordu.»[10]

5) Ümm-i Alkame'den rivayet edildiğine göre Hz. Âişe de zekâtını devlete verirdi.[11]

---

(7) Aynı eser.
(8) Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 88.
(9) bkz. Birinci bölüm.
(10) Şiblî, İslâm Tarihi (Ömer Rıza Doğrul terc.), c. II, s. 283.
(11) bkz. Sellâm, Emval, s. 757.

Mezkûr rivayetler bize, zekâtın devlet tarafından alındığını ve Müslümanların başlangıçta bütün mallarının zekâtını devlete verdiklerini gösteriyor.

C) Zekâtın Devletçe Alınışının Tarihçesi:

Zekâtın devlet idâresindeki tarihçesini makamın kısalığı dolayısıyla buraya sığdırmak mümkün değildir. Bu husus uzun vâdeli bir araştırma konusudur. Biz burada sadece, zekâtın devletçe alınmasının ne zaman ihmal edildiği, ferdin iradesine nasıl ve ne sebeple terkedildiğini kısaca açıklayacağız. Bunun için de önce malları iki kısımda mütalâa edeceğiz: a) Zâhirî mallar, b) Bâtınî mallar.

a) *Zahirî Mallar:* Toprak altı ve üstünden elde edilen ve edilmesi imkân dahilinde olan bütün mallara şamildir. Bu türlü malların zekâtları önceden tesbit edilerek alınır.

b) *Batınî Mallar:* Gizli mallar demektir. Bunların % 100 sıhhatle tesbit edilmesi güçtür. Ancak, sahiplerinin beyanı ile veya banka ve benzeri şirketlere yatırılmakla bunların tesbiti mümkün olabilir. Altın, gümüş, mâdenî ve kâğıt paralar gibi.

Hz. Osman devrine kadar ister gizli olsun, ister açık olsun bütün malların zekâtı devlet tarafından alınmaktaydı. Bunun aksini ispat eden bir belge mevcut değildir. Hz. Osman'ın halifeliği zamanında İslâm devletinin gelirleri kapsamına giren mallar çoğaldı. Bu sebeple ticarî mallarla paranın tesbiti ve kontrolü güç durum arzetmeğe başladı. Bunun üzerine Hz. Osman, batınî malların zekâtının ödenmesini sahiplerinin isteği ve emrine bıraktı. Dolayısıyla devletin zekâtla ilişkisi kısmen kesilmeğe başladı. O devirde yaşayan sahabîler de bu kararı güzel karşılayarak bunda ittifak ettiler. Böylece para sahipleri, zekâtlarını ödemekte devlet reisinin birer vekili olarak kabul edildiler. Hz. Osman, batınî malların zekâtının, sahipleri tarafından verilebilmesi ile ilgili kararını halka bir hutbesinde ilân etti.

Sâib b. Yezîd diyor ki: Osman b. Affan'ın minbere çıkarak şöyle dediğini duydum: «Bu ay, zekât verme ayıdır. Kimin üzerinde zekât borcu varsa, borcunu ödesin.»

Bu hadîs'i Beyhakî sağlam bir isnatla rivayet etmiştir. Hz. Osman işte bu şekilde batınî malların zekâtını mal sahiplerinin emrine bırakmış, ondan sonra da durum zamanımıza kadar bu şekilde devam edegelmiştir[12].

Zahirî mallarla diğer batınî malların bundan sonraki zekât uygulamasının nasıl olduğu, muhtelif devirlerde geçirdiği devreler, ayrı bir araştırma konusu olduğundan, biz bu kadarla yetiniyoruz.

---

(12) bkz. Kâsânî, Bedâyi, c. II, s. 7; Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 204.

ZEKÂTIN TOPLANMASI VE ORGANİZESİ

Başlangıçta zekâtın Hz. Peygamber tarafından bizzat alındığını, devlete maddî güç sağlaması için, onu almakla bizzat emredilmiş olduğunu az önce kaydetmiştik. Bu emre binaen Hz. Peygamber, müminlerin mallarının toplam miktarını tesbit etmek ve zekât miktarını toplamak üzere birçok memurlar tâyin etmiştir. Aşağıda bunların isimlerini zikredeceğiz.

Zekâtın verileceği yerlerden «Zekât üzerinde çalışanlar» sınıfı da, zekâtın devlet tarafından idâre edilmesi gerektiğini, zekâtın toplanmasının devletin görevleri arasında olduğunu bildirmektedir. Esasen bu kadar küllî fayda sağlayan zekâtın fert tarafından idâre edilerek hedefine ulaştırılması imkânsızdır. Devletçe organize edilmesinde açıkça bir zaruret görülmektedir.

Zekâtın devletçe toplanmasının önemi hakkında Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor: *«Zekât işlerinde hakkıyle çalışan, evine dönünceye kadar Allah yolunda savaşan kimse gibidir.»*[13]

Zekâtın devletçe alındığı hususunda bâzı rivayetleri aşağıda zikredeceğiz.

1) «Ebû Humeyd es-Sâidî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, Esad kabilesinden bir kimseyi (İbn-i Lütbiyye) Benî Süleym kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirdi. İbn-i Lütbiyye görevden dönünce Hz. Peygamber onu hesaba çekmişti.»[14]

2) «Yine Mekke fethedildiği zaman Hz. Peygamber, Amr b. Âs'ı Ceyfer kabilesine, Iyad'ı Ezd kabilesine bağlı Benî Celendî kabilesine (Amman'da) zekât toplamakla görevli olarak gönderdi. Bunlar mezkûr kabilelerin zenginlerinden zekât alıp fakirlerine verdiler. Mecûsîlerden de vergi topladılar.»[15]

3) Muaz b. Cebel'in şöyle dediği rivayet ediliyor: «Resûlüllah (s.a.v.) beni Yemen'e göndererek her 30 sığırdan bir dana, her kırk sığırdan bir sığır, her yüklü sığırdan da bir dînar veya buna denk maafir elbisesi zekât almamı emretti.»[16]

4) İmran b. Husayn da bir kerre zekât toplamakla görevli olarak gönderildi. Dönünce kendisine:

— Topladığın mal nerededir? Diye soruldu. Cevaben:

---

(13) İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 587.
(14) Buharî, Sahih, c. II, s. 130.
(15) İbn'ul-Esîr, el-Kâmil, c. II, s. 185.
(16) Tirmizî, c. II, s. 389.

— Beni mal için mi gönderdin? Onu Resulullah (s.a.v.) zamanında aldığımız yerlerden alıp, verdiğimiz yerlere verdik, dedi.»[17]

Ç) Hz. Peygamber'in Görevlendirdiği Başlıca Zekât Memurları:

Yusuf el-Kardavî «Fıkh'uz-Zekât adlı kitabında Hz. Peygamber'in muhtelif bölge ve kabilelere gönderdiği zekât memurlarının isimlerinden bahsederken şöyle diyor:[18]

Hâfız İbn-i Hacer (v. 852/1409) «Telhis» adlı kitabında Buharî ve Müslim'den naklen şu isimleri açıklıyor:

1) *Hz. Ömer,*
2) *İbn-i Lütbiyye* (Ezd kabilesinden),
3) *İbn-i Sâdî,*
4) *Ebû Mes'ud,*
5) *Ebû Cehm b. Huzeyfe,*
6) *Ukbe b. Âmir,*

Hâkim (v. 405/1014)'in «Müstedrek'inde kaydedildiğine göre,

7) *Kays b. Sâ'd,*
8) *Ukbe b. Sâmit,*
9) *Velid b. Ukbe* (Benî Mustalak kabilesine),
10) *Dahhak b. Kays,*[19]

İbn-i Sâ'd'ın (v. 230/844) «Tabakat»'ında kaydedildiğine göre diğer isimler de şunlardır:

11) *Uyeyne b. Hısn* (Benî Temim kabilesine),
12) *Büreyde b. Husayb* (Eslem ve Gıfar kabilelerine),
13) *Ubbad b. Bişr el-Eşhelî* (Süleym ve Müzeyne kabilelerine),
14) *Râfi b. Mekis* (Cüheyne kabilesine),
15) *Amr b. Âs* (Fezare kabilesine),
16) *Dahhâk b. Süfyan el-Kilâbî* (Benî Kilâb kabilesine),
17) *Büsr b. Süfyan el-Kâbî* (Benî Kâ'b kabilesine),
18) *Sâ'd kabilesinden birini* (Hüzeyme kabilesine),[20]

İbn-i İshâk da Hz. Peygamber'in Arap yarımadasında muhtelif kabile ve bölgeler üzerine gönderdiği zekât memurlarından şu isimleri veriyor:

19) *Muhacir b. Ebi Ümeyye* (Sana'ya),
20) *Ziyad b. Lebîd* (Hadremevt'e),
21) *Adiy b. Hâtem* (Teym ve Esad kabilelerine),

---

(17) İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 579.
(18) bkz. Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 749.
(19) bkz. İbn-i Hacer, et-Telhîs, c. II, s. 159 vd.
(20) bkz. İbn-i Sâ'd, Tabakat, c. II, s. 160.

22) *Mâlik b. Nüveyre* (Benî Hanzala kabilesine),
23) *Zeberkan b. Bedr* (Benî Sa'd kabilesine),
24) *Kays b. Âsım* (Benî Sa'd kabilesine),
25) *Alâ b. Hadremî* (Bahreyn'e),
26) *Hz. Ali* (Necran kabilesine)[21].

Zekât memurlarından başka Hz. Peygamber'in muhasipleri de vardı. İbn-i Hazm (v. 456/1064, «Cevamius-Siyer» adlı eserinde bunların isimlerinden bahsediyor. Hz. Peygamber'in muhasipleri şunlardı:

1) *Zübeyr b. Avvam,*
2) *Cehm b. Salt,*
3) *Huzeyfe b. Yeman.* Bu son ikisi Zübeyr'in bulunmadığı zamanlarda görev yapmaktaydılar.[22]

Hz. Peygamber'e zaman zaman zekât memurlarından şikâyetler de vuku'bulmuştur.

Cerir b. Abd'illâh'dan rivayet edildiğine göre, köylülerden biri Hz. Peygamber'e gelerek:

— Zekât memurlarından bir kısmı bize geliyor ve zulmediyorlar, dedi. Hz. Peygamber de bunun üzerine:

— Zekât memurlarınızı razı edin, buyurdu.[23]

Yine Cerir'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: «Zekât memuru size geldiği zaman, yanınızdan memnun olarak ayrılsın.»[24]

D) Zekât Toplamada Tâkîb Edilen Yol:

Yukarıda zekâta tâbi malların zahirî ve batınî olmak üzere iki kısma ayrıldığını görmüştük. Zahirî malların tesbiti için bir zorluk bahis konusu değildir. Batınî malların devletçe tesbit edilmesi için mevcut imkânlardan faydalanma yoluna gidilir. Hz. Peygamber devrinde Müslümanlar kuvvetli bir inanca sahip olduklarından, paralarının zekâtını gizlemeden Hz. Peygamber'e veya zekât memurlarına ödüyorlardı. Fakat günümüzde Müslümanların % 80'i zekâtını ödememekte, ödeyenlerin bir kısmı da çeşitli hile yollarını aramaktadırlar. Bunun için devlet para ve ticaret mallarının zekâtını toplamakta devrin şartlarına göre mevcut imkânlardan faydalanır. Gerekirse, yeni usuller ve metotlar ihdas edebilir. Meselâ; bankalara ve şirketlere, ticarî müesseselere yatırılan paraların tesbiti gayet kolaydır. Bu-

(21) bkz. İbn-i İshak, Zâd'ul-Meâd, c. II, s. 472.
(22) bkz. Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 749 vdd.
(23) Müslim, Sahih, c. II, s. 686; bkz. Nesaî, Sünen, c. V, s. 22; Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 367.
(24) Nesaî, Sünen, c. V, s. 22.

nun dışında yatırılmayıp elde saklanan paralar için de yatırıma teşvik edici tedbirler getirmek suretiyle zekâttan ve yatırımdan kaçırılmaları önlenebilir. Esaen zekâtın farz oluş hikmetlerinden biri de malı gizlilikten açığa çıkarmak, kasalara tıkılmaktan kurtarıp iş sahalarına yatırmaktır. Bu tahakkuk edince malın zekâttan kaçırılması da önlenmiş olur.

Toprak mahsulleri ile meyve ve sebzelerin zekâtında tâkib edilecek yol, mahsul miktarının daha önce tahmine tâbi tutularak tesbit edilmesi cihetidir. Toplanan zekâttan zekât memurlarına her türlü hayat sigortası ve geniş imkânlar tanınmak şartı ile bu müessese sıhhatli yürütülürse, verimli neticeler almamak için bir sebep bahis konusu değildir. Bunun tatbikatını Hz. Peygamber devrinde görmekteyiz.

Attâb b. Üseydd'en rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber çeşitli bölgelere, üzüm ve diğer meyvelerin mahsul miktarını tahmin edecek memurlar gönderirdi.[25]

Yine Saîd b. Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre, *Resûlullah (s.a.v.) Attâb b. Üseyd'e üzümlerin mahsullerini tahmin etmesini ve hurmada olduğu gibi zekâtının kuru üzüm olarak alınmasını emretti.*[26]

Zekât memurlarının bu tahminlerde yanılma ihtimali de var olduğu nazar-ı itibara alınarak Hz. Peygamber tarafından 1/3, 1/4 nisbetinde yanılma payı konmuştur.

Abd'ur-Rahman b. Mes'ud anlatıyor: Sehl b. Haseme bizim meclisimize gelerek Resûlullah (s.a.v.)'in kendilerine zekât mallarının miktarını tahmin etmelerini emredip şöyle buyurduğunu söyledi:

«— *Malların mahsul miktarını tahmin ettiğiniz zaman 1/3 (yanılma) payı bırakıp geride kalandan ezkât alın. Eğer 1/3 bırakmazsanız, 1/4 bırakın.*»[27]

Burada Hz. Peygamber zekât tahmin memurlarına yanılma payı olarak 1/3 ilâ 1/4 arasında bir serbestlik veriyor. Bu muhayyerlik, zekât memurlarının şahsî kanaat ve anlayışlarına, durum ve icaplara göre konulmuş önleyici bir tedbirdir. Bu sayede mal sahiplerine yapılması muhtemel haksızlıklar önlenmiş oluyor. Şâyet zekât memuru tahminde % 100 isabetli kabul edilerek hareket edilseydi, mal sahiplerine de, devlete de haksızlık yapılması önlenemez ve bu hususta açık bir kapı bırakılmış olurdu. Zira insanlar, görüş ve tahminlerinde % 100 isabet kaydedemezler. İşte Hz. Peygamber bu açık kapıyı kapayarak müessesenin adaletle yürütülmesini sağlayıcı tedbiri de almıştır.

---

(25) İbn-i Mâce, c. I, s. 584; Tirmizî, c. III, s. 7; Nesaî, c. V, s. 82.
(26) Aynı eser.
(27) Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 372; Tirmizî, c. III, s. 5.

İlim adamları meyvelerin tahmin yolu ile zekâta tâbi olması hususunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir.

Cumhurun görüşü, yaş halde iken yenmek ihtimaline binaen üzüm ve hurma mahsulünün daha önceden tahmin edilmesi yolundadır. Eğer bu meyveler daha önceden tahmin edilmeden sahiplerinin elinde bırakılırsa, yaş halde yenilip tüketilme tehlikesine mâruzdurlar.

İmam Dâvud'a göre, meyvelerden yalnız hurma tahmine tâbi tutulur. Diğerleri için tahmine lüzum yoktur.

Ebû Hanîfe (v. 150/762) ile ashabına göre, hiç bir mahsulde tahmine lüzum yoktur. İster az olsun, ister çok olsun hasat zamanı mal sahibinin elinde bulunan mahsulden 1/10 zekât alınır.[28]

İmam Mâlik (v. 179/795) de tahmin konusunda şu kanaati belirtiyor: «Bize göre ittifakla kabul edilen görüş, üzüm ve hurmadan başka meyvelerin tahmine tâbi olmayacağıdır. Üzüm ile hurma, satışa arz edilecek duruma gelince tahmin edilirler. Bunun sebebi ise bunların yaş halde iken yenebilmelerine binaendir. Tahmin edilince daha bol mahsul elde edileceği için, insanlara geniş imkân sağlanmış olur. Hurma ile üzüm böylece tahmin edildikten sonra sahiplerinin elinde bırakılır, onlar diledikleri gibi hareket ederler. Hasat zamanı ise, tahmin edilen miktara 1/3 veya 1/4 yanılma payı da ilâve edilerek zekâtları alınır.

«Yaş halde iken yenmek ihtimali bulunmayan ve ancak biçilip gereken ameliyeler yapıldıktan sonra yenebilen toprak mahsulleri ise, tahmine tâbi değildir. Bu mahsuller tane olarak elde edildikten sonra mevcut miktarları nisaba baliğ oluyorsa, onlardan zekât alınır.»[29]

*
**

Zekâta tâbi malların tahmini konusunda kaydettiğimiz görüşlerden şu netice çıkıyor: ilim adamları toprak ürünlerinin tahmine tâbi olmadığı hususunda ittifak halindedirler. İhtilâf sadece meyvelerin cinslerindedir. Bâzıları sırf hurmanın tahmine tâbi olduğu, diğerleri de üzüm ile hurmanın tahmin edilebileceği, diğer meyvelerin ise, tahmine tâbi olmadığı görüşündedirler. Bu görüşü ileri sürerken ortaya koydukları gerekçe, bu meyvelerin yaş halde yenilerek zekâttan kaçırılma ihtimalidir. Dayandıkları delil ise Hz. Peygamber devrinde yalnız bu iki meyvenin tahmine tâbi tutulmasıdır. Halbuki aynı gerekçe diğer meyvelerle bütün toprak mahsulleri için de bahis konusudur. Hz. Peygamber'in bu iki meyve türünü tahmine tâbi

(28) bkz. İbn-i Rüşd, Bidâyed'ül-Müctehid, c. I, s. 244.
(29) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. I, s. 271.

kılması, o devirde Arabistan'da galip olan mahsul ve meyvenin yalnız bu ikisine inhisar etmesine binaendir. Arabistan'da o devirde buğday, arpa ve diğer mahsuller yetişmiyordu. Buna binaen yalnız bu iki mahsul tahmin edilmişti. Oysaki devrimizde birçok ülkelerde, hatta Arabistan'da da modern usullere göre birçok meyve ve toprak mahsulü yetişmektedir. Bunlar da çeşitli yollarla zekâttan kaçırılma ihtimaline mâruzdurlar. Toprak mahsulleri ile diğer meyvelerin tahmine tâbi tutulmaması ve tamamen serbest bırakılması halinde, zekâttan beklenen sosyal ve ferdî neticelerin elde edilmesi imkân dâiresinden dışarı çıkar. Bu takdirde devletçe, fert elindeki toprak mahsulleri ve meyvelerin kontrolsüz bırakılmasına imkân tanınmış olur. İmanı bütün Müslümanların her ne kadar hileye baş vurmayacaklarını düşünsek de, malın tatlılığı ve aldatıcılığı karşısında ekseriyetle ihtiraslarına esir olan Müslümanların zekâtı eksik ödemeleri veya hiç ödememelerini önlemek mümkün olmaz. Dolayısıyla zekâttan devletçe elde edilecek önemli neticeler sağlanmamış olur.

Daha sahabe devrinde bâzı kabilelerin zekât vermemekte direndiklerini, Hz. Ebû Bekir'in bu kabileler üzerine askerî kuvvetler göndererek onları itaat altına almaya mecbur kaldığını bildiğimize göre, zekâtın toplanmasında müeyyidesiz hareket etmek, bu müesseseyi çıkmaza götürebilir. Zira devrimizdeki Müslümanlar, iman bakımından sahabe devri Müslümanları ile kabil-i kıyas değildir. Zekâtın devletçe alınmasının lüzumlu olduğunu, bunun kaçınılmaz bir zaruret olduğunu daha aşağıda açıklayacağız. Zekâtın devletçe alınması demek, onun mutlaka eksiksiz olarak tahsili demektir. Binaenaleyh devlet idaresinde zekâta tâbi malların tümünün daha evvelden tahmin ve tesbit edilmesi zarurîdir.

E) Zekâtın Devlete Verilmesi :

Zekâtın devletçe alınması, sevk ve idaresi konusunda yukarıda bilgi verilmiştir. Zekâtın batınî mallarda devletçe alınması ancak Hz. Osman devrine kadar devam etmiştir. Hz. Osman'dan sonra insanlar zekâtlarını çeşitli şekillerde ödemeye başlamışlar; devlete verilmesi hususunda da ayrı ayrı görüşler belirmeye başlamıştır. Bu görüşleri üç grupta mütalâa etmek mümkündür :

a) Zekâtın devlete de, mal sahibi tarafından gereken yerlere de verilebileceğini kabul edenler.

b) Bâzı şartlara bağlı olarak zekâtın devlete verilmesini kabul edenler.

c) Zekâtın mutlaka devlete verilmesi gerektiği görüşünü kabul edenler.

a) Zekâtın devlete de, gereken yerlere de verilebileceğini şu ilim adamları kabul etmişlerdir :

1) *Ahmed b. Hanbel* (v. 241/855) : O'na göre bir kimsenin zekâtını bizzat kendisi gereken yerlere vermesi daha faziletlidir. Fakat devlete vermesi de caizdir.[30]

2) *İbrahim en-Nahaî* (v. 196/815) : Nahaî de aynen İmam Hanbel'in görüşünü kabul etmiştir.[31]

3) *Ebû Ubeyd* (v. 224/837) : Kasım b. Sellâm da ferdin nakit zekâtını kendisi de tevzi etse, devlete de verse mesuliyetten kurtulacağı görüşünü savunmuştur. Diğer malların zekâtının ise devlet tarafından alınması gerekir. Mal sahibi bunların zekâtını devletten kaçıramaz. Kendisi ödeyecek olsa borcuna sayılmaz.[32]

4) *İmam Şâfiî* (v. 204/819) : Şâfiî, nakit malların zekâtının fert tarafından kendi eliyle gereken yerlere tevzi edilmesi görüşünü müdâfaa etmekte ve ezcümle şöyle demektedir : «Hiç bir Müslümanın, nakit malının zekâtında başkalarını vekil etmesini güzel görmem. Kişi malından bizzat sorulacaktır. Binaenaleyh zekâtını tevzi ederken dilediği yere vermekte en uygun yolu seçmeğe daha lâyıktır. Hem mal sahibi malının zekâtını kendisi öderse kesin bilgiye sahip olarak yerine gidip gitmediği hususunda tatmin olur. Başkaları bu işi yaparsa yerini bulup bulmadığı hususunda şüpheye düşer. Bu durum nakit mallar içindir.

Zahirî malların (meyve, sebze, toprak mahsulleri, küçük ve büyük baş hayvanlar) zekâtını ise devlete vermelidir. Eğer devlet bunun için memur gönderip istemezse, o takdirde zekâtı kendisi tevzi eder.»[33]

b) Zekâtın şartlı olarak devlete verilmesini kabul edenler :

1) Şâfiî mezhebinin diğer âlimleri ise devlet adamları adalet sahibi olurlarsa, zekâtın onlara verilmesinin daha faziletli olduğu görüşündedirler.[34]

2) *İmam Mâlik* (v. 179/795) : Mâlik'e göre bir kimse adaletle hükmeden devlet adamlarına zekâtını ödemek zorundadır. Toprak mahsulleri ile küçük ve büyük baş hayvanların zekâtını toplamak için devlet, memurlar göndererek tahsilât yapar. Ferdin malı üzerinden sene geçse de devlet memurlarının tahsilâtını beklemek zorundadır.

---

(30) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 642 vd.
(31) bkz. Aynı eser.
(32) bkz. Sellâm, Emval, s. 573.
(33) Şâfiî, el-Ümm, c. II, s. 66 vd.
(34) bkz. Seyyid Sabık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 402.

Eğer devlet adamları adaletten ayrılan kimselerse, fert için bu mecburiyet bahis konusu değildir. Dilediği yerlere kendisi verebilir.[35]

3) *Sevrî ve Atâ* ise zekâtı gereken yerlere vermeyen devlet adamlarına kat'î surette zekât verilemiyeceği görüşündedirler.

4) *Şa'bî ve Ebû Câfer* de şu kanaati belirtiyorlar: «Devlet adamlarının adalet sahibi olmadıklarını gördüğün zaman zekâtı onlara değil, gereken yerlere ver.»[36]

5) Ebû Hanîfe ve Ebû Ubeyd de zahirî malların mutlaka devlete verilmesi gerektiğini, batınî malların zekâtında ise ferdin serbest olduğunu kabul etmişlerdir.[37]

6) İbn-i Ebî Musa ile Ebû Hattâb da zekâtın âdil olan hükümete verilmesinin daha faziletli olduğunu söylüyorlar.[38]

7) Hasan b. Ebî Yahya'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: «Said b. Cübeyr'e zekâttan sordum. Bana:

— *Zekâtı devlete ver, dedi.*

Kendisi meclisten ayrılınca peşini tâkip ederek:

— *Sen bana zekâtı devlete ver, diyorsun ama, devlet adamları böyle böyle yapıyorlar, dedim.*

Bunun üzerine bana:

— *O zaman zekâtı Allah'ın sana emrettiği yerlere ver, dedi. Ve ilâve etti:*

— *Bana insanların idarecilerinden sordun. Sana bu hususta bir şey söyleyemem.*»[39]

Enes b. Sîrin'in şöyle dediği rivayet ediliyor: «İbn-i Ömer'in yanında bulunuyordum. Bir adam ona şöyle sordu:

— *Mallarımızın zekâtını zekât memurlarına verelim mi?*

İbn-i Ömer:

— *Evet, verin, dedi.*

Adam:

— *Zekât görevlileri kâfir olunca ne olacak, deyince de:*

— *Kâfirlere zekât vermeyin, dedi.*»[40]

---

(35) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 44-87.
(36) bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 642 vd.
(37) bkz. Aynı eser.
(38) bkz. Aynı eser.
(39) Selâm, Emvâl, s. 756.
(40) bkz. Aynı eser, s. 757.

c) Zekâtın mutlaka devlete verilmesini kabul edenler :

Zekâtın kayıtsız şartsız olarak devlete verilmesi gerektiği hususunda Hz. Peygamberden şu Hadîs-i Şerîfler rivayet edilmektedir.

1) Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e :

— *Zekâtımı senin elçilerine (zekât memurlarına) ödediğim zaman Allah'a ve Resûlüne karşı mesuliyetten kurtulur muyum? Diye sordum.*

Hz. Peygamber de cevaben :

— *Evet, zekâtını benim elçime ödediğin zaman, Allah ve Resûlüne karşı sorumluluktan beri olursun. Ödediğin zekâtın mükâfatı sana, günahı ise, onu değiştirene aittir, buyurdu.»*[41]

2) İbn-i Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre de Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyuruyor : «Şüphesiz benim ölümümden sonra hoşunuza gitmeyen bâzı olaylar çıkacak. Ashab :

— Yâ Resûlellah (o zaman) bize ne yapmamızı emr edersiniz? Dediler. Hz. Peygamber :

— Üzerinizdeki hakları öder, kendiniz için Allah'dan hayırlısını istersiniz, buyurdu»[42]

3) Vâil b. Hıcr'dan rivayet edildiğine göre kendisi şöyle dedi : «Resûlullah (s.a.v.)'e bir adamın şöyle sorduğunu duydum :

— *Yâ Resûlellah! Bizim başımıza üzerimizdeki hakları isteyen, fakat bizim haklarımızı vermeyen idareciler geçerse ne yapalım? Bize haber ver, dediler. Hz. Peygamber :*

— *İdarecilerinizin emirlerini dinleyin ve itaat edin. Sizin mesuliyetiniz size, onların mesuliyetleri de kendilerine aittir, buyurdu.»*[43]

Bu Hadîs-i Şerîf'e göre Müslümanlar zekâtlarını mutlaka devlete vermek zorundadırlar. Devlet zekâtın organize ve tevziinde hata yaparsa fert bundan mesul olmayıp Allah katında mükâfatını alır. Sorumluluk ilgililere teveccüh eder.

1) *Abdullah b. Amr b. Âs,*
2) *Abdullah b. Ömer,*
3) *Câbir b. Abdillâh,*
4) *Sâ'd b. Ebî Vakkas,*
5) *Huzeyfe b. Yemân,*
6) *Enes b. Mâlik,*
7) *Ebû Katâde,*

---

(41) Şevkânî, Neyl'ül-Evtâr, c. IV, s. 41.
(42) Aynı eser.
(43) Aynı eser.

Hangi şartlar altında olursa olsun, zekâtın mutlaka Müslüman devlete verilmesi gerektiğini ashaptan şu ilim adamları kabul etmektedirler:

8) *Ebû Saîd el-Hudrî,*
9) *Ebû Hureyre,*
10) *Hz. Âişe,*
11) *Ümm-i Seleme,*
12) *Muhammed b. Kâ'b el-Kuradî,*
13) *Atâ,*
14) *Kâsım,*
15) *Sâlim,*
16) *Muhammed b. Münkedir,*
17) *Urve b. Zübeyr,*
18) *Rebîa b. Ebî Abdirrahman,*
19) *Mekhûl,*
20) *Ka'kaa b. Hakîm ve diğer sahabiler hem kendileri zekâtlarını devlete verirler, hem de bu hususta soru soranlara zekâtlarını devlete vermelerini emrederlerdi.*[44]

Kudaa yolu ile İbn-i Ebî Şeybe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

«İbn-i Ömer'e:

— Benim malım vardır, zekâtını kime vereyim? Diye sordum:

— Şu devlet adamlarına ver, dedi.

— Fakat onlar bununla elbiseler ve güzel kokular alarak yaşıyorlar, dedim.

— Kim iyilik yaparsa kendine, kötülük yaparsa yine kendine yapar, dedi.

Bu konuda Hz. Ebû Bekir, Muğîre b. Şûbe ve Hz. Ali'nin de aynı sözü söylediklerini Beyhakî de rivayet ediyor.»[45]

Süheyl b. Salih'den rivayet edildiğine göre İbn-i Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebû Hureyre, Ebû Saîd, Saîd b. Mansur ve İbn-i Ebî Şeybe'ye bir adam zekâtın devlete verilmesinden sordu. Hepsi de:

— Zekâtını devlete ver, dediler.

Bir rivayete göre de o kimse onlara:

— Bu hükümdâr gördüğünüz zulümleri yapıyor, ona zekâtımı vereyim mi? Diye sordu. Onlar da:

— Evet, dediler.»[46]

---

(44) bkz. Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 88 vd.

(45) Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, c. VI, s. 42.

(46) Aynı eser; bkz. Sellâm, Emval, s. 751 ve İbn-i Kudâme, Muğnî, c. II, s. 642 vd.

Beyhakî sağlam bir senedle yine İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivayet ediyor: «Kendisi ile şarap içseler de zekâtı yine devlete verin.»[47]

Atâ'dan rivayet edildiğine göre yine İbn-i Ömer: zekâtı devlete verin, dedi. Bir kimse ona:

— Devlet adamları zekâtı gereken yerlere vermiyorlar, dedi. Bunun üzerine İbn-i Ömer:

— Zekâtı her ne kadar gereken yerlere vermiyorlarsa da yine devlete verin, dedi.»[48]

Rebî b. Mâ'bed'den rivayet edildiğine göre, kendisi fitne senesinde İbn-i Ömer'e yetimlere ait malların zekâtından sorarak bunun muhtaç durumdaki amcalarının oğullarına verilip verilemiyeceğini sormuştu. İbn-i Ömer:

— Hayır, onu devlet adamlarına versinler dedi.»[49]

Tâbiîn'den zekâtın devlete verilmesinin lüzumuna kail olan ilim adamları da şunlardır:

21) *Şâbî,*

22) *Muhammed b. Ali,*

23) *Ebû Rezzîn,*

24) *Evzaî,*

Bu ilim adamları zekâtın devlete verilmesini, onun verileceği yerleri daha iyi bilmeleri ve daha sıhhatli bir şekilde tevzi etme imkânına sahip bulunmalarına binaen müdâfaa etmişlerdir.[50]

25) *Mücâhid:* İbn-i Avn'dan rivayet edildiğine göre şöyle diyor: «Mücahid'e zekâttan sordum. Şöyle dedi:

— Bizimle beraber Kâbe'yi tavaf eden Ubeyd b. Umeyr bana şöyle dedi: Bir adam malının zekâtını İbn-i Ömer'e getirerek: «Ey Ebû Abd'ir-Rahman! Bu, malımın zekâtıdır, onu vereye vermemi emredersin? dedi. İbn-i Ömer:

— Biat ettiğin kimseye (yâni devrin halifesine) ver, dedi.»[51]

26) *Yusuf el-Kardavî:* Asrımız âlimlerinden Yusuf el-Kardavî de zekâtın devlete verilmesinin lüzumunu belirtirken şöyle diyor:

«İslâm dinine göre insan bölünen bir metâ değildir ki, bir parçası din için, diğer parçası da dünya için olsun. İnsan hayatı da bölünmez ki, bir parçası Kayser'in, diğer parçası Allah'ın olsun. Belki bütün hayat Allah'ındır. Bütün insanlar Allah'ındır, bütün kâinat Allah'ındır.

---

(47) Kasım b. Sellâm, el-Emval, s. 751 ve Muğnî, c. II, s. 642 vd.

(48) Sellâm, Emval, s. 753.

(49) Aynı eser, s. 752.

(50) bkz. İbn-i Kudâme, Muğnî, c. II, s. 642 vd.

(51) Kâsım b. Sellâm, el-Emval, s. 752.

«İslâm insanları doğru yola ileten cihanşümul bir Kitap getirmiştir. Bu kitabın hedefi, ferdi hürriyete kavuşturmak, şereflendirmek ve toplumun sosyal mevkiini yükselterek onu saadete ulaştırmak; milletleri ve hükümetleri Hakka, hayra yöneltip bütün beşeriyeti Allah'a ibadete, hiç bir şeyi O'na ortak koşmamaya, insanlardan bir kısmının diğer bir kısmını Allah'dan başka mâbud edinmemeye dâvet etmektir.

«İşte zekât nizamı bu çerçeve dahilinde konmuştur. Zekât, ferdin idare edeceği işlerden olmayıp İslâm hükümetinin vazifelerindendir. İslâm, zekâtın toplanmasını, gereken yerlere tevziini, fertlerin vicdanlarına değil, devlete vazife olarak yüklemiştir.

Zekâtın toplanmasında devletin vazifelendirilişi şu sebeplere dayanmaktadır :

a) Birçok fertlerde zamanla vicdanlar ölür veya vicdanlara hastalık isabet eder, dolayısıyla zekât ödenmez. Buna bağlı olarak fertlere tanınmış olan sigorta hakkı da ortadan kalkar.

b) Zekâtın devlet tarafından tevzi edilmesi halinde fakir, hakkını zengin şahıstan üzüle-büzüle değil, bizzat devletten alır. Bu vesile ile fakirin şerefi, yüz suyu korunmuş olur; minnet ve eziyet altında kalmaz.

c) Zekât fert elinde bırakılırsa, onun tevzii başıboş bir hale gelir. Devlet fakirleri seçip tasnif ederken, fertten daha uyanık ve temkinli davranır. Zengin fert ise, ancak fakirlerin pek azını tanıyabilir. Tanımadığı fakirler arasında, tanıdıklarından daha muhtaçları bulunabilir. Devlet tarafından tevzi edilirken bu noktaya daha çok ehemmiyet verilir.

ç) Zekât yalnız fakir, miskin ve yolcular sınıfına münhasır değildir. Zekâtın verileceği yerler arasında bütün Müslümanların yararlanacağı ve fakat fertlerin tek başına başaramıyacağı, ancak devlet adamlarının yapabileceği işler de vardır. Müellefe-i kulûb'a zekât vermek, Allah yolunda savaşmak için gerekli malzeme temin etmek, hazırlık yapmak ve bütün dünyada İslâm'ın temel görüşlerini insanlığa duyuracak İslâm dâvetçileri yetiştirmek gibi.

d) İslâm din, devlet, Kur'an ve idareciliğin bir karışımıdır. Bu idare ve devlet için, İslâmın nizamlarını yürütecek, kanunlarını infaz edecek bir bütçeden ayrılık yoktur. Bu bütçeye de mutlaka bir gelir kaynağı lâzımdır. İslâm devletinde bütçenin dâimî gelir kaynaklarından biri de zekâttır.»[52]

Zekâtın devlete verilmesi konusunda yalnız nakit mallarda ihtilâf ba-

(52) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 755 vd.

his konusu olup, toprak mahsulleri ile diğer ürünlerin zekâtının devlete verilmesi konusunda ihtilâf yoktur. Bütün ilim adamları bunların devlet tarafından alınması gerektiğini kabul etmektedirler.

Hz. Peygamber devrinde ise paranın ve toprak ürünleri ile diğer mahsullerin de zekâtı devlete veriliyordu. Yukarıda da belirtildiği üzere Hz. Osman devrine kadar durum bu şekilde devam etti. Hz. Osman gelirlerin çoğalması sebebiyle halkın elinde bulunan paraların kontrol güçlüğünü ileri sürerek nakit malların zekâtını devletçe almayıp, ferdin arzusuna ve mesuliyetine bırakmıştır. Bundan sonra devlet yalnız toprak ürünlerinin zekâtını almakla yetinmiş, paranın zekâtı fert tarafından tevzi edilegelmiştir.

İlim adamlarından bir kısmı Hz. Osman'ın bu tatbikatına uyarak nakit malların zekâtının fert tarafından ödenmesini daha uygun bulmuşlar, bâzıları da bunu şarta bağlamışlar; devlet adil olduğu zaman ona verilmesinin daha faziletli olduğu görüşünü kabul etmişlerdir.

Çoğunluk da Hz. Peygamber'in tatbikat ve emirlerine uyarak zekâtın hangi şartlar altında olursa olsun, devlet Müslüman olduğu müddet ona verilmesi gerektiğini kabul etmişlerdir. Yukarıda bu görüşlerden bahsetmiştik.

Bizim kanaatimiz zekâtın mutlaka Müslüman devlete verilmesinin daha doğru olduğu yolundadır. Zira paranın zekâtı ferdin isteğine bırakılırsa, Yusuf el-Kardavî'nin de dediği gibi, çoğu insanlar mal sevgisi dolayısıyla imanları zayıflar; zekâtlarını muntazaman ödemezler. Dolayısıyla zekâttan beklenen netice elde edilemez. Nasıl devlet vergilerin ödenmesinde ferdi serbest bırakmıyorsa, zekâtını ödemekde de müeyyidenin konulmasında bir zaruret vardır.

F) Muasır Hükümetlere Zekât Verilebilir mi? :

Zekâtın devlete verilmesi konusunu açıkladıktan sonra günümüzdeki hükümetlere zekât verilip verilemiyeceği hususunu ele almakta fayda olduğu kanaatindeyiz.

Zekâtın muasır hükümetlere verilmesi hususunda Şeyh Reşid Rıza (v. 1354/1935) görüşünü şöyle açıklıyor: «Bu asırda Müslümanların çoğunun İslâm'a dâvet edecek, O'nu müdâfaa edip uğruna savaşacak, ceza usullerini tatbik edecek, zekâtları alıp gereken yerlere tevzi edecek hükümetleri kalmamış gibidir. Belki Müslümanların çoğu Avrupa devletlerinin hükmü altına girmiş, bâzısı da Avrupalılaşma hususunda onlardan daha sapık olan hükümetlerin idaresi altına girmişlerdir.

«Avrupa devletlerine boyun eğmiş Müslüman devletlerden bâzılarının başkanlarını da Avrupalılar İslâm'ın adını kullanarak diğer milletleri ken-

dilerine boyun eğdirmek için birer âlet olarak kullanmaktadırlar. Müslümanlardan alacakları mallarla Müslümanlığı yıkacak veya Avrupalılara peşkeş çekecek olan bu gibi hükümetlere zekât verilmez.

«Başkan ve ileri gelen erkânı dindâr olan ve bütçelerinde yabancıların tahakkümü bulunmayan dindâr hükümetlere ise bâzı icraatlarında haktan ayrılsalar da zahirî ve batınî bütün malların zekâtının verilmesi farzdır.»[53]

Gerek Avrupa ve gerekse diğer devletlerin iktisadî baskısından kurtulamayan hükümet adamları, bu yabancıların fikirlerini içten benimseyip bütün güçleri ile onları taklid edip hizmet ederler, onların menfur gayelerinin tahakkukuna çalışırlarsa, millî bünyeden ayrılan bu gibi hükümetlere zekât verilemez. Onlara zekât vermek, İslâm düşmanlarına, millet düşmanlarına yardım etmekten başka bir şey değildir.

Fakat tarihî çöküntünün maddî-manevî çalışmamanın ve cahil kalmanın tabiî bir neticesi olarak çalışıp ilerleyen yabancı milletlerin maddî-manevî baskısı altında bulunmakla beraber, bütün çırpınmaları kendilerini bu milletlerin ilmî, içtimaî, iktisadî ve ahlâkî baskılarından kurtararak kendi millî sistemlerini kurmaktan ibaret olan ve bu uğurda sanayileşmek isteyen ve zekâtın farz olduğuna inanan ve bu inancını açıklayan hükümetlere zekât verilebilir.

G) Asrımızda Zekât İşlerini Kim İdâre Edecek?:

Her yönü ile bağımsız İslâm hükümetleri bulunmadığı zamanlarda zekâttan beklenen önemli faydaların elde edilmesi için, bütün Müslümanların, zekâtlarını bir elde toplayıp gereken hizmetlerde kullanılması icap eder. Ferdin, düşündüğümüz mânada zekâtı organize edemediği aşikârdır. Hatta zekât ödeyen Müslüman zenginlerin birçoğu, belki de hepsi, zekâtın fakirler tarafından başka yerlere verileceğini dahi bilmemektedirler. Fertlerin idâresinde kaldığı takdirde zekâttan beklenen netice nasıl elde edilebilir? Ferdin, zekâtını gereken yerlere âdilâne tevzi ettiğini düşünsek de yine bu, küllî bir fayda sağlamaz. Çok basit bir çevreye münhasır kalır. Herkes bu şekilde yaparsa beklenen sonuç alınabilir, şeklinde düşünmek mümkün ise de, tek merkezden yönetilenle, 100.000'lerce elden idare edilen arasında 100.000 defa fark doğacağında hiç şüphe yoktur. Umumî menfaatlere hizmet eden büyük kuruluşların görevleri fertler tarafından yürütülebilseydi, bunların kurulmasına lüzum kalmazdı. Fakat bu imkânsızdır.

---

(53) Seyyid Sabık, Fıkh'us-Sünne, c. I, s. 404.

Zekâtın farz olduğuna inanmış, onu muntazam olarak toplayıp gereken yerlere tevzi edecek İslâm hükümetlerinin sayısı pek az olduğuna göre, zamanımızda zekâtların İslâm'ın ana meselelerini kavramış ve sağlam bir şekilde eğitilmiş, geçim endişesi bulunmayan, her türlü taassup, ihtiras ve ayırıcı cereyanlardan uzak bulunan tarafsız kişilerin kuracakları müesseselere verilmesi daha faydalıdır.

Ğ) Vergi Zekâta Sayılır mı? :

Zekâtın devlete verilmesi ve devletçe dağıtılması ile ilgili görüşleri, ve bunlar arasında kuvvetli bulduğumuzu kaydettikten sonra verginin zekâta sayılıp sayılmayacağı hususunu da incelemek mecburiyeti hasıl olmuştur. Zira bu mesele de ihtilâf konusu olup, günümüzde bâzı çevrelerce verginin zekât yerine geçebileceği hakkında fetvalar verilmekte ve bu mesele üzerinde tereddütler uyanmaktadır. Bilhassa malını çok seven zenginler bu mesele üzerinde daha fazla durmaktadırlar. Biz burada bu konuyu işleyerek ilim adamlarının görüşlerini ve bunlar arasında en doğru olanı tercih edeceğiz.

Verginin zekâta sayılması konusunda âlimlerin görüşleri ikiye ayrılıyor :

a) Verginin zekâta sayılacağını kabul edenler,

b) Verginin zekât yerine geçmeyeceğini kabul edenler.

a) Verginin zekât yerine geçebileceğini şu ilim adamları savunmuşlardır :

1) *İmam Nevevî* (v. 677/1278),
2) *İbn-i Teymiye* (v. 728/1328),
3) *Ahmed b. Hanbel* (v. 241/855).

b) Verginin zekâta sayılmayacağını kabul edenler :

Verginin zekâta sayılacağı görüşünü kabul edenler yanında bu görüşün aksini müdâfaa eden ilim adamları çoğunluktadır. Bunları ve ileri sürdükleri delilleri aşağıda zikredeceğiz :

1) *İbn-i Hacer el-Heysemî* (v. 974/1567) : Heysemî görüşünü açıklarken şöyle diyor : «Ticaretle uğraşan bâzı fasıklar, zekâta niyet edildiği takdirde devletçe alınan vergilerin zekât yerine geçeceğini zannediyorlar. Bu zan batıldır. Ve Şâfiî mezhebinin bunda dayandığı bir delili mevcut değildir. Zira devlet reisi vergi memurlarını, zekât vermekle mükellef bulunan kimselerden zekât almaları için tâyin etmiyor — ister üzerine zekât

farz olsun ister olmasın; ister az olsun, ister çok olsun — onlar ancak buldukları malın vergisini toplamak için tâyin olunmuşlardır. Vergide zenginlik şart koşulmamaktadır. Devlet vergiyi, Müslümanların dünya işlerini düzenlemek, menfaatları uğruna çarpışacak olan orduya sarfetmek için alır. Bu alınan mal ise bahis konumuz olan zekâtın yerine geçmez; onun sağlayacağı faydaları sağlamaz. Biz verginin zekât yerine sayılması için gereken şartı haiz olduğunu kabul etsek de — bu şart da devlet bütçesinde para kalmaması sebebiyle devlet reisinin zenginlerin mallarından almaya mecbur kalmasıdır — vergi, zekâtın farziyetini düşürmez. Zira devlet vergiyi zekât namı ile almamaktadır.

«Tüccardan bir kısmı bana: vergi tahsildârına verdikleri vergiyi zekâtlarına niyet ettikleri zaman o da bunu zekât olarak aldığını, halbuki onu başkasına verince zayi etmiş olacaklarını ileri sürmüşlerdir.

«Bu fikir bir değer taşımaz. Zira vergi memurları ile onların yardımcıları arasında zekâta lâyık kimseler nadiren bulunur. Zira onlar birer meslek sahibi olup, çalışıp kazanma gücüne sahiptirler. Güçlerini çalışıp kazanma yoluna sarfederlerse ihtiyaçlarını giderebilirler. Bu durumda onlara nasıl zekât verilebilir?

«Lâkin malı çok seven ticaret erbabı, şeytana uyduklarından, hakkı görmek ve kendi menfaatleri için söylenen sözleri işitmekten kör ve sağır olmuşlardır. Şeytanın onlara verdiği vesvese şudur: vergi sizden zulmen alınıyor, binaenaleyh nasıl zekât verirsiniz?

«Halbuki onlar anlamıyorlar ki, Cenabı Allah kendilerine zekâtı farz kılmıştır. Zekâtı usulüne göre gereken yerlere vermedikten sonra ondan kurtulamazlar. Kendilerinden haksızlıkla alınan vergileri ödemekle onlar için nasıl sevap yazılır? O'nunla Allah katında nasıl mertebe kazanırlar?

«Oysaki ilim adamları vergi memurlarını hırsız ve yol kesen şakîler cümlesinden saymışlardır; belki onlardan da kötüdürler. Herhangi bir şakî senden malını zulmen alsa, sen de alınan bu malı zekâtına saysan, bunun sana bir faydası dokunur mu? Böyle bir malın sana bir faydası olmadığı gibi, ister âdilâne olsun, ister zulmen olsun alınan vergiyi zekâtına saymaktan sakınmalısın.»[54]

2) *İbn-i Âbidîn* (v. 1307/1889): İbn-i Hacer'in yukarıdaki mütalâasını zikrettikten sonra verginin zekâta sayılamayacağı tezini müdâfaa ederek «Fetâva-i Fadlî»'den naklen şöyle diyor: «Vergi zekâta niyet edildiği takdirde sağlam olan görüş, bunun zekâta sayılmayacağıdır.»[55]

3) *Şeyh Uleyş* (v. 1299/1882): Mâlikî fakıhlerinden Uleyş de zekât

(54) İbn-i Hacer el-Heysemî, ez-Zevacir an İktiraf'il-Kebair, c. I, s. 149.
(55) bkz. İbn-i Âbidîn, c. I, s. 42.

ismi olmaksızın devletin aldığı verginin zekâta sayılmayacağı görüşünü kabul etmektedir.[56]

4) *Reşid Rıza* (v. 1354/1935) : Şeyh Reşid Rıza da bu baptaki görüşünü şöyle açıklıyor : «Toprak mahsullerinden 1/10 ilâ 1/20 nisbetinde zekât vermeyi gerektiren ve nas ile belirtilen sekiz sınıfa veya mevcut sınıflara tevzi edilmesi gereken zekât mallarını devletin memurları aldıkları takdirde, toprağın sahibi zimmetten beri olur. Devlet reisi ile zekât memurlarına ise, bu zekâtı gereken yerlere tevzi etmek düşer. Eğer devlet zekâtı almazsa, mal sahibinin bu miktarı gereken yerlere vermesi icap eder.

«Hıristiyanlarla diğer din ve ideoloji mensubu devlet adamlarının hâkim oldukları topraklarda aldıkları mal vergiye sayılır, zekâta sayılmaz. Durum böyle olunca Müslümana, elinde kalan nisap miktarı malın zekâtını vermesi gerekir.»[57]

5) *Şeyh Şeltüt* de şöyle diyor : «Zekât vergi değildir. — Her şeyden önce — zekât malî bir ibadettir. Vergi ile zekât her ne kadar bâzı yönlerden birleşiyorlrasa da, birçok hususlarda ayrılmaktadırlar :

1) Teşrî kaynağı bakımından,
2) İcap esası bakımından,
3) Hedef ve gaye bakımından,
4) Nisbet ve miktar bakımından,
5) Harcanacağı yerler bakımından.

Zekât, Cenabı Allah'ın koyduğu bir emir olup, inanç bakımından da farzdır. Şöyleki, zekâta ihtiyaç bulunsun, bulunmasın her zaman onu vermek gerekir. Zekât, fakir ve miskinler için daimî bir gelir durumundadır. Hiç bir ümmet bundan uzakta yaşayamaz.

Vergiler ise ihtiyaç hasıl olduğu zamanlarda hükümetlerin koydukları bir vecîbedir. Bunlardan birinin diğeri yerine geçemeyeceği aşikârdır. Her ikisi de teşrî, kaynak, miktar, istikrar ve devam bakımından ayrı ayrı haklardır.»[58]

6) *Şeyh Ebû Zehra :* Muhammed Ebû Zehra da şu beyanda bulunuyor : «Devlet vergileri bu ana kadar sosyal güvenlik yönünden, sosyal teminat değerinde bir değer taşımamıştır. Halbuki zekâttan asıl maksat, sosyal dengesizlikleri yok etmek, düzen kurmak ve denge sağlamaktır. Zekât, bâzı vergilerin yerini tutar, fakat şimdiki vergilerin zekât yerini tutması mümkün değildir. Zira vergiler bu ana kadar fakirlerin ihtiyaçlarını

(56) Feth'ul-Ulâ el-Mâlik, c. I, s. 139 vd.
(57) Reşid Rıza, Fetâva, c. I, s. 229 vd.
(58) Fetâva-i Şeltüt, s. 116 vd.

gidermekten uzak kalmıştır. Halbuki fakirlerin ihtiyaçlarının mutlaka giderilmesi gerekir.»[59]

7) *Kardavî:* Yusuf el-Kardavî mezkûr ilim adamlarının görüşlerini kaydettikten sonra kendi görüşünü şöyle özetliyor:

«Zekâtı hiç bir şey zimmetten düşüremez; hiç bir şey onun yerine geçemez. O Allah'ın farz kıldığı bir vecîbedir. Kullar onu nesh etmeğe muktedir değillerdir. Zekâtın mutlaka kendi resim, isim, miktar ve şartları ile alınması ve gereken yerlere dağıtılması icap eder.

«Öyle bir memleket düşünelim ki, orada servetin çokluğu sebebiyle fakir kimseler kalmasa, yine mal sahiplerinden zekât alınıp Allah yolunda, İlâ-i Kelimet'ullah yolunda ve başkalarını İslâm'a ısındırmak için sarfedilmesi gerekir. Binaenaleyh zekât hiç bir suretle zimmetten düşmez.

«Bunun gibi hükümet, vergi hasılasından sosyal güvenlik için fazla miktarda tahsisat ayırsa, yine ebediyen farz olan zekât yerine geçemez.

«Müminlere «Namazı kılın, zekâtı verin» emri ile hitap eden Kur'an-ı Kerîm devam ettikçe, zekât da devam edecektir.

«Hulasa olarak şunu belirtelim: Şeyh Şeltüt ve ondan önceki ilim adamlarının; verginin zekâta sayılmayacağı yolundaki fetvaları insanın kalbini tatmin ediyor. Zira onlar bu fikirlerini sağlam dinî esaslara dayandırıyorlar. Bu fetvalar her halde Müslümanın dindarlığı, bu vecîbelerin bekâsı ve üzerinde devam ve sebat etmeleri bakımından en doğru görüşü temsil ediyorlar.

«Müslüman, kendi devletinin, fakir ve ihtiyaçlı kimseleri sigorta altına aldığını görüp, civarında zekât verilmeğe lâyık ihtiyaçlı bir Müslüman da bulamazsa — Amerika'da bulunan Müslümanlarda olduğu gibi — zekâtın fonksiyonunun ortadan kalktığını zannetmesin. Zira zekâtın verileceği diğer yerler her zaman bâkidir. Bunlar arasında Allah yolunda, müellefe-i kulûb ve borçlular sınıfını zikredebiliriz.

«Bir memlekette bu işleri idâre edecek bir kuruluş bulunmaz veya mevcut kuruluşların buna gücü yetmezse, zekâtlarını kendilerine en yakın olan ve bu işleri daha mükemmel idâre eden kuruluşların bulunduğu memleketulere gönderilmelidirler.

«Eğer fertlere, kendilerinden alınan vergilerin zekâta sayılmasına müsaade edilirse, bu farz olan zekâtın idamına hükmetmekten başka bir şey değildir.»[60]

*
* *

(59) Ebû Zehra, Tanzîm'ul-İslâm lil-Müctemâ, s. 165.
(60) Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 118 vd.

Verginin zekâta sayılıp sayılmayacağı konusunda her iki görüşü ve bunların mesnetlerini yukarıda incelemiş bulunuyoruz. Verginin zekâta sayılmayacağını müdâfaa edenlerin görüşleri diğerlerine nazaran daha kuvvetli görünmektedir. Bizim kanaatimiz de verginin asla zekâta sayılmayacağı yolundadır. Bu fikrimizi aşağıdaki esaslar muvacehesinde özetleyeceğiz :

1) Zekât, temel ve zarurî ihtiyaçlar dışında elde mevcut nisap miktarı maldan alınır. Bu miktar günümüzdeki hayat şartlarına göre 40.000 TL. civarında bir paraya tekabül eder. Ki buna İslâm vergi sisteminin muafiyet sınırı da diyebiliriz. Vergide ise durum böyle değildir. Bâzı memleketlerde meselâ; Türkiye'de vergi muafiyet sınırı ancak 3000 TL. civarındadır. Bu iki rakam arasında muazzam bir fark vardır.

2) Vergi ile zekât arasındaki farklardan biri de zekâtta asgarî geçim indirimi diyebileceğimiz muafiyet sınırı için muayyen esaslar vardır. Geçim indirimi bu esaslar muvacehesinde tesbit edilir. Vergide ise bunun için konulmuş bir esas mevcut değildir. İdarecilerin isteğine bırakılmıştır.

3) Alınacak zekât miktarı naslarla tesbit edilmiş olup, toprak mahsullerinde 1/10 ilâ 1/20, parada 1/40, petrol ve mâdenlerle definelerde 1/5, küçük ve büyük baş hayvanlarda da paranın zekâtına uygun olarak 1/40'a tekabül etmek üzere koyunlarda 1/40, 30 sığırda bir dana, 40 sığırda bir sığır, beş devede bir koyun = 1/40 koyundur. İdareciler bu nisbeti artıramadıkları gibi, azaltamazlar da...

Vergide ise böyle bir nisbet mevcut değildir. Devletin ihtiyaç durumuna göre hükümetler vergileri hem artırma, hem de azaltma selâhiyetini haizdirler. Bunun için belli bir miktar tâyin edilmiş değildir.

4) Vergi, devletin idarî işlerle ilgili ihtiyaçlarına sarfedilir. Zekât ise sekiz sınıftan başkasına verilemez. Zekâtın farziyetine inanmayan devlet adamlarına verilecek zekâtlar, hedeften uzaklaşarak belki de İslâm'ın aleyhine bir durum arzederler.

5) Devlet, vergiye ihtiyaç hissetmediği zamanlarda onu affedebilir. Fakat zekât hiç bir zaman affedilemez, kaldırılamaz. Devlet zengin de, fakir de olsa, mutlaka zekâtları toplayıp gereken yerlere vermekle mükelleftir.

6) Zekât, Müslümanın kendi devletine ödemek zorunda olduğu bir nevi vergidir. Fakat hiç bir zaman vergi değildir. Zekâtı devlet almasa da Müslümanın her sene bunu gereken yerlere ödemesi icap eder. Vergide durum böyle değildir.

7) Zekât bir vergi değildir. Eğer vergi olsaydı, Kur'an-ı Kerîm'de bu ad ile zikredilmesi gerekirdi.

8) İslâm devletinde gelir kaynaklarının en önemlilerinden biri zekâttır. Zekâtsa Müslümanlardan alınan bir gelirdir. Vergi gayr-i Müslimlerden alınan gelirlere denir. Verginin zekâta sayılması halinde bu iki mefhum ortadan kalkıp, Müslümanlarla gayr-i Müslimler aynı statüde mütalâa edilmiş olur. Ki, bu da esaslara aykırı düşer.

İşte bu esaslar çerçevesinde vergiler için ödenen paranın zekâta sayılması imkânsız görünmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜMÜN SONU

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTLA İLGİLİ TAMAMLAYICI BİLGİLER

ZEKÂTLA İLGİLİ TAMAMLAYICI BİLGİLER

Araştırmamızın can noktasını teşkil eden kısımlar yukarıda sona ermiştir. Ancak okuyucuya sunacağımız bu eserden istifadeyi çoğaltmak ve okuyucularının zekâtla ilgili meselelere vakıf olmalarını sağlamak amacıyla beşinci bölüm olarak zekâtla ilgili tamamlayıcı bilgiler kısmını sonuna ilâve etmeyi faydalı gördük. Bunun için de Hanefî fıkhının en eski kaynaklarına müracaat ederek çeşitli meseleler üzerinde bilgiler vermek suretiyle eksikleri tamamlamaya çalıştık. Bu bölümde zikredeceğimiz meselelerin bir kısmına ikinci ve üçüncü bölümlerde temas edilmiş, fakat teferruata girilmemiştir. İşte bu bölümde teferruat meseleleri üzerinde duracağız.

A) ZEKÂTIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI:

Bu şartlar da kendi arasında bâzı bölümlere ayrılmaktadır. Bu sebeple onları kısımlar halinde sunacağız.

a) Zekât Ödeyene Ait Şartlar:

1) *Müslüman Olmak:* Müslüman olmayanlara zekât farz değildir. Onlar önce yalnız îman etmekle mükelleftirler. Gayr-i Müslimler, namaz kılmak, oruç tutmak ve benzeri emirlerle mükellef olmadıkları gibi, zekât vermekle de mükellef değillerdir. Gayr-i Müslimlerden, zekât yerine, devletin onları himaye etmesine karşılık vergi alınmaktadır ki, buna cizye veya haraç denir. Bu vergiler, daha ziyade devletin takdir ve ölçülerine bırakılmıştır.

2) *Akıllı Olmak:* Deliye zekât farz değildir. Zira mükellef değildir. Halbuki ibadetlerde mükellef olmak şarttır. Mükellef olmayana emir verilmez, vazife yükletilmez. Deli namaz kılmakla mükellef olmadığı gibi, zekâtla da mükellef değildir.

3) *Bâliğ Olmak:* Akılda ileri sürülen gerekçeler, bülûğda da bahis konusu olduğu için, bâliğ olmayanlara zekât vermek farz değildir. Akıllı

ve baliğ olmayanlara zekâtın farz olmadığı görüşü Hz. Ali ile İbn-i Abbas tarafından kabul edilmiştir. Onlar: deli ile çocuğa namaz farz olmadığı gibi, zekât da farz değildir, demişlerdir.

İmam Şâfiî'ye göre ise, deli ile çocuğun malından da zekât lâzım gelir. Zira bu akıl ile yapılacak bir iş değildir; malî bir ibadettir. Deli ile sabînin velisi onlar adına mallarından zekât vermek mecburiyetindedir. Bu görüş İbn-i Ömer, Hz. Âişe ve İbn-i Mes'ud tarafından kabul edilmiştir.[1]

Deli ile çocuğun malından da zekât verilmesi gerektiğini ileri sürenlerin gerekçesi şudur : Zekât, fakirlerin hakkı olan malî bir ibadettir. Şer'an bunda hissesi olanlara sarfedilir. Küçüklük ise kul hakkının farz olmasına mâni teşkil etmez. Binaenaleyh, velilerinin onlar adına mallarından zekât vermeleri gerekir.[2]

Bunların mallarından zekât vermek gerekmediği görüşünü kabul edenlerin gerekçesi; akılsız teklifin tahakkuk edemiyeceğidir. Diğer farz ibadetlerde teklif olmadığı gibi, bunda da teklif olamayacağı için, zekât farz değildir.

Burada bizi düşündüren bir nokta vardır : Namaz, beden ve akıl sıhhati ile bizzat yapılması gereken ibadettır. Zekât bu açıdan değişik bir durum arz eder. Namaz, tamamen ferdin iç yapısı ile alâkalıdır, zekâtsa cemiyetin malî yapısı ile de ilgilidir. Namazda kul hakkı bahis konusu değildir, zekâtta ise bahis konusudur. Namazda vekâlet ve velâyetin te'siri yoktur, fakat zekâtta olabilir. İşte bu değişik durumlar bizi deli ile sabinin malından da zekât alınması lâzım geldiği görüşünü kabul etmeğe zorluyor.

Zekât malî bir ibadet olduğundan, velilerce gereken yerlere ödendiği takdirde, fert ve toplumda icra edeceği te'sir, meydana getireceği fayda, akıllı ve bâliğ insanların verdikleri zekâttan aslâ değişik değildir. Delinin malından yapılan yardımla, akıllının malından yapılan yardım netice itibariyle birdir.

Deli ve çocukların mallarının zekâttan muaf tutulması, ne kendileri ve ne toplum için bir fayda sağlamadığı gibi, malın bâzı ellerde stok edilmesine yol açar, zekâtın veriliş hikmetine aykırı düşer. Miras veya hibe yoluyla bunların çok miktarda mala sahip olduklarını, mallarının stok edildiğini bunun yanında fakir-fukaranın ihtiyaç içinde kıvrandığını düşünürsek, onların mallarından da zekât alınması gerektiğini söylemek daha uygun gibi görünüyor.

4) *Hür Olmak :* Malın tasarruf hakkına sahip olmak, bağlı bulun-

---

(1) bkz. Serahsî, Mebsût, c. II, s. 162

(2) bkz. Aynı eser.

duğu devletçe malını harcama hakkı kısıtlanmamış olmak. Elde ettiği malı tasarruf hakkına sahip olmayanlara zekât vermek farz değildir.[3]

b) Mala Râci' Olan Şartlar:

1) *Malın Bir Kimsenin Mülkiyet Ve Tasarrufunda Bulunması:* Herhangi bir malın zekâta tâbi olması için, onun fiilen bir kimsenin mülkiyetinde bulunma imkânı olması gerekir. Vakıf mallı ile başı boş salıverilen sahipsiz hayvanlar, bir kimsenin malı olma imkânından uzak bulundukları için, bunlardan dolayı zekât lâzım gelmez.

2) *Mala El Konulmuş Olmamak:* Sosyalist ve Komünist ülkelerde olduğu gibi devletçe el konulmuş olan mallarla düşman istilâsında işgal edilerek intifa hakkı alınan mallar da zekâta tâbi değildir. Bu malların sahipleri için zekât vermek gerekmez.[4]

Müslümanları idâre edenler, ister İslâm dinine inansın, ister inanmasın eğer mal müsadere edilmemiş, intifa hakkı alınmamışsa, malından istediği gibi faydalanma imkânına sahip olan zenginlerin mutlaka zekât vermeleri gerekir. Ancak Müslümanlığa inanmayan hükümetlerce zekât vermek sahih değildir. Yoksa devlet ricalinin inanmadıklarını ileri sürerek zekât vermemek, doğrudan doğruya zekâttan kaçmaktır. Ki, bu durum büyük azap ve tehdidi mûciptir. Namaz kılmak, oruç tutmak ve benzeri ibadetlerin başkalarının inançları ile ilgisi bulunmadığı gibi, zekâtın da bunlarla ilgisi yoktur.

3) *Maldan İntifa' Hakkı Bulunmak:* Malın asıl mülkiyet hakkı bâki olmakla beraber, fiilen kendisinden faydalanma hakkı bulunmayan mallardan da zekât vermek gerekmez. Ticaret için elde bulunup, sonradan kaçan ve kaybolan kölelerle denize düşen mallar ve devletçe müsadere edilen mallar, inkâr edilen senetsiz alacaklar, açık arazide gömülüp izi kaybedilen mallar bu cinstendir. Bu gibi mallardan da zekât vermek gerekmez.

Eğer bir mal, evin herhangi bir yerinde gömülmüş ve fakat yeri unutulmuşsa ondan dolayı ittifakla zekât lâzım gelir. Ancak böyle mallardan hemen zekât vermek gerekmez. Çünkü ondan fiilen faydalanmak mümkün değildir, fakat bu, zekâtın farz olmasına aykırı değildir.[5]

4) *İflâs Malı Olmamak:* Kendisi için devletçe iflâs hükmü konan mallardan da zekât vermek gerekmez. Zira bu mallar, hükmen kendinin

(3) bkz. Aynı eser, s. 164.
(4) bkz. Kâsanî, Bedâyî, c. II, s. 17.
(5) bkz. Aynı eser.

değildir; ondan faydalanamaz, tasarruf edemez. Fakat mala henüz iflâs hükmü konmamışsa, ondan zekât vermek gerekir.[6]

5) *Mal Büyümeye Müsâit Olmak:* Zekâtın ifade ettiği mâna büyümektir. Buna binaen büyüme imkânından mahrum bulunan mallardan zekât vermek icap etmez. Malın büyüme ve gelişmesi de ya ticaret yoluyla veya hayvanlar için üretilmek suretiyle olur. Hayvanların mer'alarda güdülmesi, onların süt vermesine ve nesillerinin çoğalmasına sebeptir. Süt, sütten elde edilen yağ, yoğurt ve peynir ile ticaret, kazanca vesiledir. İşte bu gibi mallardan da zekât alınır. Ticarete, büyüme ve gelişmeye müsâit olmayan mallardan zekât alınmaz.

6) *Mal Zarurî İhtiyaçlardan Artmış Olmak:* Müslüman için, zarurî ihtiyacı olan malından dolayı zekât vermek mükellefiyeti yoktur. Zira zenginlik, ancak muhtaç olmamakla tahakkuk eder. İhtiyaç olan malla insan zengin sayılmaz. Zira nimetin mânası, elde bulunan varlıktan faydalanmak demektir. Zarurî ihtiyaç olan malın elde bulunmasıyle insan zengin sayılmaz. Zengin, ihtiyacı olmayan kimse demektir. Bir kimsenin zarurî ihtiyaçları karşılanmadan, gönül hoşluğu ile herhangi bir malı başkasına vermesi mümkün değildir. Çünkü vereceği mala evvelâ kendisi muhtaçtır. Böyle bir mal, yâni zarurî ihtiyacından olduğu halde, başkasına verdiği mal, kendisi hakkında bir nimet sayılamaz. Zira zarurî ihtiyaç olarak elde bolunan mal ile nimetlenilemez.

Malın şükrü aynı zamanda, bedenin de şükrüdür. Kendine lâzım olan maldan gönül hoşluğu ile bir şey vermek mümkün değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in emrettiği şekilde zekât ödenmemiş olur. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz bir Hadîs-i Şerîflerinde şöyle buyuruyor: «Mallarınızın zekâtını gönül hoşluğu ile ödeyin.»[7] Gönül hoşluğu ile ödenmeyen zekâtsa hakikatte zekât değildir.

Gerçekten ihtiyaçlar sınırsız ve gizlidir. Onu tarif etmek çok zordur. Bir mal ihtiyaçtan fazla mıdır, değil midir? Hangi şey ihtiyaçtır, hangisi değildir? Bu bilinemez. İşte bunu belirtmek için, zekâtı ödenecek malın zarurî ihtiyaçlar dışında bulunması şart koşulmuş ve bu ihtiyaçlar da şer'an tahdit edilmiştir.[8] Zarurî ihtiyaçların nelerden ibaret bulunduğu ikinci bölümde açıklanmıştır.

7) *Malın Üzerinden Bir Yıl Zaman Geçmesi:* Ebû Hanîfe'ye göre havelân-i havl (malın üzerinden bir yıl geçmesi) hususunda mallar ikiye ayrılır:

---

(6) bkz. Aynı eser.
(7) bkz. Aynı eser.
(8) bkz. Kâsânî, Bedâyi', c. II, s. 17.

aa) Para ve sâime hayvanlar,

bb) Toprak mahsulleri.

aa) Para, ticaret eşyası ve sâime hayvanların zekâtında bir yıllık zaman geçmesi şarttır.

bb) Toprak mahsulleri ile baklagillerde ise bir senelik zaman geçmesi mutlaka şart değildir. Bunun sebebi de senede iki veya daha fazla mahsul veren arazilere binaendir.[9]

Herkesin itibar etmesi gereken yılbaşı:

Havelân-i havl hususunda her Müslümanın sene başı değişiktir. Bir kimse hangi ayda nisaba mâlik olmuşsa, o aydan itibaren bir sene geçtikten sonra gelecek sene aynı ayda yine o mal elinde bulunuyorsa, zekâtını hesap ederek vermelidir. Zekât için umumî olarak tâyin edilmiş belli bir zaman yoktur. Umumiyetle zekâtların ödenmesi için Ramazan ayı başlangıç ayı olarak kabul edilmektedir. Oysaki herkesin sene başı ayrı ayrıdır. Nisaba malik olduğu ayla Ramazan ayı arasındaki farkı da ödemek veya kendi sene başı geldiği zaman vermek gerekir. Esasen, zekâtın toplumda daha yararlı olması bakımından, onun sadece bir ayda ödenmeyip herkesin sene başına terk edilmesi, yardımların sene içinde bütün aylara, hatta günlere dağılması bakımından daha uygun bir yoldur. Yalnız bir ayda ödenirse, diğer aylarda bütün ümit kapıları fakirler için kapanmış olur.

Havlân-i havl ile ilgili çeşitli meseleler:

Bir kimsenin sâime hayvanları üzerinden bir yıl geçse ve yanında da nisap miktarı para bulunsa, sonra bu hayvanları para ile satsa ve daha önceki paranın üzerinden de bir yıl geçse, hayvanların parasının zekâtını ayrı olarak öder.[10]

Bir kimsenin 10 adet devesi bulunsa ve bunların üzerinden iki yıl geçse, birinci yıl için iki koyun, ikinci yıl için bir koyun zekât vermesi gerekir. Fakat, zekâtını tehir ettiği için günahkâr olur. Zira malda fakirin hakkı vardır. Zekâtın bir sene tehir edilmesi ile fakire zarar verilmiş olur.

Eğer develer 25 olsa, birinci yıl için iki yaşında dişi bir deve, ikinci yıl için dört adet koyun vermesi gerekir.[11]

Bir adamın, üzerinden iki yıl geçen 40 koyunu bulunsa, ilk sene için

(9) bkz. Aynı eser, s. 9, 15.
(10) bkz. Serahsî, Mebsût, c. II, s. 16.
(11) bkz. Aynı eser, s. 169.

1 koyun vermesi gerekir. İkinci sene koyunlar nisap miktarından az olacaklarından, bir şey vermek gerekmez.[12]

Bir kimsenin elinde bulunan nisap miktarı hayvanların hepsi, sene dolduktan sonra ölseler, o kimsenin üzerinden zekât düşer.[13]

Bir kimse sene dolmadan ticarî bir eşyayı, yine ticarî bir eşya ile takas yapsa, ister aynı cinsten olsun, ister başka cinsten olsun ittifakla senenin hükmü bâtıl olmaz. Yâni kendi malı üzerinden kaç ay geçmişse, değiştiği mal üzerinden o kadar zaman geçtiği kabul edilerek sene doldurulur. Çünkü ticarî eşyada zekât ayn olarak değil de, kıymet olarak hesap edilir. Malın başka bir malla değişmesi ile değer hükmü değişmez.[14]

Bir kimse sâime hayvanlarını, başka cins hayvanlarla; meselâ sığırı koyunla değişse, burada hüküm malın değerine değil de, kendisine tâallük ettiği için, daha önce geçen zaman yılın tamamlanmasında hesap edilmez; senenin hükmü batıl olur. Değiştiği mal için yeniden sene geçmesini bekler. Fakat bir cins hayvanı yine kendi cinsi ile, meselâ; deveyi deve ile, sığırı sığır ile, koyunu koyun ile değişecek olsa, İmam Züfer'e göre senenin hükmü kesilmez.[15]

Yine hayvanları altın, gümüş veya kâğıt para veya ticarî bir eşya karşılığında satsa, ittifakla ilk yılın hükmü bâtıl olur.[16]

Sene başında nisab kâmil olup sonunda noksan olursa zekât farz değildir. Evvelinde ve sonunda nisap tamam olursa ancak zekât farzdır.[17]

Bir kimsenin 50.000 TL. parası üzerinden bir yıl geçtikten sonra bu paraya 50.000 TL. daha eklese ve bunları karıştırdıktan sonra 50.000 TL. sı kaybolsa, o sene içinde ilk 50.000 TL. için zekât ödemek mecburiyetinde bulunduğundan, kaybolan para nazar-ı itibara alınmaz. Elinde bulunan paranın yarısından, yâni 25.000 TL. sından zekât vermesi gerekir. Bunun sebebi de iki paranın birbirine karıştırılmış olmasıdır.[18]

Bir adamın 10.000 TL. parası bulunup bu paranın üzerinden bir yıl geçmeden bir veya birkaç gün önce bir kısmını tasadduk etse ve elinde nisap miktarından noksan para kalsa, o paraya zekât düşmez. Zira nisabın sene başı ve sene sonunda tamam olması şarttır.[19]

Bir adamın nisap miktarı parasının üzerinden bir yıl geçtikten sonra

(12) bkz. Aynı eser, s. 184.
(13) bkz. Aynı eser, 174.
(14) bkz. Kâsânî, Bedâyi', c. II, s. 15.
(15) bkz. Aynı eser.
(16) bkz. Aynı eser.
(17) bkz. Serahsî, Mebsût, c. II, s. 172.
(18) bkz. Aynı eser, c. III, s. 21.
(19) bkz. Aynı eser, s. 24.

yarısı kaybolsa, elde bulunan paranın 1/40'ı üzerinden zekât vermesi gerekir. Eğer paranın tümü kaybolacak olsa, zekât düşer.[20]

Bir adamın, üzerinden beş yıl geçen 50.000 TL. parası bulunsa, sonra yarısı kaybolsa, bu beş sene zarfında ona farz olan zekâtın yarısını vermesi gerekir.[21]

Bir kimsenin üzerinden bir yıl geçen 50.000 TL. parası bulunsa ve sonra başka bir 50.000 TL. daha kazansa ve onun da üzerinden yıl geçse, sonra bir 50.000 TL. daha kazanıp onun da üzerinden bir sene geçtikten sonra bu paranın yarısı kaybolsa, birinci sene ilk paranın yarısından, ikinci sene ikinci paranın yarısından, üçüncü sene ilk paradan geride kalanla, ikinci paradan kalan ve üçüncü paranın yarısının tamamından zekât vermesi gerekir.[22]

Bir adamın, üzerinden sene geçen 200.000 TL. parası bulunsa, sonra bu paradan 50.000 TL. yı çıkarsa, paranın tamamı için zekât verir.[23]

Bir adam evinin bir köşesinde nisap miktarı para gömdükten sonra onu unutsa ve üzerinden seneler geçse, hatırladığı zaman geçmiş senelerin zekâtını vermesi gerekir.[24]

Bir adamın 10.000 TL. parası ile üzerinde bir dirhem gümüş bulunan bir gümüş yüzüğü olsa, sene dolmadan bir ay önce de bu para kaybolsa ve sadece gümüş yüzük kalsa, sonra 50.000 TL. daha kazansa ve bunun üzerinden de bir yıl geçse elinde bulunan paradan da, yüzükten de beraber zekât vermesi gerekir.[25]

Bir adamın elinde bir gümüş yüzüğü ve bir miktar da parası bulunsa, her ikisi nisabı doldurduğu takdirde bunlardan zekât vermek gerekir.[26]

Bir adamın beş devesi veya 40 koyunu veya 30 sığırı ve nisap miktarı parası bulunsa, hayvanların senesi dolduktan sonra zekâtını verip bunları satarak paraya çevirse, daha önceki paranın üzerinden tam bir yıl geçmemişse, elindeki parayı hayvanların parasına eklemez. Bunların parası için ayrı bir sene, daha önceki parası için de ayrı sene itibar ederek zekâtlarını öder.

Sâime olan hayvanların zekâtını verdikten sonra onları besi hayvanı

(20) bkz. Aynı eser, s. 33.
(21) bkz. Aynı eser.
(22) bkz. Aynı eser, s. 34.
(23) bkz. Aynı eser.
(24) bkz. Aynı eser, c. II, s. 210.
(25) bkz. Aynı eser, c. III, s. 42.
(26) bkz. Aynı eser, s. 43.

yapsa ve ondan sonra satsa, elindeki paranın senesi doldu ise hayvanların parasını onların parasına ekleyerek zekâtlarını öder.[27]

Bir kimse nisap miktarı ve daha fazla parasını bir adama hibe etse, o adam da senesi dolduktan sonra bunu zengin birine bağışlasa, ikinci adam bu paranın zekâtını vermekle mükelleftir.

Bir kimse nisap miktarı ve daha fazla parasını, senesi dolduktan sonra fakir bir adama tasadduk etse, zekâtını vermekle mükellef değildir.[28]

Bir kimse aylarca elinde tuttuğu nisap miktarı ve daha fazla malını bir adama hibe etse, sonra hibesinden dönse, döndüğü andan itibaren yeniden bir sene geçmedikten sonra ondan zekât lâzım gelmez. Çünkü malını bağışlamakla mülkiyeti zail olmuştur. Eğer bu para hibe edilen kimsenin elinde bir sene kaldıktan sonra, hibe eden bağışından dönse, o sene hiç birine zekât lâzım gelmez.[29]

8) *Nisab :* Zekâtın farz olmasının önemli şartlarından biri de malın nisap miktarına baliğ olmasıdır. Nisap : dinen bir kimsenin zengin sayılması için konulmuş bir ölçüdür. Bu ölçü nisbetinde malı bulunan ve bu mal elinde bir yıl kalan kimsenin zekât vermesi farzdır. Üçüncü bölümde nisapla ilgili geniş bilgi verildiğinden oraya müracaat edilmelidir.

Nisap miktarından az malı olan kimse şer'an zengin sayılmayacağından, zekât vermekle mükellef tutulamaz.

Yukarıda da belirtildiği üzere nisabın, sene başında ve sonunda kâmil olması gerekir. Sene ortasına itibar edilmez. Bir kimsenin sene başında nisap miktarı malı bulunsa, sene ortasında iflâs etse, bu arada tekrar nisap miktarı mal elde etse sene sonunda nisap tamam ise, zekât vermesi gerekir. Eğer senenin başında nisaba mâlik olur da ortasında ve sonunda veya sadece son günlerinde nisabı noksanlaşsa, zekât vermekle mükellef değildir.[30]

9) *Borçlu Bulunmamak :* Bir kimsenin nisap miktarı ve daha fazla malı bulunup buna karşılık borcu olsa, malını borcuna vermekle mükellef bulunduğundan zekât ödemekle yükümlü değildir.

Eğer borcunu ödedikten sonra geride nisap miktarı zarurî ihtiyaçtan fazla mal artarsa, bundan zekât vermesi gerekir. Nisap miktarı mal artmazsa gerekmez.

Meselâ; bir kimsenin 10.000 TL. parası, buna karşılık da 10.000 TL. borcu bulunsa bu paradan zekât vermesi gerekmez. Rakamlar ne kadar

---

(27) bkz. Bedâyi', c. II, s. 14.
(28) bkz. Serahsî, Mebsût, c. III, s. 30.
(29) bkz. Aynı eser, c. II, s. 205.
(30) bkz. Kâsânî, Bedâyi', c. II, s. 17.

büyürse büyüsün, hüküm değişmez. Zira eldeki para borca mahsup edildiğinden, yok hükmündedir.

Yine bir kimsenin nisap miktarı parası, bunun yarısı kadar da borcu bulunsa, ondan zekât lâzım gelmez. Zira paranın yarısı borca verildiği zaman gerideki para nisabı doldurmamaktadır.

Bir adamın 100.000 TL. parası, 50.000 TL. borcu bulunsa, borç ödendikten sonra geride nisap miktarı para bulunduğundan, zekât vermesi gerekir.

B) ZEKÂTIN SIHHATININ ŞARTLARI:

Buraya kadar zekâtın farz olması için, mala ve mal sahibine raci şartları açıkladık. Şimdi ise, verilen zekâtın sahih olması için gerekli şartları beyan etmeğe çalışacağız. Bu şartlar da iki kısma ayrılır: ödeyene râci şartlar, ödenen yerlere ait şartlar:

a) Zekât Ödeyene Râci Şartlar:

1) *Niyyet:* Verilen zekâtın sahih olması için, verilirken mutlaka niyet edilmesi şarttır. Niyetsiz verilen sadaka zekât yerine geçmez. Bunun yanında niyetin edaya (ödemeye) yakın olmak şartı da vardır. Ancak fakir şahıslara veya herhangi bir müesseseye zekât verildikten sonra niyet edilse, eğer verilen mal henüz yok olmamış ve duruyorsa, sonradan yapılacak niyyet sahihtir. Eğer verilen mal harcanmışsa bundan sonra yapılan niyyet sahih değildir. Yeniden zekât ödemek gerekir.[31]

Niyetle ilgili çeşitli meseleler:

Bir kimse, zekâtına niyyet etmeden malının bir kısmını bir fakire tasadduk etse, tasadduk edilen mal onun zekâtına sayılmaz. Zira Hz. Peygamber: «Ameller niyetlere göredir; herkesin de bir niyeti vardır.» buyuruyor.[32] Zekât da kasıt ve niyete dayanan bir iş olduğundan, niyetsiz sahih olmaz.[33]

Bir kimsenin bir adamda alacağı olsa ve bu alacağını ona bağışlayıp zekâtına niyet etse, eğer borçlu kişi fakir ise alacağını zekâta sayabilir. Fakir değilse, sayamaz.

---

(31) bkz. Kâsânî, Bedâyi, c. II, s. 41.
(32) Nevevî, Riyaz'us-Salihîn, c. I, s. 4.
(33) bkz. Mebsût, c. III, s. 34.

Bir alacak diğer bir alacağın yerine zekât olarak verilemez. Yâni bir alacağını diğer bir alacağı için zekâta veremez. Fakire : falancadaki alacağımı sana zekât olarak veriyorum, dese bu zekâta geçmez.

Bir kimsenin bir adamda 10.000 TL., bir fakirde de 1000 TL. alacağı olsa ve 1000 TL. o fakire bağışlayıp, diğer alacağı olan 10.000 TL. nın zekâtına saysa bu caiz değildir. Zira bir insanın alacağı, ancak eline geçtikten sonra kendinin olur.[34]

Bir kimsenin bir adamda alacağı olsa ve bu alacağını zekâtına mahsuben üçüncü bir zahsa verse ve onun almasını emretse, o şahıs da emri üzerine bu alacağı alsa, birinci adamın zekâtı yerine geçer. Zira üçüncü şahıs zekât verenin vekili durumuna geçmiştir. Dolayısıyla alınan para mal sahibinin mülkiyetine geçmiş olur. Bu, mal sahibinin bizzat alacağını alıp başkasına zekât olarak vermesi gibidir.[35]

Meselâ; bir kimsenin bir kimsede 1000 TL. alacağı olsa ve bu alacağını fakir bir şahsa zekât niyetiyle bağışlayarak: «falan adamdaki alacağımı sana verdim, ondan al vb.» dese, bu emir üzerine o şahıs da bu alacağı alsa, mal sahibinin zekâtına sayılır.

Bir adamın, zengin veya fakir bir kimsede 10.000 TL. alacağı olsa ve bu alacağın üzerinden bir sene geçtikten sonra onu borçlusuna bağışlasa, bu para için zekât vermesi gerekmez. Fakat bu para başka bir malın zekâtına da sayılmaz.[36]

Bir kimsenin 50.000 TL. parası bulunsa ve bu parayı, kazandığı malı için tasadduk etse, sonradan aynı yıl içinde 50.000 TL. daha kazansa, önceden verdiği sadaka zekâtı yerine geçmez. Zira tasadduk ettiği zaman nisaba malik olmadığından, üzerine zekât vermek farz değildi. Zekât farz değilken verilen bir sadakanın, sonradan farz olan zekât yerine sayılması mümkün değildir.

Ancak bir kimse nisaba malik olduğu halde sene tamamlanmadan o malın zekâtını önceden vermesi caizdir. Bu mesele vakit girmeden namaz kılmaya benzer.[37]

Yine bir kimsenin 10.000 TL. parası bulunsa ve bu parayı malının sadakası olarak bir fakire verdikten sonra aynı yıl içinde 10.000 TL. daha kazansa, daha önce verdiği sadaka zekât yerine geçmez. Sonradan kazandığı para ile mâlik olduğu nisabın zekâtına mahsuben gelecek seneler için zekât verse bu caizdir. Fakat, geçmiş zamanda fakir iken verdiği sadakayı

---

(34) bkz. Aynı eser, c. II, s. 203.
(35) bkz. Aynı eser, s. 14.
(36) bkz. Aynı eser.
(37) bkz. Aynı eser, s. 32.

nisaba mâlik olduktan sonraki borcuna sayamaz. Zira geçmişte kazandığı 10.000 TL.'nı sadaka olarak bağışlamakla kendisi fakir durumuna girmiştir; sene hükmü kesilmiştir. Ödediği para nafile sadaka yerine geçer.[38]

Başkası Adına Zekât Vermek:

Bir kimse kendi malından, başkasının hesabına emri ve haberi olmaksızın bir fakire zekât verse ve bunu sonradan mükellefe söylese, mükellef de kabul etse, verilen sadaka zekâtına sayılmaz. Zira mükellefin rızası işin sonunda tahakkuk etmiştir. İş bittikten sonra rızanın mûteber olması, iş bittikten sonra razı olmak şartına bağlı olan muameleler için geçerlidir.[39]

Bir adam, bir kimsenin hesabına kendi malından, o kimsenin emri ile bir fakire zekât verse bu caizdir. Zira zekâtta vekâlet hükmü caridir. Bir kimsenin, başka birinin emri ile onun zekâtını ödemesi, kendisinin ödemesi gibidir.[40].

Bir kimse malının zekâtını ödemek için başka birini vekil edebilir. Vekil olan şahıs müvekkili adına kendi malından zekât verir, sonra müvekkilinden alır.

Bir kimse zekâtını bir fakire veya herhangi bir müesseseye vererek içinden niyet etse de ağzı ile veya yazı ile söylemese zekâtı sahihtir. Hem, fakire zekâtı bizzat verirken onun zekât olduğunu söylemek, şahsiyetini rencide eder. Bu sebeple söylememek daha faydalı olur. Fakir muhtaç olduğu halde utanarak ihtiyacının karşılanmasına mâni olunmuş olur.

Bir kimse içinden niyet ederek zekâtını posta ile memleketinde veya herhangi bir memleketteki fakire gönderse, ona bu paranın zekât olduğunu yazmasa da fakir onu alıp kabul ettikten sonra zekât yerini bulur.

2) *Malın Değer Taşıması:* Zekâtın kabul olması için malın mutlak olarak bir değer taşıması gerekir. İster naslarla belirtilen mallardan olsun, ister olmasın; ve ister üzerine zekât farz olan malın cinsinden olsun, ister olmasın, zekât için verilen malın kıymetli olması şarttır.[41]

Bir kimsenin ticarî veya gayr-i ticarî zekâta tâbi eşyası içinde kıymetli, orta dereceli ve âdi mallar varsa, bunların en âdisinden vermesi zekâtın sıhhatını zedeler. Zekât için en yüksek değerlisini vermek mecburiyeti de yoktur; orta derecelisini seçmek gerekir. Ticarî eşyada satılmayan malları zekât olarak vermek de aynı hükme gireceğinden, zekâtın sahih olmamasına sebep olur. Bir tacirin ticarî eşyası içinde muhtelif de-

---

(38) bkz. Aynı eser.
(39) bkz. Aynı eser.
(40) bkz. Aynı eser, s. 35.
(41) bkz. Bedâyi', c. II, s. 41.

ğerde mallar bulunsa, vereceği zekâtı bütün malların fiyat ortalamasını bularak bu değerde bir maldan verecektir. Eğer parasını vermek isterse, buna lüzum yoktur, zekâtının tutarı kadar para verir.

Malın en âdisi zekâtta kabul olmadığı gibi en kıymetlisini vermekle de emredilemez. Zira Hz. Peygamber zekâtta insanların mallarının en iyisini almayı yasaklamıştır. Bunun gibi zekâtta kusurlu ve ayıplı malların kabul edilmeyeceğini de beyan buyurmuşlardır.

b) Zekât Verilen Kimseye Mütâallik Şart :

Zekât verilen şahsa tâallük eden yegâne şart temliktir. Ki, temlik zekâtın rüknüdür. Temlik, zekâtın fakire ya bizzat veya vekâlet suretiyle teslim edilmesine denir. Bunun neticesi, malın, sahibi elinden çıkıp başkasının mülk ve tasarrufuna geçmesidir.

Zekât, fakirler sınıfına verildiğit akdirde bizzat şahsın eline veya vekiline, devlete verildiği zaman da devlet memuruna teslim edilmesi gerekir. Zekâtta temlikin şart koşulması, zekâtın verileceği yerlere kesin olarak ulaşması içindir. Zekâtın yalnız fakirler sınıfına değil, sekiz sınıfa verilmesi gerektiğinden, onu yalnız fakir şahıslara münhasır olarak kabul etmek Âyet-i Kerîme'nin hükmüne aykırıdır.

Hanefî mezhebine göre zekâtta temlik şartı şu Âyet-i Kerîme'ye dayanıyor : «Zekâtı verin.» Zekâtı vermek de onu temlik etmekle, yâni başkasının eline geçirmekle olur.

Zekât, aslı itibariyle bir ibadettir. İbadetse yapılan işin, bütün varlığı ile Allah'a tahsis edilmesidir. Zekât miktarı mal fakire teslim edilince, sahibinin elinden ayrılıp Allah'a tahsis edilmiş olur. Bir mal Allah için elden çıkarılınca, onun mülkiyeti sahibinin elinden alınmış olur.

İşte Hanefi mezhebine göre zekâtta temlik şart olduğundan, hayır yollarına, camiye, köprüye, su işlerine, ölü kefenlenmesine, ölü teçhizine zekât verilemez.[42]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, zekât yalnız fakir şahıslara değil, sekiz sınıfa verilmesi gereken ilâhî bir emirdir. Aynı zamanda Hz. Peygamber devrinde bir Müslümanın zekâtını bizzat fakire verdiğine dair bir kayıt mevcut değildir. Onlar zekâtlarını devlete veriyorlar, devlet de bunu gereken yerlere sarfediyordu. Eğer zekâtın bizzat fakire temliki şart koşulursa, yâni fakirin eline bizzat veya bilvasıta geçmesi şart koşulursa, Hz. Peygamber devrindeki zekâtların sahih olmaması gerekir. Devlet, fakirler ve diğer yedi sınıfa gereken şekilde zekât dağıtmakla vazifelidir. Ve bu iş için mükellefin vekilidir. Devlet gibi zekâtla ilgili işleri tâahhüt eden

---

(42) bkz. Aynı eser, s. 39.

veya bir ilim yuvasını barındıran müesseseler de aynen devlet gibi naip durumundadırlar. Onlara verilen zekâtlar, mahalline sarfedildikten sonra bizzat veren tarafından fakirin eline teslim edilmesinde bir zaruret yoktur. Böyle düşünülecek olursa zekâtın verileceği diğer sınıfları nazar-ı itibara almamak gerekir. Halbuki zekâtın verileceği yerler arasında zengin sınıflar da vardır. Bu sınıfları biz üçüncü bölümde beyan ettik. Oraya müracaat edilsin.

Zekât başlangıçta hem zahirî ve hem de batınî mallardan Hz. Peygamber tarafından alınmıştır. Hz. Osman zamanına kadar da bu şekilde devam etmiştir. Hz. Osman'dan sonra yalnız zahirî malların zekâtı devletçe takip edilmiş, paranın zekâtı ise, ferdin isteğine bırakılmıştır. Eğer zekâtın, mutlaka fakirin eline geçmesi şart koşulursa, bu takdirde Hz. Peygamber ve diğer Halifelerin de aldıkları zekâtları yalnız fakirlerin eline vermeleri gerekecekti. Halbuki böyle olmamış, sekiz sınıfa da tevzi edilmiştir.

Esasen temlik, ister fakire verilsin, ister diğer sınıflara verilsin; ve ister fert tarafından tevzi edilsin, ister devlet tarafından vekâleten dağıtılsın verilen zekâtın yerine teslim edilmesi, ödenmesi demektir. Meselâ günümüzde bir kimse mükellef bulunduğu vergisini bir vergi dâiresine öderken onun teslim edildiğine dair makbuz almaktadır. Fakat verilen verginin yerine harcanıp harcanmadığını kontrol etmek imkânından mahrumdur. Yalnız devlete karşı borçtan kurtulmaktadır. Bir Müslüman da zekâtını devlete veya bir müesseseye teslim ederek icabında buna dair bir makbuz alsa zekâtını ödemiş olması gerekir.

İmam Âzam Ebû Hanîfe, temliki şekil olarak değil de, arz ettiğimiz gibi mâna olarak mütalâa ediyor. Yâni bir kimse zekâtını bizzat veya vekâletle veya herhangi bir yolla teslim ederse borcunu üzerinden atmış olur. Ona göre temlik, şekil olarak vermek değil de, ödeme mânasının tahakkukudur.[43]

Günümüzde din işlerine hizmet eden, sosyal yardımlaşma esaslarına sadık kalarak çalışan müessese ve cemiyetlere, emin ellerde bulundukları takdirde zekâtın verilmesi, Hz. Peygamber devrinde devlete verilmesinden farksızdır.

c) Deve Zekâtı İle İlgili Meseleler:

Develerin zekâtını, nisap açısından incelemiştik. Burada develerin muhtelif sayılarından verilecek zekât miktarını belirteceğiz.

---

(43) bkz. Aynı eser.

5 devede 1 koyun,
10 devede 2 koyun,
15 devede 3 koyun,
20 devede 4 koyun,
25 devede iki yaşına girmiş dişi bir deve,
36 devede üç yaşına girmiş dişi bir deve,
46 devede dört yaşına girmiş dişi bir deve,
61 devede beş yaşına girmiş dişi bir deve.

Beş yaşında dişi deve, deve cinsinden verilecek zekâtın en âlasıdır. Beş yaşından daha büyük develer zekât olarak alınamazlar. Ancak mal sahibi kendi rızası ile verebilir.

76 devede üç yaşında iki adet dişi deve,
91 devede dört yaşına girmiş iki tane dişi deve. 91'den 125'e kadar bir şey vermek gerekmez.

125'de dört yaşında iki adet dişi deve ve bir koyun,
130'da dört yaşında iki adet dişi deve ve iki koyun,
135'de dört yaşında iki adet dişi deve ve üç koyun,
140'da dört yaşında iki dişi deve ve dört koyun,
145'de dört yaşında iki adet dişi deve ile iki yaşında dişi bir deve,
150'de dört yaşında üç adet dişi deve,
155'de dört yaşında üç tane dişi deve ile bir koyun,
160'da dört yaşında üç tane dişi deve ile iki koyun,
165'de dört yaşında üç adet dişi deve ile üç koyun,
170'de dört yaşında üç tane dişi deve ile dört koyun,
175'de dört yaşında üç adet dişi deve ile iki yaşında dişi bir deve,
186'da dört yaşında üç dişi deve ile üç yaşında dişi bir deve,
196'da dört yaşında dört adet dişi deve. 200'e kadar durum bu şekildedir.

200'den yukarısı için mal sahibi dilerse her 50 deveye mukabil 4 yaşında dişi bir deve düşmek üzere 4 adet dişi deve verir; isterse her 40 deveye karşılık üç yaşında dişi bir deve olmak üzere 5 adet dişi deve verir. Develerin adedi ne kadar yükselirse yükselsin, 200'den yukarısı için aynı formül tatbik edilir. Ebû Hanîfe hazretlerinin bu tatbiki, Hz. Peygamber'in zekât hakkında yazdırdığı : «Develerde her kırkta üç yaşında dişi bir deve, her 50'de dört yaşında dişi bir deve vermek gerekir.» emrine tamamen uymaktadır.[44]

(44) bkz. Serahsî, Mebsût, c. II, s. 150 vdd.

ç) Sığırların Zekâtı İle İlgili Meseleler:

Sığırlar sâime (senenin ekserisini mer'ada otlayarak geçinen) olduğu zaman aşağıdaki ölçülere göre zekâta tâbi olurlar:

30 sığırda iki yaşına girmiş bir dana,

40 sığırda üç yaşına girmiş bir sığır verilir.

40'dan çok sığırlarda ise her kırk tanede 3 yaşında bir sığır vermek gerekir. Zekât hususunda camışlarla sığırlar arasında bir fark yoktur. Aynı nisbet ve ölçülere göre zekâta tâbi olurlar.

Zekât olarak verilecek sığırların erkekleri ile dişileri müsavidir. Hayvanların zekâtında dişilik, yalnız develer için şart koşulmuştur.[45]

d) Koyunların Zekâtları İle İlgili Meseleler:

40 koyunda bir koyun verilir. 120'ye kadar bir şey vermek gerekmez.

121 koyundan 200'e kadar iki koyun,

201'den 400'e kadar 3 koyun,

401'de dört koyun.

400'den sonra her 100 koyunda bir koyun verilir.[46] Koyunların zekâtında erkek de, dişi de birdir. Her ikisi de kabul edilir. Zira koyun ismi her iki cinse de şâmildir.[47]

Keçiler de zekât hususunda aynen koyun hükmüne dâhildirler.

Bir kimsenin karışık halde keçi ve koyunları bulunsa, nisabı doldurmakta biri diğerinin yerini tutar. Bu hususta hiç bir ihtlâf yoktur.

Keçi ve koyunlarla, sığır, manda ve develerden zekât olarak alınacak hayvanların yaşlarını nisap bahsinde kaydetmiştik. Bunların yaşları belli olmakla beraber, aynı cins ve yaşta bulunan hayvanların ednâ, vasat ve âlası da bulunacağını nazar-ı itibara alırsak, bunların vasat derecede olanını itibar etmek gerekir. Çok yaşlı ve zayıf hayvanlarla kusurlu hayvanlar zekât için kabul değildir. Bu böyle olduğu gibi zekât memurları bir kimsenin aynı yaştaki hayvanlarının en alâsını da alamaz. Zira Hz. Peygamber bunu yasaklamıştır.[48]

Bir adamın nisap miktarı parası bu kadar da borcu bulunsa, bunun yanında 40 tane sâime cinsinden koyunu olsa ve bunların üzerinden sene de geçse, koyunlardan dolayı zekât vermesi gerekir. Zira para borca mahsup edileceğinden yok hükmündedir. Bu durum zekâtın devletçe alındığı nazar-ı itibara alınarak hesap edilmiştir.

---

(45) bkz. Aynı eser, s. 187 vd.
(46) bkz. Aynı eser, s. 182.
(47) bkz. Aynı eser, s. 183.
(48) bkz. Aynı eser.

Eğer zekât devletçe takip edilmeyip fertlerin isteğine bırakılmışsa, mal sahibi serbesttir. Dilerse hayvanları borcu karşılığında hesap edip paranın zekâtını öder; dilerse parayı borcuna yatırarak koyunlardan zekât verir. Zira mal sahibi nazarında her ikisi de müsavidir.[49]

Zekâtta toplu haldeki hayvanlar bölünerek hesap edilmez. Meselâ; bir kimsenin 120 koyunu bulunsa bunlardan bir koyun vermesi gerekir. Fakat bölünerek hesap edilirse, 120'de üç adet 40 koyun bulunduğundan, üç koyun vermek gerekir. Bir kimse kendine ait koyunları bu şekilde hesab etmeye mecbur değildir. Bunun gibi, zekât memuru bunları bölerek hesaba katamaz.

Bu böyle olduğu gibi, ayrı ayrı iki şahsın müştereken sahip oldukları koyunlar da birleştirilerek hesap edilemezler. Meselâ; iki adamın müşterek 40 koyunu bulunsa, bunlardan bir tanesi birinin, 39'u diğerinin veya 20'si birinin 20'si diğerinin ilh. olsa, bu koyunlar bir kimseye aitmiş gibi kabul edilerek zekâta tâbi kılınamazlar. Bunlardan zekât alınması için her birinin en az 40'ar koyuna sahip olması gerekir.[50]

Karışık şekilde bulunan hayvanlarda herkes hissesine göre sahip olduğu hayvanın zekâtını öder. Meselâ; iki adamın koyunlarının toplamı 120, fakat birinin hissesi 40, diğerininki 80 adet olup üzerlerinden de bir yıl geçerse, ikisi ortaklaşa bir koyun verirler; fakat 80 koyun sahibi diğerine bir koyunun 1/2 değeri kadar para vererek ödeşirler. Eğer koyun yerine kıymetini vermişlerse, 40 koyun sahibi bir koyunun 1/3 değerini, 80 koyun sahibi ise 2/3 değerini ödemesi gerekir.[51]

Bir kimsenin muhtelif yerlerde nisap miktarını dolduran hayvanları veya eşyası bulunsa, bunlar toplanarak bir kabul edilirler.[52]

10 deve iki hisse halinde bir adamla 10 kişi arasında müşterek olsa, 10 devenin 1/2'si olan beş devenin sahibine bir koyun zekât vermek gerekir. Fakat diğerlerine zekât düşmez; zira her biri ancak bir devenin 1/2'sine sahip olabilmektedir. Birinci adam ise beş deveye sahip olduğundan, zekât vermekle mükelleftir.[53] Sığır ve koyunlarda da nisap bölüşüldüğü zaman durum aynıdır.

Hayvanlar iki kimse arasında ortak olsa, herkese kendi hissesine göre zekât düşer. Nisabı dolduruyorsa zekât gerekir, doldurmuyorsa gerek-

---

(49) bkz. Aynı eser, s. 184.
(50) bkz. Aynı eser.
(51) bkz. Aynı eser, s. 154.
(52) bkz. Aynı eser, s. 152.
(53) bkz. Aynı eser, s. 155.

mez. Meselâ; 30 sığır iki kişi arasında, 40 koyun da yine iki kişi arasında ortak olsa her iki tarafa da zekât düşmez.[54]

Bir kimsede nisabın dûnunda muhtelif cins hayvanlar bulunsa; meselâ 39 koyunu, 4 devesi, 29 sığırı bulunsa Ebû Hanîfe'ye göre bunların hepsi ayrı ayrı hesap edilirler. Bunlardan zekât lâzım gelmesi için her birinin ayrı ayrı nisabı doldurması şarttır.

e) Atların Zekâtı İle İlgili Meseleler:

Zekât hususunda altar iki kısımda mütalâa edilir: Yemle beslenenler; kendileri mer'alarda otlayarak geçinenler.

Atlar ister yemle beslensin, ister otlayarak beslensinler; binek, yük ve savaş için beslenenlerden zekât lâzım gelmez. Çünkü bunlar zarurî ihtiyaçtandırlar. Halbuki bir malın zekâta tâbi olması için onun ihtiyaçtan fazla bulunması ve büyüme istidâdı göstermesi lâzımdır.

Atlar eğer ticarî gaye ile besleniyorlarsa, ittifakla onlardan zekât vermek gerekir. Zira bu türlü atlar, hem ihtiyaçtan fazladır, hem de büyümeye müsâittirler.

Atlar eğer ticaret için güdülüyorsa, ittifakla yine onlardan zekât vermek lâzım gelir.

Eğer atlar üretim için otlatılıyor ve erkek-dişi karışık halde bulunuyorlarsa, Ebû Hanîfe'ye göre bunlardan zekât lâzım gelir. Atların sahibi bu hayvanları kıymet ederek değerleri nisap miktarına baliğ olduğu takdirde değerinin 1/40'ı hesabiyle zekâtlarını öder. Ticaret mallarında olduğu gibi.[55]

Ticaret için olmadıkça katır ve eşeklerden zekât lâzım gelmez.

Ticaret için olmayan deve, sığır ve koyun yavrularından da zekât vermek gerekmez.[56]

Deve, sığır ve koyunlar sâime olmadığı vakit onlardan zekât lâzım gelmez. Bunlar, yüklü hayvanlar ve ziraatle, sulama işlerinde çalıştırılan hayvanlar gibidirler.[57]

Bir adama hayvanlarından dolayı zekât vermek farz olduktan sonra ölse, zekât memuru bunları varislerinin elinde gelip bulsa, onlardan zekâtını alır. Bunun gibi eğer devlet memur göndermezse, varislerinin bu hay-

---

(54) bkz. Aynı eser, s. 152.

(55) bkz. Kâsânî, Bedâyi', c. II, s. 34; Mebsût, c. II, s. 188 vd.

(56) bkz. Dâmad, Mecmaul-Enhur, c. I, s. 201.

(57) bkz. Serahsî, Mebsût, c. I, s. 165.

vandan zekât vermeleri gerekir. Ancak ölü, malını bir yere vasiyet etmişse, o takdirde üçte birinden zekât alınır.[58]

Düşman, bir kimsenin sâime hayvanlarını götürse veya herhangi biri onları gasp etse ve aradan seneler geçtikten sonra tekrar sahibinin eline dönseler, geçmiş seneler için ona zekât düşmez. Zira intifa hakkı kaybolmuştu.[59]

Bir adamın elindeki hayvanların kör, zayıf ve küçük cüsseli olanları da nisabı doldurmakta hesap edilir. Yalnız bunlar zekât olarak verilemezler.[60]

Bir adamın elinde nisap miktarı sâime hayvan bulunsa, o sene içinde aynı cins hayvanlardan hibe, miras veya satın almak suretiyle diğerlerini de elde etse, hepsini eskilerine ilâve ederek sene sonunda tümünün zekâtını beraber öder.[61]

f) Zînet Eşyasının Zekâtı İle İlgili Meseleler :

Zînet eşyası ister erkeklere ait olsun, ister kadınlara ait olsun, nisabı doldurduğu takdirde bunlardan zekât vermek gerekir. Bunun için de onların ağırlıklarına değil, piyasadaki değerlerine itibar edilir.[62]

Bir adamın kullanmak için altın ve gümüşten yapılmış çanakları bulunsa, nisabı doldurdukları takdirde değerleri üzerinden zekât vermesi gerekir.[63]

g) Balın Zekâtı :

Bal toprak üzerinde elde edildiği için toprak mahsullerinden sayılmakta ve zekâtı da ona göre hesap edilmektedir.

Ebû Hanîfe toprak mahsullerinde olduğu gibi, balın azından da çoğundan da zekât verilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Fakat Ebû Yusuf'a göre ihtiyaçtan fazla olmak şartı ile beş ölçekten az baldan zekât lâzım gelmez. Bundan şunu kasdediyor: elde edilen balın değeri, ölçekle hesap edilen toprak mahsullerinden en edna değer taşıyanının nisap miktarına ulaşmadıkça ondan zekât lâzım gelmez. Balın miktarı, nisap değerine ulaşınca ondan 1/10 hesabı ile zekât lâzım gelir.

---

(58) bkz. Aynı eser, s. 185.
(59) bkz. Aynı eser, 171.
(60) bkz. Aynı eser, s. 172.
(61) bkz. Aynı eser, s. 165.
(62) bkz. Aynı eser, s. 192.
(63) bkz. Aynı eser, s. 37.

Hasılı ölçekle ölçülmeyen pamuk, za'feran, şeker ve bal gibi mahsuller, nisap miktarına değerce ulaşırsa 1/10 zekâta tâbidir.[64]

ğ) **Miras Malının Zekâtı:**

Bir kimseye, babasından veya herhangi bir yakınından meselâ; 50.000 TL. lık miras para düşse ve bu malı mürisin ölümünden senelerce sonra alsa, Ebû Hanîfe'ye göre bu paradan geçmiş seneler için zekât lâzım gelmez.[65]

h) **Vasıyyet Malının Zekâtı:**

Bir kimse bir adama 50.000 TL. para verilmesini vasiyyet etse ve ancak aradan seneler geçtikten sonra bu para, vasiyyet edilen kişiye ulaşıp onu kabul etse, o kimsenin geçmiş seneler için zekât vermesi gerekmez. Zira para, henüz vasiyet edilen kişinin eline geçmemiştir.[66]

ı) **Mehir Parasının Zekâtı:**

Bir kimse bir kadınla 50.000 TL. mehir karşılığında evlense ve parayı ödemeden hanımı vefat etse, eğer aradan bir yıl geçmişse, İmameyn'e göre o paradan varislerine zekât lâzım gelir; Ebû Hanîfe'ye göre lâzım gelmez.[67]

Definelerle meyve ve sebzelerin zekâtı hakkında daha önce geniş bilgi verildiği için oraya müracaat edilmelidir.

i) **Ticaret Mallarının Zekâtı İle İlgili Meseleler:**

Ticarî mallar ne olursa olsun, üzerinden bir yıl geçer ve nisabı doldurursa, ondan zekât vermek farzdır.[68]

Ticaret mallarının nisabı, taşıdıkları değere göre para cinsinden hesap edilir. Ticarî eşya nisap miktarına ulaşmadıkça ondan zekât lâzım gelmez.[69]

Bir kimsenin elinde muhtelif cins ticarî eşya bulunsa, bunlar nisabı doldurmakta birbirine kıymetleri üzerinden ilâve edilirler. Zira ticaret mal-

---

(64) bkz. Aynı eser, s. 15.
(65) bkz. Aynı eser, s. 41.
(66) bkz. Aynı eser, s. 42.
(67) bkz. Aynı eser, s. 209.
(68) bkz. Mebsût, c. II, s. 190.
(69) bkz. Bedâyi', c. II, s. 20.

ları ayn olarak değil de, para olarak hesap edilir. Paralar ise ister gömüş, ister altın ve ister kâğıt ve mâdeni olsun birbirlerine ilâve edilirler.[70]

Paradan 1/40 hesabı ile zekât verildiği gibi, ticarî eşyadan da aynen 1/40 zekât verilir. Zira ticaret malları paraya göre hesab ediliyor. Binaenaleyh paradan ne miktar vermek gerekiyorsa, ticarî eşyadan da aynı miktarın verilmesi gerekir.

Bir tâcir dilerse malının 1/40'ını ayn olarak da verebilir, değerini de verebilir.[71] Meselâ; 40.000 TL. değerinde ticarî eşyası bulunan mal sahipleri, isterlerse 1000 TL. para verirler, dilerlerse 1000 TL. değerinde ticarî eşya verirler. Ancak burada önemli bir hususu belirtmek lâzımdır: Tâcir eşya üzerinden zekât veriyorsa, borcuna mukabil satılamayan eşyayı zekât olarak vermesi, ayıplı mal hükmüne gireceğinden kabul değildir. Zekâtın sahih olma şartlarından biri de verilen malın değerli olmasıdır. Halbuki satılmayan veya malları arasından vasatın dûnunda değer taşıyan mallar, değersiz mallar hükmüne girmektedir. Hz. Peygamber zekât memurlarına ayıplı ve kör hayvanların kabul edilmemesini ve en iyilerinin de alınmamasını emretmiştir. Bu sebeple verilecek zekâtın mevcut malların vasat değerlisi olması gerekiyor. Aksi takdirde zekât yerini bulmayabilir.

Meselâ; bir kumaş tacirinin elinde metresi 40 TL. dan tutun da 200 TL. na kadar çeşitli fiyatlarda mallar bulunsa ve zekât olarak vermesi icap eden miktar 5000 TL. tutarında kumaş olsa; metresi 40 TL. olan kumaştan zekât vermesi doğru değildir. Bu böyle olduğu gibi 200 TL. lık kumaştan vermekle de mükellef tutulamaz. Bu malların ortalama fiyatını bularak o değerde bir kumaştan zekât vermesi gerekir. Meselâ; bu malların fiyatı 200, 100, 90, 80 ve 40 TL. olsa, bunların toplamı 510, ortalaması da 102 TL. eder. Buna göre bir tacir zekâtını kumaş olarak vermek istediği takdirde metresi 102 TL. olan kumaştan vermesi gerekir. Zekâtın sıhhati bakımından tâkip edilmesi gereken en sağlam yol budur. Kumaş cinsleri ne kadar muhtelif olursa olsun, bu prensibe göre hareket edilmelidir.

Bir kimsenin elinde meselâ; 20.000 TL. değerinde ticarî bir eşya bulunsa ve bu malın üzerinden sene geçtikten sonra değeri iki misline (40.000 TL.) çıksa, sonra da herhangi bir kusuru sebebiyle bu malın değeri 10.000 TL. ya düşse, zekâtının 10.000 TL. üzerinden hesap edilmesi gerekir. Zira değer artışı ârızîdir. Binaenaleyh malın aslına itibar etmek gerekir.[72]

(70) bkz. Aynı eser, s. 21.
(71) bkz. Aynı eser.
(72) bkz. Mebsût, c. III, s. 35.

Yine bir kimsenin elindeki ticarî eşya üzerinden bir yıla çok yakın bir zaman geçtikten sonra herhangi bir noksanlık sebebiyle değeri nisap miktarının altına düşse, bu maldan zekât vermesi gerekmez. Fakat mala kusur ârız olduktan sonra da değeri nisap miktarına ulaşıyorsa, zekât vermek gerekir.[73]

Bir adamın 50.000 TL. parası bulunsa ve bu para üzerinden bir sene geçtikten sonra ticarette kullanılmak üzere onunla 40.000 TL. değerinde bir mal satın alsa, geçmiş seneye göre hüküm vermek gerektiğinden, 50.000 TL. nın zekâtını vermesi icab eder. Eğer satın aldığı mal yok olursa, yalnız nisap miktarı parasının zekâtını vermesi lâzım gelir.[74]

Bir kimsenin 50.000 TL. değerinde ticarî bir malı bulunsa ve bu malın üzerinden bir yıl geçtikten sonra onu 5000 TL. satsa, 50.000 TL. nın zekâtını vermesi gerekir.

Bir adamın nisap miktarı parası veya herhangi bir malı bulunsa ve paranın bir kısmını senesi dolmadan bir gün evvel fakirlere tasadduk etse, veya harcasa, ondan zekât vermek gerekmez.[75]

Bir adam 100.000 TL. değerinde bir malını fasit bir alış-veriş şekliyle birine satsa, satın alan da o malı yine ticaret niyetiyle satın alsa ve üzerinden bir yıl geçtikten sonra da yapılan alış-verişin fasit olduğu meydana çıksa, müşteri bu malı sahibine geri verir; sahibi de bu malın geçmiş senesine ait olmak üzere yalnız nisap miktarının zekâtını verir.[76]

Bir kimsenin nisap miktarı meselâ; 10.000 TL. parası bulunup, üzerinden bir yıl geçtikten sonra yarısı kaybolsa, bu arada yine 5000 TL. daha kazansa ve bu şekilde sene tamamlanınca elinde nisap miktarı para bulunsa, onun zekâtını vermesi gerekir. Zira nisabın tamam olması, senenin evveli ve sonunda mûteberdir. Sene ortasında durum ne olursa olsun bunun neticeye tesiri yoktur.[77]

Bir kimsenin ticarî gaye ile sakladığı bir malı olsa, sonradan da bu malı işinde kullanmaya niyet etse, ticarî eşya hükmünden çıkacağı için ondan zekât lâzım gelmez.[78]

Tüccara evi, hizmetçisi, bineği, çoluk-çocuğunun giyeceği, yiyeceği; kullandığı süs eşyası, inci ve benzeri maddelerle ticarî gaye dışında bulun-

---

(73) bkz. Aynı eser, s. 25.
(74) bkz. Aynı eser, s. 26.
(75) bkz. Aynı eser, s. 24.
(76) bkz. Aynı eser, s. 29.
(77) bkz. Aynı eser, s. 29.
(78) bkz. Aynı eser, c. II, s. 198.

durduğu eşyadan dolayı zekât lâzım gelmez. Yalnız israfa kaçmamak şarttır.[79]

Bir kimse ticarî gaye ile bir ev satın alsa ve üzerinden de bir yıl geçse, satış için koyduğu değeri üzerinden zekâtını vermekle mükelleftir.[80]

Memleketimizde inşaat işleri ile uğraşan ticaret erbabının yapıp sattıkları binalar, ellerinde bir yıl kalıyorsa, binanın satış değeri üzerinden zekâtı vermekle mükelleftirler. Fakat ellerinde bir yıl kalmıyor da satılıyorsa parasının zekâtını vereceklerdir. Bu para zekât için başlangıç kabul ettiği yıl içindeki diğer paralarına ilâve edilerek tümü üzerinden zekât verilir.

Bir kimse ticarî gayeye mâtuf satın aldığı deve, sığır ve koyun gibi hayvanları sene dolmadan sâime yaparsa, geçen zamana itibar edilmez. O andan itibaren üzerinden bir sene daha geçmesi gerekir. Fakat bunu ticarî malın zekâtından kaçmak için yaparsa, o zaman geçmiş seneye itibar edilerek zekâtı verilir.[81]

Bir adam ticaret için satın aldığı sâime deve ve benzeri hayvanların zekâtını ticaret mallarında olduğu gibi ödeyecektir.[82]

Bir kimsenin elinde ticaret için nisap miktarı 5 ton buğdayı bulunsa ve bunun üzerinden de bir yıl geçtiği halde zekâtını ödememiş bulunsa ve bu arada buğdayın fiatı iki misli düşse veya yükselse Ebû Hanîfe'ye göre zekâtını buğdaydan verirse 1/40'ini öder; değeri üzerinden verirse yine 1/40'ni verir.[83]

Bir adam toprağını veya bir mülkünü üç seneliğine kiraya verip her sene 15.000 TL. almayı şart koşsa, fakat aradan zaman geçmesine rağmen kirayı alamayıp ancak sonunda toptan alsa, akdin başlangıcından itibaren eğer 18 aylık zaman geçmişse malı üzerine sene mun'akıt olduğundan eline nisap miktarı para geçmişse zekâtını verir.[84]

k) Ortakların Zekâtı :

Miktarı belli bir mala hisseli veya müsâvi şekilde ortak olan iki kimseden biri, diğerinin izni ve emri olmadan mevcut malın tümünün zekâtını ödese, ödediği zekât yalnız kendi hissesine sayılır. Arkadaşının parasını öder. Zira ortaklar ancak ticarî muamelelerin icrasında yek diğerinin vekili olabilirler. İbadette birbirinin naibi durumunda değillerdir. Zira ibadet

(79) bkz. Aynı eser.
(80) bkz. Aynı eser, s. 207.
(81) bkz. Aynı eser, s. 178.
(82) bkz. Mebsût, c. II, s. 171.
(83) bkz. Bedâyi', c. II, s. 22.
(84) bkz. Mebsût, c. III, s. 44.

şahsa munhasırdır. Onun sahih olması için niyet etmek gerekmektedir. Niyetsiz ibadetler Allah katında makbul değildir. Binaenaleyh ortaklar daha önce zekât vermek hususunda birbirlerine selâhiyet vermedikçe verilen zekâtlar tek tarafın borcuna sayılır.

İki ortaktan her biri diğerinden habersiz olarak yekdiğerinin zekâtını ödeseler, ödedikleri paralar kendi hisseleri için mûteber olur, geri kalan kısmını arkadaşının hissesine ödemek zorundadır.

Eğer iki ortaktan biri diğerini mevcut bütün malın zekâtını ödemek hususunda vekil etse ortağı da bütün malın zekâtını ödese, her ikisinin zekâtı yerine geçer. Birinin diğerine bir şey ödemesi gerekmez. Ortak malın zekâtını ödeyen, ister kendi şahsî malından ödesin, ister ortak maldan verilsin hüküm değişmez.[85]

l) Alış-verişle İlgili Muhtelif Meseleler:

Bir kimse ticarî olmayan malını 50.000 TL. satsa, aradan seneler geçtikten sonra tekrar aynı malı satın alsa, İmam Âzam'a göre, ikinci alıştan sonra bu malın üzerinden bir sene geçmedikten sonra ondan zekât lâzım gelmez. Kerhî bu fetvanın en sağlam bir görüş olduğunu söylüyor.[86]

Bir kimsenin 50.000 TL. değerinde ticarî eşyası bulunsa ve sene tamamlanmadan onu 40.000 TL. sattıktan sonra üzerinden bir sene geçse, 40.000 TL. nın zekâtını vermesi gerekir, 50.000 TL. nın değil. Zira sene sonunda elde bulunan paradan zekât lâzım gelir. Sene içinde noksanlaşan kısmı havelan-i havl şartına girmemektedir. Fakat bu malın üzerinden bir sene geçtikten sonra onu ucuza satsa zekâtını 50.000 TL. üzerinden vermek gerekir.[87]

Bir adam ticarî olmayan bir malı senesi tamamlanmadan bir müddet önce satsa, parasını diğer paralara ekleyerek zekâtını verir.[88]

Bir adamın 25.000 TL. değerinde bir malı bulunup, bunu 50.000 TL. satsa, satın alan şahıs da onu ticaret için alıp, üzerinden bir sene de geçse, fakat malda bir kusur görüldüğü için sahibine iade edilse, (fark olarak mal sahibi müşteriye bir zarar ödesin, ödemesin) satan kimse malını geri aldıktan sonra zekâtını 50.000 TL. üzerinden vermesi gerekir.[89]

Bir kimse 50.000 TL. değerinde bir malını 25.000 TL. satsa, fakat üzerinden bir yıl geçtikten sonra müşteri malda bir kusur bularak onu geri

(85) bkz. Aynı eser, s. 40.
(86) bkz. Aynı eser, s. 41.
(87) bkz. Aynı eser, s. 27.
(88) bkz. Aynı eser.
(89) bkz. Aynı eser.

verse, müşteri 50.000 TL.'nın zekâtını vermekle mükelleftir. Zira 50.000 TL.'lık mal bir sene müddetle elinde kalmıştır. Binaenaleyh zekâtını verecektir. Müşteri malı geri verirken ister bir tazminat alsın, ister almasın hüküm değişmez.[90]

m) Satılan Arazinin Zekâtı :

Bir kimse içinde olgunlaşmış mahsul bulunan ziraî bir toprak parçasını, mahsulü ile birlikte satsa, mahsulün öşrü satana aittir. Çünkü mahsuldeki fakirin hakkı, satanın elinde iken sabit olmuştur. Binaenaleyh onun öşrünü satanın vermesi gerekir.[91] Fakat satılan topraktan, mahsul hariç tutulursa, o takdirde zekâtını satın alanın vermesi icap eder.

Bir kimse toprağında çıkan mahsulün zekâtını ödemeden bu mahsulü satacak olsa, zekât memuru da mahsul müşterinin elinde iken gelse, isterse öşrünü müşteriden alır, dilerse satandan alır. Müşteriden alırsa, o da tekrar bunu satandan geri alır.[92]

Bir kimse ticarî gaye ile bir toprağı satın alsa, İmam Muhammed'e göre hem arazinin değeri üzerinden zekât vermesi, hem de arazi üzerindeki mahsulün öşrünü vermesi gerekir. İmam Şâfiî'nin de görüşü budur.[93]

Bir kimseye sahip olduğu sâime hayvanlardan dolayı zekât farz olduktan sonra bunları satarsa, zekâtını para olarak ödemesi gerekir. Ayn olarak ödemek isterse vereceği zekât miktarını bu hayvanlardan istisna eder; satmaz.[94]

n) Alacakların Zekâtı :

Alacaklar üç kısma ayrılır : Kuvvetli alacaklar, orta derecede alacaklar, zayıf alacaklar.

1) *Kuvvetli Alacaklar :* Ödünç olarak verilen paralarla ticarî eşyanın bedeli kuvvetli alacaklar kısmına girmektedir. Bu gibi alacaklardan zekât lâzım geleceği hususunda âlimler arasında ihtilâf yoktur. Ancak ödünç olarak verilen paraların borçlular tarafından inkâr edilmemesi, inkâr ediliyorsa veya inkâr edilme ihtimali bulunuyorsa alacaklının kuvvetli senet ve şahidinin bulunması şarttır. İnkâr edilen ve karşılığında senet-şâhit ibraz edilemeyen alacaklardan zekât lâzım gelmez.

Kuvvetli alacaklarda zekât fevrî değildir. Alacaklı, alacağını tahsil

(90) bkz. Aynı eser, s. 28.
(91) bkz. Aynı eser, c. II, s. 206.
(92) bkz. Aynı eser.
(93) bkz. Aynı eser.
(94) bkz. Aynı eser, s. 173.

etmedikçe ondan zekât vermekle mükellef değildir. İmam Ebû Yusuf'a göre alacaklı, alacağından bir miktar tahsil ettikçe onun zekâtını öder. Yalnız burada önemli bir husus daha vardır: Geçmiş senelere ait zekâtların da ödenmesi gerekir.

2) *Orta Derecede Alacaklar:* Ticarî olmayan malların bedeli olarak kendilerinden zekât verilmesi gereken alacaklardır. Hizmet için kullanılan kölenin bedeli, iş elbisesi, eski elbise ve oturulan evlerin bedelleri gibi... Ebû Hanîfe'den rivayet edildiğine göre, bu kabil alacaklar nisabı doldurursa, onlardan dolayı zekât vermek farzdır. Fakat eline nisap miktarı mal veya para geçmedikçe ondan zekât vermekle mükellef değildir. Nisap miktarı mal veya para tahsil ederse, onun 1/40'nı verir.

3) *Zayıf Alacaklar:* İster kendi iradesi ile olsun, ister kendi iradesi dışında olsun ve ister manevî, ister maddî bir varlığın bedeli olsun, herhangi bir şeyin bedeli olarak kendisinden zekât vermek farz olan alacaklardır. Miras malı, vasiyyet malı, mehir parası, boşanma karşılığındaki ücret, kısasta sulh karşılığı mallar, mükâteb kölenin sözleşme karşılığı efendisine vermesi gereken mal bedeli gibi. Bu gibi alacakları tamamen tahsil edip üzerlerinden de bir yıl geçmedikçe onlardan zekât vermek gerekmez.[95]

Bir tâcirin alacakları olsa ve bunlar arasında mühletli ve mühletsiz olanlar da bulunsa, senetli ve mühletli olan alacakların üzerinden bir yıl geçerse bunlardan dolayı zekât farz olur. Ancak bunlar tahsil edilmeden zekâtlarını ödemek gerekmez.

Senetli olmayıp aynı zamanda inkâr da edilen alacaklardan ötürü zekât lâzım gelmez.[96]

o) Zekâtın Verilemiyeceği Yerler:

Zekâtın verileceği yerleri üçüncü bölümde genişçe açıklamaya çalıştık. Burada ise zekâtın verilemiyeceği yerleri belirteceğiz. Bu yerler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

1) *Ana-baba:* İster birlikte oturulsun, ister ayrı oturulsun ve ister yakında bulunsun, ister uzakta bulunsun; ana-babaya, büyükanne ve büyükbabaya, ne kadar yukarı çıkarsa çıksın zekât verilemez. Hz. Âdem günümüzde sağ olsa hiç bir Müslümanın ona zekât vermesi sahih olmazdı.

2) *Evlât:* İster beraber bulunsun, ister ayrı halde otursun ve ister uzakta, ister yakında bulunsun; bir kimse çocuğuna, çocuğunun çocuğuna ne kadar aşağı inilirse inilsin zekât veremez. Çünkü arada miras meselesi vardır. Babasına zekât verse, onun ölümünde malından kendisi de fayda-

---

(95) bkz. Bedâyi', c. II, s. 10.
(96) bkz. Mebsût, c. II, s. 197.

lanacağından, verdiği zekâttan tekrar faydalanması gerekiyor. Yine bir baba evlâdına zekât verince hem miras yolu ile tekrar kendine dönme ihtimali bulunmakta, hem de âdette çok yakın akrabaların birbirlerinin mallarından faydalanmasını önlemek mümkün olmamaktadır. Meselâ; Hz. Âdem günümüzde sağ olsa hiç bir insana zekât veremezdi.

3) *Karı-koca :* İmam Âzam'a göre, karı kocasına, koca karısına zekât veremez. Zira hangi şartlar altında olursa olsun, örf ve âdette karı-koca birbirinin mallarından faydalanmaktadırlar. Dolayısıyla zekât başkasının eline geçmez, temlik vâki olmaz.[97]

4) *Bütün kazanç ve mülkü kendine ait olan kimseler :* Köle, evlâtlık ve benzeri kazanç ve mülkünün tümü efendisine ait olan kimselere zekât verilemez.[98]

5) *Müslüman Olmayanlar :* Müellefe-i kulûb ve zimmîler dışında müslüman olmayanlara zekât verilemez. Bu sınıflar hakkında üçüncü bölümde geniş bilgi verildiğinden oraya müracaat edilmelidir.[99]

6) *Zenginler :* Nisaba mâlik olan kimseler şer'an zengindir. Böyle kimselere de zekât verilemez. Ancak kölelikten kurtarılmak istenen mükâtep kölelere, borçlulara, yolda kalmış çaresiz yolculara ve Allah yolunda savaşanlara, zengin de olsalar zekât verilebilir.[100] Bu hususta malûmat için yine üçüncü bölüme müracaat edilmelidir.

p) Zekât Üzerinde Çeşitli Meseleler :

Bir kimse herhangi bir malın zekâtını başka cins mal ile değeri üzerinden ödeyebilir. Meselâ; para yerine tutarınca eşya, eşya yerine değerince para veya diğer cins eşya; toprak mahsulleri yerine elbise ve sinaî mamûl, para, elbise ve sinaî mamûller yerine değerince toprak mahsulü; bir cins toprak mahsulü yerine değerince diğer cins mahsulden zekât verilebilir.

Her memleketin zekâtı, o beldenin fakirlerine dağıtılması gerekir. Zira o memleketin fakirleri, yakınlık, komşuluk ve zenginlerin mallarına muttalî olmaları sebebiyle diğer memleketin fakirlerine nazaran öncelik hakkına sahiptirler.[101]

Yalnız bir memlekette çok ihtiyaçlı fakir bulunmaz veya komşu beldelerin fakirleri çok muztar durumda bulunursa, şiddetli ihtiyaç ve zaru-

---

(97) bkz. Bedâyi', c. II, s. 40.
(98) bkz. Mebsût, c. III, s. 11.
(99) bkz. Aynı eser, c. II, s. 202.
(100) bkz Bedâyi', c. II, s. 43.
(101) bkz. Mebsût, c. II, s. 180.

retten, maddî - manevî tehlikelerden kurtarmak için zekâtın onlara gönderilmesi daha faydalıdır.

Zekât fevrî olarak vacip olduğundan, öncelikle ödenmesi gerekir. Bir kimseye zekât farz olursa onu sene sonunda hemen ödemesi gerekir.

Kerhî'ye göre bir kimse zekâtını, farz olduğu sene ödemeyip ikinci seneye tehir ederse günahkârdır.

İmam Muhammed'e göre de zekâtın tehiri caiz değildir. Zekâtını zamanında ödemeyen kimselerin şâhitliği kabul değildir.[102]

Bir kimse herhangi bir malın zekâtını bir, iki, üç sene ve daha önce ödeyebilir.[103]

S O N

(102) bkz. Bedâyi', c. II, s. 3.
(103) bkz. Aynı eser.

ESERİN HAZIRLANMASINDA FAYDALANILAN KAYNAKLAR

— A —

1) **Aynî,** (Bedreddin, Ebû Muhammed) Mahmud b. Ahmed: (v. 855/1451); **Umdet'ül-Kârî ilâ Şerh'i Sahîh'il-Buharî,** (I-X c.), Âmire Matbaası, İst. 1257, 1308
2) **Aynî,** (Bedreddin, Ebû Muhammed), Mahmud b. Ahmed: (v. 855/1451): **Remz'ul-Hakâik Fî Şerhi Kenz'id-Dekâik**
3) **Abdur-rahman** el-Bennâ: **Feth'ur-Rabbanî Li Tertîb-i Müsned-i Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî,** (I-XXX c.)
4) **Akseki,** Ahmed Hamdi: **İslâm Dini,** Diyanet İşleri Başk. Yayınları, Başnur Matbaası, Ankara, 1933

— B —

5) **Buharî,** (Ebû Abdillâh) Muhammed b. İsmail: (v. 256/869); **Sahîh-i Buharî,** (I-II c.), Âmire Matbaası, İst. 1311, 1312, 1313
6) **Buharî,** (Ebû Abdillâh) Muhammed b. İsmail: (v. 256/869); **el-Edeb'ul-Müfred,** Kahire, 1375
7) **Beydavî,** (Kâdı, Eb'ul-Hayr, Nâsır'ud-Din) Abdullah b. Ömer b. Muhammed: (v. 685/1286); **Envâr'ut-Tenzîl ve Esrâr'ut-Te'vîl,** (I-VI c.) Mecmuât'üt-Tefasir, İstanbul, 1317
8) **Bâbertî,** (Ekmel'ud-Din) Muhammed b. Muhammed: (v. 786/1384); **el-Anâye Şerh'ul-Hidâye,** (I-II c.), Mısır, 1319

— C —

9) **Cessas,** (Ebû Bekr er-Râzî), Ahmed b. Ali: (370/980); **Ahkâm'ul-Kur'an,** Nuruosmaniye küt. Yz. Nus. No: 81/107; ve matbu, (I-III c.), İst. 1218

— D —

10) **Derdır,** (Şemsuddin) Muhammed b. Ahmed: (v. 1201/1786); **Urfet'ud-Düssükî,** (I-IV c.), Mısır, 1304
11) **Dâmad,** (Şeyhzade) Abdurrahman b. Süleyman: (v. 1078/1667); **Mecmaul-Enhur Şerh'u Multeka'l-Ebhur,** Âmire Matbaası, İst. 1321

— E —

12) **Ebû Yusuf,** (Yâkup b. İbrahim b. Hubeyb el-Ansarî): (v. 182/798); **Kitâb'ul-Harâc,** Bulak, 1302; ve Yaz. Nus. Köprülü ktp. No: 1044 İst.
13) **Ebû Ubeyd,** (Kasım b. Sellâm): (v. 224/838); **Kitâb'ul-Emval,** Kahire, 1968

14) **Ebû Dâvud,** (Süleyman b. Eş'aş b. İshak es-Sicistanî): (v. 275/888); **Sünen-i Ebî Dâvud** (I-II c.), Mısır, 1371 ve **Hâşiyeli Sünen-i Ebî Dâvud,** Hindistan, 1318

15) **Endülüsî,** (Ebû Hayyan, Esîr'ud-Din, Ebû Abdillâh) Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Hıbban : (v. 745/1344); **el-Bahr'ul-Muhît,** (I-VIII c.), Mısır, 1328

16) **Elmalılı,** (Muhammed Hamdi Yazır): (v. 1342/1946); **Hak Dini Kur'an Dili,** (I-IX c.), Eb'uz-Zıya Matbaası, İst. 1935

17) **Elbanî,** (Muhammed Nâsır'ud-Dîn); **el-Ahâdîs'uz-Daîfe vel-Mevdûa,** Dımeşk, 1348

— F —

18) **Fetâvâ-i Hindiye,** (I-VI c.), Bulak, 1310

19) **Fîruzâbâdî,** (Muhyiddin) Muhammed b. Yâkup b. Muhammed; (v. 817/1415); **el-Kâmûs'ul-Muhît**

— H —

20) **Hanbelî,** (Behûtî) Mansur b. Yunus b. İdris: (v. 1051/1641); Keşf'ul-Kına' an metn'il-İkna', (I-IV c.), Mısır, 1219

21) **Hâzin,** (Alâud-Din) Ali b. Muhammed: (v. 741/1340); Lübâb'ut-Te'vîl Fî Maân'it-Tenzil, (I-VI c.), Mecmuât'üt-Tefâsir, İstanbul, 1317

— İ —

22) **İbn-i Abbas,** (Abdullah b. Abbas b. Abd'il-Muttalib): (v. 68/687); Tefsîr'i İbn-i Abbas, Yz. Nus. Süleymaniye ktp. Şeh. A. Paşa ks. No: 188, İst.

23) **İbn-i Mâce,** (Ebû Abdillah) Muhammed b. Yezîd el Kazvînî: (v. 273/887); Sünen-i İbn-i Mâce, (I-II c.), Mısır, 1372, M. F. A. Bâki neşri

24) **İbn-i Rüşd,** (Eb'ul-Velîd) Muhammed b. Ahmed b. b. Muhammed el-Kurtubî: (v. 520/1126); **Bidâyet'ül-Müctehid ve Nihayet'ül-Muktesıd,** (I-II cüz), İstanbul, 1333

25) **İbn-i Arabî,** (Ebû Bekr), Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed: (v. 543/1148); Ahkâm'ul-Kur'an, (I-IV c.), Mısır, 1967

26) **İbn'ul-Esîr,** (Ebus-saadât) Mecdüddin el-Mübarek: (v. 606/1209); **en-Nihaye Fî Garîb'il-Hadîs,** Köprülü ktp. Yaz. Nus. Kısım-I, No: 471 ve matbu' (I-V c.), Mısır, 1963

27) **İbn'ul-Esîr,** (İzzeddin): (v. 630/1232); **el-Kâmil Fit-Târih,** (I-X c.), Mısır, 1334, **Matbaat'üs-Saade**

28) **İbn-i Kudâme,** (Ebû Muhammed, Muvaffak'ud-din) Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî: (v. 620/1223); **el-Muğnî,** (I-IX c.), 1367, Reşid Rıza neşri

29) **İbn-i Manzur,** Cemaleddin Muhammed b. Mükerrem el-Ensarî: (v. 711/1311); **Lisan'ül-Arab,** (I-XX c.), Bulak baskısından Ofset suret.

30) **İbn-i Kesir,** (Eb'ul-Fidâ, İmad'uddin), İsmail b. Ömer b. Kesir: (v. 774/1373); **Tefsîr'ul-Kur'an'il-Azîm,** (I-VII c.), Beyrut, 1385

31) **İbn-i Hacer,** el-Askalânî (Ebul-Fadl, Şihabuddin), Ahmed b. Ali b. Muhammed: (v. 855/1448); **Feth'ul-Bârî Bi Şerhi Sahîh'il-Buhârî,** (I-XVII c.), Mısır, 1378

32) **İbn-i Humam,** (Kemaleddin), Muhammed b. Abd'il-Vâhid es-Sivasî : (v. 861/ 1457); **Feth'ul-Kadîr,** (I-VI c.), Mısır, 1319

33) **İbn-i Hacer,** (Şihabud-Din), Ahmed b. Muhammed el-Heytemî : (v. 974/1567); **Tuhfet'ül-Muhtâc Bi Şerh'il-Minhac**

34) **İbn-i Âbidîn,** Muhammed Emin : (v. 1253/1836); Redd'ül-Muhtâr Aleddür'il-Muhtâr, (I-V c.), İstanbul, 1303

35) **İslâm Ansiklopedisi tercümesi,** (I-XI c.), Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1965-1972

— K —

36) **Kuşeyrî** (Eb'ul-Hasan), Müslim b. Haccac : (v. 261/874); Sahih-i Müslim, (I-V c.), M. F. A. Bâki neşri, 1347/1955, Kahire

37) **Kâmil** Miras — Ahmed Naîm; **Tecrîd-i Sarîh Tercemesi,** (I-X c.), 1957-1972, İstanbul, Türk Tarih Kurumu Matbaası.

38) **Kurtubî,** (Ebû Abdillâh), Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ansarî : (v. 671/ 1273); **el-Câmi Li Ahkâm'il-Kur'an,** (I-XX c.), Kahire, 1385

39) **Kâsanî,** (Alâuddin) Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed : (v. 587/1191); **Bedâyius-Sanayî Fî Tertîb'iş-Şerâyi',** (I-VII c.), Mısır, 1327

40) **Kurtubî,** (Ebû Abdillah) Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ansarî; (v. 671/ 1273); **el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'an,** (I-XX c.), Kahire, 1385

— M —

41) **Mâlik b. Enes,** (Ebû Abdillâh), **el-Muvatta'** (I-II c.), Mısır, 1321

42) **Mâlik b. Enes,** (Ebû Abdillâh) : (v. 179/795); **el-Müdevvene,** (I-V c.; 16 cüz), Mısır, 1321

43) **Mâverdî,** (Eb'ul-Hasan) Ali b. Muhammed b. Hubeyb el-Basrî : (v. 450/1058); **Ahkâm'us-Sultâniye,** İstanbul, 1298

44) **Merğînanî,** (Rüşdânî) Ali b. Ebî Bekr b. Abd'il-Celîl : (v. 593/1197); **Şerh'ul-Anaye, Alel-Hidâye,** (I-II c.; 4 cüz), Mısır; ve Feth'ul-Kadîr kenarı, (I-VI c.), Mısır, 1319

45) **Münzirî,** (el-Hafız) Abd'ul-Azîm b. Abd'ul-Kavî : (v. 656/1258); **(I-V c.), et-Tergib vet-Terhib,** Mısır, üçüncü baskı, 1388

46) **Makrizî,** (Eb'ul-Abbas, Takıyy'ud-Dîn) Ahmed b. Ali b. Abd'il-Kâdir: (v. 845/ 1441), **en-Nükûd'ul-İslâmiye vel-Kadîme,** Yaz. Nush. Nuruosmaniye Ktp. No: 4937, İstanbul

47) **Muîn b. Safiy :** (v. 905/1499); **Câmiul-Beyân,** Yz. Nus. Süleymaniye Ktp. Şeh. A. Paşa ks. No: 203, İstanbul

48) **Münavî,** Muhammed Abd'ur-Raûf : (v. 1031/1621); **Feyz'ul-Kadîr,** (I-VI c.), Mısır, birinci baskı, 1356

49) **Muhammed Abduh :** (v. 1223/1905); **Tefsîr'ul-Menâr,** (I-XII c.), Kahire, Reşid Rıza neşri, 1369-1380

50) **Merâgi,** Ahmed Mustafa b. Ali Ekber : (v. 1310/1892); **Tefsîr'u Müşkilât'il-Kur'an'il-Azîm,** (I-XV c.; 30 cüz), Mısır, 1382.

51) **Mevlâna Şiblî, İslâm Tarihi** (Ömer Rıza Doğrul Tercümesi), (II-X c.), İstanbul, 1347

— N —

52) **Nesaî,** (Ebû Abd'ir-Rahman) Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasanî: (v. 303/915); **Sünen'ün-Nesaî,** (I-IV c.; 8 cüz), Beyrut, Ofset baskı, 1348

53) **Nevevî,** (Ebû Zekeriyya) Muhyiddin Yahya b. Şeref: (v. 677/1278); **el-Minhâc Fî Şerh-i Müslim b. Haccac,** (I-V c.), Kastaliye Matbaası, 1283

54) **Nevevî,** (Ebû Zekeriyya), Muhyiddin Yahya b. Şeref; **Fetâve'l-İmam Nevevî,** Yaz. Nus. Süleymaniye, Ktp. Şeh. A. Paşa Ks. No: 656, İstanbul

55) **Nesefî,** (Eb'ul-Berekât) Abdullah b. Ahmed b. Mahmud: (v. 710/1310); **Medârik'ut-Tenzîl ve Hakâik'ut-Te'vil,** (I-VI c.), Mecmuüt'ut-Tefasîr kenarında, İstanbul 1317

— R —

56) **Râzî,** (Fahreddin) Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin eş-Şâfiî: (v. 606/1210); **Mefatîh'ul-Gayb** (Tefsîr-i Kebîr), (I-VIII c.), İstanbul, 1257 ve (I-XVI c., 32 cüz), Mısır, Abd'ur-Rahman Muhammed neşri.

— S —

57) **Serahsî,** (Şemseddin) Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr: (v. 490/1097); **el-Mebsût,** (I-XV c.; 30 cüz), Mısır, 1324

58) **Seyyid-i Şerîf, Tâ'rîfat,** İstanbul, 1317

59) **Seyyid** Muhammed Mâzı; **Usûl'ul-Vusûl Li Maiyyet'ir-Resûl,** Kahire, 1329

60) **Seyyid** Kutup: (v. 1386/1966); **Fî Zılâl'il-Kur'an,** (I-XV c.; 30 cüz), beşinci baskı, 1967

61) **Seyyid** Sâbık; **Fıkh'us-Sünne,** (I-II c.), Beyrut, 1969

— Ş —

62) **Şâfiî,** (Ebû Abdillâh) Muhammed b. İdris b. Abbas: (v. 204/819); **Kitâb'ul-Ümm,** (I-VI c.), Bulak, 1321

63) **Şâh** Veliyyullah (Dehlevî), Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahîm: (v. 1176/1762); **Huccet'üllah'il-Bâliğa,** Bulak, 1322

64) **Şevkânî,** (Ebû Abdillâh), Muhammed b. Alî b. Abdillâh: (v. 1250/1634); **Feth'ul-Kadîr, el-Câmî Beyne Fenneyirrivayeti ved-dirayeti Min İlm'it-Tefsir,** (I-IV c.), Mısır, 1914

65) **Şevkânî,** (Ebû Abdillâh), Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdillâh; **Neyl'ül-Evtâr,** (I-VIII), Mısır, 1357-1259

— T —

66) **Tirmizî,** (Ebû İsa) Muhammed b. İsa b. Sevre; (v. 279/892); **Sünen-i Tirmizî,** (I-IV c.; 8 cüz) ve (I-V c.; 10 cüz), Humus, 1966

67) **Tenvîr'ul-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn-i Abbas,** İstanbul, 1317

68) **Taberî,** (Ebû Cafer) Muhammed b. Cerîr; (v. 310/923); **Câmiul-Beyân,** (I-XXX c.), Mısır, 1321-1328

— Y —

69) **Yusuf el-Kardavî, Fıkh'uz- Zekât,** (I-II c.), Beyrut, 1969

— Z —

70) **Zemahşerî,** (Câr'ullah, Eb'ul-Kâsım) Mahmud b. Ömer: (v. 528/1133); **Keşşâf Tefsiri,** Yaz. Nus. Süleymaniye, Şeh. A. Paşa Ks. No: 100, İstanbul

71) **Zürkânî,** (Ebû Abdillâh) Muhammed Abd'ul-Bâkî b. Yusuf: (v. 1122/1710); **Şerh'ul-Muvatta';** (I-II c.; 4 cüz), Mısır, 1280

72) **Zebîdî,** (Murtedâ) Muhammed b. Muhammed b. Abd'ir-Razzak: (v. 1205/1791); **İthâf'us-Sâdet'il-Muttakîn Bişerhi İhyâ-i Ulûm'iddîn,** (I-XX c.), Mısır, 1321.

İSİMLER FİHRİSTİ

— A —

— B —

— C —

— D —

— E —

— K —

— L —

— M —

ALFABETİK FİHRİST

— A —

— B —

— D —

— E —

— F —

— G —

— H —

— Y —

— Z —

F İ H R İ S T

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

ZEKÂTIN MÂNA VE ÖNEMİ

İKİNCİ BÖLÜM

NİSAB

BİRİNCİ KISIM

NİSAB-I GINA

11) FİTRE VE NİSABI

12) KURBAN VE NISABI

İ K İ N C İ K I S I M

NİSÂB-I İSTİĞNA

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

ZEKÂTIN SINIFLARA TEVZİİ

ZEKÂTIN MİKTÂRI

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZEKÂTIN DEVLETE VERİLMESİ

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTLA İLGİLİ TAMAMLAYICI BİLGİLER

«İslâm dini yalnız âhirete yönelen bir din olmayıp bilâkis hem dünyaya, hem de âhirete aynı ölçüde değer veren ve her iki dünyaya ait meselelere çözüm yolu getiren zengin kaynaklara sahip engin bir dindir.

İslâmiyet belli bir asra ve belli bir sınıfın anlayışına da münhasır değildir. O, her asrın idrâkine göre söyletilebilen, zamanın şartlarına ve insanların ihtiyaçlarına göre kendisinden faydalanılabilen bitmez tükenmez kaynaklara sahip yüce bir dindir. İnsanlığın, kıyamete kadar karşılaşacağı bütün müşkülleri halledecek, ihtiyaçlarına cevap verecek esasları içine almaktadır. Esasen İslâm dininin son din oluşunun hikmeti ve diğer dinlerden farklı özelliği de buradadır.

İşte elinizdeki bu kitap Müslümanlığın, gelişen zamana ve değişen şartlara göre her asrın insanına hitap eden, her asrın insanının müşkülünü çözebilen bir din olduğunu ispat yolunda kendi çapında bir nümune teşkil etmektedir.

Bununla beraber «İslâm'da Zekât Müessesesi», İslâm'ın dünya görüşünün temelini teşkil eden iktisat nizamının ilmî olarak sistemleştirilmesi yolunda atılmış bir adımdır.

Türkiye'de zekât konusunda ilk defa böyle bir araştırmayı neşretmekle FEYİZ YAYINLARI büyük bir hizmet yaptığı inancındadır.»

FEYİZ YAYINLARI

YAYINLARI

DİVANYOLU CAD. ERÇEVİK İŞ HANI No: 5, SULTANAHMET
TEL: 22 16 72 — 22 51 18 İSTANBUL

Fiatı: 25 Liradır.